सर्वतन्त्रस्वतन्त्रश्रीधर्मदत्तझाविरचितः
व्याप्तिपञ्चकविवृत्यपराभिधानः

गूढार्थतत्त्वालोकः

विभागः - ६

।। अभिनवसंस्कृतव्याख्या ।।

यशोलता

।। नूतनगुर्जरविवरणम् ।।

विनम्रा

यशोलता

विभाग - ६

ततः प्रारम्भोऽस्य
यत्प्राप्य प्रश्राम्यन्ति
पण्डिता अपि ।

तर्क की परिसीमा

गूढार्थतत्त्वालोक

જ્યાં પહોંચતા તો હાંફી જવાય છે,
ત્યાંથી અહીં શરૂઆત થાય છે...

विनम्रा

LONGEST NARRATION IN THE WORLD OF **SANSKRIT SCRIPTURE**

- Name of The Original Scripture : GUDHARTHA TATVALOKA
- Author of the Original Scripture : SHRI DHARMADATT ZHA
- Name Of the New Text : YASHOLATA
- Author of the New Text : Jain Ascetic SHRI **BHAKTIYASHVIJAYJI** (Disciple of His Holiness Jain Acharya Shri **YASHOVIJAYSURIJI**)
- Subject : Logic
- Language : Sanskrit
- Name Of the Gujarati Text : Vinamra
- Author of the Gujarati Text : SHRI BHAKTIYASHVIJAYJI
- Total volumes : 14
- Edition : 1st, 2018 A.D.
- Price : ₹10,000 For The Whole Set (Volume 1 To 14)
- Publisher : SHRI DIVYADARSHAN TRUST DHOLKA, Dist. Ahmedabad, Gujarat
- Type Setting : Bharat Graphics, M. 9925020106
- Printers : Parshwa Offset, Veraval, M. 9428702617

Distributers

Manojbhai Shah
CREATIVE PRAKASHAN
New & Old Book Center
"Vikram", M.G. Road,
VERAVAL-362 265
Ph.: 02876 222617
Mo. +91-94287 02617

Vikrambhai Shah
'VINAY', 2/5 Jaganath Corner,
Nr. Nandwana Brahmin Boarding,
Opp. Ramkrishna Ashram Temple,
RAJKOT - 360 001
Ph. : 0281 2461980
Mo. +91-94269 72609

Abhaybhai Shah
8, Sukita Appartment,
Nr. Ankur School,
B/h. Dipti Petrol Pump,
Fatehpura, Paldi,
Ahmedabad - 380007.
Mo. +91-94287 02794
Email: creativeprakashan@gmail.com

ISBN
978-93-8201967-1

© Divyadarshan Trust
Creative Prakashan

अभिनवसंस्कृतव्याख्यायशोलता-
नूतनगुर्जरविवरणविनम्रासुशोभितः
सर्वतंत्रस्वतंत्र
श्रीधर्मदत्तझाप्रणीतः

व्याप्तिपञ्चकविवृत्यपराभिधानः

गूढार्थतत्त्वालोकः

— अभिनव सर्जन सर्वस्व —

परम पूज्य विद्वत्कुलावतंस न्यायतीर्थ
आचार्यवर्य श्री **यशोविजयसूरीश्वरजी** महाराज

— अभिनव सर्जन सर्जक —

जैनमुनि**भक्तियशविजय**

— संशोधक —

परम पूज्य सूक्ष्मशेमुषीसंपन्न
पंन्यासप्रवर श्री **रत्नबोधिविजयजी** महाराज

— प्रकाशक —

श्री दिव्यदर्शन ट्रस्ट

— मुख्य विक्रेता —

Creative Prakashan
www.creativeprakashan.com

ઋણ સ્મરણ

दिव्याशिष

परम पूज्य सिद्धांतमहोदधि आचार्य भगवंत
श्री प्रेमसूरीश्वरजी महाराजा

परम पूज्य सकलसंघहितचिंतक आचार्यभगवंत
श्री भुवनभानुसूरीश्वरजी महाराजा

शुभाशिष

परम पूज्य सिद्धांतदिवाकर सुविशालगच्छाधिपति
श्री जयघोषसूरीश्वरजी महाराजा

परम पूज्य पूना जिल्ला उद्धारक आचार्य भगवंत
श्री विश्वकल्याणसूरीश्वरजी महाराजा

परम पूज्य भवोदधितारक गुरुदेव आचार्य भगवंत
श्री यशोविजयसूरीश्वरजी महाराजा

આર્થિક સૌજન્ય

જેમની સખાવતોમાં દરિયાવદિલી અને દૂરંદેશિતા
સદા આંખે ઊડીને વળગે છે તે

શ્રી ઉમરા શ્વેતાંબર મૂર્તિપૂજક જૈન સંઘ, સુરત

ધન્ય શ્રુતભક્તિ !
અદ્ભુત શ્રુતપ્રીતિ !
અનુમોદના !

सूरिप्रेम स्वर्गारोहण अर्ध शताब्दी त्याग-ब्रह्म वर्ष

अशोक मलिक
ASHOK MALIK
राष्ट्रपति के प्रेस सचिव
Press Secretary to the President

सत्यमेव जयते

राष्ट्रपति
भारत गणतंत्र
PRESIDENT
REPUBLIC OF INDIA

राष्ट्रपति सचिवालय,
राष्ट्रपति भवन,
नई दिल्ली -110004.
**PRESIDENT'S SECRETARIAT,
RASHTRAPATI BHAVAN,
NEW DELHI -110004.**

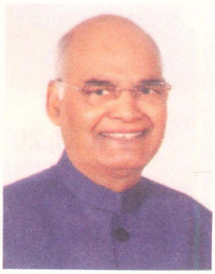

संदेश

भारत के राष्ट्रपति, श्री राम नाथ कोविन्द को यह जानकर प्रसन्नता हुई है कि मुनि श्री भक्तियशविजयजी द्वारा ''यशोलता'' नामक नूतन संस्कृत व्याख्या ग्रंथ का प्रकाशन किया जा रहा है। आशा है कि ग्रंथ में संकलित सामग्री पाठकों को एक नई दिशा एवं ऊर्जा प्रदान करेगी।

राष्ट्रपति जी, ग्रंथ के सफल प्रकाशन के लिए अपनी शुभकामनाएं प्रेषित करते हैं।

राष्ट्रपति के प्रेस सचिव

Tel. : +91-11-23016535 (Direct), 23015321 Extn 4322, Fax 23794498
E-mail-press.secy@rb.nic.in, malik.ashok@rb.nic.in

सत्यमेव जयते

भारत के उपराष्ट्रपति

VICE-PRESIDENT OF INDIA

19 अप्रैल, 2018

प्रिय श्री जैनाचार्य श्री यशोविजयसूरीश्वर जी,

प्राचीन काल से समूचे विश्व में भारतीय संस्कृति विद्याक्षेत्र में अग्रेसर रही है। जो आज भी प्रबुद्ध वर्ग के लिए आश्चर्यकारी है। भारतीय प्रजा सांप्रदायिक सहिष्णुता की वजह से ही विभिन्न दर्शनों को अपने में पनपा रही है। न्यायविद्या तो तर्कशास्त्र की अप्रतिम प्रस्तुति है ... उस न्याय विद्या के सिरमौर ग्रंथ - पंडितवर्य श्री धर्मदत्तझाविरचित व्याप्तिपंचकविवृति, अपर नाम - गूढार्थतत्वालोक के ऊपर जैनाचार्य श्री यशोविजयजीसूरिजी के शिष्य मुनि श्री भक्तियशविजयजी के द्वारा 90,000 श्लोक प्रमाण महिष्ठ वृति का सृजन किया है, जो सचमुच में ही एक आश्चर्य है।

मुझे गर्व है इस भारतवर्ष पर, कि जहाँ अनवरत ऐसे विद्यापुरुष होते ही रहे हैं। मैं ऐसे संतपुरुष और विद्यापुरुष के चरणों में सादर नतमस्तक हूँ।

सद्भावनाओं सहित,

(एम. वेंकैया नायडु)

श्री जैनाचार्य श्री यशोविजयसूरीश्वर जी,
द्वारा महेन्द्रभाई झवेरी, एच. भेडा एंड कं.,
705, प्रशाम, कस्तूरबा गांधी मार्ग,
राजकोट-360001 मोबाइल: 98251 68834
ई-मेल : bbrjk_ad1@yahoo.in

सत्यमेव जयते

प्रधान मंत्री
Prime Minister

संदेश

यह जानकर प्रसन्नता हुई है कि **'गूढार्थतत्त्वालोक'** के व्याख्या ग्रंथ का विमोचन किया जा रहा है। श्री दिव्यदर्शन ट्रस्ट द्वारा प्रकाशित इस व्याख्या ग्रंथ में गूढार्थतत्त्वालोक की सरल विवेचना सराहनीय है।

श्री भक्तियशविजय जी द्वारा रचित यह ग्रन्थावली जीवन मूल्यों और आदर्शों से अवगत होने का अवसर दे और प्रेरणास्रोत के रूप में अपनी उपयोगिता सिद्ध करे, इसी आशा के साथ ग्रन्थावली के सफल प्रकाशन हेतु हार्दिक शुभकामनाएं।

(नरेन्द्र मोदी)

नई दिल्ली
23 अप्रैल, 2018

श्री यशोविजयसूरीश्वर जी
C/o- श्री महेन्द्रभाई झवेरी
एच. भेडा ऐंड कंपनी
705, प्रशम, कस्तूरबा गांधी रोड
राजकोट
गुजरात- 360001

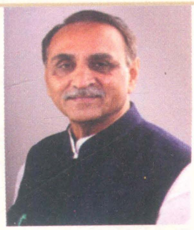

વિજય રૂપાણી

મુખ્યમંત્રી, ગુજરાત રાજ્ય

apro/ug/2018/03/28/dt

તા. ૨૮-૦૩-૨૦૧૮

પરમ આદરણીય શ્રી યશોવિજય સૂરીશ્વરજી સાહેબ,

સપ્રેમ નમસ્કાર.

આપના પત્રપુષ્પ થકી મુનિ શ્રી ભક્તિયશવિજયજી રચિત **"યશોલતા"** નામના બૃહદગ્રંથના પ્રકાશન અંગે જાણી આનંદની લાગણી અનુભવું છું.

સંસ્કૃતને દેવોની ભાષા માનવામાં આવે છે. ભારતમાં સંસ્કૃત વિદ્યાપીઠો સિવાય સંસ્કૃત ગ્રંથોની જો કોઇએ જાળવણી કરી હોય તો તે જૈન સંપ્રદાય છે. સંસ્કૃતના માધ્યમથી ઉતરી આવેલા જ્ઞાનના આ મહાસાગરની જાળવણી, જતન અને તેની પુનઃપ્રસ્તુતિ અભિનંદનીય ગણાય. કલિકાલ સર્વજ્ઞ શ્રી હેમચંદ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજના સમયથી જ ગુજરાત વિદ્યાસંપદાનું પ્રમુખ કેન્દ્ર રહ્યું છે. ભારતવર્ષીય પ્રાચીન વિદ્યાસંપદા અને સંસ્કૃતસંપદાની સુરક્ષામાં ગુજરાત જાગૃત અને અગ્રેસર રહ્યું છે.

તર્કશાસ્ત્રના કઠિન, ગૂઢાર્થતત્ત્વાલોકને વ્યાખ્યાયિત કરવાની ક્ષમતા ધરાવતા જૂજ વિદ્વાનો બચ્યા છે, એવા સમયે **"યશોલતા"** જેવી અત્યંત સરળ અને વિશ્વની સૌથી વિશાળ સંસ્કૃત વ્યાખ્યાનું સર્જન **મુનિ શ્રીભક્તિ યશવિજયજી**ના હસ્તે થયું જે ગુજરાત માટે ગૌરવપૂર્ણ ઘટના છે. આ વિરલ પ્રસંગે મહારાજશ્રીની વિદ્યાસાધનાને નમન કરતાં અંતઃકરણપૂર્વક શુભેચ્છાઓ પાઠવું છું.

આપનો,

(વિજય રૂપાણી)

To,
Shree Yashovijayasooreeshwarajee Maharaj, *Author.*
C/o Mahendrabhai Zaveri;
H. Bheda & Company, 705, Prasham,
Kasturba Gandhi Road, Rajkot - 360001
Email: bbrjk_ad1@yahoo.in

સમર્પણ

પૂજ્ય
સિદ્ધાંતદિવાકર
શ્રી જયઘોષસૂરીશ્વરજી
મહારાજાને

જેઓ મારા શિરચ્છત્ર છે.

આ અહીં મળશે...

	વિષય	પૃષ્ઠાંક
૧	Preface	11
૨	**મીઠો આવકાર** પૂજ્યપાદ સિદ્ધાંતદિવાકર ગચ્છાધિપતિ શ્રી જયઘોષસૂરીશ્વરજી મહારાજા	13
૩	**અંતરનો રણકાર, ઉષ્માભર્યો આવકાર** પૂજ્યપાદ પરમારાધ્યપાદ આચાર્યભગવંત શ્રી યશોવિજયસૂરીશ્વરજી મહારાજ	16
૪	**शुभाशंसनम्** प्रो. वशिष्ठ त्रिपाठीजी (राष्ट्रपति सन्मानित)	21
૫	**अनुशंसा** प्रो. महेशजी झा (लब्धस्वर्णपदक)	22
૬	**शुभेच्छा** आचार्य नरसिंह कट्टी	23
૭	**शुभाशंसनम्** प्रो. एस.आर. भट्ट	24
૮	**शुभाशंसनम्** प्रो. तिरुमलजी पी. कुलकर्णी	25
૯	**પ્રકાશકીય પ્રાક્કથન**	27
૧૦	**સંશોધકીય વક્તવ્ય**	28
૧૧	**નવ્યન્યાયના માંધાતા ગ્રંથો અને ગ્રંથકારો (પ્રસ્તાવના)** પરમ પૂજ્ય શાસનપ્રભાવક આચાર્ય ભગવંત શ્રી રશ્મિરત્નસૂરીશ્વરજી મહારાજા	41
૧૨	**સાગરનો સાર ગાગરમાં (છઠ્ઠા વિભાગનો સંક્ષિપ્ત સાર)** પરમ પૂજ્ય સંશોધકવર્ય પંન્યાસ પ્રવર શ્રી રત્નબોધિવિજયજી મહારાજા	48
૧૩	**अथातो विषयजिज्ञासा**	55
૧૪	**ગ્રંથારંભ**	૧૭૬૭

Preface

ROUND ABOUT THE UNIQUE WORK

For ages, Indian Civilization has gifted the world in the various fields of literature with remarkable and unique piece of work. Amongst the various fields, the subject of "logic" has proved to be the most difficult to comprehend for anyone.

One of the most challenging and complicated scripture named **"GUDHARTHA TATVALOKA"** in the field of logic was innovated by Shri Dharmadatta Zha around 100 years back. The text originally written in Sanskrit language consisting of only 28,800 alphabets has remained unchallenged by majority of scholars. Even at present, there are probably no more than five people in this world who can understand the text and explain it to others.

As we all know, Albert Einstein has gifted the world with his "Theory of Relativity". However, it was so complicated that most scientists found it a difficult task to explain it to others.

From time to time history repeats itself.ln the field of Scripture the same comparison could be made for the Sanskrit text mentioned above in terms of its complexity with that of Einstein's theory. Jain Monk named Shri **Bhaktiyashvijayji** has done an outstanding job in writing the longest new narration of the Sanskrit Scripture in Sanskrit. The length, depth and the altitude of the text will leave readers astonished. Mysteries revealed in the text are simply incomparable to any. The long journey of segregating this great piece of literature began at only a young age of 21. The compilation was completed only within a year and a half, consisting of 28,80,000 alphabets, one of the **LONGEST** narrations of any Scripture at present. The new text has been named **"YASHOLATA"**, dedicated and devoted to his guru, Jain Acharya Shri **Yashovijaysuriji**.

The sharp intellect of this young scholar has opened gateways in the field of logic for others to study with very lucid explanation of mysteries buried deep in the original text.

The future generation will always be in debt and grateful, to have been privileged, to cherish the largest narration published in 14 volumes in Sanskrit, along with Gujarati narration.

In Sanskrit literature, scripture is measured in form of verses. 32 alphabets make a verse. The original "GUDHARTHA TATVALOKA" has 900 verses, thus consisting **28,800** alphabets.

To explain the same very lucidly, the Jain Monk has simplified his new narration text **"YASHOLATA"** with **90,000** verses i.e. **28,80,000** alphabets. Thus the new text named **"YASHOLATA"** is the "Longest Narration in the World of Sanskrit Scripture."

મુનિરાજ શ્રી ભક્તિદેશ વિજયજીએ દીક્ષાક્ષેત્રે પોતાનું આ જે
ઉત્તમ યોગદાન આપ્યું એ માટે મારા એમને અંતરના આશિષ
છે કે — એમના સંયમરૂપી સુવર્ણજીવનમાં વિદ્યા-
સ્વાધ્યાયની સુગંધ સદા ઉભરાતી જ રહે અને શ્રી સંઘ
સમુદાય શાસન અને રાષ્ટ્રનું ગૌરવ વધારતા રહે
પોતાના ગુરુની જેમ ઉજ્જવલયશસ્વી બને

આ. વિજય જયઘોષસૂરિ

મીઠો આવકાર

પૂજ્યપાદ સુવિશાલ ગચ્છાધિપતિ
સિદ્ધાંતદિવાકર આચાર્યદેવેશ
શ્રીમદ્ વિજય જયઘોષસૂરીશ્વરજી
મહારાજા

પૂજ્યપાદ ગચ્છાધિપતિશ્રી બે-બે પેઢીથી ગુરુવર્યોના વિશ્વાસધામ બન્યા છે. અને આજે સર્વ સમુદાયોમાં એમની સૈદ્ધાંતિક વિદ્વત્તા સુપ્રસિદ્ધ અને સુમાન્ય છે. સ્વગુરુદત્ત **'સિદ્ધાંતદિવાકર'** બિરુદ એમની સાચી ઓળખ છે. ૫૫૫ થી અધિક શ્રમણોના વિશાળ પરિવારના એકાતપત્રી સામ્રાજ્યના ધણી એ મહાપુરુષમાં નાના-નાના શ્રમણોના સત્કાર્ય પ્રત્યે જે હૂંફ અને લાગણી છે તે એમના શુભાશિષમાં પડઘાય છે.

મીઠો આવકાર

અનેકાન્તવાદ જૈનદર્શનનો પાયાનો પ્રમુખ સિદ્ધાંત છે. આ સિદ્ધાંતને પચાવી જાણનાર સ્હેજે વૈચારિક સમભાવ, સિદ્ધાન્ત-સમન્વય અને ધાર્મિક સહિષ્ણુતાને ધરાવતો થઈ જાય છે. બાહ્ય વેશ અને દૈહિક આચારથી ઉપર ઊઠી એની દૃષ્ટિ મૂળભૂત તત્ત્વને - મર્મને પકડતી થઈ જાય છે. એની દૃષ્ટિને આંતરિક ઔદાર્યનો ઓપ મળતો જાય છે. કદાચ આ જ કારણે જૈન શ્રમણોએ કોઈ પણ વિષયને પોતાની સર્જકતાથી પ્રાયઃ અસ્પૃશ્ય રહેવા દીધો નથી. જૈનાચાર્યોની પ્રજ્ઞાશક્તિ, પ્રેક્ષાશક્તિ, પરિશીલનશક્તિની વિચક્ષણતા કોઈ દર્શનના વિષયમાં અછતી નથી.

'ન્યાય' એ પણ એવો જ વિષય છે, જે જૈન શ્રમણોના હાથે ચિરંજીવિતાને પામ્યો છે. અન્ય ધર્મના તાર્કિક પરાકાષ્ઠા સમા ગ્રંથને ખોલવા માટે કેવળ તીવ્ર બૌદ્ધિકતાની જ નહિ, આંતરિક ઔદાર્યની, વિચક્ષણ પ્રકૃતિની પણ જરૂર પડે છે. સ્યાદ્વાદી વિના આવું ઔદાર્ય જવલ્લે જ જોવા મળવાનું.

મને ગૌરવ સાથે આનંદ છે કે અમારા સમુદાયના એક યુવાન શ્રમણ, મુનિશ્રી ભક્તિયશવિજયજીએ (વય - ૨૫ વર્ષ, દીક્ષાપર્યાય - ૧૨ વર્ષ) ગુરુકુલવાસ, વિદ્યાવ્યાસંગ અને સૂક્ષ્મબોધનિષ્ઠાના જોરે એક અદ્ભુત નવ્યન્યાય વ્યાખ્યાનું સર્જન કર્યું છે. મારા એમને અંતરના આશિષ છે કે 'એમના સંયમરૂપી સુવર્ણજીવનમાં વિદ્યા-સ્વાધ્યાયની સુગંધ સદા ઉભરાતી જ રહે અને શ્રીસંઘ-સમુદાય-શાસન અને રાષ્ટ્રનું ગૌરવ વધારતા રહે, પોતાના ગુરુની જેમ ઉજ્જવળ યશસ્વી બને.'

આ. વિજય જયઘોષસૂરિ

નમ્રતા - સરળતા - પવિત્રતાદિ આત્મિક ગુણસમૃદ્ધિના
શિખરે આરૂઢ થઈ ઝડપથી પરમપદને સાધે એવી
અરિહંતને અંતરથી અભ્યર્થના

યશોવિજયસૂરિ

અંતરનો રણકાર,
ઉષ્માભર્યો આવકાર

પરમ પૂજ્ય ન્યાયવિદ્યાનિધિ ષડ્દર્શનનિષ્ણાત આચાર્ય ભગવંત
ગુરુદેવ **શ્રીયશોવિજયસૂરીશ્વરજી મહારાજા**

જેમના આશિષ મારી જીવનમૂડી છે,
જેમનું સાંન્નિધ્ય આ સર્જનને સાકાર કરનાર છે,
જેમના અનલ્પ પરિશ્રમથી હું કંઈક વિદ્યાને પામી શક્યો છું,
જેઓ સ્વયં વિરાટ વૃત્તિઓના સર્જક છે,
દાર્શનિક વિદ્યાના શ્રેષ્ઠ વિદ્વાન છે,
અંતર્મુખતા જેમના જીવનમાં છે,
અધ્યાત્મ જેમના હૈયામાં છે,
એકાંતને જેઓ કાયમ ઝંખે છે,
એવા વિદ્વત્તા અને સાધકતાના સુમેળ સમા પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રી અહીં સંતોષ વ્યક્ત કરી રહ્યા છે.

અંતરનો રણકાર
ઉષ્માભર્યો આવકાર

- પરમ પૂજ્ય વિદ્યાલંકાર સાધનાતીર્થ આચાર્ય ભગવંત
શ્રીયશોવિજયસૂરીશ્વરજી મહારાજા

આજે અંતઃકરણમાં આનંદની અવધિ નથી, અપાર-અગાધ આનંદની છોળો અંદર ઉછળી રહેલ છે. કારણ કે મારા વિદ્વાન અને વિનયી શિષ્ય મુનિરાજ શ્રી ભક્તિયશવિજયજીએ ૯૦,૦૦૦ શ્લોક પ્રમાણ સંસ્કૃત વ્યાખ્યા **'યશોલતા'** અને વિશદ ગુજરાતી વ્યાખ્યા **'વિનમ્રા'** - બન્નેનું સર્જન કરી તેનાથી **'વ્યાપ્તિપંચકગૂઢાર્થતત્ત્વાલોક'**ને સુશોભિત કરીને વિદ્વત્સમાજ સમક્ષ રજૂ કરેલ છે, જે આપના કરકમલને અત્યારે શણગારી રહેલ છે.

આજથી આશરે ૧૫૦ વર્ષ પૂર્વે થયેલ મૈથિલ પંડિત શિરોમણિ ધર્મદત્ત ઝાના (ઉપનામ : બચ્ચા ઝા) મસ્તક/મગજના રિસર્ચ માટે અંગ્રેજ સરકારે તેની ખોપરીની માંગણી તેમના સ્વજનો સમક્ષ કરી હતી. સર્વ દર્શનોમાં તેમની સર્વત્ર અવ્યાહત પ્રજ્ઞા - બહુમુખી પ્રતિભાના લીધે **'સર્વતન્ત્રસ્વતન્ત્ર'**નું બિરુદ તેમને આપવામાં આવેલ છે. તેમણે રચેલા અનેક વિવરણ ગ્રંથોમાં એક અતિ જટિલ ગ્રંથ એટલે 'વ્યાપ્તિપંચક ગૂઢાર્થતત્ત્વાલોક'. આ ગ્રંથની પ્રત્યેક પંક્તિ એવી ગૂઢ છે કે ભલભલા વિદ્વાનોને પણ તે મૂઢ બનાવી દે છે. તેથી જ આ ગ્રંથને ઉકેલવા માટે પ્રતિવર્ષ બનારસ વગેરે સ્થળે સેમિનારો યોજાય છે. દિગ્ગજ પંડિતો પોતાની પંડિતાઈનો પૂરેપૂરો ઉપયોગ કરે તો પણ પૂરેપૂરો ન ખૂલે એવો રહસ્યમય આ ગ્રંથ છે.

વ્યુત્પત્તિવાદ, પ્રામાણ્યવાદ વગેરે નવ્યન્યાયગ્રંથોના તલસ્પર્શી

અધ્યયન બાદ, પોતાની પ્રેક્ષા-પ્રજ્ઞા-પ્રતિભાનો પ્રકર્ષ થતાં 'વ્યાપ્તિપંચક ગૂઢાર્થતત્ત્વાલોક' ગ્રંથની જટિલ પંક્તિઓને સંસ્કૃત-ગુજરાતી ભાષાના માધ્યમે ખોલવાનો, સ્પષ્ટ કરવાનો દૃઢ સંકલ્પ મુનિશ્રી ભક્તિયશવિજયજીએ કર્યો.

વર્ષો સુધી બુદ્ધિના અત્યંત અટપટા આટાપાટા ખેલવાથી પણ જે ગ્રંથ ખોલી ન શકાય તેવા અતિકર્કશ-સૂક્ષ્મબુદ્ધિગમ્ય ગૂઢાર્થતત્ત્વાલોક ગ્રંથને મુનિશ્રી ભક્તિયશવિજયજીએ માત્ર બે વર્ષના અતિ ટૂંકા સમયગાળામાં સંસ્કૃત + ગુજરાતી બબ્બે ભાષામાં વિશાળ અને વિશદ વિવેચન દ્વારા અતિસ્પષ્ટ કર્યો છે. મૂળ ગ્રંથ સંસ્કૃત ભાષામાં અને નવ્યન્યાયની પરિભાષામાં તર્ક-વ્યાપ્તિ-નિયમ સંબંધી છે. જે ગ્રંથની એક-એક પંક્તિનું વિવેચન કરવા જતાં એકાદ શબ્દ આઘો - પાછો થાય, ઓછો - વત્તો થાય તો અર્થ-પદાર્થ-ઐદમ્પર્યાર્થ-ભાવાર્થ બદલાઇ જતાં વાર ન લાગે, અર્થનો અનર્થ સર્જાતા વિલંબ ન થાય, એવી સૂક્ષ્મમતિગમ્ય ગૂઢ-અતિગૂઢ પંક્તિઓ, ભલ-ભલા દિગ્ગજ પંડિતોને પણ મૂઢ-અતિમૂઢ બનાવતા વાર ન લગાડે તેવી પંક્તિઓ ઉપર સંસ્કૃત ભાષામાં અને નવ્યન્યાયની પરિભાષામાં કલમ ચલાવવી અને તે પણ માત્ર ૨૦વર્ષની ઉંમરે, દીક્ષા જીવનના સાતમા વર્ષે ! 'કમાલ ! કમાલ ! કમાલ !' શબ્દો મોઢામાંથી નીકળ્યા વિના ન જ રહે. તેમાં પણ માત્ર બે જ વર્ષની અતિ અલ્પ સમયાવધિમાં સંસ્કૃત + ગુજરાતી બન્ને વ્યાખ્યાનું નિર્માણ થયેલ છે. આ પણ નાનો સૂનો ચમત્કાર નથી. પરમગુરુ અને સદ્ગુરુની મહતી કૃપા વિના આ શક્ય જ નથી. ૪૨ પાનાના મૂળગ્રંથને ૪૫૦૦ પૃષ્ઠના વિશાળ ફલક ઉપર સંસ્કૃત-ગુજરાતી બન્ને વ્યાખ્યા દ્વારા સ્પષ્ટ કરવો, એ પણ રસાળ અને સરળ પદ્ધતિથી, અહો આશ્ચર્યમ્ ! ૧૪ વોલ્યુમમાં પ્રકાશિત થતા આ ગ્રંથરત્ન દ્વારા વ્યાખ્યા સાહિત્યની દુનિયામાં સીમાચિહ્ન સમાન શકવર્તી મહાભારત કાર્યની ભેટ મુનિશ્રી ભક્તિયશવિજયજીએ આપી છે તેને વિદ્વાનો કદાપિ ભૂલી નહિ શકે.

મુનિશ્રી ભક્તિયશવિજયજીએ પોતાના ભગીરથ પુરુષાર્થ દ્વારા

જ્ઞાનભાગીરથીને આ અવનીતલ ઉપર લાવવાનું કાર્ય કરેલ છે, જેમાં નિમજ્જન કરીને વિદ્વજ્જનો અવશ્ય પાવન-પવિત્ર-પુનિત થશે. આમાં કોઇ શંકાને સ્થાન નથી. વિદ્વાનો આ મહાત્માના પરિશ્રમની કદર કરી, અધ્યયન-અધ્યાપનના ક્ષેત્રમાંથી ચિરકાળથી બહાર રહેલા આ ગ્રંથમાં નિહિત અમૃતનું રસપાન કરશે જ એવો વિશ્વાસ હવે અસ્થાને નહિ ગણાય.

'विद्वानेव विजानाति, विद्वज्जनपरिश्रमम्' આ પંક્તિ અનાયાસે અહીં યાદ આવી જાય છે.

જૈન આગમવિદ્યા અને આન્વીક્ષિકીવિદ્યાના ક્ષીરસમુદ્રમાં સતત નિમજ્જન કરનારા ગુણીયલ પ્રકૃતિના સ્વામી મુનિરાજ **શ્રીભક્તિયશવિજયજી** મહારાજના માધ્યમે હજુ એક-એકથી ચડિયાતા નૂતન ગ્રંથરત્નોની તથા અભિનવઉન્મેષશાલી વ્યાખ્યાગ્રંથોની ભેટ વિદ્યાવિશ્વને મળતી જ રહે અને તેમના ઉપર પરમગુરુની, સદ્ગુરુની, શારદામાતાની અમીનજર સતત ઠરતી જ રહે તેમ જ નમ્રતા-સરળતા-પવિત્રતાદિ આત્મિકગુણસમૃદ્ધિના શિખરે આરૂઢ થઇ ઝડપથી પરમપદને સાધે એવી અરિહંતને અંતરથી અભ્યર્થના..

લિ.
પૂનાજિલ્લાઉદ્ધારક
શ્રીવિશ્વકલ્યાણસૂરીશ્વરનો શિષ્યાણુ
યશોવિજયસૂરિ

शुभाशंसनम्

न्यायशास्त्रे व्याप्तिस्वरूपप्रतिपादकेष्वनेकेषु ग्रन्थेषु अन्यतमः प्रथमसोपानरूपोपपन्नः व्याप्तिपञ्चकाख्यः ग्रन्थोऽस्ति । यद्यपि तमनुसृत्य अनेकटीकाग्रन्थाः सम्प्रति समुपलब्धाः । तथापि तेष्वन्यतमा न्यायाध्वपान्थानां पाथेयभूता स्वनामधन्या गूढार्थतत्त्वालोकव्याख्या प्रथितचरैः विद्वत्तल्लजैः धर्मदत्तझामहोदयैः (बच्चा झा) प्रणीता ।

तत्त्वालोकविचारे दरीदृश्यमाने शेमुषीश्रमे अवगत-शास्त्ररीतीनां निरस्तन्यायाध्वध्वान्तानां शास्त्रेषु कृतभूरिपरिश्रमाणां विदुषां साक्ष्येव प्रमाणं । ईदृशस्य तत्त्वालोकस्य अध्ययनमेव दुष्करम्, अध्यापनं तु सुतराम्, किमुत व्याख्यानम् ।

तदाधारीकृत्य मन्दामन्दोपकारिणी अनास्वादित-न्यायपरिष्काररसानामप्यास्वाद्या भावावेदने चन्द्रिकायिता **यशोलता**नाम्नी सुविस्तृता व्याख्या, सदाचारनिष्ठैः शास्त्रेषु कृतभूरिपरिश्रमैः श्रीमद्भिः **मुनिभक्तियशविजयमहाशयैः** रचितेति अवलोक्य चित्तम् मोमुदीति ।

अनया शास्त्रसेवया सन्तोषितमस्मदुपास्यं श्रीकाशी-विश्वनाथम्, 'इतोप्यधिकं नैकग्रन्थव्याख्यानसामर्थ्यप्रदानेन एतान् समनुगृह्णन्तु' इति आशास्महे ।

महामहोपाध्याय राष्ट्रपतिसम्मानित

वशिष्ठ त्रिपाठी

प्रो. वशिष्ठत्रिपाठी

अनुशंसा

आसीन्मिथिलामान्यो
गङ्गेशो नाम विश्रुतो विद्वान् ।
नव्यन्यायसुशास्त्रं
चिन्तामणिनामाऽकरोद्दिव्यम् ॥१॥
रघुनाथो विख्यात-
स्तदुपरि दीधितिमातनोदनुपमाम् ।
जगदीशेन च तस्या-
ष्टीका जागदीशी रचिता ॥२॥
धर्मदत्तरचितो यो
गम्भीरार्थप्रकाशको ग्रन्थः ।
तदुपरि विश्रुतकीर्तिः
गूढार्थतत्त्वालोकाख्यः ॥३॥
जैनश्रमणस्तरुणः
स्वल्पे वयसि तदीयदिव्यटीकाम् ।
यशोलतां विख्यातां
भक्तियशविजयोऽयं तनुते ॥४॥
पञ्चलक्षणीमूला
भूयाद् भव्या यशोलता ख्याता ।
धर्मदत्तविवृतेर्या
गूढार्थं सम्प्रकाशयताम् ॥५॥
अद्भुतविशालकाया
श्रीयशोविजयसूरिशिष्यकृता ।
गुरु-शिष्ययशोऽनल्पं
स्वल्पे काले भृशं कुर्यात् ॥६॥
नव्यन्यायनयाब्धौ
गम्भीरेऽवगाहने कृतयत्नः ।
सफलो मुनिश्रीभक्ति -
यशविजयो वर्धतां यशसा ॥७॥

शुभेच्छा

॥ श्रीः ॥

विद्वद्वर्यसमादृता क्षितितले यद्व्याप्तिसत्पञ्चक- ।
व्याख्याऽऽस्ते जगदीशभट्टरचिताऽवश्या च विद्यार्थिनाम् ॥ १ ॥

तस्या भावविबोधनाय जगतां यद्धर्मदत्ताभिधैः ।
बच्चाझेत्युपनामभिर्विरचिता गूढार्थतत्त्वप्रभा ॥ २ ॥
(गूढार्थतत्त्वप्रभा इत्यस्य गूढार्थतत्त्वालोक इत्यर्थः ।)

छात्राणामुपयोगिनी विरचिता गूढार्थतत्त्वप्रभा- ।
बोधार्थं मुनिभक्तिकीर्त्तिविजयैरानन्दसंवर्धिनी ॥ ३ ॥
वाक्यं वाक्यमतिस्फुटं प्रतिपदं प्रत्यक्षरं विश्रुता ।
विद्यावत्सु विवृण्वती विजयतामाचन्द्रतारं भुवि ॥ ४ ॥
(मुनिभक्तिकीर्तिविजयैः इत्यस्य मुनिभक्तियशोविजयैः इत्यर्थः ।)

व्याख्या **यशोलता**नाम्नी विबुधानन्दवर्धिनी ।
मन्दानन्दयतान्नित्यं अत्यपूर्वा धरातले ॥ ५ ॥
यशोलतायशोलताऽभिवर्धतां विवर्धताम् ।
जगत्सु दिक्षु दिक्षु च प्रवर्धतां प्रवर्धताम् ॥ ६ ॥
('यशोलतायशोलता' - इत्यस्य यशोलता इति या व्याख्या तस्याः कीर्तिरूपा लता इत्यर्थः ।)

विद्यासिंहाचार्यशिष्यो नृसिंहाचार्यनामभाक् ।
आशास्ते शुभमाशास्ते ग्रन्थकर्तुर्मुहुर्मुहुः ॥ ७ ॥

इति
नरसिंहाचार्य कट्टि (इङ्गळेश्वर)

भारतीय दार्शनिक अनुसंधान परिषद्

(भारत सरकार, मानव संसाधन विकास मंत्रालय)

INDIAN COUNCIL OF PHILOSOPHICAL RESEARCH

(Government of India, Ministry of Human Resource Development)

प्रोफेसर एस० आर० भट्ट
अध्यक्ष
Professor S. R. Bhatt
Chairman

20 अप्रैल, 2018

माननीय निदेशक,

श्री जागनाथ श्वेतांबर मूर्तिपूजक जैन संघ

राजकोट

श्रीमान,

आपके द्वारा पंडितवर्य श्री धर्मदत्त झा विरचित जागदीशी पंचलक्षणी गूढार्थतत्त्वालोक की पूज्य सिद्धान्त निष्ठ आचार्य भगवंत श्री यशोविजय सूरिश्वरजी महाराज साहेब के शिष्य रत्न मुनि श्री भक्तियश विजयजी महाराज साहेब द्वारा विरचित यशोलता नाम विशद 14 भागों में निर्मित विपुल व्याख्या के विमोचन के अवसर पर मुझे आमंत्रित किया गया इसके लिये ह्रदय से आभार व्यक्त करता हूँ। कार्याधिक्य के कारण उपस्थित नहीं हो पाउँगा पर महाराजा श्री के श्री चरणों में अपनी प्रशंसा व्यक्त करना चाहूँगा। वर्तमान में ऐसी उत्कृष्ट रचना दुर्लभ है। नव्य न्याय के दुरूह ग्रन्थों पर व्याख्या करना गहन पांडित्य का द्योतक है। स्वयं बच्चा झा अद्वितीय कोटि के विद्वान थे जिन्होंने गंगेश, रघुनाथ, मथुरानाथ, आदि नव्य नैयायिको के क्रम में न्याय परंपरा में नूतन योगदान दिया है।

आशा है कि विद्वान मुनिश्री ऐसे अनेकों ग्रन्थों की रचना कर दर्शन साहित्य को समृद्ध करेगें।

SRBhatt

भवदीय

प्रोफेसर सिद्धेश्वर रामेश्वर भट्ट

E-mail : srbhatt39@gmail.com Website : http://www.icpr.in

मुख्य कार्यालय : दर्शन भवन, 36 तुगलकाबाद इन्स्टिट्यूशनल एरिया, महरौली बदरपुर रोड, नई दिल्ली – 110062 दूरभाष : +91-11-29901516, 29901527 टेलिफैक्स : 2996475

Head Office : Darshan Bhawan, 36, Tughlakabad Institutional Area, M.B. Road, New Delhi-110062 Tel.: +91-11-29901516, 29901527 Telefax: 29964750

लखनऊ कार्यालय : 3/9, विपुल खण्ड, गोमती नगर, लखनऊ – 226010 टेलिफैक्स : +91-522-2392636 E-mail : centre@icpr.in, icprlkw@gmail.com

श्रीगुरुराजो विजयते

Prof. Tirumala P. Kulkarni

प्रो. तिरुमल पि. कुलकर्णि

Poornaprajna Vidyaapeetha

पूर्णप्रज्ञविद्यापीठम्

Sri Vishvesha Teertha Road

श्रीविश्वेशतीर्थमार्गः

Bangalore - 5600828

बेङ्गळूरु – ५६००२८

अयि श्रीमन् कल्पकमहोदय !

भवतः आह्वनपत्रिका कुतुकादवलोकिता । एकविंशतिवर्षीयस्य व्याख्येति कुतूहलमभिवृद्धम् । ४००ग्रन्थपरिमितस्य ९०,०००परिमाणात्मके व्याख्याने किं वा कथं वा लिखितं स्यादिति जिज्ञासा समभिवृद्धा । तत्पृष्ठभूमौ भवता प्रेषितस्य प्रथमभागस्य अवलोकनं तत्र तत्र व्यधायि ।

व्याख्याकाराः मुनिश्री भक्तियशविजयाः प्रकाशकाः श्रीदिव्यदर्शनट्रस्ट्-निर्वाहकाश्च जिज्ञासु-विपश्चिन्मण्डल्या नितरामभिनन्दनर्हाः सन्ति । अहो व्याख्यासरणिः ! अहो प्रासादिकता ! अहो अपूर्वपदगुम्फरमणीया तथापि सुग्रहा भाषा ! अहो पदे पदे विवरणे अदृष्टपूर्वा अश्रुतपूर्वाश्च विषयाः ! नूनमियं व्याख्या कूलङ्कषा सर्वङ्कषा च वर्तते ।

इतोऽग्रे मुद्रितस्यास्य ग्रन्थस्य प्रसरणाय उपाया अन्वेष्टव्याः । सामान्यतोऽधिकारिणोऽपि छात्रा अध्यापकाश्च सागरायमानादस्मात् 'कुत्र कथं किं कियद्वा पठनीयम्!?' इति व्यामोहिता दूरे भवन्ति । तदर्थं अर्ध-एक-द्विपुटात्मकाः व्युत्पत्तिदायका भागाः प्रतिपुस्तमादौ संसूच्याः, येन पठने व्यापृताः क्रमेण आसक्ता व्यासक्ताश्च भवेयुः । अथवा तत्तादृशानां विषयाणां पृथगेका सङ्ग्रहात्मिका कृतिः प्राकाश्यं नेतव्या येन अस्य ग्रन्थस्य प्रचयः सम्पद्येत ।

यदीयं कृतिर्नैतावता मुद्रणालयं प्रापिता तर्हि विषयद्वये पुनःपरिशीलनं विधीयतामिति सप्रश्रयं सूचयामि ।

१. प्रथमभागस्य सप्तमे पृष्ठे 'जगदीशकृतव्याप्तिग्रन्थव्याख्यावलम्बिनी' इति मूलस्य व्याख्यवसरे 'इत्याशङ्कामपाकर्तुम् आह – जगेति' इत्यत्र जग इति प्रतीकधारणं कृतम् । प्रायः एतादृशस्थले 'जगदिति' इति वा 'जगदीशेति' इति वा ध्रियते ।

२. अस्मिन् ग्रन्थे प्रायः सवर्णदीर्घसन्धिस्थले समासे असमासे च ऽ चिह्नं स्वीकृतम् । यत्र च सवर्णदीर्घे आकारोऽन्तर्गतः तत्र ऽऽ इति चिह्नद्वयमाश्रीयते । परन्तु अन्यप्राचीनप्रकाशितपूर्वपुस्तेषु यत्र एक आकारोऽस्ति तत्र एकस्य ऽचिह्नस्य, यत्र आकारद्वयमस्ति तत्र ऽऽद्वयस्य च मुद्रणं कृतं वर्तते । यत्र तु केवलमकारयोः सन्धिरस्ति तत्र चिह्नं न भवति । समासे तु अकारो वा भवत्वाकारो वा सर्वथा चिह्नं न भवति । अस्मिन्नपि ग्रन्थे द्वितीयपृष्ठे द्वितीयप्रघट्टके 'न्यायविद्याऽपि आन्वीक्षिक्यपराभिधाना' इत्यत्र असमासे आकारस्थले चिह्नमस्ति अपराभिधानेत्यत्र समासे अपर-अभिधानाशब्दयोः मध्ये चिह्नं नास्ति यत् अन्यग्रन्थप्रणाडीमनुसरति । परन्तु बहुतरस्थलेषु, यथा तत्रैव द्वितीयपङ्क्तौ 'तत्राऽपि', चतुर्थपङ्क्तौ '-तात्पर्याऽवबोध-', तृतीयपृष्ठे तृतीयघट्टे द्वितीयपङ्क्तौ '-बोधाऽनुकूल-' इत्यादावयं नियमः अतिक्रान्तः । यदि शक्यं तर्हि सङ्गणके search and replace कृत्वा परिवर्तनं कुरुत ।

पुनरभिनन्दनानि ।

तिरुमलः

tkulakarni@gmail.com

પ્રકાશકીય પ્રાક્કથન

પૂજ્ય સિદ્ધાંતમહોદધિ આચાર્ય ભગવંત **શ્રીપ્રેમસૂરીશ્વરજી** મહારાજનું **સ્વર્ગારોહણ અર્ધશતાબ્દી વર્ષ,**

પૂજ્ય સકલસંઘહિતચિંતક આચાર્ય ભગવંત **શ્રીભુવનભાનુસૂરીશ્વરજી** મહારાજનું **સ્વર્ગારોહણ રજત વર્ષ**

પૂજ્ય સિદ્ધાંતદિવાકર સુવિશાલગચ્છાધિપતિ **શ્રીજયઘોષસૂરીશ્વરજી** મહારાજનું **સામ્રાજ્ય રજતવર્ષ....**

આ ત્રિવેણી સંગમના અવસરે સંઘ-શાસન-સમુદાય-રાષ્ટ્ર માટે ગૌરવરૂપ ગ્રંથનું પ્રકાશન કરતા આજે અમે અત્યંત આનંદિત છીએ...

શ્રી દિવ્યદર્શન ટ્રસ્ટના માધ્યમે દર વર્ષે વિશિષ્ટ ગ્રંથરત્નોનું પ્રકાશન થતું જ રહે છે. એ શ્રેણિમાં આજે એક એવા જ વિશિષ્ટ ગ્રંથરત્નનો પ્રવેશ થઈ રહ્યો છે. એ પૂજ્ય ગુરુદેવ **શ્રીભુવનભાનુસૂરીશ્વરજી** મહારાજની દેન છે કે **શ્રી પ્રેમ-ભુવનભાનુસૂરિ સમુદાય**માં નવ્યન્યાયનું અધ્યયન વિપુલ પ્રમાણમાં થાય છે. અને એ જ કારણ છે કે આજે નવ્યન્યાયના શિરમોર ગ્રંથ **ગૂઢાર્થતત્ત્વાલોક**નું અભિનવ સંસ્કૃત વ્યાખ્યા - **યશોલતા** અને નૂતન ગુજરાતી વિવેચન - **વિનમ્રા** સાથે ચૌદ ભાગમાં પ્રકાશન થવા જઈ રહ્યું છે. બંને નૂતન વ્યાખ્યાના સર્જક છે મુનિરાજ શ્રી ભક્તિયશવિજયજી કે જેઓ અપ્રતિમ વિદ્વાન પૂજ્ય આચાર્ય ભગવંત **શ્રીયશોવિજયસૂરીશ્વરજી** મહારાજના શિષ્ય છે. પૂજ્ય યશોવિજયસૂરીશ્વરજી મહારાજા વિશાળકાય ગ્રંથોની શ્રેણિ સફળતાપૂર્વક સર્જી ચૂક્યા છે, જ્યારે તેમના જ એક જીવંત સર્જને એમના જ પંથે પગલા પાડ્યા છે, ત્યારે હૃદયમાં આશા અને વિશ્વાસ છે કે હજુ વધુ ને વધુ તેમના અણમોલ ગ્રંથોના પ્રકાશનનો લાભ અમને મળતો જ રહેશે...

શ્રી ઉમરા શ્વે. મૂ. જૈન સંઘ, સુરત ખરેખર ધન્યવાદને પાત્ર છે, જેણે આવી અદ્ભુત શ્રુતભક્તિ દાખવી છે. અન્ય પણ નામી-અનામી સહુ સહાયકોને અંતરથી અભિનંદન...

એ જ લિ. શ્રી દિવ્યદર્શન ટ્રસ્ટ વતી,
શ્રી કુમારપાળભાઈ વી. શાહ

"ગ્રન્થસર્જન અને ગ્રન્થપઠનનું
ખરું ફળ તો અધ્યાત્મમાં ઊંડા
ઊતરવું અને સમતામાં
લીન બનવું એ છે.

પં. રત્નબોધિ વિજય"

સંશોધકીય વક્તવ્ય :
ગાગરમાંથી સાગર

– પરમ પૂજ્ય ધીધનસંપન્ન તપસ્વી પંન્યાસપ્રવર

શ્રી રત્નબોધિવિજયજી મહારાજા

આ ગ્રંથ ઉપર જેમનો અનંતો ઉપકાર છે,
જેમના હસ્તાક્ષર વિના આ
ગ્રંથ પ્રકાશિત થવો શક્ય ન હતો તેવા સંશોધકશ્રીના
ઉદ્દગાર અહીં પ્રસ્તુત છે.
આ ગ્રંથને સાદ્યંત સૂક્ષ્મ દૃષ્ટિથી સંશોધિત
કરનાર પૂજ્યશ્રીએ લખેલા વચનો
આ ગ્રંથ માટે ખરેખર પ્રમાણપત્ર છે.
વિરાટ સંશોધનકાર્ય જેમણે કુશળતાથી પાર પાડ્યું છે,
જેમની સૂક્ષ્મ પ્રજ્ઞાનો મને વારંવાર અનુભવ થયો છે
તે ગુણગણસમૃદ્ધ સંશોધકવર્યશ્રીની
પાવન કલમનો સ્પર્શ કરવા પધારો.

ગાગરમાંથી સાગર

- પરમ પૂજ્ય વિદ્વત્કુલાવતંસ પંન્યાસપ્રવર
શ્રી રત્નબોધિવિજયજી મહારાજા

સં
શો
ધ
કી
ય
વક્તવ્ય

એક શિષ્યએ એક કલાક મહેનત કરીને પાંચ શ્લોકોનો અભ્યાસ કર્યો. તે ખુશ થયો. તેણે ગુરુજી પાસે જઈને પોતે કરેલા અભ્યાસની વાત કરી. ગુરુજીએ તેની પ્રશંસા કરીને હિતશિક્ષા આપતા કહ્યું,

'તેં એક કલાકમાં પાંચ શ્લોકોનો અભ્યાસ કર્યો છે, તેનો મને ખૂબ આનંદ છે. પણ તું જ્યારે પાંચ કલાકમાં એક શ્લોકનો અભ્યાસ કરીશ ત્યારે મને તેનાથી પણ વધુ આનંદ થશે.'

શિષ્ય ગુરુજીના કહેવાનો ભાવ સમજી ગયો અને અભ્યાસમાં મચી પડ્યો.

એક કલાકમાં પાંચ શ્લોકનો અભ્યાસ કરવો હજી સહેલો છે, પણ પાંચ કલાકમાં એક શ્લોકનો અભ્યાસ કરવો ઘણો અઘરો છે. કેમકે તેની માટે તે શ્લોક ઉપર ખૂબ ઊંડું ચિંતન કરવું પડે, તેને બધી રીતે વિચારવો પડે, તેના શબ્દાર્થ-ભાવાર્થ-રહસ્યાર્થ જાણવા પડે. આ બધા માટે બુદ્ધિની સૂક્ષ્મતા જરૂરી છે. સરાણ ઉપર ચપ્પુને ઘસવાથી ચપ્પુ ધારદાર બને છે તેમ ચિંતન-મનનાદિની સરાણ દ્વારા બુદ્ધિને પરિકર્મિત કરવાથી બુદ્ધિ સૂક્ષ્મ બને છે.

નેટપ્રેક્ટીસ કરીને ક્રિકેટ રમનાર સેન્ચ્યુરી મારી શકે છે.

ત્રણમાસિક, છમાસિક, નવમાસિક પરીક્ષાઓમાં પાસ થનાર ફાઈનલ પરીક્ષામાં સારા ટકાએ પાસ થાય છે.

હોજરીને પરિકર્મિત કરનાર ભારે ખાદ્યપદાર્થોને પચાવી શકે છે.

તેમ પરિકર્મિત થયેલી બુદ્ધિથી શાસ્ત્રોના રહસ્યાર્થો સમજાય છે અને આરાધનાના સાચા માર્ગે આગળ વધાય છે.

ન્યાયના અભ્યાસ દ્વારા બુદ્ધિ પરિકર્મિત થાય છે.

એક વાતનો ખ્યાલ રાખવો કે **તર્કસંગ્રહ, મુક્તાવલી, વ્યાપ્તિપંચક** વગેરે ન્યાયગ્રંથો એ સાધનગ્રંથો છે, સાધ્યગ્રંથો નથી. એટલે એ સાધનગ્રંથોના અભ્યાસમાત્રથી કૃતકૃત્ય થઈ જવાતું નથી. તે સાધનગ્રંથો દ્વારા બુદ્ધિને ઘડવાની છે, તે ઘડાયેલી બુદ્ધિ દ્વારા શાસ્ત્રોના મર્મને સમજવાના છે અને તેમને જીવનમાં ઉતારવાના છે.

બુદ્ધિને ઘડવાના ઘણા પ્રકારો છે. તેમાંથી એક પ્રકાર એ છે કે વસ્તુનું દોષરહિત લક્ષણ બનાવવું.

કોઇ પણ વસ્તુતની વ્યાખ્યાને લક્ષણ કહેવાય. જેનું લક્ષણ કરાય તેને લક્ષ્ય કહેવાય. લક્ષણ એવું હોવું જોઈએ કે બધા લક્ષ્યોમાં હોય. જો અમુક લક્ષ્યોમાં લક્ષણ રહે અને અમુક લક્ષ્યોમાં ન રહે તો એ લક્ષણ અવ્યાપ્તિ દોષવાળું કહેવાય. જો લક્ષણ લક્ષ્ય સિવાય અલક્ષ્યમાં પણ રહે તો એ લક્ષણ અતિવ્યાપ્તિ દોષવાળું કહેવાય. જો લક્ષણ એકે'ય લક્ષ્યમાં ન રહે તો તે લક્ષણ અસંભવ દોષવાળું કહેવાય. આ ત્રણે દોષથી રહિત લક્ષણ સાચું કહેવાય.

ન્યાયગ્રંથોમાં અનેક લક્ષ્યોના આવા દોષરહિત લક્ષણો બનાવવાની ચર્ચાઓ કરીને બુદ્ધિને ઘડવાના પ્રયત્નો કરાયા છે.

જ્યાં જ્યાં ધૂમાડો હોય ત્યાં ત્યાં અગ્નિ હોય.

જ્યાં જ્યાં અગ્નિ ન હોય ત્યાં ત્યાં ધૂમાડો ન હોય.

આને વ્યાપ્તિ કહેવાય. આ વ્યાપ્તિનું એક ઉદાહરણ છે. આવી ઘણી વ્યાપ્તિઓ બનાવી શકાય.

વ્યાપ્તિપંચક, વ્યધિકરણ, સિદ્ધાંતલક્ષણ વગેરે ગ્રંથોમાં વ્યાપ્તિના સાચા લક્ષણને બનાવવાના પ્રયાસો થયા છે. તે લક્ષણોમાં પ્રશ્ન કરનાર દોષો ઊભા કરે છે. ગ્રન્થકાર તેમના સમાધાનો આપવા લક્ષણમાં ઉમેરા કરે છે, જેને પરિષ્કાર કહેવાય છે. અથવા તો ગ્રન્થકાર લક્ષણ બદલી નાંખે છે.

ગ્રન્થકારે બનાવેલ લક્ષણમાં અવ્યાપ્તિ વગેરે દોષો બતાવવા માટે બુદ્ધિને ઘણી કસરત આપવી પડે છે. પ્રશ્ન કરનારે બતાવેલા દોષોને દૂર કરવા પરિષ્કારો કરવા અને નવા લક્ષણો બનાવવા માટે પણ પ્રજ્ઞાને પુષ્કળ વ્યાયામ આપવો પડે છે. આ કસરત દ્વારા બુદ્ધિ ઘડાય છે.

શ્રી ગંગેશ ઉપાધ્યાયજીએ તત્ત્વચિંતામણિ નામનો ગ્રંથ રચ્યો છે. તેની ઉપર **શ્રી રઘુનાથ શિરોમણિજીએ દીધિતિ** નામની ટીકા લખી છે. **તત્ત્વચિંતામણિ**માં આવતા વ્યાપ્તિના પાંચ લક્ષણો ઉપરની દીધિતિ ટીકા ઉપર **શ્રી જગદીશ તર્કાલંકારજીએ જાગદીશી** લખી છે. તેની ઉપર શ્રી **બચ્ચા ઝા (ધર્મદત્ત ઝા)**જીએ **ગૂઢાર્થતત્ત્વાલોક (વ્યાપ્તિપંચકવિવૃતિ)** નામની ટીકા લખી છે.

આ ટીકાઓમાં લક્ષણો બનાવવાના માધ્યમે બુદ્ધિને કસરત અપાઈ છે.

ગૂઢાર્થતત્ત્વાલોક ખૂબ જ ગૂઢ ટીકા છે. ટીકાકારે તેમાં ખૂબ જ સૂક્ષ્મ અનુપ્રેક્ષા કરી છે. ઘણા ઊહાપોહ અને ચિંતન-મનન દ્વારા તેમને પ્રાપ્ત થયેલું નવનીત તેમણે તે ગ્રન્થમાં ખૂબ જ ટૂંકાણમાં પીરસ્યું છે. જેમ સારભૂત ખાદ્યપદાર્થો પચવા મુશ્કેલ હોય છે તેમ સારભૂત આ ગ્રન્થ સમજવો ખૂબ જ મુશ્કેલ છે. ગ્રન્થકારે આ ગ્રન્થમાં પદાર્થો ખૂબ ઠાંસી ઠાંસીને ભર્યા છે. તેમણે પદાર્થો ઉપર લાંબું વિવેચન કર્યું નથી, ટૂંકમાં પદાર્થોનુ નિરૂપણ કર્યું છે. જેમ થેલીમાં ઠાંસી ઠાંસીને ભરેલી વસ્તુઓ કાઢવી મુશ્કેલ હોય છે તેમ આ ગ્રન્થમાં ઠાંસી ઠાંસીને ભરેલા પદાર્થો સમજવા બહુ અઘરા છે. તેથી સામાન્યથી અભ્યાસીઓ દીધિતિ, જાગદીશી, માથુરી વગેરે ટીકાઓનો અભ્યાસ કરે છે. બહુ ઓછા અભ્યાસીઓ ગૂઢાર્થતત્ત્વાલોકમાં ડૂબકી લગાવે છે.

વિદ્વદ્વર્ય મુનિરાજશ્રી ભક્તિયશવિજયજી મહારાજે ગૂઢાર્થતત્ત્વાલોક ઉપર ખૂબ જ સરળ અને સુંદર ટીકા તથા તેના અનુવાદ લખ્યા છે. આ બન્ને દ્વારા ગૂઢાર્થતત્ત્વાલોકની ઉપાદેયતા વધશે. આ બન્ને દ્વારા ગૂઢાર્થતત્ત્વાલોકના મર્મને સમજવો ખૂબ સરળ બનશે. મા જેમ સાકર સાથે બાળકના ગળે કડવી દવા ઉતારી દે છે તેમ મુનિરાજશ્રીએ એકદમ અઘરા પદાર્થો સાવ સાદી-સરળ-સુગમ ભાષામાં રજૂ કરી ટીકાને સમજવી સહેલી બનાવી છે. મુનિરાજશ્રીનો આ પ્રયાસ ખૂબ જ અનુમોદનીય છે.

યશોલતા ટીકા અને વિનમ્રા વ્યાખ્યામાં તેમણે પદાર્થોનો ભાવાર્થ સમજાવીને પછી શબ્દાર્થ સમજાવ્યો છે. તેથી પંક્તિઓનો અર્થ એકદમ સરળતાપૂર્વક અને બરાબર બેસી જાય છે. પદાર્થોને તેમણે ખૂબ ખોલ્યા છે, એકદમ સ્પષ્ટ કર્યા છે, વિસ્તારથી સમજાવ્યા છે. એકદમ સહેલાઈથી પદાર્થો મગજમાં બરાબર ફીટ થઈ જાય તેવી તેમની શૈલી છે. એક-એક શબ્દ ઉપર ઊંડું ચિંતન-મનન કરીને તેમના રહસ્યાર્થો તેમણે બહાર કાઢ્યા છે. ક્યાંક-ક્યાંક તો તેમણે ચાર લીટી ઉપર ૫૦૦-૮૦૦ પાનાનું વિવેચન કર્યું છે. આનાથી તેમની ઊંડી અનુપ્રેક્ષાશક્તિ વ્યક્ત થાય છે.

વ્યાપ્તિપંચક ઉપરની ગૂઢાર્થતત્ત્વાલોક ટીકા ૪૧ પાનાની છે. તેમાંથી ૧૮ પાનાની ટીકાનું મુનિરાજશ્રીએ ૪૫૦૦ થી વધુ પાનામાં વિસ્તારથી વિવેચન કર્યું છે. ૧૮ પાનાની ટીકા દ્વારા પરિકર્મિત બુદ્ધિવાળા જીવો માટે બાકીની ટીકા સમજવી સહેલી હોવાથી તેમણે બાકીની ટીકાનું વિસ્તારથી વિવેચન કર્યું નથી.

ગૂઢાર્થતત્ત્વાલોક ટીકા ૯૦૦ શ્લોકપ્રમાણ છે. તેમાંથી શરૂઆતના લગભગ ૪૦૦ શ્લોકપ્રમાણ ટીકા ઉપર મુનિરાજશ્રીએ ૯૦,૦૦૦ શ્લોકપ્રમાણ ટીકા રચી છે, તે તેમના બુદ્ધિકૌશલ્યને આભારી છે.

અનેક સ્થળોએ નવા-નવા પ્રશ્નો ઉઠાવી તેના સમાધાન કરી તેમણે પદાર્થોને સ્પષ્ટ કર્યા છે. એકલી ગૂઢાર્થતત્ત્વાલોક ટીકા વાંચો તો ખબર જ ન પડે કે 'કયો પ્રશ્ન છે અને કયો જવાબ છે ? કયો પ્રશ્ન ક્યાં શરૂ થયો અને ક્યાં પૂરો

થયો ? વચ્ચે કયા કયા પ્રશ્ન-જવાબ આવ્યાં ? એમાં પણ કયો જવાબ કયાં શરૂ થયો અને ક્યાં પૂરો થયો ? વચ્ચે કેટલા અને કયા કયા શંકા-સમાધાન આવ્યા?' મુનિરાજશ્રીએ બધું છૂટું છૂટું કરીને એકદમ સ્પષ્ટ સમજાવ્યું છે. પ્રશ્ન-જવાબના પ્રારંભ-અંત, વચ્ચે આવતા પ્રશ્ન-જવાબ વગેરે એકદમ વિશદ રીતે સમજાવ્યા છે. તેથી વાર્તા વાંચતા હોઈએ તેમ આ ગ્રંથ વાંચવામાં રસ પડે છે અને સુગમ બોધ થાય છે.

આ સંપૂર્ણ ગ્રંથ ૧૪ વિભાગોમાં પ્રકાશિત થઈ રહ્યો છે. યશોલતા ટીકા અને વિનમ્રા વ્યાખ્યાના તેમણે નવ વિભાગો કર્યા છે. એક-એક વિભાગને દીધિતિ એવું નામ આપ્યું છે. આ ગ્રન્થ નવ દીધિતિઓમાં ગૂંથાયેલ છે.

સંસ્કૃત ટીકાનું નામ **યશોલતા** રાખ્યું છે અને ગુજરાતી વ્યાખ્યાનું નામ **વિનમ્રા** રાખ્યું છે. આ નામો મુનિરાજશ્રીની કૃતજ્ઞતાને સૂચવે છે. પોતાના ગુરુદેવ **પૂજ્ય વિદ્વત્‌શિરોમણિ આચાર્યદેવ શ્રીમદ્વિજય યશોવિજયસૂરીશ્વરજી** મહારાજના નામ પરથી તેમણે ટીકાનું નામ યશોલતા રાખ્યું છે. પોતાના દીક્ષિત પિતાશ્રી **મુનિરાજ શ્રી નમ્રયશવિજયજી** મહારાજના નામ પરથી તેમણે ગુજરાતી વ્યાખ્યાનું નામ વિનમ્રા રાખ્યું છે.

નાની ઉંમરમાં અને માત્ર નવ વર્ષના સંયમપર્યાયમાં તેમણે ખૂબ જ સુંદર શ્રુતઅર્જન અને અદ્વિતીય શ્રુતસર્જન કર્યું છે. આ વારસો તેમને તેમના ગુરુદેવશ્રી પાસેથી મળ્યો છે. તેમના ગુરુદેવશ્રી ખૂબ સારા વિદ્વાન, ટીકાકાર, ચિંતક અને લેખક છે. તેઓ પણ તેમના ગુરુદેવશ્રીના માર્ગે જ આગળ વધી રહ્યા છે. તેમના સર્જનો દ્વારા તેમણે તેમના ગુરુદેવશ્રીનું નામ ઉજ્જવળ કર્યું છે, તેમની પાટ દીપાવી છે. તેમના ગુરુદેવશ્રીએ માત્ર સાત વર્ષના સંયમપર્યાયમાં તેમની પ્રથમ ટીકા ભાષારહસ્ય ગ્રન્થ ઉપર રચી હતી.

ટીકામાં ઘણા સ્થળોએ તેમણે લક્ષણમાં આવતા પદોને રાખવા - ન રાખવાથી થનારા ભાંગા બતાવ્યા છે. તે ભાંગાઓમાંથી એક ભાંગો શુદ્ધ હોય અને બાકીના ભાંગા અશુદ્ધ-દોષગ્રસ્ત હોય. અશુદ્ધ ભાંગાઓમાં કયા સ્થળમાં કયો

દોષ કેવી રીતે આવે છે ? તે તેમણે ખૂબ વિસ્તારથી અને ખૂબ જ સ્પષ્ટતાપૂર્વક સમજાવ્યું છે. શુદ્ધ લક્ષણનો સત્સ્થળમાં સમન્વય શી રીતે થાય ? તે પણ તેમણે ઠેકઠેકાણે ચોકસાઈથી સમજાવ્યું છે. ઘણા ઠેકાણે સરખી વાતનું થોડા ફેરફારપૂર્વક પુનરાવર્તન થતું હોવા છતાં તેમણે લગભગ અતિદેશ કર્યો નથી, પણ એ જ પદાર્થો વારંવાર સ્પષ્ટ રીતે સમજાવ્યા છે. તેથી વાચકને પદાર્થો બરાબર સમજાઈ જાય અને તેને જાતે બહુ મહેનત કરવી ન પડે. તેથી આગળ વાંચનમાં તેને રસ પડે અને અસ્ખલિત પ્રવાહે તેનો અભ્યાસ આગળ વધે. ઘણા સ્થળોએ તેમણે મૂળગ્રન્થની એક પંક્તિ ઉપર ખૂબ ઊંડું ચિંતન કરીને આનુષંગિક અનેક પદાર્થો પણ સમજાવ્યા છે. લક્ષણમાં અવ્યાપ્તિ, અતિવ્યાપ્તિ વગેરે દોષો કેવી રીતે આપવા ? તેની માટેનું સ્થળ શોધવું, તે દોષો ટાળવા લક્ષણમાં કયો પરિષ્કાર કરવો ? તેનાથી લક્ષણનો સમન્વય કઈ રીતે થાય ? વગેરે બાબતોનું સૂક્ષ્મતમ નિરૂપણ તેમણે કર્યું છે. લક્ષણના, મૂળ ગ્રંથમાં નહીં બતાવેલા, પદકૃત્યો પણ તેમણે ખૂબ જ ઝીણવટથી સમજાવ્યા છે. તેથી લક્ષણનો સાંગોપાંગ બોધ થાય છે અને લક્ષણના તે તે પદો બાબત કોઈ શંકા રહેતી નથી. દરેક બાબત તેમણે માત્ર ઉપર ઉપરથી સમજાવી નથી, પણ ખૂબ જ ઊંડાણથી સમજાવી છે. ઘણા સ્થળોએ પદાર્થને પુષ્ટ કરવા અને સિદ્ધ કરવા તેમણે અન્ય ગ્રંથોના સાક્ષીપાઠો મૂકીને ગ્રંથને સુશોભિત કર્યો છે. આનાથી તેમની બહુશ્રુતતા વ્યક્ત થાય છે.

ન્યાયગ્રન્થો સમજવા પણ અઘરા હોય છે અને બીજાને સમજાવવા તો તેથી વધુ અઘરા હોય છે. પોતાને ગ્રન્થ બરાબર સમજાઈ ગયો હોય, બધા પદાર્થો સ્પષ્ટ થઈ ગયા હોય તો જ બીજાને તે સમજાવી શકાય. વળી, બીજાને બરાબર સમજાવવા માટે તેની કક્ષાએ ઊતરીને સમજાવવું પડે, તેના મનમાં ઊઠતી શંકાઓના સચોટ સમાધાન કરવા પડે, તેના મનમાં ઊઠનારી શંકાઓને સ્વયં વિચારીને તેના નિરાકરણ આપવા પડે. આ બધું કાર્ય ખૂબ ભારે હોય છે અને ખૂબ ખંત માગી લે તેવું હોય છે. છતાં મુનિરાજશ્રીએ નિષ્ઠાપૂર્વક, આ બધું કાર્ય પાર પાડ્યું છે.

એમ કહેવું હોય તો કહી શકાય કે બચ્ચા ઝાજીએ પોતાની અદ્વિતીય

બુદ્ધિપ્રતિભા વડે સાગરને ગાગરમાં સમાવી દીધો છે. બહુ જ ઓછા શબ્દોમાં તેમણે અતિગહન પદાર્થોનું નિરૂપણ કર્યું છે. ટીકાકાર મુનિરાજશ્રીએ પોતાના અજોડ પ્રજ્ઞાપાટવ વડે ગાગરમાંથી સાગર કાઢ્યો છે. તેમણે શબ્દોનો છૂટથી પ્રયોગ કરીને અતિસંક્ષિપ્ત પદાર્થોને ખૂબ વિસ્તૃત રીતે સમજાવ્યા છે. તે તે પદાર્થો પાછળનું અગમ્ય રહસ્ય તેમણે સ્વબુદ્ધિથી ઉકેલીને પ્રગટ કર્યું છે.

વર્ષો પૂર્વે સંસારી અવસ્થામાં કે. લાલ જાદુગરના જાદુના ખેલ જોયેલા. તેમાં તે એક ગાગરમાંથી 'Water Of India' ના નામે અઢળક પાણી બહાર કાઢતા, છતાં ગાગર ખાલી થતી નહીં. અહીં પણ એવી સરખામણી કરી શકાય કે મુનિરાજશ્રીએ ગૂઢાર્થતત્ત્વાલોકરૂપી ગાગરમાંથી વિવેચનરૂપી અઢળક પાણી આ ગ્રન્થમાં ઉલેચ્યું છે, છતાં હજી એ મૂળગ્રન્થ – ગાગરમાં ઘણા ગૂઢ પદાર્થો અણઉકેલ્યા (અણઉલેચ્યા) પડ્યા છે. આશા છે મુનિરાજશ્રી એ અણઉકેલ્યા ગૂઢપદાર્થોને પણ ધીમે ધીમે ઉકેલી નવા નવા ગ્રન્થોનું સર્જન કરશે.

પૂજ્યોની કૃપાથી મને આ ગ્રંથના સંશોધનનો લાભ મળ્યો છે. વિ.સં. ૨૦૬૯ માં મારું ચોમાસુ પિંડવાડા હતું. ચોમાસાના અંતે મારી ઉપર પૂજ્ય વિદ્વત્શિરોમણિ આચાર્યદેવ શ્રીમદ્વિજય યશોવિજયસૂરીશ્વરજી મહારાજનો પત્ર આવ્યો. તેમાં તેમણે લખ્યું હતું કે, 'બચ્ચા ઝા રચિત ગૂઢાર્થતત્ત્વાલોક ઉપર લગભગ ૩૪૦૦ ફૂલસ્કેપ જેટલી સંસ્કૃત ટીકા અને ૧૬૦૦ ફૂલસ્કેપ જેટલું ગુજરાતી વિવેચન તૈયાર થયું છે. તે તમે સંશોધન કરી આપશો ?' હું સમજ્યો કે આ ટીકા-વિવેચન પૂજ્ય આચાર્યશ્રીના સર્જન છે. મેં જવાબ લખ્યો, 'આપશ્રીની વિદ્વત્તા સામે મારો ક્ષયોપશમ અતિઅલ્પ છે. એટલે આ ટીકા-વિવેચનના સંશોધનની મારી કોઈ યોગ્યતા નથી. છતાં આપની ઈચ્છા હોય તો હું પ્રયત્ન કરી જોઈશ. વળી સંશોધનકાર્ય પૂરું કરવામાં સમયમર્યાદા ન રાખશો.' પૂજ્ય આચાર્યશ્રીએ મારી પાસે જ સંશોધનનો આગ્રહ રાખ્યો અને મારી વિનંતિ સ્વીકારી. તેઓ મને બીજું પ્રૂફ મોકલવાના હતા, જેથી વાંચવામાં સરળતા રહે. લગભગ દોઢ વર્ષ પછી વિ.સં. ૨૦૭૧ ના વૈશાખ મહિનામાં ગિરનાર તળેટીમાં પૂજ્ય આચાર્યશ્રીને રૂબરૂ મળવાનું થયું. બધી વાત થઈ. ત્યારે ખબર પડી કે આ

નૂતન સર્જનના કર્તા વિદ્વદ્વર્ય મુનિરાજશ્રી ભક્તિયશવિજયજી મહારાજ છે. તેમની કલમ પણ તેમના ગુરુદેવ જેવી જ છે. જો મેટરમાં ટીકાકાર તરીકે તેમનું નામ ન લખ્યું હોત અને રૂબરૂ વાતમાં આ બાબતનો ખુલાસો ન થયો હોત તો હું તો એમ જ સમજત કે આ ટીકા એ પૂજ્ય આચાર્યશ્રીનું સર્જન છે. કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે આ ટીકાની ગરિમા ઘણી ઊંચી છે.

ગિરનાર તીર્થમાં તેમના તરફથી મેટર મળ્યું. મારા ગુરુદેવશ્રીની અનુમતિ લઈને અન્ય કાર્યોની વ્યસ્તતા વચ્ચે સમય કાઢીને આ ગ્રંથનું સંશોધન કરતો ગયો. જો કે નવ્યન્યાયનો એવો તલસ્પર્શી અભ્યાસ મેં કર્યો નથી, છતાં મારા ક્ષયોપશમ અનુસાર સંશોધનકાર્ય શરૂ થયું અને આગળ વધ્યું. મુનિરાજશ્રી પાસેથી મેટર કટકે કટકે આવતું હોવાથી સંશોધનમાં સરળતા રહી, બહુ બોજારૂપ ન લાગ્યું. હકીકતમાં આ સંશોધન દ્વારા મેં મુનિરાજશ્રી ઉપર કોઈ ઉપકાર કર્યો નથી. ઊલટું, મુનિરાજશ્રીએ મને આ ગ્રંથના સંશોધનનો લાભ આપી મારી ઉપર ઉપકાર કર્યો છે.

જો આ સંશોધનકાર્ય ન આવ્યું હોત તો હું મારા જીવનમાં ગૂઢાર્થતત્ત્વાલોક વાંચવાનો ન હતો અને કદાચ વાંચત તો મને કેટલું સમજાત ? એ પ્રશ્ન હતો. પણ સંશોધનના બહાને મને આ એક નવા ગ્રંથનો અભ્યાસ કરવાનો લાભ થયો. આ સંશોધન દ્વારા મને ઘણું ઘણું નવું જાણવાનું મળ્યું છે. ન્યાયગ્રંથનું સંશોધનકાર્ય એક જટિલ અને કંટાળાજનક કાર્ય હોય છે. પણ મુનિરાજશ્રીની નિરૂપણશૈલી એટલી બધી સુગમ અને સરળ છે કે સંપૂર્ણ સંશોધનકાર્ય દરમિયાન મને ક્યારેય કંટાળો કે અણગમો થયો નથી. સંશોધનકાર્યમાં મને આનંદ આવતો. જેમ જેમ સંશોધન કરતો ગયો તેમ તેમ મારો રસ વધતો ગયો. પૂજ્ય આચાર્યશ્રીએ અને મુનિરાજશ્રીએ આ કાર્ય માટે મારી પસંદગી કરી મને આ કાર્ય સોંપીને મારી ઉપર ઘણો ઘણો ઉપકાર કર્યો છે. હું સદા તેમનો ઋણી રહીશ.

મુનિરાજશ્રીનો મને બહુ પરિચય નથી, કેમ કે અત્યાર સુધી અમે બે જ

વાર અલપઝલપ મળ્યા છીએ. પણ ગ્રન્થસંશોધન અને તેની માટેના પરસ્પર પત્રવ્યવહાર દ્વારા તેમનો પરોક્ષ રીતે વિશેષ પરિચય થયો છે, તેમની ગુણસૌરભને માણવાનું થયું છે અને તેમની સાથેની આત્મીયતા વધી છે.

વાચકોને વિનંતિ કરીશ કે જે ભાવનાથી મુનિરાજશ્રીએ આ ગ્રંથ રચ્યો છે તે ભાવનાને આ ગ્રન્થના સાંગોપાંગ અભ્યાસ દ્વારા તેઓ પૂર્ણ કરે. જેમ મુનિરાજશ્રીએ આ ગ્રન્થના સર્જન માટે ઘણી મહેનત કરી છે તેમ વાચકો પણ આ ગ્રન્થના પઠન માટે ખૂબ મહેનત કરે. જેમ મુનિરાજશ્રીએ આ ગ્રન્થ સમજાવવા માટે ખૂબ ખંત અને ધીરજ ધારણ કર્યા છે તેમ વાચકો પણ આ ગ્રન્થને સમજવા માટે અત્યંત ખંત અને ધીરજને ધારણ કરે. આ ગ્રન્થના સમ્યગ્ અભ્યાસથી પરિકર્મિત થયેલી બુદ્ધિ દ્વારા વાચકો અન્ય સાધનગ્રન્થો અને સાધ્યગ્રન્થોનો સ્વયં અભ્યાસ કરતા થાય, તે ગ્રન્થોના પદાર્થોને આત્મસાત્ કરે અને શીઘ્ર મુક્તિગામી બને એ જ શુભેચ્છા.

મુનિરાજશ્રીની ખૂબ ખૂબ અનુમોદના કરું છું અને તેમને ખૂબ ખૂબ ધન્યવાદ આપું છું. તેમણે એક ભગીરથ કાર્ય પૂર્ણ કર્યું છે. સામાન્ય વ્યક્તિ માટે લગભગ અશક્ય કહી શકાય એવી અજોડ શ્રુતસેવા તેમણે કરી છે. તેમણે કોઈ ચીલાચાલુ કાર્ય કર્યું નથી. પણ ઘણું ઉમદા અને ઊંચું કાર્ય કર્યું છે. સામાન્ય માણસ કદાચ એમના આ શ્રુતસર્જનનું મૂલ્ય સમજી નહીં શકે, પણ વિદ્વાનો અવશ્ય તેમના આ શ્રુતસર્જનનું મૂલ્યાંકન કરી શકશે.

પૂજ્ય આચાર્યશ્રીની પણ ખૂબ ખૂબ અનુમોદના કરું છું કે તેમણે પોતાના જેવા એક વિદ્વાન શિષ્યરત્નને તૈયાર કર્યો છે. તેમણે મુનિરાજશ્રીને ખૂબ સુંદર રીતે ઘડ્યા છે. તેમણે એક કુશળ માળી અને કુશળ શિલ્પીનું કાર્ય કર્યું છે. તેમના પીઠબળ, પ્રેરણા, હુંફ અને માર્ગદર્શનના બળે જ મુનિરાજશ્રી આ અતિકષ્ટસાધ્ય કાર્ય સહેલાઈથી પાર પાડી શક્યા છે.

મુનિરાજશ્રીના સહવર્તી મુનિવરોની પણ ખૂબ ખૂબ અનુમોદના કે જેમણે સહાય કરીને મુનિરાજશ્રીને આ ગ્રન્થસર્જન માટે બધી રીતની અનુકૂળતા કરી

આપી. તેઓ ઈર્ષ્યાથી ગ્રસ્ત ન થયા, પણ પ્રમોદભાવનાથી ભાવિત થઈને તેમણે મુનિરાજશ્રીને પ્રોત્સાહન આપ્યું, એ તેમની ઉત્તમતા છે.

મુનિરાજશ્રી સમક્ષ મારી અંતરની ભાવના વ્યક્ત કરું છું. આ ગ્રન્થની જેમ ન્યાયના અન્ય જટિલ ગ્રન્થો ઉપર પણ તેઓ પોતાની કલમ ચલાવી આવી સરળ ટીકાઓ લખે તો મધ્યમ બુદ્ધિવાળા જીવોને ન્યાયગ્રન્થો ભણવાનો રસ જાગે અને તેઓ તે ગ્રન્થો ભણી શકે. બીજી વાત, ન્યાયગ્રન્થો તો સાધનગ્રન્થો છે. સાધ્યગ્રન્થો તો આપણા આગમશાસ્ત્રો અને આગમેતર શાસ્ત્રો છે. તે ગ્રન્થો ઉપર આવું સૂક્ષ્મચિંતન કરીને તેઓ આવી સરળ ટીકાઓ લખે તો શાસ્ત્રો ભણવાની જીવોને રુચિ જાગે અને તેમને તેમનો સુગમ બોધ થાય. ઘણીવાર એવું બનતું હોય છે કે મધ્યમ કે મંદ ક્ષયોપશમવાળા જીવો ગ્રન્થ વાંચવાની શરૂઆત કરે છે. પણ અમુક પંક્તિઓ તેમને સમજાતી નથી, તે પંક્તિ સમજાવનાર કોઈ હોતું નથી, ત્યારે તેમનો અભ્યાસ અટકી જાય છે. વારંવાર આવતી આવી પંક્તિઓને લીધે વારંવાર અટકવાનું થવાથી તેમનો અભ્યાસ કરવાનો ઉત્સાહ ઘટી જાય છે. ધીમે ધીમે તેઓ સ્વાધ્યાય છોડી દે છે અથવા સહેલા ગ્રન્થો કે ગુજરાતી પુસ્તકો વાંચતા થઈ જાય છે. જો મુનિરાજશ્રી અઘરા શાસ્ત્રો પર આવી સરળ ટીકાઓ રચે તો અનેક જીવો માટે તે આધારભૂત બને. જેમ પાંગળો માણસ લાકડીના ટેકાથી પર્વત ઉપર ચડી જાય છે તેમ મુનિરાજશ્રી દ્વારા રચિત સરળ ટીકાઓ રૂપી લાકડીના સહારે અલ્પ ક્ષયોપશમવાળા જીવો અઘરા ગ્રન્થો રૂપી પર્વતોને સર કરી શકશે. શાસ્ત્રગ્રન્થો ઉપર રચાયેલી આવી સરળ ટીકાઓ દ્વારા જીવો ઉપર તાત્ત્વિક અને અનેકગણો ઉપકાર થશે. આશા છે મુનિરાજશ્રી મારી ભાવના સફળ કરવા અવશ્ય પ્રયત્નશીલ બનશે.

હું એવું કંઈ ભણ્યો નથી કે મારો એવો ક્ષયોપશમ પણ નથી. છતાં પુણ્યોદયે લોકોમાં મારી વિદ્વાન તરીકેની છાપ પડી ગઈ છે. તેથી જ આવા સંશોધનાદિના કાર્યો મને સોંપાય છે. સહજ છે કે મારા મંદ ક્ષયોપશમ અને પ્રમાદના કારણે આ સંશોધનકાર્યમાં ક્ષતિઓ રહી ગઈ હોય. તે બદલ હું ત્રિવિધે ત્રિવિધે ક્ષમા યાચું છું. આ સંશોધનકાર્યમાં અને આ વક્તવ્યમાં જિનાજ્ઞા વિરુદ્ધ

કંઈ પણ નિરૂપણ થયું હોય તો તેની ક્ષમા યાચું છું અને બહુશ્રુત વિદ્વાનોને તે સુધારવાની ભલામણ કરું છું.

પરમ પૂજ્ય સિદ્ધાંતમહોદધિ આચાર્યદેવ શ્રીમદ્વિજય **પ્રેમસૂરીશ્વરજી** મહારાજા, પરમ પૂજ્ય ન્યાયવિશારદ આચાર્યદેવ શ્રીમદ્વિજય **ભુવનભાનુસૂરીશ્વરજી** મહારાજા, પરમ પૂજ્ય સમતાસાગર પંન્યાસપ્રવર શ્રી **પદ્મવિજયજી** મહારાજા, પરમ પૂજ્ય સિદ્ધાંત દિવાકર વર્તમાનગચ્છાધિપતિ આચાર્યદેવ શ્રીમદ્વિજય **જયઘોષસૂરીશ્વરજી** મહારાજા, પરમ પૂજ્ય વૈરાગ્યદેશનાદક્ષ ગુરુદેવશ્રી આચાર્યદેવ શ્રીમદ્વિજય **હેમચન્દ્રસૂરીશ્વરજી** મહારાજા - આ ગુરુદેવોની અને પરમાત્માની કૃપાથી જ હું આ સંશોધનકાર્ય કરી શક્યો છું. આ કાર્યનો સંપૂર્ણ શ્રેય તેમને જાય છે. આ કાર્યની ક્ષતિઓનો ભાગી હું છું. તે પૂજ્યોના ચરણોમાં આ અવસરે કૃતજ્ઞભાવે વંદન કરું છું.

આ ગ્રન્થના લેખકને અને પાઠકોને ખાસ ભલામણ કે ગ્રન્થસર્જન અને ગ્રન્થપઠનનું ખરું ફળ તો અધ્યાત્મમાં ઊંડા ઊતરવું અને સમતામાં લીન બનવું એ છે. ગ્રન્થસર્જન અને ગ્રન્થપઠન દ્વારા આ લક્ષ્ય સિદ્ધ ન થતું હોય તો એ ગ્રન્થસર્જન અને ગ્રન્થપઠન વ્યર્થ છે. માટે એ લક્ષ્યપૂર્વક જ ગ્રન્થસર્જન અને ગ્રન્થપઠન કરવું તથા ગ્રન્થસર્જન અને ગ્રન્થપઠન બાદ એ લક્ષ્યને સિદ્ધ કરવા પ્રયત્નશીલ બનવું. માત્ર ગ્રન્થસર્જન અને ગ્રન્થપઠન કરીને પોતાની જાતને કૃતકૃત્ય ન માનવી.

પ્રાંતે, આ ગ્રન્થરત્ન ખૂબ પ્રસિદ્ધિને પામે, ખૂબ ઉપાદેય બને અને યાવચ્ચન્દ્રદિવાકરૌ વંચાતો રહે એ જ શુભેચ્છા. પાઠક, લેખક, વાચક વગેરે સહુ શીઘ્ર પરમપદને પામે એ જ પવિત્ર ભાવના.

વિ.સં. ૨૦૭૪, ચૈત્ર સુદ ૧૫
(પુંડરીકસ્વામી આદિ ૫ કરોડ
મુનિવરોનો નિર્વાણ દિન)
શનિવાર, ગાંધીનગર

પરમ પૂજ્ય વૈરાગ્યદેશનાદક્ષ આચાર્યદેવ
શ્રીમદ્વિજય **હેમચન્દ્રસૂરીશ્વરજી** મહારાજાનો
શિષ્યાણુ
પંન્યાસ રત્નબોધિ વિજય

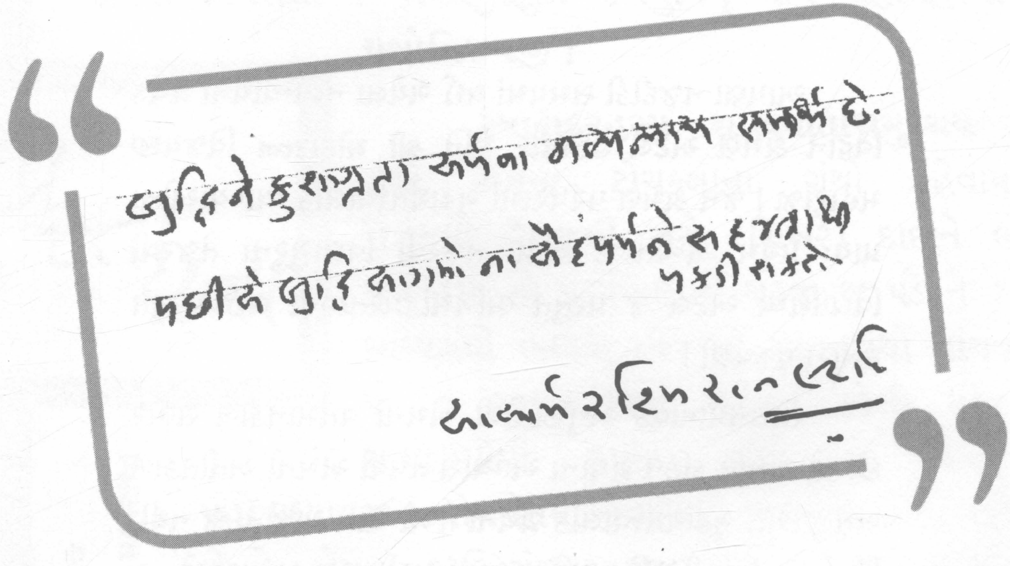

નવ્યન્યાયના માંધાતા ગ્રંથો અને ગ્રંથકારો

- પરમ પૂજ્ય શાસનપ્રભાવક

આચાર્ય ભગવંત શ્રી રશ્મિરત્નસૂરીશ્વરજી મહારાજા

આપણા નજદીકી સમયમાં થઈ ગયેલા નવ્યન્યાયના પ્રચંડ વિદ્વાન શ્રમણ એટલે હોનહાર મુનિ **શ્રી મોક્ષરત્ન** વિજયજી મહારાજા ! જૈન શ્રમણ પરંપરામાં ગૂઢાર્થતત્ત્વાલોક વ્યાખ્યાઓના પ્રાયઃ પ્રથમ અધ્યેતા ! આવા તેજસ્વી વિદ્યાગુરુના તેજસ્વી વિદ્યાશિષ્ય એટલે જ પ્રસ્તુત ભાગમાં પ્રસ્તાવના લઈ પ્રસ્તુત થનારા પૂજ્યશ્રી !

શાસનપ્રભાવક અનુષ્ઠાનોથી એમનો વર્તમાનકાળ સભર છે, તો અત્યંત કઠિન ગ્રંથોના અભ્યાસ તપથી એમનો અતીતકાળ સમૃદ્ધ છે... ગૂઢાર્થતત્ત્વાલોક ગ્રંથના તેઓ માત્ર અધ્યેતા જ નથી, કિંતુ નવ્યન્યાયની જટિલ પરિભાષામાં સર્જન પણ કરનારા છે.

આવો, પૂજ્યશ્રીની લેખિનીમાંથી ટપકેલ અમૃતને આસ્વાદીએ...

નવ્યન્યાયના માંધાતા ગ્રંથો અને ગ્રંથકારો

પ્રસ્તાવના

પરમ પૂજ્ય આગમનગુરુચરણોપાસક
આચાર્ય ભગવંત શ્રી રશ્મિરત્નસૂરીશ્વરજી મહારાજ

આજથી લગભગ ૪૦૦ વર્ષ પૂર્વે થયેલ એક મહાન વિભૂતિ ! જેમના વિશેષણો સાંભળીને પણ નતમસ્તક થઈ જવાય – તે ‘લઘુહરિભદ્ર’ ! ‘કુર્ચાલશારદા’ – દાઢી-મૂછવાળી સરસ્વતી ! નવ્યન્યાય જેમની પ્રિયશૈલી ! એવા મહાન જૈનમુનિનું નામ **મહામહોપાધ્યાય યશોવિજયજી !**

સ્યાદ્વાદરહસ્ય, શાસ્ત્રવાર્તાસમુચ્ચય આદિ ગ્રંથો એમના ટોચકક્ષાના ગ્રંથો કહેવાય ! શત્રુંજયગિરિરાજની ટોચે (શિખરે) દાદાને ભેટવા જવું હોય તો પગથિયા તો ચઢવા જ પડે ને ? તેમ સાધ્યગ્રંથો ભણવા હોય તો સાધનગ્રંથો વાંચવા જ પડે ! સાધનગ્રંથોમાં મહેનત કરેલી હોય તો સાધ્યગ્રંથોમાં ક્યાંય વાંધો ન આવે ! મહોપાધ્યાયજીના રોમરોમમાં નવ્યન્યાય વણાયેલો હતો. સાંભળ્યું છે કે એમના અગ્નિસંસ્કાર વખતે એમની ચિતામાંથી પણ ‘અવચ્છેદકાવચ્છિન્ન’ નો ઘોષ નીકળ્યો હતો. બુદ્ધિને કુશાગ્રતા અર્પવા નવ્યન્યાય સમર્થ છે. પછી એ બુદ્ધિ આગમોના સૌંદર્યને સહજતાથી પકડી શકશે. મારા ગુરુદેવ પૂજ્યપાદ ૪૦૦ દીક્ષા દાનેશ્વરી આચાર્યદેવ **શ્રી ગુણરત્નસૂરીશ્વરજી** મ.સા.ના શિષ્યરત્ન અને મારા વિદ્યાગુરુદેવ મુનિ **શ્રી મોક્ષરત્નવિજયજી** મ.સા. કે જે નવ્યન્યાયના પ્રકાંડ વિદ્વાન હતા, એમણે મને જ્યારે ન્યાયનો અભ્યાસ કરાવ્યો ત્યારે – ઉપલબ્ધ ચારે’ય ગૂઢાર્થ-તત્ત્વાલોકો (વ્યાપ્તિપંચક, સિદ્ધાંતલક્ષણ, સામાન્યનિરુક્તિ અને વ્યુત્પત્તિવાદ) ને ભણાવવાનો આગ્રહ રાખ્યો.

એમની એક ટેવ હતી કે, જે પણ ગ્રંથ વાંચે તે પૂર્વે તે ગ્રંથના કર્તાનો પૂરેપૂરો પરિચય મેળવે. ઈતિહાસના પાનાઓ ઉથલાવે, જ્ઞાનભંડારોમાં જઈ આવે, પણ કર્તાને પૂરેપૂરા સ્વપરિચિત કરે ને અમને પણ કરાવે. (એમણે ૧૭ વર્ષની વયે દીક્ષા લીધી, માત્ર ૧૨ વર્ષ દીક્ષાપર્યાય, આટલા ટૂંકા ગાળામાં ન્યાયાદિ ૪૫૦ ગ્રંથોનો અભ્યાસ કર્યો, પણ અફસોસ ! માત્ર ૨૯ વર્ષના અલ્પાયુષ્યમાં ટ્રક અડફેટમાં સ્વર્ગવાસી બન્યા. વાંચો **'આંખે આંસુની ધાર'** પુસ્તક, સંક્ષિપ્ત જીવન)

પ્રસ્તુત **'ગૂઢાર્થતત્ત્વાલોક'** ગ્રંથકર્તાનો પરિચય મૂળ ગ્રંથકાર અને ટીકાકારનો સંક્ષિપ્ત પરિચય સ્વ. મુનિવરશ્રી પાસેથી સાંભળેલો જ આલેખું છે.

શ્રી તત્ત્વચિંતામણિ ગ્રંથકર્તા શ્રી ગંગેશોપાધ્યાય :-

પંડિતવર્ય **શ્રી ગંગેશોપાધ્યાય** મહાતાર્કિક હતા, બૌદ્ધો સાથે રોજ ચર્ચાઓ કરે ને રોજ હારે. રોજ નવા તર્કો લાવે, છતાં હારવું પડે. એક દિવસ પંડિતવર્યશ્રી બાળકોને વ્યાપ્તિનો પાઠ આપી રહ્યા હતાં. 'यत्र धूमः तत्र वह्निः' બાજુના રસોઈઘરમાં જ પંડિતજીની પત્ની રસોઈ બનાવતી હતી, ને એણે સાંભળ્યું અને માટલામાં ધૂમાડો ભરીને બહાર આવ્યા અને એ માટલું ફોડીને પૂછ્યું, 'अत्र धूमः कुत्र वह्निः ?' પંડિતજી વિચારમાં પડી ગયા ને અનુપ્રેક્ષામાં આગળ વધતાં 'यत्र मूलावच्छेदेन धूमः तत्र वह्निः' (જ્યાં મૂળથી જોડાયેલ ધૂમાડો હોય ત્યાં વહ્નિ હોય છે) આ વ્યાપ્તિ મળી ને કહેવાય છે કે, આ એક અવચ્છેદક શબ્દે એમના મગજના દોઢ અબજ સેલ્સને ઝંકૃત કર્યા. અને 'તત્ત્વચિંતામણિ' ની અમૂલ્ય, અદ્‌ભુત રચના થઈ. સાવ નવી જ પરિભાષા, નવીનતમ શૈલી અને રાજસભામાં જઈ બૌદ્ધોને પરાસ્ત કર્યા !

આ છે નવ્યન્યાયના આદિપ્રણેતાની કથા !

આમ તો ઈતિહાસકારો અન્નંભટ્ટ અને વિશ્વનાથ પંચાનનને યશ આપે છે ! પૂર્વકાળમાં કણાદ ઋષિનું વૈશેષિકદર્શન અને ગૌતમઋષિનું ન્યાયદર્શન કહેવાતું, કાશીના અન્નંભટ્ટ એવા વિદ્વાન થઈ ગયા કે ઠેર ઠેર યુવાનો કાશી જવા તૈયાર થવા માંડતા ત્યારે એમના વડિલો કહેતાં 'काशीगमनमात्रेण नान्नंभट्टायते

સુધીઃ' 'કાશી જવા માત્રથી અન્નંભટ્ટ થવાતું નથી, ખુબ ભણી ગણીને તૈયાર થવું પડે'. પંડિત અન્નંભટ્ટે વૈશેષિકદર્શનની પ્રમેય વ્યવસ્થા (છ પદાર્થ) અને ન્યાયદર્શનની પ્રમાણવ્યવસ્થા (૪ પ્રમાણ)નું મિશ્રણ કરી અભાવ નામનો સાતમો પદાર્થ જોડીને કણાદ ગૌતમીયદર્શનની રચના કરી. જે નવ્યન્યાયનો બાલ્યકાળ કહેવાય. વિશ્વનાથ પંચાનને 'કારિકાવલી-મુક્તાવલી' ની રચના કરી નવ્યન્યાયને તરુણાવસ્થા આપી, અને શ્રી ગંગેશોપાધ્યાયે પૂર્ણ યૌવન આપ્યું.

દીધિતિકાર પંડિતવર્ય શ્રી રઘુનાથશિરોમણિ :-

જ્ઞાન સાથે અહં આવતા વાર ન લાગે ! રઘુનાથ શિરોમણિની નાની ઉંમરે એક આંખ જતી રહેલી. છતાં, એક આંખે પણ એટલી મહેનત કરેલી કે, રાજમાન્ય - પંડિત બની ગયા.

એક દિવસે હાથી ઉપર સવારી કરી, રાજદરબારે જઈ રહ્યા હતા. સામેથી આવતા ગુરુ મળ્યા અને ઉપર બેઠા-બેઠા પંડિતવર્યે કહ્યું, ''ગુરુ ! અભિવાદયે !'' ગુરુજીને ખોટું લાગ્યું. નીચે ઉતરીને વંદન કરવા જોઈએ એના બદલે આટલો 'અહં!' ગુરુજીએ કહ્યું, ''અત્યુચ્ચૈસ્પતનમ્'' બહુ ઊંચે જાય છે, પતન થશે ! ચોવીશ કલાક તર્કમાં જ રાચતા અને ખંડન-મંડનના તર્કોમાં જ મગજને દોડાવતા રઘુનાથશિરોમણિએ જવાબ વાળ્યો, 'ગુરુજી ! ધૂમે વ્યભિચારઃ!' ''ગુરુજી ! આપ કહો છો બહુ ઉપર જશે તો પડશે, પણ ધૂમાડો ઉપર જાય છે, ક્યાં પડે છે ?''

આ જ રઘુનાથ શિરોમણિએ તત્ત્વચિંતામણિ ઉપર દીધિતિટીકા લખેલી. એવું સંભળાય છે કે એમનો મિત્ર નિમ્મઈ હતો. એક દિવસ બન્ને નૌકાવિહારમાં ગયા. નિમ્મઈએ કહ્યું કે, ''મિત્ર ! તને એક આનંદના સમાચાર આપું, મેં તત્ત્વચિંતામણિ ઉપર મહામહેનતે ટીકા લખી છે એ તું જો !'' પોથી હાથમાં આવતાં જ શ્રી રઘુનાથ શિરોમણિનું મોઢું ઉતરી ગયું. રઘુનાથે કહ્યું, ''અરે શું કહું? મેં પણ ટીકા લખી છે, પણ તારી ટીકા આગળ મારી ટીકા કોઈ વિસાતમાં નથી.'' નિમ્મઈ પંડિતે કહ્યું, ''ચિંતા ન કર દોસ્ત ! તારી જ રચના અમર રહેશે !'' આટલું બોલી આખી પ્રત (રચના) ગંગાનદીમાં વહેતી મૂકી દીધી. સાંભળ્યું છે કે, એ જ નિમ્મઈ આગળ જતાં ચૈતન્યમહાપ્રભુજી બન્યા.

જાગદીશી ટીકાના રચયિતા :-

તત્ત્વચિંતામણિના અનુમાનખંડમાં વ્યાપ્તિના પાંચ લક્ષણ આપ્યા છે. એ પાંચ લાઈન ઉપર દીધિતિકારે ટીકા લખી. એના ઉપર **જગદીશ તર્કાલંકારે** ટીકા લખી છે.

ગૂઢાર્થતત્ત્વાલોકાલંકાર રચયિતા બચ્ચા ઝા - મૈથિલ :-

મૂળ નામ ધર્મદત્ત ઝા ! એવું કહેવાય છે કે પોતે વચ્ચે બેસે અને પોતાના વિદ્યાર્થીઓને જુદા જુદા ગ્રંથો ઉપર અનુપ્રેક્ષા લખાવતા જાય. પછી કહે કે, ''આ અનુપ્રેક્ષા બીજે ક્યાંય આવી નથી ને ? જો આવી હોય તો ફાડી નાંખો. એકદમ સાવ નવીનોન્મેષ હોય એ જ રાખવી. એવો એમનો આગ્રહ હતો. વ્યાપ્તિપંચક, સિદ્ધાંતલક્ષણ, સામાન્યનિરુક્તિ અને વ્યુત્પત્તિવાદ - આ ગ્રંથોની પંક્તિઓ લઈને ટીકારૂપે અનુપ્રેક્ષા પ્રગટ કરી. એનું જ નામ ગૂઢાર્થતત્ત્વાલોક ! આની ભાષા નવ્યન્યાય હોવા છતાં આ શૈલીની દુરૂહતાનો એના ઉપરથી ખ્યાલ આવી જાય કે, હવે કાશીમાં પણ આ ગ્રંથ વાંચનારા અને વંચાવનારા દીવો લઈને શોધવા જવું પડે.

નૂતન ટીકા યશોલતા (સંસ્કૃત) અને વિનમ્રા (ગુજરાતી) ટીકા :-

ભગવાન મહાવીરની પાટપરંપરા - નિર્ગ્રંથ-કોટી-વડ-ચાંદ્ર-તપાગચ્છીય સિદ્ધાંતમહોદધિ-સૂરિપ્રેમ-ભુવનભાનુ-જયઘોષસૂરીશ્વરજી સમુદાયના અજોડ રત્નસમા પ્રકૃષ્ટનૈયાયિક, વિપુલ સાહિત્યસર્જક અધ્યાત્મરસિક પ.પૂ. આચાર્ય શ્રી **યશોવિજયસૂરીશ્વરજી** મ.સા.નો પત્ર આવ્યો કે, ''તમારા દ્વારા લખાયેલ **'બરસ રહી અખિયાં'** (૪૦૦ ગ્રંથોના અભ્યાસુ મહાનૈયાયિક વિદ્યાગુરુ સ્વ. મુનિપ્રવર **શ્રી મોક્ષરત્નવિજયજી** મ.સા.નું જીવનકવન) હું બધાને વાંચવા આપું છું. પ્રેરણા કરું છું. એ જ આ ગ્રંથસર્જનના મૂળમાં છે.'' મને આ વાંચી ખૂબ ખૂબ આનંદ થયો. મારા વિદ્યાગુરુદેવ મુનિ **શ્રી મોક્ષરત્નવિજયજી** મ.સા.ને નવ્યન્યાય ખૂબ જ પ્રિય હતો. એ કહેતા કે ન્યાયથી બુદ્ધિ પરિકર્મિત બને છે અને આગમગ્રંથોના ઐદમ્પર્યાર્થ To read between the lines સમજવામાં ઘણી રીતે લાભદાયી થાય છે.

મને પણ તેમણે જ ૮ વર્ષ સુધી સળંગ ન્યાયનો જ અભ્યાસ કરાવ્યો હતો. કોઈપણ ન્યાયનો અભ્યાસ કરનાર મળે તો એ ખૂબ જ ખુશ થતા. એમણે તત્ત્વાલોકનો અભ્યાસ જાતે જ કરેલો અને અમને કરાવેલો. 'બરસ રહી અખિયાં'માં તત્ત્વાલોકનું વાંચી પ્રેરણા લઈ આચાર્ય શ્રી યશોવિજયસૂરિજીના શિષ્યરત્ન વિદ્વાન મુનિરાજ શ્રી ભક્તિયશવિજયજીએ ગૂઢાર્થતત્ત્વાલોકનું વાંચન કર્યું. માત્ર વાંચન જ નહિ, પરંતુ લેખન પણ કર્યું. અરે ! લેખન જ નહિ, સુવિસ્તાર પણ કર્યો.

માત્ર ૪૧ પાના ઉપર ૯૦,૦૦૦ શ્લોકપ્રમાણ **'યશોલતાટીકા'** લખીને એમણે પોતાના ગુરુદેવનું નામ તો અમર કર્યું જ છે. સાથે સાથે અનેક જિજ્ઞાસુ વિદ્યાર્થીઓ માટે સહાયક દેવદૂત બની ગયા છે. **'વિનમ્રા'** નામનું સ્વતંત્ર ગુજરાતી વિવેચન પણ રચ્યું. ૯૦ હજાર શ્લોકપ્રમાણ સંસ્કૃત વ્યાખ્યા ! કમાલ કહેવાય ! કેવી ગુરુકૃપા ! Unbelievable Achievement ! ગિનેશ બુક ઑફ વર્લ્ડ રેકોર્ડમાં આનો ઉલ્લેખ થાય તેવી સિદ્ધિ છે !

એમના ગુરુદેવ (શ્રી યશોવિજયસૂરિજી) પોતાનું પ્રથમ સર્જન 'ભાષા રહસ્ય' પર 'મોક્ષરત્નાટીકા' લખીને પછી Non-stop રચના કરતા ગયા. તેમજ મુનિ શ્રી ભક્તિયશવિજયજી એ પણ પોતાનું આ પ્રથમ સર્જન કરી વિદ્વજ્જનોમાં જબરદસ્ત છાપ ઊભી કરી છે. હવે ગો ઑન ! ગુરુજીની જેમ તમે તમારી લેખની Non-stop ચલાવો. પણ We wish only on Navya Nyaya ! નવ્યન્યાયની તમારી માસ્ટરીનો ઉપયોગ ઘણા અઘરા જૈન નવ્યન્યાયના ગ્રંથના તાળા ખોલી આપે. એવા માસ્ટર કી વિવેચનોનું પ્રોડક્શન તમારી મગજની ફેક્ટરીમાંથી થવું જોઈએ - ઇત્યાશાસે !

વીતરાગ પરમાત્માને આ જ વિનમ્ર પ્રાર્થના કરી વિરમું છું.

વિ.સં. ૨૦૭૩, શ્રાવણ સુદ-૫ **સૂરિગુણરત્નચરણરજ**
તા. ૨૮-૭-૨૦૧૭ **આચાર્ય રશ્મિરત્નસૂરિ**

મુનિરાજશ્રીએ ઘણો પરિશ્રમ કરીને આ અતિકઠિન ગ્રંથ વાચકોમાં અતિસરળ બનાવી દીધો છે. માટે, આ ગ્રંથનું નામ, વિષય, પ્રમાણ જોઈને ગભરાઈ ન જવું. જેમ જેમ આ ગ્રંથ વાંચતા જશો તેમ તેમ પદાર્થો સહેલાઈથી બેસતા જશે, પદાર્થો બેસાડવા માટે તમારે કોઈ મહેનત કરવી નહીં પડે.

પં. રત્નબોધિ વિજય

સાગરનો સાર ગાગરમાં

વિભાગ – ૬
સંક્ષિપ્તસાર

– પરમ પૂજ્ય સૂક્ષ્મપ્રજ્ઞ પંન્યાસપ્રવર **શ્રી રત્નબોધિવિજયજી** મહારાજા

વિરાટ વ્યાખ્યાદ્વયનું સંશોધનકાર્ય એકલા હાથે પાર પાડવું, પછી સંશોધકીય વક્તવ્ય લખી આપવું, તે પછી'ય ચૌદે ભાગનો સંક્ષિપ્તસાર લખી આપવો - આટલું કર્યા પછી પણ આટલું કાર્ય સોંપનારને ધન્યવાદ આપવા, તેનો ઉપકાર માનવો.... ઘડીભર ભ્રમણા થઈ આવે : સત્‌યુગમાં તો નથી આવી ચડ્યો ને !

કમાલ છે એમની ધીરજ, ધારણા શક્તિ અને ધીમત્તા ! સલામ છે એમની સદ્‌ભાવનાને ! સહૃદયતાને ! અને સહાયકતાને !

પૂજ્યશ્રીના ચરણોમાં નાનકડી પ્રાર્થના : આપની ઉપકારવર્ષાનું આ તો મંગલાચરણ હો !

સાગરનો સાર ગાગરમાં

(સંક્ષિપ્ત સાર)

માણસ કાર્યક્રમની **રૂપરેખા** જાણીને તેમાં involve થાય છે.

ફરવા જતા પહેલા માણસ **guidebook** નો અભ્યાસ કરી લે છે.

પુસ્તકની **summary** વાંચીને માણસ પુસ્તકવાંચનમાં પ્રવેશ કરે છે.

મુસાફર **નકશો** જાણીને પછી મંઝિલ તરફ પ્રયાણ કરે છે.

મેચ રમાયા પછી તેના મુખ્ય દશ્યો **highlights** માં બતાડાય છે.

ગ્રંથ વાંચ્યા પછી વિદ્યાર્થી તેના **મુદ્દાઓ** નોંધી લે છે.

વિદ્વદ્વર્ય મુનિરાજશ્રી ભક્તિયશવિજયજી મહારાજે આ મહાકાય ગ્રંથનું સર્જન કર્યું છે.

'સાગરનો સાર ગાગરમાં' માં આ વિશાળકાય ગ્રંથનો સંક્ષિપ્ત સાર લખવાનો મેં પ્રયત્ન કરેલ છે. મુનિરાજશ્રીએ સાગર જેવો ગ્રંથ રચ્યો છે. મેં ગાગર જેવા આ લેખમાં તેનો સાર ભરવાનો પ્રયાસ કર્યો છે.

આ સાર એ આ ગ્રંથની **રૂપરેખા** છે,
આ ગ્રંથની **guidebook** છે,
આ ગ્રંથની **summary** છે,
આ ગ્રંથનો **નકશો** છે,
આ ગ્રંથ વાંચ્યા પછીની **highlights** છે,
આ ગ્રંથ વાંચ્યા પછી નોંધેલા **મુદ્દા** છે.

આ સારમાં મેં કશું નવું લખ્યું નથી. મુનિરાજશ્રીએ બનાવેલ ગ્રંથ-બગીચામાંથી શબ્દ-પુષ્પોને ચૂંટીને મેં આ સાર-માળામાં ગોઠવ્યા છે.

આ ગ્રંથ નવ દીધિતિઓ (વિભાગો)માં રચાયેલો છે. આ સારમાં દરેક દીધિતિના પદાર્થોની ટૂંકનોંધ કરી છે.

ચાલો, આ લેખના માધ્યમે આ ગ્રંથની એક ઊડતી મુલાકાત લઇ લઇએ.

(ગયા વિભાગમાં જે વિષયને અનુલક્ષીને પાંચ મુદ્દા જોઇ ગયા તેના જ અનુસંધાનમાં હવે આગળ -)

(૬) **પૂર્વપક્ષ** - વહ્નિત્વઅવચ્છિન્નસાધ્યતાની વહ્નિત્વમાં રહેનારી જે અવચ્છેદકતા તે એક હોવાથી તાદૃશસાધ્યતાઅવચ્છેદકતાનિષ્ઠ પ્રતિયોગિતાની અવચ્છેદકતા લાઘવથી તદ્વ્યક્તિત્વમાં જ કલ્પવી જરૂરી હોવાથી (घटे घटत्वम्, घटस्य घटत्वम् - આવા ઉભય પ્રકારના પ્રયોગ થતા હોવાથી तद्व्यक्तित्वस्य तन्निष्ठप्रतियोगितावच्छेदकत्वस्य.... तद्व्यक्तित्वस्य तन्निष्ठप्रतियोगिता-वच्छेदकत्वस्य.... આ પ્રમાણે પ્રયોગ કરેલ છે તે વ્યાજબી જ છે. બન્નેને પષ્ઠી વિભક્તિ લાગી છે તેથી મુંઝાઇ ન જવું.) સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઅવ-ચ્છિન્નપ્રતિયોગિતા અપ્રસિદ્ધ થવાથી અવ્યાપ્તિ દુર્વાર બનશે.

ઉત્તરપક્ષ - આ લક્ષણ કરનારના મતમાં ગુરુધર્મને પણ પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદક તરીકે સ્વીકારવામાં આવેલ છે. જો આ પ્રમાણે ન માનો તો = ગુરુધર્મને જો અવચ્છેદક તરીકે ન સ્વીકારો તો સાધ્યતાઅવચ્છેદકઅવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાક-સાધ્યાભાવઅધિકરણનિરૂપિતવૃત્તિતાત્વઅવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાકવૃત્તિતાભાવ - આ પ્રમાણેનું લક્ષણ બે સ્થલે અપ્રસિદ્ધ થઇ જશે-

(૧) पर्वतः प्रमेयवह्निमान् धूमात् - આ સ્થલમાં પ્રમેયવહ્નિત્વઅવચ્છિન્ન-પ્રતિયોગિતાક સાધ્યાભાવ અપ્રસિદ્ધ થવાથી અવ્યાપ્તિ આવશે. તથા

(૨) एतत् तद्घटभिन्नं पटत्वात् - આ સ્થલમાં તદ્ઘટભેદઅભાવઅધિકરણનિરૂ-પિતવૃત્તિતાત્વઅવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાક (=તાદૃશ) વૃત્તિતાઅભાવ અપ્રસિદ્ધ થવાથી અવ્યાપ્તિ આવશે.

(અહીં યશોલતામાં અને વિનમ્રામાં નીચેની બાબતો ઉપર વિસ્તૃત ચર્ચા કરી છે. ઉત્તરપક્ષના નૂતન પરિષ્કૃત લક્ષણમાં પૂર્વપક્ષ ફરી અવ્યાપ્તિ આપે છે.

પ્રશ્નકાર નવો પરિષ્કાર કરી અવ્યાપ્તિ દૂર કરે છે.

પૂર્વપક્ષ પ્રશ્નકારના નવા પરિષ્કૃત લક્ષણમાં અસંભવ દોષ આપે છે.

પ્રશ્નકાર નવો પરિષ્કાર કરી તે અસંભવ દોષને ટાળે છે.

પૂર્વપક્ષ પ્રશ્નકારના નવા પરિષ્કૃત લક્ષણમાં અનવસ્થા દોષ આપે છે.

આ અનવસ્થા દોષને ટાળવા ઉત્તરપક્ષ અથવા ... કહીને નવો વિકલ્પ રજૂ કરે છે.)

(૭) **ઉત્તરપક્ષ** - અથવા તો (= જો સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વરૂપ ગુરુધર્મ અવચ્છેદક ન જ બની શકે - આ માન્યતાને પકડી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઅવચ્છિન્ન-પ્રતિયોગિતા અપ્રસિદ્ધ કરી તે લક્ષણ માન્ય ન કરતા હો તો...) સાધ્યતા-અવચ્છેદકતાત્વ વગેરેને (આદિ શબ્દથી પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વનું ગ્રહણ કરવું) સમનિયત પ્રતિયોગિતા ગ્રહણ કરવી. (સમનિયતત્વ = વ્યાપ્યત્વે સતિ વ્યાપકત્વ.)

એટલે હવે લક્ષણ આવું થશે -

સ્વઅવચ્છેદકતાત્વસમનિયતપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતા-અવચ્છેદક(રૂપ)ત્વસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વસમનિયતપ્રતિયોગિતા-નિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપવૃત્તિપ્રતિયોગિતાનિરૂપકઅભાવ-અધિકરણઅવૃત્તિત્વ.

(અહીં સ્વઅવચ્છેદકતાત્વસમનિયત પ્રતિયોગિતા એટલે જ્યાં જ્યાં સ્વઅવચ્છેદકતાત્વ હોય ત્યાં ત્યાં પ્રતિયોગિતા હોય અને જ્યાં જ્યાં પ્રતિયોગિતા હોય ત્યાં ત્યાં સ્વઅવચ્છેદકતાત્વ હોય. સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વસમનિયત-પ્રતિયોગિતા એટલે જ્યાં જ્યાં સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વ હોય ત્યાં ત્યાં પ્રતિયોગિતા હોય અને જ્યાં જ્યાં પ્રતિયોગિતા હોય ત્યાં ત્યાં સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વ હોય.)

પર્વતો વહ્નિમાન્ ધૂમાત્ સ્થલે સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વની વ્યાપ્યતા તો વહ્નિત્વગતએકત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીયતદ્‌વ્યક્તિત્વઅવ-ચ્છિન્નપ્રતિયોગિતામાં જ છે, મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વઅવચ્છિન્નઅનુ-યોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીયપ્રતિયોગિતામાં નથી. તેથી મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગત-દ્વિત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીયપ્રતિયોગિતા સાધ્યતાઅવચ્છેદકતા-

ત્વને સમનિયત થઇ શકશે નહીં. તેથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વસમનિયતપ્રતિ-યોગિતાનિરૂપકપ્રર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગત દ્વિત્વ થઇ શકશે નહીં. તેથી મહાનસીયવહ્નિઅભાવ લઇ ન શકાવાથી અવ્યાપ્તિ આવશે નહીં.

(સમનિયતત્વની બદલે બન્ને બાજુ કે એક બાજુ વ્યાપ્યત્વ કે વ્યાપકત્વ કે બન્નેના પ્રવેશ-અપ્રવેશથી થતા છ પ્રકારના લક્ષણો અવ્યાપ્તિદોષયુક્ત છે. આ બાબતની વિસ્તૃત ચર્ચા યશોલતામાં અને વિનમ્રામાં કરીને બન્ને બાજુ સમનિયતત્વ કહેવું જરૂરી છે - એવું સુંદર રીતે પ્રતિપાદિત કર્યું છે.)

(૮) **પ્રશ્ન** - અત્યારે વ્યાપ્તિનું લક્ષણ બનાવવાનું છે. વ્યાપ્તિ = વ્યાપ્યતા. હવે વ્યાપ્તિના લક્ષણમાં તમે સમનિયતત્વનો પ્રવેશ કરાવ્યો. સમનિયતત્વ = વ્યાપ્યત્વે સતિ વ્યાપકત્વમ્. આમાં વ્યાપ્યત્વ એટલે કે વ્યાપ્તિ = પ્રસ્તુત લક્ષણ. તેમાં પુનઃ સમનિયતત્વ. તેમાં વ્યાપ્યત્વ. વ્યાપ્યત્વ = પ્રસ્તુત લક્ષણ... આ રીતે આત્માશ્રય દોષ આવશે.

ઉત્તરપક્ષ - આ દોષ ટાળવા સાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાં અવૃત્તિ એવા રૂપમાં વૃત્તિ પ્રતિયોગિતાનિરૂપક અભાવના અધિકરણમાં અવૃત્તિત્વ - આ પ્રમાણે લક્ષણ થાય. અવૃત્તિત્વ સ્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાંનિરૂપકપર્યાપ્તિપ્રતિયોગિતા-અવચ્છેદકધર્મશૂન્યત્વસંબંધથી હોવું જોઇએ.

હવે લક્ષણ આવું થશે -

સ્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકધર્મશૂન્ય-ત્વસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાં ન રહેનાર જે રૂપ તેમાં નિરૂપિતત્વસંબંધ-અવચ્છિન્નસ્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્ન(પ્રતિયોગિતા)અવચ્છેદકતાત્વનિષ્ઠ-અવચ્છેદકતાભિન્નઅવચ્છેદકતાઅનિરૂપિતપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિ-અનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વસંબંધથી વૃત્તિ પ્રતિયોગિતાનિરૂપકઅભાવઅધિ-કરણઅવૃત્તિત્વ.

(બે વાર નઞ્નો પ્રવેશ શા માટે ? અવૃત્તિ એટલે વૃત્તિઅભાવ કે વૃત્તિતા-

વિશિષ્ટનો ભેદ ? લક્ષણગત પદોનું પદકૃત્ય, લક્ષણ દ્વારા જૂની અવ્યાપ્તિઓનું નિરાકરણ વગેરે બાબતોની વિસ્તૃત ચર્ચા યશોલતામાં ને વિનમ્રામાં કરાઇ છે.)

આ રીતે લક્ષણમાં બે વાર નઞ્નો પ્રવેશ કરવાથી

મહાનસીયવહ્નિસાધ્યક સ્થલમાં = 'महानसीयवह्निः अत्र वर्तते' - इत्येतज्ज्ञानं विषयितासम्बन्धेन महानसीयवह्निमत्, तज्ज्ञानत्वात् - આ સ્થલમાં વહ્નિઅભાવ લક્ષણઘટક નહીં બને, કારણ કે વહ્નિત્વગતએકત્વઅવચ્છિન્ન(અનુયોગિતા-નિરૂપક)પર્યાપ્તિપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદક તદ્વ્યક્તિત્વધર્મથી શૂન્યત્વ મહાનસીયત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતામાં રહેલું છે. તેથી અવ્યાપ્તિ નહીં આવે.

*

વિ.સં. ૨૦૭૪	- પરમ પૂજ્ય વૈરાગ્યદેશનાદક્ષ
ચૈ.વ. દ્વિ.૧૦	આચાર્યદેવ શ્રીમદ્વિજય
(નમિનાથ મોક્ષકલ્યાણક દિન,	**હેમચન્દ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજનો**
વીસ વિહરમાન જિન જન્મકલ્યાણક દિન)	શિષ્યાણુ
ગાંધીનગર	**પં. રત્નબોધિવિજય**

॥ अथातो विषयजिज्ञासा ॥

(विभाग - ६ विषयानुक्रमः)

विषय	पृष्ठ
गुरुधर्मस्याऽवच्छेदकत्वविचारः	१७६८
सम्भवति लघौ धर्मे गुरौ तदभावः	१७६९
લઘુધર્મ જ અવચ્છેદક બની શકે	
चिकीर्षितजयलतावार्त्तिकातिदेशः	१७७०
गुरोरनवच्छेदकत्वे आपत्तिः	१७७१
तद्व्यक्तित्वस्याऽवच्छेदकत्वम्	१७७२
साध्यतावच्छेदकतात्वातिरिक्तमवच्छेदकम्	१७७३
अवच्छेदकताभेदे न तद्व्यक्तित्वमवच्छेदकम्	१७७४
अतिप्रसङ्गापादकं तद्व्यक्तित्वं नावच्छेदकम्	१७७५
साध्यतावच्छेदकतैक्ये स्यादवच्छेदकं तद्व्यक्तित्वम्	१७७६
કોણ અવચ્છેદક ? લઘુ ધર્મ કે ગુરુ	
तद्व्यक्तित्वमतिप्रसङ्गाद्यनापादकम्	१७७७
उक्तपरिष्कारयुतप्रतियोगिता नैव प्राप्यते	१७७८
તદ્વ્યક્તિત્વ લઘુધર્મ, તે જ અવચ્છેદક	
उक्तपरिष्कृतलक्षणाभ्युपगमेऽव्याप्तिः	१७७९
શબ્દાનુગામી અર્થ : ભાવાર્થ પછી	
साध्यतावच्छेदकतात्वावच्छिन्नप्रतियोगित्वाऽप्रसिद्धिः	१७८०
ગુરુ ધર્મ પણ અવચ્છેદક	
समाधानोपदर्शनम्	१७८१
भवति गुरुरपि धर्मोऽवच्छेदकः	१७८२
न स्यादेवाऽप्रसिद्धिः	१७८३
अन्यथा साध्यतावच्छेदकावच्छिन्नत्वाऽसङ्गतिः	१७८४
प्रमेयवह्नित्वं न कस्याऽपि अवच्छेदकम्	१७८५
તદ્ઘટભેદાભાવનું ગ્રહણ	
तद्घटभेदसाध्यकस्थलम्	१७८६
तद्व्यक्तित्वस्याऽतिप्रसङ्गाद्यनापादकत्वम्	१७८७
प्रतियोगिन ऐक्ये तद्व्यक्तित्वमेव तदवच्छेदकम्	१७८८
ગુરુ ધર્મ પણ બને અવચ્છેદક	
एतल्लक्षणकर्तृमते गुरोरपि अवच्छेदकत्वम्	१७८९
સંક્ષેપમાં સંપૂર્ણ બયાન	
पुनरव्याप्तिदानायाऽऽयासः	१७९०
પુનઃ અવ્યાપ્તિદાનાર્થં મથામણ	
यथा रूपैक्यं स्यात् तथा प्रयासः	१७९१
महानसीयवह्न्यभावमुपादाय विचारः	१७९२
वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्यावच्छिन्नप्रतियोगिताग्रहणम्	१७९३
મહાનસીયવહ્ન્યભાવનું ગ્રહણ	
तादृशप्रतियोगिता यदि धर्तुं शक्यते तदाऽव्याप्तिः	१७९४
यथा सा धर्तुं शक्यते तथा प्रयासः	१७९५
વહ્નિત્વવૃત્તિ સા.અ.નું ગ્રહણ	
उभयाभावग्रहणम्	१७९६
निरूपितत्व-घटोभयाभावस्तु स्यादेव	१७९७
પ્રતિયોગિતામાં નિરૂપિતત્વઅભાવ	
उभयाभावः निरूपितत्वनिष्ठप्रतियोगिताकः	१७९८
वह्नित्वगतैकत्वमुभयत्रावच्छेदकम्	१७९९
મહાનસીયવહ્ન્યભાવ અગ્રાહ્ય	
महानसीयवह्न्यभावमाश्रित्याऽव्याप्तिध्रौव्यम्	१८००
महानसीयवह्निसाध्यके अव्याप्तिदानप्रयासः	१८०१
અવ્યાપ્તિઆપાદનમૂલક અભાવનું પ્રયોજન	
वह्नित्ववृत्तिसाध्यतावच्छेदकताग्रहणम्	१८०२

विषय	पृष्ठ
वह्न्यभावाऽग्रहणे न स्यादव्याप्तिः	१८०३
તાદશ પ્રતિયોગિતા ગ્રહણ થતાં જ અવ્યાપ્તિ	
तादृशप्रतियोगितायां सिध्यति अनिरूपितत्वम्	१८०४
अनिरूपितत्वं = निरूपितत्वनिष्ठप्रति-योगिताकाभावः	१८०५
तादृशाऽनिरूपितत्वं भवति प्रतियोगितायाम्	१८०६
वह्नित्वगतैकत्वस्यैव उभयत्र प्राप्तिः	१८०७
अनिरूपितत्वं = निरूपितत्वत्वावच्छिन्न-प्रतियोगिताकाभावः	१८०८
कथञ्चित्परिष्करणेऽपि अव्याप्तिध्रौव्यम्	१८०९
उभयाभावः अनिरूपितत्वविधया धर्तुं शक्यते	१८१०
अवच्छेदकरूपं वह्नित्वगतैकत्वम्	१८११
वह्निसाध्यके दुर्वारैवाऽव्याप्तिः	१८१२
महानसीयवह्न्यभावसाध्यकेऽपि अव्याप्तिः	१८१३
निरूपितत्व-घटोभयाभावमादाय सर्वत्राऽसमन्वयः	१८१४
उक्तपरिष्कारकलितमपि लक्षणं दुष्टम्	१८१५
अव्याप्तिवारणाय परिष्कारः	१८१६
ઉભયાભાવના નિવારણ માટે મથામણ	
निरूपितत्वत्वेतराऽनवच्छिन्नप्रतियोगिताका-ऽभावग्रहणम्	१८१७
घट-पटोभयाभावः घटत्वेतरावच्छिन्नप्रतियोगिताकः	१८१८
निरूपितत्व-घटोभयाऽभावः न उक्तस्वरूपः	१८१९
अनिरूपितत्वस्थाने तादृशाऽभावप्रवेशः लक्षणे	१८२०
અનિરૂપિતત્વનો પરિષ્કાર	
वह्निसाध्यकेऽव्याप्तिवारणप्रकाशनम्	१८२१
केवलवह्नित्ववृत्त्यवच्छेदकतायाः वारणम्	१८२२
शुद्धावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिताग्रहणम्	१८२३
મહાનસીયવહ્નિઅભાવનું વારણ	
महानसीयवह्न्यभावं विहाय वह्न्यभाव एव ग्राह्यः	१८२४

विषय	पृष्ठ
वह्न्यभावग्रहणं तु सम्भवति एव	१८२५
વહ્નિઅભાવનું ગ્રહણ શક્ય	
वह्नित्वगतैकत्वं भवत्यनुयोगितावच्छेदकम्	१८२६
महानसीयवह्निसाध्यकस्थले समन्वयप्रदर्शनम्	१८२७
મહાનસીયવહ્નિસાધ્યક સ્થલે અવ્યાપ્તિનિવારણ	
निरूपितत्व-घटोभयाभावः अनिरूपितत्वरूपेण गृह्यते	१८२८
ઉભયાભાવનું વારણ અનિરૂપિતત્વના પરિષ્કારથી	
वह्नित्ववृत्तिताविशिष्टावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता अग्राह्या	१८२९
शुद्धसाध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता एव ग्राह्या	१८३०
अनुयोगितावच्छेदकं महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वम्	१८३१
વહ્નિઅભાવનું ગ્રહણ અશક્ય	
सम्बन्धकोटौ अवच्छेदकं वह्नित्वगतैकत्वम्	१८३२
नास्ति रूपद्वयमध्ये ऐक्यम्	१८३३
મહાનસીયવહ્નિઅભાવનું ગ્રહણ જ શક્ય	
महानसीयवह्न्यभावस्तु ध्रियते एव	१८३४
उभयत्रावच्छेदकं महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वम्	१८३५
अनुयोगितावच्छेदकैक्यम्	१८३६
सम्भवत्येवं परिष्कारेणाऽव्याप्तिवारणम्	१८३७
ઉભયાભાવના વારણથી અવ્યાપ્તિનિવારણ	
परिष्कारवैयर्थ्यप्रदर्शनप्रारम्भः	१८३८
પરિષ્કાર અને તેનું પ્રયોજન	
अव्याप्तितादवस्थ्योपदर्शनम्	१८३९
પરિષ્કાર આપાતરમ્ય - પૂર્વપક્ષ	
वह्निसाध्यकस्थले परामर्शः	१८४०
અવ્યાપ્તિ અને અસંભવ - બન્નેય	
पुनः निरूपितत्व-घटोभयाभावग्रहणम्	१८४१
पुनरनिरूपितत्वप्रवेशः	१८४२

विषय	पृष्ठ
निरूपितत्व-घटोभयाभावस्य पुनर्ग्रहणम्	१८४३
अनिरूपितत्वविधया प्रथमोभयाभावो गृह्यते	१८४४
अनुयोगितावच्छेदकं रूपं वह्नित्वगतैकत्वम्	१८४५
साध्यताकोटावपि अवच्छेदकं रूपमेकत्वमेव	१८४६
महानसीयवह्न्यभावग्रहणसम्भवाद् दुर्वाराऽव्याप्तिः	१८४७
महानसीयवह्निसाध्यकेऽपि भवत्यव्याप्तिः	१८४८
अवच्छेदकतया वह्नित्वगतैकत्वस्य प्राप्तिः	१८४९
अनिरूपितत्वस्य पुनः परिष्करणम्	१८५०
અવચ્છેદકતાભેદનો પરિષ્કાર	
दीर्घपरिष्कारकलितं लक्षणम्	१८५१
पुनस्तत्राऽनिरूपितत्वप्रवेशः	१८५२
પરિષ્કારથી પરિષ્કૃત લક્ષણ	
तथैव परिष्कारे व्यक्ताऽनवस्था	१८५३
પદાર્થને મગજમાં સ્થિર કરીએ	
परिष्कारावस्थानाभावादनवस्था	१८५४
અપરિમિત પરિષ્કારોની શૃંખલા	
अथवाकल्पोपप्रदर्शनम्	१८५५
નવો વિકલ્પ - નવું લક્ષણ - નવો રસ્તો	
साध्यतावच्छेदकतात्वादिसामनैयत्यनिवेशः	१८५६
વહ્નિસાધ્યક સ્થલે લક્ષણસમન્વય	
लक्षणोत्थानिकासमेतसमन्वयप्रदर्शनम्	१८५७
साध्यतावच्छेदकतात्वसमनियतप्रतियोगिता एव ग्राह्या	१८५८
સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વસામનૈયત્યની વિચારણા	
सामनैयत्यं = व्याप्यत्वे सति व्यापकत्वम्	१८५९
अधिकवृत्तिप्रतियोगितायां व्याप्यत्वं स्यात्	१८६०
પ્રતિયોગિતામાં વ્યાપ્યતા નહીં મળે	
साध्यतावच्छेदकतात्वव्यापकत्वं न स्यात्	१८६१

विषय	पृष्ठ
अनुयोगितावच्छेदकरूपं वह्नित्वगतैकत्वमेव	१८६२
તદ્વ્યક્તિત્વને અવચ્છેદક માનો તો પણ સમન્વય	
महानसीयवह्न्यभावग्रहणप्रयासः	१८६३
साध्यतावच्छेदकतात्वव्यापकत्वं न सम्भवति तत्र	१८६४
મહાનસીયવહ્નિઅભાવગ્રહણ અશક્ય	
सामनैयत्यं तादृशप्रतियोगितायां न सम्भवति	१८६५
तादृशप्रतियोगिता समनियततया न गृह्यते	१८६६
વ્યાપ્યતા સંભવિત હોવા છતાં વ્યાપકતા અસંભવિત	
उभयवृत्त्यवच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता एव ग्राह्या	१८६७
व्याप्य-व्यापकभावोपदर्शनम्	१८६८
સમનિયત પ્રતિયોગિતાની પ્રાપ્તિ	
उभयवृत्तिप्रतियोगिता व्याप्याऽपि	१८६९
सामनैयत्यं सम्भवति	१८७०
મહાનસીયવહ્નિઅભાવનું ગ્રહણ અશક્ય	
वह्नित्वगतैकत्वं नैवाऽवच्छेदकं सम्भवति	१८७१
દ્વિતીય વિકલ્પના આધારે વિચારણા	
वह्न्यभावग्रहणे तु प्राप्यते एकत्वम्	१८७२
प्रतियोगिता व्याप्याऽपि व्यापिकाऽपि च	१८७३
अनुयोगितावच्छेदकं रूपं वह्नित्वगतैकत्वम्	१८७४
વહ્નિસાધ્યક સ્થલે લક્ષણસમન્વય	
वह्न्यभावमादाय सम्भवति समन्वयः	१८७५
षड् लक्षणानि	१८७६
तृतीयं लक्षणं प्रथममुपदर्श्यते	१८७७
महानसीयवह्न्यभावग्रहणप्रयासः	१८७८
प्रथमलक्षणे भवत्यव्याप्तिः	१८७९
द्वितीयलक्षणेऽपि अव्याप्तिः	१८८०
तृतीयलक्षणपरामर्शः	१८८१
महानसीयवह्न्यभावग्रहणं शक्यम्	१८८२

विषय	पृष्ठ
चतुर्थलक्षणविमर्शः	१८८३
महानसीयवह्निसाध्यकस्थलेऽव्याप्तिः	१८८४
पञ्चमलक्षणोपदर्शनम्	१८८५
षष्ठलक्षणगतदोषविमर्शः	१८८६
महानसीयवह्न्यभावग्रहणम्	१८८७
षष्ठेऽपि लक्षणेऽव्याप्तिः	१८८८
षडपि लक्षणानि दुष्टानि	१८८९
वह्नित्ववृत्तिताविशिष्टावच्छेदकत्ववारणम्	१८९०
महानसीयवह्निसाध्यके विचारणा	१८९१
મહાનસીયવહ્નિસાધ્યક સ્થલે વિમર્શ	
महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वमेवाऽवच्छेदकम्	१८९२
द्वितीयविकल्पोऽप्यशक्यः	१८९३
व्याप्यत्वं न सम्भवति तत्र	१८९४
સમનિયતપ્રતિયોગિતાનું ગ્રહણ	
अवच्छेदकतया द्वित्वाऽप्राप्तिः	१८९५
समनियतप्रतियोगिताग्रहणम्	१८९६
वह्न्यभावग्रहणाय प्रथमविकल्पोऽसम्भवी	१८९७
વહ્નિત્વગતૈકત્વરૂપની પ્રાપ્તિ	
द्वितीयविकल्पानुसारेणाऽऽयासः	१८९८
પ્રથમ વિકલ્પ અશક્ય	
દ્વિતીય વિકલ્પની વિચારણા	
साध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता-सामनैयत्यविचारः	१८९९
व्याप्यत्वं सम्भवति	१९००
व्यापकत्वाऽसम्भवः	१९०१
સમનિયતત્વની વિચારણા	
महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वमेवाऽवच्छेदकम्	१९०२
द्वितीयविकल्पोऽप्यशक्यः	१९०३
वह्न्यभावः धर्तुं न शक्यते	१९०४
महानसीयवह्न्यभाव एव ग्राह्यः	१९०५
सामनैयत्यसम्भवाऽसम्भवविचारः	१९०६
દ્વિતીય વિકલ્પ પણ અશક્ય	
व्याप्य-व्यापकभावप्रदर्शनम्	१९०७
વહ્નિઅભાવ લઈ નહીં શકાય	
प्रतियोगितावच्छेदकतात्वस्य व्यापकत्वम्	१९०८
મહાનસીયવહ્ન્યભાવનું ગ્રહણ	
उभयवृत्तिप्रतियोगितायाः व्याप्यत्वम्	१९०९
व्यतिरेकतोऽपि व्याप्तिसम्भवः	१९१०
પ્રતિયોગિતામાં સમનિયતત્વની વિચારણા	
અભાવપક્ષે સમનિયતત્વનો વિચાર	
उभयावच्छेदकताभिन्नेषु अवृत्तित्वम्	१९११
प्रतियोगितावच्छेदकतात्वस्य व्याप्यत्वम्	१९१२
भवति सा प्रतियोगिता समनियता	१९१३
મહાનસીયવહ્નિઅભાવ જ ગ્રાહ્ય થતાં અવ્યાપ્તિનિવારણ	
महानसीयवह्न्यभावग्रहणं साध्याभावविधया	१९१४
પ્રાતિસ્વિક પ્રતિયોગિતાને લઈને આવતી અવ્યાપ્તિનું વારણ	
लक्षणसमन्वयान्निर्दुष्टं लक्षणम्	१९१५
वह्नित्ववृत्तिताविशिष्टावच्छेदकताङ्गीकारः	१९१६
सामनैयत्यसम्भवो न वा ? : विचारणा	१९१७
વહ્નિત્વવૃત્તિતાવૈશિષ્ટ્યઅવચ્છિન્ન પ્રતિયોગિતાનું ગ્રહણ અશક્ય	
विशिष्टावच्छेदकता नास्ति समनियता	१९१८
વહ્નિત્વવૃત્તિતાવિશિષ્ટ સાધ્યતા અવ.નું ગ્રહણ પણ અશક્ય	
महानसीयवह्निसाध्यकेऽपि समन्वयप्रदर्शनम्	१९१९
वह्न्यभावग्रहणाय व्यर्थाऽऽयासः	१९२०

विषय	पृष्ठ
વહ્નિઅભાવ અગ્રાહ્ય જ રહેશે	
नास्ति अव्याप्तिः, लक्षणसमन्वयात्	१९२१
महानसीयवह्निसाध्यके लक्षणषट्कसम्भवादिविचारः	१९२२
प्रथमलक्षणमादाय परामर्शः	१९२३
वह्न्यभावग्रहणसम्भवाऽसम्भवविचारः	१९२४
वह्नित्वगतैकत्वमेव सम्बन्धकोटौ अवच्छेदकम्	१९२५
साध्यताकोटौ एकत्वं साध्यम्	१९२६
साध्यतावच्छेदकतात्वव्याप्यत्वसम्भवः	१९२७
वह्न्यभावमादाय भवेदव्याप्तिः	१९२८
द्वितीयलक्षणानुसारेण विमर्शः	१९२९
पूर्वोक्तरीत्याऽव्याप्त्यसम्भवः	१९३०
वह्न्यभावमादायाऽव्याप्तिस्तु भवत्येव	१९३१
सम्बन्धकोटौ अवच्छेदकतया द्वित्वप्राप्तिः	१९३२
व्यापकत्वम् उभयवृत्तिप्रतियोगितायामपि	१९३३
तृतीयलक्षणमुपादाय परामर्शः	१९३४
व्यापकत्वसम्भवेऽपि व्याप्यत्वाऽसम्भवः	१९३५
सामनैयत्यम् उभयवृत्तिप्रतियोगितायां न सम्भवति	१९३६
अवच्छेदकं रूपं वह्नित्वगतैकत्वमेव	१९३७
व्याप्यत्वसत्त्वेऽपि व्यापकत्वं नास्ति	१९३८
एकत्र वृत्तिप्रतियोगिता न व्यापिका	१९३९
महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वमेवाऽवच्छेदकम्	१९४०
वह्न्यभावं विहाय महानसीयवह्न्यभाव एव ग्राह्यः	१९४१
तार्णमहानसीयवह्न्यभावमादायाऽव्याप्तिः	१९४२
तार्णमहानसीयवह्न्यभावग्रहणाय आवश्यकम्	१९४३
त्रितयवृत्तिप्रतियोगिता एव समनियता	१९४४
त्रित्वमेवाऽवच्छेदकतया प्राप्यते	१९४५
साध्यतावच्छेदकतात्वव्यापकप्रतियोगिताऽन्वेषणम्	१९४६
त्रितयवृत्तिप्रतियोगिताग्रहणम्	१९४७
सम्भवति तादृशप्रतियोगितायाः व्यापकत्वम्	१९४८
चतुर्थलक्षणमाश्रित्य विचारः	१९४९
त्रितयवृत्तिप्रतियोगिता व्याप्या न भवति	१९५०
अनुयोगितावच्छेदकतया द्वित्वग्रहणम्	१९५१
तार्णमहानसीयवह्न्यभावमादाय नाऽव्याप्तिः	१९५२
वह्न्यभावमादाय तु अव्याप्तिः भवेदेव	१९५३
पञ्चमलक्षणसंविचारः	१९५४
वह्न्यभावमादाय नास्त्यव्याप्तिः	१९५५
उभयवृत्तिप्रतियोगिता व्याप्या न भवति	१९५६
एकत्र वृत्तिप्रतियोगिता एव गृह्यते	१९५७
अवच्छेदकं रूपं वह्नित्वगतैकत्वमेव	१९५८
तार्णमहानसीयवह्न्यभावमादायाऽव्याप्तिः	१९५९
उभयवृत्तिप्रतियोगिता व्याप्या स्यात्	१९६०
अवच्छेदकरूपं द्वित्वं भवेत्	१९६१
सम्बन्धकोटौ अपि द्वित्वप्राप्तिः	१९६२
षष्ठलक्षणमुपाश्रित्य परामर्शः	१९६३
तार्णमहानसीयवह्न्यभावमादाय न स्यादव्याप्तिः	१९६४
वह्न्यभावमादायाऽव्याप्त्यापादनम्	१९६५
षडपि लक्षणानि महानसीयवह्निसाध्यकेऽव्याप्तानि	१९६६
लक्षणचतुष्टयं वह्निसाध्यकेऽव्याप्तम्	१९६७
उभयत्र सामनैयत्यघटितमेव लक्षणमादेयम्	१९६८
साध्यतावच्छेदकतात्वादिसमनियतप्रतियोगिता-घटितलक्षणोपन्यासः	१९६९
સારભૂત અર્થ - શબ્દશઃ	
तद्व्यक्तित्वावच्छिन्नत्वोपादानफलम्	१९७०
तद्व्यक्तित्वं कुत्र निष्ठं ग्राह्यम् ?	१९७१
एवकारव्यवच्छेद्योपदर्शनम्	१९७२

विषय	पृष्ठ
महानसीयवह्न्याद्यभावमादाय न दोषः	१९७३
समनियतत्वघटितपरिष्कारपरित्यागः	१९७४
સમનિયતત્વમાં વ્યાપ્યત્વ, તેમાં પુનઃ સમનિયતત્વ !!!	
अभिनवपरिष्कारगुम्फितं लक्षणम्	१९७५
નવું લક્ષણ - સમનિયતત્વથી રહિત	
नूतनलक्षणानुसारेण समन्वयः	१९७६
अन्यूनानतिरिक्तवृत्तिधर्मस्याऽवच्छेदकत्वम्	१९७७
વહ્નિસાધ્યક સ્થલે લક્ષણસમન્વય	
वह्नित्ववृत्त्यवच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता अग्राह्या	१९७८
पूर्विलपरिष्कारयोजनम्	१९७९
पूर्वोक्तदोषतादवस्थ्याऽऽशङ्का	१९८०
पूर्वोक्तदोषाणां ग्रन्थकृता समाधास्यमानत्वम्	१९८१
इतरधर्मानवच्छिन्ना एव प्रतियोगिता ग्राह्या	१९८२
તદ્વ્યક્તિત્વ જ અવચ્છેદક કે બીજું કોઈ ?	
महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वरूपप्राप्तिः	१९८३
साध्यतावच्छेदकताऽवृत्तिरूपवृत्तित्वविचारः	१९८४
અવચ્છેદક તરીકે તદ્વ્યક્તિત્વની પ્રાપ્તિ	
नूतनसम्बन्धेन वृत्तित्वाऽवृत्तित्वविचारः	१९८५
व्युत्क्रमः पूर्वसम्बन्धाऽपेक्षया नूतने	१९८६
વહ્નિઅભાવનું ગ્રહણ થતાં લક્ષણસમન્વય	
आधेयानुसारेण अवच्छेदकरूपप्राप्तिः	१९८७
महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वं वृत्ति एव	१९८८
મહાનસીયવહ્નિઅભાવનું ગ્રહણ અશક્ય	
वह्नित्वगतैकत्वरूपमादाय विचारणा	१९८९
तद्व्यक्तित्वस्याऽवच्छेदकत्वेऽपि समन्वयः	१९९०
महानसीयवह्न्यभावः अधार्यः	१९९१
આપત્તિ હોવા છતાં શા માટે તેનું જ અનુસરણ ?	

विषय	पृष्ठ
वह्न्यभावोऽपि धर्तुं शक्यो नास्ति	१९९२
यथा वह्न्यभावोऽग्राह्यः तथा प्रदर्शनम्	१९९३
तद्व्यक्तित्वं लघुभूतमत एवावच्छेदकम्	१९९४
ગુરુ ધર્મ અવચ્છેદક નથી તો સંબંધ કેમ ઘટે ?	
वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकताया अनैक्यम्	१९९५
પ્રશ્નના સમાધાનમાં ત્રણ વિકલ્પ	
मतद्वयोपदर्शनम्	१९९६
तद्व्यक्तित्वं न स्यादवच्छेदकम्	१९९७
प्रतियोगित्वावच्छेदकत्वोभयमेवाऽवच्छेदकम्	१९९८
उभयभिन्नानवच्छिन्नप्रतियोगिताप्राप्तिः	१९९९
अप्रसिद्ध्यापत्तिविरहः	२०००
भवति वह्न्यभावं गृहीत्वा लक्षणसमन्वयः	२००१
महानसीयवह्निसाध्यकस्थले समन्वयोपदर्शनम्	२००२
वह्न्यभावः तदैव धर्तुं शक्यो भवेत् यदा	२००३
वह्न्यभावीयप्रतियोगितायां तादृशरूपवृत्तित्वमपेक्षितम्	२००४
अवच्छेदकं रूपं वह्नित्वगतैकत्वम्	२००५
साध्यताकोटौ महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वमेवाऽवच्छेदकम्	२००६
उभयवृत्तिसाध्यतावच्छेदकतात्वमेव ग्राह्यम्	२००७
वह्न्यभावीयावच्छेदकता वह्नित्वे एव पर्याप्ता	२००८
अवच्छेदकरूपविधया वह्नित्वगतैकत्वप्राप्तिः	२००९
साध्यताकोटौ अवच्छेदकं महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वमेव	२०१०
उभयातिरिक्तावच्छिन्नप्रतियोगिता त्याज्या	२०११
साध्यतानिष्ठावच्छेदकताया उभयावच्छेदकताभिन्नत्वम्	२०१२
वह्न्यभावीयप्रतियोगित्वावच्छेदक-तात्वोभयेनैवाऽवच्छिन्नत्वम्	२०१३
महानसीयवह्न्यभावीयावच्छेदकताग्रहणेऽपि	

विषय	पृष्ठ
न निस्तारः	२०१४
महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वं प्राप्यते यदि...	२०१५
महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकता नाऽभीष्टा	२०१६
उभयाभावयोः प्रतियोगित्वयोः भेदः	२०१७
प्रतियोगितावच्छेदकताद्वयवृत्तिप्रतियोगिताऽग्राह्या	२०१८
साध्यताकोटौ सम्बन्धकोटौ च भिन्नरूपप्राप्तिः	२०१९
यद्रूपे प्रतियोगिता तद्रूपम् अवृत्ति नास्ति !	२०२०
एकत्र द्वित्वं प्राप्यते, अन्यत्र चैकत्वम्	२०२१
महानसीयवह्न्यभाव एव धर्तव्यः	२०२२
यथा महानसीयवह्न्यभावो भवति ग्राह्यः तथा प्रदर्शनम्	२०२३
उभयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता एव ग्राह्या	२०२४
लक्षणसमन्वयान्नास्ति अव्याप्तिसम्भवः	२०२५
तार्णमहानसीयवह्न्यभावमादायाऽपि न स्याद् दोषः	२०२६
यद्यपि तार्णमहानसीयवह्न्यभावग्रहणे स्यादव्याप्तिः तथापि...	२०२७
तार्णमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकता एव ग्राह्या	२०२८
तार्णत्व-महानसीयत्व-वह्नित्वगतत्रित्वमेव प्राप्यते	२०२९
महानसीयत्व-वह्नित्वोभयपर्याप्तावच्छेदकताऽग्राह्या	२०३०
साध्यतावच्छेदकता न तार्णत्व-महानसीयत्व-वह्नित्वेषु पर्याप्ता	२०३१
साध्यताकोटौ द्वित्वमेव लभ्यते, न त्रित्वम्	२०३२
नास्त्येवाऽव्याप्तिः प्रकृते	२०३३
विषयितासम्बन्धेन साध्यतास्थले वह्न्यभावग्रहणम्	२०३४
वह्न्यभावमादायाऽव्याप्तिदानायाऽऽयासः	२०३५
अवृत्तित्वं = वृत्तित्वाभावः	२०३६

विषय	पृष्ठ
वह्न्यभावमादायाऽव्याप्तेर्दुवारत्वाऽऽपत्तिः	२०३७
'अवृत्तित्वं = वृत्तिभेदः' - इत्यर्थमङ्गीकृत्याऽऽपत्तिनिवारणम्	२०३८
महानसीयत्वनिष्ठावच्छेदकता न वह्नित्वपर्याप्ता भवति	२०३९
तद्व्यक्तित्वमेव प्रतियोगितावच्छेदकम्	२०४०
अत्यन्ताभावो हि भवत्यव्याप्यवृत्तिः	२०४१
अत्यन्ताभावस्य स्वप्रतियोगिना समं विरोधः	२०४२
अन्योन्याभावस्य प्रतियोगितावच्छेदकेन समं विरोधः	२०४३
अन्योन्याभावस्य व्याप्यवृत्तित्वम्	२०४४
तादात्म्येन भवति विरोधः प्रतियोगिना सममपि	२०४५
साध्यतावच्छेदकताऽवृत्तिरूपविधया एकत्वं न प्राप्यते	२०४६
महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वं साध्यतावच्छेदकताऽवृत्ति	२०४७
अन्योन्याभावस्य व्याप्यवृत्तित्वनिवारणम्	२०४८
अन्योन्याभावस्य व्याप्यवृत्तित्वस्थापनम्	२०४९
व्याप्यवृत्तित्वमङ्गीकृत्याऽव्याप्तिनिवारणं कृतं विफलम्	२०५०
अन्योन्याभावोऽपि अव्याप्यवृत्तिः	२०५१
प्रतियोग्यसमानाधिकरणत्वनिवेशः	२०५२
उक्तनिवेशाद् यथाऽव्याप्तिवारणं तथोपदर्शनम्	२०५३
प्रतियोग्यसामानाधिकरण्यस्वरूपोपदर्शनम्	२०५४
अवृत्तिरूपविधया वह्नित्वगतैकत्वग्रहणाय प्रयासः	२०५५
साध्यतावच्छेदकतात्वं साध्यतावच्छेदकताद्वयवृत्ति	२०५६
प्रतियोग्यसमानाधिकरणः वृत्तित्वाभावः, न वृत्तिता	२०५७
उभयविधनिर्देशस्पष्टता	२०५८

विषय	पृष्ठ
वह्न्यभावो नैव धर्तुं शक्यते	२०५९
निर्दुष्टमिदं लक्षणम्	२०६०
पदकृत्यप्रदर्शनाय प्रश्नप्रारम्भः	२०६१
महानसीयवह्न्यभावग्रहणाय प्रयासः	२०६२
अवच्छेदकं रूपं महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वम्	२०६३
साध्यतावच्छेदकतायां द्वित्वमवृत्ति	२०६४
महानसीयवह्न्यभावः नैव अङ्गीकर्तुं युज्यते	२०६५
पूर्ववद् वह्न्यभावमादाय समन्वयः	२०६६
અવચ્છેદકતાત્વ જુદા-જુદા	
विषयितया साध्यत्वेऽपि समन्वयोपदर्शनम्	२०६७
वह्न्यभावः यथा न ग्राह्यः तथोपदर्शनम्	२०६८
બે વાર નञ્નો પ્રવેશ કરાવવાનું પ્રયોજન	
अवच्छेदकतया द्वित्वमेव प्राप्यते	२०६९
મહાનસીયવહ્નિસાધ્યક સ્થલે વહ્નિઅભાવને લઈને અવ્યાપ્તિ	
तार्णमहानसीयवह्न्यभावोऽपि धर्तुं न शक्यते	२०७०
गुरुतरलक्षणाश्रयणप्रयोजनम्	२०७१
तयाविधलघुलक्षणाश्रयणेऽव्याप्तिः	२०७२
महानसीयवह्निसाध्यकेऽव्याप्तिः	२०७३
વહ્નિઅભાવનું ગ્રહણ શક્ય	
परिष्कृतलक्षणमेवाऽङ्गीकार्यम्	२०७४
નञ્દ્વયના માધ્યમથી અવ્યાપ્તિ દૂર	
वह्नित्वगतैकत्वमवृत्ति साध्यतावच्छेदकतायाम्	२०७५

विषय	पृष्ठ
अव्याप्तिमाशङ्क्य परिष्कारोपप्रदर्शनम्	२०७६
वह्न्यभावस्याऽग्राह्यत्वम्	२०७७
વૃત્તિતાના + પ્રતિયોગિતાના અવચ્છેદક સંબંધ જુદા જુદા	
પ્રતિયોગિસમાનાધિકરણ વૃત્તિતાભાવ	
लक्षणं समन्वेति, अव्याप्तिः निर्याति	२०७८
परिष्कृतमपि लक्षणं न सम्पूर्णम्	२०७९
महानसीयवह्न्यभावमादाय समन्वयाऽसम्भवः	२०८०
लक्षणसमन्वयकारकाऽभावाऽप्राप्तिः	२०८१
प्रतियोगितावच्छेदकप्रवेशेनाऽऽपत्तिः	२०८२
प्रतियोगिताशून्यत्वं परित्यज्य तदवच्छेदक-शून्यत्वग्रहणम्	२०८३
महानसीयवह्निसाध्यके अव्याप्त्यनवकाशः	२०८४
अव्याप्तिवारणोपदर्शनम्	२०८५
पर्याप्त्यनिवेशेऽव्याप्तिः	२०८६
पर्याप्तिनिवेशे वारणमव्याप्तेः	२०८७
पर्याप्तिप्रवेशनैरर्थक्याऽऽशङ्का	२०८८
पर्याप्त्यनिवेशेऽपि वह्न्यभाववारणम्	२०८९
स्वरूपसम्बन्धेन वृत्तिता प्रत्येकस्मिन्	२०९०
यावत्सु पर्याप्ता शक्तिः प्रत्येकस्मिन्नपि	२०९१
पर्याप्त्यनिवेशेऽपि वह्न्यभावो गृह्यते	२०९२
पर्याप्तिनिवेशे वह्निसाध्यके नास्त्यव्याप्तिः	२०९३
वह्नित्ववृत्तिताविशिष्टसाध्यतावच्छेदकता न ग्राह्या	२०९४

● ● ●

अथेत्यादिना पुनः शङ्कामुपस्थापयति । शङ्काग्रन्थस्याऽयमाशयः - ननु नैयायिकानां गुरुधर्मस्याऽवच्छेदकत्वं नाऽभिप्रेतम् । सम्भवति लघौ धर्मे गुरुधर्मे अवच्छेदकताङ्गीकारः नौचित्यं बिभर्ति । यथा 'कम्बुग्रीवादिमान् नास्ति' इत्यत्र कम्बुग्रीवादिमदभावः भासते, तादृशकम्बुग्रीवादिमदभावीयप्रतियोगितायाः अवच्छेदकता कम्बुग्रीवादिमत्त्वे उचिता घटत्वे वा इति सम्यग् निर्णेतव्यम्, यत्र यत्र कम्बुग्रीवादिमत्त्वं तत्र तत्र घटत्वम्, यत्र यत्र च घटत्वं तत्र तत्र कम्बुग्रीवादिमत्त्वमिति घटत्व-कम्बुग्रीवादिमत्त्वद्वितयं समव्याप्तम्, यत्र भूतलादौ कम्बुग्रीवादिमान् न स्यात् तत्र घटोऽपि नैव स्यात्, यदि कम्बुग्रीवादिमान् स्यात्, स्यादेव घटः । एवं घटो न स्यात्, न स्यादेव तत्र कम्बुग्रीवादिमान्, स्याच्च यत्र घटः, स्यादेव तत्र कम्बुग्रीवादिमान्, यतः यं पदार्थमुद्दिश्य 'घटः' इति शब्दः प्रवर्तते तमुद्दिश्यैव 'कम्बुग्रीवादिमान्' इत्येवं शब्दोऽपि प्रवर्तते, यमुद्दिश्य च 'कम्बुग्रीवादिमान्' इति शब्दः प्रवर्तते तमुद्दिश्य घटशब्दोऽपि प्रवर्तते एवेति अभिधानभेदेऽपि नात्राभिधेयभेदः ।

●

❁ પુનઃ અવ્યાપ્તિ આપવા મથામણ ❁

પૂર્વપક્ષ :- (अथ.) અરે ભાઈ ! ગમે તેટલી મહેનત તમે કેમ ન કરો, અવ્યાપ્તિ તો અમે તમને આપીને જ રહીશું. જુઓ એક નિયમ છે કે - અતિપ્રસંગાદ્યનાપાદક લઘુ ધર્મ સંભવે છતે ગુરુધર્મ એ અવચ્છેદક ન બની શકે. આ નિયમ મગજમાં સ્પષ્ટ કરી હવે આગળ વાંચો - તમારા લક્ષણમાં સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઅવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતા મળવી જોઈએ. તો જ સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્નઅવચ્છેદકતાથી અનિરૂપિત અને સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાથી નિરૂપિત એવી અવચ્છેદકતાનિષ્ઠપ્રતિયોગિતા થઈ શકે. કહેવાનો આશય એ છે કે -

સાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાં જે પ્રતિયોગિતા આવે તે અવચ્છેદકતાત્વ અને નિરૂપિતત્વસંબંધથી સાધ્યત્વ - આ બે ધર્મ સિવાયના ધર્મથી અનવચ્છિન્ન હોવી જોઈએ. ઉપરાંતમાં, સાધ્યત્વથી અવચ્છિન્ન હોવી જોઈએ - આ પ્રમાણે તમે લક્ષણ બનાવ્યું છે. જ્યારે **पर्वतो वह्निमान् धूमात्** - આ સ્થલમાં વહ્નિ સાધ્ય હોય ત્યારે વહ્નિત્વનિષ્ઠસાધ્યતાઅવચ્છેદકતા એક જ હોય છે. કારણ કે સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાનું અધિકરણ વહ્નિત્વ એક જ છે. વહ્નિત્વ જ જ્યારે એક હોય ત્યારે વહ્નિત્વમાં જ રહેલી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતા એક જ હોય ને ! જ્યારે વહ્નિત્વઅવચ્છિન્નસાધ્યતાઅવચ્છેદકતા એક જ હોય તો વહ્નિત્વઅવચ્છિન્નસાધ્યતાઅવચ્છેદકતાનિષ્ઠ-

ततश्च अत्र कम्बुग्रीवादिमत्त्वावच्छिन्नं नास्ति इत्युच्यतां घटत्वावच्छिन्नं नास्ति इति वा उच्यतां न कश्चिद् विशेषः शब्दशरीरकृतविशेषं विमुच्य, यतः कम्बुग्रीवादिमत्त्वावच्छिन्नं नास्ति = सर्वेऽपि कम्बुग्रीवादिमत्पदार्थाः न सन्ति, एवं घटत्वावच्छिन्नं नास्ति = सर्वेऽपि घटपदार्था न सन्ति, कम्बुग्रीवादिमत्पदार्थाः घटपदार्थाश्चाऽभिन्नाः एवेति 'कम्बुग्रीवादिमत्त्वावच्छिन्नं नास्ति' - इत्यनेन येषां यावतां च निषेधः क्रियते 'घटत्वावच्छिन्नं नास्ति' - इत्यनेन अपि तेषां तावतां चैव निषेधः क्रियते ।

यशोलता

अतः कम्बुग्रीवादिमदभावीयप्रतियोगिता येषु येषु पदार्थेषु भवेत् तत्र कम्बुग्रीवादिमत्त्वमपि भवेत्, घटत्वमपि भवेत्, अतः घटत्वमपि कम्बुग्रीवादिमदभावीयप्रतियोगिताऽन्यूनानतिरिक्तवृत्ति, ततः कम्बुग्रीवादिमदभावीयप्रतियोगितावच्छेदकता घटत्वे स्यात् तदा नास्ति काऽपि हानिः, अस्ति च लाभः कम्बुग्रीवादिमत्त्वाऽपेक्षया घटत्वस्य लघुतया लाघवाऽवकाशात् । तथा च किमर्थं कम्बुग्रीवादिमत्त्वलक्षणगुरुधर्मे अवच्छेदकताङ्गीकार्या ? घटत्वलक्षणलघुधर्मे एव अवच्छेदकताङ्गीकरणमुचितम्, अतिप्रसङ्गाद्यभावात् ।

●

પ્રતિયોગિતાના અવચ્છેદક તરીકે સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વને મનાય જ નહીં ને, તદ્વ્યક્તિત્વને જ મનાય ને !

જ્યારે ઘટાભાવ કહેવામાં આવે છે ત્યારે ઘટ દુનિયામાં અનેક છે તે તમામનો અભાવ ભૂતલ ઉપર પ્રતિપાદિત કરવો અભિપ્રેત હોય છે. અનેક ઘટમાં રહેલ પ્રતિયોગિતા પણ અનેક હોય. માટે, ઘટ અનેક હોવાથી તન્નિષ્ઠપ્રતિયોગિતાના અવચ્છેદક તરીકે ઘટત્વ માનવું જરૂરી છે. તદ્વ્યક્તિત્વ ન માની શકાય. તદ્વ્યક્તિત્વ = તે વ્યક્તિમાં રહેનારો ધર્મ. દરેક વસ્તુ તદ્વ્યક્તિ તો છે જ. દુનિયાની તમામ વસ્તુ તદ્વ્યક્તિસ્વરૂપ હોવા છતાં પણ તે દરેક તદ્વ્યક્તિ ભિન્ન - ભિન્ન જ હોય ! તેમાં રહેલું તદ્વ્યક્તિત્વ પણ ભિન્ન ભિન્ન. હવે, જ્યારે ઘટાભાવ કહેવામાં આવે ત્યારે ઘટાભાવનિષ્ઠપ્રતિયોગિતાના અવચ્છેદક તરીકે જો તદ્ઘટત્વને સ્વીકારવામાં આવે તો તદ્ઘટત્વ એક જ ઘડામાં રહેતો ધર્મ હોવાથી જ્યારે એકાદ ઘડો ભૂતલ ઉપર નહીં હોય ત્યારે પણ તદ્ઘટત્વઅવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાક ઘટાભાવને માનવાની આપત્તિ આવે. હા ! જો ઘડો એક જ હોત તો તદ્વ્યક્તિત્વને અવચ્છેદક માની શકાત. કારણ કે જ્યારે ઘટત્વ અવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાક ઘટાભાવ હોય ત્યારે ઘટ દુનિયામાં એક જ હોવાથી તદ્વ્યક્તિત્વઅવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાક ઘટાભાવ પણ હોય જ. પણ, દુનિયામાં ઘટ

વિનમ્રા

यदि अतिप्रसङ्गाद्यापत्तिः वर्तते तदा न लघुधर्मे अवच्छेदकता अङ्गीकार्या, यथा 'नीलघटो नास्ति' इत्यत्र नीलघटाभावः भासते, नीलघटाभावीयप्रतियोगिता नीलघटे, तादृशनीलघटाभावीय-प्रतियोगितावच्छेदकता च नीलघटत्वे, यद्यपि नीलघटत्वं घटत्वापेक्षया अलघुधर्मः, तथापि तत्र नीलघटत्वे एवाऽवच्छेदकतास्वीकारः उचितः, यतः घटत्वं तु सर्वघटेषु वर्तते, ततः घटत्वा-वच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावस्तु सर्वघटाभावे एव भवेत्, नीलघटत्वावच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावस्तु केवलनीलघटाभावेऽपि भवेत् । यदि भूतले पीतघटः स्यात्, किन्तु नीलघटः कोऽपि न स्यात् तदा भूतले 'नीलघटत्वावच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावः वर्तते' - इति कथयितुं शक्यते, किन्तु 'घटत्वावच्छिन्न-प्रतियोगिताकाभावः वर्तते' - इति कथयितुं न शक्यते ।

अतः यदि नीलघटाभावीयप्रतियोगितावच्छेदकता घटत्वे एव अभ्युपेयते तदा नीलघटसामा-न्याभावसत्त्वेऽपि तत्र पीतघटसत्त्वे 'नीलघटाभावः नास्ति' इतिकथनीयं स्यात्, यतः नीलघटाभावीय-प्रतियोगितावच्छेदकतायाः घटत्वे एव सत्त्वाद् नीलघटाभावः = घटत्वावच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावः, यत्र च पीतघटः एव वर्तते तत्र घटत्वावच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावः न जातु वर्तते, घटसत्त्वेऽपि घटत्वावच्छिन्नप्रतियोगिताकघटाभावाऽभ्युपगमे सकलशिष्टव्यवहारोच्छेदप्रसङ्गात्, प्रत्यक्षबाधापातात्, तयोः द्वयोः विरोधभङ्गप्रसङ्गाच्च । तथा च पीतघटसत्त्वे घटत्वावच्छिन्नप्रतियोगिताकाभाव-स्याऽभावः एव अङ्गीकर्तव्यः इति घटत्वावच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावाभिन्ननीलघटाभावस्याऽपि अभावः एव अङ्गीकार्यः, नीलघटाभावाभावः = नीलघटः इति भूतले नीलघटाभावाभावसत्त्वे नीलघटः अवश्यं स्यादिति नीलघटाभाववत्यपि भूतले नीलघटाङ्गीकारापत्तिः दुर्वारा नीलघटा-भावीयप्रतियोगितायाः अवच्छेदकत्वस्य घटत्वे अभ्युपगमे इति नीलघटाभावीयप्रतियोगितावच्छेदकता नीलघटत्वे एवाऽभ्युपगम्या, लघोरपि घटत्वस्य आपत्त्यापादकतया न तत्र नीलघटाभावीयप्रति-

●

એક નથી. અનેક છે. તેથી તદ્વ્યક્તિત્વને પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદક ન માની શકાય.

❋ લઘુધર્મ જ અવચ્છેદક બની શકે ❋

જો કે તદ્વ્યક્તિત્વ કરતા ઘટત્વ લઘુભૂત ધર્મ હોવાથી તદ્વ્યક્તિત્વને પ્રતિયોગિતા-અવચ્છેદક તરીકે સ્વીકારવાની આશંકા પણ અસ્થાને જ છે તો પણ ઘડા અનેક હોવાથી અસત્કલ્પનાથી કદાચ તદ્વ્યક્તિત્વ લઘુભૂત ધર્મ હોય તો પણ અતિપ્રસઙ્ગાદિઆપાદક બની જતો હોવાથી ઘટાભાવીય પ્રતિયોગિતાનો અવચ્છેદક ન બની શકે. જો ઘટ એક હોત તો

योगितावच्छेदकता अभ्युपगन्तव्या । यदि च नीलघटत्वे तादृशनीलघटाभावीयप्रतियोगितावच्छेदकता अङ्गीक्रियते तदा नोक्ताऽऽपत्तिः, यतः यत्र पीतघटः स्यात्, किन्तु नीलघटः एकोऽपि न स्यात्, तत्र नीलघटत्वावच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावसत्त्वे न कश्चिद् बाधः, नीलघटत्वावच्छिन्न-प्रतियोगितायाः केवलनीलघटेषु एव सत्त्वाद् नीलघटत्वावच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावसत्त्वे नीलघट-सामान्यस्यैव निषेधः भवति, न तु घटसामान्यस्य, घटत्वावच्छिन्नप्रतियोगिता तु घटसामान्ये वर्तते इति घटत्वावच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावसत्त्वे घटसामान्यं निषिध्यते ।

अतः पीतघटसत्त्वे नीलघटसामान्यस्याऽसत्त्वे च भूतले घटत्वावच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावः न भवेत्, नीलघटत्वावच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावस्तु स्यादेव, तथा च न काऽप्यापत्तिरिति नीलघटा-भावीयप्रतियोगितावच्छेदकता गुरुभूते अपि नीलघटत्वे एव अङ्गीकर्तव्या इति सूक्तम् 'अतिप्रसङ्गाद्यनापादके लघौ धर्मे सम्भवति गुरौ तदभावः' इति, एतद्वाक्यस्थं तत्त्वमस्माभिः चिकीर्षित**जयलतावार्तिकादौ** अनुसन्धेयम् । कम्बुग्रीवादिमदभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतायाः घटत्वेऽभ्युपगमे नास्ति तादृशी काऽप्यापत्तिः इति तत्र तु लाघवसहकारेण घटत्वापेक्षया कम्बुग्रीवा-दिमत्त्वे गुरुभूते न कम्बुग्रीवादिमदभावीयप्रतियोगितावच्छेदकत्वम्, किन्तु घटत्वे एव तद् अभ्युपगन्तव्यम् इति ।

एतत्सिद्धान्तानुसारेण भवतः सुपरिष्कृतलक्षणेऽपि अव्याप्तिः दुर्वारा एव । तथा हि - 'पर्वतो वह्निमान् धूमाद्' - इत्यत्र वह्न्यभावमादाय लक्षणसमन्वयः भवल्लक्षणानुसारेण तदैव भवेत्, यदा निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकता-भिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपित -निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपित-प्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ

●

બની શકત - આ અંશમાં જ દૃષ્ટાંત તરીકે ઉપન્યસ્ત કરેલ છે.

મૂળ વાત ઉપર આવીએ - સાધ્યતાઅવચ્છેદકતા પણ કોઈ એક વ્યક્તિ સ્વરૂપ હોવાથી (વ્યક્તિ = વસ્તુ = પદાર્થ) તેમાં પણ તદ્વ્યક્તિત્વ ધર્મ રહેશે જ. તદ્વ્યક્તિત્વ માત્ર તે સાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાં જ રહેશે. અન્ય કોઈ સાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાં ન રહે. વહ્નિત્વ-અવચ્છિન્નસાધ્યતાની અવચ્છેદકતા એક જ હોવાથી તાદૃશ સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાની અવચ્છેદકતા અવચ્છેદકતાત્વમાં માનવાના બદલે તદ્વ્યક્તિત્વમાં જ માનવી

-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(साध्यता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपित-निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकता-निरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं च अभिन्ने भवेताम् ।

एतदपि तदैव भवेद् यदा वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता तादृशी प्राप्यते या निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(साध्यता)अवच्छेदकतात्व-निष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपिता भवेत्, निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न -साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपिता च भवेत् । एवं तादृशवह्न्यभावीयवह्नित्व-निष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिताऽपि च यदि तादृशी प्राप्यते या निरूपितत्वसम्बन्धा-वच्छिन्न-तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदक-तात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपिताऽपि भवेत्, निरूपितत्व-सम्बन्धावच्छिन्न-वह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपिताऽपि भवेत् ।

अर्थाद् यदि प्रकृतसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता तादृशी प्राप्यते या साध्यताऽवच्छेदकता-त्वोभयभिन्नसर्वधर्मैरनवच्छिन्ना भवेत्, साध्यत्वेन चावच्छिन्ना भवेत्, प्रकृतवह्न्यभावीयप्रतियोगिता-वच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता च तादृशी प्राप्यते या प्रतियोगिताऽवच्छेदकतात्वोभयभिन्नसर्वधर्मैरनव-च्छिन्ना भवेत्, प्रतियोगित्वेन चावच्छिन्ना भवेत् तदैव निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ -प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(साध्यता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगिता-वच्छेदकताऽनिरूपित-निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपित-

●

જોઈએ. જો સાધ્યતાઅવચ્છેદકતા ભિન્ન ભિન્ન હોત તો તમામે તમામ સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાના ગ્રહણ માટે અવચ્છેદકતાત્વને અવચ્છેદક માનવું જોઈએ. બાકી કોઈ એકાદ અવચ્છેદકતાની અનુયોગિતા લઈ ત્યાં તદ્વ્યક્તિત્વઅવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતા મળી જાય.

દા.ત. રૂપ જ્યારે સાધ્યતાઅવચ્છેદક હોય ત્યારે રૂપનિષ્ઠસાધ્યતાઅવચ્છેદકતા ભિન્ન - ભિન્ન થાય, ત્યારે જો તદ્વ્યક્તિત્વને સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાનિષ્ઠપ્રતિયોગિતાના અવચ્છેદક તરીકે સ્વીકારવામાં આવે તો તદ્વ્યક્તિત્વઅવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતા માત્ર કોઈ એકાદ નીલાદિ-રૂપનિષ્ઠઅવચ્છેદકતામાં રહેલી મળી જાય. તાદૃશપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતા-અવચ્છેદકરૂપ નીલત્વગતએકત્વ થઈ જાય.

प्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपित-निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपञ्चैकं भवेदिति ।

किन्तु एतदेव न शक्यम्, यतः प्रकृते साध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता साध्यताऽवच्छेदकतात्वातिरिक्तधर्मावच्छिन्ना भवति । प्रकृते साध्यताऽवच्छेदकतात्वावच्छिन्ना तादृशसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता भवितुं नार्हति किन्तु तद्व्यक्तित्वेनैवाऽवच्छिन्ना भवेत् । तद्व्यक्तित्वं हि लघुधर्मः साध्यतावच्छेदकतात्वापेक्षया, अतिप्रसङ्गाद्यनापादकश्च ।

अयमाशयः - प्रकृते वह्नित्वनिष्ठा वह्नित्वावच्छिन्नसाध्यतायाः अवच्छेदकता एका एव वर्तते, अतः यदि तादृशसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता साध्यतावच्छेदकतात्वावच्छिन्ना नाऽभ्युपगम्यते, किन्तु तद्व्यक्तित्वेनैवाऽवच्छिन्ना अभ्युपगम्यते तदापि नास्ति काप्यापत्तिः, तद्व्यक्तित्वधर्मः प्रातिस्विकः प्रतिव्यक्ति(= प्रतिपदार्थं) वृत्तिमान्, साध्यतावच्छेदकतायां यत् तद्व्यक्तित्वं वर्तते तत् प्रतियोगितावच्छेदकतायाम् अन्यत्रापि वा कुत्रचिद् न भवेत् । साध्यतावच्छेदकतात्वमपि प्रकृते साध्यतावच्छेदकतायाः ऐक्येन यत्र भवेत् तत्र तद्व्यक्तित्वमपि भवेत्, यत्र च तद्व्यक्तित्वं भवेत् तत्र साध्यतावच्छेदकतात्वञ्च स्यादेव ।

या एका साध्यतावच्छेदकता तस्यामेव साध्यतावच्छेदकतात्वस्य तद्व्यक्तित्वस्य च वृत्तेः प्रकृते साध्यतावच्छेदकतात्वं तद्व्यक्तित्वञ्च समव्याप्तम् इति साध्यतावच्छेदकतात्वावच्छिन्ना प्रतियोगिता उच्यतां तद्व्यक्तित्वावच्छिन्ना प्रतियोगिता वा उच्यतां, नार्थभेदः कश्चित्, साध्यतावच्छेदकतात्वावच्छिन्नप्रतियोगिता वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायामेकस्यामेव भवेत्, तद्व्यक्तित्वावच्छिन्न-प्रतियोगिताऽपि वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायामेकस्यामेव भवेत् । साध्यतावच्छेदकतात्वावच्छिन्न-साध्यतावच्छेदकतायाः वह्नित्वे एकस्मिन् एव पर्याप्तत्वात् साध्यतावच्छेदकतात्वावच्छिन्नप्रतियोगिता-

●

'भूतलं रूपिमत्, घटात्' - આ સ્થલમાં રૂપ સાધ્યતાઅવચ્છેદક છે. જ્યાં ઘટ હોય ત્યાં રૂપી દ્રવ્ય હોવાનું જ. ઘટ એ જ રૂપિદ્રવ્ય છે માટે જસ્તો ! આથી આ સત્સ્થલ છે. નીલરૂપ-વિશિષ્ટ ઘટાભાવ લઈએ. ભૂતલ ઉપર પીત ઘડો છે. નીલ ઘડો નથી. આ સમયે તદ્વ્યક્તિત્વને સાધ્યતાઅવચ્છેદક માનવામાં આવે તો તદ્વ્યક્તિત્વઅવચ્છિન્ન પ્રતિયોગિતા

निरूपकपर्याप्त्यनुयोगिताऽपि केवलवह्नित्वे एव भवेत्, एवं तद्व्यक्तित्वावच्छिन्नसाध्यतावच्छेदकतायाः अपि एकवह्नित्वे एव पर्याप्तत्वात् तद्व्यक्तित्वावच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगिताऽपि केवलवह्नित्वे एव भवेत्, (प्रकृते तद्व्यक्तित्वं प्रकृतसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठमेव गृहीतं यत्र साध्यतावच्छेदकतात्वमपि विद्यते इति सर्वत्र साम्यमेव प्राप्यते, साध्यतावच्छेदकता तद्व्यक्तिः, तत्र तद्व्यक्तित्वम्, यदि द्वे साध्यतावच्छेदकते तदा उभयत्र भिन्नमेव वर्तते तद्व्यक्तित्वम्, साध्यतावच्छेदकतात्वमेकमपि स्यात्, किन्तु प्रकृते एकैव साध्यतावच्छेदकता इति समव्याप्तत्वं लब्धं तयोः इति हृदयम्) साध्यतावच्छेदकतात्वावच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपं यथा वह्नित्वगतैकत्वं प्राप्यते तथैव तद्व्यक्तित्वावच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपमपि वह्नित्वगतैकत्वमेव प्राप्यते इति नास्ति काचिद् आपत्तिः तद्व्यक्तित्वस्य साध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकत्वाऽभ्युपगमे, अत्र साध्यतावच्छेदकतायाः ऐक्यात् ।

यदि साध्यतावच्छेदकता भिन्ना भिन्ना भवेत् तदा तदव्यक्तित्वस्य अवच्छेदकत्वं नैव अभ्युपगन्तव्यम् । यथा महानसीयवह्नेः साध्यत्वे साध्यतावच्छेदकता महानसीयत्वनिष्ठा वह्नित्वनिष्ठा च भिन्ना भिन्ना लभ्यते । अतः यदि साध्यतावच्छेदकतात्वावच्छिन्नप्रतियोगिता गृह्यते तदा महानसीयत्व-वह्नित्वोभयस्मिन् वर्तमाना या साध्यतावच्छेदकता तन्निष्ठा सा प्रतियोगिता भवेत्, ततश्च साध्यतावच्छेदकतात्वावच्छिन्नप्रतियोगिता महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायामपि भवेत्, वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायामपि भवेत्, साध्यतावच्छेदकतात्वस्य महानसीयत्ववृत्तिसाध्यतावच्छेदकतायामपि सत्त्वाद् वह्नित्ववृत्तिसाध्यतावच्छेदकतायामपि सत्त्वाच्च ।

यदि तद्व्यक्तित्वावच्छिन्नप्रतियोगिता गृह्यते तदा केवलमहानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता प्राप्यते, केवलवह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता वा प्राप्यते । तद्व्यक्तित्वं महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायां भिन्नं वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायामपि

●

નીલરૂપનિષ્ઠ અવચ્છેદકતામાં મળી જાય. કારણ કે નીલરૂપનિષ્ઠ તદ્વ્યક્તિત્વ લેતા તદ્અવચ્છિન્ન પ્રતિયોગિતા માત્ર નીલરૂપમાં જ રહે. પરિણામે, તદ્વ્યક્તિત્વઅવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્ત્યનુયોગિતાઅવચ્છેદક રૂપ નીલત્વગતૈકત્વ થતા અવ્યાપ્તિ દુર્વાર ! (આ વિષયની અધિક સરળ સ્પષ્ટતા મેળવવા વાચકે **'યશોલતા'** સંસ્કૃત વૃત્તિનું અવગાહન કરવું.)

भिन्नम् । अतः यदि महानसीयत्ववृत्तिसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठतद्व्यक्तित्वावच्छिन्नप्रतियोगिता गृह्यते तदा तादृशप्रतियोगिता महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायामेव वर्तमाना भवेत्, यदि वह्नित्ववृत्तिसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठतद्व्यक्तित्वावच्छिन्नप्रतियोगिता गृह्यते तदा तादृशप्रतियोगिता केवलवह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायामेव वर्तमाना भवेत् ।

अतः साध्यतावच्छेदकतात्वावच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगिताऽपि महानसीयत्व-वह्नित्वोभयस्मिन् भवेत्, यतः साध्यतावच्छेदकतात्वावच्छिन्ना हि साध्यतावच्छेदकता महानसीयत्व-वह्नित्वोभयस्मिन्नेव पर्याप्ता । यदि महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावृत्तितद्व्यक्तित्वं गृह्यते तदा तद्व्यक्तित्वावच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगिता केवलमहानसीयत्वे एव भवेत्, महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावृत्तितद्व्यक्तित्वविशिष्टायाः महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायाः केवलमहानसीयत्वे एव पर्याप्तंत्वात् । एवं यदि वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावृत्तितद्व्यक्तित्वं गृह्यते तदा तादृशतद्व्यक्तित्वाऽवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगिता केवलवह्नित्वे एव भवेत्, तादृशतद्व्यक्तित्वविशिष्टायाः साध्यतावच्छेदकतायाः वह्नित्वे एव पर्याप्तत्वात् ।

य शो ल ता

अतः साध्यतावच्छेदकतात्वावच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपञ्च महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वं भवेत्, पूर्वोक्तरीत्या तादृशसाध्यतावच्छेदकतात्वावच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितायाः महानसीयत्व-वह्नित्वोभयस्मिन् सत्त्वात् । किन्तु तद्व्यक्तित्वावच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वं नैव भवेत्, यतः यदि महानसीयत्ववृत्तिसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठतद्व्यक्तित्वं गृह्यते तदा तादृशतद्व्यक्तित्वावच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं महानसीयत्वगतैकत्वं भवेत्, तादृशतद्व्यक्तित्वावच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितायाः केवलमहानसीयत्वे एव सत्त्वात् । एवं यदि वह्नित्ववृत्तिसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठतद्व्यक्तित्वं गृह्यते तदा तादृशतद्व्यक्तित्वावच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं वह्नित्वगतैकत्वमेव भवेत्, तादृशवह्नित्ववृत्तिसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठतद्व्यक्तित्वावच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितायाः केवलवह्नित्वे एव पर्याप्तत्वात् ।

एवं तद्व्यक्तित्वस्य कुत्रचिद् एकस्मिन्नेव वृत्तितया साध्यतावच्छेदकतात्वस्य च उभयत्र वृत्तितया तद्व्यक्तित्वस्यातिप्रसङ्गाद्यापादकत्वं स्यादेव, यथा साध्यतावच्छेदकतात्वावच्छिन्नप्रति-

योगिताकाभावकथने महानसीयत्ववृत्तिसाध्यतावच्छेदकतायाः वह्नित्ववृत्तिसाध्यतावच्छेदकतायाश्चोभयस्यापि अभावः प्रतीयते, तद्व्यक्तित्वावच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावकथने तद्व्यक्तित्वस्य वह्नित्ववृत्तिसाध्यतावच्छेदकतायां वर्तमानस्याऽभिप्रेतत्वे केवलवह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायाः अभावः प्रतीयते, महानसीयत्ववृत्तिसाध्यतावच्छेदकतायां वर्तमानस्य अभिप्रेतत्वे केवलमहानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायाः अभावः प्रतीयते । साध्यतावच्छेदकतात्वस्थाने तद्व्यक्तित्वस्याऽवच्छेदकताङ्गीकारे महानसीयत्वे साध्यतावच्छेदकताऽभावाङ्गीकारापत्तिरिति स्पष्टमेव तस्यातिप्रसङ्गाद्यापादकत्वम् ।

अतः साध्यतावच्छेदकतायाः भिन्नत्वे साध्यतावच्छेदकतात्वस्याऽवच्छेदकत्वमङ्गीकार्यम्, तद्व्यक्तित्वस्य नैव । किन्तु यत्र साध्यतावच्छेदकता भिन्ना न भवेत्, एका एव भवेत् तत्र तु तद्व्यक्तित्वस्य अतिप्रसङ्गाद्यापादकत्वं नैव भवति इति प्रागुपदर्शितमेव, अतः तादृशस्थले तद्व्यक्तित्वस्यैव अवच्छेदकत्वम् अङ्गीकर्तव्यम्, अतिप्रसङ्गाद्यनापादकत्वे सति लघुत्वात् ।

इत्थञ्च 'पर्वतो वह्निमान् धूमाद्' - इत्यत्र वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायाः अवच्छेदकता तद्व्यक्तित्वे एवाऽभ्युपगन्तव्या, न तु साध्यतावच्छेदकतात्वे । तथा च तादृशप्रतियोगितायां साध्यताऽवच्छेदकतात्वोभयातिरिक्ततद्व्यक्तित्वावच्छिन्नत्वसत्त्वात् तादृशप्रतियोगितायां निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(साध्यता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-तद्व्यक्तित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वमेव स्यादिति तादृशसाध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायां निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(साध्यता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितत्वं नैव भवेदिति निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(साध्यता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगिताऽवच्छेदकताऽनिरूपित-निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितारूपेण तादृशसाध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता धर्तुं नैव शक्यते ।

यदि वह्नित्ववृत्तिसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिताऽपि धर्तुं न शक्यते तदा अन्या का प्रतियोगिता निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(साध्यता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपित-निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न

य
शो
ल
ता

-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितारूपेण धर्तुं शक्या भवेदिति तादृश-प्रतियोगिताऽप्रसिद्ध्या नैव कथमपि लक्षणसमन्वयः सम्भवेत्, लक्षणघटकाऽप्रसिद्धौ तद्घटित-लक्षणाऽप्रसिद्धेरवश्यम्भावात् ।

एवं तादृशप्रतियोगिताऽपि नैव प्राप्यते या निरूपितत्वसम्बन्धाऽवच्छिन्न-तादृशवह्न्यभावीयप्रति-योगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-भिन्न-प्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपित-निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितारूपेण धर्तुं शक्या भवेत्, यतः या वह्न्यभावीय-प्रतियोगितावच्छेदकता वह्नित्वे वर्तमाना सा एका एवेति तादृशप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्ति-प्रतियोगितायाः अवच्छेदकता यदि तद्व्यक्तित्वे अभ्युपगम्यते तदा न काऽप्यापत्तिः भवति, तादृशप्रतियोगितावच्छेदकतात्वावच्छिन्नप्रतियोगितारूपेणापि वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वृत्तिप्रतियोगिता धर्तुं शक्यते, तद्व्यक्तित्वावच्छिन्नप्रतियोगितारूपेणाऽपि वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगिता-वच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता धर्तुं शक्यते, तद्व्यक्तित्वस्यापि प्रतियोगितावच्छेदकतात्वस्यापि च वह्नित्ववृत्तिप्रतियोगितावच्छेदकतायामेव वृत्तित्वात् । तथा च तादृशप्रतियोगितावच्छेदकतात्वा-वच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगिताऽपि, तद्व्यक्तित्वावच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्य-नुयोगिताऽपि च वह्नित्वे एव भवेत्, तादृशप्रतियोगितावच्छेदकतात्वावच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपक-पर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपं तादृशतद्व्यक्तित्वावच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छे-दकरूपञ्चोभयमपि वह्नित्वगतैकत्वमेव भवेदिति ।

●

ꕥ કોણ અવચ્છેદક ? લઘુ ધર્મ કે ગુરુ ꕥ

આમ, જ્યારે સાધ્યતાઅવચ્છેદકતા અનેક હોય ત્યારે તમામ સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાના ગ્રહણ માટે અવચ્છેદકતાત્વને તાદશપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદક તરીકે સ્વીકારવું જરૂરી છે.કિંતુ જ્યારે સાધ્યતાઅવચ્છેદકતા એક જ છે ત્યારે તો જ્યાં અવચ્છેદકતાત્વઅવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતા રહેશે ત્યાં તદ્વ્યક્તિત્વઅવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતા પણ રહે જ. અતિપ્રસઙ્ગ = અતિવ્યાપ્તિ-અવ્યાપ્તિ વગેરે કોઈ દોષ પણ નહીં આવે. માટે, જ્યારે એક અવચ્છેદકતા હોય ત્યારે અવચ્છેદકતાત્વ કરતાં તદ્વ્યક્તિત્વ ધર્મ લઘુભૂત હોવાથી તદ્વ્યક્તિત્વને જ અવચ્છેદકતા-નિષ્ઠપ્રતિયોગિતાના અવચ્છેદક તરીકે સ્વીકારવા પડશે.

આમ, **पर्वतो वह्निमान् धूमात्** - આ સ્થલમાં વહ્નિત્વઅવચ્છિન્નસાધ્યતાઅવચ્છેદકતાનિષ્ઠ

एवं यत्र प्रतियोगितावच्छेदकतात्वावच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावः भवेत् तत्र तद्व्यक्तित्वावच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावोऽपि भवेदेव । यत्र च तद्व्यक्तित्वावच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावो भवेत्, तत्र प्रतियोगितावच्छेदकतात्वावच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावो भवेदेव । यत्र हि तद्व्यक्तित्वं तत्र प्रतियोगितावच्छेदकतात्वं वर्तते, यत्र च प्रतियोगितावच्छेदकतात्वं वर्तते तत्र तद्व्यक्तित्वमपि वर्तते एवेति प्रतियोगितावच्छेदकतात्वसमव्याप्तस्य तद्व्यक्तित्वस्यातिप्रसङ्गाद्यनापादकत्वं सुस्पष्टम् ।

ततश्च तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायाः अवच्छेदकता तद्व्यक्तित्वे एव भवेत्, न तु प्रतियोगितावच्छेदकतात्वे इति तादृशतद्व्यक्तित्वावच्छिन्नवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायां तद्व्यक्तित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वं भवेत्, तद्व्यक्तित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता हि न तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतारूपा, न वा अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतारूपा, किन्तु निरूपितत्वसम्बन्धाऽवच्छिन्न-तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतातोऽपि भिन्ना, अवच्छेदकतात्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतातोऽपि च भिन्ना इति तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायां निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-तद्व्यक्तित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वं वर्तते, न तु निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितत्वम् ।

●

જે પ્રતિયોગિતા તેનો અવચ્છેદક ધર્મ તદ્વ્યક્તિત્વ જ મળશે. મતલબ કે તાદૃશસાધ્યતા-અવચ્છેદકતાનિષ્ઠપ્રતિયોગિતા તદ્વ્યક્તિત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાથી નિરૂપિત થશે.

તમારા લક્ષણ મુજબ

(૧) નિરૂપિતત્વસંબંધઅવચ્છિન્ન-સાધ્યતાનિષ્ઠ-અવચ્છેદકતાથી ભિન્ન અને (૨) અવચ્છેદકતાત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાથી ભિન્ન દુનિયાની તમામ અવચ્છેદકતા કે જેમાં તદ્વ્યક્તિત્વનિષ્ઠ અવચ્છેદકતાનો પણ સમાવેશ થઈ જાય છે તાદૃશઅવચ્છેદકતાથી અનિરૂપિતત્વ જે પ્રતિયોગિતામાં જાય તે જ પ્રતિયોગિતા લઈ શકાય છે.

પ્રસ્તુત વહ્નિત્વઅવચ્છિન્નસાધ્યતાની જે અવચ્છેદકતા તેમાં રહેલી કોઈ પ્રતિયોગિતા

अतो निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकता-भिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपित-निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपित-प्रतियोगितारूपेण तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता धर्तुं न शक्यते ।

यदि च वह्नित्ववृत्तिवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिताऽपि धर्तुं न शक्यते
य तर्हि निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न
शो -(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपित
ल -निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपित-प्रतियोगितारूपेण अन्या का प्रतियोगिता धर्तुं शक्या भवेत् ? ततश्च तादृशप्रतियोगिताऽप्रसिद्ध्या
ता सर्वमपि लक्षणमप्रसिद्धमेव भवेदिति सर्वमपि लक्षणं विनष्टम् एव भवेत् । यदि एतदव्याप्ति-निराकरणाय तद्व्यक्तित्वनिष्ठावच्छेदकताभिन्नत्वमपि निवेश्यते, अर्थात् 'निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-स्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नाऽवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-तद्व्यक्तित्व-निष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपित-निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-स्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(साध्यता)अवच्छेदकतात्व-

●

તમારા લક્ષણ ઘટક તરીકે મળશે નહીં. કારણ કે તમારા લક્ષણ મુજબ એવી પ્રતિયોગિતા મળવી જોઈએ કે જેનો અવચ્છેદક સાધ્યત્વ + અવચ્છેદકતાત્વ હોય, તદ્વ્યક્તિત્વ વગેરે બીજા કોઈ નહીં.

❋ તદ્વ્યક્તિત્વ લઘુધર્મ, તે જ અવચ્છેદક ❋

વિ
પરંતુ, હમણાં જ જોઈ ગયા તે મુજબ તદ્વ્યક્તિત્વ કરતા સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વ
ન ગુરુધર્મ હોવાથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઅવચ્છિન્ન કોઈ પ્રતિયોગિતા જ ન મળે. જેવી રીતે
म्रा ઘટત્વની અપેક્ષાએ કંબુગ્રીવાદિમત્ત્વ ગુરુ ધર્મ હોવાથી કંબુગ્રીવાદિમત્ત્વઅવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતા અસંભવિત છે. તેવી જ રીતે તદ્વ્યક્તિત્વ કરતા સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વ ગુરુધર્મ હોવાથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઅવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતા અપ્રસિદ્ધ થઈને જ રહેશે. જ્યારે, સાધ્યતા-અવચ્છેદકતાત્વઅવચ્છિન્ન પ્રતિયોગિતા જ અપ્રસિદ્ધ છે ત્યારે લક્ષણ સમન્વય કરશો કેવી રીતે ? આમ, અવ્યાપ્તિ દોષ દુર્વાર બનશે. હા ! મહાનસીયવહ્નિઆદિસાધ્યકસ્થળે કે જ્યાં

अथ वह्नित्वावच्छिन्नसाध्यतावच्छेदकताया ऐक्येन तन्निष्ठप्रति-

●

निष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-तद्व्यक्तित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपित-निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपवृत्तिप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः' इति लक्षणमभ्युपेयते तदाऽपि न निस्तारः, साध्यतावच्छेदकतानिष्ठतद्व्यक्तित्वावच्छिन्नप्रतियोगितायां निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वाऽसम्भवात् । तदनुपादाने तु महानसीयवह्निसाध्यकस्थले वह्नित्ववृत्तिसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठतद्व्यक्तित्वमुपादाय तादृशतद्व्यक्तित्वावच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपविधया वह्नित्वगतैकत्वप्राप्तेरव्याप्तिरिति विभावनीयम् ।

गू य शो ल ता

एतत्सर्वं चेतसिकृत्याह - **वह्नित्वावच्छिन्नसाध्यतावच्छेदकतायाः** = 'पर्वतो वह्निमान् धूमाद्' - इत्यत्र वह्नित्वावच्छिन्ना या साध्यता तदवच्छेदकतायाः वह्नित्वनिष्ठायाः **ऐक्येन** = अभिन्नतया

●

સાધ્યતાઅવચ્છેદકતા ભિન્ન - ભિન્ન હોય ત્યાં તદ્વ્યક્તિત્વ અતિપ્રસંગઆપાદક બનતો હોવાથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વધર્મ અવચ્છેદક બની જતા અવ્યાપ્તિ ન આવે.

પણ, વહ્નિસાધ્યક સ્થલે તો પૂર્વોક્ત રીત્યા અવ્યાપ્તિ દુર્વાર જ બનશે.

અત્યાર સુધીના (પૂર્વપક્ષીય) કથનનો સંક્ષિપ્ત સાર -

(૧) **पर्वतो वह्निमान् धूमात्** - આ સ્થલમાં સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાનું અધિકરણ એક જ = વહ્નિત્વ જ હોવાથી તાદૃશસાધ્યતાની અવચ્છેદકતા પણ એક જ થશે.

(૨) માટે, તાદૃશસાધ્યતાઅવચ્છેદકતાનિષ્ઠપ્રતિયોગિતાના અવચ્છેદક તરીકે સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વધર્મ ન મળતા તદ્વ્યક્તિત્વ જ બનશે. કારણ કે,

(૩) જ્યારે લઘુ ધર્મ સંભવતો હોય અને કોઈ તકલીફ ન પડતી હોય તો ગુરુ ધર્મ અવચ્છેદક તરીકે સંભવી ન શકે. આમ,

(૪) સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઅવચ્છિન્ન કોઈ પ્રતિયોગિતા જ પ્રસ્તુત સ્થલમાં નહીં મળે.

(૫) આ રીતે, લક્ષણઘટક પ્રતિયોગિતા અપ્રસિદ્ધ થઈ જવાથી અવ્યાપ્તિ દુર્વાર બનશે.

વિ ન મ્રા

✱ શબ્દાનુગામી અર્થ : ભાવાર્થ પછી ✱

શબ્દાર્થ :- વહ્નિત્વઅવચ્છિન્નસાધ્યતાની વહ્નિત્વમાં રહેનારી જે અવચ્છેદકતા તે એક હોવાથી તાદૃશસાધ્યતાઅવચ્છેદકતાનિષ્ઠ પ્રતિયોગિતાની અવચ્છેદકતા લાઘવથી તદ્-

गू *योगितावच्छेदकत्वस्य लाघवेन तद्व्यक्तित्वस्यैव कल्पनीयतया साध्यता-*
ढा *वच्छेदकतात्वावच्छिन्नप्रतियोगित्वाऽप्रसिद्ध्याऽव्याप्ति**रिति चेत् ?***

●

तद्व्यक्तित्वस्य तादृशसाध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायाः अवच्छेदकतयाऽभ्युपगमे अतिप्रसङ्गाद्यनापादकत्वसम्भवात् **तन्निष्ठप्रतियोगितावच्छेदकत्वस्य** = वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठा या प्रतियोगिता तदवच्छेदकत्वस्य **लाघवेन** = सम्भवति लघौ धर्मे गुरौ अवच्छेदकत्वाङ्गीकारे गौरवेण, तदपेक्षया लघुभूततद्व्यक्तित्वे अवच्छेदकत्वाङ्गीकारे लाघवेन **तद्व्यक्तित्वस्य एव कल्पनीयतया**, षष्ठी-सप्तम्योरर्थं प्रत्यभेदात् तद्व्यक्तित्वे एव, एवकारेण साध्यतावच्छेदकतात्वस्य व्यवच्छेदः कृतः, कल्पनीयतया **साध्यतावच्छेदकतात्वावच्छिन्नप्रतियोगित्वाऽप्रसिद्ध्या** = निरूपितत्व-सम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(साध्यता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपित-निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगित्वाऽप्रसिद्ध्या लक्षणाऽसमन्वयाद् **अव्याप्तिरिति ।** ग्रन्थकृता साध्यतावच्छेदकतायाः एव ऐक्यमुपदर्शितमिति तन्निष्ठा एव प्रतियोगिता तद्व्यक्तित्वावच्छिन्ना इति स्वीकृतम्, वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतायाः ऐक्यं ग्रन्थकृतां नाभिप्रेतमिति ग्रन्थकृता न तदापत्तिः दर्शिता, अस्माभिस्तु 'युक्तेरुभयत्र तुल्यत्वाद्' - इति न्यायानुसारिविद्वद्भिः वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतायाः अपि ऐक्यं स्वीकृतं तदनुसारेणोक्तमिति सम्यग् विभावनीयम्, स्फुटीभविष्यति चाग्रे अत्रत्यं तत्त्वम् ।

य शो ल ता

निराकरोति - **इति चेद् ? ने**त्यादिना । समाधानग्रन्थस्य अयमाशयः - गुरुधर्मस्याऽवच्छेदकत्वं

●

व्यक्तित्वमां જ કલ્પવી જરૂરી હોવાથી (**घटे घटत्वम्, घटस्य घटत्वम्** - આવા ઉભય પ્રકારના પ્રયોગ થતા હોવાથી **तद्व्यक्तित्वस्य तन्निष्ठप्रतियोगितावच्छेदकत्वस्य**... આ પ્રમાણે પ્રયોગ કરેલ છે તે વ્યાજબી જ છે. બન્નેને ષષ્ઠી વિભક્તિ લાગી છે તેથી મૂંઝાઈ ન જવું.) સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઅવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતા અપ્રસિદ્ધ થવાથી અવ્યાપ્તિ દુર્વાર બનશે. (એક સ્પષ્ટતા - આ આખા પદાર્થને અન્ય રીતે પણ આગળ આપણે જોઈશું.)

- જો તમે આ પ્રમાણે કહેતા હો તો...

વિ ન શ્રા

✳ ગુરુ ધર્મ પણ અવચ્છેદક ✳

ઉત્તરપક્ષ :- (न.) તમારી આ વાત વ્યાજબી નથી. કારણ કે તમારી અવ્યાપ્તિની આ

सम्भवत्येव, 'सम्भवति लघौ धर्मे गुरौ तदभावः' - इतिनियमम् एव नाङ्गीकुर्मः वयम्, साध्याभाववदवृत्तित्वलक्षणकर्तॄणां मतेऽपि गुरुधर्मस्याऽवच्छेदकत्वं सम्मतम् । युक्तञ्चैतत्, न हि 'कम्बुग्रीवादिमान् नास्ति' इतिप्रतीतौ भासमानकम्बुग्रीवादिमदभावीयप्रतियोगितावच्छेदकता घटत्वे अङ्गीकर्तुमुचिता, यतः येन रूपेण प्रतियोगिनः ज्ञानं जायते तद्रूपमेव प्रतियोगितावच्छेदकं भवितुमर्हति, न हि घटत्वेन रूपेण भासमानस्य घटस्य या प्रतियोगिता तदवच्छेदकता द्रव्यत्वे अङ्गीकर्तुमुचिता, घटे द्रव्यत्वस्य सत्त्वेऽपि 'घटो नास्ति' इत्याद्युक्तौ द्रव्यत्वेन रूपेण घटस्यानुपस्थितेः । एवं 'कम्बुग्रीवादिमान् नास्ती'ति प्रतीतौ अपि कम्बुग्रीवादिमत्त्वेनैव कम्बुग्रीवादिमतः भानं भवति, अतः कम्बुग्रीवादिमन्निष्ठप्रतियोगितायाः अवच्छेदकता कम्बुग्रीवादिमत्त्वे एवाङ्गीकार्या । न च घटत्वेनैव कम्बुग्रीवादिमतः उपस्थितिः, शब्दात् तदुपस्थितेरसम्भवात्, घटत्वशब्दस्य श्रवणं येन कदाचिदपि न कृतं तादृशघटत्वशब्दाऽपरिचितपुंसः घटत्वेन कम्बुग्रीवादिमतः उपस्थित्यसम्भवात्, तादृशपुंसः कम्बुग्रीवादिमत्त्वज्ञानसत्त्वात् कम्बुग्रीवादिमत्त्वेनैव कम्बुग्रीवादिमतः ज्ञानं स्यात् । अतः कम्बुग्रीवादिमत्त्वेनैव कम्बुग्रीवादिमतः कम्बुग्रीवादिमच्छब्देन उपस्थितिः भवतीत्यङ्गीकर्तव्यम् । तथा च कम्बुग्रीवादिमत्त्वमेव कम्बुग्रीवादिमदभावीयप्रतियोगितावच्छेदकं सिध्यति ।

न च कम्बुग्रीवादिमच्छब्दस्य कम्बुग्रीवादिमत्त्वावच्छिन्नकम्बुग्रीवादिमत्यपि शक्तिः, घटत्वावच्छिन्नकम्बुग्रीवादिमत्यपि शक्तिः इति यदा घटत्वाऽपरिचितपुंसः कम्बुग्रीवादिमच्छब्दश्रवणं भवेत् तदा कम्बुग्रीवादिमत्त्वेन कम्बुग्रीवादिमतः ज्ञानं तस्य भवेत्, भवेच्च कम्बुग्रीवादिमत्त्वं तादृशकम्बुग्रीवादिमदभावीयप्रतियोगितायाः अवच्छेदकम्, अनन्यगतिकत्वात् तत्र । किन्तु घटत्वपरिचितपुंसस्तु यदा कम्बुग्रीवादिमच्छब्दश्रवणं भवेत् तदा तु तस्य घटत्वेनैव कम्बुग्रीवादिमतः उपस्थितिः भवेत्,

●

ઈમારત જે સિદ્ધાંતના પાયા ઉપર ઊભી છે તે સિદ્ધાંત જ સ્વીકાર્ય નથી. તમારા જણાવ્યા મુજબ 'જો લઘુ ધર્મ સંભવતો હોય તો ગુરુ ધર્મ અવચ્છેદક ન બને' - આ સિદ્ધાંતના આધારે તમે અવચ્છેદકતાત્વની જગ્યાએ તદ્વ્યક્તિત્વને અવચ્છેદક સાબિત કરેલ છે. પણ, જે સાધ્યાભાવવદ્અવૃત્તિત્વને વ્યાપ્તિના લક્ષણ તરીકે સાબિત કરે છે તે લોકોને આ સિદ્ધાંત માન્ય જ નથી. ગુરુ ધર્મ પણ અવચ્છેદક બની શકે આ સિદ્ધાંતના આધારે જ તે લોકો આ લક્ષણ બનાવી રહ્યા છે. જો તેઓ ગુરુ ધર્મને અવચ્છેદક ન માને તો એમનું લક્ષણ જ બની ન શકે, અનેકત્ર એમનું લક્ષણ અવ્યાપ્તિ વગેરે દોષથી દુષ્ટ થઈ જાય. આપણે બે જગ્યાએ અવ્યાપ્તિ જોઈએ -

य शो ल ता
वि न श्री

भवेच्च घटत्वमेव तादृशकम्बुग्रीवादिमदभावीयप्रतियोगितावच्छेदकम्, लाघव***दिति वाच्यम्;***

घटत्वे कम्बुग्रीवादिमत्त्वे चोभयत्र कम्बुग्रीवादिमच्छब्दस्य शक्तिकल्पने महागौरवात्, युगपत् तादृशधर्मद्वितयस्यापि उपस्थित्यापत्तेश्चेति यत्किञ्चिदेतत् ।

इत्थञ्च गुरुरपि धर्मः प्रतियोगितावच्छेदकः भवति, घटत्वाऽपेक्षया कम्बुग्रीवादिमत्त्वं गुरु इत्येवं प्रतिसन्दधानस्यापि पुंसः 'कम्बुग्रीवादिमान् नास्ति' - इत्यादौ कम्बुग्रीवादिमत्त्वावच्छिन्न-प्रतियोगिताककम्बुग्रीवादिमदभावः एव प्रतीयते इति स्वरसवाहिप्रतीतिबलात् सिद्धं गुरोरपि अवच्छेदकत्वम् । (अत्र अधिकजिज्ञासुभिः अस्मद्गुरुचरणकृत**स्याद्वादरहस्यजयलता**वृत्तिः अस्माभि-श्चिकीर्षिततद्**वार्तिका**दिकञ्च विलोकनीयमिति विनिवेद्यते विदुषाम् ।)

यशोलता

इत्थञ्च गुरोरपि धर्मस्याऽवच्छेदकत्वसिद्ध्या 'पर्वतो वह्निमान् धूमाद्' - इत्यादौ एकसाध्यता-वच्छेदकतास्थलेऽपि साध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता साध्यतावच्छेदकतात्वेनैवाऽवच्छिन्ना, न तु तद्व्यक्तित्वेन । तथा च साध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायां पूर्ववद् निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(साध्यता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-प्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितत्वमपि भवेत्, निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगिता-वच्छेदकतानिरूपितत्वमपि भवेत् । तथा च वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(साध्यता)अवच्छेदकतात्व-निष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपित-निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यता-निष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितारूपेण धर्तुं शक्यते ।

एवं 'पर्वतो वह्निमान् धूमाद्' - इत्यत्रैव यो वह्न्यभावः लक्षणसमन्वयार्थं ग्राह्यः तादृश-वह्न्यभावीयवह्नित्ववृत्तिप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिताऽपि प्रतियोगितावच्छेदकतात्वेनावच्छिन्ना भवेदेव, न तु तद्व्यक्तित्वेनाऽवच्छिन्ना भवेदिति तादृशप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायां निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितत्वमपि भवेत्, निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकता-

निरूपितत्वमपि भवेदिति निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपित-निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितारूपेण तादृशप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता धर्तुं शक्यते ।

इत्थञ्च पूर्वोक्ताऽप्रसिद्धिदोषः विलीयते एवेति निर्दुष्टं हि लक्षणमेतत्, न काऽप्यापत्तिः । गुरुधर्मस्य प्रतियोगितावच्छेदकत्वमवश्यं हि अङ्गीकरणीयम्, एतल्लक्षणकर्तॄणामपि एतदेव अभिप्रेतमिति नास्त्यत्र काप्यारेकावकाशः ।

ननु किं भवान् सर्वज्ञः असर्वज्ञो वा ? गुरुधर्मस्य प्रतियोगितावच्छेदकत्वम् एतल्लक्षणकर्तॄणामपि अभिप्रेतमिति किं भवता सर्वज्ञतया ज्ञातम् ? कथं हि भवान् तज्ज्ञातुं शक्नोति ऋते केवलज्ञानात् । अतोऽनुमीयते भवान् सर्वज्ञः इति । एवञ्च यदि भवान् सर्वज्ञः तर्हि कृपया एतदपि निवेदयतु यत् किमर्थं तेषां साध्याभाववदवृत्तित्वलक्षणमङ्गीकुर्वतां गुरुधर्मस्याऽवच्छेदकत्वमपि अङ्गीकरणीयम् ? किं यदि साध्याभाववदवृत्तित्वलक्षणमङ्गीक्रियते, किन्तु गुरुधर्मस्यावच्छेदकत्वं नाङ्गीक्रियते तदा प्रलयो भवेत् ? काऽपि हानिः भवति ? एतेषां प्रश्नानामुत्तरं भवान् सहजतया दातुं समर्थो भवेत्, सर्वज्ञत्वादेव ननु !

यदि एतद्भिया स्वस्य सर्वज्ञत्वमनङ्गीक्रियते, असर्वज्ञत्वञ्च स्वीक्रियते तदापि एते प्रश्नाः न भवतः पार्श्वं मुञ्चेयुः । भवता वक्तव्यं यदुत केन प्रमाणेन भवता 'साध्याभाववदवृत्तित्वलक्षणाङ्गीकुर्वतां मते गुरुधर्मस्याऽपि अवच्छेदकत्वं सम्मतमि'त्युक्तम् । नास्ति चेत् प्रमाणम्, तदा गुरुधर्मस्याऽवच्छेदकत्वमेतल्लक्षणकर्तॄणाम् अनभिप्रेतमित्यपि सिध्येत्, अतः भवता अस्माकं प्रश्नस्य (पूर्वोक्ताऽऽपत्तेः) पुनः उत्तरः दातव्यः । अस्ति चेत् प्रमाणम्, दर्शयताम् ***इति चेत् ?***

मैवमसम्बद्धप्रलापान् कार्षीः, 'नामूलमुच्यते किञ्चिद्' - इति अस्माकं प्रतिज्ञां किं विस्मरसि ? यदि गुरुधर्मस्याऽवच्छेदकत्वं नाङ्गीक्रियते तदा साध्याभाववदवृत्तित्वलक्षणमेव न घटते । तथाहि -

साध्याभाववदवृत्तित्वं = साध्यतावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतावच्छेदकधर्मावच्छिन्नप्रति-

योगिताकसाध्याभावाधिकरणनिरूपित-वृत्तितात्वावच्छिन्नप्रतियोगिताकवृत्तित्वाभावः इति सामान्येनाऽर्थः । वृत्तितात्वावच्छिन्नत्वप्रवेशप्रयोजनं व्याप्तिपञ्चकमाथुरीविज्ञानवतां न दुर्ज्ञेयम् इति नात्र दर्श्यते । गुरुधर्मः यदि प्रतियोगितावच्छेदकः न स्यात् तदा उक्तलक्षणं 'पर्वतः प्रमेयवह्निमान् धूमाद्' - इत्यत्र अव्याप्तिग्रस्तमप्रसिद्धं भवेत् ।

प्रमेयश्चासौ वह्निश्च = प्रमेयवह्निः, सर्वेषां प्रमेयत्वाद् वह्नेरपि प्रमेयत्वमनाविलमिति परिचायकतया प्रमेयत्वस्य प्रवेशः अत्र । अत्र साध्यम् - प्रमेयवह्निः । साध्यतावच्छेदकधर्मः - प्रमेयवह्नित्वम्, साध्यतावच्छेदकसम्बन्धः - संयोगः । अत्र लक्षणसमन्वयार्थं साध्याभावः ग्राह्यः, सः च प्रकृते प्रमेयवह्न्यभावः । साध्याभावश्च साध्यतावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतावच्छेदकधर्मावच्छिन्नप्रतियोगिताकः ग्राह्यः, अतः प्रमेयवह्न्यभावोऽपि साध्यतावच्छेदकसंयोगसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतावच्छेदकप्रमेयवह्नित्वधर्मावच्छिन्नप्रतियोगिताकः ग्राह्यः । किन्तु प्रमेयवह्नित्वं वह्नित्वापेक्षया गुरुभूतम्, वह्नित्वञ्च अतिप्रसङ्गाद्यनापादकम् ।

यत्र यत्र प्रमेयवह्नित्वं भवेत्, तत्र तत्र वह्नित्वमपि भवेदेव, यत्र यत्र च वह्नित्वं भवेत् तत्र तत्र प्रमेयवह्नित्वमपि भवेदेव । अतः यत्र प्रमेयवह्नित्वावच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावः भवेत् तत्र वह्नित्वावच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावोऽपि भवेत्, यत्र च वह्नित्वावच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावः भवेत् तत्र प्रमेयवह्नित्वावच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावोऽपि भवेदेव । यत्र प्रमेयवह्निसामान्यं नास्ति तत्र वह्निसामान्यमपि न भवेत्, यत्र वह्निसामान्यं नास्ति तत्र प्रमेयवह्निसामान्यमपि न भवेत्, सर्वेषां वह्नीनां प्रमेयत्वात् । यदि सर्वे वह्नयः प्रमेयाः न भवेयुः, किन्तु केचनैव, तदा प्रमेयवह्नित्वं न्यूनवृत्ति भवेत्, वह्नित्वञ्च अतिरिक्तवृत्ति भवेत्, किन्तु नास्ति एवमत्र, ये वह्नयः ते सर्वेऽपि प्रमेयवह्नितोऽभिन्नाः ये प्रमेयवह्नयः तेऽपि सर्वे वह्नितोऽभिन्नाः इति प्रमेयवह्नित्वापेक्षया वह्नित्वं लघुभूतम् अतिप्रसङ्गाद्यनापादकञ्च ।

●

(१) **पर्वतः प्रमेयवह्निमान् धूमात्** - આ સ્થલમાં અવ્યાપ્તિ આવશે. આ સ્થલમાં સાધ્યતાઅવચ્છેદક પ્રમેયવહ્નિત્વ. પરિષ્કાર મુજબ સાધ્યતાઅવચ્છેદકઅવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાક સાધ્યાભાવ હોવો જોઈએ. જો આ લક્ષણ કરનારના મતે ગુરુ ધર્મ પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદક બની ન શકતો હોય તો પ્રમેયવહ્નિત્વ પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદક બની જ ન શકે. કારણ કે પ્રમેયવહ્નિત્વ કરતા લઘુ ધર્મ વહ્નિત્વ પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદક તરીકે પ્રસ્તુતમાં સંભવે છે.

अतः एव प्रमेयवह्नित्वं न कस्यापि अवच्छेदकं भवितुमर्हति, सम्भवति लघौ गुरौ तदभावस्य भवताङ्गीकृतत्वात् । तथा च प्रमेयवह्नित्वाऽवच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावः एव न कोऽपि प्राप्यते । इत्थञ्च 'पर्वतः प्रमेयवह्निमान् धूमाद्' - इत्यत्र प्रमेयवह्नित्वावच्छिन्नप्रतियोगिताकसाध्याभावाऽप्रसिद्ध्या भवेदेवाऽव्याप्तिः । यदि गुरुधर्मस्याऽवच्छेदकत्वमङ्गीक्रियते तदा स्पष्टं ज्ञायते यदुत प्रमेयवह्नित्वावच्छिन्नप्रतियोगिताकसाध्याभावः प्रसिध्यति । ततश्च साध्यतावच्छेदकावच्छिन्नप्रतियोगिताकसाध्याभावादिघटितलक्षणमङ्गीकुर्वतां मते गुरुधर्मस्याऽवच्छेदकत्वं सम्मतमेव भवेत्, अन्यथा उक्ताऽव्याप्त्यापत्तेः ।

एवं 'तद्घटभिन्नं पटत्वाद्' - इत्यत्र तादृशवृत्तितात्वावच्छिन्नप्रतियोगिताकवृत्तित्वाभावोऽपि अप्रसिद्धो भवति गुरुधर्मस्यावच्छेदकत्वानङ्गीकारे । तथा हि - अत्र तद्घटभेदः साध्यः, तद्घटभेदाभावश्च साध्याभावः । तद्घटभेदः तद्घटं विमुच्य सर्वत्र भवेत्, तद्घटभेदाभावश्च तद्घटे एव । अतः साध्याभावाधिकरणविधया = तद्घटभेदाभावाधिकरणविधया तद्घटः एव लभ्यते । यदि पटत्वहेतौ तद्घटभेदाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तितात्वावच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावः भवेत् तदैव लक्षणसमन्वयः सञ्जायते । किन्तु प्रकृते तद्घटभेदाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तितात्वावच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावः एवाऽप्रसिद्धः, सम्भवति लघौ धर्मे गुरौ तदभावाङ्गीकारे तद्घटभेदाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तितात्वस्य प्रतियोगितावच्छेदकताऽसम्भवात्, तदपेक्षया लघुधर्मस्य तद्व्यक्तित्वस्य प्रतियोगितावच्छेदकरूपेण ग्रहणसम्भवात् ।

●

આમ, પ્રમેયવહ્નિત્વઅવચ્છિન્ન પ્રતિયોગિતા અપ્રસિદ્ધ થવાથી તાદશપ્રતિયોગિતાનિરૂપક પ્રમેયવહ્નિઅભાવ જ અપ્રસિદ્ધ થઈ જશે. આમ, અવ્યાપ્તિ દુર્વાર બને !

❋ તદ્ઘટભેદાભાવનું ગ્રહણ ❋

(૨) **पटः तद्घटभिन्नम् पटत्वात्** -

આ સ્થલમાં **तद्घटभेद** - સાધ્ય છે. આ લક્ષણકારના મતે સાધ્યાભાવઅધિકરણઅવૃત્તિત્વ એ લક્ષણ છે. મતલબ કે સાધ્યાભાવઅધિકરણનિરૂપિતવૃત્તિત્વઅભાવ = સાધ્યાભાવઅધિકરણનિરૂપિતવૃત્તિત્વસામાન્યઅભાવ (આ સામાન્ય પદનો પ્રવેશ જરૂરી છે, તે વાત આગળ આવશે.) = સાધ્યાભાવઅધિકરણનિરૂપિતવૃત્તિતાત્વઅવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાક વૃત્તિતાભાવ આ રીતે લક્ષણ થાય.

પટત્વ હેતુમાં તદ્ઘટભેદઅભાવઅધિકરણનિરૂપિતવૃત્તિતાત્વઅવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાક-

य शो ल ता वि न श्री

अयमाशयः - तद्घटभेदाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तितायां तद्घटभेदाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तितात्वमपि वर्तते, तद्व्यक्तित्वमपि वर्तते । तत्राऽयं प्रश्नः - तादृशवृत्तिताभावीयतद्घटभेदाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तितानिष्ठप्रतियोगितायाः अवच्छेदकः धर्मः कः ? तद्घटभेदाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तितात्वं तद्व्यक्तित्वं वा ? तद्व्यक्तित्वधर्मः यद्यतिप्रसङ्गाद्यनापादको भवेत् तदा सः एव प्रतियोगितावच्छेदकः स्यात्, तस्य लघुत्वात् । अतः तद्व्यक्तित्वस्याऽतिप्रसङ्गाद्यनापादकत्वं वर्तते न वा ? तच्चिन्तनीयम् -

यदा 'पर्वतो धूमवान् वह्नेः' - इत्यादौ वह्नौ धूमाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तिताभावः साधयितुमिष्यते तदा धूमाभावाधिकरणविधया जलह्रदः, सरित्, सागरः, अयोगोलकम् - इत्यादीनि बहूनि प्राप्यन्ते, ततश्च तादृशधूमाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तिताऽपि नैका भवेत्, किन्त्वनेका एव, स्वनिरूपकाधिकरणभेदे वृत्तिताया अपि भेदात् । तथा च यदि तत्र तादृशधूमाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तिताभावीयप्रतियोगितावच्छेदकता तद्व्यक्तित्वे कल्प्यते, धूमाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तितात्वे न कल्प्यते तदातिप्रसङ्गः स्यात्, यतः यावन्ति धूमाभावाधिकरणानि तावन्ति तादृशधूमाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वानि, यावन्ति च धूमाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वानि तावन्ति च तन्निष्ठानि तद्व्यक्तित्वानि इति तद्व्यक्तित्वावच्छिन्नप्रतियोगिता न सर्वेषु धूमाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वेषु भवेत्, किन्तु कस्मिंश्चिदपि एकस्मिन्नेव भवेत् ।

●

વૃત્તિતાઅભાવ હોવો જોઈએ, જે છે. પણ મૂળ તકલીફ એ પડે કે જો પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદક ગુરુ ધર્મ ન સંભવતો હોય તો તદ્ઘટભેદઅભાવઅધિકરણનિરૂપિતવૃત્તિતાત્વ ધર્મ પણ પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદક ન બની શકે. કારણ કે તદ્ઘટભેદઅભાવ માત્ર તદ્ઘટમાં જ રહે. માટે, તદ્ઘટભેદાભાવના અધિકરણ તરીકે એક માત્ર તદ્ઘટ જ મળે. સીધી વાત છે. તદ્ઘટ = તમને વિવક્ષિત કોઈ એક જ ઘડો. પછી તેના જેવો બીજો ઘડો પણ તદ્ઘટ ન કહેવાય. વિવક્ષિત તે જ ઘડાને તદ્ઘટ કહેવાય. આ તદ્ઘટનો ભેદ તે એક ઘડા સિવાયની દુનિયાની દરેક ચીજમાં રહે. ફક્ત તે એક ઘડામાં જ તદ્ઘટભેદ ન રહે. અર્થાત્ તે એક ઘડામાં તદ્ઘટભેદાભાવ રહે. આ અભાવ તે એક ઘડામાં જ રહે. અદ્દલ તેના જેવા જ બીજા ઘડામાં પણ ન રહે અને બીજે કશે પણ ન રહે. પરિણામે, તદ્ઘટભેદાભાવાધિકરણ તરીકે એક જ, તદ્ઘટ જ, મળશે. તાદૃશતદ્ઘટનિરૂપિતવૃત્તિતા પણ એક જ. આથી, તાદૃશતદ્ઘટનિરૂપિતવૃત્તિતાઅભાવની પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા તાદૃશતદ્ઘટનિરૂપિતવૃત્તિતાત્વમાં માનવા

યશોલતા વિવેચન શ્રી

यदि धूमाभावाधिकरणजलह्रदनिरूपितवृत्तितानिष्ठतद्व्यक्तित्वं गृहीतं भवेत् तदा तद्व्यक्तित्वावच्छिन्नप्रतियोगिता धूमाभावाधिकरणजलह्रदनिरूपितवृत्तितायामेव भवेत्, तादृशतद्व्यक्तित्वावच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावश्च वह्नौ भवेदेव, वह्नेः जलह्रदे अवृत्तितया तस्मिन् तादृशवृत्तिताभावसम्भवात् ।

●

કરતા અત્યંત લઘુભૂત એવા તદ્વ્યક્તિત્વમાં જ માનવી જોઈએ. ગુરુ ધર્મને અવચ્છેદક ન માનતા તમારે એમ જ માનવું પાડશે.

'पर्वतो धूमवान् वह्नेः' - આ સ્થલમાં ધૂમાભાવાધિકરણજલહ્રદનિરૂપિતવૃત્તિતાઅભાવને લઈને અતિવ્યાપ્તિ ટાળવા માટે ત્યાં વૃત્તિતાત્વને અવચ્છેદક માનવું જરૂરી છે, જેથી ધૂમાભાવ-અધિકરણનિરૂપિત તમામ વૃત્તિતાઓ ગ્રહણ થાય. તમામ વૃત્તિતાઓ ગ્રહણ કરતા ધૂમાભાવ-અધિકરણઅયોગોલકનિરૂપિતવૃત્તિતા પણ ગૃહીત થઈ જાય. આ વૃત્તિતાનો અભાવ વહ્નિ હેતુમાં નથી. માટે, વહ્નિમાં વૃત્તિતાસામાન્યનો અભાવ = વૃત્તિતાત્વઅવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાક અભાવ ન રહે. અતિવ્યાપ્તિ પણ ન આવે. આમ, આ સ્થલે વૃત્તિતાત્વને અવચ્છેદક માનવું જરૂરી છે.

કિંતુ **'तद्घटभिन्नं पटत्वात्'** - આ સ્થલે સાધ્યાભાવના અધિકરણ તરીકે એક જ અધિકરણ મળે છે. માટે, તદ્ઘટભેદાભાવાધિકરણનિરૂપિતવૃત્તિતાત્વાવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાક અભાવ લો કે જે તદ્વ્યક્તિત્વ તદ્ઘટભેદાભાવાધિકરણનિરૂપિતવૃત્તિતામાં રહે છે તે તદ્વ્યક્તિત્વઅવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાક અભાવ લો કશો જ ફરક નહીં પડે. જ્યાં તદ્ઘટભેદાભાવાધિકરણનિરૂપિતવૃત્તિતાત્વઅવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાક અભાવ રહે છે ત્યાં તદ્વ્યક્તિત્વઅવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાક અભાવ પણ રહે જ છે. બન્ને અભાવ સમનિયત છે. તેથી તાદશ તદ્ઘટભેદાભાવાધિકરણનિરૂપિતવૃત્તિતાભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદક તરીકે તદ્વ્યક્તિત્વને સ્વીકારવામાં કોઈ બાધ નથી. ફલતઃ તદ્વ્યક્તિત્વ જ તાદશઅભાવીયપ્રતિયોગિતાનો અવચ્છેદક થશે. વૃત્તિતાત્વ અવચ્છેદક જ નહીં થઈ શકે. આમ ગુરુ ધર્મ અવચ્છેદક બની શકતો ન હોવાથી તદ્ઘટભેદાભાવઅધિકરણનિરૂપિતવૃત્તિતાત્વઅવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતા જ અપ્રસિદ્ધ થઈ જશે. પરિણામે, તાદશપ્રતિયોગિતાનિરૂપક વૃત્તિત્વાભાવ પણ અપ્રસિદ્ધ થઈ જશે. આમ, વૃત્તિત્વાભાવ જ અપ્રસિદ્ધ થતા આ સ્થલમાં અવ્યાપ્તિ દુર્વાર બનશે.

આમ, જો ગુરુ ધર્મને પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદક ન માનવામાં આવે તો આ લક્ષણ બનાવવું જ શક્ય નથી. માટે, 'ગુરુ ધર્મ પણ પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદક સંભવે છે' - આ પ્રમાણે સ્વીકારનારાઓના મતે જ આ લક્ષણ સંભવી શકે છે. ન્યાયજગતમાં બે મત પ્રવર્તે

यदि धूमाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तितात्वं प्रतियोगितावच्छेदकतयाऽङ्गीक्रियते तदा तादृशवृत्तितात्वस्य सर्वेषु धूमाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वेषु सत्त्वात् तादृशधूमाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तितात्वावच्छिन्नप्रतियोगिता सर्वेषु धूमाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वेषु भवेत्, तथा च यत्र धूमाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तितासामान्यस्याऽभावः स्यात् तत्रैव तादृशधूमाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तितात्वावच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावः भवेत् । वह्नौ तु धूमाभावाधिकरणायोगोलकनिरूपितवृत्तितायाः सत्त्वान्न तत्र धूमाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तितात्वावच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावः भवेत् । इत्थञ्चात्र तद्व्यक्तित्वस्य प्रतियोगितावच्छेदकत्वं स्वीकर्तुं न शक्यते, प्रतियोगिबाहुल्यात् ।

किन्तु यत्र एकः एव प्रतियोगी न तत्र तद्व्यक्तित्वस्य प्रतियोगितावच्छेदकत्वाङ्गीकारे क्षतिः भवति, यथा तद्घटभेदाभावाधिकरणमेकमेव तद्घटलक्षणम्, तादृशतद्घटभेदाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तिताऽपि एका एव इति तद्घटभेदाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तितात्वस्य वा प्रतियोगितावच्छेदकत्वमङ्गीक्रियतां तद्व्यक्तित्वस्य वा प्रतियोगितावच्छेदकत्वमङ्गीक्रियतां न स्यात् कश्चिद् विशेषः आपत्त्यसत्त्व-सत्त्वनिबन्धनः, यतः यत्र तद्घटभेदाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तितात्वावच्छिन्नप्रतियोगिता भवेत् तत्रैव तद्व्यक्तित्वावच्छिन्नप्रतियोगिता भवेत् । यत्रैव च तद्व्यक्तित्वावच्छिन्नप्रति-

●

છે. (૧) ગુરુ ધર્મ પ્રતિયોગિતા અવચ્છેદક ન બને, જો લઘુ ધર્મ સંભવતો હોય તો. (૨) લઘુ ધર્મ સંભવતો હોય તો પણ પ્રતીતિબલથી ગુરુ ધર્મ અવચ્છેદક બને છે.

પ્રથમ મતના પક્ષકારની દલીલ આ પ્રમાણે છે કે - કંબુગ્રીવાદિમત્ત્વ એ ઘટત્વ કરતા ગુરુભૂત ધર્મ છે. બન્ને સમનિયત છે. તો પછી કંબુગ્રીવાદિમત્ત્વને પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદક માનવાની આવશ્યકતા શી ? ઘટત્વને પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદક માનો તો કોઈ આપત્તિ પણ આવતી નથી. માટે, ઘટાભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદક અને કંબુગ્રીવાદિમદ્અભાવીય-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદક પણ ઘટત્વધર્મ જ માનવો જોઈએ. વગર મફતમાં ગુરુ ધર્મને અવચ્છેદક માનવાની જરૂરત શી ?

❋ ગુરુ ધર્મ પણ બને અવચ્છેદક ❋

દ્વિતીય મતના પક્ષકારોની દલીલ એ છે કે - જે રીતે '**घटो नास्ति**' - આ પ્રતીતિ ઘટત્વમાં પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાનું અવગાહન કરે છે તે રીતે '**कम्बुग्रीवादिमान् नास्ति**' - આ પ્રતીતિ કંબુગ્રીવાદિમત્ત્વમાં જ પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાનું અવગાહન કરે. જે પ્રમાણે પ્રતીતિ થાય તે પ્રમાણે પદાર્થની કલ્પના કરવી પડે. હા ! '**घटो नास्ति**' - આ પ્રતીતિમાં

न; एतल्लक्षणकर्तृमते गुरुधर्म्मस्य प्रतियोगितावच्छेदकत्वस्वीकारात्,

●

योगिताकाभावः भवेत् तत्रैव तद्घटभेदाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तितात्वावच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावः भवेदिति प्रकृते तद्घटभेदाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावीयप्रतियोगितावच्छेदकता तद्व्यक्तित्वे एव स्वीकरणीया भवेत्, सम्भवति लघौ धर्मे गुरौ तदभावाङ्गीकारे, तद्घटभेदाभावाधिकरण-निरूपितवृत्तितात्वाऽपेक्षया तद्व्यक्तित्वस्य लघुत्वे सति अतिप्रसङ्गाद्यनापादकत्वात् । तथा च तद्व्यक्तित्वावच्छिन्नप्रतियोगिताकतद्घटभेदाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः एव प्रसिद्ध्यति, तद्घटभेदाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तितात्वावच्छिन्नप्रतियोगिताकः तादृशोऽभावः नैव प्रसिद्ध्यति इति लक्षणसमन्वयाऽसम्भवात् स्यादेवाऽव्याप्तिः ।

तथा च गुरुधर्मस्याऽवच्छेदकत्वानङ्गीकारे नैतल्लक्षणं सम्भवति । अतः गुरुधर्मस्याऽवच्छेद-कत्वमङ्गीकृत्यैव एतल्लक्षणनिर्माणं कृतमिति अङ्गीकर्तव्यमेव । तथा च अस्माकं परिष्कारोऽपि सर्वथा सञ्जाघटि ।

एतत्सर्वं मनसिकृत्याह - **इति चेद् ? न** इत्यादि । **एतल्लक्षणकर्तृमते** = साध्यतावच्छेदकसम्ब-न्धावच्छिन्न-साध्यतावच्छेदकावच्छिन्नप्रतियोगिताकसाध्याभावाधिकरणनिरूपितवृत्तितात्वावच्छिन्न-प्रतियोगिताकाभावः इत्येवं प्रथमलक्षणाङ्गीकर्तृविद्वन्मते लघौ धर्मे सम्भवत्यपि **गुरुधर्मस्याऽवच्छेद-**

●

કંબુગ્રીવાદિમત્ત્વને પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદક માનવાની જરૂરત નથી. કિંતુ '**कम्बुग्रीवादिमान् नास्ति**' - આવા જ પ્રકારની જ્યારે પ્રતીતિ થાય છે, સંભવિત છે કે આ પ્રતીતિકારના મગજમાં ઘટત્વનું ભાન હોય જ નહીં, ત્યારે આ પ્રતીતિના આધારે કંબુગ્રીવાદિમત્ત્વને પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદક માનવું જ રહ્યું. ભલે ને કંબુગ્રીવાદિમત્ત્વ કરતા લઘુભૂત એવો ઘટત્વધર્મ પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદક બની શકતો હોય.

આ લક્ષણકારના મતે બીજો મત જ માન્ય છે. તો જ તે આ લક્ષણ બનાવી શકે. અન્યથા તેમનું લક્ષણ જ સંભવિત નથી. આમ, ગુરુ ધર્મ પણ પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદક બની શકશે. તેથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વ કરતા તદ્વ્યક્તિત્વ લઘુ ધર્મ હોવા છતાં પણ સાધ્યતા-અવચ્છેદકતાત્વઅવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતા સંભવી જ શકશે. માટે, પૂર્વોક્ત રીતે આવતી અવ્યાપ્તિ દૂર થઈ જશે.

✲ સંક્ષેપમાં સંપૂર્ણ બયાન ✲

શબ્દાર્થ :- આ પ્રમાણે તમારે શંકા નહીં કરવી. કારણ કે આ લક્ષણ કરનારના મતમાં

अन्यथा 'प्रमेयवह्निमान् धूमादि'त्यत्र साध्याभावाऽप्रसिद्ध्या 'तद्घटभिन्नं पटत्वादि'त्यत्र तादृशवृत्तित्वाभावाऽप्रसिद्ध्या चाऽव्याप्त्यापत्तेः ।

●

कत्वाङ्गीकारात् । कथं हि एतज्ज्ञातम् इत्याह - **अन्यथा** = गुरुधर्मस्याऽवच्छेदकत्वाङ्गीकर्तृविदुषा एतल्लक्षणप्रणयनं कृतमिति नाभ्युपगम्यते तदा **'प्रमेयवह्निमान् धूमाद्' इत्यत्र** गुरुभूतप्रमेयवह्नित्वावच्छिन्नप्रतियोगिताक**साध्याभावाऽप्रसिद्ध्या अव्याप्त्यापत्तेः**, **'तद्घटभिन्नं पटत्वाद्' इत्यत्रा**पि **च तादृशवृत्तित्वाभावाऽप्रसिद्ध्या** = तद्घटभेदाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तितात्वावच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावाऽप्रसिद्ध्या **अव्याप्त्यापत्तेः** इति ।

अथ कीदृशोऽप्यायासः भवतः न भवल्लक्षणमव्याप्तिपार्श्वाद् मोचयितुमलम् । दृश्यतामधुना कथं हि अव्याप्तिः भवति, विनश्यति च भवतः प्रियतमं लक्षणम् -

भवता लक्षणमुपदर्शितं यदुत - निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-स्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न -(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपित -निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-स्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनु-

●

ગુરુ ધર્મને પણ પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદક તરીકે સ્વીકારવામાં આવેલ છે. જો આ પ્રમાણે ન માનો તો = ગુરુ ધર્મને જો અવચ્છેદક તરીકે ન સ્વીકારો તો સાધ્યતાઅવચ્છેદકઅવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાકસાધ્યાભાવઅધિકરણનિરૂપિતવૃત્તિતાત્વઅવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાકવૃત્તિતાભાવ - આ પ્રમાણેનું લક્ષણ બે સ્થલે અપ્રસિદ્ધ થઈ જશે.

(૧) **पर्वतः प्रमेयवह्निमान् धूमात्** - આ સ્થલમાં પ્રમેયવહ્નિત્વઅવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાક સાધ્યાભાવ અપ્રસિદ્ધ થવાથી અવ્યાપ્તિ આવશે. તથા

(૨) **एतत् तद्घटभिन्नं पटत्वात्** - આ સ્થલમાં તદ્ઘટભેદઅભાવઅધિકરણનિરૂપિતવૃત્તિતાત્વઅવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાક (= તાદૃશ)વૃત્તિતાઅભાવ અપ્રસિદ્ધ થવાથી અવ્યાપ્તિ આવશે.

⁂ પુનઃ અવ્યાપ્તિદાનાર્થં મથામણ ⁂

पूर्वपक्ष :- તમે ગમે તેટલું છટકો અમે તમને અવ્યાપ્તિ આપવાના જ છીએ. જુઓ - સૌ પ્રથમ તમે જણાવ્યું કે

(૧) સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઅવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ અને અભિપ્રેતઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વઅવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતા-

योगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(साध्यता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपित-निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्य-नुयोगितावच्छेदकरूपवृत्तिप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः इति ।

अत्र पर्वतो वह्निमान् धूमाद् - इत्यत्र महानसीयवह्न्यभावं तार्णवह्न्यभावञ्चादाय अव्याप्तिः भवेत् । तथा हि - पूर्वोक्तरीत्या यद्यत्र महानसीयवह्न्यभावः धर्तव्यः तदा निरूपितत्वसम्बन्धा-वच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(साध्यता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेद-कताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपित-निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेद-कतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृश-महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्व-निष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपित-निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्नतादृश-महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्य-नुयोगितावच्छेदकरूपञ्च अभिन्नं भवेत् तदावश्यकम् ।

●

નિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ - આ બન્ને અભિન્ન હોવા જોઈએ.

આ લક્ષણમાં વહ્નિત્વવૃત્તિતાવૈશિષ્ટ્યને પ્રતિયોગિતાના અવચ્છેદક તરીકે લઈ અવ્યાપ્તિ આપી. માટે તમે લક્ષણ બનાવ્યું કે -

(૨) (A) નિરૂપિતત્વસંબંધઅવચ્છિન્ન-સાધ્યતાનિષ્ઠ-અવચ્છેદકતાભિન્ન (B) અવચ્છેદક-તાત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્ન - અવચ્છેદકતાઅનિરૂપિત એવી પ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિ-અનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ અને

(A) અભિપ્રેતઅભાવીયપ્રતિયોગિતાનિષ્ઠ-નિરૂપિતત્વસંબંધઅવચ્છિન્ન-અવચ્છેદકતા-ભિન્ન - (B) અવચ્છેદકતાત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્નઅવચ્છેદકતાઅનિરૂપિતપ્રતિયોગિતા-નિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ - આ બંને રૂપ અભિન્ન હોવા જોઈએ.

આ લક્ષણમાં 'એક વહ્નિત્વ અવચ્છેદક છે' - આ પ્રતીતિમાં ભાસમાન અવચ્છેદકતા-નિષ્ઠપ્રતિયોગિતાને લઈને અવ્યાપ્તિ આવી. માટે તમે લક્ષણ બનાવ્યું કે -

(૩) (A) નિરૂપિતત્વસંબંધઅવચ્છિન્ન-સાધ્યતાનિષ્ઠ-અવચ્છેદકતાભિન્ન - (B) અવચ્છે-

य शो ल ता
वि न म्रा

एतदपि तदैव भवेत्, यदा निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगिता-निष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-प्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपित-निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियो-गितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं वह्नित्व-गतैकत्वं भवेत्, निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(साध्यता)अव-च्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपित-निरूपितत्वसम्बन्धा-वच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं वा महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वं भवेत् ।

य शो ल ता

तत्र महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकता यद्यपि महानसीयत्व-वह्नित्वोभयस्मिन् पर्याप्ता, किन्तु यदा वह्नित्ववृत्तिताविशिष्टा तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकता गृह्यते तदा तादृशवह्नित्ववृत्तिताविशिष्टमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतायाः वह्नित्वे एव पर्याप्तत्वेन तादृशवह्नित्ववृत्तिताविशिष्टमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतानिष्ठ-प्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगिता केवलवह्नित्वे एव भवेत् । तादृशवह्नित्ववृत्तिताविशिष्ट-महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं वह्नित्वगतैकत्वमेव भवेत् । किन्तु पूर्वोक्तरीत्या तादृशवह्नित्ववृत्तिताविशिष्टमहानसीयवह्न्यभावीय-प्रतियोगितावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता प्रतियोगित्वेन, अवच्छेदकतात्वेन, वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्येन चावच्छिन्ना भवेत् । अतः तादृशवह्नित्ववृत्तिताविशिष्टमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेद-कतानिष्ठप्रतियोगितायां निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वमपि भवेत्, अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतानिरू-पितत्वमपि भवेत्, वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्यनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वमपि भवेत् ।

●

દકતાત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્નઅવચ્છેદકતાઅનિરૂપિત - (C) નિરૂપિતત્વસંબંધઅવચ્છિન્ન-સાધ્યતાનિષ્ઠ-અવચ્છેદકતાનિરૂપિતપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ અને

વિ ના આ

(A) અભિપ્રેતઅભાવીયપ્રતિયોગિતાનિષ્ઠ-નિરૂપિતત્વસંબંધઅવચ્છિન્ન-(પ્રતિયોગિતા)-અવચ્છેદકતાભિન્ન - (B) અવચ્છેદકતાત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્નઅવચ્છેદકતાઅનિરૂપિત - (C) નિરૂપિતત્વસંબંધઅવચ્છિન્ન-અભિપ્રેતઅભાવીયપ્રતિયોગિતાનિષ્ઠ-અવચ્છેદકતાનિરૂપિત-પ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ - આ બન્ને અભિન્ન હોવા જોઈએ.

तत्र वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्यनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता न तु निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतारूपा, न वा अवच्छेदकतात्व-निष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतारूपा, किन्तु निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशमहानसीयवह्न्यभावीय-प्रतियोगितानिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतातोऽपि भिन्ना, अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-तोऽपि च भिन्ना । अतः तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयवह्नित्ववृत्तिताविशिष्टप्रतियोगितावच्छेदकता-निष्ठप्रतियोगितायां निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठप्रतियो-गितावच्छेदकतानिरूपितत्वं विद्यते, किन्तु निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशमहानसीयवह्न्य-भावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगिता-वच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितत्वं न विद्यते, तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयवह्नित्व-वृत्तिताविशिष्टप्रतियोगितावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितायां निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्नतादृशमहान-सीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्व-निष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नवह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्यनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्व-सत्त्वात् ।

●

❀ મહાનસીયવહ્ન્યભાવનું ગ્રહણ ❀

હવે, આ ત્રીજા લક્ષણમાં પણ અવ્યાપ્તિ આવશે.

સ્થલ - **पर्वतो वह्निमान् धूमात् ।**

અભાવ - મહાનસીયવહ્નિઅભાવ

આ મહાનસીયવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વઅવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપક-પર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ આમ તો મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વ થાય છે. માટે, પૂર્વે અમે વહ્નિત્વવૃત્તિતાવૈશિષ્ટ્ય અને પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વ - ઉભયથી અવચ્છિન્ન એવી પ્રતિયોગિતા લીધી. વહ્નિત્વવૃત્તિતાવૈશિષ્ટ્ય માત્ર વહ્નિત્વનિષ્ઠપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદ-કતામાં જ રહેલું હોવાથી વહ્નિત્વવૃત્તિતાવૈશિષ્ટ્યઅવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતા પણ માત્ર વહ્નિત્વમાં રહેનારી જે પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા તેમાં જ રહેશે. તાદશપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાનો અનુયોગી માત્ર વહ્નિત્વ જ બનવાથી તાદશપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવ-ચ્છેદકરૂપ વહ્નિત્વગતએકત્વ થઈ જાય.

પણ, આ રીતે પ્રતિયોગિતા લેવામાં મુશ્કેલી એ થઈ કે પ્રતિયોગિતાની અવચ્છેદકતા

तथा च निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपित-निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितारूपेण तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयवह्नित्ववृत्तिताविशिष्टप्रतियोगितावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता धर्तुं न शक्यते, तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयवह्नित्ववृत्तिताविशिष्टप्रतियोगितावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितायां निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वसत्त्वेऽपि निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितत्वविरहात् । अतः महानसीयवह्न्यभावमादाय अव्याप्तिदानं शक्यं न जातम् । यदि यथाकथञ्चित् तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयवह्नित्ववृत्तिताविशिष्टप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता गृह्यते तदा अव्याप्तिः वज्रलेपायिता भवेदेव ।

●

(૧) વહ્નિત્વવૃત્તિતાવૈશિષ્ટ્ય, (૨) અવચ્છેદકતાત્વ, (૩) પ્રતિયોગિતા - આ ત્રણમાં ગઈ. મતલબ કે આ પ્રતિયોગિતામાં (૧) નિરૂપિતત્વસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રતિયોગિતાનિષ્ઠ-અવચ્છેદકતાથી નિરૂપિતત્વ રહે છે. (૨) અવચ્છેદકતાત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાથી નિરૂપિતત્વ રહે છે. તથા આ બે ઉપરાંતમાં, (૩) વહ્નિત્વવૃત્તિતાવૈશિષ્ટ્યનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાથી પણ નિરૂપિતત્વ રહે છે.

આમ, માત્ર વહ્નિત્વમાં રહેનારી પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતામાં જ રહેનારી પ્રતિયોગિતામાં નિરૂપિતત્વસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રતિયોગિતાનિષ્ઠ-અવચ્છેદકતાભિન્ન, અવચ્છેદકતાત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્ન - એવી વહ્નિત્વવૃત્તિતાવૈશિષ્ટ્યનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાથી નિરૂપિતત્વ રહેતું હોવાથી દ્વિતીય - તૃતીય પરિષ્કાર મુજબના લક્ષણ પ્રમાણે આ પ્રતિયોગિતા લઈ શકાતી નથી.

વહ્નિત્વવૃત્તિપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતામાં જ રહેનારી પ્રતિયોગિતા જો લઈ શકાય તો અવ્યાપ્તિ વજ્રલેપાયિત બની જાય. આ પ્રતિયોગિતા લેવા માટે ઉક્તપ્રતિયોગિતાનિષ્ઠ-અવચ્છેદકતાભિન્ન અને અવચ્છેદકતાત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્ન એવી અવચ્છેદકતાથી અનિરૂપિતત્વ = નિરૂપિતત્વનો અભાવ તે પ્રતિયોગિતામાં રાખવો પડે. પણ પૂર્વે જોઈ ગયા

तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयवह्नित्ववृत्तिताविशिष्टप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायां निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वं तु वर्तते एव, केवलनिरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-प्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितत्वमेव न विद्यते । अतः यथाकथञ्चिदपि यदि तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयवह्नित्ववृत्तिताविशिष्टप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायां निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्नतादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितत्वं भवेत् तदा तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयवह्नित्ववृत्तिताविशिष्टप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता धर्तुं शक्या भवेदेव।

अत्र तावदिदं चिन्त्यते यदुत निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशमहानसीयवह्न्यभावीय-

●

તે મુજબ વહ્નિત્વવૃત્તિતાવૈશિષ્ટ્યનિષ્ઠઅવચ્છેદકતા કે જે ઉક્ત અવચ્છેદકતાદ્વયથી ભિન્ન છે તેનાથી નિરૂપિત તાદશ પ્રતિયોગિતા છે.

❋ વહ્નિત્વવૃત્તિ સા.અ.નું ગ્રહણ ❋

છતાં હજુ આપણી પાસે રસ્તો છે. જુઓ, પ્રતિયોગિતામાં ઉક્તઅવચ્છેદકતાદ્વયભિન્ન અવચ્છેદકતાથી નિરૂપિતત્વ રહે છે. પણ, ઘટત્વ તો નથી જ રહેતું ને ! માટે, તાદશવહ્નિત્વ-વૃત્તિતાવૈશિષ્ટ્યનિષ્ઠ-ઉક્તઅવચ્છેદકતાદ્વયભિન્નઅવચ્છેદકતાનિરૂપિતત્વ અને ઘટત્વ - આ ઉભય તો રહેતું જ નથી ને !

માટે, તાદશઅવચ્છેદકતાનિરૂપિતત્વ-ઘટત્વઉભયાભાવ તાદશપ્રતિયોગિતામાં મળી જાય. તમારી શરત હતી કે જે પ્રતિયોગિતામાં (૧) પ્રતિયોગિતાનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્ન અને (૨) અવચ્છેદકતાત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્ન એવી અવચ્છેદકતાથી નિરૂપિતત્વનો અભાવ હોય તે પ્રતિયોગિતા લઈ શકાય. આ નિરૂપિતત્વનો અભાવ એટલે કે નિરૂપિતત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાનિરૂપક અભાવ.

આપણે હમણાં જે તાદશનિરૂપિતત્વ-ઘટત્વઉભયાભાવ લીધો તેને પણ નિરૂપિતત્વાભાવ કહી જ શકાય. કારણ કે તાદશનિરૂપિતત્વ-ઘટત્વઉભયાભાવીયપ્રતિયોગિતા નિરૂપિતત્વમાં પણ જતી હોવાથી તાદશ નિરૂપિતત્વ - ઘટત્વઉભયાભાવ નિરૂપિતત્વનિષ્ઠપ્રતિયોગિતા-નિરૂપક જ છે. માટે, તે અભાવ લઈ શકાશે. અને તે તાદશપ્રતિયોગિતામાં રહી જશે.

प्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितत्वं नाम किम् ? निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वाभावः एव खलु ? तथा च तादृशनिरूपितत्वाभावः = निरूपितत्वनिष्ठप्रतियोगितानिरूपकाभावः ।

तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयवह्नित्ववृत्तिताविशिष्टप्रतियोगितावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितायां निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्यनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वं वर्तते, अतः निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वनिष्ठप्रतियोगितानिरूपकाभावः न भवति । किन्तु तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयवह्नित्ववृत्तिताविशिष्टप्रतियोगितावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितायां निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वं घटश्चोभयं तु नैव वर्तते, तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयवह्नित्ववृत्तिताविशिष्टप्रतियोगितावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितायां तादृशनिरूपितत्वसत्त्वेऽपि घटस्तु नास्ति एवेति तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयवह्नित्ववृत्तिताविशिष्टप्रतियोगितावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितायां निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्व-घटोभयाभावस्तु स्यादेव । एतादृशोभयाभावीयप्रतियोगिता घटेऽपि भवेत्, निरूपितत्वसम्बन्धाऽवच्छिन्न-तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वेऽपि भवेत् । अतः तादृशोभयाभावः घटनिष्ठप्रतियोगितानिरूपकोऽपि कथ्यते, निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वनिष्ठप्रतियोगितानिरूपकोऽपि कथ्यते, उभयत्र तादृशोभयाभावीयप्रतियोगितायाः सत्त्वात् ।

य शो ल ता

अतः निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगिताव-च्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकता-ऽनिरूपितत्वस्य पूर्वोक्तरीत्या निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगिता-निष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-प्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वनिष्ठप्रतियोगितानिरूपकाभावरूपतया, तादृशोभयाभावस्यापि निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न -(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वनिष्ठ-प्रतियोगितानिरूपकाभावरूपतया च तादृशनिरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-महानसीयवह्न्यभावीयप्रति-योगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-भिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्व-घटोभयाभावः निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशमहानसीय-वह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वाभावरूपेण धर्तुं शक्यते ।

इत्थञ्च तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयवह्नित्ववृत्तिताविशिष्टप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्ति-प्रतियोगितायां निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्नतादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठप्रतियोगिता-वच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकता-निरूपितत्व-घटोभयाभावो विद्यते इति तत्र निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशमहानसीयवह्न्यभावीय-प्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छे-दकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वनिष्ठप्रतियोगितानिरूपकाभावः स्यादेव, तादृशोभया-भावस्य तादृशनिरूपितत्वनिष्ठप्रतियोगितानिरूपकाभावरूपत्वात् ।

●

प्रतियोगितामां निरुपितत्वअभाव

આ રીતે, માત્ર વહ્નિત્વવૃત્તિપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતામાં જ રહેનારી, (૧) વહ્નિત્વ-વૃત્તિતાવૈશિષ્ટ્ય, (૨) અવચ્છેદકતાત્વ અને (૩) પ્રતિયોગિત્વ - આ ત્રણ ધર્મથી અવચ્છિન્ન જે પ્રતિયોગિતા તેમાં (૧) નિરૂપિતત્વસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રતિયોગિત્વનિષ્ઠ-અવચ્છેદકતા-નિરૂપિતત્વ, (૨) નિરૂપિતત્વસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રતિયોગિત્વનિષ્ઠ-અવચ્છેદકતાભિન્ન - (૩) અવચ્છેદકતાત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્નઅવચ્છેદકતાનિરૂપિતત્વનો અભાવ (= તાદૃશનિરૂપિત-ત્વનિષ્ઠપ્રતિયોગિતાનિરૂપકઅભાવ = તાદૃશનિરૂપિતત્વ-ઘટત્વઉભયાભાવ) - આ ત્રણે ય

યશોલતા
વિનશ્રા

ततः तादृशनिरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वाभावोऽपि स्यादेव, तादृशनिरूपितत्वनिष्ठप्रतियोगितानिरूपकाभावस्य निरूपितत्वाभावरूपत्वादिति तादृशनिरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितत्वमपि स्यादेव, तादृशनिरूपितत्वाभावस्य तादृशाऽनिरूपितत्वाऽनतिरेकात् ।

इत्थञ्च तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयवह्नित्ववृत्तिताविशिष्टप्रतियोगितावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितायां निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितत्वस्यापि सत्त्वात्, निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वस्यापि सत्त्वाच्च निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपित-निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितारूपेण तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयवह्नित्ववृत्तिताविशिष्टप्रतियोगितावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता धर्तुं शक्यते ।

●

રહેતા હોવાથી તાદશપ્રતિયોગિતા લઈ શકાશે.

પૂર્વે જોઈ જ ગયા છીએ કે આ પ્રતિયોગિતા માત્ર વહ્નિત્વવૃત્તિપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતામાં જ રહેતી હોવાથી તાદશપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદક રૂપ વહ્નિત્વગતએકત્વ છે.

આ રીતે, (૧) નિરૂપિતત્વસંબંધઅવચ્છિન્ન-મહાનસીયવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાનિષ્ઠ-અવચ્છેદકતાભિન્ન - (૨) અવચ્છેદકતાત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્નઅવચ્છેદકતાનિરૂપિતત્વઅભાવવિશિષ્ટ (૩) નિરૂપિતત્વસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રતિયોગિતાનિષ્ઠ-અવચ્છેદકતાનિરૂપિતપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ વહ્નિત્વગતએકત્વ છે.

(૧) સાધ્યતાનિષ્ઠ-નિરૂપિતત્વસંબંધઅવચ્છિન્ન-અવચ્છેદકતાભિન્ન - (૨) અવચ્છેદક-

तादृशप्रतियोगिताश्रयीभूतमहानसीयवह्न्यभावीयवह्नित्ववृत्तिताविशिष्टप्रतियोगितावच्छेदकतायाः केवलवह्नित्वे एव पर्याप्तत्वेन तादृशनिरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशमहानसीयवह्न्यभावीय-प्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेद-कताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपित-निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशमहानसीयवह्न्यभावीय-प्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगिताऽपि केवल-वह्नित्वे एव भवेत्, तादृशनिरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ -प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगिता-वच्छेदकताऽनिरूपित-निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्नतादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठप्रति-योगितावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपमपि वह्नित्वगतैकत्वं भवेदेव ।

पूर्वं प्रदर्शितरीत्या प्रकृते निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न -(साध्यता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपित-निरू-पितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयो-गितावच्छेदकरूपं वह्नित्वगतैकत्वमेव वर्तते इति तादृशनिरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ -प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(साध्यता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगिता-वच्छेदकताऽनिरूपित-निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपित-प्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकवह्नित्वगतैकत्वरूपे निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृश-महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्व-निष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपित-निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृश-

●

તાત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્નઅવચ્છેદકતાઅનિરૂપિત - (૩) નિરૂપિતત્વસંબંધઅવચ્છિન્ન-સાધ્યતાનિષ્ઠ-અવચ્છેદકતાનિરૂપિતપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ તો વહ્નિત્વગતએકત્વ છે જ.

❋ મહાનસીયવહ્ન્યભાવ અગ્રાહ્ય ❋

આ રીતે, (૧) સ્વનિષ્ઠ-નિરૂપિતત્વસંબંધઅવચ્છિન્ન-અવચ્છેદકતાભિન્ન-(૨) અવચ્છેદ-કતાત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્નઅવચ્છેદકતાઅનિરૂપિત - (૩) નિરૂપિતત્વસંબંધઅવચ્છિન્ન-

महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसत्त्वाद् निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-स्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपित-निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-स्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितायां निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(साध्यता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपित-निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशसाध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपवह्नित्वगतैकत्ववृत्तित्वं सम्भवत्येवेति तादृशमहानसीयवह्न्यभावः धर्तुं शक्यते, तदधिकरणं पर्वतः। धूमस्तत्र वृत्तिरिति लक्षणसमन्वयाऽभावात् स्यादेव अव्याप्तिः ।

एवं तार्णवह्न्यभावमादायाऽव्याप्तिः स्वयं विभावनीया ।

एवम् 'अत्र महानसीयवह्निः' - इत्येतज्ज्ञानं विषयितासम्बन्धेन महानसीयवह्निमत्, तज्ज्ञानत्वाद् - इत्यत्रापि वह्न्यभावमादाय अव्याप्तिः भवेदेव भवतः परिष्कृतलक्षणाऽनुसारेण । तथा हि - एतत्स्थले वह्न्यभावः तदा एव धर्तुं शक्यः भवेत्, यदा तादृशनिरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(साध्यता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपित-निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपं निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृश-

●

સ્વ(= મહાનસીયવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતા)નિષ્ઠ-અવચ્છેદકતાનિરૂપિતપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વસંબંધથી તાદશમહાનસીયવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતા (૧) સાધ્યતાનિષ્ઠ-નિરૂપિતત્વસંબંધઅવચ્છિન્ન-અવચ્છેદકતાભિન્ન - (૨) અવચ્છેદકતાત્વ-નિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્નઅવચ્છેદકતાઅનિરૂપિત - (૩) નિરૂપિતત્વસંબંધઅવચ્છિન્ન-સાધ્યતા-નિષ્ઠ-અવચ્છેદકતાનિરૂપિતપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદક રૂપ વહ્નિત્વ-ગતએકત્વમાં રહેલી હોવાથી તાદશપ્રતિયોગિતાનિરૂપકમહાનસીયવહ્નિઅભાવ લઈ શકાશે.

તેનું અધિકરણ પર્વત. ધૂમ ત્યાં વૃત્તિ. આમ, લક્ષણસમન્વય ન થવાથી તમારા નૂતન પરિષ્કાર મુજબ પણ - '**पर्वतो वह्निमान् धूमात्**' - આ સ્થલમાં મહાનસીયવહ્નિઅભાવને લઈને આવતી અવ્યાપ્તિ નિવારી નહીં શકાય.

वह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपित-निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपञ्च अभिन्नं भवेत् ।

एतदपि तदैव शक्यं भवेत्, यदा

(१) निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(साध्यता)-अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपित-निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न -साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं वह्नित्वगतैकत्वमेव भवेत्,

(२) यद्वा निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपित-निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपित-प्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वं भवेत् ।

तत्र यदि वह्नित्ववृत्तिताविशिष्टसाध्यतावच्छेदकता गृह्यते तदा ***यद्यपि*** सामान्येन साध्यतावच्छेदकता महानसीयत्व-वह्नित्वोभयस्मिन् पर्याप्ता इति साध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितानिरूपक-

●

❀ અવ્યાપ્તિઆપાદનમૂલક અભાવનું પ્રયોજન ❀

આખી અવ્યાપ્તિનું મૂળ એ કે - મહાનસીયવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાનિષ્ઠ, વહ્નિત્વવૃત્તિતાવૈશિષ્ટ્યથી અવચ્છિન્ન એવી પ્રતિયોગિતા લઈ શકાઈ. વાસ્તવમાં તો તે પ્રતિયોગિતામાં નિરૂપિતત્વસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રતિયોગિતાનિષ્ઠ-અવચ્છેદકતાભિન્ન-અવચ્છેદકતાત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્નઅવચ્છેદકતાથી નિરૂપિતત્વ જ રહેલ છે. છતાં પણ તાદશ-નિરૂપિતત્વ-ઘટત્વ ઉભય ન રહેલા હોવાથી તાદશપ્રતિયોગિતામાં તાદશનિરૂપિતત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાનિરૂપક અભાવ મળી ગયો. પરિણામે અવ્યાપ્તિ આવી ગઈ.

આ જ રીતે, **'महानसीयवह्निः अत्र वर्तते' - इत्येतज्ज्ञानं विषयितासम्बन्धेन महानसीयवह्निमत्, तज्ज्ञानत्वात्** - આ સ્થલમાં તાદશવહ્નિઅભાવને લઈને અવ્યાપ્તિ આવશે.

તે આ રીતે →

यशोलता विनआ

पर्याप्त्यनुयोगिता महानसीयत्व-वह्नित्वोभयस्मिन् भवेत्, तादृशसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता-निरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वमेव भवेत् ***तथापि*** वह्नित्व-वृत्तिताविशिष्टसाध्यतावच्छेदकतायाः प्रकृते ग्रहणात् तादृशवह्नित्ववृत्तिताविशिष्टसाध्यतावच्छे-दकतायाश्च वह्नित्वे एव पर्याप्तत्वात् तादृशवह्नित्ववृत्तिताविशिष्टसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियो-गितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगिता केवलवह्नित्वे भवेत्, तादृशवह्नित्ववृत्तिताविशिष्टसाध्यतावच्छे-दकतानिष्ठप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपञ्च वह्नित्वगतैकत्वमेव भवेत् ।

किन्तु तादृशसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता साध्यत्वेन अवच्छेदकतात्वेन वह्नित्व-वृत्तितावैशिष्ट्येन चैतत्त्रितयेनाऽवच्छिन्ना वर्तते इति तादृशसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितायां निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वमपि भवेत्, अवच्छेदक-तात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वमपि भवेत्, वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्यनिष्ठप्रतियोगिता-वच्छेदकतानिरूपितत्वमपि च भवेत् । तत्र वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्यनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता च निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतारूपाऽपि न, अवच्छेदकतात्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतारूपाऽपि न इति तादृशवह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्यनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतातोऽपि भिन्ना, अवच्छेदकतात्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतातोऽपि च भिन्ना । तथा च तादृशवह्नित्ववृत्तिताविशिष्टसाध्यतावच्छेदकता-निष्ठप्रतियोगितायां निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(साध्यता)-अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नवह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्यनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-निरूपितत्वमस्ति ।

●

વાસ્તવમાં સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઅવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતા-અવચ્છેદકરૂપ મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વ થાય. પણ, જ્યારે વહ્નિત્વવૃત્તિતાવૈશિષ્ટ્યથી અવચ્છિન્ન પ્રતિયોગિતા લઈએ ત્યારે તે પ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ વહ્નિત્વગતએકત્વ બને, કારણ કે વહ્નિત્વવૃત્તિતાવૈશિષ્ટ્ય માત્ર વહ્નિત્વમાં રહેનારી સાધ્યતા-અવચ્છેદકતામાં જ રહેતું હોવાથી વહ્નિત્વવૃત્તિતાવૈશિષ્ટ્યઅવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતા પણ વહ્નિત્વ-વૃત્તિસાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાં જ રહેશે. આમ, વહ્નિત્વવૃત્તિતાવૈશિષ્ટ્યઅવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતા-નિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ તરીકે વહ્નિત્વગતએકત્વ મળી જાય.

પરંતુ આ વહ્નિત્વવૃત્તિતાવૈશિષ્ટ્યઅવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાની અવચ્છેદકતા ત્રણ ધર્મમાં

इत्थञ्च तादृशवह्नित्ववृत्तिताविशिष्टसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितायां निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वसत्त्वेऽपि निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(साध्यता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-प्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितत्वविरहाद् निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(साध्यता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽ-निरूपित-निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितारूपेण तादृशवह्नित्ववृत्तिताविशिष्टसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता धर्तुं न शक्यते । अतः तादृश-वह्न्यभावमादायाऽव्याप्तिरपि न सम्भवति ।

●

જશે - (૧) વહ્નિત્વવૃત્તિતાવૈશિષ્ટ્ય, (૨) સાધ્યતા, (૩) અવચ્છેદકતાત્વ. મતલબ કે આ પ્રતિયોગિતામાં

(૧) નિરૂપિતત્વસંબંધઅવચ્છિન્ન-સાધ્યતાનિષ્ઠ-અવચ્છેદકતાનિરૂપિતત્વ રહેશે.

(૨) અવચ્છેદકતાત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાથી નિરૂપિતત્વ રહેશે.

(૩) વહ્નિત્વવૃત્તિતાવૈશિષ્ટ્યનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાથી નિરૂપિતત્વ રહેશે.

મતલબ કે આ પ્રતિયોગિતામાં

(૧) નિરૂપિતત્વસંબંધઅવચ્છિન્ન-સાધ્યતાનિષ્ઠ-અવચ્છેદકતાભિન્ન -

(૨) અવચ્છેદકતાત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્ન એવી વહ્નિત્વવૃત્તિતાવૈશિષ્ટ્યનિષ્ઠ-અવચ્છેદકતાથી પણ નિરૂપિતત્વ રહે છે. નવા જે પરિષ્કારો કરવામાં આવ્યા તે મુજબ જે પ્રતિયોગિતામાં (૧) નિરૂપિતત્વસંબંધઅવચ્છિન્ન-સાધ્યતાનિષ્ઠ-અવચ્છેદકતાભિન્ન - (૨) અવચ્છેદકતાત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્ન એવી અવચ્છેદકતાથી નિરૂપિતત્વનો અભાવ જતો હોય તે જ પ્રતિયોગિતા લઈ શકાય. માટે, વહ્નિત્વવૃત્તિતાવૈશિષ્ટ્યઅવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતા લઈ નહીં શકાય.

જો આ પ્રતિયોગિતા લઈ શકાય તો આ પ્રતિયોગિતા માત્ર વહ્નિત્વવૃત્તિ સાધ્યતા-અવચ્છેદકતામાં જ રહેતી હોવાથી તાદશપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ વહ્નિત્વગતએકત્વ થઈ જાય.

※ તાદશ પ્રતિયોગિતા ગ્રહણ થતાં જ અવ્યાપ્તિ ※

આ પ્રતિયોગિતા લેવા માટે તાદશ નિરૂપિતત્વનો અભાવ = તાદશનિરૂપિતત્વનિષ્ઠ-

य शो ल ता
वि न श्री

यदि यथाकथञ्चित् तादृशवह्नित्ववृत्तिताविशिष्टसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता धर्तुं शक्या भवेत्, तदा तादृशवह्नित्ववृत्तिताविशिष्टसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्य-नुयोगितावच्छेदकरूपविधया वह्नित्वगतैकत्वस्य प्राप्तेः अव्याप्तिः वज्रलेपायिता एव भवेन्ननु ? तादृशवह्नित्ववृत्तिताविशिष्टसाध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायां निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यता-निष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वं तु वर्तते एवेति यथाकथञ्चिदपि तादृशवह्नित्ववृत्तिता-विशिष्टसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितायां निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगिता-वच्छेदकताभिन्न-(साध्यता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽ-निरूपितत्वं यदि वृत्ति स्यात् तदा तादृशवह्नित्ववृत्तिताविशिष्टसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता धर्तुं शक्या भवेत् ।

तत्र निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(साध्यता)अवच्छेद-कतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितत्वं = निरूपितत्वसम्बन्धा-वच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(साध्यता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठ-प्रतियोगिता-वच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वाभावः = निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ -प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(साध्यता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियो-गितावच्छेदकतानिरूपितत्वनिष्ठप्रतियोगितानिरूपकाभावः एव ।

तादृशवह्नित्ववृत्तिताविशिष्टसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितायां निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न -साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(साध्यता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्यनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वं वर्तते इति ***यद्यपि*** तादृशवह्नित्व-वृत्तिताविशिष्टसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितायां निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(साध्यता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगिता-वच्छेदकतानिरूपितत्वाभावः न भवेत्,

●

પ્રતિયોગિતાનિરૂપક અભાવ તે પ્રતિયોગિતામાં મળવો જોઈએ. વાસ્તવમાં તો પ્રતિયોગિતામાં નિરૂપિતત્વ રહેલું હોવાથી નિરૂપિતત્વનો અભાવ ન મળે. છતાં તાદશપ્રતિયોગિતામાં નિરૂપિતત્વ-ઘટત્વઉભય તો ન રહેતા હોવાથી ઉભયનો અભાવ લઈ શકાય. આ ઉભયાભાવીય પ્રતિયોગિતા તાદશ નિરૂપિતત્વ-ઘટત્વઉભયમાં રહેશે. માટે, તાદશનિરૂપિતત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાનિરૂપક અભાવ તરીકે તાદશનિરૂપિતત્વ-ઘટત્વઉભયાભાવ લઈ શકાશે. અહીં

तथापि तादृशवह्नित्ववृत्तिताविशिष्टसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितायां निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(साध्यता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वं घटश्चोभयं तु नैव वर्तते इति तादृशप्रतियोगितायां निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(साध्यता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्व-घटोभयाभावः प्राप्यते एव । तादृशोभयाभावीयप्रतियोगिता तु घटेऽपि वर्तते, निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(साध्यता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वेऽपि वर्तते ।

अतः तादृशोभयाभावः घटनिष्ठप्रतियोगितानिरूपकोऽपि कथ्यते, निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(साध्यता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वनिष्ठप्रतियोगितानिरूपकोऽपि कथ्यते । तथा च तादृशवह्नित्ववृत्तिताविशिष्टसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितायां निरूपितत्वसम्बन्धाऽवच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(साध्यता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्व-घटोभयाभावः वर्तते, तादृशनिरूपितत्वसत्त्वेऽपि तादृशप्रतियोगितायां घटस्याऽसत्त्वादिति निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(साध्यता)-अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वनिष्ठप्रतियोगितानिरूपकाभावः तादृशप्रतियोगितायां भवेदेव, तादृशोभयाभावस्य तादृशनिरूपितत्वनिष्ठप्रतियोगितानिरूपकाभावरूपत्वात् ।

●

એ સ્પષ્ટતા રાખવી કે તાદૃશનિરૂપિતત્વ-ઘટત્વઉભયાભાવીયપ્રતિયોગિતા નિરૂપિતત્વ-ઘટત્વ ઉભયમાં રહે છે. માટે, ઉભયનિષ્ઠપ્રતિયોગિતાનિરૂપક નિરૂપિતત્વ-ઘટત્વઉભયાભાવ કહેવાય. હા ! આ ઉભય અંતર્ગત તાદૃશનિરૂપિતત્વ પણ રહેલું હોવાથી તાદૃશનિરૂપિતત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાનિરૂપક અભાવ તરીકે પ્રસ્તુતમાં તાદૃશનિરૂપિતત્વ-ઘટત્વઉભયાભાવ લીધેલ છે કે જે તાદૃશ નિરૂપિતત્વનિષ્ઠપ્રતિયોગિતાનિરૂપક છે જ.

આ રીતે, માત્ર વહ્નિત્વવૃત્તિસાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાં જ રહેનારી પ્રતિયોગિતામાં -

(૧) નિરૂપિતત્વસંબંધઅવચ્છિન્ન-સાધ્યતાનિષ્ઠ-અવચ્છેદકતાથી નિરૂપિતત્વ તથા

(૨) નિરૂપિતત્વસંબંધઅવચ્છિન્ન-સાધ્યતાનિષ્ઠ-અવચ્છેદકતાભિન્ન-

ગ્રંથશોભલતા વિજાન્ગ્રા

अतः एव तादृशवह्नित्ववृत्तिताविशिष्टसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितायां निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(साध्यता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वाभावोऽपि भवेत्, तादृशनिरूपितत्वनिष्ठप्रतियोगिताकाभावस्य निरूपितत्वाभावरूपत्वादिति तादृशप्रतियोगितायां निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(साध्यता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितत्वमपि भवेदेव, तादृशनिरूपितत्वाभावस्यापि अनिरूपितत्वरूपत्वात् ।

य शो ल ता

तथा च तादृशवह्नित्ववृत्तिताविशिष्टसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितायां निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(साध्यता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितत्वस्यापि सत्त्वात्, (निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(साध्यता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-प्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्व-घटोभयाभावग्रहणात्) निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वस्यापि सत्त्वाच्च निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(साध्यता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपित-निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपित-प्रतियोगितारूपेण तादृशवह्नित्ववृत्तिताविशिष्टसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता धर्तुं शक्यते ।

●

(૩) અવચ્છેદકતાત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્ન એવી અવચ્છેદકતાથી નિરૂપિતત્વનો અભાવ (= નિરૂપિતત્વનિષ્ઠપ્રતિયોગિતાનિરૂપકઅભાવ = નિરૂપિતત્વ-ઘટત્વઉભયાભાવ) રહેતો હોવાથી તે પ્રતિયોગિતા લઈ શકાશે. આ પ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતા-અવચ્છેદકરૂપ વહ્નિત્વગત એકત્વ.

વિ ન શ્રા

આ રીતે, (૧) નિરૂપિતત્વસંબંધઅવચ્છિન્ન-સાધ્યતાનિષ્ઠ-અવચ્છેદકતાભિન્ન - (૨) અવચ્છેદકતાત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્નઅવચ્છેદકતાઅનિરૂપિત(= નિરૂપિતત્વઅભાવવિશિષ્ટ = નિરૂપિતત્વનિષ્ઠપ્રતિયોગિતાનિરૂપકઅભાવવિશિષ્ટ = નિરૂપિતત્વ-ઘટત્વઉભયાભાવ-વિશિષ્ટ) - (૩) નિરૂપિતત્વસંબંધઅવચ્છિન્ન-સાધ્યતાનિષ્ઠ-અવચ્છેદકતાનિરૂપિત-પ્રતિયોગિતા-નિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ વહ્નિત્વગતએકત્વ થઈ જશે.

તથા જે વિષયિતાસંબંધઅવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાક વહ્નિઅભાવ લીધેલ છે તે અભાવીય (૧) પ્રતિયોગિતાનિષ્ઠ-નિરૂપિતત્વસંબંધઅવચ્છિન્ન-અવચ્છેદકતાભિન્ન - (૨) અવચ્છેદકતાત્વ-

तादृशप्रतियोगिताश्रयीभूतवह्नित्ववृत्तिताविशिष्टसाध्यतावच्छेदकतायाः केवलवह्नित्वे एव पर्याप्तत्वात् तादृशवह्नित्ववृत्तिताविशिष्टसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगिता केवलवह्नित्वे एव भवेत्, तादृशवह्नित्ववृत्तिताविशिष्टसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपञ्च वह्नित्वगतैकत्वमेव भवेदिति निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(साध्यता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-प्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपित-निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगिताऽवच्छेदकता-निरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगिता केवलवह्नित्वे एव भवेत्, निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(साध्यता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपित-निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपञ्च वह्नित्वगतैकत्वमेव भवेत् ।

पूर्वोक्तरीत्या निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽ-निरूपित-निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकता-निरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं वह्नित्वगतैकत्वमेव वर्तते इति निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(साध्यता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपित-निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्नसाध्यतानिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकवह्नित्वगतैकत्वरूपे निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)-

●

નિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્નઅવચ્છેદકતાઅનિરૂપિત - (૩) નિરૂપિતત્વસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રતિયોગિત્વનિષ્ઠ-અવચ્છેદકતાનિરૂપિતપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદક રૂપ વહ્નિત્વગતએકત્વ જ છે.

આથી, (૧) સ્વનિષ્ઠ-નિરૂપિતત્વસંબંધઅવચ્છિન્ન-અવચ્છેદકતાભિન્ન - (૨) અવચ્છેદકતાત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્નઅવચ્છેદકતાઅનિરૂપિત - (૩) નિરૂપિતત્વસંબંધઅવચ્છિન્નસ્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાનિરૂપિતપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વ-સંબંધથી તાદશવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતા (૧) નિરૂપિતત્વસંબંધઅવચ્છિન્ન-સાધ્યતાનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્ન-(૨)અવચ્છેદકતાત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્નઅવચ્છેદકતાઅનિરૂપિત (=

अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपित-निरूपितत्व-सम्बन्धावच्छिन्न-तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगिता-निरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसत्त्वाद् निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-स्वनिष्ठ-प्रतियोगिता-वच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगिता-वच्छेदकताऽनिरूपित-निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-स्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगिता-निरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितायां निरूपितत्व-सम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(साध्यता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगिता-वच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपित-निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगिता-वच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकवह्नित्वगतैकत्वरूपवृत्तित्वं भवति एवेति तादृशवह्न्यभावः धर्तुं शक्यते, तदधिकरणम् 'अत्र महानसीयवह्निः' - इत्येतज्ज्ञानम्, तज्ज्ञानत्वहेतुस्तत्र वृत्तिरिति लक्षणाऽसमन्वयात् स्यादेव अव्याप्तिः ।

एवम् 'अत्र तार्णवह्निः' - इत्येतज्ज्ञानं विषयितासम्बन्धेन तार्णवह्निमत्, तज्ज्ञानत्वाद् - इत्यत्रापि वह्न्यभावमादायाऽव्याप्तिः स्वयं भाव्या ।

अत्र यदि तादृशनिरूपितत्वाभावः = तादृशनिरूपितत्वनिष्ठ-तादृशनिरूपितत्वत्वावच्छिन्न-प्रतियोगिताकाभावः - इत्येवं विवक्ष्यते तदापि उक्तस्थलद्वितयेऽपि अव्याप्तिः भवति एव । तथा हि - तथाविवक्षणे लक्षणम् एवं भवेत् - 'निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-स्वनिष्ठ-प्रतियोगिता-वच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकता-*निरूपितत्वत्वावच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावविशिष्ट*-निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-स्वनिष्ठ-प्रतियोगिता-वच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन निरूपितत्वसम्बन्धाव-च्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(साध्यता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-

●

નિરૂપિતત્વ-અભાવવિશિષ્ટ = નિરૂપિતત્વનિષ્ઠપ્રતિયોગિતાનિરૂપકઅભાવવિશિષ્ટ = નિરૂ-પિતત્વ-ઘટત્વઉભયાભાવવિશિષ્ટ) (૩) નિરૂપિતત્વસંબંધઅવચ્છિન્ન-સાધ્યતાનિષ્ઠ-અવચ્છે-દકતા-નિરૂપિતપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ વહ્નિત્વગત-એકત્વમાં રહી જશે. માટે, તાદૃશપ્રતિયોગિતાનિરૂપક વહ્નિઅભાવ લઈ શકાશે. તેનું અધિકરણ તજ્જ્ઞાન, તજ્જ્ઞાનત્વ હેતુ ત્યાં વૃત્તિ. આમ, લક્ષણસમન્વય ન થવાથી અવ્યાપ્તિ દુર્વાર બનશે.

भिन्नप्रतियोगितावच्छेदकता*निरूपितत्वत्वावच्छिन्नप्रतियोगिताकाऽभावविशिष्ट*निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपवृत्ति-प्रतियोगितानिरूपकाऽभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः' इति ।

यथा घटाभावः = घटनिष्ठप्रतियोगितानिरूपकाभावः = घटत्वावच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकाभावः = घटत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकाभावः इति यावत् कथ्यते, यतः घटत्वावच्छिन्नप्रतियोगिता इति कथने घटत्वं प्रतियोगितावच्छेदकतया भासते, घटत्वे च प्रतियोगितावच्छेदकता, सा च प्रतियोगितानिरूपिका, तादृशाऽवच्छेदकतायाः प्रतियोगितासम्बन्धित्वेन परस्परं निरूप्य-निरूपकभावापन्नत्वात् तयोः, अतः तादृशघटत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकघटाभावः कथ्यते एव । ***तथा*** प्रकृतेऽपि निरूपितत्वाभावः = निरूपितत्वनिष्ठप्रतियोगितानिरूपकाभावः = निरूपितत्वत्वावच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकाभावः = निरूपितत्वत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकाभावः इति यावत् कथयितुं शक्यते, पूर्वोक्तरीत्या निरूपितत्वत्वावच्छिन्नप्रतियोगिता इति कथने निरूपितत्वत्वस्य प्रतियोगितावच्छेदकतया भानेन तादृशतन्निष्ठावच्छेदकतायाः तादृशप्रतियोगितासम्बन्धित्वेन निरूपितत्वत्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकाभावबोधसम्भवादिति उक्तलक्षणेऽपि एषः परिष्कारः योजयितुं शक्यते ।

य
शो
ल
ता

किन्तु तेन नोक्ताऽव्याप्तिद्वितयमपाकर्तुं शक्यते, यतः 'पर्वतो वह्निमान् धूमाद्' - इत्यत्र महानसीयवह्न्यभावः गृहीतः, निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-प्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्व-घटोभयाभावः तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयवह्नित्ववृत्तिताविशिष्ट-प्रतियोगितावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितायां गृहीतः । अयञ्चोभयाभावः पूर्वोक्तरीत्या निरूपितत्व-सम्बन्धावच्छिन्न-तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वनिष्ठ-प्रतियोगितानिरूपकः वर्तते एवेति तादृशोभयाभावः तादृशनिरूपितत्वत्वावच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकोऽपि भवेत्, तादृशनिरूपितत्वत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकोऽपि भवेदेव, निरूपितत्वत्वावच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकाभावस्य पूर्वोक्तरीत्या निरूपितत्वत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकाभावतोऽनतिरेकात् ।

इत्थञ्च तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयवह्नित्ववृत्तिताविशिष्टप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायां -

(१) निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्व-घटोभयाभावः वर्तते, तादृशनिरूपितत्वस्य तादृशप्रतियोगितायां सत्त्वेऽपि घटस्याऽसत्त्वात् ।

(२) अतः निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वाभावोऽपि स्यादेव, तादृशोभयाभावस्य तादृशनिरूपितत्वाभावतया ग्रहीतुं शक्यत्वात् ।

(३) अतः निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वनिष्ठप्रतियोगितानिरूपकाऽभावोऽपि भवेदेव, तादृशनिरूपितत्वाभावस्य निरूपितत्वनिष्ठप्रतियोगितानिरूपकाऽभावरूपत्वात् ।

य शो ल ता

(४) अतः निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वत्वावच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकाभावोऽपि भवेदेव, तादृशनिरूपितत्वनिष्ठप्रतियोगितानिरूपकाभावस्य निरूपितत्वत्वावच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावानतिरेकात् । अत्र तादृशप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वं यत् तस्य भावः = तादृशनिरूपितत्वत्वं तदवच्छिन्ना इत्येवं विग्रहो बोद्धव्यः । तादृशोभयाभावीयप्रतियोगितावच्छेदकता यथा उभयत्वे भवेत् तथैव तादृशनिरूपितत्वत्वे घटत्वे चोभयत्रापि भवेदेव । महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकता यथा महानसीयवह्नित्वेऽपि स्यात्, महानसीयत्वे वह्नित्वे चोभयस्मिन्नपि स्यात् तथैव प्रकृते भावनीयम् । अत एव तादृशोभयाभावः निरूपितत्वत्वावच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावविधया धर्तुं शक्यते ।

(५) अतः निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकाभावोऽपि स्यादेव, तादृश-

निरूपितत्वत्वावच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावस्य निरूपितत्वत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपित-प्रतियोगितानिरूपकत्वाऽवश्यम्भावात् ।

अतः तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयवह्नित्ववृत्तिताविशिष्टप्रतियोगितावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न -(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वत्वा-वच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकाभावविशिष्टप्रतियोगितारूपेण धर्तुं शक्यते, निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न -तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदक-तात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-निरूपितप्रतियोगितानिरूपकाभावविशिष्टप्रतियोगितारूपेणाऽपि च धर्तुं शक्यते ।

पूर्वोक्तरीत्या तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयवह्नित्ववृत्तिताविशिष्टप्रतियोगितावच्छेदकतानिष्ठप्रति-योगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपं वह्नित्वगतैकत्वं भवतीति निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न -तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदक-तात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वत्वाऽवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपका-भावविशिष्ट-निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगिता-वच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपमपि वह्नित्वगतैकत्वमेव भवेत्,

निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकता-भिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपित-त्वत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकाभावविशिष्ट-निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न -तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपक-पर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपमपि वह्नित्वगतैकत्वमेव भवेत् ।

साध्यतावच्छेदकता पर्याप्तिसम्बन्धेनाऽपि वह्नित्वे एव वर्तते इति वह्नित्ववृत्तितादृशसाध्यता-वच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता केवलसाध्यत्वेन अवच्छेदकतात्वेन चैवाऽवच्छिन्ना वर्तते, एतदतिरिक्त-सर्वधर्मैरनवच्छिन्ना एवेति तादृशप्रतियोगितायां पूर्वोक्तरीत्या निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ -प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(साध्यता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितत्वं वर्तते एवेति । अनिरूपितत्वं = निरूपितत्वाभावः = निरूपितत्वनिष्ठप्रतियोगितानिरूपकाभावः =

निरूपितत्वत्वावच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकाभावः = निरूपितत्वत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकाभावः । अतः तादृशसाध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायां निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(साध्यता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वत्वावच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकाभावोऽपि स्यात्, निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(साध्यता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकाभावोऽपि स्यात्, निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वं तु वर्तते एव ।

अतः तादृशसाध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(साध्यता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वत्वावच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकाभावविशिष्ट-निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितारूपेणाऽपि धर्तुं शक्यते, निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(साध्यता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगिताकाभावविशिष्ट-निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्नसाध्यतानिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितारूपेणाऽपि च धर्तुं शक्यते ।

यशोलता

तादृशसाध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं पूर्वोक्तरीत्या वह्नित्वगतैकत्वमेव वर्तते इति निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(साध्यता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वत्वावच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकाभावविशिष्ट-निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपमपि वह्नित्वगतैकत्वमेव भवेत्, निरूपितत्वसम्बन्धाऽवच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(साध्यता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकाभावविशिष्ट-निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपमपि वह्नित्वगतैकत्वमेव भवेत् ।

इत्थञ्च पूर्वोक्तपद्धत्यनुसारेण महानसीयवह्न्यभावो धर्तुं शक्यते, तदधिकरणे पर्वते धूमहेतोः वृत्तितया लक्षणाऽसमन्वयात् स्यादेव अव्याप्तिः ।

एवम् 'अत्र महानसीयवह्निः' - इत्येतज्ज्ञानं विषयितासम्बन्धेन महानसीयवह्निमत्, तज्ज्ञानत्वाद् - इत्यत्राऽपि वह्न्यभावमादायाऽव्याप्तिः भवेदेव, निरूपितत्वाभावस्य निरूपितत्वत्वावच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावार्थकरणेऽपि । तथा हि -

वह्नित्ववृत्तिताविशिष्टप्रकृतसाध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायां निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(साध्यता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-प्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वमेव वर्तते, किन्तु घटः न वर्तते इति तादृशवह्नित्ववृत्तिताविशिष्ट-प्रकृतसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितायां निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(साध्यता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकता-निरूपितत्व-घटोभयाभावस्तु वर्तते एव । तादृशोभयाभावसत्त्वे तादृशनिरूपितत्वनिष्ठप्रतियोगिताकाभावोऽपि भवेदेव, तादृशनिरूपितत्वत्वावच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकाभावोऽपि भवेत्, तादृशनिरूपितत्वत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकाभावोऽपि भवेत् ।

ततश्च तादृशवह्नित्ववृत्तिताविशिष्टसाध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायां (१) निरूपितत्व-सम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(साध्यता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्व-घटोभयाभावः वर्तते,

(२) अतः निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(साध्यता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वनिष्ठप्रतियोगिताकाभावोऽपि भवेदेव, तादृशनिरूपितत्व-घटोभयाभावीयप्रतियोगितायाः निरूपितत्वेऽपि सत्त्वात् ।

(३) अतः निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(साध्यता) अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वत्वावच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकाभावोऽपि स्यादेव, तादृशनिरूपितत्वनिष्ठप्रतियोगितानिरूपकाभावीयप्रतियोगितायाः निरूपितत्वत्वेनाऽप्यवच्छिन्नत्वात् ।

(४) अतः निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(साध्यता)

अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकाभावोऽपि स्यादेव, तादृशनिरूपितत्वत्वावच्छिन्नप्रतियोगिता-निरूपकाभावस्य निरूपितत्वत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकाभावतोऽनतिरिक्तत्वात् ।

तथा च वह्नित्ववृत्तिताविशिष्टसाध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायां निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(साध्यता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वत्वावच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकाभावस्याऽपि निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वस्यापि च सत्त्वात् तादृशप्रतियोगिता निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(साध्यता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वत्वावच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकाभाव-विशिष्टनिरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितारूपेण ग्रहीतुं शक्यते एव । अतः तादृशवह्नित्ववृत्तिताविशिष्टसाध्यतावच्छेदकतायाः वह्नित्वे एव पर्याप्तत्वेन तादृशवह्नित्ववृत्तिताविशिष्टसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपविधया वह्नित्वगतैकत्वस्यैव प्राप्तेः निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(साध्यता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकाभावविशिष्टनिरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं वह्नित्वगतैकत्वमेव भवेत् ।

प्रकृते वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकता वह्नित्वे एव वर्तते । तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायां प्रतियोगित्वेन अवच्छेदकतात्वेनैवाऽवच्छिन्नत्वं वर्तते, एतदतिरिक्तेन न केनाऽपि धर्मेण अवच्छिन्नत्वमिति वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायां निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)-अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितत्वमेव वर्तते ।

अतः तादृशप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायां निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगिता-

वच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वाभावः स्यादेव ।

अतः निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकता-भिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्व-निष्ठप्रतियोगितानिरूपकाभावोऽपि भवेदेवेति निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशवह्न्यभावीयप्रतियो-गितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-भिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वत्वावच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकाभावोऽपि भवेदेव ।

अतः निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न -(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वत्व-निष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकाभावोऽपि स्यादेव । तत्र च निरूपितत्व-सम्बन्धावच्छिन्न-तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वं तु वर्तते एव ।

तथा च तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न -तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वत्वावच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकाभाव-विशिष्ट-निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकता-निरूपितप्रतियोगितारूपेण धर्तुं शक्यते । तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतायाः वह्नित्वे एव पर्याप्तत्वेन तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगिता-वच्छेदकरूपविधया वह्नित्वगतैकत्वस्यैव प्राप्तेः निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशवह्न्यभावीय-प्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छे-दकताभिन्न-प्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वत्वावच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकाभावविशिष्ट-निरूपि-तत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितप्रतियो-गितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं वह्नित्वगतैकत्वमेव भवेत्, निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न -तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्व-निष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतानिरू-पितप्रतियोगितानिरूपकाभावविशिष्ट-निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगिता-निष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपं वह्नित्व-

गतैकत्वमेव भवेत् ।

ततश्च पूर्वोक्तरीत्या वह्न्यभावः धर्तुं शक्यते, तदधिकरणम् 'अत्र महानसीयवह्निः' - इत्याकारकज्ञानम्, तत्र च तज्ज्ञानत्वहेतुः वृत्तिः इति लक्षणाऽसमन्वयाद् भवेदेवाऽव्याप्तिः । तथा च अनिरूपितत्वं = निरूपितत्वाभावः = निरूपितत्वनिष्ठप्रतियोगितानिरूपकाभावः = निरूपितत्वत्वावच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकाभावः = निरूपितत्वत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-निरूपितप्रतियोगितानिरूपकाभावः..... अत्र कस्यचिदपि लक्षणे प्रवेशाङ्गीकारे अव्याप्तिः स्थलद्वितये भवत्येवेति भवतः लक्षणं न निर्दुष्टं भवितुमर्हति ।

न च अहो भवतः छलप्रियत्वम् ? एवं छलं कृत्वाऽपि अव्याप्तिप्रदानं भवतः भञ्जनशीलत्व-मेव दर्शयति, न हि सर्जनशीलत्वम् । 'अशक्तोऽहं गृहारम्भे, शक्तोऽहं गृहभञ्जने' - इत्येतादृशी एव मनःस्थितिः भवतो वरीवर्तते इति प्रतिभासते, अस्तु, भवता अव्याप्तिः दत्ता, वयं तामपाकुर्मः । तथा हि -

पर्वतो वह्निमान् धूमाद् - इत्यत्र महानसीयवह्न्यभावग्रहणार्थं भवता वह्नित्ववृत्तिताविशिष्ट-तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता गृहीता, तादृशप्रतियोगिताग्रहणं

●

આમ, તમે જે નવો પરિષ્કાર કર્યો તે મુજબ પણ **पर्वतो वह्निमान् धूमात्** - આ સ્થલમાં મહાનસીયવહ્નિઅભાવને લઈને અને **'अत्र महानसीयवह्निः वर्तते' - इत्येतज्ज्ञानं विषयितासम्बन्धेन महानसीयवह्निमत्, तज्ज्ञानत्वात्** - આ સ્થલમાં પણ તાદૃશવહ્નિઅભાવને લઈને અવ્યાપ્તિ આવશે જ. આ અવ્યાપ્તિને તમે દૂર કેવી રીતે કરશો ? આટલા લાંબા પરિષ્કારો કર્યા પછી પણ તમારું લક્ષ્ય જે અવ્યાપ્તિનિરાકરણ તે તો શક્ય = સાકાર ન જ બન્યું.

ઉભયાભાવના નિવારણ માટે મથામણ

પ્રશ્ન :- અરે ભાઈ ! આ રીતે તમે છલ કરીને અવ્યાપ્તિ આપો તે કેમ ચાલે ? ચલો, અવ્યાપ્તિ તમે આપી જ દીધી છે તો આ અવ્યાપ્તિ તો છલપ્રેરિત હોવાથી ઝાઝી ટકી નહીં શકે. એક પરિષ્કારથી દૂર થઈ જશે. તમે અવ્યાપ્તિ આપતી વખતે તાદૃશનિરૂપિતત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાનિરૂપકઅભાવ તરીકે તાદૃશનિરૂપતત્વ-ઘટત્વઉભયાભાવ લીધો. પણ, આ અભાવીયપ્રતિયોગિતા નિરૂપિતત્વમાં જે રીતે રહે છે તે રીતે ઘટત્વમાં પણ રહેશે. માટે, આ પ્રતિયોગિતા નિરૂપિતત્વત્વ-ઘટત્વત્વઉભયથી અવચ્છિન્ન થશે. મતલબ કે નિરૂપિતત્વ

विना महानसीयवह्न्यभावग्रहणं नैव सम्भवति, तादृशप्रतियोगिताऽपि च तदैव धर्तुं शक्यते यदा तादृशवह्नित्ववृत्तिताविशिष्टतादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायां निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितत्वं स्यात्, अर्थाद् निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वत्वावच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकाभावः स्यात्, निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वञ्च स्यात् ।

तादृशवह्नित्ववृत्तिताविशिष्टमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायां तु निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नवह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्यनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वमेव वर्तते, किन्तु भवता अनिरूपितत्वं = निरूपितत्वाभावः = निरूपितत्वनिष्ठप्रतियोगितानिरूपकाभावः = निरूपितत्वत्वावच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकाभावः - इत्येवमर्थकरणेन निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्व-घटोभयाभावः गृहीतः, तादृशनिरूपितत्व-घटोभयाभावस्य निरूपितत्वनिष्ठप्रतियोगितानिरूपकाभावरूपत्वात्, निरूपितत्वत्वावच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकाभावरूपत्वाच्च ।

●

-ઘટત્વઉભયાભાવ એ નિરૂપિતત્વત્વ-ઘટત્વત્વઉભયઅવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપક છે = નિરૂપિતત્વત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાથી અને ઘટત્વત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાથી નિરૂપિત પ્રતિયોગિતાનિરૂપક અભાવ છે.

હવે, અવ્યાપ્તિ દૂર કરવા માટે સૌ પ્રથમ શું કરવું જરૂરી છે ? - તે સમજી લઈએ. જુઓ, અત્યાર સુધી તમે નિરૂપિત્વત્વ-ઘટત્વઉભયાભાવને લઈને અવ્યાપ્તિ આપી શક્યા છો. જો માત્ર નિરૂપિતત્વઅભાવને જ લેવાનો હોય તો આ અવ્યાપ્તિ આપી શકાય જ નહીં. કારણ કે, **पर्वतो वह्निमान् धूमात्** - આ સ્થલમાં અવ્યાપ્તિઆપાદક મહાનસીયવહ્નિઅભાવ તો જ લઈ શકાય જો મહાનસીયવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વઅવચ્છિન્ન-

य शो ल ता वि न श्री

किन्तु अस्माभिः अनिरूपितत्वं = निरूपितत्वत्वावच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकाभावः - इत्येवमर्थः नैव आद्रियते, किन्तु अनिरूपितत्वं = निरूपितत्वत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितानिरूपकाभावः इत्येवमर्थः क्रियते ।

यथा घटाभावः = घटत्वावच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावः = घटत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकाभावः = घटत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितानिरूपकाभावः, यतो घटाभावीयप्रतियोगितावच्छेदकता केवलघटत्वे एव वर्तते, घटत्वभिन्नसर्वधर्माः घटाभावीयप्रतियोगितावच्छेदकाः न भवन्ति इति घटाभावीयप्रतियोगितायां घटत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वमेव वर्तते, घटत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वं नैव भवेत्, यदि घटाभावीयप्रतियोगिता घटत्वभिन्नपटत्वादिधर्मैः अवच्छिन्ना भवेत् तदा तादृशघटाभावीयप्रतियोगितायां घटत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नपटत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वं भवेत् । किन्तु तादृशघटाभावीयप्रतियोगिता पटत्वादिना नैव अवच्छिन्ना वर्तते इति तादृशघटाभावीयप्रतियोगितायां पटत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वं नैव भवेत् । तथा च तादृशघटाभावीयप्रतियोगितायां घटत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितत्वमेव भवेत्, ***तथैव*** तादृशनिरूपितत्वाभावीयप्रतियोगितायामपि निरूपितत्वत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितत्वं तदैव भवेत्, यदा तादृशनिरूपितत्वाभावीयप्रतियोगितावच्छेदकधर्मः निरूपितत्वत्वमेव भवेत्, निरूपितत्वत्वातिरिक्तः न कोऽपि भवेत् ।

●

પ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ તરીકે વહ્નિત્વગતએકત્વ આવે. તે માટે વહ્નિત્વવૃત્તિતાવૈશિષ્ટ્યઅવચ્છિન્ન(પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાનિષ્ઠ)પ્રતિયોગિતા લેવી પડે. આ પ્રતિયોગિતા તો જ લઈ શકાય જો આ પ્રતિયોગિતામાં (૧) નિરૂપિતત્વસંબંધઅવચ્છિન્નપ્રતિયોગિત્વનિષ્ઠ-અવચ્છેદકતાથી ભિન્ન - (૨) અવચ્છેદકતાત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતા-ભિન્ન એવી અવચ્છેદકતાથી અનિરૂપિતત્વ રહેતું હોય અને (૩) નિરૂપિતત્વસંબંધઅવચ્છિન્ન -પ્રતિયોગિત્વનિષ્ઠ-અવચ્છેદકતાનિરૂપિતત્વ રહેતું હોય. આ પ્રતિયોગિતામાં તાદશ-અનિરૂપિતત્વ તો રહેતું જ નથી. તમે એ રાખવા માટે તાદશનિરૂપિતત્વ-ઘટત્વઉભયાભાવ લીધો. પણ, જો માત્ર શુદ્ધનિરૂપિતત્વઅભાવ જ લઈ શકાતો હોત, નિરૂપિતત્વ-ઘટત્વઉભયાભાવ ન લઈ શકાતો હોત તો તાદશનિરૂપિતત્વઅભાવ તાદશપ્રતિયોગિતામાં રહી ન જ શકે.

यथा घट-पटोभयाभावः गृह्यते यदि, तदा तादृशघट-पटोभयाभावीयप्रतियोगितायाः अवच्छेदकता घटत्वेऽपि भवेत्, पटत्वेऽपि भवेत्, यदि केवलघटाभावः एव गृह्यते तदा तादृशघटाभावीयप्रतियोगितावच्छेदकता केवलघटत्वे एव भवेत् तथा यदि केवलनिरूपितत्वाभावः एव गृह्यते तदा तादृशनिरूपितत्वाभावीयप्रतियोगितावच्छेदकता केवलनिरूपितत्वत्वे एव भवेत्, यदि निरूपितत्व-घटोभयाभावः गृह्यते तदा तादृशोभयाभावीयप्रतियोगितावच्छेदकता निरूपितत्वत्वेऽपि भवेत्, घटत्वेऽपि च भवेत् ।

तथा च तादृशनिरूपितत्वाभावः - तादृशनिरूपितत्व-घटोभयाभावः - एतदभावद्वितयमपि निरूपितत्वनिष्ठप्रतियोगितानिरूपकमपि वर्तते, निरूपितत्वत्वावच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकमपि वर्तते, निरूपितत्वत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकमपि वर्तते, किन्तु केवलनिरूपितत्वाभावे निरूपितत्वत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकत्वमेव वर्तते, निरूपितत्वत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकत्वं नैव वर्तते । निरूपितत्व-घटोभयाभावे तु निरूपितत्वत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकत्वमपि वर्तते, घटत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकत्वमपि वर्तते । घटत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता तु निरूपितत्वत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्ना इति तादृशनिरूपितत्व-घटोभयाभावे निरूपितत्वत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नघटत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकत्वमेव भवेत्, निरूपितत्वत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितानिरूपकत्वं नैव भवेत् ।

●

પરિણામે, માત્ર વહ્નિત્વવૃત્તિપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતામાં જ રહેનારી તાદશપ્રતિયોગિતા લઈ ન શકાતા અવ્યાપ્તિનો પ્રશ્ન રહેતો નથી. ટૂંકમાં, અત્યારે અવ્યાપ્તિ દૂર કરવા માટે મુખ્યતયા તમે જે નિરૂપિતત્વ-ઘટત્વઉભયાભાવ લીધો છે તે લઈ ન શકો, તેટલું જ અમારે કરવાનું છે.

તમે અનિરૂપિતત્વ = નિરૂપિતત્વઅભાવ = નિરૂપિતત્વનિષ્ઠપ્રતિયોગિતાનિરૂપકઅભાવ લીધો છે. પણ, હવે નિરૂપિતત્વઅભાવ = નિરૂપિતત્વત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્નઅવચ્છેદકતા-અનિરૂપિતપ્રતિયોગિતાનિરૂપકઅભાવ - આ પ્રમાણે અમે અર્થ કરીએ છીએ. તમે જે ઘટત્વ-નિરૂપિતત્વઉભયઅભાવ લીધો તેની પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા નિરૂપિતત્વત્વ-ઘટત્વત્વ - આ બેમાં રહે છે. માટે, આ અભાવીયપ્રતિયોગિતા (૧) નિરૂપિતત્વત્વનિષ્ઠ અવચ્છેદકતાથી

ય શો લ તા વિ જ્ઞા

ततश्चाऽस्माभिरेवं लक्षणमङ्गीक्रियते - निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-स्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितानिरूपकाभावविशिष्टनिरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-स्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(साध्यता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितानिरूपकाभावविशिष्ट-निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपवृत्तिप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभाव इति ।

प्रकृते तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयवह्नित्ववृत्तिताविशिष्टप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायां निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्व-घटोभयाभावः एव लभ्यते, केवलनिरूपितत्वसम्बन्धाऽवच्छिन्न-तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वाभावः नैव लभ्यते, तादृशप्रतियोगितायां निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नवह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्यनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वसत्त्वात् ।

●

અને (૨) ઘટત્વત્વનિષ્ઠ અવચ્છેદકતાથી નિરૂપિત છે.

❈ અનિરૂપિતત્વનો પરિષ્કાર ❈

મતલબ કે નિરૂપિતત્વત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાથી ભિન્ન એવી ઘટત્વત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાથી નિરૂપિતપ્રતિયોગિતાનિરૂપક તાદૃશનિરૂપિતત્વ-ઘટત્વઉભયાભાવ છે. હમણાં જ જે પરિષ્કાર કર્યો તે મુજબ નિરૂપિતત્વત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્નઅવચ્છેદકતાથી અનિરૂપિતપ્રતિયોગિતાનિરૂપક અભાવ જ નિરૂપિતત્વઅભાવ તરીકે લઈ શકાય છે. તાદૃશનિરૂપિતત્વ-ઘટત્વઉભયાભાવ નિરૂપિતત્વત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્નઅવચ્છેદકતાઅનિરૂપિતપ્રતિયોગિતાનિરૂપક-અભાવસ્વરૂપ ન હોવાથી તાદૃશનિરૂપિતત્વ-ઘટત્વઉભયાભાવ લઈ નહીં શકાય.

तथा च निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्व-घटोभयाभावे तु निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नघटत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकत्वसत्त्वेन निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितानिरूपकाभावरूपेण तादृशनिरूपितत्व-घटोभयाभावः धर्तुं न शक्यते ।

तथा च महानसीयवह्न्यभावीयवह्नित्ववृत्तिताविशिष्टप्रतियोगितावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितायां निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वसत्त्वेऽपि निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितानिरूपकाभावाऽसत्त्वाद् निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगिता-

●

માત્ર શુદ્ધનિરૂપિતત્વઅભાવ જ લઈ શકાશે. આ અભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા માત્ર નિરૂપિતત્વત્વમાં જ રહે છે. નિરૂપિત્વત્વ સિવાય ક્યાંય નહીં. માટે, તાદશનિરૂપિતત્વ-અભાવ નિરૂપિતત્વત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્નઅવચ્છેદકતાથી અનિરૂપિતપ્રતિયોગિતાનિરૂપક અભાવ તરીકે લઈ શકાશે.

પરંતુ, આ નિરૂપિતત્વાભાવ તમે ઉક્ત પ્રતિયોગિતામાં લઈ નહીં શકો. કારણ કે વહ્નિત્વવૃત્તિતાવૈશિષ્ટ્યઅવચ્છિન્નતાદશપ્રતિયોગિતામાં (૧) નિરૂપિતત્વસંબંધઅવચ્છિન્ન -પ્રતિયોગિતાનિષ્ઠ-અવચ્છેદકતાભિન્ન - (૨) અવચ્છેદકતાત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્ન-અવચ્છેદકતા કે જે વહ્નિત્વવૃત્તિતાવૈશિષ્ટ્યનિષ્ઠ છે તેનાથી નિરૂપિતત્વ રહેલ છે. નિરૂપિતત્વ-અભાવ નથી રહેલો. હા ! ઘટત્વ-નિરૂપિતત્વઉભયાભાવ રહેલ છે પણ તે તો હવે લઈ શકાતો નથી, શુદ્ધ નિરૂપિતત્વઅભાવ જ લેવો પડશે. તે તાદશપ્રતિયોગિતામાં રહી નહીં શકે.

वच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकता-निरूपितत्वत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितानिरूपका-ऽभावविशिष्ट-निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितारूपेण तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयवह्नित्ववृत्तिताविशिष्टप्रतियोगितावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता धर्तुं नैव शक्यते ।

किन्तु महानसीयवह्न्यभावीयमहानसीयत्व-वह्नित्वोभयनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता एव ग्राह्या । तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता केवलप्रतियोगित्वेन अवच्छेदकतात्वेनैव चावच्छिन्ना, न तु वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्यादिनेति तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायां निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वाभावः भवेदेवेति । अयञ्च निरूपितत्वाभावः निरूपितत्वत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितानिरूपकः, तादृशाऽभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतायाः केवलनिरूपितत्वत्वे एव सत्त्वात्, न हि अयं निरूपितत्व-घटोभयाभावः येन तादृशोभयाभावीयप्रतियोगितावच्छेदकता निरूपितत्वत्वभिन्नघटत्वेऽपि स्यात् । तथा च तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायां निरूपित-

●

મહાનસીયવહ્નિઅભાવીય-અવચ્છેદકતાત્વઅવચ્છિન્ન-અવચ્છેદકતાનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતા તમારે લેવી પડશે. આ પ્રતિયોગિતા તો મહાનસીયવહ્નિઅભાવીયવહ્નિત્વનિષ્ઠપ્રતિયોગિતા-અવચ્છેદકતામાં પણ રહેશે, મહાનસીયત્વનિષ્ઠપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતામાં પણ રહેશે. કારણ કે પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વ તો વહ્નિત્વનિષ્ઠપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતામાં અને મહાનસીયત્વનિષ્ઠપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતામાં - બંને પ્રકારની પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતામાં રહેલ છે.

માત્ર અવચ્છેદકતાત્વ અને નિરૂપિતત્વસંબંધથી પ્રતિયોગિત્વ - આ બે જ ધર્મોથી અવચ્છિન્ન આ પ્રતિયોગિતામાં (૧) નિરૂપિતત્વસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રતિયોગિત્વનિષ્ઠ-અવચ્છેદકતાભિન્ન - (૨) અવચ્છેદકતાત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્ન - અવચ્છેદકતાથી નિરૂપિતત્વનો અભાવ = નિરૂપિતત્વત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્નઅવચ્છેદકતાઅનિરૂપિતપ્રતિયોગિતાનિરૂપકઅભાવ રહેલો છે. તથા (૩) નિરૂપિતત્વસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રતિયોગિત્વનિષ્ઠ-અવચ્છેદકતાનિરૂપિતત્વ

त्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितानिरूपकाभावः स्यादेव, निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वं तु वर्तते एव ।

अतः तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशमहानसीयहन्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितानिरूपकाभावविशिष्ट-निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितारूपेण धर्तुं शक्यते ।

तादृशप्रतियोगिताश्रयीभूतप्रतियोगितावच्छेदकतायाः महानसीयत्व-वह्नित्वोभयस्मिन् पर्याप्तत्वेन तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपं महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वमेव भवेदिति निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितानिरूपकाभावविशिष्ट-निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपमपि महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वमेव भवेत् ।

●

પણ રહેલ છે.

❀ મહાનસીયવહ્નિઅભાવનું વારણ ❀

આ રીતે, અવચ્છેદકતાત્વઅવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતા જ લઈ શકાશે. તાદશપ્રતિયોગિતા-નિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદક રૂપ તો મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વ બનશે. કારણ કે જે પ્રતિયોગિતા લીધી તે પ્રતિયોગિતાથી વિશિષ્ટ પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાના મહાનસીયત્વ - વહ્નિત્વ આ બન્ને અધિકરણ છે = અનુયોગી છે.

पूर्वोक्तरीत्या च निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(साध्यता) अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितानिरूपकाभावविशिष्ट-निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं वह्नित्वगतैकत्वमेव वर्तते इति तादृशमहानसीयवह्न्यभावः धर्तुं नैव शक्यते ।

किन्तु प्रकृते वह्न्यभावः एव ग्राह्यः । तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता केवलप्रतियोगित्वेन अवच्छेदकतात्वेनैव च अवच्छिन्ना, एतदतिरिक्तेन न केनाऽप्यवच्छिन्ना, अतः तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायां निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वाभावः वर्तते एव । तादृशनिरू-

●

જ્યારે, (૧) સાધ્યતાનિષ્ઠ-નિરૂપિતત્વસંબંધઅવચ્છિન્ન-અવચ્છેદકતાભિન્ન - (૨) અવચ્છેદકતાત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્ન - અવચ્છેદકતાઅનિરૂપિત - (૩) નિરૂપિતત્વસંબંધ-અવચ્છિન્ન-સાધ્યતાનિષ્ઠ-અવચ્છેદકતાનિરૂપિત-પ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ વહ્નિત્વગતએકત્વ છે.

તેથી, (૧) સ્વનિષ્ઠ-નિરૂપિતત્વસંબંધઅવચ્છિન્ન-અવચ્છેદકતાભિન્ન - (૨) અવચ્છેદકતાત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્ન - અવચ્છેદકતાનિરૂપિતત્વનિષ્ઠ-નિરૂપિતત્વત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્નઅવચ્છેદકતાઅનિરૂપિતપ્રતિયોગિતાનિરૂપકઅભાવવિશિષ્ટ - (૩) નિરૂપિતત્વસંબંધ-અવચ્છિન્ન-સ્વનિષ્ઠ-અવચ્છેદકતાનિરૂપિતપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વ-સંબંધથી તાદશમહાનસીયવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતા (૧) સાધ્યતાનિષ્ઠ-નિરૂપિતત્વસંબંધ-અવચ્છિન્ન-અવચ્છેદકતાભિન્ન - (૨) અવચ્છેદકતાત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્નઅવચ્છેદકતા-અનિરૂપિત - (૩) નિરૂપિતત્વસંબંધઅવચ્છિન્ન-સાધ્યતાનિષ્ઠ-અવચ્છેદકતાનિરૂપિતપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ વહ્નિત્વગતએકત્વમાં રહી નહીં શકે. માટે, તાદશપ્રતિયોગિતાનિરૂપક મહાનસીયવહ્નિઅભાવ લઈ શકાશે નહીં.

શુદ્ધવહ્નિઅભાવ જ લેવો પડશે. આ વહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા માત્ર વહ્નિત્વનિષ્ઠ જ છે. આ પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતામાં રહેનારી, માત્ર (૧) અવચ્છેદકતાત્વ અને (૨) નિરૂપિતત્વસંબંધથી પ્રતિયોગિત્વ - આ બે જ ધર્મથી અવચ્છિન્ન પ્રતિયોગિતા લઈએ.

पितत्वाभावीयप्रतियोगितावच्छेदकता केवलनिरूपितत्वत्वे एव वर्तते, नान्यत्र कुत्रचिदिति तादृशनिरूपितत्वाभावः निरूपितत्वत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगिताकः एव वर्तते । तथा च तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायां निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वत्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितानिरूपकाभावोऽपि भवेत्, निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वमपि भवेत् ।

तथा च तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्नतादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितानिरूपकाभावविशिष्ट-निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्नतादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितारूपेण धर्तुं शक्यते। तादृशप्रतियोगिताश्रयीभूतप्रतियोगितावच्छेदकतायाः केवलवह्नित्वे एव पर्याप्तत्वात् तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं वह्नित्वगतै-

●

આ પ્રતિયોગિતામાં માત્ર (૧) નિરૂપિતત્વસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રતિયોગિતાનિષ્ઠ-અવચ્છેદકતાથી નિરૂપિતત્વ રહેશે અને (૨) અવચ્છેદકતાત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાથી નિરૂપિતત્વ રહેશે. આ સિવાયની અન્ય કોઈ અવચ્છેદકતાથી નિરૂપિતત્વ નહીં રહે.

⁂ વહ્નિઅભાવનું ગ્રહણ શક્ય ⁂

માટે, વહ્નિઅભાવીયવહ્નિત્વવૃત્તિપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતામાં રહેનારી, અવચ્છેદકતાત્વ - પ્રતિયોગિત્વથી અવચ્છિન્ન એવી આ પ્રતિયોગિતામાં

(૧) નિરૂપિતત્વસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રતિયોગિતાનિષ્ઠ-અવચ્છેદકતાભિન્ન - (૨) અવચ્છેદકતાત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્ન - અવચ્છેદકતાથી નિરૂપિતત્વનો અભાવ રહેશે. આ નિરૂપિતત્વઅભાવ શુદ્ધ છે. કારણ કે તાદૃશ નિરૂપિતત્વ પ્રતિયોગિતામાં રહેતું જ ન હોવાથી નિરૂપિતત્વ-ઘટત્વઉભયાભાવ લેવાની જરૂરત છે જ નહીં. ∴ આ અભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા માત્ર નિરૂપિતત્વત્વમાં જ જશે. નિરૂપિતત્વત્વ સિવાય ક્યાંય નહીં.

कत्वमेव भवेदिति निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितानिरूपकाभावविशिष्ट-निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं वह्नित्वगतैकत्वमेव भवेत् ।

इत्थञ्च पूर्वोक्तपद्धत्यनुसारेण वह्न्यभावः धर्तुं शक्यते, तादृशवह्न्यभावाधिकरणं जलह्रदः, धूमस्तत्राऽवृत्तिरिति लक्षणसमन्वयात् कुतोऽव्याप्त्याशङ्काऽपि ?

●

∴ તાદશનિરૂપિતત્વઅભાવ નિરૂપિતત્વત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્નઅવચ્છેદકતા-અનિરૂપિતપ્રતિયોગિતાનિરૂપકઅભાવસ્વરૂપ હોવાથી તે લઈ શકાશે. આ અભાવ તો તાદશપ્રતિયોગિતામાં રહે જ છે તથા તે પ્રતિયોગિતામાં (૩) નિરૂપિતત્વસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રતિયોગિત્વનિષ્ઠ-અવચ્છેદકતાથી નિરૂપિતત્વ પણ રહેશે. કારણ કે નિરૂપિતત્વસંબંધથી પ્રતિયોગિતા તાદશપ્રતિયોગિતાની અવચ્છેદિકા છે.

આમ, આ ત્રણેય વિશેષણથી વિશિષ્ટ હોવાથી તાદશવહ્નિઅભાવીય-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાવૃત્તિપ્રતિયોગિતા લઈ શકાશે. તેનું અધિકરણ માત્ર વહ્નિત્વવૃત્તિ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા જ હોવાથી તાદશપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતા-અવચ્છેદકરૂપ વહ્નિત્વગતએકત્વ આવશે.

આથી, (૧) સ્વનિષ્ઠ-નિરૂપિતત્વસંબંધઅવચ્છિન્ન-અવચ્છેદકતાભિન્ન - (૨) અવચ્છેદકતાત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્નઅવચ્છેદકતાનિરૂપિતત્વનિષ્ઠ-નિરૂપિતત્વત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્નઅવચ્છેદકતાઅનિરૂપિતપ્રતિયોગિતાનિરૂપકઅભાવવિશિષ્ટ - (૩) નિરૂપિતત્વસંબંધ-અવચ્છિન્ન-સ્વનિષ્ઠ-અવચ્છેદકતાનિરૂપિતપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વસંબંધથી તાદશવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતા (૧) સાધ્યતાનિષ્ઠ-નિરૂપિતત્વસંબંધ-અવચ્છિન્ન-અવચ્છેદકતાભિન્ન - (૨) અવચ્છેદકતાત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્નઅવચ્છેદકતા-અનિરૂપિત - (૩) નિરૂપિતત્વસંબંધઅવચ્છિન્ન-સાધ્યતાનિષ્ઠ-અવચ્છેદકતાનિરૂપિતપ્રતિયો-ગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ વહ્નિત્વગતએકત્વમાં રહેલી હોવાથી તાદશ-પ્રતિયોગિતાનિરૂપક વહ્નિઅભાવ લઈ શકાશે. તેનું અધિકરણ જલહ્રદ. ધૂમ ત્યાં અવૃત્તિ. આ રીતે લક્ષણસમન્વય થઈ જવાથી અવ્યાપ્તિને અવકાશ નથી.

एवम् 'अत्र महानसीयवह्निः' - इत्येतज्ज्ञानं विषयितासम्बन्धेन महानसीयवह्निमत्, तज्ज्ञानत्वाद् - इत्यत्राऽपि वह्न्यभावमादाय अव्याप्तिः सर्वथा नैव सम्भवति, यतः अव्याप्तिदानार्थं भवता वह्नित्ववृत्तिताविशिष्टसाध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता ग्राह्या, तादृशवह्नित्ववृत्तिताविशिष्टसाध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायां निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(साध्यता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितत्वं नास्ति इति भवता निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(साध्यता) अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्व-घटोभयाभावः गृहीतः, तादृशोभयाभावीयप्रतियोगितावच्छेदकता न केवलनिरूपितत्वे किन्तु घटत्वेऽपि

●

આ પરિષ્કાર મુજબ આપણું લક્ષણ થાય કે - (૧) સ્વનિષ્ઠ-નિરૂપિતત્વસંબંધઅવચ્છિન્ન -અવચ્છેદકતાભિન્ન - (૨) અવચ્છેદકતાત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્નઅવચ્છેદકતાનિરૂપિતત્વ-નિષ્ઠ-**નિરૂપિતત્વત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્નઅવચ્છેદકતાઅનિરૂપિત-પ્રતિયોગિતાનિરૂપકઅભાવ-વિશિષ્ટ** - (૩) નિરૂપિતત્વસંબંધઅવચ્છિન્ન-સ્વનિષ્ઠ-અવચ્છેદકતાનિરૂપિતપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વસંબંધથી (૧) સાધ્યતાનિષ્ઠ-નિરૂપિતત્વસંબંધઅવચ્છિન્ન -અવચ્છેદકતાભિન્ન - (૨) અવચ્છેદકતાત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્નઅવચ્છેદકતાઅનિરૂપિત - (૩) નિરૂપિતત્વસંબંધઅવચ્છિન્ન-સાધ્યતાનિષ્ઠ-અવચ્છેદકતાનિરૂપિતપ્રતિયોગિતાનિરૂપક-પર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપવૃત્તિપ્રતિયોગિતાનિરૂપકઅભાવઅધિકરણઅવૃત્તિત્વ.

આ લક્ષણથી **पर्वतो वह्निमान् धूमात्** - આ સ્થલમાં મહાનસીયવહ્નિઅભાવને લઈને આવતી અવ્યાપ્તિ દૂર થઈ જશે.

✳ મહાનસીયવહ્નિસાધ્યક સ્થલે અવ્યાપ્તિનિવારણ ✳

પરંતુ, આ લક્ષણથી '**महानसीयवह्निः अत्र वर्तते**' **इत्येतज्ज्ञानं विषयितासम्बन्धेन महानसीयवह्निमत्, तज्ज्ञानत्वात्** - આ સ્થલમાં આવતી અવ્યાપ્તિ દૂર થઈ નહીં શકે. કારણ કે વહ્નિઅભાવને લઈને અવ્યાપ્તિ આપવા માટે જે નિરૂપિતત્વ - ઘટત્વઉભયાભાવ લીધો તે સંબંધકોટિમાં ન હતો લીધો. જે પરિષ્કાર કર્યો છે તનાથી તો નિરૂપિતત્વ-ઘટત્વઉભયાભાવ સંબંધકોટિમાં જ લઈ ન શકાય. સાધ્યતાકોટિમાં લેવામાં તો કોઈ વાંધો છે જ નહીં. માટે, અવ્યાપ્તિ આવવાની જ છે. આ અવ્યાપ્તિ દૂર કરવા માટે જેવો સંબંધકોટિમાં પરિષ્કાર કર્યો તેવો જ પરિષ્કાર સાધ્યતાકોટિમાં પણ કરવો જ પડશે. તે આ રીતે →

अस्ति, अतः तादृशनिरूपितत्व-घटोभयाभावः तादृशनिरूपितत्वत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितानिरूपकः नास्ति, यदा केवलतादृशनिरूपितत्वाभावः गृह्यते तदैव तादृशनिरूपितत्वाभावः निरूपितत्वत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगिताकः भवेत् । तादृशवह्नित्ववृत्तिताविशिष्टसाध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायां तादृशशुद्धनिरूपितत्वसत्त्वात् तादृशशुद्धनिरूपितत्वाभावः नैव सम्भवति ।

●

આ સ્થલમાં અવ્યાપ્તિ આપવા માટે વહ્નિઅભાવ લેવો જરૂરી છે. વહ્નિઅભાવ તો જ લઈ શકાય જો (૧) સાધ્યતાનિષ્ઠ-નિરૂપિતત્વસંબંધઅવચ્છિન્ન-અવચ્છેદકતાભિન્ન - (૨) અવચ્છેદકતાત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્નઅવચ્છેદકતાઅનિરૂપિત - (૩) નિરૂપિતત્વસંબંધ-અવચ્છિન્ન-સાધ્યતાનિષ્ઠ-અવચ્છેદકતાનિરૂપિતપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવ-ચ્છેદકરૂપ વહ્નિત્વગતએકત્વ મળે.

વાસ્તવમાં તો (૧) સાધ્યતાનિષ્ઠ-નિરૂપિતત્વસંબંધઅવચ્છિન્ન-અવચ્છેદકતાભિન્ન - (૨) અવચ્છેદકતાત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્નઅવચ્છેદકતાઅનિરૂપિત - (૩) નિરૂપિતત્વસંબંધ-અવચ્છિન્ન-સાધ્યતાનિષ્ઠ-અવચ્છેદકતાનિરૂપિત-પ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવ-ચ્છેદકરૂપ તો મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વ છે.

જો વહ્નિત્વવૃત્તિતાવૈશિષ્ટ્યઅવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતા લઈ શકાય તો મહાનસીયત્વ -વહ્નિત્વગતદ્વિત્વની જગ્યાએ વહ્નિત્વગતએકત્વ તાદૃશઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ બની શકે. પણ, વહ્નિત્વવૃત્તિતાવૈશિષ્ટ્યઅવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતામાં (૧) નિરૂપિતત્વસંબંધઅવચ્છિન્ન -સાધ્યતાનિષ્ઠ-અવચ્છેદકતાભિન્ન-(૨)અવચ્છેદકતાત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્ન-વહ્નિત્વવૃત્તિતા-વૈશિષ્ટ્યનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાથી નિરૂપિતત્વ રહેલું છે. નિરૂપિતત્વઅભાવ રહેલો નથી. આ નિરૂપિતત્વઅભાવનો અર્થ નિરૂપિતત્વનિષ્ઠપ્રતિયોગિતાનિરૂપક અભાવ કરી નિરૂપિતત્વ -ઘટત્વઉભયાભાવ લઈ તમે તાદૃશપ્રતિયોગિતા લીધી. પણ, આ નિરૂપિતત્વઅભાવનો અર્થ હવે અમે નિરૂપિતત્વત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્નઅવચ્છેદકતાઅનિરૂપિતપ્રતિયોગિતા-નિરૂપકઅભાવ - આ પ્રમાણે કરીએ છીએ.

ઉભયાભાવનું વારણ અનિરૂપિતત્વના પરિષ્કારથી

તમે જે નિરૂપિતત્વ-ઘટત્વઉભયાભાવ લીધો તે નિરૂપિતત્વ-ઘટત્વઉભયાભાવીય-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાનિરૂપિતત્વત્વ - ઘટત્વત્વ ઉભયમાં રહેલ છે. માટે, નિરૂપિતત્વ -ઘટત્વઉભયાભાવીયપ્રતિયોગિતામાં (૧) નિરૂપિતત્વત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાથી નિરૂપિતત્વ

इत्थञ्च तादृशवह्नित्ववृत्तिताविशिष्टसाध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायां निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वसत्त्वेऽपि निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशसाध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(साध्यता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितानिरूपकाभावाऽसत्त्वात् तादृशनिरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(साध्यता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितानिरूपकाभावविशिष्ट-निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितारूपेण तादृशवह्नित्ववृत्तिताविशिष्टसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता धर्तुं नैव शक्यते ।

●

રહેલું છે અને (૨) ઘટત્વત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાથી પણ નિરૂપિતત્વ રહેલું છે.

અમારા પરિષ્કાર મુજબ તે જ અભાવ નિરૂપિતત્વઅભાવપદ દ્વારા લઈ શકાય કે જે અભાવીયપ્રતિયોગિતામાં નિરૂપિતત્વત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્નઅવચ્છેદકતાઅનિરૂપિતત્વ રહેલું હોય. (તે જ અભાવ લઈ શકાય) તમે જે નિરૂપિતત્વ-ઘટત્વઉભયાભાવ લીધો તે અભાવીયપ્રતિયોગિતામાં તો નિરૂપિતત્વત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્ન-ઘટત્વત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાથી નિરૂપિતત્વ રહેલું છે. માટે તે નિરૂપિતત્વ-ઘટત્વઉભયાભાવ લઈ નહીં શકાય.

કિંતુ, શુદ્ધનિરૂપિતત્વઅભાવ જ લેવો પડે. તો જ તમને નિરૂપિતત્વત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્નઅવચ્છેદકતાથી અનિરૂપિતપ્રતિયોગિતા મળી શકે. કારણ કે શુદ્ધનિરૂપિતત્વઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા માત્ર નિરૂપિતત્વત્વમાં જ રહેલ છે. પણ, આ નિરૂપિતત્વઅભાવ વહ્નિત્વવૃત્તિતાવૈશિષ્ટ્યઅવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતામાં રહી ન શકે. કારણ કે વહ્નિત્વવૃત્તિતાવૈશિષ્ટ્યઅવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતામાં તો (૧) નિરૂપિતત્વસંબંધઅવચ્છિન્ન-સાધ્યતાનિષ્ઠ-અવચ્છેદકતાભિન્ન - (૨) અવચ્છેદકતાત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્નઅવચ્છેદકતાથી નિરૂપિતત્વ રહેલું છે. તો પછી નિરૂપિતત્વનો અભાવ કેવી રીતે મળે ? હા ! નિરૂપિતત્વ-ઘટત્વઉભયાભાવ તાદશપ્રતિયોગિતામાં મળે. પણ તે ઉભયાભાવ અમારા પરિષ્કારમાંથી પસાર થઈ શકે તેમ નથી. આમ, તમે વહ્નિત્વવૃત્તિતાવૈશિષ્ટ્યઅવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતા લઈ નહીં શકો, તમારે શુદ્ધ અવચ્છેદકતાત્વથી અવચ્છિન્ન પ્રતિયોગિતા જ લેવી પડશે. આ પ્રતિયોગિતા માત્ર (૧) અવચ્છેદકતાત્વ અને (૨) નિરૂપિતત્વસંબંધથી સાધ્યતા - આ બે જ ધર્મથી અવચ્છિન્ન હોવાથી આ પ્રતિયોગિતામાં -

किन्तु साध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता एव ग्राह्या, तादृशप्रतियोगिता केवलसाध्यत्वेन अवच्छेदकतात्वेन चैवाऽवच्छिन्ना, न तु तदतिरिक्तेन केनाऽपि इति तादृशसाध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायां निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(साध्यता) अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वाभावः वर्तते । अयं च निरूपितत्वाभावः निरूपितत्वत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितानिरूपकः, तादृशनिरूपितत्वाभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतायाः केवलनिरूपितत्वत्वे एव सत्त्वात्, न तु तदतिरिक्ते कुत्रचिदपि इति साध्यतावच्छेदकतावृत्तितादृशप्रतियोगितायां निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(साध्यता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितानिरूपकाऽभावस्याऽपि सत्त्वाद् निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वस्यापि सत्त्वाच्च तादृशसाध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(साध्यता)-अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितानिरूपकाभावविशिष्ट-निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितारूपेण धर्तुं शक्यते ।

●

(૧) નિરૂપિતત્વસંબંધઅવચ્છિન્ન-સાધ્યતાનિષ્ઠ-અવચ્છેદકતાભિન્ન - (૨) અવચ્છેદકતાત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્ન-અવચ્છેદકતાથી નિરૂપિતત્વનો અભાવ મળી શકશે. આ અભાવ શુદ્ધ છે. નિરૂપિતત્વ-ઘટત્વઉભયાભાવ વગેરે ભેળસેળીયા અભાવ નથી લીધા. કિંતુ માત્ર નિરૂપિતત્વનો જ અભાવ લીધો છે. માટે, આ નિરૂપિતત્વઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા માત્ર નિરૂપિતત્વત્વમાં જ રહેશે. નિરૂપિતત્વત્વ સિવાયના અન્ય કોઈ ધર્મમાં નહીં. આમ, તાદૃશનિરૂપિતત્વઅભાવમાં નિરૂપિતત્વત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્નઅવચ્છેદકતાઅનિરૂપિતપ્રતિયોગિતાનિરૂપકત્વ રહી જશે. તથા તે પ્રતિયોગિતામાં - (૩) નિરૂપિતત્વસંબંધઅવચ્છિન્ન-સાધ્યતાનિષ્ઠ-અવચ્છેદકતાથી નિરૂપિતત્વ પણ રહેલું છે.

આ ત્રણ વિશેષણોથી યુક્ત પ્રતિયોગિતા હવે લઈ શકાશે. આ પ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વ બનશે. કારણ કે તમે જે અવચ્છેદકતાત્વઅવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતા લીધી તે તો મહાનસીયવહ્નિસાધ્યક પ્રસ્તુત સ્થલમાં મહાનસીયત્વનિષ્ઠસાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાં પણ રહે છે અને વહ્નિત્વનિષ્ઠસાધ્યતા-

तादृशप्रतियोगिताश्रयीभूतसाध्यतावच्छेदकतायाः महानसीयत्व-वह्नित्वोभयस्मिन्नेव पर्याप्तत्वात् तादृशसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वमेव भवेत्, न तु वह्नित्वगतैकत्वमिति निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशसाध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(साध्यता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपित-प्रतियोगितानिरूपकाभावविशिष्ट-निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशसाध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वमेव भवेत्, न तु वह्नित्वगतैकत्वमिति ।

तादृशवह्न्यभावीयवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता प्रतियोगित्वेन अवच्छेदकत्वत्वेनैवाऽवच्छिन्ना वर्तते, एतदतिरिक्तेन न केनाऽपि इति तादृशवह्न्यभावीयवह्नित्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायां निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वाभावः भवेदेव । एतदभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतायाः केवलनिरूपितत्वत्वे एव सत्त्वात्, एतदितिरिक्ते कुत्राऽप्यसत्त्वाद् निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-प्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितानिरूपकाभावरूपः एव तादृशनिरूपितत्वाभावः भवेत् ।

●

અવચ્છેદકતામાં પણ રહે છે. સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વ તો ઉભયપ્રકારની સાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાં રહેલ છે. આમ, (૧) સાધ્યતાનિષ્ઠ-નિરૂપિતત્વસંબંધઅવચ્છિન્ન-અવચ્છેદકતાભિન્ન - (૨) અવચ્છેદકતાત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્ન-અવચ્છેદકતાનિરૂપિતત્વનિષ્ઠ-નિરૂપિતત્વત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્નઅવચ્છેદકતાઅનિરૂપિતપ્રતિયોગિતાનિરૂપકઅભાવવિશિષ્ટ - (૩) સાધ્યતાનિષ્ઠ-નિરૂપિતત્વસંબંધઅવચ્છિન્ન-અવચ્છેદકતાનિરૂપિતપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિ-અનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગત દ્વિત્વ જ થશે. વહ્નિત્વગતએકત્વ નહીં.

❁ વહ્નિઅભાવનું ગ્રહણ અશક્ય ❁

જ્યારે વહ્નિઅભાવીય (૧) પ્રતિયોગિત્વનિષ્ઠ-નિરૂપિતત્વસંબંધઅવચ્છિન્ન-અવ-

तथा च तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायां निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्नतादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितानिरूपकाभावस्याऽपि सत्त्वाद् निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वस्यापि सत्त्वाच्च निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)-अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितानिरूपकाभावविशिष्ट-निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितारूपेण तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता धर्तुं शक्यते ।

तादृशप्रतियोगिताश्रयीभूतवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतायाः केवलवह्नित्वे एव पर्याप्तत्वात्, तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं

●

ચ્છેદકતાભિન્ન - (૨) અવચ્છેદકતાત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્ન-અવચ્છેદકતાનિરૂપિતત્વનિષ્ઠ-નિરૂપિતત્વત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્નઅવચ્છેદકતાઅનિરૂપિત-પ્રતિયોગિતાનિરૂપકઅભાવ-વિશિષ્ટ - (૩) પ્રતિયોગિતાનિષ્ઠ-નિરૂપિતત્વસંબંધઅવચ્છિન્ન-અવચ્છેદકતાનિરૂપિત-પ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ વહ્નિત્વગતએકત્વ છે. તેથી, (૧) સ્વ-નિષ્ઠનિરૂપિતત્વસંબંધઅવચ્છિન્નઅવચ્છેદકતાભિન્ન - (૨) અવચ્છેદકતાત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતા-ભિન્નઅવચ્છેદકતાનિરૂપિતત્વનિષ્ઠ-નિરૂપિતત્વત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્નઅવચ્છેદકતા-અનિરૂપિતપ્રતિયોગિતાનિરૂપકઅભાવવિશિષ્ટ - (૩) પ્રતિયોગિતાનિષ્ઠ-નિરૂપિતત્વસંબંધ-અવચ્છિન્ન-અવચ્છેદકતાનિરૂપિતપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વસંબંધથી તાદશવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતા -

(૧) સાધ્યતાનિષ્ઠ-નિરૂપિતત્વસંબંધઅવચ્છિન્ન-અવચ્છેદકતાભિન્ન - (૨) અવચ્છેદક-તાત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્ન - અવચ્છેદકતાનિરૂપિતત્વનિષ્ઠ-નિરૂપિતત્વત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદ-કતાભિન્નઅવચ્છેદકતાઅનિરૂપિતપ્રતિયોગિતાનિરૂપકઅભાવવિશિષ્ટ - (૩) સાધ્યતાનિષ્ઠ-નિરૂપિતત્વસંબંધઅવચ્છિન્ન-અવચ્છેદકતાનિરૂપિત-પ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતા-અવચ્છેદકરૂપ મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વમાં રહેશે નહીં. માટે, તાદશપ્રતિયોગિતાનિરૂપક વહ્નિઅભાવ લઈ શકાશે નહીં.

रूपं वह्नित्वगतैकत्वमेव भवति, न तु महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वमिति निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्व-निष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-प्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितानिरूपकाभावविशिष्ट-निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृश-वह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगिता-वच्छेदकं रूपं वह्नित्वगतैकत्वमेव भवेत्, महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वं नैव भवेत् ।

अतः निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(साध्यता)अवच्छेद-कतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेद-कताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितानिरूपकाभावविशिष्टनिरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूप-महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वे निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियो-गितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगिता-वच्छेदकतानिरूपितत्वत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगिता-निरूपकाभावविशिष्ट-निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगिताव-च्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वाऽसत्त्वाद् निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-स्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-भिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽ-निरूपितप्रतियोगितानिरूपकाभावविशिष्ट-निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-स्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकता-

❀ મહાનસીયવહ્નિઅભાવનું ગ્રહણ જ શક્ય ❀

કિંતુ વિષયિતાસંબંધઅવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાક મહાનસીયવહ્નિઅભાવ જ લેવો પડશે. આ મહાનસીયવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા મહાનસીયત્વમાં અને વહ્નિત્વમાં રહે છે. આ પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતામાં રહેલી પ્રતિયોગિતા કે જે વહ્નિત્વવૃત્તિતાવૈશિષ્ટ્ય વગેરેથી અવચ્છિન્ન નથી તે લઈએ. તો તે પ્રતિયોગિતામાં -

(૧) નિરૂપિતત્વસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રતિયોગિતાનિષ્ઠ-અવચ્છેદકતાભિન્ન - (૨) અવચ્છેદકતાત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્ન-અવચ્છેદકતાનિરૂપિતત્વઅભાવ મળશે કે જે

य शो ल ता वि ज्ञा

निरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितायां निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(साध्यता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितानिरूपकाभावविशिष्ट-निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकमहानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वरूपवृत्तित्वं नैव सम्भवतीति तादृशो वह्न्यभावः धर्तुं नैव शक्यते ।

किन्तु प्रकृते महानसीयवह्न्यभावः एव ग्राह्यः । तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयमहानसीयत्व-वह्नित्वोभयवृत्तिप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता केवलप्रतियोगित्वेन अवच्छेदकतात्वेन चैवाऽवच्छिन्ना, नान्येन केनचिदिति तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायां निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वाभावः स्यादेव । एतन्निरूपितत्वाभावीयप्रतियोगितावच्छेदकता केवलनिरूपितत्वत्वे एव वर्तते, नान्यत्र कुत्रचिदिति तादृशनिरूपितत्वाभावः निरूपितत्वत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितानिरूपकः एव भवेत् ।

तथा च तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायां निरूपितत्व-सम्बन्धावच्छिन्न-तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितानिरूपकाभावः स्यादेव, निरूपितत्व-सम्बन्धावच्छिन्न-तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वञ्च

●

અભાવીયપ્રતિયોગિતા માત્ર નિરૂપિતત્વત્વથી અવચ્છિન્ન હોવાથી નિરૂપિતત્વત્વનિષ્ઠ-અવચ્છેદકતાભિન્નઅવચ્છેદકતાથી અનિરૂપિત છે. જો આપણે ઘટત્વ-નિરૂપિતત્વઉભયાભાવ લીધેલ હોત તો તે ઉભયાભાવ નિરૂપિતત્વત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્ન ઘટત્વત્વનિષ્ઠ-અવચ્છેદકતાથી પણ નિરૂપિતપ્રતિયોગિતાનિરૂપક હોત. પણ, આપણે તો શુદ્ધ નિરૂપિતત્વ-અભાવ જ લીધેલ છે. માટે, તે અભાવ નિરૂપિતત્વત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્નઅવચ્છેદકતા-અનિરૂપિતપ્રતિયોગિતાનિરૂપક થઈ જશે. તથા (૩) નિરૂપિતત્વસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રતિયોગિતા-નિષ્ઠ-અવચ્છેદકતાથી નિરૂપિતત્વ પણ આ પ્રતિયોગિતામાં રહેશે.

वर्तते एवेति निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितानिरूपकाभावविशिष्ट-निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितारूपेण तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता धर्तुं शक्यते ।

तादृशप्रतियोगिताश्रयीभूतप्रतियोगितावच्छेदकतायाः केवलवह्नित्वे अपर्याप्तत्वात्, किन्तु महानसीयत्व-वह्नित्वोभयस्मिन्नेव पर्याप्तत्वात् तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपविधया वह्नित्वगतैकत्वं न प्राप्यते, किन्तु महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वमेव प्राप्यते इति निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितानिरूपकाभावविशिष्ट-निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपं महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वमेव भवेत् ।

●

આ ત્રણ વિશેષણોથી વિશિષ્ટ પ્રતિયોગિતા મહાનસીયવહ્નિઅભાવીયમહાનસીયત્વ-નિષ્ઠપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતામાં પણ રહેશે અને વહ્નિત્વનિષ્ઠપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતામાં પણ રહેશે. કારણ કે અવચ્છેદકતાત્વ ધર્મ તો મહાનસીયવહ્નિઅભાવીયઉભયપ્રતિયોગિતા-અવચ્છેદકતામાં રહેલ છે. તેથી તાદૃશપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદક મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વ થશે.

આ રીતે, (૧) મહાનસીયવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાનિષ્ઠ-નિરૂપિતત્વસંબંધઅવચ્છિન્ન-અવચ્છેદકતાભિન્ન - (૨) અવચ્છેદકતાત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્ન-અવચ્છેદકતાનિરૂપિતત્વ-નિષ્ઠ-નિરૂપિતત્વત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્નઅવચ્છેદકતાઅનિરૂપિતપ્રતિયોગિતાનિરૂપક-અભાવવિશિષ્ટ - (૩) નિરૂપિતત્વસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રતિયોગિતાનિષ્ઠ-અવચ્છેદકતાનિરૂપિત-પ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વ.

તથા (૧) સાધ્યતાનિષ્ઠ-નિરૂપિતત્વસંબંધઅવચ્છિન્ન-અવચ્છેદકતાભિન્ન - (૨)

य शो ल ता वि न श्री

निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(साध्यता)अवच्छेदक-तात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-भिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितानिरूपकाभावविशिष्ट-निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं महान-सीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वमेव वर्तते इति निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकता-भिन्न-(साध्यता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकता-निरूपितत्वत्व-निष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितानिरूपकाभावविशिष्ट-निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्य-नुयोगितावच्छेदकमहानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वरूपे निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशमहानसीयवह्न्य-भावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगिता-वच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगिता-वच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितानिरूपकाभावविशिष्ट-निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशमहानसीय-वह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगिता-वच्छेदकत्वसत्त्वाद् निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-(तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगिता =)स्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगिता-

●

અવચ્છેદકતાત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્નઅવચ્છેદકતાનિરૂપિતત્વનિષ્ઠ-નિરૂપિતત્વત્વનિષ્ઠઅવ-ચ્છેદકતાભિન્નઅવચ્છેદકતાઅનિરૂપિતપ્રતિયોગિતાનિરૂપકઅભાવવિશિષ્ટ - (૩) નિરૂપિત-ત્વસંબંધઅવચ્છિન્ન-સાધ્યતાનિષ્ઠ-અવચ્છેદકતાનિરૂપિતપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતા-અવચ્છેદકરૂપ પણ મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વ જ છે.

આ રીતે તાદૃશમહાનસીયવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતા (૧) સ્વનિષ્ઠ-નિરૂપિતત્વસંબંધ-અવચ્છિન્ન-અવચ્છેદકતાભિન્ન - (૨) અવચ્છેદકતાત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્નઅવચ્છેદકતા-નિરૂપિતત્વનિષ્ઠ-નિરૂપિતત્વત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્ન-અવચ્છેદકતાઅનિરૂપિતપ્રતિયોગિતા-નિરૂપકઅભાવવિશિષ્ટ - (૩) નિરૂપિતત્વસંબંધઅવચ્છિન્ન-સ્વનિષ્ઠ-અવચ્છેદકતાનિરૂપિત-પ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વસંબંધથી

(૧) સાધ્યતાનિષ્ઠ-નિરૂપિતત્વસંબંધઅવચ્છિન્ન-અવચ્છેદકતાભિન્ન - (૨) અવચ્છેદક-તાત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્ન - અવચ્છેદકતાનિરૂપિતત્વનિષ્ઠ-નિરૂપિતત્વત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતા-

यशोलता विनम्रा

वच्छेदकतानिरूपितत्वत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियो-गितानिरूपकाभावविशिष्ट-निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-स्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितप्रतियो-गितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितायां निरूपितत्व-सम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(साध्यता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-प्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितानिरूपकाभावविशिष्ट-निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकमहान-सीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वरूपवृत्तित्वं सम्भवत्येव ।

ततश्च तादृशमहानसीयवह्न्यभावः धर्तुं शक्यते एव । तादृशमहानसीयवह्न्यभावाधिकरणम् 'अत्र महानसीयवह्निः' - इत्येतज्ज्ञानातिरिक्तम्, तत्र च तज्ज्ञानत्वहेतोरवृत्तित्वेन लक्षणाऽसमन्वया-भावान्न स्यादेव अव्याप्तिः इति ।

एवं निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-स्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदक-तात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगिताऽवच्छेदकतानिरूपितत्वत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेद-कताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितानिरूपकाभावविशिष्ट-निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न

●

ભિન્નઅવચ્છેદકતાઅનિરૂપિતપ્રતિયોગિતાનિરૂપકઅભાવવિશિષ્ટ - (૩) નિરૂપિતત્વસંબંધ-અવચ્છિન્ન-સાધ્યતાનિષ્ઠ-અવચ્છેદકતાનિરૂપિતપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છે-દકરૂપ મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વમાં રહી જશે. તાદશપ્રતિયોગિતાનિરૂપક મહાનસીય-વહ્નિઅભાવ લઈ શકાશે. તેનું અધિકરણ તજ્જ્ઞાનભિન્ન જ્ઞાન, તજ્જ્ઞાનત્વ હેતુ ત્યાં વૃત્તિ ન હોવાથી લક્ષણસમન્વય થઈ જશે. અવ્યાપ્તિ દૂર થઈ જશે !

❋ ઉભયાભાવના વારણથી અવ્યાપ્તિનિવારણ ❋

આ અવ્યાપ્તિ દૂર થઈ તેના મૂળમાં પણ એ જ કે જે પૂર્વે નિરૂપિતત્વ-ઘટત્વઉભયાભાવ લઈ શકાતો હતો. તે હવે લઈ નહીં શકાય. શુદ્ધ નિરૂપિતત્વઅભાવ જ લેવો પડશે.

અત્યાર સુધીના પરિષ્કારો પછી આપણું લક્ષણ આ પ્રમાણે થશે - (બે પરિષ્કાર હાલ નવા કરેલા છે તેને બોલ્ડ ટાઈપમાં દર્શાવ્યા છે. ઉપર નંબર પણ લખેલ છે. તથા તે પરિષ્કારથી શું કાર્ય થયું તે પણ નંબર પ્રમાણે નીચે દર્શાવેલ છે.)

यशोलता विवेचन ग्रा

-स्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(साध्यता)अवच्छेदकतात्व-निष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-भिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितानिरूपकाभावविशिष्ट-निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपवृत्ति-प्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः - इत्येवं लक्षणाऽभ्युपगमे नास्ति कोऽपि बाधः ***इति वाच्यम्;***

सर्वथाऽसम्बद्धत्वादस्य । उक्तलक्षणाङ्गीकारेऽपि अव्याप्तिनिराकरणं सर्वथा नैव सम्भवति, तथा हि - 'पर्वतो वह्निमान् धूमाद्' - इत्यत्र महानसीयवह्न्यभावीयवह्नित्ववृत्तिताविशिष्ट-प्रतियोगितावच्छेदकतामादायाऽव्याप्तिः तदवस्था एव भवेत्, ***यद्यपि*** तादृशमहानसीयवह्न्य-भावीयवह्नित्ववृत्तिताविशिष्टप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायां निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छे-दकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वं वर्तते इति निरूपितत्व-

●

ꕥ પરિષ્કાર અને તેનું પ્રયોજન ꕥ

(૧) સ્વનિષ્ઠ-નિરૂપિતત્વસંબંધઅવચ્છિન્ન-અવચ્છેદકતાભિન્ન - (૨) અવચ્છેદકતાત્વ-નિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્ન-અવચ્છેદકતા[1]**નિરૂપિતત્વનિષ્ઠ-નિરૂપિતત્વત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્ન-અવચ્છેદકતાઅનિરૂપિતપ્રતિયોગિતાનિરૂપકઅભાવવિશિષ્ટ** - (૩) સ્વનિષ્ઠ-નિરૂપિતત્વસંબંધ-અવચ્છિન્ન-અવચ્છેદકતાનિરૂપિતપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વ સંબંધથી -

(૧) નિરૂપિતત્વસંબંધઅવચ્છિન્ન-સાધ્યતાનિષ્ઠ-અવચ્છેદકતાભિન્ન - (૨) અવચ્છેદક-તાત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્નઅવચ્છેદકતા[2]**નિરૂપિતત્વનિષ્ઠ-નિરૂપિતત્વત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતા-ભિન્નઅવચ્છેદકતાઅનિરૂપિતપ્રતિયોગિતાનિરૂપકઅભાવવિશિષ્ટ** - (૩) સ્વનિષ્ઠ-નિરૂપિતત્વ-સંબંધઅવચ્છિન્ન-અવચ્છેદકતાનિરૂપિતપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ-વૃત્તિપ્રતિયોગિતાનિરૂપકઅભાવઅધિકરણઅવૃત્તિત્વ.

પ્રથમ પરિષ્કાર કરવાથી

(૧) **पर्वतो वह्निमान् धूमात्** - આ સ્થલમાં મહાનસીયવહ્નિઅભાવને લઈને આવતી

सम्बन्धावच्छिन्न-तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न- य
(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्व- शो
घटोभयाभावः गृहीतः, तादृशोभयाभावीयप्रतियोगिता न केवलनिरूपितत्वत्वेनैवाऽवच्छिन्ना, किन्तु ल

●

અવ્યાપ્તિ દૂર થઈ.

તથા દ્વિતીય પરિષ્કાર કરવાથી -

(૨) **'महानसीयवह्निः अत्र वर्तते' - इत्येतज्ज्ञानं विषयितासम्बन्धेन महानसीयवह्निमत्, तज्ज्ञानत्वात्** - આ સ્થલમાં તાદૃશવહ્નિઅભાવને લઈને આવતી અવ્યાપ્તિ દૂર થઈ ગઈ.

આ રીતે, તમે છલ કરીને આપેલી અવ્યાપ્તિ આ પરિષ્કાર કરવાથી દૂર થઈ શકે છે. તો પછી તમે શા માટે એમ કહો છો કે આ અવ્યાપ્તિ તમે દૂર નહીં કરી શકો ?

(પૂર્વપક્ષની સામે આ પ્રશ્ન ઉઠાવવામાં આવેલ છે.)

※ પરિષ્કાર આપાતરમ્ય - પૂર્વપક્ષ ※

પૂર્વપક્ષ :- (પોતાની સામે ઊઠેલા પ્રશ્નોનો જવાબ પૂર્વપક્ષ હવે વાળે છે. તે જવાબ જોતા પહેલા મગજમાં સ્પષ્ટ રાખજો કે - પ્રશ્નકાર અવ્યાપ્તિ દૂર કરનાર છે = ઉત્તરપક્ષ તરફી છે. જ્યારે પૂર્વપક્ષ અવ્યાપ્તિ આપનાર છે = ઉત્તરપક્ષ વિરોધી છે.) અરે ભાઈ ! વિ
એમ પરિષ્કાર કરી દેવા માત્રથી તમે અમારી અવ્યાપ્તિ દૂર નહીં કરી શકો. અત્યારે તમારી હાલત તો એક સાંધો ત્યાં તેર તૂટે એવી છે. તમે અવ્યાપ્તિ દૂર કરવા માટે પરિષ્કાર કરવા ન
ગયા. પણ, આ પરિષ્કારથી તો તમારા મતમાં અસંભવ દોષ અનિવાર્ય બની જશે. તે આ રીતે → श्री

તમે જે પરિષ્કાર કર્યો તે મુજબ નિરૂપિતત્વઅભાવ તે જ કહેવાય કે જે નિરૂપિતત્વત્વ-નિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્નઅવચ્છેદકતાથી અનિરૂપિત હોય. આપણે શુદ્ધ નિરૂપિતત્વઅભાવ જ લઈએ. સ્થળ આપણું **पर्वतो वह्निमान् धूमात्** છે. આ સ્થળમાં આપણે વહ્નિઅભાવ લીધો છે. વહ્નિઅભાવીયવહ્નિત્વનિષ્ઠપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતામાં રહેનારી પ્રતિયોગિતા માત્ર અવચ્છેદકતાત્વ અને નિરૂપિતત્વસંબંધથી પ્રતિયોગિત્વ - આ બે ધર્મથી જ અવચ્છિન્ન હોવાથી આ પ્રતિયોગિતામાં (૧) નિરૂપિતત્વસંબંધઅવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્ન - (૨) અવચ્છેદકતાત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્નઅવચ્છેદકતાઅનિરૂપિતત્વ =નિરૂપિતત્વઅભાવ રહી જાય છે. આ નિરૂપિતત્વઅભાવ શુદ્ધ જ છે. આ નિરૂપિતત્વઅભાવ જો તાદૃશ પ્રતિયોગિતામાં રહે તો જ આગળ લક્ષણસમન્વય થઈ શકશે અને આ નિરૂપિતત્વઅભાવ

घटत्वेनाऽपि इति तादृशोभयाभावीयप्रतियोगितावच्छेदकता घटत्वेऽपि भवति, तादृशोभयाभावीयप्रतियोगितायां निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नघटत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वमपि वर्तते, अतः तादृशवह्नित्ववृत्तिताविशिष्टप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वत्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-प्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितानिरूपकाभावविशिष्ट-प्रतियोगितारूपेण धर्तुं नैव शक्यते ***तथापि*** तादृशाऽनिरूपितत्वं किमिति प्रश्नः पुनरावर्तते ।

●

તમારા પરિષ્કાર મુજબ તો જ લઈ શકાય કે જો તે નિરૂપિતત્વત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્નઅવચ્છેદકતાથી અનિરૂપિતપ્રતિયોગિતાનિરૂપક હોય. આપણે આમાં જ થોડી ખોતરણી કરીએ - નિરૂપિતત્વઅભાવ નિરૂપિતત્વત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્નઅવચ્છેદકતાઅનિરૂપિતપ્રતિયોગિતાનિરૂપક હોવો જોઈએ. એનો મતલબ એ કે નિરૂપિતત્વઅભાવીયપ્રતિયોગિતામાં નિરૂપિતત્વત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્નઅવચ્છેદકતાથી નિરૂપિતત્વ ન રહેવું જોઈએ = નિરૂપિતત્વનો અભાવ રહેવો જોઈએ. આ શુદ્ધનિરૂપિતત્વઅભાવીયપ્રતિયોગિતામાં નિરૂપિતત્વત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્નઅવચ્છેદકતાથી નિરૂપિતત્વ વસ્તુતઃ રહેતું નથી. પણ, આ નિરૂપિતત્વઅભાવ એટલે કે નિરૂપિતત્વનિષ્ઠપ્રતિયોગિતાનિરૂપકઅભાવ. તાદશપ્રતિયોગિતામાં નિરૂપિતત્વ રહેતું જ નથી. માટે, નિરૂપિતત્વઅભાવ તો મળી જ જવાનો.

❀ અવ્યાપ્તિ અને અસંભવ - બન્નેય ❀

હા ! પૂર્વવત્ નિરૂપિતત્વ-ઘટત્વઉભયાભાવ લઈને અવ્યાપ્તિ આપી શકાય. પણ, અત્યારે તો આપણે અસંભવ દોષ દેખાડવો છે. તેથી અહીં સુધી જે જણાવ્યું છે તેના દ્વારા અવ્યાપ્તિ કેવી રીતે આવશે ? - તે સુબોધ્ય છે - તે સ્વયં સમજી લેવું. હવે અસંભવ દોષ કેવી રીતે આવે છે તે આપણે જોઈએ - તમારા પરિષ્કાર મુજબ જે નિરૂપિતત્વઅભાવીયપ્રતિયોગિતામાં નિરૂપિતત્વત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્નઅવચ્છેદકતાઅનિરૂપિતત્વ રહેતું હોય તે જ અભાવ લઈ શકાય. પ્રસ્તુતમાં આપણે લક્ષણસમન્વયકારક જે વહ્નિઅભાવ લીધો છે તેની પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતામાં રહેનાર જે પ્રતિયોગિતા તેમાં જે શુદ્ધનિરૂપિતત્વઅભાવ રહે છે તે નિરૂપિતત્વત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્નઅવચ્છેદકતાઅનિરૂપિતપ્રતિયોગિતાનિરૂપક

હોવો જરૂરી છે, તો જ આગળનો લક્ષણસમન્વય થઈ શકશે.

આ અભાવ નિરૂપિતત્વત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્નઅવચ્છેદકતાથી અનિરૂપિતપ્રતિયોગિતાનિરૂપક છે કે નહીં ? તે આપણે ચકાસવાનું છે. સૌ પ્રથમ તો નિરૂપિતત્વત્વનિષ્ઠ-અવચ્છેદકતાભિન્ન અવચ્છેદકતા = નિરૂપિતત્વત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભેદવિશિષ્ટઅવચ્છેદકતા = નિરૂપિતત્વત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાનિષ્ઠપ્રતિયોગિતાનિરૂપકભેદવિશિષ્ટઅવચ્છેદકતા, એક વાત સમજી લો કે અત્યારે આપણો પ્રયાસ વહ્નિઅભાવીયવહ્નિત્વવૃત્તિપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતામાં નિરૂપિતત્વઅભાવ ન રહે - તે દિશામાં છે. આના માટે નિરૂપિતત્વ-અભાવીયપ્રતિયોગિતામાં નિરૂપિતત્વત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્નઅવચ્છેદકતાથી નિરૂપિતત્વનો અભાવ ન રહેવો જોઈએ. એટલે કે ભિન્નઅવચ્છેદકતાથી નિરૂપિતત્વ રહેવું જોઈએ. આપણે જોઈ ગયા કે આ નિરૂપિતત્વઅભાવીયપ્રતિયોગિતાની અવચ્છેદકતા માત્ર નિરૂપિતત્વત્વમાં જ રહેલી હોવાથી આ અભાવીયપ્રતિયોગિતામાં માત્ર નિરૂપિતત્વત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાથી જ નિરૂપિતત્વ રહેલું છે. જો આ નિરૂપિતત્વત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતા નિરૂપિતત્વત્વનિષ્ઠ-અવચ્છેદકતાથી ભિન્ન સાબિત થઈ જાય તો નિરૂપિતત્વત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાથી ભિન્ન એવી (નિરૂપિતત્વત્વનિષ્ઠ)અવચ્છેદકતાથી નિરૂપિતત્વ તાદશપ્રતિયોગિતામાં રહી જાય. ફલતઃ તાદશ-પ્રતિયોગિતા લઈ ન શકાય.

❀ પોતાનામાં જ પોતાનો ભેદ - અહો આશ્ચર્યમ્ ! ❀

હવે, આપણી સામે પ્રશ્ન એ છે કે નિરૂપિતત્વત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાને જ નિરૂપિતત્વત્વ-નિષ્ઠઅવચ્છેદકતાથી ભિન્ન સાબિત કેવી રીતે કરવી ? પોતે પોતાનાથી થોડો ભિન્ન હોય ? છતાં આપણે નિરૂપિત્વત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાને નિરૂપિતત્વત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાથી ભિન્ન સાબિત કરી દઈશું. પૂર્વે જોઈ ગયા તે મુજબ નિરૂપિતત્વત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્નઅવચ્છેદકતા એટલે કે નિરૂપિતત્વત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાનિષ્ઠપ્રતિયોગિતાનિરૂપકભેદવિશિષ્ટ અવચ્છેદકતા નિરૂપિતત્વત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતા નિરૂપિતત્વત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાસ્વરૂપ જ હોવાથી તેનો ભેદ નિરૂપિતત્વત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતામાં ન રહે - તે વાત બરાબર. પરંતુ, નિરૂપિતત્વત્વનિષ્ઠ-અવચ્છેદકતા નિરૂપિતત્વત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતા અને ઘટ ઉભય સ્વરૂપ તો નથી જ. હા ! નિરૂપિતત્વત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાસ્વરૂપ છે, છતાં પણ ઘટસ્વરૂપ ન હોવાથી **एकसत्त्वेऽपि द्वयं नास्ति** - આ ન્યાયથી નિરૂપિતત્વત્વ-ઘટઉભયનો ભેદ તાદશઅવચ્છેદકતામાં રહી જશે. આમ, નિરૂપિતત્વત્વનિષ્ઠ અવચ્છેદકતા = નિરૂપિતત્વત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતા-ઘટઉભયથી ભિન્ન અવચ્છેદકતા = નિરૂપિતત્વત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતા-ઘટઉભયનિષ્ઠપ્રતિયોગિતાનિરૂપકભેદ-

વિ
ન
મ્રા

तादृशाऽनिरूपितत्वं = निरूपितत्वाभावः = निरूपितत्वनिष्ठप्रतियोगितानिरूपकाभावः = निरूपितत्वत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकाभावः - इत्येवं व्याख्याने उक्ताऽऽपत्तिः स्यादेव ।

तद्यथा - तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयवह्नित्ववृत्तिताविशिष्टप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रति-

●

વિશિષ્ટઅવચ્છેદકતા = નિરૂપિતત્વત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાનિષ્ઠપ્રતિયોગિતાનિરૂપકભેદવિશિષ્ટ-અવચ્છેદકતા.

આ રીતે, નિરૂપિતત્વત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતા જ નિરૂપિતત્વત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાનિરૂપકભેદવિશિષ્ટ થઈ જવાથી નિરૂપિતત્વત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્ન અવચ્છેદકતા = નિરૂપિતત્વત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતા. તેનાથી તો તાદશવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા-નિષ્ઠપ્રતિયોગિતાવૃત્તિતાદશનિરૂપિતત્વાભાવીયપ્રતિયોગિતા નિરૂપિત જ છે. આમ, નિરૂપિત-ત્વત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્નઅવચ્છેદકતાઅનિરૂપિતપ્રતિયોગિતાનિરૂપક નિરૂપિતત્વઅભાવ તાદશપ્રતિયોગિતામાં ન રહેતો હોવાથી તાદશપ્રતિયોગિતા લઈ ન શકાય.

કારણ કે તમારા પરિષ્કાર મુજબ જે પ્રતિયોગિતામાં (૧) નિરૂપિતત્વસંબંધઅવચ્છિન્ન -પ્રતિયોગિતાનિષ્ઠ-અવચ્છેદકતાભિન્ન - (૨) અવચ્છેદકતાત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્ન-અવ-ચ્છેદકતાનિરૂપિતત્વનિષ્ઠ-નિરૂપિતત્વત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્નઅવચ્છેદકતાઅનિરૂપિતપ્રતિયો-ગિતાનિરૂપકઅભાવ રહે તે જ પ્રતિયોગિતા લઈ શકાશે. જ્યારે ઉક્ત પ્રતિયોગિતામાં નિરૂ-પિતત્વઅભાવ રહે છે ખરો, પણ તે નિરૂપિતત્વત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્નઅવચ્છેદકતા-અનિરૂપિતપ્રતિયોગિતાનિરૂપક નથી. કિંતુ નિરૂપિતત્વત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્નઅવચ્છેદકતા-નિરૂપિતપ્રતિયોગિતાનિરૂપક છે.

માટે, તાદશનિરૂપિતત્વઅભાવ ઉક્ત પ્રતિયોગિતામાં ન રહેતો હોવાથી તે પ્રતિયોગિતા લઈ નહીં શકાય. જ્યારે વહ્નિઅભાવીયવહ્નિત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાવૃત્તિ, માત્ર અવચ્છેદકતાત્વ -પ્રતિયોગિત્વથી અવચ્છિન્ન એવી પ્રતિયોગિતા પણ લક્ષણઘટક નથી બની શકતી તો અન્ય કઈ પ્રતિયોગિતા લક્ષણઘટક બની શકશે ?

આ જ દિશાએ આ તકલીફ માત્ર આ સ્થલમાં જ નહીં, કિંતુ સર્વત્ર પડશે. કારણ કે નિરૂપિતત્વત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતા-ઘટાદિઉભયભેદ તો સર્વત્ર મળી જ જવાનો છે. માટે, અસંભવ દોષ દુર્વાર બને.

योगितायां निरूपितत्वसम्बन्धाऽवच्छिन्न-तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगिताव-च्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकता-निरूपितत्व-घटोभयाभावः वर्तते, एतदभावीयप्रतियोगितायां तादृशनिरूपितत्वत्वनिष्ठप्रतियोगिता-वच्छेदकताभिन्न-(घटत्वादि)निष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्व-घटोभयाभावः वर्तते एव, तादृशो-भयाभावीयप्रतियोगितायां तादृशनिरूपितत्वत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वसत्त्वेऽपि घटस्या-ऽसत्त्वात् । तादृशनिरूपितत्व-घटोभयाभावीयप्रतियोगिता निरूपितत्वेऽपि वर्तते एव, तादृशोभया-भावीयप्रतियोगितावच्छेदकता च निरूपितत्वत्वेऽपि वर्तते एवेति तादृशनिरूपितत्व-घटोभयाभावः तादृशनिरूपितत्वनिष्ठप्रतियोगितानिरूपकः = तादृशनिरूपितत्वत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-निरूपितप्रतियोगितानिरूपको वर्तते एव ।

तथा च तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयवह्नित्ववृत्तिताविशिष्टप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रति-योगितावृत्तिनिरूपितत्वम्बन्धावच्छिन्न-तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगिताव-च्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकता-ऽनिरूपितत्व-घटोभयाभावीयप्रतियोगितायां तादृशनिरूपितत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-प्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्व-घटोभयाभावः वर्तते एवेति तादृशनिरूपितत्वनिष्ठप्रतियोगिता-निरूपकाभावोऽपि स्यादेव, तादृशनिरूपितत्वत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगिता-निरूपकाभावोऽपि भवेदेव । तथा च तादृशनिरूपितत्व-घटोभयाभावस्य तादृशप्रतियोगितायां सत्त्वात् तादृशवह्नित्ववृत्तिताविशिष्टमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायां वर्तमानः निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगिताव-च्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकता-निरूपितत्व-घटोभयाभावः तादृशनिरूपितत्वत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगिता-निरूपकाभावविधयाऽपि निरूपितत्वनिष्ठप्रतियोगितानिरूपकाभावविधयाऽपि च धर्तुं शक्यते।

तथा च तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयवह्नित्ववृत्तिताविशिष्टप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्ति-प्रतियोगितायां निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगिता-वच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकता-निरूपितत्वत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्व-घटोभयाभावविशिष्ट-

प्रतियोगितानिरूपकाभावसत्त्वात् तादृशनिरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वाभावविशिष्टप्रतियोगितानिरूपकाभावः स्यादेव, निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वं तु तत्राऽस्ति एव ।

अतः 'निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-स्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वाभाव(=निरूपितत्वनिष्ठप्रतियोगितानिरूपकाभाव = निरूपितत्वत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकाभाव)विशिष्टप्रतियोगितानिरूपकाभावविशिष्ट-निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-स्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(साध्यता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वाभाव(=निरूपितत्वनिष्ठप्रतियोगितानिरूपकाभाव = निरूपितत्वत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकाभाव)विशिष्टप्रतियोगितानिरूपकाभावविशिष्ट-निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपवृत्तिप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः' इत्येवं लक्षणानुसारेण तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयवह्नित्ववृत्तिताविशिष्टप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वाभावविशिष्टप्रतियोगितानिरूपकाभावविशिष्ट-निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितारूपेण धर्तुं शक्यते, यतः

→ तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयवह्नित्ववृत्तिताविशिष्टप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायां निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्व-घटोभयाभावः वर्तते,

य शो ल ता

→ अयञ्च उभयाभावः तादृशनिरूपितत्वत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्व-घटोभयाभावविशिष्टप्रतियोगितानिरूपको वर्तते ।

→ तादृशनिरूपितत्व-घटोभयाभावीयप्रतियोगितायाः निरूपितत्वेऽपि सत्त्वाद् निरूपितत्वाभावरूपेण तादृशोभयाभावग्रहणं सम्भवति ।

→ ततश्च तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयवह्नित्ववृत्तिताविशिष्टप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वाभाव(= तादृशनिरूपितत्व-घटोभयाभाव)विशिष्टप्रतियोगितानिरूपकाभाव(= तादृशनिरूपितत्वघटोभयाभाव)विशिष्टा भवत्येव ।

तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयवह्नित्ववृत्तिताविशिष्टप्रतियोगितावच्छेदकतायाः केवलवह्नित्वे एव पर्याप्तत्वात् तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयवह्नित्ववृत्तिताविशिष्टप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं वह्नित्वगतैकत्वमेव भवेदिति निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता) अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वाभावविशिष्टप्रतियोगितानिरूपकाभावविशिष्ट-निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं वह्नित्वगतैकत्वमेव भवेत् ।

य
शो
ल
ता

प्रकृते साध्यतावच्छेदकता केवलवह्नित्वे एव पर्याप्ता इति साध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं वह्नित्वगतैकत्वमेव भवेत् । तादृशसाध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता केवलसाध्यत्वेन अवच्छेदकतात्वेन चैवाऽवच्छिन्ना इति तादृशसाध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायां च निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(साध्यता)-अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वाभावः वर्तते एव, अयं च निरूपितत्वाभावः तादृशनिरूपितत्वत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितानिरूपकः एव वर्तते । तादृशनिरूपितत्वत्वाभावीयप्रतियोगितायां तादृश-

निरूपितत्वत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वाभावः अस्त्येवेति
तादृशसाध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगिता-
वच्छेदकताभिन्न-(साध्यता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकता-
निरूपितत्वत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वाभावविशिष्टप्रति-
योगितानिरूपकाभावविशिष्ट-निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकता-
निरूपितप्रतियोगितारूपेण धर्तुं शक्यते इति निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगिता-
वच्छेदकताभिन्न-(साध्यता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकता-
निरूपितत्वत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वाभावविशिष्टप्रति-
योगितानिरूपकाभावविशिष्ट-निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकता-
निरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं वह्नित्वगतैकत्वमेव भवेत् ।

यशोलता

तथा च निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(साध्यता)
अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वत्वनिष्ठप्रतियो-
गितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वाभावविशिष्टप्रतियोगितानिरूपकाभावविशिष्ट
-निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्या-
प्त्यनुयोगितावच्छेदकवह्नित्वगतैकत्वरूपे निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशमहानसीयवह्न्यभावीय-
प्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छे-
दकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकता-
निरूपितत्वाभावविशिष्टप्रतियोगितानिरूपकाभावविशिष्ट-निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशमहानसीय-
वह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगिता-
वच्छेदकत्वसत्त्वाद् निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-स्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)-
अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वत्वनिष्ठप्रतियोगिता-
वच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वाभावविशिष्टप्रतियोगितानिरूपकाभावविशिष्ट
-निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-स्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनु-
योगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितायां निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न
-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(साध्यता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-
भिन्न-प्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकता-

निरूपितत्वाभावविशिष्टप्रतियोगितानिरूपकाभावविशिष्ट-निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकवह्नित्वगतैकत्वरूप-वृत्तित्वं सम्भवत्येव ।

ततश्च तादृशमहानसीयवह्न्यभावो धर्तुं शक्यते, तदधिकरणं पर्वतः, धूमस्तत्र वृत्तिरिति लक्षणाऽसमन्वयात् स्यादेवाऽव्याप्तिः ।

एवम् 'अत्र महानसीयवह्निः' - इत्येतज्ज्ञानं विषयितासम्बन्धेन महानसीयवह्निमत्, तज्ज्ञान-त्वाद् - इत्यत्र वह्न्यभावमादायाऽव्याप्तिः स्यादेव । तथा हि - प्रकृते वह्नित्ववृत्तिताविशिष्टा साध्यतावच्छेदकता गृह्यते । तादृशवह्नित्ववृत्तिताविशिष्टसाध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायाः साध्यत्वेन अवच्छेदकतात्वेन वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्येन च अवच्छिन्नत्वाद् यद्यपि तत्र निरूपितत्व-सम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(साध्यता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगिता-वच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वं वर्तते तथापि तादृशनिरूपितत्व-घटोभयाभावस्तु तत्र भवेदेव । अयञ्च उभयाभावः यद्यपि तादृशनिरूपितत्वत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-प्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकः वर्तते, तथापि तादृशोभयाभावीयप्रतियोगितायां तादृशनिरूपितत्वत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्व-घटोभयाभावस्तु वर्तते एवेति तादृशोभयाभावस्य निरूपितत्वनिष्ठप्रतियोगितानिरूपकतया तादृशोभयाभावीय-प्रतियोगितायां तादृशनिरूपितत्वत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपित-त्वाभावः भवेदेव । तथा च तादृशोभयाभावः निरूपितत्वत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-प्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वाभावविशिष्टप्रतियोगितानिरूपकः भवेदेव ।

य
शो
ल
ता

अयञ्चोभयाभावः (= निरूपितत्व-घटोभयाभावः) तादृशवह्नित्ववृत्तिताविशिष्टसाध्यता-वच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायां वर्तते इति तादृशवह्नित्ववृत्तिताविशिष्टसाध्यतावच्छेदकतावृत्ति-प्रतियोगिता निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(साध्यता)-अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वत्वनिष्ठप्रतियोगिता-वच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वाभावविशिष्टप्रतियोगितानिरूपकाभावविशिष्ट-प्रतियोगितारूपेण धर्तुं शक्यते, तादृशवह्नित्ववृत्तिताविशिष्टसाध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायां निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वं तु वर्तते एव ।

अतः निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(साध्यता)-अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वाभावविशिष्टप्रतियोगितानिरूपकाभावविशिष्ट -निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितारूपेण तादृशवह्नित्ववृत्तिताविशिष्टसाध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता धर्तुं शक्यते । वह्नित्ववृत्तिताविशिष्टसाध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिताश्रयीभूतसाध्यतावच्छेदकतायाः केवलवह्नित्वे एव पर्याप्तत्वात् तादृशनिरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(साध्यता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वाभावविशिष्टप्रतियोगितानिरूपकाऽभावविशिष्टनिरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं वह्नित्वगतैकत्वं भवेत् ।

प्रकृते यः वह्न्यभावः गृहीतः तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता केवलप्रतियोगित्वेन अवच्छेदकतात्वेनैव चावच्छिन्ना भवति इति तादृशवह्न्यभावीयवह्नित्ववृत्तिप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायां निरूपितत्वसम्बन्धाऽवच्छिन्न-तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वाभावः वर्तते । अयञ्च निरूपितत्वाभावः निरूपितत्वत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वाभावविशिष्टप्रतियोगितानिरूपकः एव, तादृशनिरूपितत्वाभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतायाः केवलनिरूपितत्वत्वे एव सत्त्वात् । तादृशनिरूपितत्वाभावीयप्रतियोगितायां वर्तमानः निरूपितत्वाभावः शुद्धः एव, न तु उभयाभावरूपः, तत्र तादृशनिरूपितत्वस्याऽवर्तमानत्वात् । तथा च तादृशवह्न्यभावीयवह्नित्ववृत्तिप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायां निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वाभावविशिष्टप्रतियोगितानिरूपकाभावः स्यात्, निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ -प्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वं तु तत्र अस्त्येवेति तादृशवह्न्यभावीयवह्नित्ववृत्तिप्रतियोगिताऽवच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगतानिष्ठ-प्रतियोगिता-

वच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकता-निरूपितत्वत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वाभावविशिष्ट-प्रतियोगितानिरूपकाभावविशिष्ट-निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्नतादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितारूपेण धर्तुं शक्यते ।

तादृशवह्न्यभावीयवह्नित्ववृत्तिप्रतियोगितावच्छेदकतायाः केवलवह्नित्वे एव पर्याप्तत्वात् तादृशवह्न्यभावीयवह्नित्ववृत्तिप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं वह्नित्वगतैकत्वं भवति इति निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगिता-वच्छेदकतानिरूपितत्वत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वाभाव-विशिष्टप्रतियोगितानिरूपकाभावविशिष्ट-निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगिता-निष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं वह्नित्व-गतैकत्वमेव भवेत् ।

ततश्च निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(साध्यता)अव-च्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वत्वनिष्ठप्रतियोगिता-वच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वाभावविशिष्टप्रतियोगितानिरूपकाभावविशिष्ट -निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्या-प्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपवह्नित्वगतैकत्वे निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगिता-निष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रति-योगितावच्छेदकतानिरूपितत्वत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वाभाव-विशिष्टप्रतियोगितानिरूपकाभावविशिष्ट-निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशवह्न्यभावीयप्रतियो-गितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसत्त्वाद् निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-स्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रति-योगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगिता-वच्छेदकतानिरूपितत्वाभावविशिष्टप्रतियोगितानिरूपकाभावविशिष्ट-निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न

-स्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(साध्यता)अवच्छेदकतात्व-निष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-प्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वाभावविशिष्टप्रतियोगितानिरूपकाभावविशिष्ट-निरूपितत्वसम्बन्धा-वच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदक-वह्नित्वगतैकत्वरूपवृत्तित्वं तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितायां सम्भवतीति तादृशो वह्न्यभावः धर्तुं शक्यते ।

तादृशवह्न्यभावाधिकरणम् 'अत्र महानसीयवह्निः' - इत्येतज्ज्ञानम्, तज्ज्ञानत्वहेतुस्तत्र वृत्तिरिति लक्षणाऽसमन्वयात् स्यादेव अव्याप्तिः । एवञ्च नोक्तपरिष्कारेणाऽपि निस्तारः ।

यदि चैतदव्याप्तिनिराकरणाय पुनः अनिरूपितत्वं = निरूपितत्वाभावः = निरूपितत्वत्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितानिरूपकाभावः - इत्येवम-भ्युपगम्य 'निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-स्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदक-तात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-भिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽ-निरूपितप्रतियोगितानिरूपकाभावविशिष्टप्रतियोगितानिरूपकाभावविशिष्ट-निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-स्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन

●

❊ અવચ્છેદકતાભેદનો પરિષ્કાર ❊

પ્રશ્ન :- (પૂર્વપક્ષની સામે આ પ્રશ્ન ઊઠાવવામાં આવે છે.) તમારો છલ કરવાનો સ્વભાવ કેમ જતો નથી. વારે વારે છલ કરે રાખો છો. સારું ચલો. તમારા આ છલનો પણ ઉત્તર વાળી દઈએ. તમે જે નિરૂપિતત્વત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્નઅવચ્છેદકતા = નિરૂપિતત્વત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાનિષ્ઠપ્રતિયોગિતાનિરૂપકભેદવિશિષ્ટઅવચ્છેદકતા - આ પ્રમાણે અર્થ કર્યો તે વ્યાજબી નથી.

કારણ કે નિરૂપિતત્વત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્નઅવચ્છેદકતા = નિરૂપિતત્વત્વનિષ્ઠ-અવચ્છેદકતાત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્નઅવચ્છેદકતાઅનિરૂપિતપ્રતિયોગિતાનિરૂપકભેદવિશિષ્ટ-અવચ્છેદકતા - આ પ્રમાણે અર્થ કરશો એટલે કોઈ વાંધો નહીં આવે.

निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(साध्यता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रति-योगितावच्छेदकतानिरूपितत्वत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपित-प्रतियोगितानिरूपकाभावविशिष्टप्रतियोगितानिरूपकाभावविशिष्ट-निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यता-

●

જુઓ, **पर्वतो वह्निमान् धूमात्** - આ સ્થલમાં વહ્નિઅભાવીયવહ્નિત્વનિષ્ઠપ્રતિયોગિતા-અવચ્છેદકતાવૃત્તિ પ્રતિયોગિતામાં - (૧) નિરૂપિતત્વસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રતિયોગિત્વનિષ્ઠ-અવચ્છેદકતાભિન્ન - (૨) અવચ્છેદકતાત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્ન-અવચ્છેદકતાનિરૂપિતત્વનો અભાવ રહે જ છે. તથા આ નિરૂપિતત્વઅભાવ વાસ્તવમાં નિરૂપિતત્વત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતા-ભિન્નઘટત્વાદિનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાથી અનિરૂપિતપ્રતિયોગિતાનિરૂપક જ છે. છતાં તમે નિરૂપિત-ત્વત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતા-ઘટઉભયભિન્ન-નિરૂપિતત્વત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાને લઈને અવ્યાપ્તિ આપી.

પરંતુ, આ તમે જે નિરૂપિતત્વત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતા-ઘટઉભયનો ભેદ લીધો તેની પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા નિરૂપિતત્વત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાત્વમાં અને ઘટત્વમાં રહે છે. મતલબ કે નિરૂપિતત્વત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્ન એવી ઘટત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાથી નિરૂપિતપ્રતિયોગિતાનિરૂપક નિરૂપિતત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતા-ઘટઉભયભેદ છે.

નવા પરિષ્કાર મુજબ જે નિરૂપિતત્વત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્ન-અવચ્છેદકતાઅનિરૂપિતપ્રતિયોગિતાનિરૂપકભેદ હોય તે જ ભેદ લઈ શકાશે. માટે, તાદૃશ ઉભયભેદ લઈ નહીં શકાય. કિંતુ, શુદ્ધ નિરૂપિતત્વત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાનો જ ભેદ લેવો પડશે. તે ભેદનું અધિકરણ નિરૂપિતત્વત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતા ન બની શકે. કિંતુ ઘટત્વનિષ્ઠ-અવચ્છેદકતા જ બને. તાદૃશઅવચ્છેદકતાથી અનિરૂપિત તાદૃશનિરૂપિતત્વઅભાવીય-પ્રતિયોગિતા છે જ. માટે, તાદૃશપ્રતિયોગિતાનિરૂપકનિરૂપિતત્વઅભાવ કે જે વહ્નિઅભાવીય-વહ્નિત્વવૃત્તિપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતામાં રહે છે તે અમારા પરિષ્કાર મુજબ લઈ શકાશે.

આ રીતે, તાદૃશવહ્નિઅભાવીયવહ્નિત્વવૃત્તિપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતામાં રહેનારી પ્રતિયોગિતામાં

(૧) નિરૂપિતત્વસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રતિયોગિતાનિષ્ઠ-અવચ્છેદકતાભિન્ન - (૨) અવ-ચ્છેદકતાત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્ન અવચ્છેદકતાનિરૂપિતત્વનો અભાવ રહી જશે તથા (૩)

યશોલ વિજ્ઞાન

य निष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपवृत्तिप्रतियो-
शो गितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः' - इत्येवं लक्षणमभ्युपगम्यते तदापि तत्राऽनिरू-
ल पितत्वप्रवेशात् पुनः तदेवाऽऽवर्तते, अनिरूपितत्वप्रवेशेन अत्र पुनः पुनः उक्तपरिष्कारकरणे

●

નિરૂપિતત્વસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રતિયોગિતાનિષ્ઠ-અવચ્છેદકતાનિરૂપિતત્વ પણ રહેશે.

∴ આ પ્રતિયોગિતા લઈ શકાશે. તેનું અધિકરણ માત્ર વહ્નિત્વ હોવાથી તાદશ-પ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદક રૂપ વહ્નિત્વગતએકત્વ થશે. આ રીતે વહ્નિઅભાવ લક્ષણઘટક બની જતા **पर्वतो वह्निमान् धूमात्** - આ સ્થલે લક્ષણસમન્વય થઈ જશે. આ જ રીતે સર્વત્ર લક્ષણસમન્વય થઈ જવાથી અસંભવને કોઈ અવકાશ રહેતો નથી.

✳ પરિષ્કારથી પરિષ્કૃત લક્ષણ ✳

આ પરિષ્કારથી અમારું લક્ષણ થયું -

(૧) સ્વનિષ્ઠ-નિરૂપિતત્વસંબંધઅવચ્છિન્ન-અવચ્છેદકતાભિન્ન-(૨) અવચ્છેદકતાત્વનિષ્ઠ-અવચ્છેદકતાભિન્ન-અવચ્છેદકતાનિરૂપિતત્વનિષ્ઠ'**નિરૂપિતત્વત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાત્વનિષ્ઠ-અવચ્છેદકતાભિન્નઅવચ્છેદકતાઅનિરૂપિત-નિરૂપિતત્વત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાનિષ્ઠ-પ્રતિયો-**
વિ **ગિતાનિરૂપકભેદવિશિષ્ટ**અવચ્છેદકતાઅનિરૂપિત-પ્રતિયોગિતાનિરૂપકઅભાવવિશિષ્ટ - (૩)
ન નિરૂપિતત્વસંબંધઅવચ્છિન્ન-સ્વનિષ્ઠ-અવચ્છેદકતાનિરૂપિતપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુ-
શ્રા યોગિતાઅવચ્છેદકત્વસંબંધથી

(૧) સાધ્યતાનિષ્ઠ-નિરૂપિતત્વસંબંધઅવચ્છિન્ન-અવચ્છેદકતાભિન્ન - (૨) અવચ્છેદકતાત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્નઅવચ્છેદકતાનિરૂપિતત્વનિષ્ઠ-**નિરૂપિતત્વત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતા-નિષ્ઠ-નિરૂપિતત્વત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્નઅવચ્છેદકતાઅનિરૂપિતપ્રતિ-યોગિતાનિરૂપકભેદવિશિષ્ટ**અવચ્છેદકતાઅનિરૂપિતપ્રતિયોગિતાનિરૂપકઅભાવવિશિષ્ટ- (૩) સાધ્યતાનિષ્ઠ-નિરૂપિતત્વસંબંધઅવચ્છિન્ન-અવચ્છેદકતાનિરૂપિતપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિ-અનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપવૃત્તિપ્રતિયોગિતાનિરૂપકઅભાવઅધિકરણઅવૃત્તિત્વ.

જુઓ, આટલા લાંબા લક્ષણમાં મૂંઝાતા નહીં. જે સમજી ગયા છીએ તે જ વાતને અહીં દર્શાવી છે. કોઈ નવી વાત નથી કરી. એક સ્પષ્ટતા મગજમાં કરી લો કે -

બે અભાવ છે - (૧) નિરૂપિતત્વઅભાવ,
(૨) અવચ્છેદકતાનો ભેદ

व्यक्तैवाऽनवस्था, अत्रापि अनिरूपितत्वप्रवेशेन तादृशनिरूपितत्व-घटोभयाभाववारणाय पुनः य

નિરૂપિતત્વઅભાવીયપ્રતિયોગિતા નિરૂપિતત્વમાં જાય. નિરૂપિતત્વનિષ્ઠપ્રતિયોગિતા નિરૂપિતત્વત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્નઅવચ્છેદકતાઅનિરૂપિત હોવી જોઈએ. પ્રતિયોગિતાના આ વિશેષણમાં જે અવચ્છેદકતાભેદવિશિષ્ટઅવચ્છેદકતા રહેલી છે તેના પેટમાં હવેનો પરિષ્કાર કર્યો. આ અવચ્છેદકતાભેદની પ્રતિયોગિતા અવચ્છેદકતામાં જાય. આ નિરૂપિતત્વ-ત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાનિષ્ઠપ્રતિયોગિતા અવચ્છેદકતાત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્નઅવચ્છેદકતા-અનિરૂપિત હોવી જોઈએ.

પદાર્થને મગજમાં સ્થિર કરીએ

આ રીતે, નિરૂપિતત્વનિષ્ઠા નિરૂપિતત્વઅભાવીય પ્રતિયોગિતા

↓

= નિરૂપિતત્વત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્નઅવચ્છેદકતાઅનિરૂપિત

= નિરૂપિતત્વત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાપ્રતિયોગિકભેદવિશિષ્ટઅવચ્છેદકતાઅનિરૂપિત

= નિરૂપિત્વત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાનિષ્ઠ**પ્રતિયોગિતા**નિરૂપકભેદવિશિષ્ટઅવચ્છેદકતાઅનિરૂપિત વિ

↓

(આ પ્રતિયોગિતાનું વિશેષણ) ન

નિરૂપિતત્વત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્નઅવચ્છેદકતાઅનિરૂપિત. ગ્રા

ટૂંકમાં, **બે પ્રતિયોગિતા આવી** →

(૧) નિરૂપિતત્વનિષ્ઠા → નિરૂપિતત્વઅભાવીય**પ્રતિયોગિતા**

↓

આ પ્રતિયોગિતા

નિરૂપિતત્વત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્નઅવચ્છેદકતાઅનિરૂપિત હોવી જોઈએ. તથા

(૨) નિરૂપિતત્વત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાનિષ્ઠા → નિરૂપિતત્વત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભેદીય **પ્રતિયોગિતા**

↓

આ પ્રતિયોગિતા

નિરૂપિતત્વત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્નઅવચ્છેદકતાઅનિરૂપિત હોવી જોઈએ.

निरूपितत्वत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितानिरूपकाभावरूपतया तद्विवक्षणे पुनस्तत्राऽनिरूपितत्वप्रवेशेन पुनस्तत्परिष्कारापत्त्या परिष्कारानुपरतेः इति नैव एतल्लक्षणं कथञ्चिदपि घटामञ्चति । अतः त्यक्तव्यमेतल्लक्षणमित्याशङ्कामपाकर्तुं लघुधर्मस्यैव प्रतियोगितावच्छेदकताङ्गीकारेऽपि प्रकृतलक्षणसमन्वयसम्भवञ्च 'उपाये सति कर्तव्यं

●

આ પ્રમાણે બન્ને જગ્યાએ પરિષ્કાર કરવા જરૂરી છે. બેમાંથી એક પણ પરિષ્કાર ન કરો તો અસંભવ પૂર્વવત્ આવી જાય. માટે, ઉભયત્ર પરિષ્કાર કરવો અનિવાર્ય છે. આ રીતે, જ્યારે પરિષ્કારથી અવ્યાપ્તિ દૂર થઈ શકે છે તો પછી તમે અસંભવદોષનું આપાદન કરો છો તે તમારી મંદબુદ્ધિતાને નથી સૂચવતું ?

❀ અપરિમિત પરિષ્કારોની શૃંખલા ❀

પૂર્વપક્ષ :- (પોતાની સામે ઉઠાવાયેલા પ્રશ્નનો જવાબ હવે પૂર્વપક્ષ વાળી રહેલ છે.) વાહ મહાશય વાહ ! ગજબ અક્કલમંદતાનું પ્રદર્શન કર્યું. અમે જે નિરૂપિતત્વત્વનિષ્ઠ-અવચ્છેદકતા-ઘટઉભયભેદને લઈને અવ્યાપ્તિ આપી હતી તેને દૂર કરવા માટે તમે નિરૂપિતત્વત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભેદીયપ્રતિયોગિતાના વિશેષણ તરીકે નિરૂપિતત્વત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્નઅવચ્છેદકતાઅનિરૂપિતત્વનો પ્રવેશ કરાવ્યો. પણ, આ પરિષ્કારમાં તમે નિરૂપિતત્વત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાના ભેદનો પ્રવેશ કરાવ્યો છે. અમે જે ઘટ-નિરૂપિતત્વત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાઉભયનો ભેદ લીધો છે તેમાં ઘટત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતા નિરૂપિતત્વત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાથી ભિન્ન છે. માટે, શુદ્ધનિરૂપિતત્વત્વનિષ્ઠ-અવચ્છેદકતાભેદ લઈશું. મતલબ કે આ ભેદીયપ્રતિયોગિતા શુદ્ધનિરૂપિતત્વત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્ન અવચ્છેદકતાથી અનિરૂપિત હશે. પણ, જ્યારે પુનઃ અહીં નિરૂપિતત્વત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતા-ઘટઉભયભેદ લઈ લઈશું તો તાદશભેદ નિરૂપિતત્વત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતામાં જ રહી જશે. માટે, પુનઃ અસંભવ દોષ લાગશે. હવે આ ભેદની પણ વ્યાખ્યા તમે જો પૂર્વવત્ કરો કે નિરૂપિતત્વત્વનિષ્ઠ-અવચ્છેદકતાત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્નઅવચ્છેદકતાઅનિરૂપિતપ્રતિયોગિતા-નિરૂપકઅભાવ તો પુનઃ અસંભવ ! આ રીતે નવા નવા પરિષ્કારો કરવા છતાં અસંભવ દોષ અટકી શકશે નહીં. ન તો તમારા પરિષ્કારો કરવાનું પૂરું થશે કે ન તો અસંભવ દોષ આવતો અટકશે. આ અનવસ્થા તમે અટકાવી નહીં શકો.

માટે, સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઅવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતા = (૧) સાધ્યતાનિષ્ઠ-નિરૂપિતત્વ-

सर्वेषां चित्तरञ्जनम्' इतिन्यायेन प्रदिदर्शयिषुः '**अथवा**' इत्युक्त्या नूतनं विकल्पं प्रदर्शयति ।

अथवाकल्पस्याऽयमाशयः - ननु तादृशं लक्षणमस्माकं सन्निधौ वर्तते येन नोक्ताऽऽपत्तिः भवेत्, गुरुधर्मस्यावच्छेदकत्वानङ्गीकारेऽपि च लक्षणसमन्वयो भवेत् । तथा हि - लक्षणे साध्यतावच्छेदकतात्वावच्छिन्नत्वम्, सम्बन्धकोटौ स्वावच्छेदकतात्वावच्छिन्नत्वं च प्रतियोगिताविशेषणविधया अनिवेश्य साध्यतावच्छेदकतात्वादिसमनियतत्वम् निवेश्यते, तथा चैवं लक्षणम् -

स्वावच्छेदकतात्वसमनियतप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतात्वसमनियतप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपवृत्तिप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः इति । य शो

●

સંબંધઅવચ્છિન્ન-અવચ્છેદકતાભિન્ન - (૨) અવચ્છેદકતાત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્ન-અવચ્છેદકતાઅનિરૂપિત - (૩) નિરૂપિતત્વસંબંધઅવચ્છિન્ન-સાધ્યતાનિષ્ઠ-અવચ્છેદકતાનિરૂપિત પ્રતિયોગિતા - આ પ્રમાણે જે અર્થ કરેલ છે તે અનવસ્થાદોષ દુષ્ટ હોવાથી આદરણીય નથી. લ તા

ઉપરાંતમાં, તમે જે જણાવ્યું કે 'આ લક્ષણ ગુરુ ધર્મને પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદક માનનારાઓના મતે કરવામાં આવ્યું છે.' પણ, હજુ આ વાત વિવાદાસ્પદ ઠરે છે. તમે જે બે અવ્યાપ્તિ આપી તેનો પરિહાર તો થઈ શકશે. પણ, તમારે લક્ષણ એવું બનાવવું જોઈએ, તમારે પરિષ્કાર એવો કરવો જોઈએ કે ગુરુ ધર્મને પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદક તરીકે ન સ્વીકારનાર લોકો પણ તમારા પરિષ્કારને સ્વીકારવામાં હિચકિચાટ ન અનુભવે.

શું તમારી પાસે સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઅવચ્છિન્નત્વનો અને પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વઅવચ્છિન્નત્વનો એવો કોઈ અર્થ છે ? કે જેના લીધે અમારી ઉપરોક્ત બન્ને પ્રકારની માંગણી સંતોષાઈ જાય અને ઉપરાંતમાં તે લક્ષણ ક્યાંય અવ્યાપ્તિઆદિદોષગ્રસ્ત ન હોય ! વિ

✱ નવો વિકલ્પ - નવું લક્ષણ - નવો રસ્તો ✱ ન

ઉત્તરપક્ષ :- (अथ.) અવશ્ય ! અમારી પાસે તેવો અર્થ છે જ. તમે આપેલ અનવસ્થા દોષનો પરિહાર તથા ગુરુ ધર્મને અવચ્છેદક ન માનનારા લોકોના મતે પણ સ્વીકાર્યતા - આ બન્ને વાત જ્યાં પુષ્ટ થાય તેવો અર્થ ગ્રંથકાર 'અથવા' કહીને બતાવી રહ્યા છે. મતલબ કે પૂર્વોક્ત પરિષ્કારમાં તમે બતાવ્યા તે દોષો આવી રહ્યા છે. તેથી ગ્રંથકાર નવો વિકલ્પ મ્રા

लक्षणसमन्वयश्चैवम् - पर्वतो वह्निमान् धूमाद् - इत्यत्र महानसीयवह्न्यभावः एतल्लक्षणानुसारेण तदैव धर्तुं शक्यते यदा तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगिता स्वावच्छेदकतात्वसमनियतप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतात्वसमनियतप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपे वर्तमाना भवेत् ।

- एतदपि तदैव शक्यं भवेत्, यदा तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वसमनियतप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपं साध्यतावच्छेदकतात्वसमनियतप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपञ्च एकं भवेत् ।

- ततश्चादौ साध्यतावच्छेदकतात्वसमनियतप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपं किं भवेत् ? तच्चिन्त्यते -

●

બતાવી રહ્યા છે.

સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઅવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતા એટલે કે સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વસમનિયતપ્રતિયોગિતા. સમનિયતત્વ = વ્યાપ્યત્વે સતિ વ્યાપકત્વમ્. મતલબ કે જ્યાં જ્યાં સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વ ત્યાં ત્યાં પ્રતિયોગિતા, જ્યાં જ્યાં પ્રતિયોગિતા ત્યાં ત્યાં સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વ હોય તો જ સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વસમનિયતપ્રતિયોગિતા કહેવાય.

સંબંધકોટિમાં જે પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વઅવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતા લીધી છે તેનો અર્થ પણ 'પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વસમનિયતપ્રતિયોગિતા' - આ પ્રમાણે કરવો. મતલબ કે જ્યાં જ્યાં પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વ ત્યાં ત્યાં પ્રતિયોગિતા, (આ વ્યાપ્તિમાં પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વ વ્યાપ્ય અને પ્રતિયોગિતા વ્યાપક) તથા જ્યાં જ્યાં પ્રતિયોગિતા ત્યાં ત્યાં પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વ (આ વ્યાપ્તિમાં પ્રતિયોગિતા વ્યાપ્ય અને પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વ એ વ્યાપક) જો હોય તો જ પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વસમનિયત પ્રતિયોગિતા કહી શકાય.

·※· વહ્નિસાધ્યક સ્થલે લક્ષણસમન્વય ·※·

હવે, લક્ષણસમન્વય કરીએ →

સ્થલ → **પર્વતો વહ્નિમાન્ ધૂમાત્** - આ સ્થલમાં જો અવ્યાપ્તિ આપવી હોય તો મહાનસીયવહ્નિઅભાવ લેવો જ પડશે. અને મહાનસીયવહ્નિઅભાવ તો જ લઈ શકાય કે જો

साध्यतावच्छेदकतात्वं वह्नित्ववृत्तिसाध्यतावच्छेदकतायामेव वर्तते, अतः वह्नित्ववृत्तिसाध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता एव साध्यतावच्छेदकतात्वसमनियतप्रतियोगितारूपेण धर्तुं शक्यते । यतः समनियतत्वं नाम व्याप्यत्वे सति व्यापकत्वम् । तथा च यत्र यत्र घटाभावाभावः तत्र तत्र घटः, यत्र यत्र न घटः तत्र तत्र न घटाभावाभावः, एवं यत्र यत्र घटः तत्र तत्र घटाभावाभावः, यत्र यत्र च न घटाभावाभावः तत्र तत्र न घटः - इत्येवं घटाधिकरणसामान्ये घटाभावाभावस्य वृत्तेः, तदतिरिक्ते कुत्राऽप्यवृत्तेः, घटाभावाभावाधिकरणसामान्ये घटस्य वृत्तेः तदतिरिक्ते कुत्राप्यवृत्तेः घटः घटाभावाभावसमनियतः उच्यते ।

एवं यत्र यत्र साध्यतावच्छेदकतात्वं तत्र तत्र या प्रतियोगिता, यत्र यत्र च न या प्रतियोगिता तत्र तत्र न साध्यतावच्छेदकतात्वम्, एवञ्च यत्र यत्र या प्रतियोगिता तत्र तत्र साध्यतावच्छेदकतात्वम्, यत्र यत्र च न साध्यतावच्छेदकतात्वं तत्र तत्र न या प्रतियोगिता सैव प्रतियोगिता साध्यतावच्छेदकतात्वसमनियता भवति इति या प्रतियोगिता साध्यतावच्छेदकतात्वाधिकरणानि यावन्ति तावत्सु सर्वेषु वर्तते, साध्यतावच्छेदकतात्वाधिकरणभिन्ने न कुत्रापि वर्तते सा प्रतियोगिता साध्यतावच्छेदकतात्वसमनियता भवेदिति भावः ।

●

પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વસમનિયતપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદક રૂપ અને સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વસમનિયતપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદક રૂપ - આ બન્ને રૂપ અભિન્ન થાય.

આના માટે બે વિકલ્પ છે (૧) જો સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વસમનિયતપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદક રૂપ મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વ થાય તો ઉક્ત બન્ને રૂપ અભિન્ન થઈ જાય. અથવા (૨) જો મહાનસીયવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વ-સમનિયતપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ વહ્નિત્વગતએકત્વ થઈ જાય તો પણ ઉક્ત બન્ને રૂપ અભિન્ન થઈ શકે છે.

પરંતુ, હવે આ બન્નેમાંથી એક પણ વિકલ્પ અજમાવી શકાશે નહીં. પ્રથમ વિકલ્પ સૌ પ્રથમ જોઈએ - આ વિકલ્પ પ્રમાણે સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વસમનિયતપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વને બનાવવાનું છે. આના માટે સૌ પ્રથમ મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીયપ્રતિયોગિતા સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વથી સમનિયત થવી જોઈએ. આ વાક્યને થોડું વાગોળીએ.

तथा च साध्यतावच्छेदकतात्वस्य वह्नित्ववृत्तिसाध्यतावच्छेदकतायामेव वर्तमानतया या प्रतियोगिता वह्नित्ववृत्तिसाध्यतावच्छेदकतायामेव वर्तते, तदतिरिक्तेषु अधिकरणेषु न वर्तते सैव प्रतियोगिता साध्यतावच्छेदकतात्वसमनियता भवेदिति वह्नित्ववृत्तिसाध्यतावच्छेदकतायां पर्याप्ता या प्रतियोगिता सा साध्यतावच्छेदकतात्वसमनियतप्रतियोगितारूपेण धर्तुं शक्यते, यतः यत्र यत्र (= वह्नित्ववृत्तिसाध्यतावच्छेदकतायां) साध्यतावच्छेदकतात्वं तत्र तत्र सा प्रतियोगिता वर्तते, यत्र यत्र (= वह्नित्ववृत्तिसाध्यतावच्छेदकताभिन्नमहानसीयत्ववृत्त्यवच्छेदकतादिषु) न प्रतियोगिता तत्र तत्र साध्यतावच्छेदकतात्वमपि न वर्तते, एवं यत्र यत्र (= वह्नित्ववृत्तिसाध्यतावच्छेदकतायां) प्रतियोगिता तत्र तत्र साध्यतावच्छेदकतात्वं यत्र यत्र (= वह्नित्ववृत्तिसाध्यतावच्छेदकताभिन्नमहानसीयत्ववृत्त्यवच्छेदकतादिषु कुत्रचिदपि) न साध्यतावच्छेदकतात्वं तत्र तत्र न प्रतियोगिता इति ।

●

આમ, તો અત્યાર સુધી આપણે જે કરતા હતા તેનું ઊંધું જ કર્યું છે. પહેલા અનુયોગિતા-અવચ્છેદક મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વ છે - એ પ્રમાણે જણાવતા હતા. આનો મતલબ એ થાય કે મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વથી અવચ્છિન્ન અનુયોગિતા છે. આ અનુયોગિતા-નિરૂપકપ્રતિયોગિતા જો સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વથી સમનિયત થાય તો અવશ્ય સાધ્યતા-અવચ્છેદકતાત્વસમનિયતપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વ થઈ જ જાય. હા, આપણે જે મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વઅવચ્છિન્ન-અનુયોગિતાનિરૂપકપ્રતિયોગિતા લીધી તે પર્યાપ્તિસંબંધી લેવાની = પર્યાપ્તિસંબંધથી જે અનુયોગિતા છે તેના સંબંધી લેવાની. મતલબ કે, અનુયોગિતાનિરૂપક અને પર્યાપ્તિનિરૂપક એવી પ્રતિયોગિતા લેવી. આવું જણાવવા માટે 'પર્યાપ્તીય' શબ્દ લખેલ છે. આમ, ફલિતાર્થ એ થયો કે - મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીયપ્રતિયોગિતા જો સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વને સમનિયત થઈ જાય તો સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વસમનિયત-પ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વ થઈ જશે.

❀ સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વસામનૈયત્યની વિચારણા ❀

આના માટે સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વની વ્યાપકતા અને સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વની વ્યાપ્યતા મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીયપ્રતિયોગિતામાં રહેવી જોઈએ. મતલબ કે (૧) જ્યાં જ્યાં સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વ હોય ત્યાં ત્યાં જો મહાન-સીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીયપ્રતિયોગિતા રહે અને (૨)

इत्थञ्च प्रतियोगिता केवलवह्नित्ववृत्तिसाध्यतावच्छेदकतायामेव वर्तते, वह्नित्ववृत्तिसाध्यतावच्छेदकतायाः केवलवह्नित्वे एव पर्याप्तत्वात् तादृशवह्नित्ववृत्तिसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं वह्नित्वगतैकत्वमेव भवेत्, साध्यतावच्छेदकतात्वसमनियतप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं वह्नित्वगतैकत्वमेव भवेत् ।

यदि च या प्रतियोगिता महानसीयत्ववृत्त्यवच्छेदकतायां वह्नित्ववृत्तिसाध्यतावच्छेदकतायाञ्च वर्तमाना भवेत् सा प्रतियोगिता गृह्यते तदा तादृशप्रतियोगिताश्रयीभूतमहानसीयत्ववृत्त्यवच्छेदकतावह्नित्ववृत्तिसाध्यतावच्छेदकत्वयोश्च महानसीयत्व-वह्नित्वोभयस्मिन्नेव पर्याप्तत्वात् तादृशमहानसीयत्ववृत्त्यवच्छेदकता-वह्नित्ववृत्तिसाध्यतावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वं भवेत्, किन्तु यदि सा महानसीयत्ववृत्त्यवच्छेदकतावह्नित्ववृत्तिसाध्यतावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगिता साध्यतावच्छेदकतात्वसमनियता भवेत् तदैव तादृशप्रतियोगिता धर्तुं शक्यते ।

●

જ્યાં જ્યાં મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીયપ્રતિયોગિતા રહે ત્યાં ત્યાં જો સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વ રહે - આ બે શરતમાંથી જો તાદશમહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીયપ્રતિયોગિતા પસાર થાય તો મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીયપ્રતિયોગિતા સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વસમનિયત કહેવાય.

હવે જોઈએ કે તાદશમહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીયપ્રતિયોગિતા ઉક્ત બે શરતમાંથી પસાર થાય છે કે નહીં ? મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વ મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વ - આ બેમાં રહે. માટે, તાદશમહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતા પણ મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વ - આ બન્નેમાં રહેશે. આ અનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીયપ્રતિયોગિતા મહાનસીયત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતામાં પણ રહે અને વહ્નિત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતામાં પણ રહે.

पर्वतो वह्निमान् धूमात् - આ સ્થલમાં માત્ર વહ્નિ જ સાધ્ય હોવાથી વહ્નિત્વનિષ્ઠ અવચ્છેદકતામાં જ સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વ ધર્મ રહે, મહાનસીયત્વનિષ્ઠ અવચ્છેદકતામાં નહીં. આમ, સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વનું અધિકરણ (૧) વહ્નિત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતા જ છે. આ બાજુ મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીયપ્રતિયોગિતાના

साध्यतावच्छेदकतात्वञ्च केवलवह्नित्ववृत्तिसाध्यतावच्छेदकतायामेव अस्ति, तत्र च तादृश-महानसीयत्ववृत्त्यवच्छेदकता-वह्नित्ववृत्तिसाध्यतावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगिता वर्तते एव । तथा च "यत्र यत्र (= वह्नित्ववृत्तिसाध्यतावच्छेदकतायां) साध्यतावच्छेदकतात्वं वर्तते तत्र तत्र सा प्रतियोगिता वर्तते, यत्र यत्र च (= महानसीयत्ववृत्त्यवच्छेदकता-वह्नित्ववृत्तिसाध्यतावच्छेदकतो-भयभिन्नेषु कुत्रचिदपि) न प्रतियोगिता तत्र तत्र साध्यतावच्छेदकतात्वमपि नास्ति, वह्नित्ववृत्ति-साध्यतावच्छेदकताभिन्नसर्वेषु अवृत्तित्वात् साध्यतावच्छेदकतात्वस्य" इति वक्तुं शक्यते इति साध्यतावच्छेदकतात्वव्यापकत्वं तु तादृशमहानसीयत्ववृत्त्यवच्छेदकता-वह्नित्ववृत्तिसाध्यतावच्छेद-कतोभयवृत्तिप्रतियोगितायां वर्तते ।

●

અધિકરણ બે છે - (૧) મહાનસીયત્વવૃત્તિઅવચ્છેદકતા, (૨) વહ્નિત્વવૃત્તિઅવચ્છેદકતા.

આ રીતે, જ્યાં - જ્યાં (= વહ્નિત્વવૃત્તિઅવચ્છેદકતામાં) સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વ રહે છે ત્યાં ત્યાં મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીયપ્રતિયોગિતા પણ રહે જ છે. હા ! એ સિવાયની મહાનસીયત્વવૃત્તિઅવચ્છેદકતામાં પણ રહે છે. કિંતુ જે સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વનું અધિકરણ છે ત્યાં તો તાદશપ્રતિયોગિતા છે જ. આ રીતે, મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીયપ્રતિયોગિતામાં સાધ્યતા-અવચ્છેદકતાત્વની વ્યાપકતા રહેલી હોવાથી પ્રથમ શરતમાંથી ઉક્ત પ્રતિયોગિતા પસાર થઈ જશે.

❋ પ્રતિયોગિતામાં વ્યાપ્યતા નહીં મળે ❋

હવે, દ્વિતીય શરત જોવાની છે. આ શરત મુજબ સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વની વ્યાપ્યતા મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીયપ્રતિયોગિતામાં રહેવી જોઈએ. એટલે કે જ્યાં જ્યાં મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપક-પર્યાપ્તીયપ્રતિયોગિતા હોય ત્યાં ત્યાં સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વ રહેવું જોઈએ. પણ, આ વાત શક્ય નથી થતી.

કારણ કે આપણે પૂર્વે જોઈ ગયા તે મુજબ મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વઅવચ્છિન્ન-અનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીયપ્રતિયોગિતાનું અધિકરણ બે થાય છે - (૧) મહાનસીયત્વવૃત્તિ-અવચ્છેદકતા અને (૨) વહ્નિત્વવૃત્તિઅવચ્છેદકતા. જ્યારે સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વનું અધિકરણ માત્ર વહ્નિત્વવૃત્તિઅવચ્છેદકતા જ છે. આમ, મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વઅવચ્છિન્ન-

किन्तु साध्यतावच्छेदकतात्वव्याप्यत्वं न सम्भवति, यतः यत्र यत्र (= महानसीयत्ववृत्त्यवच्छेदकतायां वह्नित्ववृत्तिसाध्यतावच्छेदकतायां च) तादृशी प्रतियोगिता तत्र तत्र न साध्यतावच्छेदकतात्वं वर्तते, वह्नित्ववृत्तिसाध्यतावच्छेदकतायां साध्यतावच्छेदकतात्वस्य वर्तमानत्वेऽपि महानसीयत्ववृत्त्यवच्छेदकतायां तस्याऽवर्तमानत्वात् । महानसीयत्ववृत्त्यवच्छेदकता न साध्यतावच्छेदकतारूपा, प्रकृते वह्नेरेव साध्यत्वेन वह्नौ एव साध्यतावच्छेदकतासम्भवात् । तथा च अन्या काऽपि प्रतियोगितादेरवच्छेदकतारूपा सा महानसीयत्ववृत्त्यवच्छेदकता प्रतिपत्तव्या, तत्र च साध्यतावच्छेदकतात्वं नैव स्यात् । अतः न तादृशमहानसीयत्ववृत्त्यवच्छेदकता-वह्नित्ववृत्तिसाध्यतावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगिता साध्यतावच्छेदकतात्वव्याप्या भवितुमर्हति । ततश्च साध्यतावच्छेदकतात्वसमनियतप्रतियोगितारूपेण तादृशमहानसीयत्ववृत्त्यवच्छेदकता-वह्नित्ववृत्तिसाध्यतावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगिता धर्तुं नैव शक्यते, तादृशप्रतियोगितायां साध्यतावच्छेदकतात्वव्यापकत्वसत्त्वेऽपि तद्व्याप्यत्वविरहात् । तथा च साध्यतावच्छेदकतात्वसमनियतप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपं महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वं नैव भवेत् ।

किन्तु साध्यतावच्छेदकतात्वसमनियतप्रतियोगितारूपेण पूर्वोक्तरीत्या वह्नित्ववृत्तिसाध्यतावच्छेदकतायां पर्याप्तप्रतियोगितायाः एव ग्रहणसम्भवात् साध्यतावच्छेदकतात्वसमनियतप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं वह्नित्वगतैकत्वमेव भवेत् ।

●

અનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીયપ્રતિયોગિતાનું અધિકરણ જે મહાનસીયત્વવૃત્તિઅવચ્છેદકતા તેમાં સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વ અવૃત્તિ થઈ જશે.

મતલબ કે, જ્યાં - જ્યાં (= વહ્નિત્વવૃત્તિઅવચ્છેદકતામાં અને મહાનસીયત્વવૃત્તિઅવચ્છેદકતામાં) મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીયપ્રતિયોગિતા રહે છે ત્યાં ત્યાં (= વહ્નિત્વવૃત્તિઅવચ્છેદકતામાં અને મહાનસીયત્વવૃત્તિઅવચ્છેદકતામાં) સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વ રહેતું નથી. હા, વહ્નિત્વવૃત્તિઅવચ્છેદકતામાં સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વ રહી જાય. કિંતુ મહાનસીયત્વવૃત્તિઅવચ્છેદકતામાં ન રહે. આમ, મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વવૃત્તિદ્વિત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીયપ્રતિયોગિતા સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વની અપેક્ષાએ વ્યાપક બનવા છતાં વ્યાપ્ય ન બની શકતી હોવાથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વસમનિયતપ્રતિયોગિતા તરીકે મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીયપ્રતિયોગિતા લઈ નહીં શકાય. માટે, સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વ-

अतः यदि साध्यतावच्छेदकतात्वसमनियतप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वसमनियतप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपञ्च एकं कर्तव्यं तदा तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वसमनियतप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपं वह्नित्वगतैकत्वं कर्तव्यमेव । तच्च शक्यं न वा इति चिन्त्यते -

वह्नित्ववृत्तिप्रतियोगितावच्छेदकता महानसीयत्ववृत्तिप्रतियोगितावच्छेदकता - इत्येवं द्वेधा तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकता । तत्र यदि वह्नित्ववृत्तिप्रतियोगितावच्छेदकतायामेव वर्तमाना प्रतियोगिता गृह्यते तदा तादृशवह्नित्ववृत्तिप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिताश्रयीभूतप्रतियोगितावच्छेदकतायाः केवलवह्नित्वे एव पर्याप्तत्वात् तादृशवह्नित्ववृत्तिप्रतियोगितावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं वह्नित्वगतैकत्वमेव भवेत् । अतः यदि तादृशवह्नित्ववृत्तिप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वसमनियता भवेत् तदा तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वसमनियतप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं वह्नित्वगतैकत्वं भवेत् ।

●

સમનિયતપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદક રૂપ મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગત-દ્વિત્વ થઈ નહીં શકે.

❋ તદ્વ્યક્તિત્વને અવચ્છેદક માનો તો પણ સમન્વય ❋

હવે, માત્ર વહ્નિત્વવૃત્તિસાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાં જ રહેનારી તદ્વ્યક્તિત્વથી અવચ્છિન્ન (કારણ કે સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વ ગુરુધર્મ હોવાથી તદ્વ્યક્તિત્વ અવચ્છેદક બને) એવી પ્રતિયોગિતા લઈએ. આ પ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ વહ્નિત્વગત-એકત્વ છે. આ વહ્નિત્વગતએકત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીયપ્રતિયોગિતા કે જે તદ્વ્યક્તિત્વથી અવચ્છિન્ન છે તે સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વને સમનિયત છે કે નહીં ? તે જોવાનું છે. પૂર્વે જણાવ્યું તે મુજબ સમનિયતત્વ = વ્યાપ્યત્વે સતિ વ્યાપકત્વમ્. મતલબ કે વહ્નિત્વગતએકત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીયપ્રતિયોગિતા સાધ્યતાઅવચ્છેદ-કતાત્વની વ્યાપ્ય પણ હોવી જોઈએ અને વ્યાપક પણ હોવી જોઈએ. એટલે કે જ્યાં જ્યાં સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વ ત્યાં ત્યાં વહ્નિત્વગતએકત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીય-પ્રતિયોગિતા હોવી જોઈએ અને જ્યાં જ્યાં વહ્નિત્વગતએકત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપક-

तादृशवह्नित्ववृत्तिप्रतियोगितावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता केवलवह्नित्ववृत्तिप्रतियोगितावच्छेदकतायां वर्तते, तत्र महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वं वर्तते एव, तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वस्य महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायामपि सत्त्वात्, वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायामपि सत्त्वात् । तथा च यत्र यत्र (= वह्नित्ववृत्तिप्रतियोगितावच्छेदकतायां) तादृशवह्नित्ववृत्तिप्रतियोगितावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता वर्तते तत्र तत्र तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वमपि वर्तते, यत्र यत्र च (= महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतोभयातिरिक्तेषु सर्वत्र) न तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वं तत्र तत्र न वह्नित्ववृत्तिप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता वर्तते, वह्नित्ववृत्तिप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नसर्वेषु तादृशप्रतियोगितायाः अविद्यमानत्वात् । तथा च तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वव्याप्यत्वं तादृशवह्नित्ववृत्तिप्रतियोगितावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितायां वर्तते ।

●

પર્યાપ્તીયપ્રતિયોગિતા હોય ત્યાં ત્યાં સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વ હોવું જોઈએ.

વહ્નિત્વગતએકત્વ માત્ર વહ્નિત્વમાં રહે છે. માટે, વહ્નિત્વગતએકત્વથી અવચ્છિન્ન અનુયોગિતા પણ વહ્નિત્વમાં જ રહે. તથા આ સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાની અનુયોગિતા છે તેની પ્રતિયોગિતા માત્ર સાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાં જ રહેશે અને આ સાધ્યતાઅવચ્છેદકતા માત્ર વહ્નિત્વમાં જ રહેનારી હોય છે. આમ, વહ્નિત્વગતએકત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીયપ્રતિયોગિતાનું અધિકરણ માત્ર વહ્નિત્વવૃત્તિઅવચ્છેદકતા. તથા '**पर्वतो वह्निमान् धूमात्**' - આ સ્થલમાં સાધ્યતાઅવચ્છેદક માત્ર વહ્નિત્વ જ હોવાથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વનું અધિકરણ માત્ર વહ્નિત્વવૃત્તિઅવચ્છેદકતા જ થશે. મતલબ કે જેટલા અધિકરણ વહ્નિત્વગતએકત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીયપ્રતિયોગિતાના છે તેટલા જ અધિકરણ સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વના છે. તથા જેટલા અધિકરણ સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વના છે તેટલા જ અધિકરણ વહ્નિત્વગતએકત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીયપ્રતિયોગિતાના છે.

તેથી, જ્યાં - જ્યાં (= વહ્નિત્વવૃત્તિઅવચ્છેદકતામાં) વહ્નિત્વગતએકત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીયપ્રતિયોગિતા છે ત્યાં - ત્યાં (= વહ્નિત્વવૃત્તિઅવચ્છેદકતામાં) સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વ છે જ. આ રીતે સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વની વ્યાપ્યતા વહ્નિત્વગતએકત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીય(તદ્વ્યક્તિત્વઅવચ્છિન્ન)પ્રતિયોગિતામાં રહી જશે.

य शो ल ता वि न म्रा

किन्तु तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वव्यापकत्वं तादृशवह्नित्ववृत्ति-प्रतियोगितावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितायां न सम्भवति, यतः यत्र यत्र (= महानसीयत्ववृत्ति-प्रतियोगितावच्छेदकतायां वह्नित्ववृत्तिप्रतियोगितावच्छेदकतायां च) तादृशमहानसीयवह्न्यभावीय-

●

તથા જ્યાં જ્યાં (= વહ્નિત્વવૃત્તિઅવચ્છેદકતામાં) સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વ છે ત્યાં ત્યાં (= વહ્નિત્વવૃત્તિઅવચ્છેદકતામાં) વહ્નિત્વગતએકત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીય-પ્રતિયોગિતા હોય જ. આ રીતે, સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વની વ્યાપકતા પણ વહ્નિત્વગતએકત્વ-અવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીયપ્રતિયોગિતામાં રહી જશે. તેથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વ-સમનિયત પ્રતિયોગિતા તરીકે વહ્નિત્વવૃત્તિએકત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીય-પ્રતિયોગિતા લઈ શકાશે. તાદશપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ વહ્નિત્વ-ગતએકત્વ થશે.

આમ, સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વસમનિયતપ્રતિયોગિતા તરીકે મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગત-દ્વિત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીયપ્રતિયોગિતા લઈ શકાતી ન હોવાથી, વહ્નિત્વગત-એકત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીય પ્રતિયોગિતા જ લઈ શકાતી હોવાથી સાધ્યતા-અવચ્છેદકતાત્વસમનિયતપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ વહ્નિત્વગત-એકત્વ જ થશે. મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વ નહીં.

❀ મહાનસીયવહ્નિઅભાવગ્રહણ અશક્ય ❀

આમ, અવ્યાપ્તિ આપવા માટે મહાનસીયવહ્નિઅભાવ લેવો જરૂરી છે. તે માટે જે બે રસ્તા હતા તેમાંથી પ્રથમ વિકલ્પ તો તમારા માટે શક્ય ન બન્યો. કારણ કે તે વિકલ્પ મુજબ સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વસમનિયતપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદક રૂપ મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વ થવું જોઈએ. જ્યારે પ્રસ્તુતમાં આપણે જોઈ ગયા તે મુજબ સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વસમનિયતપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ વહ્નિત્વગતએકત્વ જ થઈ શકે છે.

હવે દ્વિતીય વિકલ્પ વિચારો. આ વિકલ્પ મુજબ મહાનસીયવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતા-અવચ્છેદકતાત્વસમનિયતપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ વહ્નિત્વ-ગતએકત્વ થવું જોઈએ. આના માટે તમારે એવી પ્રતિયોગિતા શોધવી પડે કે (૧) જે પ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ વહ્નિત્વગતએકત્વ થતું હોય અને (૨)

प्रतियोगितावच्छेदकतात्वं वर्तते तत्र तत्र न वह्नित्ववृत्तिप्रतियोगितावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता वर्तते, वह्नित्ववृत्तिप्रतियोगितावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितायाः वह्नित्ववृत्तिप्रतियोगितावच्छेदकतायां विद्यमानत्वेऽपि महानसीयत्ववृत्तिप्रतियोगितावच्छेदकतायामविद्यमानत्वात्, तत्र च महानसीयवह्न्य-

●

જે પ્રતિયોગિતા મહાનસીયવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વને સમનિયત હોય.

એટલે કે વહ્નિત્વગતએકત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીયપ્રતિયોગિતા મહાન-સીયવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વથી સમનિયત હોવી જોઈએ. એટલે કે વહ્નિત્વગતએકત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીયપ્રતિયોગિતામાં મહાનસીયવહ્નિ-અભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વની વ્યાપ્યતા અને વ્યાપકતા બન્ને રહેવી જોઈએ. તેથી, જ્યાં - જ્યાં વહ્નિત્વગતએકત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીયપ્રતિયોગિતા હોય ત્યાં ત્યાં મહાનસીયવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વ રહેવું જોઈએ. (આ વ્યાપ્તિમાં મહાનસીયવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વ વ્યાપક તરીકે જણાય છે તથા વહ્નિત્વગતએકત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીયપ્રતિયોગિતા વ્યાપ્ય તરીકે જણાય છે.) તથા જ્યાં જ્યાં મહાનસીયવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વ હોય ત્યાં ત્યાં વહ્નિત્વગતએકત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીયપ્રતિયોગિતા હોવી જોઈએ. (આ વ્યાપ્તિમાં મહાનસીયવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વ વ્યાપ્ય તરીકે જણાય છે. તથા વહ્નિત્વગતએકત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીયપ્રતિયોગિતા વ્યાપક તરીકે જણાય છે.)

જો આ બન્ને પ્રકારની વ્યાપ્તિ તાદૃશમહાનસીયવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વ અને વહ્નિત્વગતએકત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીયપ્રતિયોગિતા વચ્ચે ઘટી શકે તો જ મહાનસીયવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વસમનિયત વહ્નિત્વગતએકત્વ-અવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીયપ્રતિયોગિતા કહેવાય.

વહ્નિત્વગતએકત્વ માત્ર વહ્નિત્વમાં જ રહેતું હોવાથી વહ્નિત્વગતએકત્વઅવચ્છિન્ન-અનુયોગિતા માત્ર વહ્નિત્વમાં જ રહે. આથી, આ અનુયોગિતાની પ્રતિયોગિતા માત્ર વહ્નિત્વવૃત્તિઅવચ્છેદકતામાં જ રહી શકે. આમ, વહ્નિત્વગતએકત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતા-નિરૂપકપર્યાપ્તીયપ્રતિયોગિતાનું અધિકરણ ફક્ત વહ્નિત્વવૃત્તિઅવચ્છેદકતા જ થાય છે.

જ્યારે, મહાનસીયવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા મહાનસીયત્વ અને વહ્નિત્વ - બેમાં રહેતી હોવાથી મહાનસીયવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વના અધિકરણ

भावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वस्य विद्यमानत्वात् । तथा च वह्नित्ववृत्तिप्रतियोगितावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितायां तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वव्याप्यत्वसत्त्वेऽपि तद्व्यापकत्वविरहात् तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वसमनियतप्रतियोगितारूपेण तादृशवह्नित्ववृत्तिप्रतियोगितावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता धर्तुं न शक्यते, तद्व्याप्यत्वे सति यः तद्व्यापकः सः एव तत्समनियतो भवितुम् अर्हतीति नियमात् ।

●

તરીકે બે ધર્મ મળશે - (૧) મહાનસીયત્વવૃત્તિઅવચ્છેદકતા, (૨) વહ્નિત્વવૃત્તિઅવચ્છેદકતા.

આમ, મહાનસીયવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વ જે વહ્નિત્વગતએકત્વ-અવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીયપ્રતિયોગિતાનું અધિકરણ વહ્નિત્વવૃત્તિઅવચ્છેદકતા છે તેમાં તો રહે જ છે. ઉપરાંતમાં, મહાનસીયત્વવૃત્તિઅવચ્છેદકતા પણ મહાનસીયવહ્નિ-અભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વનું અધિકરણ છે.

તેથી જ્યાં જ્યાં (= વહ્નિત્વવૃત્તિઅવચ્છેદકતામાં) વહ્નિત્વગતએકત્વઅવચ્છિન્ન-અનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીયપ્રતિયોગિતા રહેલી છે ત્યાં ત્યાં મહાનસીયવહ્નિઅભાવીય-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વ તો રહેલું જ છે. માટે, આ વ્યાપ્તિ ઘટી શકતી હોવાથી મહાન-સીયવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વની વ્યાપ્યતા વહ્નિત્વગતએકત્વઅવચ્છિન્ન-અનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીયપ્રતિયોગિતામાં રહેલી છે.

❋ વ્યાપ્યતા સંભવિત હોવા છતાં વ્યાપકતા અસંભવિત ❋

પરંતુ, 'જ્યાં જ્યાં મહાનસીયવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વ હોય ત્યાં ત્યાં વહ્નિત્વગતએકત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીયપ્રતિયોગિતા હોવી જોઈએ' - આ વ્યાપ્તિ બેસી નહીં શકે. કારણ કે મહાનસીયવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વના અધિકરણ તો બે છે - (૧) વહ્નિત્વવૃત્તિઅવચ્છેદકતા અને (૨) મહાનસીયત્વવૃત્તિ-અવચ્છેદકતા. જ્યારે વહ્નિત્વગતએકત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીયપ્રતિયોગિતા માત્ર વહ્નિત્વવૃત્તિઅવચ્છેદકતામાં જ રહે છે. આમ, જ્યાં જ્યાં મહાનસીયવહ્નિઅભાવીય-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વ રહે છે ત્યાં ત્યાં વહ્નિત્વગતએકત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતા-નિરૂપકપર્યાપ્તીયપ્રતિયોગિતા રહેતી નથી. કારણ કે તાદૃશ પ્રતિયોગિતા વહ્નિત્વવૃત્તિ-અવચ્છેદકતામાં રહેતી હોવા છતાં તાદૃશ પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વના અધિકરણ મહાન-સીયત્વવૃત્તિ અવચ્છેદકતામાં રહેતી નથી. માટે, મહાનસીયવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતા-

अतः प्रकृते तादृशी एव प्रतियोगिता ग्राह्या या महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वस्य यावन्ति अधिकरणानि तावत्सु सर्वेषु भवेत्, तदतिरिक्ते च कुत्रचिदपि न भवेत् । तथा च महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगिता

●

અવચ્છેદકતાત્વની વ્યાપકતા વહ્નિત્વગતએકત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીયપ્રતિયોગિતામાં રહી શકશે નહીં.

આ રીતે, તાદૃશમહાનસીયવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વની વ્યાપ્યતા વહ્નિત્વગતએકત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીયપ્રતિયોગિતામાં રહેવા છતાં પણ તાદૃશમહાનસીયવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વની વ્યાપકતા વહ્નિત્વગતએકત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીયપ્રતિયોગિતામાં નહીં રહે. માટે, તાદૃશમહાનસીયવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વસમનિયત પ્રતિયોગિતા તરીકે વહ્નિત્વગતએકત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીયપ્રતિયોગિતા લઈ નહીં શકાય.

હવે, મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીયપ્રતિયોગિતા લઈએ. મતલબ કે જે પ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીયઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ મહાનસીયત્વ -વહ્નિત્વગતદ્વિત્વ થાય તે પ્રતિયોગિતા લઈએ. આ પ્રતિયોગિતા તાદૃશમહાનસીયવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વને સમનિયત થાય છે કે નહીં ? - તે જોઈએ.

જ્યાં - જ્યાં તાદૃશમહાનસીયવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વ હોય ત્યાં - ત્યાં મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીયપ્રતિયોગિતા હોય તથા જ્યાં - જ્યાં મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીયપ્રતિયોગિતા હોય ત્યાં ત્યાં તાદૃશમહાનસીયવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વ હોય. મતલબ કે મહાનસીયવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વની વ્યાપ્યતા પણ મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીયપ્રતિયોગિતામાં રહેતી હોય અને તેમાં વ્યાપકતા પણ રહેતી હોય તો મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીયપ્રતિયોગિતા મહાનસીયવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વસમનિયત કહેવાય.

પૂર્વે જોઈ ગયા તે મુજબ તાદૃશમહાનસીયવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વનું અધિકરણ (૧) મહાનસીયત્વવૃત્તિઅવચ્છેદકતા અને (૨) વહ્નિત્વવૃત્તિઅવચ્છેદકતા - આ

एव ग्राह्या । तादृशप्रतियोगिता महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायामपि वर्तते, वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायामपि वर्तते, एतदतिरिक्तेषु न कुत्रापि वर्तते, एवं तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वमपि महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायामपि वर्तते, वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायामपि वर्तते, एतदतिरिक्ते च न कुत्रापि वर्तते ।

तथा च यत्र यत्र (= महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायाञ्च) तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वं तत्र तत्र तादृशमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगिताऽपि स्यादेव । यत्र यत्र च (= तादृशमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतोभयभिन्नेषु) तादृशप्रतियोगिता नास्ति तत्र तत्र तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्व-

●

બે અવચ્છેદકતા છે.

તથા મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વ મહાનસીયત્વમાં અને વહ્નિત્વમાં રહેલું હોવાથી તાદશદ્વિત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતા પણ મહાનસીયત્વમાં અને વહ્નિત્વમાં રહે. સ્પષ્ટ છે કે પ્રતિયોગિતાનું અધિકરણ પણ જે હોય તે મહાનસીયત્વમાં અને વહ્નિત્વમાં - બન્નેમાં રહે. આમ, મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીયપ્રતિયોગિતાના અધિકરણ પણ બે મળશે - (૧) મહાનસીયત્વવૃત્તિઅવચ્છેદકતા અને (૨) વહ્નિત્વવૃત્તિ-અવચ્છેદકતા.

આ રીતે, જેટલા અધિકરણ તાદશમહાનસીયવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વના છે તેટલાં જ અધિકરણ મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીયપ્રતિયોગિતાના પણ થશે.

❋ સમનિયત પ્રતિયોગિતાની પ્રાપ્તિ ❋

તેથી, જ્યાં- જ્યાં (= મહાનસીયત્વવૃત્તિઅવચ્છેદકતામાં + વહ્નિત્વવૃત્તિઅવચ્છેદકતામાં) તાદશમહાનસીયવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વ રહે છે ત્યાં ત્યાં મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીયપ્રતિયોગિતા પણ રહે જ છે. (આ વ્યાપ્તિમાં મહાનસીયવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વ વ્યાપ્ય તરીકે જણાય છે અને મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીયપ્રતિયોગિતા વ્યાપક તરીકે જણાય છે.)

मपि न विद्यते । अतः तादृशमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगितायां तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वव्यापकत्वं वर्तते ।

एवं यत्र यत्र (= महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां + वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां) तादृशप्रतियोगिता वर्तते तत्र तत्र तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वमपि वर्तते एव । यत्र यत्र च (= महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतोभयभिन्नेषु) तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वं नास्ति तत्र तत्र तादृशमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगिताऽपि नैव वर्तते । अतः तादृशमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठ-

●

તથા,

જ્યાં જ્યાં (= મહાનસીયત્વવૃત્તિઅવચ્છેદકતામાં + વહ્નિત્વવૃત્તિઅવચ્છેદકતામાં) મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીયપ્રતિયોગિતા છે ત્યાં ત્યાં તાદશમહાનસીયવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વ પણ છે. (આ વ્યાપ્તિમાં મહાનસીયવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વ વ્યાપક તરીકે જણાય છે. અને મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીયપ્રતિયોગિતા વ્યાપ્ય તરીકે જણાય છે.)

આ રીતે, તાદશમહાનસીયવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વની વ્યાપ્યતા અને વ્યાપકતા બન્ને મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીયપ્રતિયોગિતામાં રહેલ છે. તેથી તાદશમહાનસીયવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વસમનિયત પ્રતિયોગિતા તરીકે મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીયપ્રતિયોગિતા લઈ શકાશે.

આથી, તાદશમહાનસીયવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વસમનિયતપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વ જ બનશે, વહ્નિત્વગતએકત્વ નહીં.

અત્યાર સુધીની વાતનો સાર એ કે - મહાનસીયવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વસમનિયતપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ વહ્નિત્વગતએકત્વ થઈ શકતું નથી. કારણ કે વહ્નિત્વગતએકત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપક-

य शो ल ता वि न श्री

प्रतियोगितावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगितायां तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वव्याप्यत्वमपि भवेत् ।

तथा च व्याप्यत्वे सति व्यापकत्वं समनियतत्वमितिन्यायात् तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वसमनियतप्रतियोगितारूपेण तादृशमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतावह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगिता धर्तुं शक्यते । तादृशप्रतियोगिताश्रयीभूत-

●

પર્યાપ્તીયપ્રતિયોગિતા મહાનસીયવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વને વ્યાપ્ય થઈ શકતી હોવા છતાં પણ વ્યાપક થઈ શકે તેમ નથી. મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વઅવચ્છિન્ન-અનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીયપ્રતિયોગિતા જ લેવી પડશે. કારણ કે તે જ મહાનસીયવહ્નિ-અભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વને વ્યાપ્ય અને વ્યાપક બન્ને છે. આમ, મહાનસીય-વહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વસમનિયતપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતા-અવચ્છેદકરૂપ મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વ જ થશે.

મહાનસીયવહ્નિઅભાવનું ગ્રહણ અશક્ય

આ રીતે, અમે તમને જે બે રસ્તા બતાવ્યા છે કે જે બે રસ્તા સિવાય અન્ય કોઈ પણ રસ્તે અવ્યાપ્તિ આપવી શક્ય નથી તે બન્ને રસ્તા તમે લઈ નહીં શકો. પૂર્વે જણાવ્યું જ હતું કે - **पर्वतो वह्निमान् धूमात्** - આ સ્થલમાં મહાનસીયવહ્નિઅભાવને લઈને અવ્યાપ્તિ આપવી હોય તો બે વિકલ્પ હતા -

(૧) સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વસમનિયતપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતા-અવચ્છેદકરૂપ વહ્નિત્વગતએકત્વની જગ્યાએ મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વ બનાવવું પડે. અથવા

(૨) મહાનસીયવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વસમનિયતપ્રતિયોગિતા-નિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વની જગ્યાએ વહ્નિત્વ-ગતએકત્વ બનાવવું પડે.

પ્રથમ વિકલ્પ તો જ સાકાર થાય જો મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વઅવચ્છિન્ન-અનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીય પ્રતિયોગિતા સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વને સમનિયત થાય. પરંતુ મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીયપ્રતિયોગિતામાં સાધ્યતા-અવચ્છેદકતાત્વની વ્યાપકતા રહેવા છતાં વ્યાપ્યતા રહી શકતી નથી. માટે, મહાનસીયત્વ

महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताद्विकस्य महानसीयत्व-वह्नित्वोभयस्मिन्नेव पर्याप्तत्वात् तादृशमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपं महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वमेव भवेत्, न तु वह्नित्वगतैकत्वमिति तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वसमनियतप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपमपि महानसीयत्व-वह्नित्व-गतद्वित्वमेव भवेत्, न तु वह्नित्वगतैकत्वम् ।

पूर्वोक्तरीत्या साध्यतावच्छेदकतात्वसमनियतप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपञ्च वह्नित्वगतैकत्वमेव वर्तते, न तु महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वमिति तादृशमहानसीयवह्न्यभावीय-प्रतियोगितावच्छेदकतात्वसमनियतप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वस्य साध्यतावच्छेदकतात्वसमनियतप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकवह्नित्वगतैकत्वरूपेऽसत्त्वात्

●

-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીયપ્રતિયોગિતા સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વને સમનિયત થઈ શકશે નહીં.

વહ્નિત્વગતએકત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીયપ્રતિયોગિતામાં સાધ્યતા-અવચ્છેદકતાત્વની વ્યાપ્યતા પણ રહેલી છે અને વ્યાપકતા પણ રહેલી છે. માટે, સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વસમનિયતપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદક રૂપ વહ્નિત્વગતએકત્વ જ થશે, મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વ નહીં થાય. માટે, પ્રથમ વિકલ્પ સ્વીકારી નહીં શકાય.

⁂ દ્વિતીય વિકલ્પના આધારે વિચારણા ⁂

હવે દ્વિતીય વિકલ્પ પણ જોઈ લઈએ -

(૨) દ્વિતીય વિકલ્પ સાકાર કરવા માટે મહાનસીયવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતા-અવચ્છેદકતાત્વસમનિયતપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીયઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ વહ્નિત્વગત-એકત્વ થવું જરૂરી છે. તે માટે વહ્નિત્વગતએકત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીય-પ્રતિયોગિતા મહાનસીયવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વને સમનિયત હોવી જોઈએ.

પરંતુ વહ્નિત્વગતએકત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીયપ્રતિયોગિતામાં મહાન-સીયવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વની વ્યાપ્યતા રહેવા છતાં પણ વ્યાપકતા ન રહેતી હોવાથી તે સમનિયત થઈ શકે તેમ નથી.

स्वावच्छेदकतात्वसमनियतप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितायां साध्यतावच्छेदकतात्वसमनियतप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकवह्नित्वगतैकत्वरूपवृत्तित्वं नैव सम्भवेत् । तत् कथं महानसीयवह्न्यभावमादायाऽव्याप्तिः भवतीति स्वप्नेऽपि विम्रष्टुमुचितमिति ?

किन्तु प्रकृते वह्न्यभावः ग्राह्यः । वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वं केवलवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायामेव वर्तते । अत्र यदि महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगिता गृह्यते तदा "यत्र यत्र (= वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां) वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वं तत्र तत्र तादृशप्रतियोगिता वर्तते एव, यत्र यत्र च (= महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतोभयभिन्नसर्वेषु) न तादृशप्रतियोगिता तत्र तत्र वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वमपि नैव वर्तते" - इत्येवं तादृशमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदक-

●

મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીયપ્રતિયોગિતા જ મહાનસીયવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વની વ્યાપ્ય પણ છે અને વ્યાપક પણ છે. તેથી, મહાનસીયવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વસમનિયતપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વ જ થશે. વહ્નિત્વગતએકત્વ નહીં થાય.

આમ, મહાનસીયવહ્નિઅભાવ લઈ નહીં શકાય. લક્ષણસમન્વય માટે શુદ્ધ વહ્નિઅભાવ લઈએ.

હમણાં જોઈ ગયા તે મુજબ સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વસમનિયતપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ તો વહ્નિત્વગતએકત્વ જ છે. તથા શુદ્ધવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વસમનિયતપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ પણ વહ્નિત્વગતએકત્વ જ થશે. કારણ કે મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીયપ્રતિયોગિતા તાદૃશવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વને સમનિયત થઈ શકે તેમ નથી. વહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વ માત્ર વહ્નિત્વવૃત્તિ(પ્રતિયોગિતા)અવચ્છેદકતામાં જ રહેશે. જ્યારે મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીયપ્રતિયોગિતા મહાનસીયત્વવૃત્તિઅવચ્છેદકતામાં પણ રહે અને

तोभयवृत्तिप्रतियोगितायां तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वव्यापकत्वं सम्भवति, किन्तु "यत्र यत्र (= महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायांवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां च) तादृशप्रतियोगिता वर्तते तत्र तत्र तादृशवह्न्यभावीय-प्रतियोगितावच्छेदकतात्वमपि वर्तते एव" इति वक्तुमशक्यत्वेन तादृशोभयवृत्तिप्रतियोगितायां तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेद-कतात्वव्याप्यत्वं न सम्भवति । अतः तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वसमनियतप्रति-योगितारूपेण तादृशमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतावह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतोभय-वृत्तिप्रतियोगिता धर्तुं न शक्यते ।

किन्तु प्रकृते वह्नित्ववृत्तिप्रतियोगितावच्छेदकतायामेव वर्तमानं प्रतियोगित्वं ग्राह्यम् । तादृश-वह्नित्ववृत्तिप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता यत्र यत्र (= तादृशवह्नित्ववृत्तिप्रतियोगिता-वच्छेदकतायां) वर्तते तत्र तत्र तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वमपि वर्तते एव, यत्र

●

વહ્નિત્વવૃત્તિઅવચ્છેદકતામાં પણ રહે.

આમ, જ્યાં જ્યાં વહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વ છે ત્યાં ત્યાં મહાનસીયત્વ -વહ્નિત્વવૃત્તિદ્વિત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીયપ્રતિયોગિતા છે - આ વ્યાપ્તિ સંભવી શકે છે. કિંતુ જ્યાં જ્યાં મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીય-પ્રતિયોગિતા છે ત્યાં ત્યાં વહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વ છે - આવું કહેવું શક્ય નથી. તેથી, વહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વની વ્યાપકતા મહાનસીયત્વવહ્નિત્વ-ગતદ્વિત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીયપ્રતિયોગિતામાં રહેવા છતાં પણ મહાનસીયત્વ -વહ્નિત્વગતદ્વિત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીયપ્રતિયોગિતામાં વહ્નિઅભાવીય-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વની વ્યાપ્યતા રહી નહીં શકે.

સ્પષ્ટ છે કે વહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વને સમનિયત પ્રતિયોગિતા તરીકે મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીયપ્રતિયોગિતા લઈ ન શકાય. વહ્નિત્વગતએકત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીયપ્રતિયોગિતા જ વહ્નિ-અભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વને સમનિયતપ્રતિયોગિતા તરીકે લઈ શકાય.

કારણ કે વહ્નિત્વગતએકત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીયપ્રતિયોગિતા વહ્નિત્વ-વૃત્તિઅવચ્છેદકતામાં જ રહેશે. તથા વહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વ પણ વહ્નિત્વ-વૃત્તિઅવચ્છેદકતામાં જ રહે છે. આમ બન્ને અધિકરણ સરખે સરખા અને સરખે સરખી

यत्र च (= तादृशवह्नित्ववृत्तिप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नेषु) न तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वं तत्र तत्र न तादृशप्रतियोगित्वम्, एवं यत्र यत्र (= तादृशवह्नित्ववृत्तिप्रतियोगितावच्छेदकतायां) तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वं तत्र तत्र वह्नित्ववृत्तिप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता वर्तते एव, यत्र यत्र च (= तादृशवह्नित्ववृत्तिप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नेषु) न तादृशवह्नित्ववृत्तिप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता, तत्र तत्र न तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वमपि इति तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वव्याप्यत्वमपि तादृशप्रतियोगितायां भवेत्, तद्व्यापकत्वमपि तादृशप्रतियोगितायां भवेदिति तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वसमनियतप्रतियोगितारूपेण तादृशवह्नित्ववृत्तिप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता धर्तुं शक्यते ।

●

સંખ્યાવાળા જ હોવાથી જ્યાં જ્યાં વહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વ છે ત્યાં ત્યાં વહ્નિત્વગતએકત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીયપ્રતિયોગિતા છે તથા જ્યાં જ્યાં વહ્નિત્વગતએકત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીયપ્રતિયોગિતા છે ત્યાં ત્યાં વહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વ છે - આ બન્ને પ્રકારની વ્યાપ્તિ સુશક્ય હોવાથી વહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વની વ્યાપ્યતા પણ વહ્નિત્વગતએકત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીયપ્રતિયોગિતામાં રહેશે અને વ્યાપકતા પણ રહેશે.

❋ વહ્નિસાધ્યક સ્થલે લક્ષણસમન્વય ❋

સ્પષ્ટ છે કે - આ કારણે વહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વસમનિયતપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ વહ્નિત્વગતએકત્વ જ થશે, મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વ નહીં.

આ રીતે, સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વસમનિયતપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીયઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ વહ્નિત્વગતએકત્વ અને વહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વસમનિયતપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ પણ વહ્નિત્વગતએકત્વ. તેથી સ્વઅવચ્છેદકતાત્વસમનિયતપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વસંબંધથી તાદૃશવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતા સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વસમનિયતપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ વહ્નિત્વગતએકત્વમાં રહી જશે. પરિણામે, તાદૃશપ્રતિયોગિતાનિરૂપકવહ્નિઅભાવ લઈ શકાય. તેનું અધિકરણ જલહ્રદ. ધૂમ ત્યાં અવૃત્તિ. આ રીતે લક્ષણસમન્વય થઈ જવાથી અવ્યાપ્તિને અવકાશ નથી.

तादृशप्रतियोगिताश्रयीभूतवह्नित्ववृत्तिप्रतियोगितावच्छेदकतायाः केवलवह्नित्वे एव पर्याप्तत्वात् तादृशवह्नित्ववृत्तिप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं वह्नित्वगतैकत्वमेव भवेदिति तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वसमनियतप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं वह्नित्वगतैकत्वमेव भवेत् । पूर्वोक्तरीत्या साध्यतावच्छेदकतात्वसमनियतप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं वह्नित्वगतैकत्वमेव वर्तते इति साध्यतावच्छेदकतात्वसमनियतप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकवह्नित्वगतैकत्वरूपे तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वसमनियतप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसत्त्वात् स्वावच्छेदकतात्वसमनियतप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतात्वसमनियतप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकवह्नित्वगतैकत्वरूपवृत्तित्वं तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितायां सम्भवत्येवेति तादृशो वह्न्यभावः धर्तुं शक्यते । तदधिकरणं जलह्रदादिकम्, धूमस्तत्रावृत्तिरिति लक्षणसमन्वयात् न काऽप्यव्याप्तिः ।

●

આ રીતે આપણું લક્ષણ થયું →

સ્વઅવચ્છેદકતાત્વસમનિયતપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદક(રૂપ)ત્વ-સંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વસમનિયતપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદ-કરૂપવૃત્તિપ્રતિયોગિતાનિરૂપકઅભાવઅધિકરણઅવૃત્તિત્વ.

અહીં બે પરિષ્કાર આપણે કર્યા છે. (૧) સ્વઅવચ્છેદકતાત્વઅવચ્છિન્નને સંબંધકોટિમાંથી કાઢી નાંખી સ્વઅવચ્છેદકતાત્વસમનિયતનો પ્રવેશ કરાવેલ છે. તથા (૨) સાધ્યતાઅવચ્છેદક-તાત્વસમનિયત પ્રતિયોગિતાનો પ્રવેશ કરાવેલ છે, અને સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઅવચ્છિન્નને કાઢી મૂકેલ છે. વહ્નિત્વવૃત્તિતાવૈશિષ્ટ્યને લઈને આવતી અવ્યાપ્તિ દૂર કરવા માટે સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઅવચ્છિન્નત્વનો અને સ્વઅવચ્છેદકતાત્વઅવચ્છિન્નત્વનો અર્થ કંઈક કરવો જરૂરી બન્યો. પણ, જે - જે અર્થ કર્યા તે સર્વત્ર કંઈક ને કંઈક ક્ષતિગ્રસ્ત થયા. આથી, સમનિયતત્વનો પ્રવેશ કરાવ્યો. અવચ્છિન્નત્વને છોડી દીધું. સમનિયતત્વના પ્રવેશથી વહ્નિત્વ-વૃત્તિતાવૈશિષ્ટ્યને લઈને આવતી અવ્યાપ્તિ કેવી રીતે દૂર થશે - તે આપણે હવે જોવાનું છે. પણ, સૌ પ્રથમ **पर्वतो वह्निमान् धूमात्** - આ સ્થલમાં લક્ષણસમન્વય જોઈ લીધાં પછી હવે **'महानसीयवह्निः अत्र वर्तते' - इत्येतज्ज्ञानं विषयितासम्बन्धेन महानसीयवह्निमत्, तज्ज्ञानत्वात्** - આ સ્થલમાં લક્ષણસમન્વય જોઈ લઈએ.

યશોલતા વિજ્ઞાન

अत्र लक्षणे समनियतत्वमेव प्रवेशनीयम्, यदि समनियतत्वं विहाय व्याप्यत्वं व्यापकत्वं वा प्रवेश्य *(१)* 'स्वावच्छेदकतात्वव्याप्यप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतात्वव्याप्यप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपवृत्तिप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः' - इत्येवं *(२)* 'स्वावच्छेदकतात्वव्यापकप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतात्वव्यापकप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपवृत्तिप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः' - इत्येवं वा लक्षणमभ्युपगम्यते, तदा 'पर्वतो वह्निमान् धूमाद्' - इत्यत्र महानसीयवह्न्यभावमादाय याऽव्याप्तिः भवति न तन्निवारणं कर्तुं शक्यते । एवञ्च समनियतत्वमपि उभयत्र निवेश्यम्, एकत्रैव तन्निवेशमङ्गीकृत्य *(३)* 'स्वावच्छेदकतात्वव्याप्यप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतात्वसमनियतप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपवृत्तिप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः' - इत्येवम्, *(४)* 'स्वावच्छेदकतात्वव्यापकप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतात्वसमनियतप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपवृत्तिप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः' - इत्येवम्, *(५)* 'स्वावच्छेदकतात्वसमनियतप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतात्वव्याप्यप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपवृत्तिप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः' - इत्येवम्, *(६)* 'स्वावच्छेदकतात्वसमनियतप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतात्वव्यापकप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपवृत्तिप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः' - इत्येवं वा लक्षणमभ्युपगम्यते तदापि नाऽव्याप्तिनिराकरणं सम्भवति ।

प्रथमलक्षणद्विकं विमुच्यादौ अन्त्यलक्षणचतुष्कं निरूप्यते । तद्यथा - (१) स्वावच्छेदकतात्वव्याप्यप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतात्वसमनियतप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपवृत्तिप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः - इत्येवं लक्षणं यदि अभ्युपगम्यते तदा 'पर्वतो वह्निमान् धूमाद्' - इत्यत्राऽव्याप्तिः महानसीयवह्न्यभावमादाय भवेदेव । तथा हि - यदि प्रकृते महानसीयवह्न्यभावः धर्तुमिष्यते तदा द्वौ विकल्पौ -

(१) तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वव्याप्यप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं वह्नित्वगतैकत्वं भवेद् यद्वा (२) साध्यतावच्छेदकतात्वसमनियतप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वं भवेत् ।

तत्र साध्यतावच्छेदकतात्वसमनियतप्रतियोगितारूपेण पूर्वोक्तरीत्या यत्प्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वं भवेत् तादृशी महानसीयत्वनिष्ठावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगिता धर्तुं नैव शक्यते । या च प्रतियोगिता वह्नित्ववृत्तिसाध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता साध्यतावच्छेदकतात्वसमनियतप्रतियोगितारूपेण धर्तुं शक्यते तत्प्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपं वह्नित्वगतैकत्वमेव भवेत् । तथा च साध्यतावच्छेदकतात्वसमनियतप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपविधया वह्नित्वगतैकत्वमेव प्राप्यते, न तु महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वमिति द्वितीयो विकल्पः नैव शक्यः ।

अतः प्रथमो विकल्पः सम्भवति न वा तदेव चिन्तनीयम् । यादृशप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं वह्नित्वगतैकत्वं वर्तते तादृशप्रतियोगिता यदि महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वव्याप्या भवेत् तदैव महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वव्याप्यप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं वह्नित्वगतैकत्वं भवेत् । अर्थाद् वह्नित्वगतैकत्वावच्छिन्ना या अनुयोगिता तन्निरूपिका या पर्याप्तीयप्रतियोगिता सा यदि महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वव्याप्यप्रतियोगितारूपेण धर्तुं शक्या भवेत् तदा महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वव्याप्यप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं वह्नित्वगतैकत्वं भवेत् । यत्प्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं वह्नित्वगतैकत्वं भवेत् सा प्रतियोगिता वह्नित्वगतैकत्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीया भवति । यथा वह्नित्ववृत्तिप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं वह्नित्वगतैकत्वं भवति, अतः तादृशवह्नित्ववृत्तिप्रतियोगितावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता वह्नित्वगतैकत्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीया भवत्येव, यतः वह्नित्वगतैकत्वावच्छिन्नानुयोगिता वह्नित्वे वर्तते, वह्नित्वे च वह्नित्ववृत्तिप्रतियोगितावच्छेदकता पर्याप्तिसम्बन्धेन अस्ति इति वह्नित्वनिष्ठानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयप्रतियोगिता वह्नित्ववृत्तिप्रतियोगितावच्छेदकतायां भवेदेव । याऽनुयोगिता पर्याप्तिसम्बन्धेन भवति

तन्निरूपितप्रतियोगिताऽपि पर्याप्तीया = पर्याप्तिसम्बन्धेनैव भवति । यथा भूतले घटः इत्यत्र भूतलनिष्ठानुयोगिताऽपि संयोगसम्बन्धेनावच्छिन्ना भवति, घटनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताऽपि संयोगे एव भवति ।

ततश्च यदि वह्नित्वगतैकत्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयप्रतियोगिता महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वव्याप्या भवेत् तदा महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वव्याप्यप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं वह्नित्वगतैकत्वं भवेत् । पूर्वोक्तरीत्या तादृशवह्नित्ववृत्तिप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता वह्नित्वगतैकत्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयप्रतियोगितारूपेण धर्तुं शक्यते इति यदि तादृशवह्नित्ववृत्तिप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वव्याप्या भवेत् तदा वह्नित्वगतैकत्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयप्रतियोगिताऽपि महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वव्याप्या भवेत् ।

य शो ल ता

महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वं महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायामपि वर्तते, वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायामपि वर्तते, तादृशवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता केवलवह्नित्ववृत्तिप्रतियोगितावच्छेदकतायामेव वर्तते । ततश्च यत्र यत्र (= वह्नित्ववृत्तिप्रतियोगितावच्छेदकतायां) वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता वर्तते तत्र तत्र तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वं वर्तते एव, यत्र यत्र च (= तादृशमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतोभयभिन्नेषु) तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वं न विद्यते तत्र तत्र तादृशवह्नित्ववृत्तिप्रतियोगितावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिताऽपि नैव भवेत्, तादृशप्रतियोगितायाः वह्नित्ववृत्तिप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नेषु सर्वेषु अपि अविद्यमानत्वात् । तथा च वह्नित्ववृत्तिप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वव्याप्या भवति इति वह्नित्वगतैकत्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयप्रतियोगिता तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वव्याप्या भवेदिति यादृशप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं वह्नित्वगतैकत्वं वर्तते तादृशी प्रतियोगिता तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वव्याप्या सञ्जाता । अतः तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वव्याप्यप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं वह्नित्वगतैकत्वं भवेदेव ।

साध्यतावच्छेदकतात्वसमनियतप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं तु वह्नित्वगतैकत्वमेवाऽस्ति इति पूर्वमुक्तमेव, तथा च साध्यतावच्छेदकतात्वसमनियतप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकवह्नित्वगतैकत्वरूपे तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वव्याप्यप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसत्त्वात् स्वावच्छेदकतात्वव्याप्यप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतात्वसमनियतप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकवह्नित्वगतैकत्वरूपवृत्तित्वं तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितायां स्यादेव इति तादृशो महानसीयवह्न्यभावः धर्तुं शक्यते, तदधिकरणं पर्वतः, धूमस्तत्र वृत्तिरिति लक्षणाऽसमन्वयात् स्यादेव अव्याप्तिः ।

(२) यदि 'स्वावच्छेदकतात्वव्यापकप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतात्वसमनियतप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपवृत्तिप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः' - इत्येवं लक्षणमभ्युपगम्यते तदा ***यद्यपि*** नोक्तरीत्या अव्याप्तिः सम्भवति, यतः या वह्नित्ववृत्तिप्रतियोगितावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता गृहीता सा तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वव्याप्या वर्तते, किन्तु तद्व्यापिका भवितुं नार्हति । यतः यत्र यत्र (= महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायाञ्च) तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वं वर्तते तत्र तत्र वह्नित्ववृत्तिप्रतियोगितावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता नास्ति, तादृशप्रतियोगितायाः वह्नित्ववृत्तिप्रतियोगितावच्छेदकतायां सत्त्वेऽपि महानसीयत्ववृत्तिप्रतियोगितावच्छेदकतायामसत्त्वात्, तथा च तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वव्याप्यप्रतियोगितारूपेण तादृशवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायाः ग्रहणसम्भवेऽपि तादृशप्रतियोगितावच्छेदकतात्वव्यापकप्रतियोगितारूपेण तद्ग्रहणं न सम्भवति । अतः न तादृशवह्नित्ववृत्तिप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितामादाय पूर्वोक्तरीत्याऽव्याप्तिदानं युज्यते; ***तथापि*** अव्याप्तिस्तु भवेदेव । किन्तु साऽव्याप्तिः 'अत्र महानसीयवह्निः' - इत्येतज्ज्ञानं विषयितासम्बन्धेन महानसीयवह्निमत्, तज्ज्ञानत्वात् - इत्येतत्स्थले भवेत्, ताञ्च तत्प्रस्तावे निरूपयिष्यामः ।

(३) यदि 'स्वावच्छेदकतात्वसमनियतप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतात्वव्यापकप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपवृत्तिप्रतियोगितानिरूपका-

य शो ल ता

भावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः' - इत्येवं लक्षणमभ्युपगम्यते तदा 'पर्वतो वह्निमान् धूमाद्' - इत्यत्र महानसीयवह्न्यभावमादायाऽव्याप्तिः भवेदेव ।

अत्र तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वसमनियतप्रतियोगितारूपेण तादृशी प्रतियोगिता धर्तुं नैव शक्यते यादृशप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं वह्नित्वगतैकत्वं भवेत्, यतः वह्नित्वगतैकत्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयप्रतियोगितारूपेण वह्नित्ववृत्तिप्रतियोगितावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता एव धर्तुं शक्यते, वह्नित्ववृत्तिप्रतियोगितावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता तु पूर्वोक्तरीत्या तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वसमनियता नास्त्येव, तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वसमनियतप्रतियोगितारूपेण महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगिता एव पूर्वोक्तरीत्या धर्तव्या भवति, तादृशप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपञ्च महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वमेव वर्तते । अतः तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वसमनियतप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं तु महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वमेव भवेत्, न तु वह्नित्वगतैकत्वम् ।

य शो ल ता

अतः साध्यतावच्छेदकतात्वव्यापकप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपं यदि महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वं भवेत् तदैव महानसीयवह्न्यभावो धर्तुं शक्यते । तथा च यादृशप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपं महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वं वर्तते तादृशप्रतियोगिता यदि साध्यतावच्छेदकतात्वव्यापिका भवेत्, अर्थाद् महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयप्रतियोगिता यदि साध्यतावच्छेदकतात्वव्यापिका भवेत् तदा साध्यतावच्छेदकतात्वव्यापकप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वं भवेत् । या महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगिता वर्तते तदाश्रयीभूतप्रतियोगितावच्छेदकताद्वितयस्य महानसीयत्व-वह्नित्वोभयस्मिन्नेव पर्याप्तत्वात् तादृशप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपं महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वं भवति । अतः महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयप्रतियोगितारूपेण तादृशमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगिता धर्तुं शक्यते । अतः एव यदि एषा प्रतियोगिता साध्यतावच्छेदकतात्वव्यापिका भवेत् तर्हि महानसीयत्व

-वह्नित्वगतद्वित्वं साध्यतावच्छेदकतात्वव्यापकप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपविधया प्राप्येत ।

साध्यतावच्छेदकतात्वं तु वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायां वर्तते, तादृशप्रतियोगिता च महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां चैव वर्तते, वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायां नैव वर्तते । तथा च यत्र यत्र (= वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायां) साध्यतावच्छेदकतात्वं तत्र तत्र तादृशमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगिता नैव वर्तते, एतत्प्रतियोगितायाः वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां वर्तमानत्वेऽपि वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायामवर्तमानत्वात्, अतः साध्यतावच्छेदकतात्वव्यापकप्रतियोगितारूपेण महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगिता धर्तुं नैव शक्यते ।

किन्तु महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगिता धर्तुं शक्यते, एतत्प्रतियोगिताधिकरणीभूता या महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता या च वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता तयोः पर्याप्तिसम्बन्धेन अधिकरणविधया न केवलं महानसीयत्वं प्राप्यते, न वा वह्नित्वम्, किन्तु महानसीयत्व-वह्नित्वोभयमेव । तथा च तादृशमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपमपि महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वमेव भवेत् । अतः महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयप्रतियोगितारूपेण तादृशमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगिता धर्तुं शक्यते ।

य शो ल ता

यदि चेयं प्रतियोगिता साध्यतावच्छेदकतात्वव्यापिका भवेत् तदापि साध्यतावच्छेदकतात्वव्यापकप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपविधया महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वं प्राप्यते एव । पूर्वोक्तरीत्या साध्यतावच्छेदकतात्वं वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायां वर्तते, तादृशप्रतियोगिता च वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायां तु वर्तते एव, महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायामपि वर्तते । अतः यत्र यत्र (= वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायां) साध्यतावच्छेदकतात्वं वर्तते तत्र तत्र तादृशप्रतियोगिताऽपि वर्तते, तादृशप्रतियोगितायाः महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतोभयस्मिन् वर्तमानत्वात् । यत्र यत्र च (= महानसीयत्वनिष्ठ-

प्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतोभयभिन्नेषु) न तादृशमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगिता तत्र तत्र नैवाऽस्ति साध्यतावच्छेदकतात्वम्, तादृशसाध्यतावच्छेदकतात्वस्य वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताभिन्नसर्वेषु अवृत्तित्वेन तत्र वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतोभयभिन्नाऽवृत्तित्वाऽवश्यम्भावात् । तथा च तादृशमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगिता साध्यतावच्छेदकतात्वव्यापकप्रतियोगितारूपेण धर्तुं शक्यते ।

तादृशमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगिता च महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वाऽवच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीया इति तादृशप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपं महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वं भवेदेव । तथा च साध्यतावच्छेदकतात्वव्यापकप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वं भवेदेव । पूर्वोक्तरीत्या तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वसमनियतप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपमपि महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वमेव वर्तते ।

तथा च साध्यतावच्छेदकतात्वव्यापकप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपमहानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वे तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वसमनियतप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसत्वात् स्वावच्छेदकतात्वसमनियतप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितायां साध्यतावच्छेदकतात्वव्यापकप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकमहानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वरूपवृत्तित्वं सम्भवत्येवेति तादृशमहानसीयवह्न्यभावः धर्तुं शक्यते, तदधिकरणं पर्वतः, धूमस्तत्र वृत्तिरिति लक्षणाऽसमन्वयात् स्यादेव अव्याप्तिः ।

(४) स्वावच्छेदकतात्वसमनियतप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतात्वव्याप्यप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपवृत्तिप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः - इत्येवं लक्षणं यदि अभ्युपगम्यते तदा नोक्ताऽव्याप्तिः, यतः तादृशमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगिता साध्यतावच्छेदकतात्वव्यापिका भवितुमर्हति, किन्तु साध्यतावच्छेदकतात्वव्याप्या नैव भवेत्, यत्र

य शो ल ता

यत्र (= महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायां च) तादृशप्रतियोगिता वर्तते तत्र तत्र न साध्यतावच्छेदकतात्वं वर्तते, साध्यतावच्छेदकतात्वस्य वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायां सत्त्वेऽपि महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायामसत्त्वात् ।

तथा च न काऽपि तादृशी प्रतियोगिता प्राप्यते यत्प्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपं महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वं भवेत्, या साध्यतावच्छेदकतात्वव्याप्याऽपि च भवेत्, अर्थाद् महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयप्रतियोगिता न काऽपि तादृशी लभ्यते या साध्यतावच्छेदकतात्वव्याप्या भवेत्, साध्यतावच्छेदकतात्वव्याप्यप्रतियोगितारूपेण वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता एव धर्तुं शक्यते, "यत्र यत्र (= वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायां) तादृशवह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता तत्र तत्र साध्यतावच्छेदकतात्वं वर्तते एव, यत्र यत्र च (= वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताभिन्नेषु सर्वेषु) न साध्यतावच्छेदकतात्वं तत्र तत्र तादृशवह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिताऽपि नैव वर्तते" - इत्येवं वक्तुं शक्यत्वात् । इयं च वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता वह्नित्वगतैकत्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीया, अर्थात् तादृशप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपं वह्नित्वगतैकत्वमेव भवति, ततश्च साध्यतावच्छेदकतात्वव्याप्यप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपमपि वह्नित्वगतैकत्वमेव भवेदिति महानसीयवह्न्यभावो धर्तुं नैव शक्यते, तादृशाभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वसमनियतप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपविधया महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वस्यैव प्राप्त्या साध्यतावच्छेदकतात्वव्याप्यप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकवह्नित्वगतैकत्वरूपे तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वसमनियतप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वाऽसम्भवात् स्वावच्छेदकतात्वसमनियतप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितायां साध्यतावच्छेदकतात्वव्याप्यप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपवृत्तित्वस्याऽप्यसम्भवात् ।

तादृशवह्न्यभावः यदि गृह्यते तदा वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वसमनियतप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपविधया पूर्वोक्तरीत्या वह्नित्वगतैकत्वमेव लभ्यते इति साध्यतावच्छेदकतात्वव्याप्यप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकवह्नित्वगतैकत्वरूपे तादृशवह्न्य-

य शो ल ता

भावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वसमनियतप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्भवेन स्वावच्छेदकतात्वसमनियतप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतात्वव्याप्यप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकवह्नित्वगतैकत्वरूपवृत्तित्वस्य तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितायां सम्भवात् तादृशवह्न्यभावः धर्तुं शक्यते, तदधिकरणे जलह्रदादौ धूमहेतोरवृत्तितया लक्षणसमन्वयाद् नैतत्स्थले काप्यव्याप्त्याशङ्का ।

किन्तु 'अत्र महानसीयवह्निः' - इत्येतज्ज्ञानं विषयितासम्बन्धेन महानसीयवह्निमत्, तज्ज्ञानत्वाद् - इत्यत्राऽव्याप्तिः भवतीति तत्प्रस्तावे एव तां निरूपयिष्यामः इति ।

(५) यदि 'स्वावच्छेदकतात्वव्याप्यप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतात्वव्याप्यप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपवृत्तिप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः' - इत्येवं लक्षणमभ्युपगम्यते तदा 'पर्वतो वह्निमान् धूमाद्' - इत्यत्र महानसीयवह्न्यभावमादायाऽव्याप्तिः भवति । पूर्वोक्तरीत्या साध्यतावच्छेदकतात्वव्याप्यप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपविधया वह्नित्वगतैकत्वमेव प्राप्यते, न तु महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वम्, अतः महानसीयवह्न्यभावग्रहणाय तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वव्याप्यप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपं वह्नित्वगतैकत्वं भवेत् तदावश्यकम्, अन्यथा न महानसीयवह्न्यभावग्रहणं शक्यं भवेत् ।

य शो ल ता

ततश्च यादृशप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपं वह्नित्वगतैकत्वं भवेत् तादृशप्रतियोगिता तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वव्याप्या भवेत् तदावश्यकम्, अर्थाद् वह्नित्वगतैकत्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयप्रतियोगिता तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वव्याप्या भवेत् तदावश्यकम्, या वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता सा वह्नित्वगतैकत्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयप्रतियोगितास्वरूपा, अर्थात् तादृशप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपं वह्नित्वगतैकत्वं भवति ।

प्रकृते तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वं (१) महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां वर्तते, (२) वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायाञ्च वर्तते । तादृशवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायामेव वर्तते । अतः "यत्र यत्र (= वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां) तादृशवह्नित्ववृत्तिप्रतियोगितावच्छेदकतानिष्ठ-

प्रतियोगिता वर्तते तत्र तत्र तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वं भवेदेव, यत्र यत्र च (= महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नेषु सर्वेषु) तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वं नैव विद्यते तत्र तत्र तादृशवह्नित्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिताऽपि नैव विद्यते, तादृशप्रतियोगितायाः वह्नित्ववृत्तिप्रतियोगिता-वच्छेदकताभिन्नेषु अवृत्तितया महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगिता-वच्छेदकतोभयभिन्नेषु अवृत्तित्वावश्यम्भावात्" - इत्येवं वक्तुं शक्यत्वेन तादृशमहानसीयवह्न्यभा-वीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वव्याप्यत्वं तादृशवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायां भवेदेव । तथा च तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वव्याप्यप्रतियोगितारूपेण तादृशप्रतियोगितायाः वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां वर्तमानायाः ग्रहणं शक्यं जातं यादृश-प्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं वह्नित्वगतैकत्वं वर्तते, अर्थाद् वह्नित्वगतैक-त्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयप्रतियोगिता तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदक-तात्वव्याप्यप्रतियोगितारूपेण धर्तुं शक्या अभवत् ।

तथा च महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वव्याप्यप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयो-गितावच्छेदकरूपं वह्नित्वगतैकत्वं भवेदेव, पूर्वोक्तरीत्या साध्यतावच्छेदकतात्वव्याप्यप्रतियोगिता-निरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपमपि वह्नित्वगतैकत्वमेव अस्ति, ततश्च साध्यतावच्छेदकतात्व-व्याप्यप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकवह्नित्वगतैकत्वरूपे तादृशमहानसीयवह्न्यभावीय-प्रतियोगितावच्छेदकतात्वव्याप्यप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसत्त्वात् स्वावच्छेदक-तात्वव्याप्यप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन तादृशमहानसीयवह्न्यभावीय-प्रतियोगितायां साध्यतावच्छेदकतात्वव्याप्यप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकवह्नित्वगतै-कत्वरूपवृत्तित्वं स्यादेव । तथा च महानसीयवह्न्यभावः धर्तुं शक्यते, तदधिकरणं पर्वतः, धूमस्तत्र वृत्तिरिति लक्षणाऽसमन्वयात् स्यादेवाऽव्याप्तिः ।

(६) यदि 'स्वावच्छेदकतात्वव्यापकप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतात्वव्यापकप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपवृत्तिप्रतियोगितानिरूप-काभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः' - इत्येवं लक्षणमभ्युपगम्यते तदाऽपि 'पर्वतो वह्निमान्, धूमाद्' - इत्यत्र अव्याप्तिः भवेदेव । अत्र एतल्लक्षणानुसारेण तादृशमहानसीयवह्न्यभावीय-प्रतियोगितावच्छेदकतात्वव्यापकप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपविधया वह्नित्व-

गतैकत्वं नैव प्राप्यते, यतः वह्नित्वगतैकत्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयप्रतियोगिता या वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां वर्तते सा तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वव्याप्या भवेत्, किन्तु तद्व्यापिका भवितुं नार्हति, यतः यत्र यत्र (= तादृशमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां च) तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वं विद्यते तत्र तत्र तादृशवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता नैव विद्यते, तादृशवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायाः तादृशवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां वर्तमानत्वेऽपि तादृशमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायाम् असत्त्वात् । तथा च न काऽपि तादृशी प्रतियोगिता प्राप्यते यादृशप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपं वह्नित्वगतैकत्वं भवेत्, या च प्रतियोगिता महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वव्यापिकाऽपि भवेत् ।

यशोलता

महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वव्यापकप्रतियोगितारूपेण महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगिता धर्तुं शक्यते, यतः यत्र यत्र (= महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां च) महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वं वर्तते तत्र तत्र तादृशमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतोभयनिष्ठप्रतियोगिताऽपि वर्तते, यत्र यत्र च (= महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतोभयभिन्नेषु) न तादृशोभयवृत्तिप्रतियोगिता तत्र तत्र तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वमपि न वर्तते इति तादृशमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगितायां तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वव्यापकत्वं सम्भवत्येवेति तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वव्यापकप्रतियोगितारूपेण तादृशमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगिता धर्तुं शक्यते, तादृशप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वं वर्तते, न तु वह्नित्वगतैकत्वमिति तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वव्यापकप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वमेव भवेत्, न तु वह्नित्वगतैकत्वम् ।

तथा च यदि साध्यतावच्छेदकतात्वव्यापकप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपं

महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वं भवेत् तदैव तादृशमहानसीयवह्न्यभावः धर्तुं शक्यते, यदि यादृश-प्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपं महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वं वर्तते तादृशप्रतियोगिता साध्यतावच्छेदकतात्वव्यापिका भवेत्, अर्थाद् महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वावच्छिन्नानुयोगिता-निरूपकपर्याप्तीयप्रतियोगिता साध्यतावच्छेदकतात्वव्यापिका भवेत् तदैव तादृशसाध्यतावच्छेदक-तात्वव्यापकप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपविधया महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वं प्राप्येत ।

महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियो-गितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वं वर्तते, अतः महानसीयत्व -वह्नित्वगतद्वित्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयप्रतियोगितारूपेण तादृशमहानसीयत्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगिता धर्तुं शक्यते । यदि तादृशप्रतियोगिता साध्यतावच्छेदकतात्वव्यापिका भवेत् तदा साध्यतावच्छेदकतात्वव्यापक-प्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वं भवेत् । साध्यता-वच्छेदकतात्वं महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायामपि न विद्यते, वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगिता-वच्छेदकतायामपि न विद्यते, किन्तु केवलवह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायामेव वर्तते, तादृशमहा-नसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगिता महान-सीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायामेव च वर्तते, न तु वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायामिति यत्र यत्र (= वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायां) साध्यता-वच्छेदकतात्वं तत्र तत्र तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्व-निष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगिता नैव वर्तते, तथा च तादृशमहानसीयत्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगितायां साध्यतावच्छेदक-तात्वव्यापकत्वं नैव सम्भवति । किन्तु या महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठ-साध्यतावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगिता तादृशप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वं वर्तते, अर्थात् तादृशमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता -वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगिता महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वावच्छिन्नानुयोगिता-निरूपकपर्याप्तीयप्रतियोगितारूपेण धर्तुं शक्यते । तादृशप्रतियोगिता च महानसीयत्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतायां वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां च वर्तते, साध्यतावच्छेदकतात्वञ्च

वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायामस्ति ।

अतः यत्र यत्र (= वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायां) साध्यतावच्छेदकतात्वं तत्र तत्र तादृशमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगिता विद्यते एव, यत्र यत्र च (= महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतोभयभिन्नेषु) तादृशमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगिता न विद्यते तत्र तत्र साध्यतावच्छेदकतात्वमपि न विद्यते, साध्यतावच्छेदकतात्वस्य तादृशवह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताभिन्नेषु अवृत्तितया वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतोभयभिन्नेषु अवृत्तित्वध्रौव्यात् । तथा च तादृशमहानसीयत्व-निष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगितायां साध्यतावच्छेदकतात्वव्यापकत्वं वर्तते एव, तथा च साध्यतावच्छेदकतात्वव्यापकप्रतियोगितारूपेण तादृशमहानसीयत्व-निष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगिता धर्तुं शक्यते इति साध्यतावच्छेदकतात्वव्यापकप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपञ्च महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वं भवेदेव, तादृशमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतोभयस्य महानसीयत्व-वह्नित्वोभयस्मिन्नेव पर्याप्तत्वेन तादृशमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपविधया महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वस्यैव प्राप्तेः ।

य शो ल ता

पूर्वोक्तरीत्या तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वव्यापकप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वमेव विद्यते इति साध्यतावच्छेदकतात्वव्यापकप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकमहानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वरूपे तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वव्यापकप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसत्त्वात् स्वावच्छेदकतात्वव्यापकप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितायां साध्यतावच्छेदकतात्वव्यापकप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकमहानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वरूपवृत्तित्वं सम्भवत्येव । तथा च तादृशो महानसीयवह्न्यभावः धर्तुं शक्यते, तादृशमहानसीयवह्न्यभावाधिकरणं पर्वतः, धूमस्तत्र वृत्तिरिति लक्षणाऽसमन्वयात् स्यादेवाऽव्याप्तिः ।

इत्थञ्च उभयत्र समनियतत्वप्रवेशं विना न निर्दुष्टं लक्षणं भवति इति उभयत्र समनियतत्वं प्रवेशनीयमेव । तथा च स्वावच्छेदकतात्वसमनियतप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्व-सम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतात्वसमनियतप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपवृत्तिप्रति-योगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः इत्येवं लक्षणमेवाऽभ्युपगमनीयम्, तदभ्युपगमे च यथा नास्ति 'पर्वतो वह्निमान् धूमाद्' - इत्यत्र महानसीयवह्न्यभावमादायाऽव्याप्तिः तथा पूर्वोक्तरीत्या स्वयमूह्यम्, सुज्ञेयञ्च तत् ।

एवञ्च या वह्नित्ववृत्तिताविशिष्टप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगित्वमादाय पूर्वोक्तरीत्या अव्याप्तिः पूर्वोक्तलक्षणे आसीत् साऽपि नैव सम्भवति, तथा हि - 'पर्वतो वह्निमान् धूमाद्' - इत्यत्र महानसीयवह्न्यभावीयवह्नित्ववृत्तिताविशिष्टप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता गृहीता अव्याप्त्यापादकपूर्वपक्षेण, तादृशप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपञ्च वह्नित्वगतैकत्वं भवेत् । किन्तु प्रकृतलक्षणानुसारेण तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयवह्नित्ववृत्तिताविशिष्टप्रतियोगिता-वच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता तदैव धर्तुं शक्यते यदा तादृशप्रतियोगिता तादृशमहानसीयवह्न्यभावीय-प्रतियोगितावच्छेदकतात्वसमनियता भवेत्, किन्तु वह्नित्ववृत्तिताविशिष्टप्रतियोगितावच्छेदकता-वृत्तिप्रतियोगिता तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वसमनियता न भवति, यतः तादृशवह्नित्ववृत्तिताविशिष्टप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायां तादृशमहानसीयवह्न्यभावीय-प्रतियोगितावच्छेदकतात्वव्याप्यत्वं भवेत्, किन्तु तद्व्यापकत्वं नैव भवेत्, तादृशवह्नित्ववृत्तिता-विशिष्टप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता वह्नित्ववृत्तिप्रतियोगितावच्छेदकतायामेव अस्ति, तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वञ्च तादृशमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगिता-वच्छेदकतायां तादृशवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायाञ्च वर्तते । ततश्च यत्र यत्र (= वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां) तादृशवह्नित्ववृत्तिताविशिष्टप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्ति-प्रतियोगिता वर्तते तत्र तत्र तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वं भवेदेव, यत्र यत्र च (= तादृशमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदक-तोभयभिन्नेषु) तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वं न वर्तते तत्र तत्र वह्नित्व-वृत्तिताविशिष्टप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता नैव वर्तते, तादृशप्रतियोगितायाः वह्नित्व-वृत्तिताविशिष्टप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नेषु अवृत्तितया महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता -वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतोभयभिन्नेषु अवृत्तित्वध्रौव्यात् ।

यशोलता

तथा च तादृशवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायां महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वव्याप्यत्वं वर्तते । किन्तु यत्र यत्र (= महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां च) तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वं वर्तते तत्र तत्र न वह्नित्ववृत्तिप्रतियोगितावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता विद्यते, तादृशप्रतियोगितायां वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तित्वसम्भवेऽपि महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तित्वाऽसम्भवादिति तादृशवह्नित्ववृत्तिताविशिष्टप्रतियोगितावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितायां महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वव्यापकत्वं न सम्भवति । तथा च तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वसमनियतप्रतियोगितारूपेण तादृशवह्नित्ववृत्तिताविशिष्टप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता धर्तुं न शक्यते, किन्तु पूर्वोक्तरीत्या महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगिता एव तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वसमनियतप्रतियोगितारूपेण धर्तुं शक्यते, तथा च तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वसमनियतप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपं महासीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वमेव भवेत्, साध्यतावच्छेदकतात्वसमनियतप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपं तु वह्नित्वगतैकत्वमेव अस्ति, तथा च स्वावच्छेदकतात्वसमनियतप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितायां साध्यतावच्छेदकतात्वसमनियतप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकवह्नित्वगतैकत्वरूपवृत्तित्वाऽसम्भवादव्याप्तिः तमादाय न सम्भवति । किन्तु प्रकृते वह्न्यभावस्यैव पूर्वोक्तरीत्या ग्राह्यतया न स्यात् कश्चिदुपप्लवः अव्याप्तिचाण्डाल्याः । ततश्च पर्वतो वह्निमान् धूमाद् - इत्यत्र महानसीयवह्न्यभावमादायाऽव्याप्तिः नास्ति इति भावितम्, तार्णवह्न्यभावमादाय एवमेव भावनीयम् ।

यशोलता

एतल्लक्षणानुसारेण 'अत्र महानसीयवह्निः' - इत्येतज्ज्ञानं विषयितासम्बन्धेन महानसीयवह्निमत्, तज्ज्ञानत्वात् - इत्यत्राऽपि वह्न्यभावमादाय नैव स्यादव्याप्तिः । तथा हि -

यदि अत्र वह्न्यभावः ग्राह्यः तदा द्वौ विकल्पौ -

(१) यदि वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वसमनियतप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वं भवेत्, यद्वा

(२) साध्यतावच्छेदकतात्वसमनियतप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपं वह्नित्वगतैकत्वं भवेत्, तदैव वह्न्यभावः धर्तुं शक्यते ।

तत्र प्रथमविकल्पः तदैव शक्यः भवेत्, यदा काऽपि तादृशी प्रतियोगिता यत्प्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपं महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वं वर्तते सा तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वसमनियता भवेत्, अर्थाद् महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयप्रतियोगिता तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वसमनियता भवेत् । या महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगिता वर्तते तादृशप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वम् अस्ति । अतः महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयप्रतियोगितारूपेण तादृशमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगिता धर्तुं शक्यते । ततश्च यदि तादृशमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगिता तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वसमनियता भवेत् तदा तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वसमनियतप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वं भवेत् ।

●

✱ મહાનસીયવહ્નિસાધ્યક સ્થલે વિમર્શ ✱

જો આ સ્થલમાં અવ્યાપ્તિ આપવી હોય, લક્ષણસમન્વય ન થવા દેવો હોય તો વિષયિતાસંબંધઅવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાક વહ્નિઅભાવ લેવો પડે. વિષયિતાસંબંધઅવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાક વહ્નિઅભાવ તો જ લઈ શકાય કે,

(૧) જો તાદશવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વસમનિયતપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વ બને અથવા તો

(૨) સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વસમનિયતપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ વહ્નિત્વગતએકત્વ બને.

બન્ને વિકલ્પ વારાફરતી આપણે તપાસી લઈએ.

(૧) સૌ પ્રથમ પ્રથમ વિકલ્પ જોઈએ. પ્રથમ વિકલ્પ તો જ શક્ય બને કે જો મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીયપ્રતિયોગિતા તાદશવહ્નિ-

य शो ल ता वि न श्री

तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वस्य व्याप्यत्वमपि, व्यापकत्वमपि च यदि तादृशमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगितायां भवेत् तदैव तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वसमनियतत्वं तादृशप्रतियोगितायां भवेत्। तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वं वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां वर्तते, तादृशप्रतियोगिता च महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायामपि वर्तते, वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायामपि च वर्तते । अतः यत्र यत्र (= वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां) तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वं वर्तते तत्र तत्र तादृशमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगिता वर्तते एव, यत्र यत्र च (= महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतोभयभिन्नेषु) तादृशोभयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता न विद्यते तत्र तत्र तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वमपि न विद्यते, तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वस्य वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नेषु अवृत्तितया महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगिता-

●

અભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વને સમનિયત બને.

મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીયપ્રતિયોગિતા વહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વને સમનિયત બને તે માટે, (૧) જ્યાં જ્યાં મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીયપ્રતિયોગિતા હોય ત્યાં ત્યાં વહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વ હોવું જોઈએ. (૨) તથા જ્યાં જ્યાં વહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વ હોય ત્યાં - ત્યાં મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વ-અવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીયપ્રતિયોગિતા હોવી જોઈએ - આ બન્ને પ્રકારની વ્યાપ્તિ શક્ય બનતી હોવી જોઈએ. (પ્રથમ વ્યાપ્તિમાં મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વ-અવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીયપ્રતિયોગિતા વ્યાપ્ય તરીકે જણાય છે અને વહ્નિ-અભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વ વ્યાપક તરીકે જણાય છે. તથા દ્વિતીય વ્યાપ્તિમાં વહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વ વ્યાપ્ય રૂપે જણાય છે અને મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વ-ગતદ્વિત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીયપ્રતિયોગિતા વ્યાપકરૂપે જણાય છે.)

મહાનસીયત્વમાં અને વહ્નિત્વમાં રહેનાર દ્વિત્વ મહાનસીયત્વ અને વહ્નિત્વ આ બે માં રહેલી અનુયોગિતાનું અવચ્છેદક બને. માટે, મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વઅવચ્છિન્ન-

वच्छेदकतोभयभिन्नेषु अवृत्तित्वावश्यम्भावात् । तथा च तादृशमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगिताव-च्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगितायां तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगिता-वच्छेदकतात्वव्यापकत्वं विद्यते । य

किन्तु यत्र यत्र (= महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगिताव-च्छेदकतायां च) तादृशमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदक-तोभयवृत्तिप्रतियोगिता अस्ति तत्र तत्र वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वं नास्ति, तादृशवह्न्य-भावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वस्य तादृशवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां वृत्तौ अपि तादृश-महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायामवृत्तित्वात् । तथा च तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगिता- शो ल ता

●

અનુયોગિતા મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વ - આ બેમાં રહે. પ્રતિયોગી જ્યાં રહે ત્યાં જ અનુયોગિતા રહેતી હોવાથી સ્પષ્ટ છે કે પ્રતિયોગી પણ મહાનસીયત્વમાં અને વહ્નિત્વમાં - આ બન્નેમાં રહેનાર હશે. તેથી મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીય-પ્રતિયોગિતા મહાનસીયત્વવૃત્તિઅવચ્છેદકતામાં પણ રહેશે અને વહ્નિત્વવૃત્તિઅવચ્છેદકતામાં પણ રહેશે. આમ, મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વવૃત્તિદ્વિત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીય-પ્રતિયોગિતાના બે અધિકરણ -

(૧) મહાનસીયત્વવૃત્તિઅવચ્છેદકતા અને

(૨) વહ્નિત્વવૃત્તિઅવચ્છેદકતા.

જ્યારે વહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા તો માત્ર વહ્નિત્વમાં જ રહે છે. તેથી વહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વ તો માત્ર વહ્નિત્વવૃત્તિઅવચ્છેદકતામાં જ રહેશે. આમ, વહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વનું એક અધિકરણ - (૧) વહ્નિત્વવૃત્તિ-અવચ્છેદકતા. વિ ન ગ્રા

આટલું સ્પષ્ટ કરી હવે વ્યાપ્તિ બેસાડો -

અહીં એક વાત નોંધપાત્ર છે કે વહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વનું અધિકરણ એવી વહ્નિત્વવૃત્તિઅવચ્છેદકતામાં મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતા-નિરૂપકપર્યાપ્તીયપ્રતિયોગિતા તો રહે જ. એટલે કે વહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વનું જે અધિકરણ તે મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વવૃત્તિદ્વિત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીય-પ્રતિયોગિતાનું અધિકરણ હોય જ.

वच्छेदकतात्वव्याप्यत्वं तादृशमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगिताव-च्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगितायां न सम्भवति । तथा च तादृशमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगिताव-च्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगितायाः तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगिता-वच्छेदकतात्वव्यापकत्वेऽपि तद्व्याप्यत्वविरहात् तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्व-समनियतप्रतियोगितारूपेण तादृशमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगिता-वच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगिता धर्तुं न शक्यते, एवमन्याः अपि प्रतियोगिताः सन्ति यत्प्रतियोगिता-निरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वं वर्तते ताः सर्वाः अपि महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयप्रतियोगिताः तादृशवह्न्यभावीयप्रति-योगितावच्छेदकतात्वव्यापिकाः भवेयुः, किन्तु तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वव्याप्यास्तु नैव भवेयुः इति न काचिदपि तादृशी प्रतियोगिता प्राप्यते या महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वा-वच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयप्रतियोगितारूपाऽपि भवेत्, तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगिता-

●

જ્યારે મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીયપ્રતિયો-ગિતાનું અધિકરણ વહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વનું અધિકરણ હોય કે ન હોય ? - આ બાબતમાં ભજના છે. એટલે કે મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વઅવચ્છિન્ન-અનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીયપ્રતિયોગિતાના અધિકરણ તરીકે જો તમે વહ્નિત્વવૃત્તિઅવ-ચ્છેદકતાને લો તો તે વહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વનું અધિકરણ બને. મતલબ કે મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીયપ્રતિયોગિતાનું અધિ-કરણ એ વહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વનું પણ અધિકરણ થઈ ગયું. પણ, જ્યારે મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીયપ્રતિયોગિતાના અધિકરણ તરીકે મહાનસીયત્વવૃત્તિઅવચ્છેદકતા લો તો તે વહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવ-ચ્છેદકતાત્વનું અધિકરણ ન બને. એટલે કે મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વઅવચ્છિન્નઅનુયો-ગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીયપ્રતિયોગિતાનું અધિકરણ વહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વનું અધિકરણ ન થયું.

❀ સમનિયતપ્રતિયોગિતાનું ગ્રહણ ❀

આથી, જ્યાં જ્યાં (= વહ્નિત્વવૃત્તિઅવચ્છેદકતામાં) વહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતા-અવચ્છેદકતાત્વ છે ત્યાં ત્યાં (= વહ્નિત્વવૃત્તિઅવચ્છેદકતામાં) મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગત-દ્વિત્વઅવચ્છિન્ન-અનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીયપ્રતિયોગિતા છે જ - આ પ્રમાણે કહી શકાય.

य शो ल ता वि ना श्रा

वच्छेदकतात्वसमनियताऽपि भवेत्, ततश्च तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वसमनियत-प्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वं कथं भवेत् ?

तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वसमनियतप्रतियोगितारूपेण या वह्नित्ववृत्ति-प्रतियोगितावच्छेदकतानिष्ठा प्रतियोगिता सा धर्तुं शक्यते, यतः यत्र यत्र (= वह्नित्ववृत्ति-प्रतियोगितावच्छेदकतायां) तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वं वर्तते तत्र तत्र तादृश(वह्न्य-भावीय)वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता भवेदेव, तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगिता-वच्छेदकतात्व-तादृशवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितोभयस्याऽपि वह्नित्व-वृत्तिप्रतियोगितावच्छेदकतायां वृत्तेः, यत्र यत्र च (= वह्नित्ववृत्तिप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नेषु) न वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता तत्र तत्र न तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगिता-वच्छेदकतात्वम्, तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्व-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वृत्तिप्रतियोगित्वयोः उभयोरपि वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतादिषु अवृत्तेः इति तादृशवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायां तादृशवह्न्यभावीयप्रतियो-गितावच्छेदकतात्वव्यापकत्वं वर्तते ।

●

મતલબ કે વહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વની વ્યાપકતા મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વ-ગતદ્વિત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીયપ્રતિયોગિતામાં રહેશે.

પરંતુ જ્યાં જ્યાં (= વહ્નિત્વવૃત્તિઅવચ્છેદકતામાં + મહાનસીયત્વવૃત્તિઅવચ્છેદકતામાં) મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીયપ્રતિયોગિતા છે ત્યાં ત્યાં (= મહાનસીયત્વવૃત્તિઅવચ્છેદકતામાં + વહ્નિત્વવૃત્તિઅવચ્છેદકતામાં) વહ્નિઅભાવીય-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વ છે જ - આ પ્રમાણે કહેવું શક્ય નથી. કારણ કે મહાનસીયત્વવૃત્તિ-અવચ્છેદકતામાં વહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વ રહેલું નથી. એટલે કે વહ્નિ-અભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વની વ્યાપ્યતા મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વઅવચ્છિન્ન-અનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીયપ્રતિયોગિતામાં રહેવા છતાં પણ વહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતા-અવચ્છેદકતાત્વની વ્યાપકતા મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપક-પર્યાપ્તીયપ્રતિયોગિતામાં રહેલ નથી.

સ્પષ્ટ છે કે વહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વને સમનિયત પ્રતિયોગિતા તરીકે મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીયપ્રતિયોગિતા લઈ

एवञ्च यत्र यत्र (= वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां) तादृशवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता वर्तते तत्र तत्र तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वमपि वर्तते एव, यत्र यत्र च (= वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नेषु) तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वं न विद्यते तत्र तत्र वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिताऽपि नैव विद्यते इति तादृशवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायां तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वव्याप्यत्वमपि वर्तते । तथा च तादृशवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायां तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वव्यापकत्वस्याऽपि तद्व्याप्यत्वस्यापि च सत्त्वात् तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वसमनियतप्रतियोगितारूपेण तादृशवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता धर्तुं शक्यते ।

तादृशप्रतियोगिताश्रयीभूतवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायाः वह्नित्वे एव पर्याप्तत्वात् तादृशवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं वह्नित्वगतैकत्वमेव भवेत्, तादृशवह्नित्वगतैकत्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयप्रतियोगिता या वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां वर्तमाना सैव तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्व-

●

નહીં શકાય. આથી, પ્રથમ વિકલ્પ શક્ય નહીં બને. કારણ કે પૂર્વે જણાવી ગયા તે મુજબ પ્રથમ વિકલ્પ તો જ સાકાર બને કે જો તાદૃશવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વ-સમનિયતપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ તરીકે મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વ-ગતદ્વિત્વ મળે. વહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વસમનિયતપ્રતિયોગિતાનિરૂપક-પર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વ તો જ થાય જો મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીયપ્રતિયોગિતા વહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વને સમનિયત બને. પણ, આપણે જોઈ ગયા તે મુજબ મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીયપ્રતિયોગિતા વહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વને સમનિયત થઈ શકે તેમ નથી. માટે, વહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતા-અવચ્છેદકતાત્વસમનિયતપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વ નહીં થાય.

કિંતુ, વહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વસમનિયતપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિ-અનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ વહ્નિત્વગતએકત્વ જ થશે. કારણ કે વહ્નિત્વગતએકત્વઅવચ્છિન્ન-

समनियतप्रतियोगितारूपेण लब्धा, तथा च तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वसमनियत-प्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं वह्नित्वगतैकत्वमेव भवेत्, महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वं नैव इति प्रथमो विकल्पः नैव शक्यः । य शो ल

●

અનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીયપ્રતિયોગિતા માત્ર વહ્નિત્વવૃત્તિઅવચ્છેદકતામાં જ રહે છે. વહ્નિત્વગતએકત્વનું અધિકરણ માત્ર વહ્નિત્વ. તેથી, વહ્નિત્વગતએકત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતા પણ માત્ર વહ્નિત્વમાં જ આવે. અનુયોગિતા જેમાં હોય ત્યાં જ પ્રતિયોગી રહેતો હોવાથી વહ્નિત્વગતએકત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીયપ્રતિયોગિતા પણ સ્પષ્ટ છે કે વહ્નિત્વ-વૃત્તિઅવચ્છેદકતામાં જ રહે. આ બાજુ વહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વ પણ વહ્નિત્વવૃત્તિઅવચ્છેદકતામાં જ રહે છે.

તેથી,

વહ્નિત્વગતએકત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીયપ્રતિયોગિતાનું અધિકરણ - (૧) વહ્નિત્વવૃત્તિઅવચ્છેદકતા તથા વહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વનું અધિકરણ પણ એક - (૧) વહ્નિત્વવૃત્તિ-અવચ્છેદકતા.

❊ વહ્નિત્વગતૈકત્વરૂપની પ્રાપ્તિ ❊

વિ ન म्रा

આ રીતે વહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વના અને વહ્નિત્વગતએકત્વ-અવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીયપ્રતિયોગિતાના અધિકરણ સરખે સરખાં હોવાથી જ્યાં જ્યાં (= વહ્નિત્વવૃત્તિઅવચ્છેદકતામાં) વહ્નિત્વગતએકત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપક-પર્યાપ્તીયપ્રતિયોગિતા છે ત્યાં ત્યાં (= વહ્નિત્વવૃત્તિઅવચ્છેદકતામાં) વહ્નિઅભાવીયપ્રતિયો-ગિતાઅવચ્છેદકતાત્વ છે. તથા જ્યાં જ્યાં (= વહ્નિત્વવૃત્તિઅવચ્છેદકતામાં) વહ્નિઅભાવીય-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વ છે ત્યાં ત્યાં (= વહ્નિત્વવૃત્તિઅવચ્છેદકતામાં) વહ્નિત્વ-ગતએકત્વ-અવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીયપ્રતિયોગિતા છે - આ બન્ને પ્રકારે કહી શકાશે.

એટલે કે વહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વની વ્યાપ્યતા પણ વહ્નિત્વગતએકત્વ-અવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીયપ્રતિયોગિતામાં છે તથા વહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતા-અવચ્છેદકતાત્વની વ્યાપકતા પણ વહ્નિત્વગતએકત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીય-પ્રતિયોગિતામાં છે.

આથી, વહ્નિત્વગતએકત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીયપ્રતિયોગિતા વહ્નિ-અભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વને સમનિયત થઈ શકશે. પરિણામે, વહ્નિઅભાવીય-

अतो यदि वह्न्यभावः ग्राह्यः तदा (तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वसमनियतप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपविधया महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वस्याऽप्राप्तेः वह्नित्वगतैकत्वस्यैव प्राप्तेः) तादृशसाध्यतावच्छेदकतात्वसमनियतप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं वह्नित्वगतैकत्वं भवेत्, तदावश्यकम् । यदि काचित् तादृशी प्रतियोगिता

●

પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વસમનિયતપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદક રૂપ વહ્નિત્વગતએકત્વ જ થઈ શકશે. મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વ નહીં જ. આમ, પ્રથમ વિકલ્પ સાકાર થઈ શકશે નહીં.

❃ પ્રથમ વિકલ્પ અશક્ય ❃

દ્વિતીય વિકલ્પ પ્રમાણે - મહાનસીયવહ્નિ પ્રસ્તુતમાં સાધ્ય છે. તન્નિષ્ઠસાધ્યતા-અવચ્છેદકતાત્વસમનિયતપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ વહ્નિત્વગત-એકત્વ થવું જોઈએ. આ વાત તો જ શક્ય બને કે જો વહ્નિત્વગતએકત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતા-નિરૂપકપર્યાપ્તીયપ્રતિયોગિતા સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વને સમનિયત હોય. પૂર્વે જોઈ ગયા તે મુજબ, સમનિયતત્વ = વ્યાપ્યત્વે સતિ વ્યાપકત્વ હોવાથી જો વહ્નિત્વગતએકત્વઅવ-ચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીયપ્રતિયોગિતામાં સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વની વ્યાપ્યતા અને વ્યાપકતા - બન્ને આવે તો જ વહ્નિત્વગતએકત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીય-પ્રતિયોગિતા સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વને સમનિયત થાય.

❀ દ્વિતીય વિકલ્પની વિચારણા ❀

મતલબ કે જ્યાં જ્યાં વહ્નિત્વગતએકત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીય-પ્રતિયોગિતા હોય ત્યાં ત્યાં સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વ હોય (આ વ્યાપ્તિમાં વહ્નિત્વગતએકત્વ-અવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીયપ્રતિયોગિતા વ્યાપ્ય તરીકે જણાય છે તથા સાધ્યતા-અવચ્છેદકતાત્વ વ્યાપક તરીકે જણાય છે.) તથા જ્યાં જ્યાં સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વ હોય ત્યાં ત્યાં વહ્નિત્વગતએકત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીયપ્રતિયોગિતા હોય (આ વ્યાપ્તિમાં સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વ વ્યાપ્ય તરીકે જણાય છે અને વહ્નિત્વગતએકત્વઅવચ્છિન્ન-અનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીયપ્રતિયોગિતા વ્યાપક તરીકે જણાય છે.) - આ બન્ને પ્રકારની વ્યાપ્તિ સુશક્ય હોવી જોઈએ.

પ્રસ્તુતમાં મહાનસીયવહ્નિ સાધ્ય હોવાથી સાધ્યતાઅવચ્છેદક મહાનસીયત્વ અને

लभ्यते यत्प्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं वह्नित्वगतैकत्वं भवेत्, या च तादृशसाध्यतावच्छेदकतात्वसमनियता अपि भवेत् तदैव तादृशसाध्यतावच्छेदकतात्वसमनियत-प्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं वह्नित्वगतैकत्वं भवेत्, अर्थाद् यदि काऽपि वह्नित्वगतैकत्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयप्रतियोगिता साध्यतावच्छेदकतात्वसमनियता भवेत् तदैव तादृशसाध्यतावच्छेदकतात्वसमनियतप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं वह्नित्वगतैकत्वं भवेत् ।

तत्र या वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वृत्तिप्रतियोगिता वा वर्तते, तन्निरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं वह्नित्वगतैकत्वं वर्तते किन्तु या वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता अस्ति सा साध्यतावच्छेदकतात्वव्याप्याऽपि भवितुं नार्हति, साध्यतावच्छेदकतात्वव्यापिकाऽपि भवितुं नार्हति, यतः साध्यतावच्छेदकतात्वं वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायां वर्तते किन्तु वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां नैव विद्यते, तादृशवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता तु वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायामेव भवेत्, न तु वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायाम् ।

●

વહ્નિત્વ - આ બન્ને થશે. માટે સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વના બે અધિકરણ મળશે -

(૧) મહાનસીયત્વવૃત્તિઅવચ્છેદકતા અને

(૨) વહ્નિત્વવૃત્તિઅવચ્છેદકતા.

તથા વહ્નિત્વગતએકત્વ સ્વાભાવિક છે કે માત્ર વહ્નિત્વમાં જ રહેતું હોવાથી વહ્નિત્વગતએકત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતા પણ માત્ર વહ્નિત્વમાં જ રહેશે. જ્યાં અનુયોગિતા હોય ત્યાં જ પ્રતિયોગી હોય. કારણ કે પ્રતિયોગી જ્યાં રહેતો ન હોય ત્યાં અનુયોગિતા રહે જ કેવી રીતે ? માટે, વહ્નિત્વગતએકત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીયપ્રતિયોગિતા પણ માત્ર વહ્નિત્વવૃત્તિઅવચ્છેદકતામાં જ રહેશે.

આમ, વહ્નિત્વગતએકત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીયપ્રતિયોગિતાનું અધિકરણ માત્ર (૧) વહ્નિત્વવૃત્તિઅવચ્છેદકતા.

આથી, વહ્નિત્વગતએકત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીયપ્રતિયોગિતાનું જે અધિકરણ હોય તે સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વનું અધિકરણ હોય જ. કારણ કે વહ્નિત્વગત-

अतः या वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता वर्तते सा साध्यतावच्छेदकतात्वसमनियता अस्ति न वा ? तच्चिन्त्यते -

साध्यतावच्छेदकतात्वं महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायामपि वर्तते, वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायामपि वर्तते, तादृशवह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता तु केवलवह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायामेव वर्तते । ततश्च यत्र यत्र (= वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायां) तादृशवह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता तत्र तत्र साध्यतावच्छेदकतात्वमपि वर्तते एव, यत्र यत्र च (= महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताभिन्नेषु) तादृशसाध्यतावच्छेदकतात्वं न विद्यते, तत्र तत्र तादृशवह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिताऽपि नैव विद्यते, तादृशवह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायाः वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताभिन्नेषु अवृत्तितया महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतोभयभिन्नेषु अवृत्तिताध्रौव्यात् । ततश्च तादृशवह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायां साध्यतावच्छेदकतात्वव्याप्यत्वं वर्तते ।

यत्र यत्र (= महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायां वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायां च) साध्यतावच्छेदकतात्वं वर्तते तत्र तत्र तादृशवह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता न वर्तते, तादृशप्रतियोगितायां वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावृत्तित्वसम्भवेऽपि महानसीयत्वनिष्ठ-

●

એકત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીયપ્રતિયોગિતા હમણાં જ દર્શાવ્યું તે રીતે વહ્નિત્વવૃત્તિઅવચ્છેદકતામાં રહે છે. ત્યાં સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વ તો છે જ.

કિંતુ સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વનું અધિકરણ વહ્નિત્વગતએકત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીયપ્રતિયોગિતાનું અધિકરણ હોય કે નહીં ? - આ બાબતમાં ભજના છે, એટલે કે સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વના અધિકરણ તરીકે જો વહ્નિત્વવૃત્તિઅવચ્છેદકતાને લો તો વહ્નિત્વવૃત્તિઅવચ્છેદકતામાં વહ્નિત્વગતએકત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીયપ્રતિયોગિતા રહેલી હોવાથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વનું અધિકરણ વહ્નિત્વગતએકત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીયપ્રતિયોગિતાનું અધિકરણ થઈ જાય.

પરંતુ જો સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વના અધિકરણ તરીકે મહાનસીયત્વવૃત્તિઅવચ્છેદકતા લો તો તે વહ્નિત્વગતએકત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીયપ્રતિયોગિતાનું અધિકરણ

साध्यतावच्छेदकतावृत्तित्वाऽसम्भवात् । तथा च तादृशवह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावृत्ति-प्रतियोगितायां साध्यतावच्छेदकतात्वव्यापकत्वं न सम्भवतीति तादृशवह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वृत्तिप्रतियोगितायां साध्यतावच्छेदकतात्वव्याप्यत्वसम्भवेऽपि तद्व्यापकत्वाऽसम्भवात् साध्यता-वच्छेदकतात्वसमनियतप्रतियोगितारूपेण तादृशवह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता नैव धर्तुं शक्यते । एवमन्याः अपि याः वह्नित्वगतैकत्वावच्छिन्नाऽनुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयप्रतियोगिताः, यत्प्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपम्, तदाश्रयस्य वह्नित्वे पर्याप्तत्वात्, वह्नित्व-गतैकत्वं भवति ताः नैव साध्यतावच्छेदकतात्वव्यापिकाः भवेयुरिति साध्यतावच्छेदकतात्वसमनियत-प्रतियोगितारूपेण वह्नित्वगतैकत्वावच्छिन्नाऽनुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयप्रतियोगिता नैव लभ्यते । ततः साध्यतावच्छेदकतात्वसमनियतप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं वह्नित्वगतैकत्वं कथं भवेत् ?

साध्यतावच्छेदकतात्वं महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायामपि वर्तते, वह्नित्वनिष्ठसाध्यता-वच्छेदकतायामपि वर्तते, अतः या प्रतियोगिता महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायामपि वर्तमाना

●

ન બનવાને કારણે સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વનું અધિકરણ વહ્નિત્વગતએકત્વઅવચ્છિન્ન-અનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીયપ્રતિયોગિતાનું અધિકરણ ન પણ બને.

❋ સમનિયતત્વની વિચારણા ❋

આટલી હકીકતને અવલોક્યા પછી હવે વ્યાપ્તિ બેસાડીએ -

જ્યાં જ્યાં (= વહ્નિત્વવૃત્તિઅવચ્છેદકતામાં) વહ્નિત્વગતએકત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતા-નિરૂપકપર્યાપ્તીયપ્રતિયોગિતા છે ત્યાં ત્યાં (= વહ્નિત્વવૃત્તિઅવચ્છેદકતામાં) સાધ્યતાઅવ-ચ્છેદકતાત્વ પણ છે જ - આવું કહેવું શક્ય છે. માટે, સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વની વ્યાપ્યતા વહ્નિત્વગતએકત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીયપ્રતિયોગિતામાં રહેશે.

પરંતુ, જ્યાં જ્યાં (= વહ્નિત્વવૃત્તિઅવચ્છેદકતામાં + મહાનસીયત્વવૃત્તિઅવચ્છેદકતામાં) સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વ છે ત્યાં ત્યાં (= વહ્નિત્વવૃત્તિઅવચ્છેદકતામાં + મહાનસીયત્વવૃત્તિ-અવચ્છેદકતામાં - બન્નેમાં) વહ્નિત્વગતએકત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીયપ્રતિ-યોગિતા રહેલી નથી. આથી, સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વની વ્યાપકતા વહ્નિત્વગતએકત્વ-અવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીયપ્રતિયોગિતામાં રહેશે નહીં.

भवेत्, वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायामपि वर्तमाना भवेत्, तदतिरिक्तेषु कुत्रापि अवर्तमाना भवेत् सैव प्रतियोगिता साध्यतावच्छेदकतात्वसमनियतप्रतियोगितारूपेण धर्तुं शक्या भवेत् । ततश्च या महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगिता वर्तते सैव प्रतियोगिता गृह्यते । यत्र यत्र (= महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायां वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायां च) साध्यतावच्छेदकतात्वम् अस्ति तत्र तत्र तादृशमहानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगिताऽपि वर्तते एव, तादृशसाध्यतावच्छेदकतात्व-तादृशप्रतियोगित्वयोः उभयोरपि महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायां वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायाञ्चैव वर्तमानत्वात् । यत्र यत्र च (= महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतोभयभिन्नेषु) न तादृशमहानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगिता तत्र तत्र तादृशसाध्यतावच्छेदकतात्वमपि नास्ति, तादृशसाध्यतावच्छेदकतात्व-तादृशप्रतियोगित्वयोरुभयोरपि महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतोभयभिन्नेषु अवृत्तित्वात् । तथा च तादृशमहानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगितायां तादृशसाध्यतावच्छेदकत्वव्यापकत्वं वर्तते एव ।

एवं च यत्र यत्र (= महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायां वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायां च) तादृशमहानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगिता

●

આ રીતે,

સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વની વ્યાપ્યતા વહ્નિત્વગતએકત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીયપ્રતિયોગિતામાં રહેવા છતાં સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વની વ્યાપ્યકતા વહ્નિત્વગતએકત્વ-અવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીયપ્રતિયોગિતામાં રહી શકતી ન હોવાથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વસમનિયતપ્રતિયોગિતા તરીકે વહ્નિત્વગતએકત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીયપ્રતિયોગિતા લઈ નહીં શકાય. ફલતઃ સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વસમનિયતપ્રતિયોગિતા-નિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ વહ્નિત્વગતએકત્વ થઈ નહીં શકે. કિંતુ મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વ જ થશે.

કારણ કે મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીયપ્રતિયોગિતા સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વને સમનિયત થઈ શકે છે = સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વની

तत्र तत्र तादृशसाध्यतावच्छेदकतात्वं वर्तते एव, यत्र यत्र च (= महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतोभयभिन्नेषु) तादृशसाध्यतावच्छेदकतात्वं न विद्यते तत्र तत्र तादृशमहानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगिताऽपि न वर्तते । तथा च तादृशसाध्यतावच्छेदकतात्वव्याप्यत्वमपि तादृशमहानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगितायां वर्तते । ततश्च तादृशोभयसाध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायां साध्यतावच्छेदकतात्वव्याप्यत्वस्यापि तद्व्यापकत्वस्यापि च सत्त्वात् साध्यतावच्छेदकतात्वसमनियतप्रतियोगितारूपेण तादृशमहानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-तादृशवह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगिता धर्तुं शक्यते । य

एतत्प्रतियोगिताश्रयीभूतमहानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतोभयस्य महानसीयत्व-वह्नित्वयोरेव पर्याप्तत्वात् तादृशमहानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वमेव भवेत्, अर्थाद् महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयप्रतियोगितारूपा हि एषा महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगिता भवेत् । साध्यतावच्छेदकतात्वसमनियतप्रतियोगितारूपेण इयमेव प्रतियोगिता धर्तुं शक्यते, तथा च साध्यतावच्छेदकतात्वसमनियतप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वमेव भवेत्, न तु वह्नित्वगतैकत्वम् । शो ल ता

तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वसमनियतप्रतियोगितारूपेण पूर्वोक्तरीत्या वह्नित्वगतैकत्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायाः

●

વ્યાપ્યતા + વ્યાપકતા - બન્ને મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીયપ્રતિયોગિતામાં રહે છે. તે આ પ્રમાણે - મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વ મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વ - આ બેમાં રહે. ફલતઃ મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતા પણ મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વ - બન્નેમાં રહે. સ્પષ્ટ છે કે મહાનસીયત્વ - વહ્નિત્વ - બન્નેમાં પ્રતિયોગી પણ રહેવો જ જોઈએ. આથી, મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીયપ્રતિયોગિતાના અધિકરણ બે થશે - વિ ન શ્રા

(૧) મહાનસીયત્વવૃત્તિઅવચ્છેદકતા,

(૨) વહ્નિત્વવૃત્તિઅવચ્છેદકતા.

एव प्राप्तेः, महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-महानसीयत्व-निष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगितायाः अप्राप्तेः तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वसमनियतप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं वह्नित्वगतैकत्वमेव भवेत्, न तु महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वम् ।

य तथा च साध्यतावच्छेदकतात्वसमनियतप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदक-महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वरूपे तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वसमनियतप्रतियोगिता-
शो निरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वासत्त्वात् स्वावच्छेदकतात्वसमनियतप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्य-
ल नुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितायां साध्यतावच्छेदकतात्वसमनियत-प्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकमहानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वरूपवृत्तित्वविरहः इति
ता तादृशो वह्न्यभावः धर्तुं न शक्यते ।

साध्यतावच्छेदकतात्वसमनियतप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं महानसीयत्व -वह्नित्वगतद्वित्वमेव भवति, न तु वह्नित्वगतैकत्वं न वा अन्यत् किमपि । अतः यदभावीयप्रति-योगितावच्छेदकतात्वसमनियतप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं महानसीयत्व -वह्नित्वगतद्वित्वं भवेत्, तादृशोऽभावः एव ग्राह्यः । अतः यदभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्व-

●

પૂર્વે જોઈ ગયા તે મુજબ સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વના અધિકરણ પણ બે છે -

(૧) મહાનસીયત્વવૃત્તિઅવચ્છેદકતા,

(૨) વહ્નિત્વવૃત્તિઅવચ્છેદકતા.

આ રીતે, સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વના જેટલા અધિકરણ અને જે અધિકરણ તે જ અને
વિ તેટલા જ અધિકરણ મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વવૃત્તિદ્વિત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીય-
ન પ્રતિયોગિતાના થઈ જવાથી "જે સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વનું અધિકરણ તે મહાનસીયત્વ -વહ્નિત્વગતદ્વિત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીયપ્રતિયોગિતાનું અધિકરણ હોય જ.
મ્રા તથા જે મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીયપ્રતિયોગિતાનું અધિકરણ તે સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વનું અધિકરણ હોય જ" - આ પ્રમાણે કહી શકાશે.

આથી, "જયાં જયાં (= મહાનસીયત્વવૃત્તિઅવચ્છેદકતામાં + વહ્નિત્વવૃત્તિઅવ-ચ્છેદકતામાં) સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વ છે ત્યાં ત્યાં (= મહાનસીયત્વવૃત્તિઅવચ્છેદકતામાં +

समनियता यत्प्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वं वर्तते, तादृशी महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूकपर्याप्तीयप्रतियोगिता वर्तते तादृशोऽभावः एव ग्राह्यः । महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वावच्छिन्नाऽनुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-प्रतियोगिता महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतोभयस्मिन् वर्तमाना वर्तते, अतः यदभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वसमनियता महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वा-वच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगिता-वच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगिता वर्तते तादृशोऽभावः ग्राह्यः । एषा हि प्रतियोगिता महानसीयत्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतायां वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां च वर्तते, अतः यदभावीयप्रतियो-गितावच्छेदकतात्वं महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-यामेव च भवेत्, नान्यत्र कुत्रचित् तदभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वसमनियता महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगिता भवेत् ।

महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकता महानसीयत्वेऽपि वर्तते, वह्नित्वेऽपि वर्तते इति तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वं महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदक-तायामपि भवेत्, वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायामपि भवेत् । तथा च तादृशमहानसीयत्व

●

વહ્નિત્વવૃત્તિઅવચ્છેદકતામાં - આ બન્નેમાં) મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વઅવચ્છિન્ન-અનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીયપ્રતિયોગિતા પણ છે જ. તથા

જ્યાં જ્યાં (= મહાનસીયત્વવૃત્તિઅવચ્છેદકતામાં + વહ્નિત્વવૃત્તિઅવચ્છેદકતામાં) મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીયપ્રતિયોગિતા છે ત્યાં ત્યાં (= મહાનસીયત્વવૃત્તિઅવચ્છેદકતામાં + વહ્નિત્વવૃત્તિઅવચ્છેદકતામાં) સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વ હોય જ" - આ પ્રમાણે કહી શકાશે.

પરિણામે, સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વની વ્યાપ્યતા પણ મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગત-દ્વિત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીયપ્રતિયોગિતામાં રહેશે તથા સાધ્યતાઅવચ્છે-દકતાત્વની વ્યાપકતા પણ મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપક-પર્યાપ્તીયપ્રતિયોગિતામાં રહેશે. આથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વસમનિયતપ્રતિયોગિતા તરીકે મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીયપ્રતિયોગિતા લઈ શકાશે.

-वह्नित्वनिष्ठद्वित्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयमहानसीयत्ववृत्तिप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्ववृत्तिप्रतियोगितावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगिता तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वसमनियता भवितुमर्हति । तथा हि -

यत्र यत्र (= महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां च) तादृशमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतोभयवृत्ति-

●

સ્પષ્ટ છે કે - સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વસમનિયતપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતા-અવચ્છેદકરૂપ તરીકે મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વ જ આવી શકશે. વહ્નિત્વગતએકત્વ નહીં.

▩ દ્વિતીય વિકલ્પ પણ અશક્ય ▩

આ રીતે, દ્વિતીય વિકલ્પ પણ સાકાર થવો અશક્ય થઈ જશે. કારણ કે,

→ દ્વિતીય વિકલ્પ સાકાર કરવા માટે સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વસમનિયતપ્રતિયોગિતા-નિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ વહ્નિત્વગતએકત્વ થાય - તે જરૂરી હતું.

→ તે માટે વહ્નિત્વગતએકત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીયપ્રતિયોગિતા સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વને સમનિયત થાય = વ્યાપક + વ્યાપ્ય થાય તે જરૂરી છે.

→ કિંતુ વહ્નિત્વગતએકત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીયપ્રતિયોગિતા માત્ર વહ્નિત્વવૃત્તિઅવચ્છેદકતામાં જ રહેતી હોવાથી, જ્યારે સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વ તો વહ્નિત્વવૃત્તિ-અવચ્છેદકતામાં + મહાનસીયત્વવૃત્તિઅવચ્છેદકતામાં રહેતું હોવાથી મહાનસીયત્વવૃત્તિ-અવચ્છેદકતામાં સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વ રહેવા છતાં વહ્નિત્વગતએકત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતા નિરૂપકપર્યાપ્તીયપ્રતિયોગિતા નથી રહેતી.

→ આથી, સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વની વ્યાપ્યતા વહ્નિત્વગતએકત્વઅવચ્છિન્નઅનુ-યોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીયપ્રતિયોગિતામાં રહેવા છતાં વહ્નિત્વગતએકત્વઅવચ્છિન્નઅનુયો-ગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીયપ્રતિયોગિતામાં સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વની વ્યાપકતા રહેશે નહીં.

→ આથી, સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વસમનિયતપ્રતિયોગિતા તરીકે વહ્નિત્વગતએકત્વ-અવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીયપ્રતિયોગિતા લઈ નહીં શકાય. જ્યારે,

→ મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીયપ્રતિયોગિતા મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વવૃત્તિઅવચ્છેદકતામાં રહેતી હોવાથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વની વ્યાપ્યતા + વ્યાપકતા ઉભય મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વવૃત્તિદ્વિત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીય-

प्रतियोगिता वर्तते तत्र तत्र तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वमपि वर्तते एव, तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्व-तादृशप्रतियोगित्वयोरुभयोरपि महानसीयत्व-

●

પ્રતિયોગિતામાં રહી જશે.

→ આમ, સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વસમનિયતપ્રતિયોગિતા તરીકે મહાનસીયત્વ+વહ્નિત્વ-ગતદ્વિત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીયપ્રતિયોગિતા લઈ શકાય.

→ આ રીતે, સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વસમનિયતપ્રતિયોગિતા તરીકે વહ્નિત્વગતએકત્વ-અવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીયપ્રતિયોગિતા લઈ શકાતી ન હોવાથી અને મહાન-સીયત્વવહ્નિત્વગતદ્વિત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીયપ્રતિયોગિતા લઈ શકાતી હોવાથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વસમનિયતપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ તરીકે મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વ જ આવશે. વહ્નિત્વગતએકત્વ નહીં.

→ આમ, સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વસમનિયતપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતા-અવચ્છેદકરૂપ વહ્નિત્વગતએકત્વ ન થવાને કારણે અવ્યાપ્તિ આપવાનો બીજો રસ્તો પણ બંધ થઈ ગયો.

ટૂંકમાં, અમે જે બે વિકલ્પ દર્શાવ્યા હતા કે જે બે વિકલ્પ સિવાયના વિકલ્પથી પ્રસ્તુત લક્ષણ મુજબ તાદશવહ્નિઅભાવને લઈને અવ્યાપ્તિ આપવી અશક્ય છે તે બે વિકલ્પો પ્રસ્તુતમાં અશક્ય બની જતા અવ્યાપ્તિ નહીં આવી શકે.

❀ વહ્નિઅભાવ લઈ નહીં શકાય ❀

ફલિતાર્થ એ થયો કે →

સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વસમનિયતપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વ જ થશે. તથા

તાદશવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વસમનિયતપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિ-અનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ વહ્નિત્વગતએકત્વ જ થશે.

તેથી સ્વઅવચ્છેદકતાત્વસમનિયતપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વ-સંબંધથી તાદશવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતા સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વસમનિયતપ્રતિયોગિતા-નિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વમાં વૃત્તિ ન હોવાથી તાદશપ્રતિયોગિતાનિરૂપક વહ્નિઅભાવ લઈ નહીં શકાય.

निष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायाञ्च वर्तमानत्वात् । एवञ्च यत्र यत्र (= महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतोभयभिन्नेषु) तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वं न विद्यते तत्र तत्र तादृशमहानसीयत्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगिता नैव विद्यते, तादृश-

●

❖ મહાનસીયવહ્ન્યભાવનું ગ્રહણ ❖

લક્ષણસમન્વય માટે હવે મહાનસીયવહ્નિઅભાવ લઈએ. મહાનસીયવહ્નિઅભાવીય-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદક મહાનસીયત્વ અને વહ્નિત્વ - આ બે છે. તેથી, મહાનસીયવહ્નિ-અભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વના અધિકરણ બે મળશે - (૧) મહાનસીયત્વવૃત્તિ-અવચ્છેદકતા, (૨) વહ્નિત્વવૃત્તિઅવચ્છેદકતા

હમણાં જ આપણે જોઈ ગયા કે વહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વસમનિયત-પ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ વહ્નિત્વગતએકત્વ થતું હોવાથી, મહાન-સીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વ થતું ન હોવાથી વહ્નિઅભાવ લઈ ન શકાયો.

જો પ્રસ્તુતમહાનસીયવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વસમનિયતપ્રતિયોગિતા-નિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ વહ્નિત્વગતએકત્વ થઈ જાય, મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વ-ગતદ્વિત્વ લઈ ન શકાય તો મહાનસીયવહ્નિઅભાવ પણ લઈ ન શકાય. આથી, સૌ પ્રથમ તો એ ચકાસવું રહ્યું કે પ્રસ્તુતમહાનસીયવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વસમનિયત-પ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ વહ્નિત્વગતએકત્વ થાય છે કે નહીં ?

વહ્નિત્વગતએકત્વ તો જ તાદૃશમહાનસીયવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વ-સમનિયતપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ બની શકે જો વહ્નિત્વગત-એકત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીયપ્રતિયોગિતા મહાનસીયવહ્નિઅભાવીય-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વને સમનિયત થાય.

તથા વહ્નિત્વગતએકત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીયપ્રતિયોગિતા તો જ મહાનસીયવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વને સમનિયત થાય કે જો મહાનસીય-વહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વની વ્યાપ્યતા પણ વહ્નિત્વગતએકત્વઅવચ્છિન્ન-અનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીયપ્રતિયોગિતામાં રહે અને મહાનસીયવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતા-અવચ્છેદકતાત્વની વ્યાપકતા પણ વહ્નિત્વગતએકત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીય-પ્રતિયોગિતામાં રહે.

महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्व-तादृशप्रतियोगित्वोभयोरपि महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतोभयभिन्नेषु अवर्तमानत्वात् । ततश्च तादृशमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगितायां तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वव्याप्यत्वं भवेदेव ।

●

પૂર્વે જણાવી દીધું તે મુજબ વહ્નિત્વગતએકત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીયપ્રતિયોગિતાના અધિકરણ તરીકે એક જ અવચ્છેદકતા મળી શકે. તે છે - (૧) વહ્નિત્વવૃત્તિઅવચ્છેદકતા.

જ્યારે મહાનસીયવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વના અધિકરણ બે છે - (૧) મહાનસીયત્વવૃત્તિઅવચ્છેદકતા, (૨) વહ્નિત્વવૃત્તિઅવચ્છેદકતા.

આમ, "વહ્નિત્વગતએકત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીયપ્રતિયોગિતાના જે અધિકરણ હોય તે મહાનસીયવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વના તો હોય જ. કારણ કે વહ્નિત્વગતએકત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીયપ્રતિયોગિતા માત્ર વહ્નિત્વવૃત્તિઅવચ્છેદકતામાં જ રહે છે, ત્યાં મહાનસીયવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વ તો રહેલ જ છે.

કિંતુ જે મહાનસીયવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વના અધિકરણ છે તે વહ્નિત્વગતએકત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીયપ્રતિયોગિતાના અધિકરણ હોય પણ ખરા, ન પણ હોય - ભજના છે.

કારણ કે મહાનસીયવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વના અધિકરણ તરીકે તમે જો વહ્નિત્વવૃત્તિઅવચ્છેદકતાનું ગ્રહણ કરો તો મહાનસીયવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વનું અધિકરણ (= વહ્નિત્વવૃત્તિઅવચ્છેદકતા) વહ્નિત્વગતએકત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીયપ્રતિયોગિતાનું પણ અધિકરણ થઈ જાય. જો મહાનસીયવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વના અધિકરણ તરીકે મહાનસીયત્વવૃત્તિઅવચ્છેદકતાનું ગ્રહણ કરો તો મહાનસીયત્વવૃત્તિઅવચ્છેદકતામાં વહ્નિત્વગતએકત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીયપ્રતિયોગિતા ન રહેતી હોવાથી મહાનસીયવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વનું અધિકરણ વહ્નિત્વગતએકત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીયપ્રતિયોગિતાનું અધિકરણ ન થાય" આ પ્રમાણે નક્કી થશે.

✳ પ્રતિયોગિતામાં સમનિયતત્વની વિચારણા ✳

આટલી વાતની સ્પષ્ટતા કરી હવે વ્યાપ્તિ બેસાડો - જ્યાં જ્યાં (= વહ્નિત્વવૃત્તિ-અવચ્છેદકતામાં) વહ્નિત્વગતએકત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીયપ્રતિયોગિતા છે ત્યાં ત્યાં મહાનસીયવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વ છે જ - આ પ્રમાણે કહી શકાય. કારણ કે વહ્નિત્વગતએકત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીયપ્રતિયોગિતા માત્ર વહ્નિત્વ-ગતઅવચ્છેદકતામાં જ રહે છે ત્યાં મહાનસીયવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વ રહે જ છે.

આમ, મહાનસીયવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વની વ્યાપ્યતા વહ્નિત્વગત-એકત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીયપ્રતિયોગિતામાં રહી જશે.

પરંતુ "જ્યાં જ્યાં (= મહાનસીયત્વવૃત્તિઅવચ્છેદકતામાં + વહ્નિત્વવૃત્તિઅવચ્છેદકતામાં) મહાનસીયવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વ રહેલ છે ત્યાં ત્યાં (= મહાનસીયત્વ-વૃત્તિઅવચ્છેદકતામાં + વહ્નિત્વવૃત્તિઅવચ્છેદકતામાં - ઉભયમાં) વહ્નિત્વગતએકત્વઅવચ્છિન્ન-અનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીયપ્રતિયોગિતા રહે છે જ" - આ પ્રમાણે કહી નહીં શકાય. કારણ સ્પષ્ટ છે.

વિ
ન
મ્રા

આમ, મહાનસીયવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વની વ્યાપકતા વહ્નિત્વગત-એકત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિપ્રતિયોગિતામાં રહી શકશે નહીં. તેથી મહાન-સીયવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વસમનિયતપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયો-ગિતાઅવચ્છેદકરૂપ વહ્નિત્વગતએકત્વ તો નહીં જ થાય. કારણ કે મહાનસીયવહ્નિઅભાવીય-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વસમનિયતપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ વહ્નિત્વગતએકત્વ તો જ થઈ શકે કે જો વહ્નિત્વગતએકત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપક-પર્યાપ્તીયપ્રતિયોગિતા મહાનસીયવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વને સમનિયત થાય. પરંતુ, વહ્નિત્વગતએકત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીયપ્રતિયોગિતામાં મહાનસીય-વહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વની વ્યાપ્યતા રહેલી હોવા છતાં પણ વ્યાપકત્વ ન રહેલું હોવાથી વહ્નિત્વગતએકત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીયપ્રતિયોગિતા મહાનસીયવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વને સમનિયત થઈ શકે તેમ નથી - તે આપણે જોઈ ગયા.

❋ અભાવપક્ષે સમનિયતત્વનો વિચાર ❋

હવે, મહાનસીયવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વસમનિયતપ્રતિયોગિતા-

एवञ्च यत्र यत्र (= महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां च) तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वं वर्तते तत्र तत्र महानसीयत्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगिताऽपि वर्तते एव, यत्र यत्र च (= महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नेषु)

यशोलता

●

નિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વ થાય છે કે નહીં ? તે વિચારીએ -

સૌ પ્રથમ તો મહાનસીયવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વસમનિયતપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વ થશે કે નહીં ? - તે વાતનો આધાર મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીયપ્રતિયોગિતા મહાનસીયવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વને સમનિયત છે કે નહીં ? - તે વાત ઉપર રહેલો હોવાથી મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીયપ્રતિયોગિતા મહાનસીયવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વને સમનિયત છે કે નહીં ? - તેને જ વિચારીએ-

મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીયપ્રતિયોગિતામાં જો મહાનસીયવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વની વ્યાપ્યતા + વ્યાપકતા રહે તો મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીયપ્રતિયોગિતા મહાનસીયવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વને સમનિયત થઈ શકે.

વિવેચન

મહાનસીયત્વ - વહ્નિત્વગતદ્વિત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીયપ્રતિયોગિતાના અધિકરણ આપણે પૂર્વે જોઈ ગયા તે મુજબ બે છે -

(૧) મહાનસીયત્વવૃત્તિઅવચ્છેદકતા,

(૨) વહ્નિત્વવૃત્તિઅવચ્છેદકતા

તથા મહાનસીયવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વના પણ બે અધિકરણ છે -

(૧) મહાનસીયત્વવૃત્તિઅવચ્છેદકતા,

(૨) વહ્નિત્વવૃત્તિઅવચ્છેદકતા

મતલબ કે જેટલા અને જે અધિકરણો મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીયપ્રતિયોગિતાના છે તેટલા જ અને તે જ અધિકરણો મહાનસીયવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વના છે. માટે, જે મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વ-

न तादृशमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतोभयवृत्ति-प्रतियोगिता तत्र तत्र तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वं न विद्यते एव । तथा च तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वव्यापकत्वमपि तादृशमहानसीयत्व-निष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगितायां वर्तते ।

इत्थञ्च तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वसमनियतप्रतियोगितारूपेण तादृशमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकत्वोभयवृत्तिप्रतियोगिता धर्तुं शक्यते । एतत्प्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वं वर्तते । अर्थाद् महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वावच्छिन्नानुयोगिता-निरूपकपर्याप्तीयप्रतियोगिता हि तादृशमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रति-योगितारूपा, अतः तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वसमनियतप्रतियोगिता-निरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वमेव वर्तते । न तु वह्नित्व-गतैकत्वम् ।

●

અવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીયપ્રતિયોગિતાનું અધિકરણ હોય તે મહાનસીયવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વનું પણ અધિકરણ હોય જ. તથા જે મહાનસીયવહ્નિ-અભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વનું અધિકરણ હોય તે મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વ-અવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીયપ્રતિયોગિતાનું પણ અધિકરણ હોય જ.

આ જ વાતને થોડા જુદા શબ્દોમાં રજૂ કરીએ તો જ્યાં જ્યાં (= મહાનસીયત્વવૃત્તિ-અવચ્છેદકતામાં + વહ્નિત્વવૃત્તિઅવચ્છેદકતામાં) મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વઅવચ્છિન્ન-અનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીયપ્રતિયોગિતા હોય ત્યાં ત્યાં (મહાનસીયત્વવૃત્તિઅવચ્છેદકતામાં + વહ્નિત્વવૃત્તિઅવચ્છેદકતામાં - ઉભયમાં) મહાનસીયવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદક-તાત્વ હોય જ - આવી વ્યાપ્તિ કહી શકાય. મતલબ કે મહાનસીયવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતા-અવચ્છેદકતાત્વની વ્યાપ્યતા મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપક-પર્યાપ્તીયપ્રતિયોગિતામાં રહેશે.

આ જ રીતે જ્યાં જ્યાં (= મહાનસીયત્વવૃત્તિઅવચ્છેદકતામાં + વહ્નિત્વવૃત્તિ-અવચ્છેદકતામાં) મહાનસીયવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વ હોય ત્યાં ત્યાં (= મહાનસીયત્વવૃત્તિઅવચ્છેદકતામાં + વહ્નિત્વવૃત્તિઅવચ્છેદકતામાં - ઉભયમાં) મહાનસીયત્વ

पूर्वोक्तरीत्या साध्यतावच्छेदकतात्वसमनियतप्रतियोगितारूपेण वह्नित्वगतैकत्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयप्रतियोगितायाः अप्राप्तेः महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयप्रतियोगितायाः एव प्राप्तेः साध्यतावच्छेदकतात्वसमनियतप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपमपि महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वमेव भवेत्, न तु वह्नित्वगतैकत्वम् ।

●

-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીયપ્રતિયોગિતા હોય જ - આ પ્રમાણે કહી જ શકાય છે. માટે, મહાનસીયવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વની વ્યાપકતા મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીયપ્રતિયોગિતામાં રહેશે.

આ રીતે,

મહાનસીયવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વની વ્યાપ્યતા + વ્યાપકતા મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીયપ્રતિયોગિતામાં રહેલી હોવાથી મહાનસીયવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વસમનિયતપ્રતિયોગિતા તરીકે મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીયપ્રતિયોગિતા લઈ શકાશે.

સ્પષ્ટ છે કે →

મહાનસીયવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વસમનિયતપ્રતિયોગિતા તરીકે મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીયપ્રતિયોગિતા લઈ શકાતી હોવાથી મહાનસીયવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વસમનિયતપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ તરીકે મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વ જ મળશે.

કિંતુ, મહાનસીયવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વસમનિયતપ્રતિયોગિતા તરીકે વહ્નિત્વગતએકત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીયપ્રતિયોગિતા લઈ શકાતી ન હોવાથી મહાનસીયવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વસમનિયતપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ વહ્નિત્વગતએકત્વ થઈ ન શકે.

❁ મહાનસીયવહ્નિઅભાવ જ ગ્રાહ્ય થતાં અવ્યાપ્તિનિવારણ ❁

આ રીતે,

મહાનસીયવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વસમનિયતપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વ હોવાથી અને સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વસમનિયતપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદક રૂપ પણ મહાનસીયત્વ

तथा च साध्यतावच्छेदकतात्वसमनियतप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकमहान-सीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वरूपे तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वसमनियतप्रति-योगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसत्त्वात् स्वावच्छेदकतात्वसमनियतप्रतियोगितानिरूपक-पर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितायां साध्यतावच्छेदक-तात्वसमनियतप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकमहानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वरूपवृत्तित्वं सम्भवत्येव ।

अतः तादृशो महानसीयवह्न्यभावः धर्तुं शक्यते, तादृशमहानसीयवह्न्यभावाधिकरणविधया 'अत्र महानसीयवह्निः' - इत्येतज्ज्ञानं नैव प्राप्यते, तत्र महानसीयवह्नेः विषयत्वात् । न हि यत्र महानसीयवह्निः विषयो भवति तत्र विषयितासम्बन्धेन महानसीयवह्नेरभावः वक्तुमुचितः । तथा च महानसीयवह्निनिरूपितविषयिताविशिष्टं यद् 'अत्र महानसीयवह्निः' - इत्येतज्ज्ञानम्, तदतिरिक्ते एव महानसीयवह्न्यभावः वृत्तिः स्यात्, तत्र च तज्ज्ञानत्वहेतुः अवृत्तिरिति लक्षणसमन्व-यान्नास्ति काऽव्याप्तिः इति निर्दुष्टं सर्वथैतल्लक्षणम् ।

●

-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વ હોવાથી સ્વઅવચ્છેદકતાત્વસમનિયતપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતા-અવચ્છેદકત્વસંબંધથી તાદશમહાનસીયવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતા સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વ-સમનિયતપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગત-દ્વિત્વમાં રહી જશે. ફલતઃ તાદશપ્રતિયોગિતાનિરૂપક મહાનસીયવહ્નિઅભાવ લઈ શકાશે.

તેનું અધિકરણ તજ્જ્ઞાનભિન્નજ્ઞાન. તજ્જ્ઞાનત્વ હેતુ ત્યાં અવૃત્તિ. આ રીતે લક્ષણસમન્વય થઈ જવાથી અવ્યાપ્તિ નહીં આવે.

આમ, **पर्वतो वह्निमान् धूमात्** - આ સ્થલમાં પ્રસ્તુત લક્ષણ પ્રમાણે કેવી રીતે લક્ષણ-સમન્વય થશે ? તે અને '**महानसीयवह्निरत्र वर्तते**' - **इत्येतज्ज्ञानं विषयितासम्बन्धेन महानसीय-वह्निमत्, तज्ज्ञानत्वात्** - આ સ્થલમાં કેવી રીતે લક્ષણસમન્વય થશે ? - તે આપણે જોઈ લીધું.

·⁂· પ્રાતિસ્વિક પ્રતિયોગિતાને લઈને આવતી અવ્યાપ્તિનું વારણ ·⁂·

હવે, જે વહ્નિત્વવૃત્તિતાવૈશિષ્ટ્યઅવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાને લઈને અવ્યાપ્તિ આપી હતી તે પ્રસ્તુત લક્ષણથી કેવી રીતે દૂર થશે ? તે જોઈએ -

સ્થલ -- **पर्वतो वह्निमान् धूमात्।**

य शो ल ता वि ज आ

અભાવ - મહાનસીયવહ્નિઅભાવ.

પૂર્વોક્ત લક્ષણ મુજબ મહાનસીયવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વઅવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિ-અનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વ જ થતું હતું. પરંતુ અવ્યાપ્તિઆપાદક પ્રશ્નકારે વહ્નિત્વવૃત્તિતાવૈશિષ્ટ્યઅવચ્છિન્ન-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વઅવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતા લઈ તાદશપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ વહ્નિત્વગતએકત્વ બનાવી દીધું.

જો પ્રસ્તુતમાં પણ વહ્નિત્વવૃત્તિતાવૈશિષ્ટ્યઅવચ્છિન્ન અને મહાનસીયવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વઅવચ્છિન્ન તાદશપ્રતિયોગિતા લઈ શકાય તો તાદશપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વની જગ્યાએ વહ્નિત્વગતએકત્વ થઈ જવાથી અવ્યાપ્તિ દુર્વાર બને.

વાત થોડી વિગતે વિચારીએ -

પૂર્વે જણાવી ગયેલા તે મુજબ **पर्वतो वह्निमान् धूमात्** - આ સ્થલમાં અવ્યાપ્તિ આપવા માટે મહાનસીયવહ્નિઅભાવ લેવો અનિવાર્ય છે. તે માટે બે વિકલ્પ આપેલા એટલે કે મહાનસીયવહ્નિઅભાવ તો જ લઈ શકાય કે જો -

(૧) મહાનસીયવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વસમનિયતપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ વહ્નિત્વગતએકત્વ થઈ જાય અથવા તો

(૨) સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વસમનિયતપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વ થઈ જાય.

દ્વિતીય રસ્તા પ્રત્યે ઉપેક્ષા સેવી અવ્યાપ્તિ આપનાર પ્રથમ રસ્તો જ ગ્રહણ કરશે. મતલબ કે અવ્યાપ્તિ આપનાર 'મહાનસીયવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વસમનિયતપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ વહ્નિત્વગતએકત્વ થઈ જાય' - તે માટે દિલોજાનથી પ્રયાસ કરી છૂટશે.

તે માટે વહ્નિત્વવૃત્તિતાવૈશિષ્ટ્યઅવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતા લેવી જ પડે. કારણ કે માત્ર મહાનસીયવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વઅવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ તો મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વ જ થાય. જો વહ્નિત્વવૃત્તિતાવૈશિષ્ટ્યથી પણ અવચ્છિન્ન પ્રતિયોગિતા લો તો જ તાદશપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ વહ્નિત્વગતએકત્વ થઈ શકે.

પૂર્વેના લક્ષણમાં જે પ્રતિયોગિતા પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વથી અવચ્છિન્ન હોય તે પ્રતિયોગિતા લઈ શકાતી હતી. માટે, વહ્નિત્વવૃત્તિતાવૈશિષ્ટ્ય-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વ-ઉભયઅવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતા લઈ શકાઈ.

હવે, પ્રતિયોગિતા અભિપ્રેતઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વઅવચ્છિન્ન હોય - તેટલું જ પર્યાપ્ત નથી. તે તરફ હવે જોવાનું નથી. હવેના લક્ષણ મુજબ પ્રતિયોગિતા અભિપ્રેતઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વને સમનિયત છે કે નહીં ? - તે જોવાનું.

જે પ્રતિયોગિતા અભિપ્રેતઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વને સમનિયત હોય તે જ પ્રતિયોગિતા પ્રસ્તુત લક્ષણ મુજબ લઈ શકાય છે. પછી, અભિપ્રેતઅભાવીયપ્રતિયોગિતા-અવચ્છેદકતાત્વથી અવચ્છિન્ન ન હોય એવી પણ પ્રતિયોગિતા જો અભિપ્રેતઅભાવીય-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વને સમનિયત હોય તો તે લઈ શકાય અને અભિપ્રેતઅભાવીય-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વને સમનિયત ન હોય એવી જો કોઈ પ્રતિયોગિતા અભિપ્રેત-અભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વથી અવચ્છિન્ન હોય તો પણ ન લેવાય.

વિ માટે, વહ્નિત્વવૃત્તિતાવૈશિષ્ટ્યઅવચ્છિન્ન અને મહાનસીયવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતા-અવચ્છેદકતાત્વઅવચ્છિન્ન એવી પ્રતિયોગિતા પણ જો મહાનસીયવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતા-અવચ્છેદકતાત્વને સમનિયત હશે તો જ લઈ શકાશે. જો તે પ્રતિયોગિતા મહાનસીયવહ્નિ-અભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વને સમનિયત નહીં હોય તો તે પ્રતિયોગિતા મહાનસીય-વહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વથી અવચ્છિન્ન હોવા છતાં લઈ નહીં શકાય.

પૂર્વે જોઈ ગયા તે મુજબ મહાનસીયવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વના અધિકરણ બે છે -

(૧) મહાનસીયત્વવૃત્તિઅવચ્છેદકતા,

(૨) વહ્નિત્વવૃત્તિઅવચ્છેદકતા.

હવે, જો તમે વહ્નિત્વવૃત્તિતાવૈશિષ્ટ્યઅવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતા લો તો તાદૃશપ્રતિયોગિતા-નિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ વહ્નિત્વગતએકત્વ થાય તથા આ વહ્નિત્વગતએકત્વ-અવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીયપ્રતિયોગિતા કે જે મહાનસીયવહ્નિઅભાવીયપ્રતિ-યોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વથી અવચ્છિન્ન હોવા ઉપરાંતમાં વહ્નિત્વવૃત્તિતાવૈશિષ્ટ્યથી પણ અવચ્છિન્ન છે તેના અધિકરણ તરીકે એક જ અવચ્છેદકતા મળશે - વહ્નિત્વવૃત્તિઅવચ્છેદકતા.

સ્પષ્ટ છે કે - મહાનસીયવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વના બે અધિકરણ

છે, જ્યારે વહ્નિત્વગતએકત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીય-વહ્નિત્વવૃત્તિતાવૈશિષ્ટ્ય-મહાનસીયવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વઉભયઅવચ્છિન્ન-પ્રતિયોગિતા માત્ર વહ્નિત્વવૃત્તિઅવચ્છેદકતામાં જ રહે છે. માટે, પૂર્વે જણાવેલી પદ્ધતિ પ્રમાણે મહાનસીયવહ્નિ-અભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વ અને વહ્નિત્વગતએકત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપક-પર્યાપ્તીય-વહ્નિત્વવૃત્તિતાવૈશિષ્ટ્યઅવચ્છિન્ન-પ્રતિયોગિતા સમનિયત થઈ ન શકે. માટે, મહાનસીયવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વસમનિયતપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિ-અનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ વહ્નિત્વગતએકત્વ થઈ નહીં શકે.

પૂર્વે જણાવ્યું તે મુજબ મહાનસીયવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વસમનિયત-પ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વ જ થશે. કારણ કે મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વઅવચ્છિન્ન-અનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીયપ્રતિયોગિતાના પણ અધિકરણ બે છે - (૧) મહાનસીયત્વવૃત્તિઅવચ્છેદકતા, (૨) વહ્નિત્વવૃત્તિઅવચ્છેદકતા. તથા મહાનસીયવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વના પણ બે અધિકરણ છે - (૧) મહાનસીયત્વવૃત્તિઅવચ્છેદકતા (૨) વહ્નિત્વવૃત્તિઅવચ્છેદકતા.

આમ, મહાનસીયવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વના અને મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીયપ્રતિયોગિતાના અધિકરણ સરખે સરખા હોવાથી મહાનસીયવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વસમનિયતપ્રતિયોગિતા તરીકે મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીયપ્રતિયોગિતા લઈ શકાશે.

❃ વહ્નિત્વવૃત્તિતાવૈશિષ્ટ્યઅવચ્છિન્ન પ્રતિયોગિતાનું ગ્રહણ અશક્ય ❃

આ રીતે, મહાનસીયવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વસમનિયતપ્રતિયોગિતા-નિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદક રૂપ મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વ. તથા સાધ્યતા-અવચ્છેદકતાત્વસમનિયતપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ પ્રસ્તુતમાં વહ્નિત્વગતએકત્વ છે. તેથી, સ્વઅવચ્છેદકતાત્વસમનિયતપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયો-ગિતાઅવચ્છેદકત્વસંબંધથી મહાનસીયવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતા સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વ-સમનિયતપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ વહ્નિત્વગતએકત્વમાં રહી નહીં શકે. સ્પષ્ટ છે કે તાદૃશપ્રતિયોગિતાનિરૂપક મહાનસીયવહ્નિઅભાવ પણ લઈ નહીં શકાય. શુદ્ધ વહ્નિઅભાવ જ લેવો પડશે. તેને લઈને પૂર્વે જણાવેલી પદ્ધતિ મુજબ લક્ષણસમન્વય થઈ જવાથી **पर्वतो वह्निमान् धूमात्** - આ સ્થલમાં વહ્નિત્વવૃત્તિતાવૈશિષ્ટ્યઅવચ્છિન્ન-પ્રતિયોગિતાને લઈને આવતી અવ્યાપ્તિને કોઈ અવકાશ રહેતો નથી.

હવે, સ્થળ લઈએ - **'महानसीयवह्निः अत्र वर्तते' - इत्येतज्ज्ञानं विषयितासम्बन्धेन महानसीयवह्निमत्, तज्ज्ञानत्वात्** । અભાવ લઈએ - વહ્નિઅભાવ.

પૂર્વે જોઈ ગયા હતા કે આ સ્થલમાં અવ્યાપ્તિ આપવા માટે વહ્નિઅભાવ લેવો જરૂરી છે. તથા વહ્નિઅભાવ તો જ લઈ શકાય જો નિમ્નોક્ત વિકલ્પયુગલમાંથી કોઈ એકાદ વિકલ્પ સાકાર થાય -

(૧) જો સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વસમનિયતપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતા-અવચ્છેદકરૂપ વહ્નિત્વગતએકત્વ થાય તો વહ્નિઅભાવ લઈ શકાય અથવા તો

(૨) જો તાદૃશવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વસમનિયતપ્રતિયોગિતાનિરૂપક-પર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વ થાય તો વહ્નિઅભાવ લઈ શકાય.

દ્વિતીય વિકલ્પની ઉપેક્ષા કરી હવે પ્રથમ વિકલ્પને જ સાકાર કરવા અવ્યાપ્તિ આપનાર પ્રયાસ કરે છે -

વિ પૂર્વોક્ત લક્ષણ મુજબ પ્રસ્તુત સ્થલમાં -

ના સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઅવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ

શ્રા મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વ થતું હતું. કિંતુ અવ્યાપ્તિ આપનારે સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વથી + વહ્નિત્વવૃત્તિતાવૈશિષ્ટ્યથી અવચ્છિન્ન એવી પ્રતિયોગિતા લઈ તાદૃશપ્રતિયોગિતાનિરૂપક-પર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ વહ્નિત્વગતએકત્વ બનાવી દીધું. કારણ કે પૂર્વોક્ત લક્ષણ મુજબ પ્રતિયોગિતા સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વથી અવચ્છિન્ન હોય એટલું જ પર્યાપ્ત હતું. અને વહ્નિત્વવૃત્તિતાવૈશિષ્ટ્યથી અવચ્છિન્ન પ્રતિયોગિતા સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વથી અવચ્છિન્ન તો છે જ !

⁂ વહ્નિત્વવૃત્તિતાવિશિષ્ટ સાધ્યતા અવ.નું ગ્રહણ પણ અશક્ય ⁂

જો વહ્નિત્વવૃત્તિતાવૈશિષ્ટ્યઅવચ્છિન્ન પ્રતિયોગિતા મળી જાય તો વહ્નિત્વવૃત્તિતાવૈશિષ્ટ્ય-અવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ વહ્નિત્વગતએકત્વ થઈ જાય. પરિણામે, પ્રથમ વિકલ્પ સાકાર થઈ જાય. મતલબ કે પ્રથમ વિકલ્પની સાકારતા માટે વહ્નિત્વવૃત્તિતાવૈશિષ્ટ્યઅવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતા મળવી જરૂરી છે.

પૂર્વેના લક્ષણ મુજબ તો તે વહ્નિત્વવૃત્તિતાવૈશિષ્ટ્યઅવચ્છિન્ન પ્રતિયોગિતા લઈ શકાય છે. કારણ કે તે પ્રતિયોગિતા સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વથી અવચ્છિન્ન છે. કિંતુ નૂતન લક્ષણમાં

સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઅવચ્છિન્નત્વનો પ્રવેશ નથી, સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વસમનિયતત્વનો પ્રવેશ છે. તેથી અભિપ્રેત પ્રતિયોગિતા તો જ લઈ શકાય જો તે સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વને સમનિયત હોય. પછી તે સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વથી અવચ્છિન્ન હોય કે ન હોય. મતલબ કે વહ્નિત્વગતએકત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીયપ્રતિયોગિતા કે જે વહ્નિત્વવૃત્તિતા-વૈશિષ્ટ્યથી અવચ્છિન્ન છે તે તો જ લઈ શકાશે જો તાદશપ્રતિયોગિતા સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વને સમનિયત હોય.

આ વાત પણ તો જ શક્ય બને કે જો જ્યાં જ્યાં વહ્નિત્વગતએકત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતા-નિરૂપકપર્યાપ્તીય-વહ્નિત્વ-વૃત્તિતાવૈશિષ્ટ્યઅવચ્છિન્ન પ્રતિયોગિતા હોય ત્યાં ત્યાં સાધ્યતા-અવચ્છેદકતાત્વ હોય જ (એટલે કે સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વની વ્યાપ્યતા વહ્નિત્વગતએકત્વ-અવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીય-વહ્નિત્વવૃત્તિતાવૈશિષ્ટ્યઅવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતામાં રહેતી હોય) તથા જ્યાં જ્યાં સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વ હોય ત્યાં ત્યાં વહ્નિત્વગતએકત્વઅવચ્છિન્ન-અનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીયવહ્નિત્વવૃત્તિતાવૈશિષ્ટ્યઅવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતા હોય. (એટલે કે સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વની વ્યાપકતા વહ્નિત્વગતએકત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપક-પર્યાપ્તીય-વહ્નિત્વવૃત્તિતાવૈશિષ્ટ્યઅવચ્છિન્ન-પ્રતિયોગિતામાં હોય.)

પરંતુ પૂર્વે જણાવી ગયા તે મુજબ વહ્નિત્વગતએકત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપક-પર્યાપ્તીયપ્રતિયોગિતા સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વની વ્યાપ્ય બની શકવા છતાં વ્યાપક ન જ બની શકે, પછી તે પ્રતિયોગિતા મહાનસીયવહ્નિનિષ્ઠસાધ્યતાનિરૂપિતઅવચ્છેદકતાત્વથી અવચ્છિન્ન અને વહ્નિત્વવૃત્તિતાવૈશિષ્ટ્યથી અવચ્છિન્ન હોય કે ન હોય.

કારણ કે, વહ્નિત્વગતએકત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીયપ્રતિયોગિતાનું અધિકરણ એક જ હોય - (૧) વહ્નિત્વવૃત્તિઅવચ્છેદકતા.

જ્યારે પ્રસ્તુતમાં સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વના અધિકરણ બે છે - (૧) વહ્નિત્વવૃત્તિ-અવચ્છેદકતા, (૨) મહાનસીયત્વવૃત્તિઅવચ્છેદકતા

સ્પષ્ટ છે કે જે અધિકરણ વહ્નિત્વગતએકત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીય-પ્રતિયોગિતાનું છે તે સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વનું તો છે જ. પણ જે અધિકરણ સાધ્યતા-અવચ્છેદકતાત્વના છે તે બધાં વહ્નિત્વગતએકત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીય-પ્રતિયોગિતાના નથી.

આમ, સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વસમનિયતપ્રતિયોગિતા તરીકે વહ્નિત્વગતએકત્વઅવ-ચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીય-વહ્નિત્વવૃત્તિતાવૈશિષ્ટ્યઅવચ્છિન્ન-પ્રતિયોગિતા લઈ નહીં

શકાય. ફલતઃ સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વસમનિયતપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવ-ચ્છેદકરૂપ તરીકે મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વ જ આવશે, વહ્નિત્વગતએકત્વ નહીં આવે.

✵ વહ્નિઅભાવ અગ્રાહ્ય જ રહેશે ✵

સારાંશ -

→ વહ્નિત્વગતએકત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીયપ્રતિયોગિતાના, પછી તે ગમે તે હોય તે તમામે તમામ પ્રતિયોગિતાના, અધિકરણ તરીકે માત્ર વહ્નિત્વવૃત્તિઅવચ્છેદકતા જ મળે. જ્યારે સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વના અધિકરણ બે છે - (૧) મહાનસીયત્વવૃત્તિ-અવચ્છેદકતા, (૨) વહ્નિત્વવૃત્તિઅવચ્છેદકતા.

→ માટે, વહ્નિત્વગતએકત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીયપ્રતિયોગિતા પ્રસ્તુત સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વને સમનિયત થઈ શકે તે શક્ય નથી.

→ જ્યારે, મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીય-પ્રતિયોગિતાના અધિકરણ બે હોય છે -

(૧) મહાનસીયત્વવૃત્તિઅવચ્છેદકતા, (૨) વહ્નિત્વવૃત્તિઅવચ્છેદકતા.

→ તથા સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વના અધિકરણ પણ પૂર્વોક્ત રીતે તે જ બે છે કે જે મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીયપ્રતિયોગિતાના અધિકરણ છે.

→ આથી, સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વસમનિયતપ્રતિયોગિતા તરીકે મહાનસીયત્વ -વહ્નિત્વગતદ્વિત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીયપ્રતિયોગિતા જ લઈ શકાશે.

→ તેથી, સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વસમનિયતપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતા-અવચ્છેદકરૂપ તરીકે મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વ જ મળશે. વહ્નિત્વગતએકત્વ નહીં. માટે, પ્રથમ વિકલ્પ સાકાર ન થતા તે રસ્તે વહ્નિઅભાવ તમે લઈ નહીં શકો. દ્વિતીય વિકલ્પ તો લાખો જોજન દૂર છે.

આથી, વહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વસમનિયતપ્રતિયોગિતાનિરૂપક-પર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ વહ્નિત્વગતએકત્વ થશે તથા સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વસમ-નિયતપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વ જ થશે.

વિ ન મ્રા

अधुना पूर्वोक्तानि षड् लक्षणानि समनियतत्वप्रवेशं परित्यज्य एकत्र वा तन्निवेशमङ्गीकृत्य य

●

આ રીતે, સ્વઅવચ્છેદકતાત્વસમનિયતપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વસંબંધથી વહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતા સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વસમનિયતપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપમહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વમાં રહી ન શકવાથી તાદૃશપ્રતિયોગિતાનિરૂપક વહ્નિઅભાવ લઈ નહીં શકાય. મહાનસીયવહ્નિઅભાવ જ લેવો પડશે.

મહાનસીયવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વસમનિયતપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વ છે. તથા સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વ-સમનિયતપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ પણ મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વ-ગતદ્વિત્વ. આથી, સ્વઅવચ્છેદકતાત્વસમનિયતપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વસંબંધથી તાદૃશમહાનસીયવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતા સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વ-સમનિયતપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગત-દ્વિત્વમાં રહી જશે. પરિણામે, તાદૃશપ્રતિયોગિતાનિરૂપક મહાનસીયવહ્નિઅભાવ લઈ શકાશે. તેનું અધિકરણ તજ્જ્ઞાનભિન્નજ્ઞાન. તજ્જ્ઞાનત્વ હેતુ ત્યાં અવૃત્તિ. આ રીતે લક્ષણસમન્વય થઈ જવાથી વહ્નિત્વવૃત્તિતાવૈશિષ્ટ્યઅવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાને લઈને **'महानसीयवह्निः अत्र वर्तते' - इत्येतज्ज्ञानं विषयितासम्बन्धेन महानसीयवह्निमत्, तज्ज्ञानत्वात्** - આ સ્થલમાં આવતી અવ્યાપ્તિ દૂર થઈ જશે.

વિ
જ
પ્રા

આમ, આપણું ફાઈનલ લક્ષણ થયું -

સ્વઅવચ્છેદકતાત્વસમનિયતપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદક(રૂપ)ત્વ-સંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વસમનિયતપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપવૃત્તિપ્રતિયોગિતાનિરૂપકઅભાવઅધિકરણઅવૃત્તિત્વ.

આ લક્ષણ મુજબ વહ્નિત્વવૃત્તિતાવૈશિષ્ટ્યઅવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાને લઈને કે તે વિના

(૧) **पर्वतो वह्निमान् धूमात्** - આ સ્થલમાં મહાનસીયવહ્નિઅભાવ લઈ શકાતો ન હોવાથી અને

(૨) **'महानसीयवह्निः अत्र वर्तते' - इत्येतज्ज्ञानं विषयितासम्बन्धेन महानसीयवह्निमत्, तज्ज्ञानत्वात्** - આ સ્થલમાં વહ્નિઅભાવ લઈ શકાતો ન હોવાથી અવ્યાપ્તિને કોઈ અવકાશ રહેતો નથી.

निर्मितानि 'अत्र महानसीयवह्निः - इत्येतज्ज्ञानं विषयितासम्बन्धेन महानसीयवह्निमत्, तज्ज्ञानत्वाद्' - इत्यत्र अव्याप्तिग्रस्तानि भवन्ति न वा तच्चिन्त्यते -

(१) 'स्वावच्छेदकतात्वव्याप्यप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतात्वव्याप्यप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपवृत्तिप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः'- इत्येवं लक्षणं यदि अभ्युपगम्यते तदापि 'अत्र महानसीयवह्निः' इत्येतज्ज्ञानं विषयितासम्बन्धेन महानसीयवह्निमत्, तज्ज्ञानत्वाद्' इत्यत्र अव्याप्तिः भवेदेव ।

तद्यथा - 'अत्र महानसीयवह्निः' - इत्येतज्ज्ञानं विषयितासम्बन्धेन महानसीयवह्निमत्, तज्ज्ञानत्वाद् - इत्यत्र वह्नभावः अव्याप्तिदानार्थं तदैव धर्तुं शक्यते यदा

(१) साध्यतावच्छेदकतात्वव्याप्यप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं वह्नित्वगतैकत्वं भवेत्, यद्वा

य शो ल ता

(२) तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वव्याप्यप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वं भवेत् ।

तत्र तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वव्याप्यप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वं तदैव भवितुमर्हति यदा काऽपि तादृशी प्रतियोगिता, यत्प्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वं भवेत् तादृशप्रतियोगिता, तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वव्याप्या भवेत्, अर्थाद् महानसीयत्व -वह्नित्वगतद्वित्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयप्रतियोगिता तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वव्याप्या भवेत् तदैव तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वव्याप्यप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वं भवेत् ।

यत्प्रतियोगिताश्रयीभूतप्रतियोगितावच्छेदकता महानसीयत्व-वह्नित्वयोः पर्याप्ता भवेत् सा प्रतियोगिता महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयप्रतियोगितारूपा भवेत्, तत्रापि महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगिता धर्तुं शक्यते, यतः तादृशप्रतियोगिताश्रयीभूतमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतोभयस्य महानसीयत्व-वह्नित्वयोः पर्याप्तत्वात् तादृशमहानसीयत्व-

निष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्तीयानुयोगिता महानसीयत्व-वह्नित्वयोरेव वर्तते ।

यद्यपि महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगिताऽपि महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयप्रतियोगितारूपेण धर्तुं शक्यते, तादृशप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपविधयाऽपि महानसीयत्व -वह्नित्वगतद्वित्वस्यैव प्राप्तेः ***तथापि*** प्रकृते अभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वव्याप्यप्रतियोगितायाः प्रकृतत्वाद् महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगिता एव ग्राह्या, तादृशप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपञ्च महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वमेवाऽस्ति ।

ततश्च यदि तादृशमहानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगिता तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वव्याप्या भवेत् तदा तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वव्याप्यप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वं भवेदेव । तत्र तादृशमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगिता महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायाञ्च वर्तते । तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वं तु वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायामेव वर्तते ।

य
शो
ल
ता

अतः यत्र यत्र (= वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां) तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वं वर्तते तत्र तत्र तादृशमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगिता अस्त्येव, यत्र यत्र च (= महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नेषु) तादृशमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतोभयवृत्ति प्रतियोगिता नास्ति तत्र तत्र तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वं नास्त्येव, तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वस्य वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नेषु अवृत्तितया महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतोभयभिन्नेषु अवृत्तित्वध्रौव्यात् । अतः तादृशमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगिता-

वच्छेदकतावह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगितायां तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वव्यापकत्वं वर्तते ।

किन्तु यत्र यत्र (= महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां + वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां) तादृशमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगिता वर्तते तत्र तत्र तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वं नैव वर्तते, वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वस्य सत्त्वेऽपि महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायामसत्त्वात् । एवं यत्र यत्र (= वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नेषु) तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वं न विद्यते तत्र तत्र तादृशमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगिता नैव विद्यते इति न, तादृशवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायामपि तादृशप्रतियोगितायाः वर्तमानत्वात् । तथा च तादृशमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगितायां तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वव्याप्यत्वं नैव सम्भवति ।

तथा च तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वव्याप्यप्रतियोगितारूपेण तादृशमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगिता धर्तुं न शक्यते, पूर्वोक्तरीत्या तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वव्यापकत्वस्य तादृशमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगितायां सत्त्वेऽपि तद्व्याप्यत्वस्य तत्राऽसत्त्वात् । अन्याऽपि न काचित् तादृशी प्रतियोगिता लभ्यते यत्प्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वमपि भवेत्, या च तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वव्याप्याऽपि भवेत् ।

तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वव्याप्यप्रतियोगिताविधया तादृशी एव प्रतियोगिता लभ्यते या वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायामेव वर्तमाना भवेत्, नान्यत्र कुत्रचिदिति तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वव्याप्यप्रतियोगितारूपेण वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता एव ग्राह्या । यत्र यत्र (= वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां) तादृशवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता अस्ति तत्र तत्र तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगिता-

वच्छेदकतात्वमपि वर्तते एव । यत्र यत्र च (= तादृशवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नेषु) तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वं न विद्यते तत्र तत्र तादृशवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिताऽपि न विद्यते एव, तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्व-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगित्वयोरुभयोरपि वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायामेव वर्तमानत्वात्, वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नेषु चाऽवर्तमानत्वात् । तथा च वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायां तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वव्याप्यत्वं वर्तते एव ।

एवं तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वव्याप्यप्रतियोगितारूपेण तादृशमहानसीयत्व-निष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगिता नैव ग्रहीतुं शक्यते, अतः वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता एव ग्राह्या । तादृशप्रतियोगिताश्रयीभूतवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता वह्नित्वे एव पर्याप्तिसम्बन्धेनाऽपि वर्तते इति तादृशवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगिता केवलवह्नित्वे एव भवेत्, तादृशप्रतियोगितावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपमपि वह्नित्वगतैकत्वमेव भवेत्, न तु महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वम् ।

ततश्च तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वव्याप्यप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं वह्नित्वगतैकत्वमेव भवेत्, न तु महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वम्, तादृशमहानसीयत्व-निष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपविधया महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वस्य प्राप्तौ अपि तादृशमहानसीयत्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगितायाः तादृशवह्न्यभावीय-प्रतियोगितावच्छेदकतात्वव्याप्यत्वविरहात्, तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वव्याप्य-प्रतियोगितारूपेण तादृशवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायाः ग्रहणसम्भवेऽपि तादृशवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायाः वह्नित्वगतैकत्वावच्छिन्नानुयोगिता-निरूपकपर्याप्तीयप्रतियोगितारूपत्वेन तादृशवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता-निरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपविधया वह्नित्वगतैकत्वस्यैव प्राप्तेश्च । ततश्च या प्रतियोगिता वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वव्याप्या वर्तते तन्निरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं

महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वं न भवति, यत्प्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपं महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वं वर्तते सा प्रतियोगिता वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वव्याप्या न भवति, अतः तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वव्याप्यप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनु-योगितावच्छेदकं रूपं वह्नित्वगतैकत्वमेव भवेत्, न तु महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वम् । अतः यदि वह्न्यभावः ग्राह्यः तदा साध्यतावच्छेदकतात्वव्याप्यप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगिता-वच्छेदकरूपं वह्नित्वगतैकत्वं भवेत् तदावश्यकम् ।

साध्यतावच्छेदकतात्वं महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायां वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-याञ्च वर्तते, नान्यत्र कुत्रचित् । यदि साध्यतावच्छेदकतात्वव्याप्यप्रतियोगितारूपेण महानसीयत्व-निष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगिता गृह्यते तदा तादृश-साध्यतावच्छेदकतात्वव्याप्यत्वं तादृशमहानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छे-दकतोभयवृत्तिप्रतियोगितायां सम्भवति, यतः यत्र यत्र (= तादृशमहानसीयत्वनिष्ठसाध्यता-वच्छेदकतायां + वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायाम्) तादृशमहानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता -वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगिता वर्तते तत्र तत्र तादृशसाध्यतावच्छेदकतात्वमपि वर्तते एव, यत्र यत्र च (= महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतोभय-भिन्नेषु) तादृशसाध्यतावच्छेदकतात्वं न विद्यते तत्र तत्र तादृशमहानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता -वह्नित्वनिष्ठसाध्यावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगिताऽपि नैव विद्यते, तादृशमहानसीयत्वनिष्ठ-साध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगिता-साध्यतावच्छेदकतात्वयोः महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतोभयस्मिन्नेव वर्तमानत्वात् तद्भिन्नेषु अवर्तमानत्वाच्च । तथा च तादृशसाध्यतावच्छेदकतात्वव्याप्यत्वं तादृशमहानसीयत्व-निष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगितायां भवेदेव ।

यशोलता

किन्तु तादृशमहानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतोभयवृत्ति-प्रतियोगिताश्रयीभूततादृशमहानसीयत्व-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताद्विकस्य महानसीयत्व-वह्नि-त्वोभयस्मिन्नेव पर्याप्तत्वात् तादृशप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपं महानसीयत्व -वह्नित्वगतद्वित्वमेव भवेत्, तथा च तादृशसाध्यतावच्छेदकतात्वव्याप्यप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्य-नुयोगितावच्छेदकरूपमपि महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वमेव भवेत्, न तु वह्नित्वगतैकत्वम्।

अव्याप्तिदानार्थं च वह्न्यभावः ग्राह्यः एव, वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वव्याप्यप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपविधया वह्नित्वगतैकत्वस्यैव प्राप्त्या साध्यतावच्छेदकतात्वव्याप्यप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपमपि वह्नित्वगतैकत्वं भवेत्, महानसीयत्व -वह्नित्वगतद्वित्वं न भवेत् तदावश्यकम् ।

अतः यत्प्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं वह्नित्वगतैकत्वं वर्तते तादृशप्रतियोगिता साध्यतावच्छेदकतात्वव्याप्या भवेत् तदावश्यकम् । तथा च यत्प्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं वह्नित्वगतैकत्वमेव वर्तते तादृशवह्नित्वगतैकत्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयप्रतियोगिता किं काऽपि साध्यतावच्छेदकतात्वव्याप्यप्रतियोगितारूपेण धर्तुं शक्यते न वा ? तदेव चिन्तनीयम् । या वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता सा वह्नित्वगतैकत्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयप्रतियोगितारूपेण धर्तुं शक्यते, तादृशवह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपविधया वह्नित्वगतैकत्वस्यैव प्राप्तेः ।

साध्यतावच्छेदकतात्वं वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायां महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायाञ्च वर्तते, तादृशवह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता तु केवलवह्नित्वे एव वर्तते। तथा च यत्र यत्र (= वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायां) तादृशवह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता अस्ति तत्र तत्र तादृशसाध्यतावच्छेदकतात्वमपि वर्तते एव, साध्यतावच्छेदकतात्वस्य महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायां वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायाञ्च वर्तमानत्वात् । यत्र यत्र च (= महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताभिन्नेषु) साध्यतावच्छेदकतात्वं नास्ति तत्र तत्र तादृशवह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिताऽपि नास्त्येव, तादृशवह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायाः वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताभिन्नेषु अवृत्तितया महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतोभयभिन्नेषु अवृत्तित्वध्रौव्यात्, तथा च तादृशवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायां साध्यतावच्छेदकतात्वव्याप्यत्वं वर्तते । तथा च साध्यतावच्छेदकतात्वव्याप्यप्रतियोगितारूपेण तादृशवह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता धर्तुं शक्यते ।

तादृशवह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिताश्रयीभूता तादृशसाध्यतावच्छेदकता

पर्याप्तिसम्बन्धेनाऽपि केवलवह्नित्वे एव वर्तते, तथा च तादृशवह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावृत्ति-प्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं वह्नित्वगतैकत्वमेव भवेत्, अतः एव तादृश-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता वह्नित्वगतैकत्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-प्रतियोगितारूपा वर्तते । इत्थञ्च तादृशसाध्यतावच्छेदकतात्वव्याप्यप्रतियोगितारूपेण वह्नित्व-गतैकत्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायाः धर्तुं शक्यत्वात् तादृशसाध्यतावच्छेदकतात्वव्याप्यप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं वह्नित्वगतैकत्वं प्राप्यते एव ।

तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वव्याप्यप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं तु वह्नित्वगतैकत्वमस्त्येवेति साध्यतावच्छेदकतात्वव्याप्यप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगिता-वच्छेदकवह्नित्वगतैकत्वरूपे तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वव्याप्यप्रतियोगितानिरूपक-पर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसत्वात् स्वावच्छेदकतात्वव्याप्यप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगिता-वच्छेदकत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतात्वव्याप्यप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदक-वह्नित्वगतैकत्वरूपवृत्तित्वं तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितायां सम्भवतीति तादृशो वह्न्यभावः धर्तुं शक्यते, तदधिकरणम् 'अत्र महानसीयवह्निः'- इत्येतज्ज्ञानमेव, वह्नेः तत्राऽविषयत्वात् । तथा च तादृशज्ञाने तज्ज्ञानत्वहेतोर्वृत्तितया लक्षणासमन्वयादस्त्येव अव्याप्त्यापत्तिः ।

अतो नेदम् उभयत्र समनियतत्वप्रवेशं परित्यज्य व्याप्यत्वप्रवेशमङ्गीकृत्य निर्मितं लक्षणं घटामञ्चति ।

(२) यदि च 'स्वावच्छेदकतात्वव्यापकप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतात्वव्यापकप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपवृत्तिप्रतियोगितानिरू-पकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः' इत्येवं लक्षणमभ्युपगम्यते तदा ***यद्यपि*** पूर्वोक्तरीत्या 'अत्र महानसीयवह्निः' - इत्येतज्ज्ञानं विषयितासम्बन्धेन महानसीयवह्निमत्, तज्ज्ञानत्वाद् - इत्यत्र वह्न्यभावमादायाऽव्याप्तिः न भवति, यतः ***यथा*** पूर्वोक्तरीत्या साध्यतावच्छेदकतात्वव्याप्य-प्रतियोगितारूपेण तादृशवह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावृत्ति-वह्नित्वगतैकत्वावच्छिन्नानुयोगिता-निरूपकपर्याप्तीयप्रतियोगितामादाय साध्यतावच्छेदकतात्वव्याप्यप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्य-नुयोगितावच्छेदकरूपं वह्नित्वगतैकत्वमभवत् ***तथा*** प्रकृते साध्यतावच्छेदकतात्वव्यापकप्रतियोगिता-

निरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं वह्नित्वगतैकत्वं नैव भवेत्, वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावृत्ति-वह्नित्वगतैकत्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयप्रतियोगितायाः साध्यतावच्छेदकतात्वव्यापकप्रतियोगितारूपेण धर्तुमशक्यत्वात्, तादृशवह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावृत्ति-वह्नित्वगतैकत्वरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयप्रतियोगितायां साध्यतावच्छेदकतात्वव्याप्यत्वसत्त्वेऽपि साध्यतावच्छेदकतात्वव्यापकत्वविरहात् ।

तथा हि - साध्यतावच्छेदकतात्वं वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायामपि वर्तते, महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायामपि वर्तते । तादृशवह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता तु केवलवह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायामेव वर्तते इति तादृशवह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिताऽपेक्षया साध्यतावच्छेदकतात्वम् अधिकदेशवृत्ति भवति, साध्यतावच्छेदकतात्वापेक्षया तादृशवह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायाः न्यूनदेशवृत्तित्वञ्च भवेत् । अतः यत्र यत्र (= वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायां) तादृशवह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता विद्यते तत्र तत्र तादृशसाध्यतावच्छेदकतात्वमपि विद्यते, यत्र यत्र च (= महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताभिन्नेषु) न तादृशसाध्यतावच्छेदकतात्वं तत्र तत्र न वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिताऽपि वर्तते इत्येवं वक्तुं शक्यते ।

किन्तु यत्र यत्र (= महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायां + वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायां) तादृशसाध्यतावच्छेदकतात्वं विद्यते तत्र तत्र तादृशवह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता न विद्यते, तादृशवह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायाः वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायां वर्तमानत्वेऽपि महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायामवर्तमानत्वात् । एवं यत्र यत्र (= वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताभिन्नेषु) वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता न विद्यते तत्र तत्र साध्यतावच्छेदकतात्वमपि नैव विद्यते - इति वक्तुं न पार्यते, तादृशवह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताभिन्नमहानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायामपि तादृशसाध्यतावच्छेदकतात्वस्य वर्तमानत्वात् । अतः साध्यतावच्छेदकतात्वव्याप्यप्रतियोगितारूपेण तादृशवह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावृत्ति-वह्नित्वगतैकत्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयप्रतियोगितायाः ग्रहणसम्भवेऽपि साध्यतावच्छेदकतात्वव्यापकप्रतियोगितारूपेण तद्ग्रहणाऽसम्भवः इति अन्याऽपि काऽपि वह्नित्वगतैकत्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयप्रतियोगिता नैव लभ्यते या प्रतियोगिता साध्यतावच्छे-

दकतात्वव्यापिका भवेदिति साध्यतावच्छेदकतात्वव्यापकप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपं वह्नित्वगतैकत्वं नैव भवेत् । ततः नैव पूर्वोक्तरीत्याऽव्याप्तिः सम्भवतीति;

तथापि अव्याप्तिस्तु भवत्येव, साध्यतावच्छेदकतात्वव्यापकप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपविधया वह्नित्वगतैकत्वस्याप्राप्तौ अपि तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वव्यापकप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपविधया महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वस्य प्राप्तिसम्भवात् ।

यशोलता

अयम्भावः - पूर्वोक्तरीत्या वह्नित्वगतैकत्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-वह्नित्वनिष्ठ-साध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायाः साध्यतावच्छेदकतात्वव्यापकप्रतियोगितारूपेण ग्रहणं नैव सम्भवतीति साध्यतावच्छेदकतात्वव्यापकप्रतियोगितारूपेण महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगिता ग्राह्या । यत्र यत्र (= महानसीयत्वनिष्ठ-साध्यतावच्छेदकतायां + वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायां) तादृशसाध्यतावच्छेदकतात्वं वर्तते तत्र तत्र तादृशमहानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतोभयवृत्ति-प्रतियोगिताऽपि वर्तते एव, तादृशमहानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगित्व-साध्यतावच्छेदकतात्वोभयस्य महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायां वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायाञ्चैव वर्तमानत्वात् । यत्र यत्र च (= महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतोभयभिन्नेषु) तादृशमहानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगिता न विद्यते, तत्र तत्र तादृशसाध्यतावच्छेदकतात्वमपि नैव विद्यते, तादृशमहानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगितायाः साध्यतावच्छेदकतात्वस्य च महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतोभयभिन्नेषु अवर्तमानत्वात् ।

तथा च तादृशमहानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतोभयवृत्ति-प्रतियोगितायां तादृशसाध्यतावच्छेदकतात्वव्यापकत्वं सम्भवत्येव । एतत्प्रतियोगिताश्रयीभूत-महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताद्विकस्य महानसीयत्व-वह्नित्वोभयस्मिन्नेव पर्याप्तत्वात् केवलवह्नित्वे महानसीयत्वे वाऽपर्याप्तत्वात् तादृशमहानसीयत्वनिष्ठ-साध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगिता-

वच्छेदकं रूपं महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वमेव लभ्यते, न तु वह्नित्वगतैकत्वमिति, अतः एव तादृशमहानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगिता महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयप्रतियोगितारूपा कथ्यते, न तु वह्नित्वगतैकत्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयप्रतियोगितारूपा ।

ततश्च तादृशसाध्यतावच्छेदकतात्वव्यापकप्रतियोगितारूपेण वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वृत्ति-वह्नित्वगतैकत्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयप्रतियोगितायाः अप्राप्तेः, महानसीयत्वनिष्ठ-साध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतोभयवृत्ति-महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वावच्छिन्ना-नुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयप्रतियोगितायाः एव प्राप्तेः तादृशसाध्यतावच्छेदकतात्वव्यापकप्रतियोगिता-निरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वमेव लभ्यते, न तु वह्नित्व-गतैकत्वम् ।

अतः यदि प्रकृतस्थले वह्न्यभावमादायाऽव्याप्तिप्रदित्सा वर्तते तर्हि वह्न्यभावीयप्रतियोगिता-वच्छेदकतात्वव्यापकप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं महानसीयत्व-वह्नित्वगत-द्वित्वमेव भवेत् तदनिवार्यम्, अन्यथा वह्न्यभावः धर्तुं नैव शक्यः भवेत् । वह्न्यभावीयप्रति-योगितावच्छेदकतात्वव्याप्यप्रतियोगितारूपेण या वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्ति-वह्नित्व-गतैकत्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयप्रतियोगिता गृहीता सैव वह्न्यभावीयप्रतियोगिता-वच्छेदकतात्वव्यापकप्रतियोगितारूपेणाऽपि धर्तुं शक्यते, यतः तादृशवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगिता-वच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां वर्तते, तादृशवह्न्यभावीय-प्रतियोगितावच्छेदकतात्वमपि केवलवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायामेव वर्तते इति यत्र यत्र (= तादृशवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां) तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वं वर्तते तत्र तत्र तादृशवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिताऽपि वर्तते एव, यत्र यत्र च (= तादृशवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नेषु) तादृशवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगिता-वच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता नास्ति तत्र तत्र तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वमपि नास्ति, तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्व-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितो-भयोरपि तादृश(वह्न्यभावीय)वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायामेव सत्त्वात्, तादृश(वह्न्य-भावीय)वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नेषु असत्त्वाच्च । तथा च तादृशवह्नित्वनिष्ठप्रति-योगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायां वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वव्यापकत्वं भवेदेव ।

एतत्प्रतियोगिताश्रयीभूतवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायाः केवलवह्नित्वे एव पर्याप्तत्वात् तादृशवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपविधया वह्नित्वगतैकत्वं लभ्यते, अतः एव तादृशवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता वह्नित्वगतैकत्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयप्रतियोगितारूपा । तथा च तादृशवह्न्यभावीय-प्रतियोगितावच्छेदकतात्वव्यापकप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपं वह्नित्वगतैकत्वं तु भवत्येव, किन्तु अव्याप्तिदानार्थं वह्न्यभावः तदैव ग्रहीतुं शक्यते यदा तादृशवह्न्यभावीय-प्रतियोगितावच्छेदकतात्वव्यापकप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं महानसीयत्व -वह्नित्वगतद्वित्वं भवेत् ।

अतः यत्प्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वं भवेत्, अर्थाद् महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयप्रतियोगिता या सा तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वव्यापिका भवति न वा ? तदेव चिन्तनीयम् । महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगिता महान-सीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयप्रतियोगितारूपा वर्तते, तादृशप्रतियो-गितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपविधया महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वस्यैव प्राप्तेः। वह्न्य-भावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वं वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायामेव वर्तते, तादृशमहानसीयत्व-निष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगिता वह्नित्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतायां तु वर्तते एव, महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायामपि वर्तते ।

य शो ल ता

तथा च यत्र यत्र (= महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां + वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगिता-वच्छेदकतायां) तादृशमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतो-भयवृत्तिप्रतियोगिता वर्तते तत्र तत्र तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वं न विद्यते, तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वस्य तादृशवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां सत्त्वेऽपि तादृशमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायामसत्त्वात्, एवं यत्र यत्र (= वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगिता-वच्छेदकताभिन्नेषु) तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वं न विद्यते, तत्र तत्र तादृशमहान-सीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगिता नास्त्येवेति न, वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-

यामपि तादृशप्रतियोगितायाः सत्त्वादिति तादृशमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगितायां तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वव्याप्यत्वं नास्ति ।

किन्तु तादृशमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगितायां तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वव्यापकत्वं तु सम्भवत्येव, यतः यत्र यत्र (= वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां) तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वं वर्तते तत्र तत्र तादृशमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगिता वर्तते एव, यत्र यत्र च (= महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतोभयभिन्नेषु) तादृशमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगिता न वर्तते तत्र तत्र तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वमपि नैव विद्यते, तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वस्य वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नेषु अवृत्तितया महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतावह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतोभयभिन्नेषु अवृत्तित्वध्रौव्यादिति तादृशमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगितायां तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वव्यापकत्वं सम्भवत्येव । तथा च तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वव्यापकप्रतियोगितारूपेण तादृशमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगिता धर्तुं शक्यते एव ।

पूर्वोक्तरीत्या तादृशमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगिता महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयप्रतियोगितारूपा, अर्थात् तादृशप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वं वर्तते, यतः तादृशप्रतियोगिताश्रयीभूतमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताद्विकस्य महानसीयत्व-वह्नित्वोभयस्मिन् पर्याप्तत्वात् । अतः तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वव्यापकप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वं सञ्जातम् । साध्यतावच्छेदकतात्वव्यापकप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपं महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वमेवाऽस्ति ।

तथा च साध्यतावच्छेदकतात्वव्यापकप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकमहानसीयत्व

यशोलता

-वह्नित्वगतद्वित्वरूपे तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वव्यापकप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसत्त्वात् स्वावच्छेदकतात्वव्यापकप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतात्वव्यापकप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकमहानसीयत्व -वह्नित्वगतद्वित्वरूपवृत्तित्वं तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितायां सम्भवत्येवेति तादृशो वह्न्यभावो धर्तुं शक्यते । तदधिकरणम् 'अत्र महानसीयवह्निः'- इत्येतज्ज्ञानमेव, तत्र वह्नेरविषयत्वात्। तत्र च तज्ज्ञानत्वहेतुः वृत्तिरिति लक्षणाऽसमन्वयाद् दुर्वारा हि अव्याप्तिः । अतः उभयत्र समनियतत्वप्रवेशं विहाय व्यापकत्वप्रवेशादरे यल्लक्षणं जायते तदपि न निर्दुष्टमिति ।

(३) स्वावच्छेदकतात्वसमनियतप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतात्वव्यापकप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपवृत्तिप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः - इत्येवं लक्षणाङ्गीकारे 'अत्र महानसीयवह्निः' - इत्येतज्ज्ञानं विषयितासम्बन्धेन महानसीयवह्निमत्, तज्ज्ञानत्वाद् - इत्यत्र वह्न्यभावमादाय अव्याप्तिः न सम्भवति, तद्यथा -

य शो ल ता

यद्युक्तस्थले वह्न्यभावः ग्राह्यः तदा एतल्लक्षणानुसारेण (१) तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वसमनियतप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वं भवेत्, यद्वा

(२) साध्यतावच्छेदकतात्वव्यापकप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपं वह्नित्वगतैकत्वं भवेत् तदावश्यकम् ।

तत्र प्रथमो विकल्पः न सम्भवति, यतः तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वसमनियतप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वं तदैव भवेत्, यदा काचित् तादृशी प्रतियोगिता, यत्प्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपं महानसीयत्व -वह्नित्वगतद्वित्वं वर्तते सा प्रतियोगिता तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वसमनियता भवेत्, अर्थाद् महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयप्रतियोगिता यदि तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वसमनियता भवेत् तदा तादृशवह्न्यभावीप्रतियोगितावच्छेदकतात्वसमनियतप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वं भवेत् । महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयप्रतियोगितारूपेण नाना

प्रतियोगिताः धर्तुं शक्यन्ते, यथा (१) महानसीयत्वनिष्ठप्रकारतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रकारतावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगिता, (२) महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगिता इत्यादिकाः, उदाहरणार्थमेते द्वे प्रतियोगिते गृह्येते ।

तत्र नैकाऽपि प्रतियोगिता वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वसमनियता भवितुमर्हति, तत्र प्रथमा प्रतियोगिता महानसीयत्वनिष्ठप्रकारतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रकारतावच्छेदकतोभयस्मिन् वर्तते, वह्न्यभावीयवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतात्वं तु न तत्र एकस्यामपि वर्तते, तत्तु (वह्न्यभावीय)वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायामेव वर्तते इति यत्र यत्र (= महानसीयत्वनिष्ठप्रकारतावच्छेदकतायाम् + वह्नित्वनिष्ठप्रकारतावच्छेदकतायां च) तादृशमहानसीयत्वनिष्ठप्रकारतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रकारतावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगिता वर्तते, तत्र तत्र नैव तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वं वर्तते, यत्र यत्र (= वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां) वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वं वर्तते तत्र तत्र तु तादृशमहानसीयत्वनिष्ठप्रकारतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रकारतावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगिता नैव वर्तते इति तादृशमहानसीयत्वनिष्ठप्रकारतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रकारतावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगिता-तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वोभयोः व्याप्य-व्यापकभावोऽपि न घटते, व्यापक-व्याप्यभावोऽपि न घटते । अतः अस्याः तु, उपलक्षणाद् विशेष्यताद्यवच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगित्वादेः विचारणाऽपि न कर्तव्या ।

य
शो
ल
ता

या द्वितीया महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगिता सा यद्यपि तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वव्यापिका भवेत्, किन्तु व्याप्या न भवेत्, वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वं वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां वर्तते, तादृशप्रतियोगिता तु वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायामपि वर्तते, महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायामपि वर्तते । अतः यत्र यत्र (= वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां) तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वं विद्यते तत्र तत्र तादृशमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगिता विद्यते एव, यत्र यत्र च (= महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नेषु) तादृशमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगिता नास्ति तत्र तत्र तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वमपि नास्ति, तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगिता-

वच्छेदकतात्वस्य तादृशवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नेषु अवृत्तितया तादृशमहानसीयत्व-निष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतोभयभिन्नेषु अवृत्तित्वध्रौव्यादिति तादृशमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रति-योगितायां तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वव्यापकत्वं वर्तते ।

किन्तु यत्र यत्र (= महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां + वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगिता-वच्छेदकतायां) तादृशमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतो-भयवृत्तिप्रतियोगिता अस्ति तत्र तत्र तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वं तु न विद्यते, वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वस्य सत्त्वेऽपि तादृशमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायाम् असत्त्वात् । एवं यत्र यत्र (= वह्नित्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नेषु) तादृशंवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वं न विद्यते तत्र तत्र तादृशमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगिता नैव विद्यते इति न, तादृशवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगिता-वच्छेदकतायां तादृशमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतोभय-वृत्तिप्रतियोगित्वस्य अवर्तमानत्वाभावात् । तथा च तादृशमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता -वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगितायां तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदक-तात्वव्याप्यत्वं नैव सम्भवति इति तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वव्यापकत्वस्य तादृश-महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगितायां सत्त्वेऽपि तद्व्याप्यत्वस्याऽसत्त्वात् तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वसमनियतप्रतियोगिता-रूपेण तादृशमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतोभयवृत्ति-प्रतियोगिता नैव धर्तुं शक्यते, तद्व्याप्यत्व-व्यापकत्वोभयसत्त्वे एव तत्समनियतत्वसम्भवात् ।

तथा च न काऽपि महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयप्रतियोगिता प्राप्यते या तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वसमनियता भवेत् । तथा च तादृशवह्न्य-भावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वसमनियतप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपविधया महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वं नैव प्राप्यते । या वह्नित्ववृत्तिप्रतियोगितावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता सा वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वसमनियता भवेत् । तथा हि -

यत्र यत्र (= तादृशवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां) तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वं वर्तते तत्र तत्र तादृशवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिताऽपि भवेदेव, तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्व-तादृशवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितोभयस्य तादृशवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां वर्तमानत्वात्, यत्र यत्र च (= तादृशवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नेषु) तादृशवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता न विद्यते तत्र तत्र तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वमपि न विद्यते, तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्व-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितोभयस्य तादृशवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नेषु अवर्तमानत्वात् । तथा च तादृशवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायां तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वव्यापकत्वं स्यादेव।

एवञ्च यत्र यत्र (= वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां) तादृशवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता विद्यते तत्र तत्र तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वं विद्यते एव, यत्र यत्र च (= वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नेषु) तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वं न विद्यते तत्र तत्र तादृशवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिताऽपि न विद्यते इति तादृशवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायां तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वव्याप्यत्वमपि सम्भवत्येव । तथा च तादृशवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायां वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वव्याप्यत्वस्यापि सत्त्वात्, तद्व्यापकत्वस्यापि सत्त्वाच्च तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वसमनियतप्रतियोगितारूपेण तादृशवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता धर्तुं शक्यते ।

तादृशप्रतियोगिता यस्यां वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां वर्तते तस्याः केवलवह्नित्वे एव पर्याप्तत्वात् तादृशवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं वह्नित्वगतैकत्वमेव लभ्यते, न तु महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वम् । तथा च तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वसमनियतप्रतियोगितारूपेण वह्नित्वगतैकत्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयप्रतियोगितायाः एव प्राप्तेः, महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयप्रतियोगितायाः अप्राप्तेः तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वसमनियतप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपं महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वं नैव भवेत्,

वह्नित्वगतैकत्वमेव भवेत् ।

अतो यदि एतत्स्थले वह्न्यभावः ग्राह्यः तदा तादृशसाध्यतावच्छेदकतात्वव्यापकप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं वह्नित्वगतैकत्वं भवेत् तदनिवार्यम्, अन्यथा वह्न्यभावः धर्तुं न शक्यते इति साध्यतावच्छेदकतात्वव्यापकप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं वह्नित्वगतैकत्वं भवति न वा ? तच्चिन्त्यते, अर्थाद् द्वितीयो विकल्पः शक्यो न वा ? तच्चिन्त्यते -

साध्यतावच्छेदकतात्वं महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायां वर्तते, वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायामपि वर्तते । यत्प्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं वह्नित्वगतैकत्वं वर्तते, तादृशप्रतियोगिता यदि साध्यतावच्छेदकतात्वव्यापकप्रतियोगितारूपेण धर्तुं शक्यते, अर्थाद् वह्नित्वगतैकत्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयप्रतियोगिता साध्यतावच्छेदकतात्वव्यापकप्रतियोगितारूपेण धर्तुं शक्यते तदैव साध्यतावच्छेदकतात्वव्यापकप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपं वह्नित्वगतैकत्वं भवेत् ।

वह्नित्वगतैकत्वावच्छिन्नानुयोगिता वह्नित्वे भवेत्, तादृशानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयप्रतियोगिता केवलवह्नित्वे वर्तमानप्रतियोगिताद्यवच्छेदकतायामेव भवेत्, अतः वह्नित्वगतैकत्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयप्रतियोगितारूपेण वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता धर्तुं शक्यते, प्रक्रान्ते साध्यतावच्छेदकतात्वव्यापकप्रतियोगितायाः एव विचार्यमाणत्वेन प्रतियोगितावच्छेदकतादिवृत्तिप्रतियोगितायाः अविचारणीयत्वात् । तादृशवह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपविधया वह्नित्वगतैकत्वस्य प्राप्तेः यदि तादृशवह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता साध्यतावच्छेदकतात्वव्यापिका भवेत् तदा तादृशसाध्यतावच्छेदकतात्वव्यापकप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं वह्नित्वगतैकत्वं स्यादेव ।

तादृशवह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायामेव वर्तते । अतो "यत्र यत्र (= वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायां) तादृशवह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता वर्तते तत्र तत्र तादृशसाध्यतावच्छेदकतात्वं वर्तते एव, यत्र यत्र च (= महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतोभयभिन्नेषु) तादृशसाध्यता-

वच्छेदकतात्वं न विद्यते तत्र तत्र तादृशवह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिताऽपि नैव विद्यते, तादृशवह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायाः वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-भिन्नेषु अवृत्तितया महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतोभयभिन्नेषु अवृत्तित्वध्रौव्यात्" - इत्येवं वक्तुं शक्यते इति तादृशवह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायां तादृशसाध्यतावच्छेदकतात्वव्याप्यत्वं सम्भवति ।

किन्तु यत्र यत्र (= महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायां + वह्नित्वनिष्ठसाध्यता-वच्छेदकतायां) तादृशसाध्यतावच्छेदकतात्वं विद्यते तत्र तत्र सर्वत्र तादृशवह्नित्वनिष्ठसाध्यता-वच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता नैव विद्यते, तादृशवह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायाः वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायां वर्तमानत्वेऽपि महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायामवर्तमान-त्वात्। यत्र यत्र च (= वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताभिन्नेषु) तादृशवह्नित्वनिष्ठसाध्यता-वच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता नास्ति तत्र तत्र तादृशसाध्यतावच्छेदकतात्वमपि नास्तीति न, तादृश-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताभिन्नमहानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायां तादृशसाध्यतावच्छेद-कतात्वस्य वर्तमानत्वादिति तादृशवह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायां साध्यता-वच्छेदकतात्वव्याप्यत्वसत्त्वेऽपि साध्यतावच्छेदकतात्वव्यापकत्वं न सम्भवति । अतः साध्यता-वच्छेदकतात्वव्यापकप्रतियोगितारूपेण तादृशवह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता धर्तुं न शक्यते ।

य शो ल ता

अन्याऽपि न काचिदपि तादृशी प्रतियोगिता लभ्यते यत्प्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगिता-वच्छेदकं रूपं वह्नित्वगतैकत्वं भवेत्, अर्थाद् वह्नित्वगतैकत्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-प्रतियोगितारूपाऽपि भवेत्, साध्यतावच्छेदकतात्वव्यापिकाऽपि भवेत् । साध्यतावच्छेदकतात्व-व्यापकप्रतियोगितारूपेण तादृशी एव प्रतियोगिता लभ्यते या महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेद-कता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतोभयस्मिन् तदधिकेषु वा वर्तमाना भवेत्, अत्र महानसीयत्व-निष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगिता गृह्यते । तादृशप्रति-योगिता महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायां वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायाञ्च वर्तते, एतदवच्छेदकताद्विकञ्च साध्यतावच्छेदकतात्वस्याऽपि अधिकरणम्।

अतो यत्र यत्र (= महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायां + वह्नित्वनिष्ठसाध्यता-

वच्छेदकतायाम्) तादृशसाध्यतावच्छेदकतात्वं वर्तते तत्र तत्र महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगिता वर्तते एव, तादृशसाध्यतावच्छेदकतात्व-महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगित्वयोः महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायामपि वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायामपि च वर्तमानत्वात्। एवं यत्र यत्र (= महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताभिन्नेषु) तादृशमहानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगिता न विद्यते तत्र तत्र साध्यतावच्छेदकतात्वमपि न विद्यते, तादृशमहानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगिता-साध्यतावच्छेदकतात्वयोः महानसीयत्वनिष्ठ-साध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतोभयभिन्नेषु अवृत्तित्वात् ।

तथा च तादृशमहानसीयत्वनिष्ठंसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतोभयवृत्ति-प्रतियोगितायां तादृशसाध्यतावच्छेदकतात्वव्यापकत्वं सम्भवतीति साध्यतावच्छेदकतात्वव्यापक-प्रतियोगितारूपेण तादृशमहानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतोभयवृत्ति-प्रतियोगिता धर्तुं शक्यते, एतत्प्रतियोगिताऽऽश्रयीभूतमहानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्व-निष्ठसाध्यतावच्छेदकताद्विकस्य महानसीयत्व-वह्नित्वोभयस्मिन्नेव पर्याप्तत्वात् तादृशप्रतियोगिता-निरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वमेव भवेत्, न तु वह्नित्व-गतैकत्वम्। एवं तादृशसाध्यतावच्छेदकतात्वव्यापकप्रतियोगितारूपेण महानसीयत्व-वह्नित्वगत-द्वित्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठ-साध्यतावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगितायाः एव प्राप्तेः, वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावृत्ति-वह्नित्व-गतैकत्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयप्रतियोगितायाः अप्राप्तेः तादृशसाध्यतावच्छेदकतात्व-व्यापकप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वमेव भवेत्, न तु वह्नित्वगतैकत्वम् ।

पूर्वोक्तरीत्या तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वसमनियतप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्य-नुयोगितावच्छेदकं रूपं तु वह्नित्वगतैकत्वमेव विद्यते, न तु महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वमिति साध्यतावच्छेदकतात्वव्यापकप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकमहानसीयत्व-वह्नित्वगत-द्वित्वरूपे तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वसमनियतप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगिता-

वच्छेदकत्वविरहात् स्वावच्छेदकतात्वसमनियतप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितायां साध्यतावच्छेदकतात्वव्यापकप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकमहानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वरूपवृत्तित्वं नैव सम्भवतीति तादृशो वह्न्यभावः नैव धर्तव्यः।

किन्तु महानसीयवह्न्यभावः एव ग्राह्यः । महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वं महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायाञ्च वर्तते । अतः तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वसमनियतप्रतियोगितारूपेण तादृशी एव प्रतियोगिता प्राप्यते या महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतोभयस्मिन् वर्तमाना भवेत्, न न्यूनेषु अतिरिक्तेषु वा वर्तमाना। तथा च महानसीयत्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगिता एव ग्राह्या ।

ततश्च यत्र यत्र (= महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां + वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां) तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वं विद्यते तत्र तत्र तादृशमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगिता विद्यते एव, यत्र यत्र च (= महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतोभयभिन्नेषु) तादृशमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगिता न विद्यते तत्र तत्र तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वमपि न विद्यते एव, एवञ्च यत्र यत्र (= महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां + वह्नित्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतायां) (महानसीयवह्न्यभावीय)महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगिता विद्यते तत्र तत्र महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वं विद्यते एव । यत्र यत्र च (= महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतोभयभिन्नेषु) तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वं न विद्यते तत्र तत्र तादृशमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगिताऽपि नैव विद्यते, तादृशमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगिता-महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वोभयोरपि महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायाञ्चैव सत्त्वाद् महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतोभयभिन्नेषु असत्त्वाच्च ।

इत्थञ्च तादृशमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगितायां तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वव्याप्यत्वमपि वर्तते, तद्व्यापकत्वमपि वर्तते । अतः तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वसमनियतप्रतियोगितारूपेण तादृशमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगिता धर्तुं शक्यते । तादृशप्रतियोगिताश्रयीभूतमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताद्विकस्य महानसीयत्व-वह्नित्वोभयस्मिन्नेव पर्याप्तत्वात् तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वसमनियतप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वमेव भवेत् ।

पूर्वोक्तरीत्या साध्यतावच्छेदकतात्वव्यापकप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपं तु महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वमेव वर्तते इति साध्यतावच्छेदकतात्वव्यापकप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकमहानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वरूपे तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वसमनियतप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसत्त्वात् स्वावच्छेदकतात्वसमनियतप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतात्वव्यापकप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकमहानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वरूपवृत्तित्वं तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितायां सम्भवतीति तादृशमहानसीयवह्न्यभावः धर्तुं शक्यते, तदधिकरणविधया च 'अत्र महानसीयवह्निः' - इत्येतज्ज्ञानातिरिक्तमेव प्राप्यते, तादृशज्ञाने महानसीयवह्नेः विषयतया तत्र विषयितासम्बन्धावच्छिन्नप्रतियोगिताकमहानसीयवह्न्यभावाऽसम्भवात् । तत्र (= तादृशमहानसीयवह्न्यभावाधिकरणे) च तज्ज्ञानत्वहेतुरवृत्तिरिति लक्षणसमन्वयान्न स्यादेव अव्याप्तिः।

इत्थञ्चैतल्लक्षणम् एतत्स्थले तु नास्त्यव्याप्तिग्रस्तम्, किन्तु पूर्वोक्तरीत्या 'पर्वतो वह्निमान् धूमाद्' - इत्यत्र महानसीयवह्न्यभावमादाय तु अव्याप्तिग्रस्तमस्त्येव ।

यद्वा 'अत्र महानसीयवह्निः' - इत्येतज्ज्ञानं विषयितासम्बन्धेन महानसीयवह्निस्त्येमत्, तज्ज्ञानत्वाद् - इत्यत्राऽव्याप्तिरेतल्लक्षणानुसारेण सम्भवति, किन्तु न वह्न्यभावमादाय, अपि तु तार्णमहानसीयवह्न्यभावमादाय । 'अत्र महानसीयवह्निः' - इत्येतज्ज्ञाने यथा महानसीयवह्निरेव विषयो भवति, न वह्निः तथा तार्णमहानसीयवह्निरपि नैव विषयो भवेत्, तार्णमहानसीयवह्निः नाम यः तृणजन्यो महानसवृत्तिः वह्निः सः, उक्तज्ञाने वह्नौ महानसीयत्वमेव भासते, न

तार्णत्वम्, 'अत्र तार्णमहानसीयवह्निः'- इत्येतज्ज्ञाने तु वह्नौ महानसीयत्वमपि भासते, तार्णत्वमपि भासते। तथा च 'अत्र महानसीयवह्निः'- इत्येतज्ज्ञानाद् 'अत्र तार्णमहानसीयवह्निः'- इत्येतज्ज्ञानं तु भिन्नमेव वर्तते, अतः एव 'अत्र तार्णमहानसीयवह्निः'- इत्येतज्ज्ञानविषयीभूतः तार्णमहानसीयवह्निः 'अत्र महानसीयवह्निः' इत्याकारकज्ञानविषयीभूतः नास्ति इति तार्णमहानसीयवह्निः विषयितासम्बन्धेन 'अत्र तार्णमहानसीयवह्निः' - इत्येतज्ज्ञाने एव वर्तमानो भवेत्, न तु 'अत्र महानसीयवह्निः' - इत्येतज्ज्ञानेऽपि । अतः 'अत्र महानसीयवह्निः' - इत्येतज्ज्ञाने तु विषयितासम्बन्धेन तार्णमहानसीयवह्न्यभावः लभ्यते एव ।

एष हि तार्णमहानसीयवह्न्यभावः तदैव धर्तुं शक्यते यदा एतल्लक्षणानुसारेण साध्यतावच्छेदकतात्वव्यापकप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपं तार्णमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वसमनियतप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं च अभिन्नं भवेत् । तत्र तार्णमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वसमनियतप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं किं भवेत् तच्चिन्त्यते -

यशोलता

तार्णमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकधर्मविधया (१) तार्णत्वम्, (२) महानसीयत्वम्, (३) वह्नित्वञ्चैतत्त्रितयं प्राप्यते । अतः तार्णमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकता तार्णत्वे, महानसीयत्वे वह्नित्वे च भवेत्, तादृशतार्णमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वं (१) तार्णत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायाम्, (२) महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायाम्, (३) वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायाञ्च भवेत् । अतः तादृशतार्णमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वसमनियतप्रतियोगितारूपेण या प्रतियोगिता महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता -वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतोभयस्मिन् वर्तमाना वर्तते साऽपि नैव धर्तुं शक्यते ।

तद्यथा - यत्र यत्र (= महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां + वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां) तादृशमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगिता अस्ति तत्र तत्र तादृशतार्णमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वमप्यस्त्येव, यत्र यत्र च (= तार्णत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नेषु) तादृशतार्णमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वं नास्ति तत्र तत्र तादृशमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियो-

गितावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगिताऽपि नास्त्येव । तादृशमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगितायाः महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नेषु अवर्तमानतया तादृशतार्णत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतैतत्त्रितयभिन्नेषु अवृत्तित्व-ध्रौव्यादिति तादृशमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतोभय-वृत्तिप्रतियोगितायां तादृशतार्णमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वव्याप्यत्वं वर्तते ।

किन्तु यत्र यत्र (= तार्णत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां + महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगिता-वच्छेदकतायां + वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायाम्) तादृशतार्णमहानसीयवह्न्यभावीय-प्रतियोगितावच्छेदकतात्वं वर्तते तत्र तत्र तादृशमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्व-निष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगिता नैव वर्तते, प्रतियोगितायाः तादृशमहानसीयत्व-निष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायाञ्च वर्तमानत्वेऽपि तार्णत्व-निष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायामवर्तमानत्वात् । यत्र यत्र च (= महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छे-दकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतोभयभिन्नेषु) तादृशमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छे-दकतावह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगिता नास्ति तत्र तत्र तादृशतार्णमहानसीय-वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वं न विद्यते इति न, तादृशतार्णमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियो-गितावच्छेदकतात्वस्य महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छे-दकतोभयभिन्नायां तार्णत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायामपि वर्तमानत्वात् । तथा च तादृशतार्ण-महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वव्यापकत्वं तादृशमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगिता-वच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगितायां नैवाऽस्ति ।

यशोलता

अतः तादृशतार्णमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वसमनियतप्रतियोगितारूपेण तादृशमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगिता धर्तुं नैव शक्यते, प्रकृते सैव प्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता धर्तुं शक्यते या तादृशतार्ण-महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वसमनियता भवेत्, अर्थात् तार्णमहानसीयवह्न्य-भावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वस्य तार्णत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां महानसीयत्वनिष्ठप्रति-योगितावच्छेदकतायां वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायाञ्च वर्तमानत्वाद् या प्रतियोगिता तार्णत्व-

निष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतात्रितयेषु वर्तमाना भवेत् सैव प्रतियोगिता तादृशतार्णमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वसमनियता भवितुम् अर्हति ।

यथा - यत्र यत्र (= तार्णत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायाम् + महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायाम् + वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायाम्) तादृशतार्णमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वं विद्यते तत्र तत्र तादृशतार्णत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिताऽपि वर्तते एव, यत्र यत्र च (= तार्णत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नेषु) तादृशतार्णत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतामहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता न विद्यते तत्र तत्र तादृशतार्णमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वमपि न विद्यते ।

एवं यत्र यत्र (= तार्णत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायाम् + महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायाम् + वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायाम्) तादृशतार्णत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता अस्ति तत्र तत्र तादृशतार्णमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वमप्यस्त्येव, यत्र यत्र च (= तार्णत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नेषु) तादृशतार्णमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वं न विद्यते तत्र तत्र तादृशतार्णत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिताऽपि नैव विद्यते, तादृशतार्णत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतामहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतात्रितयवृत्तिप्रतियोगिता-तादृशतार्णमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वोभयोरपि तार्णत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायाम्, महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायाञ्चैव सत्त्वात्, एतदतिरिक्तेषु असत्त्वाच्च ।

तथा च तादृशतार्णत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता -वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायां तादृशतार्णमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगिता-

य शो ल ता

वच्छेदकतात्वव्याप्यत्वमपि वर्तते, व्यापकत्वमपि वर्तते इति तादृशतार्णमहानसीयवह्न्यभावीय-प्रतियोगितावच्छेदकतात्वसमनियतप्रतियोगितारूपेण तादृशतार्णत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता धर्तुं शक्यते, तादृशप्रतियोगिताश्रयीभूता या तार्णत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता, या महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता या च वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता तासां पर्याप्तिसम्बन्धेन तार्णत्व-महानसीयत्व-वह्नित्वैतत्त्रितयस्मिन् एव वर्तमानतया तादृशतार्णत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-महानसीयत्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगिता तार्णत्वे महानसीयत्वे वह्नित्वे चैव स्यात्, अतः तादृशप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं तार्णत्व-महानसीयत्व-वह्नित्वगतत्रित्वमेव भवेत्, न तु महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वम्, वह्नित्वगतैकत्वं वा, अतः तादृशतार्णमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वसमनियत-प्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं तार्णत्व-महानसीयत्व-वह्नित्वगतत्रित्वमेव भवेत्, न तु महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वम्, वह्नित्वगतैकत्वं वा ।

अतो यदि साध्यतावच्छेदकतात्वव्यापकप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं तार्णत्व-महानसीयत्व-वह्नित्वगतत्रित्वं भवेत् तदैव तादृशतार्णमहानसीयवह्न्यभावः धर्तुं शक्यः भवेत् । ततश्च यदि यत्प्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं तार्णत्व-महानसीयत्व-वह्नित्वगतत्रित्वं वर्तते तादृशी प्रतियोगिता अर्थात् तार्णत्व-महानसीयत्व-वह्नित्वगतत्रित्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयप्रतियोगिता साध्यतावच्छेदकतात्वव्यापिका भवेत् तदैव तादृशसाध्यतावच्छेदकतात्वव्यापकप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं तार्णत्व-महानसीयत्व-वह्नित्वगतत्रित्वं भवेत् । या प्रतियोगिता तार्णत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायाम्, महानसीयत्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतायाम्, वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायाञ्च वर्तते सा प्रतियोगिता तार्णत्व-महानसीयत्व-वह्नित्वगतत्रित्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयप्रतियोगिता भवितुम् अर्हति, यतः तार्णत्व-महानसीयत्व-वह्नित्वगतत्रित्वावच्छिन्नानुयोगिता तार्णत्वे महानसीयत्वे वह्नित्वे चैव भवेत्, तादृशाऽनुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयप्रतियोगिता तार्णत्व-महानसीयत्व-वह्नित्वेषु पर्याप्त्या वर्तमानप्रतियोगितावच्छेदकतादिषु एव भवेत् । तथा च तार्णत्व-महानसीयत्व-वह्नित्वगतत्रित्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयप्रतियोगिता तार्णत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-महानसीयत्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतात्रितयस्मिन् वर्तमाना एव भवेत् ।

इयञ्च प्रतियोगिता साध्यतावच्छेदकतात्वव्यापिका वर्तते न वा ? तच्चिन्त्यते -

तत्रादौ यत्र यत्र (= तार्णत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायाम् + महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायाम् + वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायाम्) तार्णत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतात्रितयवृत्तिप्रतियोगिता वर्तते तत्र तत्र तादृशसाध्यतावच्छेदकतात्वं न विद्यते, साध्यतावच्छेदकतात्वस्य महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायाम्, तार्णत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायाम्, वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां च अवर्तमानत्वात्, साध्यतावच्छेदकतात्वं हि महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायां वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायाञ्च वर्तते, किन्तु महानसीयत्वादिनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां नैव वर्तते । एवं यत्र यत्र (= महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताभिन्नेषु) तादृशसाध्यतावच्छेदकतात्वं न विद्यते तत्र तत्र तादृशतार्णत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता न विद्यते इति न, महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताभिन्नायामेव तार्णत्व-निष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगिता-वच्छेदकतायाञ्च तादृशतार्णत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायाः वर्तमानत्वात् । एवं तादृशप्रतियोगितायां साध्यतावच्छेदकतात्वव्याप्यत्वं तु नैव अस्ति इति स्पष्टमवसीयते ।

य शो ल ता

इत्थमेव यत्र यत्र (= महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायां + वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायाम्) तादृशसाध्यतावच्छेदकतात्वं विद्यते तत्र तत्र तादृशतार्णत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता नैव विद्यते, तादृशप्रतियोगितायाः महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायां वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायां वा अवर्तमानत्वात् । यत्र यत्र च (= तार्णत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नेषु) तादृशतार्णत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता न विद्यते तत्र तत्र तादृशसाध्यतावच्छेदकतात्वं न विद्यते इति न, तादृशतार्णत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नायां महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नायां वह्नित्वनिष्ठ-

प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नायाञ्च तादृशमहानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायां वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायाञ्च तादृशसाध्यतावच्छेदकतात्वस्य वर्तमानत्वात् । ततश्च तादृशतार्णत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतात्रितयवृत्तिप्रतियोगितायां साध्यतावच्छेदकतात्वव्यापकत्वमपि न सम्भवति ।

अतः तार्णत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता गृह्यते, इयञ्च प्रतियोगिता साध्यतावच्छेदकतात्वव्यापिका भवति न वा ? तच्चिन्तनीयम्, साध्यतावच्छेदकतात्वं महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायां वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायाञ्च वर्तते इति यत्र यत्र (= महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायाम् + वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायाम्) तादृशसाध्यतावच्छेदकतात्वं विद्यते तत्र तत्र तादृशतार्णत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतात्रितयवृत्तिप्रतियोगिता विद्यते एव, यत्र यत्र च (= तार्णत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताभिन्नेषु) तादृशतार्णत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतात्रितयवृत्तिप्रतियोगिता नास्ति तत्र तत्र साध्यतावच्छेदकतात्वमपि नास्त्येव, महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताभिन्नेषु साध्यतावच्छेदकतात्वस्याऽवृत्तितया तार्णत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतात्रितयभिन्नेषु अवृत्तित्वध्रौव्यादिति तादृशतार्णत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतात्रितयवृत्तिप्रतियोगितायां साध्यतावच्छेदकतात्वव्यापकत्वं वर्तते एव ।

यशोलता

अतः साध्यतावच्छेदकतात्वव्यापकप्रतियोगितारूपेण तादृशतार्णत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतात्रितयवृत्तिप्रतियोगिता धर्तुं शक्यते। यदि कोऽपि 'तार्णत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतैतत्त्रितयं पर्याप्त्या कुत्र वर्तते ?' - इति पर्यनुयुङ्क्ते तदाऽवश्यं प्रतिविधातव्यं यदुत तार्णत्वे महानसीयत्वे वह्नित्वे चैतत्त्रितयस्मिन्नेव, न तु केवलवह्नित्वे न वा महानसीयत्वे न वा तार्णत्वे । अतो तादृशतार्णत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-महानसीयत्व-

निष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगिता तार्णत्व-महानसीयत्व-वह्नित्वेषु एव भवेदिति तादृशप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपं तार्णत्व-महानसीयत्ववह्नित्वगतत्रित्वमेव भवेत् । तथा च साध्यतावच्छेदकतात्वव्यापकप्रतियोगिता-रूपेण तादृशतार्णत्व-महानसीयत्व-वह्नित्वगतत्रित्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-तार्णत्व-निष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छे-दकतात्रितयवृत्तिप्रतियोगितायाः प्राप्तेः तादृशसाध्यतावच्छेदकतात्वव्यापकप्रतियोगितानिरूपक-पर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपविधया तार्णत्व-महानसीयत्व-वह्नित्वगतत्रित्वं प्राप्यते एव ।

पूर्वोक्तरीत्या तादृशतार्णमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वसमनियतप्रतियोगिता-निरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपं तार्णत्व-महानसीयत्व-वह्नित्वगतत्रित्वमेव लभ्यते इति साध्यता-वच्छेदकतात्वव्यापकप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकतार्णत्व-महानसीयत्व-वह्नित्व-गतत्रित्वरूपे तादृशतार्णमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वसमनियतप्रतियोगितानिरूपक-पर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसत्त्वात् स्वावच्छेदकतात्वसमनियतप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगिता-वच्छेदकत्वसम्बन्धेन तादृशतार्णमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितायां साध्यतावच्छेदकतात्वव्यापक-प्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकतार्णत्व-महानसीयत्व-वह्नित्वगतत्रित्वरूपवृत्तित्वं सम्भवतीति तादृशतार्णमहानसीयवह्न्यभावः धर्तुं शक्यते एव, पूर्वोक्तरीत्या 'अत्र महानसीयवह्निः' - इत्येतज्ज्ञाने तार्णमहानसीयवह्नेरविषयत्वात् तार्णमहानसीयवह्न्यभावः तादृशज्ञाने वर्तते एव, तज्ज्ञानत्वहेतोः तत्र वृत्तितया लक्षणाऽसमन्वयात् स्यादेव अव्याप्तिः ।

य शो ल ता

इत्थञ्चैतल्लक्षणमपि 'पर्वतो वह्निमान् धूमाद्' - इत्यत्र 'अत्र महानसीयवह्निः' - इत्येतज्ज्ञानं विषयितासम्बन्धेन महानसीयवह्निमत्, तज्ज्ञानत्वाद् - इति अत्र च उभयत्राऽपि अव्याप्तिग्रस्तं भवतीति स्थितम् ।

(४) एवं यदि 'स्वावच्छेदकतात्वसमनियतप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्व-सम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतात्वव्याप्यप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपवृत्तिप्रति-योगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः' - इत्येवं लक्षणमभ्युपेयते तदा ***यद्यपि*** पूर्वोक्तरीत्या 'पर्वतो वह्निमान् धूमाद्' - इत्यत्र महानसीयवह्न्यभावमादायाऽव्याप्तिः न सम्भवति । एवम् 'अत्र महानसीयवह्निः' - इत्येतज्ज्ञानं विषयितासम्बन्धेन महानसीयवह्निमत्, तज्ज्ञानत्वाद् -

इत्यत्रापि तादृशतार्णमहानसीयवह्न्यभावमादायाऽव्याप्तिः न सम्भवति, यतः पूर्वोक्तरीत्या यदि प्रकृतस्थले तार्णमहानसीयवह्न्यभावः धर्तुमिष्यते तदा तादृशतार्णमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वसमनियतप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वं भवेत्, यद्वा साध्यतावच्छेदकतात्वव्याप्यप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपं तार्णत्व-महानसीयत्व-वह्नित्वगतत्रित्वं भवेत् तदावश्यकम् ।

तत्र पूर्वोक्तरीत्या तादृशतार्णमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वसमनियत-प्रतियोगितारूपेण यत्प्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपं तार्णत्व-महानसीयत्व-वह्नित्व-गतत्रित्वं वर्तते, तादृशतार्णत्व-महानसीयत्व-वह्नित्वगतत्रित्वावच्छिन्ननुयोगितानिरूपकपर्या-प्तीयतार्णत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतात्रितयवृत्तिप्रतियोगितायाः एव प्राप्तेः, यत्प्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगिता-वच्छेदकं रूपं महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वं वर्तते तादृशमहानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वावच्छिन्ना-नुयोगिता-निरूपकपर्याप्तीय-महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगिता-वच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगितायाः अप्राप्तेश्च तादृशतार्णमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छे-दकतात्वसमनियत-प्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं तार्णत्व-महानसीयत्व-वह्नित्व-गतत्रित्वमेव भवेत्, महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वं नैव प्राप्यते ।

य शो ल ता

अतो यदि साध्यतावच्छेदकतात्वव्याप्यप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं तार्णत्व-महानसीयत्व-वह्नित्वगतत्रित्वं भवेत् तदैव तादृशतार्णमहानसीयवह्न्यभावः धर्तुं शक्यते। साध्यतावच्छेदकतात्वं महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायां वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-याञ्चैव वर्तते । अतः यत्प्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं तार्णत्व-महानसीयत्व -वह्नित्वगतत्रित्वं भवेत् तादृशतार्णत्व-महानसीयत्व-वह्नित्वगतत्रित्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपक-पर्याप्तीयप्रतियोगिता साध्यतावच्छेदकतात्वव्याप्या भवति न वा ? तच्चिन्तनीयम् । तार्णत्वं महानसीयत्वं वह्नित्वञ्चैतत्त्रितयं यादृशसाध्यतावच्छेदकता-प्रतियोगितावच्छेदकतादेः पर्याप्ति-सम्बन्धेन अधिकरणं भवेत् तादृशसाध्यतावच्छेदकता-प्रतियोगितावच्छेदकतादिवृत्तिप्रतियोगितानिरू-पकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपं तार्णत्व-महानसीयत्व-वह्नित्वगतत्रित्वं भवेत्, अतः तार्णत्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकता-महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतात्रितय-

वृत्तिप्रतियोगिता गृह्यते । इयं हि प्रतियोगिता साध्यतावच्छेदकतात्वव्यापिका वर्तते इति पूर्वं दृष्टम्, किन्तु साध्यतावच्छेदकतात्वव्याप्या भवति न वा तच्चिन्त्यते -

यत्र यत्र (= तार्णत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायाम् + महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायाम् + वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायाम्) तादृशतार्णत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता -महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता वर्तते तत्र तत्र तादृशसाध्यतावच्छेदकतात्वम् अस्त्येव इति न, साध्यतावच्छेदकतात्वस्य महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायां वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायां च वर्तमानत्वेऽपि तार्णत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायामवर्तमानत्वात् । एवं यत्र यत्र (= महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठ साध्यतावच्छेदकताभिन्नेषु) साध्यतावच्छेदकतात्वं नास्ति तत्र तत्र तादृशतार्णत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता नास्त्येव इति न, महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताभिन्नतार्णत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां तादृशतार्णत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायाः वर्तमानत्वात् । तथा च तादृशतार्णत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायां साध्यतावच्छेदकतात्वव्याप्यत्वं नैव सम्भवति इति साध्यतावच्छेदकतात्वव्याप्यप्रतियोगितारूपेण तादृशतार्णत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतात्रितयवृत्तिप्रतियोगिता नैव धर्तुं शक्यते ।

अन्याऽपि काऽपि तादृशी प्रतियोगिता साध्यतावच्छेदकतात्वव्याप्यप्रतियोगितारूपेण धर्तुं शक्या नैव भवेत्, यत्प्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं तार्णत्व-महानसीयत्व -वह्नित्वगतत्रित्वं भवेत्, अर्थात् तार्णत्व-महानसीयत्व-वह्नित्वगतत्रित्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयप्रतियोगिता न काऽपि साध्यतावच्छेदकतात्वव्याप्या भवति, यतः साध्यतावच्छेदकतात्वाधिकरणविधया अवच्छेदकताद्वयं प्राप्यते, तादृशत्रित्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयप्रतियोगिताधिकरणविधया अवच्छेदकतात्रितयमेव प्राप्यते इति कथम् अवच्छेदकतात्रितयवृत्तिप्रतियोगिता अवच्छेदकतार्हद्वयवृत्तिसाध्यतावच्छेदकतात्वव्याप्या भवितुमर्हति ? इति साध्यतावच्छेदकतात्वव्याप्यप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं तार्णत्व-महानसीयत्व-

वह्नित्वगतत्रित्वं नैव भवेत् ।

महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगिता साध्यतावच्छेदकतात्वव्याप्या भवितुमर्हति, यतः यत्र यत्र (= महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायाम् + वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायाम्) तादृशमहानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता -वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगिता वर्तते तत्र तत्र साध्यतावच्छेदकतात्वमपि वर्तते एव, यत्र यत्र च (= महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-भिन्नेषु) तादृशसाध्यतावच्छेदकतात्वं नास्ति तत्र तत्र तादृशमहानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता -वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगिताऽपि नास्त्येव, महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगिता-साध्यतावच्छेदकतात्वयोः महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिंष्ठसाध्यतावच्छेदकतोभयस्मिन्नेव वर्तमानत्वात्, तदितरेषु अवर्तमानत्वाच्च । तथा च साध्यतावच्छेदकतात्वव्याप्यप्रतियोगितारूपेण महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगिता धर्तुं शक्यते, तादृशप्रतियोगिताश्रयीभूतमहानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतोभयस्य महानसीयत्व -वह्नित्वयोरेव पर्याप्तत्वेन तादृशमहानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपं महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वं वर्तते इति महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगिता, या साध्यतावच्छेदकतात्वव्याप्या वर्तते सा, महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयप्रतियोगितारूपा वर्तते ।

य शो ल ता

अतः साध्यतावच्छेदकतात्वव्याप्यप्रतियोगितारूपेण तार्णत्व-महानसीयत्व-वह्नित्वगतत्रित्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयप्रतियोगितायाः अग्रहात्, महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयप्रतियोगितायाः एव ग्रहाच्च साध्यतावच्छेदकतात्वव्याप्यप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वमेव भवेत्, तार्णत्व-महानसीयत्व -वह्नित्वगतत्रित्वं नैव भवेत् । पूर्वोक्तरीत्या च तादृशतार्णमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वसमनियतप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपं तार्णत्व-महानसीयत्व -वह्नित्वगतत्रित्वमेव विद्यते ।

ततश्च साध्यतावच्छेदकतात्वव्याप्यप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकमहानसीयत्व -वह्नित्वगतद्वित्वरूपे तादृशतार्णमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वसमनियतप्रतियोगिता-निरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वविरहात् स्वावच्छेदकतात्वसमनियतप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनु-योगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन तादृशतार्णमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितायां साध्यतावच्छेदकतात्व-व्याप्यप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकमहानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वरूपवृत्तित्वं नैव सम्भवतीति तादृशतार्णमहानसीयवह्न्यभावः धर्तुं नैव शक्यते । ततः कुतः तमादायाऽव्याप्तिः सम्भवेदिति एतल्लक्षणानुसारेण प्रकृतस्थले तार्णमहानसीयवह्न्यभावमादायाऽव्याप्तिः न सम्भवति; ***तथापि*** वह्न्यभावमादाय तु अव्याप्तिः भवेदेव, 'अत्र महानसीयवह्निः' - इत्येतज्ज्ञानं महानसीय-वह्निमत्, तज्ज्ञानत्वाद् - इत्यत्र । तथा हि - वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वसमनि-यतप्रतियोगितारूपेण वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता एव ग्रहीतुं शक्यते, नान्या काऽपि महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतोभय-वृतिप्रतियोगितादिका, यतः यत्र यत्र (= वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां) वह्न्यभावीय-प्रतियोगितावच्छेदकतात्वम् अस्ति तत्र तत्र तादृशवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रति-योगिता विद्यते एव, यत्र यत्र च (= तादृशवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नेषु) तादृश-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता न विद्यते तत्र तत्र वह्न्यभावीयप्रतियोगिता-वच्छेदकतात्वमपि न विद्यते । एवं यत्र यत्र (= तादृशवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां) तादृशवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता विद्यते तत्र तत्र तादृशवह्न्यभावीय-प्रतियोगितावच्छेदकतात्वं विद्यते एव, यत्र यत्र च (= वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नेषु) तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वं न विद्यते तत्र तत्र तादृशवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगिता-वच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिताऽपि नैव विद्यते - इत्येवं वक्तुं शक्यते । अतः एव वह्नित्वनिष्ठप्रति-योगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायां वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वसमनियतत्वं सम्भवति, किन्तु महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियो-गितायां न वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वसमनियतत्वं सम्भवेदिति पूर्वम् उक्तप्रायम् ।

तथा च वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वसमनियतप्रतियोगितारूपेण वह्नित्वगतैकत्वा-वच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयप्रतियोगितायाः एव प्राप्तेः महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वाद्य-वच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयप्रतियोगितायाः अप्राप्तेः तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छे-

य शो ल ता

दकतात्वसमनियतप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं वह्नित्वगतैकत्वमेव भवेत्, न महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वादिकम् ।

ततश्च यदि साध्यतावच्छेदकतात्वव्याप्यप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपविधया वह्नित्वगतैकत्वं प्राप्यते तदैव तादृशो वह्न्यभावः धर्तुं शक्यः स्यात् । प्रकृते साध्यतावच्छेदकतात्वं महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायामपि वर्तते, वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायामपि वर्तते। अतो यदि पूर्वोक्तरीत्या साध्यतावच्छेदकतात्वव्याप्यप्रतियोगितारूपेण पूर्वोक्तमहानसीयत्वनिष्ठ-साध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगिता गृह्यते तदा तु तादृश-साध्यतावच्छेदकतात्वव्याप्यप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वमेव भवेत् । किन्तु साध्यतावच्छेदकतात्वव्याप्यप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगिता-वच्छेदकरूपविधया वह्नित्वगतैकत्वप्राप्तिरभिप्रेता।

यशोलता

अतः या प्रतियोगिता वह्नित्ववृत्तिसाध्यतावच्छेदकतायामेव वर्तते सा प्रतियोगिता ग्राह्या, वह्नित्ववृत्तिसाध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपविधया वह्नित्व-गतैकत्वस्यैव प्राप्तेः तादृशवह्नित्वगतैकत्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयप्रतियोगितारूपेण तादृशवह्नित्ववृत्तिसाध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता धर्तुं शक्यते । यत्र यत्र च (= वह्नित्वनिष्ठ-साध्यतावच्छेदकतायाम्) तादृशवह्नित्ववृत्तिसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता वर्तते तत्र तत्र साध्यतावच्छेदकतात्वमपि वर्तते एव, यत्र यत्र (= महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठ-साध्यतावच्छेदकताभिन्नेषु) तादृशसाध्यतावच्छेदकतात्वं न विद्यते तत्र तत्र तादृशवह्नित्ववृत्तिसाध्यता-वच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिताऽपि नैव विद्यते, तादृशवह्नित्ववृत्तिसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितायाः वह्नित्ववृत्तिसाध्यतावच्छेदकताभिन्नेषु अवर्तमानतया महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठ-साध्यतावच्छेदकताभिन्नेषु अवृत्तित्वध्रौव्यात् । तथा च तादृशवह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावृत्ति-प्रतियोगितायां साध्यतावच्छेदकतात्वव्याप्यत्वं सम्भवतीति तादृशवह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावृत्ति-प्रतियोगिता साध्यतावच्छेदकतात्वव्याप्यप्रतियोगितारूपेण धर्तुं शक्यते । तादृशवह्नित्वनिष्ठ-साध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायाः वह्नित्वगतैकत्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयप्रतियोगिता-रूपत्वात् तादृशवह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं वह्नित्वगतैकत्वं भवतीति साध्यतावच्छेदकतात्वव्याप्यप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगिता-

वच्छेदकं रूपं वह्नित्वगतैकत्वं भवेदेव ।

पूर्वोक्तरीत्या तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वसमनियतप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपं वह्नित्वगतैकत्वमस्त्येव इति साध्यतावच्छेदकतात्वव्याप्यप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकवह्नित्वगतैकत्वरूपे तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वव्याप्यप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसत्त्वात् स्वावच्छेदकतात्वसमनियतप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितायां साध्यतावच्छेदकतात्वव्याप्यप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकवह्नित्वगतैकत्वरूपवृत्तित्वं सम्भवतीति तादृशवह्न्यभावः धर्तुं शक्यते, तदधिकरणम् 'अत्र महानसीयवह्निः'- इत्येतज्ज्ञानम्, तत्र वह्नेरविषयत्वात्, तत्र च तज्ज्ञानत्वहेतुः वृत्तिरिति लक्षणासमन्वयाद् दुर्वारा हि अव्याप्तिः । अतः एतल्लक्षणमपि न निर्दुष्टम् ।

(५) स्वावच्छेदकतात्वव्याप्यप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतात्वसमनियतप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपवृत्तिप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः - इत्येवं लक्षणं यदि अङ्गीक्रियते तदा 'अत्र महानसीयवह्निः' - इत्येतज्ज्ञानं विषयितासम्बन्धेन महानसीयवह्निमत् तज्ज्ञानत्वाद् - इत्यत्र वह्न्यभावमादायाऽव्याप्तिः न भवति, यतः पूर्वं साध्यतावच्छेदकतात्वव्याप्यप्रतियोगितारूपेण वह्नित्वगतैकत्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीया प्रतियोगिता लब्धा इति साध्यतावच्छेदकतात्वव्याप्यप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपविधया वह्नित्वगतैकत्वं लब्धम् । किन्तु अधुना साध्यतावच्छेदकतात्वसमनियतप्रतियोगितारूपेण वह्नित्वगतैकत्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-वह्नित्वनिष्ठ-साध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता धर्तुं नैव शक्यते, यतः पूर्वोक्तरीत्या "यत्र यत्र (= वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायाम्) वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता वर्तते तत्र तत्र साध्यतावच्छेदकतात्वं वर्तते एव, यत्र यत्र च (= महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताभिन्नेषु) साध्यतावच्छेदकतात्वं न विद्यते तत्र तत्र वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिताऽपि न विद्यते" - इत्येवं वक्तुं शक्यत्वेन तादृशवह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायां साध्यतावच्छेदकतात्वव्याप्यत्वं विद्यते । किन्तु यत्र यत्र (= महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायाम् + वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायाम्) तादृशसाध्यतावच्छेदकतात्वं वर्तते तत्र

यशोलता

तत्र तादृशवह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता विद्यते एवेति न, वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायां तादृशवह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायाः विद्यमानत्वेऽपि महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायामविद्यमानत्वात् ।

एवं यत्र यत्र (= वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताभिन्नेषु) वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता न विद्यते तत्र तत्र तादृशसाध्यतावच्छेदकतात्वमपि नैव विद्यते इति न, तादृशवह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताभिन्नमहानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायां साध्यतावच्छेदकतात्वस्य वर्तमानत्वात् । तथा च वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायां साध्यतावच्छेदकतात्वव्यापकत्वं नैव विद्यते इति वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायां साध्यतावच्छेदकतात्वसमनियतत्वमपि नैव स्यात्, तादृशप्रतियोगितायां साध्यतावच्छेदकतात्वव्याप्यत्वसत्त्वेऽपि तद्व्यापकत्वाऽसत्त्वादिति साध्यतावच्छेदकतात्वसमनियतप्रतियोगितारूपेण वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता धर्तुं नैव शक्यते । किन्तु या प्रतियोगिता महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायामपि वर्तमाना भवेत्, वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायामपि वर्तमाना भवेत् सैव साध्यतावच्छेदकतात्वसमनियतप्रतियोगितारूपेण धर्तुं शक्यते ।

य शो ल ता

यतः यत्र यत्र (= महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायाम् + वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायाम्) तादृशसाध्यतावच्छेदकतात्वं वर्तते तत्र तत्र महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगिताऽपि विद्यते एव, यत्र यत्र च (= महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताभिन्नेषु) तादृशमहानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता न विद्यते तत्र तत्र साध्यतावच्छेदकतात्वमपि न विद्यते ।

एवं यत्र यत्र (= महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायाम् + वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायां) महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगिता विद्यते तत्र तत्र साध्यतावच्छेदकतात्वमपि विद्यते एव, यत्र यत्र च (= महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताभिन्नेषु) तादृशसाध्यतावच्छेदकतात्वं न विद्यते तत्र तत्र तादृशमहानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगिताऽपि नैव विद्यते, महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छे-

दकतोभयवृत्तिप्रतियोगिता-साध्यतावच्छेदकतात्वोभयोरपि महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायां वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायाञ्चैव वर्तमानत्वात्, महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतोभयभिन्नेषु अवर्तमानत्वाच्च ।

तथा च तादृशमहानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतोभयवृत्ति-प्रतियोगितायां साध्यतावच्छेदकतात्वव्याप्यत्वमपि वर्तते, साध्यतावच्छेदकतात्वव्यापकत्वमपि विद्यते इति साध्यतावच्छेदकतात्वसमनियतत्वमपि भवेदेवेति साध्यतावच्छेदकतात्वसमनियतप्रतियोगितारूपेण महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगिता एव धर्तुं शक्यते । तादृशप्रतियोगिताश्रयीभूतमहानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यता-वच्छेदकतोभयस्य महानसीयत्वे वह्नित्वे चैव पर्याप्तत्वात् तादृशमहानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेद-कतावह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितायाः महानसीयत्व -वह्नित्वोभयस्मिन् वर्तमानायाः अवच्छेदकं रूपं महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वमेव भवेत्, अतः एव एषा महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियो-गिता महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयप्रतियोगितारूपा ।

तथा च साध्यतावच्छेदकतात्वसमनियतप्रतियोगितारूपेण महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वा-वच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यता-वच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगितायाः एव प्राप्तेः वह्नित्वगतैकत्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय -वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायाः अप्राप्तेश्च साध्यतावच्छेदकतात्वसमनियत-प्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वमेव भवेत्, न तु वह्नित्वगतैकत्वम् । तथा च यदि तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वव्याप्यप्रतियोगिता-निरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वं भवेत् तदा एव तादृश-वह्न्यभावः धर्तुं शक्यः भवेत् ।

यदि महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतोभयवृत्ति-प्रतियोगिता तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वव्याप्या भवेत् तदैव तादृशवह्न्यभावीय-प्रतियोगितावच्छेदकतात्वव्याप्यप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं महानसीयत्व -वह्नित्वगतद्वित्वं भवेत्, यतः तादृशप्रतियोगिताश्रयीभूतमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता

य शो ल ता

-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतोभयस्य महानसीयत्व-वह्नित्वयोरेव पर्याप्तत्वात् तादृशमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपं महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वं वर्तते ।

किन्तु यत्र यत्र (= महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायाम् + वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायाम्) तादृशमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगिता वर्तते तत्र तत्र तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वं न विद्यते, तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वस्य वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां वर्तमानत्वेऽपि महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायामवर्तमानत्वात् । एवं यत्र यत्र (= वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नेषु) तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वं न विद्यते तत्र तत्र तादृशमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगिता न विद्यते एवेति न, वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां तादृशमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगितायाः वर्तमानत्वात् । तथा च तादृशमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगितायां तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वव्याप्यत्वं नैव विद्यते इति तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वव्याप्यप्रतियोगितारूपेण तादृशमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतोभयस्मिन् वर्तमाना प्रतियोगिता धर्तुं न शक्यते ।

किन्तु या वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता सा वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वव्याप्या भवितुमर्हति, यतः यत्र यत्र (= वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां) तादृशवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता अस्ति तत्र तत्र तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वमपि विद्यते एव, यत्र यत्र च (= वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नेषु) तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वं नास्ति तत्र तत्र तादृशवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिताऽपि नास्त्येव, तादृशवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता-वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वोभयोरपि वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायामेव सत्त्वात्, वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नेषु असत्त्वाच्च । तथा च तादृशवह्नित्व-

निष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायां वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वव्याप्यत्वं वर्तते एवेति तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वव्याप्यप्रतियोगितारूपेण तादृशवह्नित्व-निष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता धर्तुं शक्यते ।

तादृशप्रतियोगिताश्रयवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायाः केवलवह्नित्वे एव पर्याप्तत्वात् तादृशवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं वह्नित्वगतैकत्वमेव भवेदिति एषा प्रतियोगिता वह्नित्वगतैकत्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-प्रतियोगितारूपा भवेदेव । ततश्च साध्यतावच्छेदकतात्वव्याप्यप्रतियोगितारूपेण वह्नित्वगतैकत्वा-वच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायाः एव प्राप्तेः, महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-महानसीयत्वनिष्ठप्रति-योगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगितायाः अप्राप्तेश्च तादृश-वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वव्याप्यप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं वह्नित्वगतैकत्वमेव भवेत्, न तु महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वम् ।

साध्यतावच्छेदकतात्वसमनियतप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं तु महान-सीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वमेव वर्तते इति उक्तमेव प्राक् । तथा च साध्यतावच्छेदकतात्वसमनियत-प्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपे महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वे तादृशवह्न्यभावीय-प्रतियोगितावच्छेदकतात्वव्याप्यप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वविरहात् स्वावच्छेदक-तात्वव्याप्यप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितायां साध्यतावच्छेदकतात्वसमनियतप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकमहानसीयत्व-वह्नित्वगत-द्वित्वरूपवृत्तित्वं न सम्भवतीति तादृशवह्न्यभावः धर्तुं न शक्यते, ततः कुतः अव्याप्तिः तमादायेति?

य शो ल ता

एवं पूर्वं यथा तार्णमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितामादायाऽव्याप्तिः प्रदर्शिता तथाऽत्र न सम्भवति, यतः पूर्वमेतत्स्थले साध्यतावच्छेदकतात्वव्यापकप्रतियोगितारूपेण तार्णत्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकता-महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावृत्ति-प्रतियोगितामादाय तादृशसाध्यतावच्छेदकतात्वव्यापकप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं तार्णत्व-महानसीयत्व-वह्नित्वगतत्रित्वमभवदिति तादृशतार्णमहानसीयवह्न्यभावग्रहणं शक्यं जातम्, किन्त्वधुना साध्यतावच्छेदकतात्वव्यापकप्रतियोगिता न ग्राह्या, अपि तु साध्यता-

वच्छेदकतात्वसमनियतप्रतियोगिता ग्राह्या । साध्यतावच्छेदकतात्वसमनियतप्रतियोगितारूपेण तादृशतार्णत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतात्रितयवृत्तिप्रतियोगितायाः अग्राह्यत्वम्, यतः पूर्वोक्तरीत्या यत्र यत्र (= महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायाम् + वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायाम्) साध्यतावच्छेदकतात्वं वर्तते तत्र तत्र तार्णत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता वर्तते एव, यत्र यत्र च (= तार्णत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताभिन्नेषु) तादृशतार्णत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता नास्ति तत्र तत्र साध्यतावच्छेदकतात्वमपि नास्ति, साध्यतावच्छेदकतात्वस्य महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताभिन्नेषु अवर्तमानतया तार्णत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताभिन्नेषु अवृत्तित्वध्रौव्यात् । एवं तादृशतार्णत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायां साध्यतावच्छेदकतात्वव्यापकत्वं तु सम्भवत्येव।

किन्तु यत्र यत्र (= तार्णत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायाम् + महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायाम् + वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायाम्) तादृशतार्णत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता -महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता वर्तते तत्र तत्र साध्यतावच्छेदकतात्वं विद्यते एवेति न, महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायां वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायाञ्च साध्यतावच्छेदकतात्वस्य सत्त्वेऽपि तार्णत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायामसत्त्वात् । यत्र यत्र (= महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताभिन्नेषु) साध्यतावच्छेदकतात्वं न विद्यते तत्र तत्र तादृशतार्णत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता, नैव विद्यते इति न, महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताभिन्नतार्णत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां तादृशप्रतियोगित्वस्य वर्तमानत्वादिति तादृशतार्णत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतात्रितयवृत्तिप्रतियोगितायां तादृशसाध्यतावच्छेदकतात्वव्याप्यत्वं न सम्भवति ।

यशोलता

अतः साध्यावच्छेदकतात्वसमनियतप्रतियोगितारूपेण तादृशतार्णत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता धर्तुं नैव शक्यते, तादृशप्रतियोगितायां साध्यतावच्छेदकतात्वव्यापकत्वसत्त्वेऽपि तद्व्याप्यत्वविरहात्, एवमन्याऽपि काऽपि तादृशी साध्यतावच्छेदकतात्वसमनियतप्रतियोगिता नैव प्राप्यते यत्प्रतियोगिता-निरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं तार्णत्व-महानसीयत्व-वह्नित्वगतत्रित्वं भवेत् । किन्तु पूर्वोक्तरीत्या महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगिता एव प्राप्यते, यतः यत्र यत्र (= महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायाम् + वह्नित्वनिष्ठसाध्यता-वच्छेदकतायाम्) तादृशसाध्यतावच्छेदकतात्वं वर्तते तत्र तत्र तादृशमहानसीयत्वनिष्ठसाध्यता-वच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगिताऽपि वर्तते एव, यत्र यत्र च (= महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताभिन्नेषु) नास्ति तादृशी साध्यतावच्छेदकताद्वितयवृत्तिप्रतियोगिता तत्र तत्र साध्यतावच्छेदकतात्वमपि नैव विद्यते ।

एवं यत्र यत्र (= महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायाम् + वह्नित्वनिष्ठसाध्यता-वच्छेदकतायाम्) तादृशप्रतियोगिता वर्तते तत्र तत्र साध्यतावच्छेदकतात्वमपि वर्तते, यत्र यत्र च (= महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताभिन्नेषु) तादृशसाध्यता-वच्छेदकतात्वं न विद्यते तत्र तत्र तादृशमहानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यता-वच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगिताऽपि नैव स्यात्, तादृशमहानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्व-निष्ठसाध्यतावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगिता-साध्यतावच्छेदकतात्वयोः महानसीयत्वनिष्ठसाध्यता-वच्छेदकतायां वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायामेव च सत्त्वात्, तदतिरिक्तेषु असत्त्वाच्चेति तादृश-महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगितायां साध्यतावच्छेदकतात्वव्याप्यत्वमपि वर्तते, तद्व्यापकत्वमपि । तथा च साध्यतावच्छेदकतात्व-समनियतप्रतियोगितारूपेण तादृशमहानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यता-वच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगिता धर्तुं शक्यते ।

तादृशप्रतियोगिताश्रयीभूतमहानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतो-भयस्य महानसीयत्वे वह्नित्वे चैव पर्याप्तत्वात् तादृशप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वमेव भवेत्, न तु वह्नित्वगतैकत्वमिति इयं प्रतियोगिता महान-

य शो ल ता

सीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयप्रतियोगितारूपा भवति ।

तथा च तादृशसाध्यतावच्छेदकतात्वसमनियतप्रतियोगितारूपेण महानसीयत्ववह्नित्वगतद्वित्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगितायाः एव प्राप्तेः तार्णत्व-महानसीयत्व-वह्नित्वगतत्रित्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-तार्णत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठ-साध्यतावच्छेदकतात्रितयवृत्तिप्रतियोगितायाः अप्राप्तेः साध्यतावच्छेदकतात्वसमनियतप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वमेव भवेत्, तार्णत्व-महानसीयत्व-वह्नित्वगतत्रित्वं नैव । ततश्च यदि तादृशतार्णमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वव्याप्यप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपं महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वं भवेत् तदैव तादृशतार्णमहानसीयवह्न्यभावः धर्तुं शक्यते ।

यशोलता यदि यत्प्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितायाः अवच्छेदकं रूपं महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वं वर्तते तादृशप्रतियोगिता तार्णमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वव्याप्या भवेत् तदैव तादृशतार्णमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वव्याप्यप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वं भवेत् । या महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगिता तदाश्रयीभूतमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताद्वितयस्य महानसीयत्व-वह्नित्वोभयस्मिन्नेव पर्याप्तत्वात् तादृशप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वं भवेदेव ।

यत्र यत्र (= महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां + वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां) तादृशमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगिता वर्तते तत्र तत्र तार्णमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वं वर्तते एव, यत्र यत्र च (= तार्णत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता -वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नेषु) तादृशतार्णमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वं न विद्यते तत्र तत्र महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगिताऽपि नैव विद्यते, तादृशमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगितायाः महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठ-

प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नेषु अवृत्तितया तार्णत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-महानसीयत्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नेषु अवृत्तित्वध्रौव्यादिति तादृशमहान-सीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगितायां तादृश-तार्णमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वव्याप्यत्वं भवेदेवेति तादृशतार्णमहानसीयवह्न्य-भावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वव्याप्यप्रतियोगितारूपेण तादृशमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता -वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगिता धर्तुं शक्यते । एतत्प्रतियोगितानिरूपक-पर्याप्त्यनुयोगितायाः अवच्छेदकं रूपं महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वमेव वर्तते, यतः तादृश-प्रतियोगितायाः पूर्वोक्तरीत्या महानसीयत्व-वह्नित्वोभयपर्याप्तप्रतियोगितावच्छेदकताद्वितयवृत्तित्वाद् महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयप्रतियोगिताविधया तादृशमहानसीयत्व-निष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगिता ग्रहीतुं शक्यते।

ततश्च तादृशतार्णमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वव्याप्यप्रतियोगितारूपेण महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगिता-वच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगित्वस्य प्राप्तेः तादृशतार्णमहानसीय-वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वव्याप्यप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं महान-सीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वं भवेदेव, साध्यतावच्छेदकतात्वसमनियतप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनु-योगितावच्छेदकं रूपं तु महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वमेव अस्ति ।

य शो ल ता

तथा च साध्यतावच्छेदकतात्वसमनियतप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकमहानसीयत्व -वह्नित्वगतद्वित्वरूपे तादृशतार्णमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वव्याप्यप्रतियोगिता-निरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसत्त्वात् स्वावच्छेदकतात्वव्याप्यप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनु-योगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन तादृशतार्णमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितायां साध्यतावच्छेदकतात्व-समनियतप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकमहानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वरूपवृत्तित्वं वर्तते इति तादृशतार्णमहानसीयवह्न्यभावः धर्तुं शक्यते । 'अत्र महानसीयवह्निः' इत्येतज्ज्ञाने तादृशतार्ण-महानसीयवह्नेरविषयतया तादृशतार्णमहानसीयवह्न्यभावो तत्र वर्तते एवेति तज्ज्ञानत्वहेतोः तत्र वृत्तितया लक्षणाऽसमन्वयात् स्यादेव अव्याप्तिः । तथा चैतल्लक्षणमपि न निर्दुष्टम् । 'पर्वतो वह्निमान धूमाद्' - इत्यत्र महानसीयवह्न्यभावमादाय तु अव्याप्तिः पूर्ववदत्र भवत्येव,

महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वव्याप्यप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपविधया वह्नित्वगतैकत्वस्य प्राप्तिसम्भवात् ।

(६) एवं यदि 'स्वावच्छेदकतात्वव्यापकप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतात्वसमनियतप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपवृत्तिप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः' - इत्येवं लक्षणमेव अभ्युपगम्यते तदा 'पर्वतो वह्निमान् धूमाद्' - इत्यत्र पूर्वोक्तरीत्या ***यद्यपि*** महानसीयवह्न्यभावमादाय नाऽव्याप्तिः सम्भवति। 'अत्र महानसीयवह्निः' - इत्येतज्ज्ञानं विषयितासम्बन्धेन महानसीयवह्निमत्, तज्ज्ञानत्वाद् - इत्यत्रापि तादृशतार्णमहानसीयवह्न्यभावमादाय नाऽव्याप्तिः सम्भवति, यतः पूर्वोक्तरीत्या साध्यतावच्छेदकतात्वसमनियतप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपविधया महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वमेव प्राप्यते इति यदि तादृशतार्णमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वव्यापकप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपं महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वं भवेत् तदैव तादृशतार्णमहानसीयवह्न्यभावः धर्तुं शक्यो भवेत् ।

य शो ल ता

यदि च महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-महानसीयत्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगिता तादृशतार्णमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वव्यापिका भवेत् तदैव तादृशतार्णमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वव्यापकप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वं भवेत् । तादृशमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगिता तादृशतार्णमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वव्याप्याऽस्ति, किन्तु तद्व्यापिका भवितुं नार्हति, यतः यत्र यत्र (= तार्णत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायाम् + महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायाम् + वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायाम्) तादृशतार्णमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वं विद्यते तत्र तत्र महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगिता विद्यते एवेति न, महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायाञ्च तादृशमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगितायाः सत्त्वेऽपि तादृशतार्णत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायामसत्त्वात् ।

एवं यत्र यत्र (= महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतोभयभिन्नेषु) तादृशमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगिता नास्ति तत्र तत्र तादृशतार्णमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वमपि नैव विद्यते इति न, तार्णत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां तादृशमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगितायाः असत्त्वेऽपि तादृशतार्णमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वस्य सत्त्वादिति तादृशमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगितायां तादृशतार्णमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वव्यापकत्वं नैव विद्यते इति तादृशतार्णमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वव्यापकप्रतियोगितारूपेण तादृशमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगिता धर्तुं नैव शक्यते, एवमन्याऽपि काऽपि तादृशी प्रतियोगिता नैव लभ्यते यत्प्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपं महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वं भवेत्, या च तादृशतार्णमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वव्यापिका भवेत् ।

किन्तु या तार्णत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता वर्तते सा तादृशतार्णमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वव्यापिका भवेदेव, यतः यत्र यत्र (= तार्णत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायाम् + महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायाम् + वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां) तादृशतार्णमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वं विद्यते तत्र तत्र तार्णत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता -महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता विद्यते एव, यत्र यत्र च (= तार्णत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नेषु) तादृशतार्णत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता नैव विद्यते तत्र तत्र तादृशतार्णमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वमपि नैव विद्यते, तादृशतार्णत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता-तादृशतार्णमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वोभयोरपि तार्णत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां वह्नित्वनिष्ठप्रति-

यशोलता

योगितावच्छेदकतायाञ्चैव वर्तमानत्वात् तद्भिन्नेषु अवर्तमानत्वाच्च ।

तथा च तादृशतार्णमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वव्यापकप्रतियोगितारूपेण तादृशतार्णत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायाः ग्रहणं सम्भवत्येव, एतत्प्रतियोगिताश्रयीभूता या तार्णत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता, या महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता, या च वह्नित्व-निष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता तासां तार्णत्व-महानसीयत्व-वह्नित्वेषु एव वर्तमानत्वात् तादृशप्रतियो-गितावच्छेदकतात्रितयनिष्ठप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं तार्णत्व-महान-सीयत्व-वह्नित्वगतत्रित्वमेव भवेत्, अत एव तादृशप्रतियोगिता तार्णत्व-महानसीयत्व-वह्नित्वगतत्रित्वा-वच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयप्रतियोगितारूपा कथ्यते । ततश्च तादृशतार्णमहानसीयवह्न्य-भावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वव्यापकप्रतियोगितारूपेण महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वावच्छिन्ना-नुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगिता-वच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायाः अप्राप्तेः तार्णत्व-महानसीयत्व-वह्नित्वगतत्रित्वावाच्छिन्नानुयोगिता-निरूपकपर्याप्तीयतार्णत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतात्रितयवृत्तिप्रतियोगितायाः एव प्राप्तेः तादृशतार्णमहानसीयवह्न्य-भावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वव्यापकप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं तार्णत्व-महानसीयत्व-वह्नित्वगतत्रित्वमेव भवेत्, न तु महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वम् ।

य शो ल ता

पूर्वोक्तरीत्या साध्यतावच्छेदकतात्वसमनियतप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपं महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वमेव भवेत् । तथा च साध्यतावच्छेदकतात्वसमनियतप्रतियोगिता-निरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकमहानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वरूपे तादृशतार्णमहानसीयवह्न्यभावीय-प्रतियोगितावच्छेदकतात्वव्यापकप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वविरहात् स्वावच्छे-दकतात्वव्यापकप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन तादृशतार्णमहानसीयवह्न्य-भावीयप्रतियोगितायां साध्यतावच्छेदकतात्वसमनियतप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदक-महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वरूपवृत्तित्वं नैव सम्भवति इति तादृशतार्णमहानसीयवह्न्यभावः धर्तुं नैव शक्यते । ततः कुतः तमादाय अव्याप्तिः सम्भवति ?

तथापि 'अत्र महानसीयवह्निः' इत्येतज्ज्ञानं विषयितासम्बन्धेन महानसीयवह्निमत्, तज्ज्ञानत्वाद्

- इत्यत्र अव्याप्तिः भवेदेव वह्न्यभावमादाय, तद्यथा - वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वव्यापकप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपं महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वं भवेत् तदैव तादृशवह्न्यभावः धर्तुं शक्यते, यतः प्रकृते साध्यतावच्छेदकतात्वसमनियतप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वमेव विद्यते, न वह्नित्वगतैकत्वम् । तथा च यदि महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतोभयवृत्ति-महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयप्रतियोगिता वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वव्यापकप्रतियोगितारूपेण धर्तुं शक्यते तदा तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वव्यापकप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वं भवेत्।

यत्र यत्र (= वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायाम्) तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वं वर्तते तत्र तत्र तादृशमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगिताऽपि भवेदेव । यत्र यत्र च (= महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नेषु) तादृशमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता न विद्यते तत्र तत्र तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वमपि नैव विद्यते, तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वस्य वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नेषु अवृत्तितया महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नेषु अवृत्तित्वध्रौव्यादिति तादृशमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगितायां तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वव्यापकत्वं वर्तते एव।

ततश्च तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वव्यापकप्रतियोगितारूपेण महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगिता धर्तुं शक्यते, तथा च तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वव्यापकप्रतियोगिताविधया महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगितायाः ग्रहणसम्भवात् तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वव्यापकप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वं सञ्जातम्। पूर्वोक्तरीत्या साध्यतावच्छेदकतात्वसमनियतप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगिता-

वच्छेदकरूपं महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वमेव वर्तते ।

तथा च साध्यतावच्छेदकतात्वसमनियतप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकमहानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वरूपे तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वव्यापकप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसत्त्वात् स्वावच्छेदकतात्वव्यापकप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगिता साध्यतावच्छेदकतात्वसमनियतप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकमहानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वरूपवृत्तित्वं सम्भवत्येव इति तादृशवह्न्यभावः धर्तुं शक्यते । वह्नेः अविषयत्वाद् 'अत्र महानसीयवह्निः' - इत्येतज्ज्ञानमेव वह्न्यभावाधिकरणविधया प्राप्यते, तत्र च तज्ज्ञानत्वहेतुः वृत्तिरिति लक्षणाऽसमन्वयात् स्यादेवाऽव्याप्तिः । एवञ्च एतल्लक्षणमपि न निर्दुष्टम् ।

य शो ल ता

इत्थञ्च (१) स्वावच्छेदकतात्वव्याप्यकप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतात्वव्याप्यप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपवृत्तिप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः,

(२) स्वावच्छेदकतात्वव्यापकप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतात्वव्यापकप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपवृत्तिप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः,

(३) स्वावच्छेदकतात्वसमनियतप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतात्वव्यापकप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपवृत्तिप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः,

(४) स्वावच्छेदकतात्वसमनियतप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतात्वव्याप्यप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपवृत्तिप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः,

(५) स्वावच्छेदकतात्वव्यापकप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतात्वसमनियतप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपवृत्तिप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः,

अथवा साध्यतावच्छेदकतात्वादिसमनियतप्रतियोगितोपादेया । गू

●

(६) स्वावच्छेदकतात्वव्याप्यप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतात्वसमनियतप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपवृत्तिप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावश्च - इत्येवं षडपि लक्षणानि 'अत्र महानसीयवह्निः' - इत्येतज्ज्ञानं विषयितासम्बन्धेन महानसीयवह्निमत्, तज्ज्ञानत्वाद् - इत्यत्र अव्याप्तिग्रस्तानि। एतेषु चत्वारि लक्षणानि 'पर्वतो वह्निमान् धूमाद्' - इत्यत्रापि अव्याप्तिग्रस्तानि ।

अतः उभयत्र समनियतत्वप्रवेशमादृत्य 'स्वावच्छेदकतात्वसमनियतप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतात्वसमनियतप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपवृत्तिप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः'- इत्येवमेव लक्षणमभ्युपगन्तव्यम् । य शो ल ता

गुरुधर्मस्य प्रतियोगितावच्छेदकत्वाऽनङ्गीकर्तृमतेऽपि 'पर्वतो वह्निमान् धूमाद्'- इत्यत्र साध्यतावच्छेदकतात्वावच्छिन्नप्रतियोगितायाः अप्रसिद्धिः भवेत्, किन्तु साध्यतावच्छेदकतात्वसमनियतप्रतियोगिता तु नैवाऽप्रसिद्धा इति सर्वं चतुरस्रम् ।

तदेतत् सर्वं हृदिकृत्याह - **अथवा** पूर्वोक्तनिरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-प्रतियोगितानिष्ठ -प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नेत्यादिलक्षणभिन्ननूतनलक्षणोपन्यासे, **साध्यतावच्छेदकतात्वादिसमनियत-**

●

આમ, (૧) ગ્રંથકારે સૌ પ્રથમ સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વાદિઅવચ્છિન્નનો પ્રવેશ કરાવ્યો. ત્યાર બાદ સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઅવચ્છિન્નત્વના અલગ-અલગ અર્થ કરી લક્ષણ દર્શાવ્યા. (૨) ત્યાર બાદ સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વાદિસમનિયતત્વનો પ્રવેશ કરાવી લક્ષણસમન્વય દેખાડ્યો. આ લક્ષણ પ્રમાણે (૧) જે સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઅવચ્છિન્નત્વના જુદા - જુદા પરિષ્કારો કરવા જતા અનવસ્થા દોષ આવતો હતો તે પણ દૂર થઈ જશે. (૨) તથા ગુરુ ધર્મને અવચ્છેદક ન માનનારાઓના મતે પણ લક્ષણસમન્વય થઈ શકશે. વિ ન

❀ સારભૂત અર્થ - શબ્દશઃ ❀ મ્રા

શબ્દાર્થ :- અથવા તો (= જો સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વરૂપ ગુરુ ધર્મ અવચ્છેદક ન જ બની શકે - આ માન્યતાને પકડી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઅવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતા અપ્રસિદ્ધ કરી તે લક્ષણ માન્ય ન કરતા હો તો...) સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વ વગેરેને (આદિ શબ્દથી

गू *व्याप्यता च वह्नित्वगतैकत्वावच्छिन्नानुयोगिताकपर्य्याप्तीय-*
ढा *तद्व्यक्तित्वावच्छिन्नप्रतियोगितायामेव,*

●

प्रतियोगिता उपादेया, आदिपदेन सम्बन्धकोटौ अपि स्वावच्छेदकतात्वसमनियतप्रतियोगिता ग्राह्या - इति सूच्यते, तथा च स्वावच्छेदकतात्वसमनियतप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्व-सम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतात्वसमनियतप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपवृत्ति-प्रतियोगिता-निरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः - इत्येवं लक्षणं सूचितं भवति । 'पर्वतो वह्निमान् धूमाद्'- इत्यत्र महानसीयवह्न्यभावमादाय यथाऽव्याप्तिः नास्ति तथा उपदर्शयन्नाह - **व्याप्यता च,** अत्र वाक्यान्ते यत् '**साध्यतावच्छेदकतात्वस्य**' इति पदं तदत्रानुयोज्यम्, तथा च साध्यतावच्छेदकतात्वस्य व्यापकतायाः महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपक-पर्याप्तीयप्रतियोगितायां महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतो-
य भयस्मिन् वर्तमानायां सत्त्वेऽपि साध्यतावच्छेदकतात्वस्य व्याप्यता **वह्नित्वगतैकत्वावच्छिन्नानुयोगिता-**
शो **कपर्याप्तीय-तद्व्यक्तित्वावच्छिन्नप्रतियोगितायाम् एव,** वह्नित्वगतैकत्वं वह्नित्वे एव भवेदिति
ल वह्नित्वगतैकत्वावच्छिन्नानुयोगिता वह्नित्वे वर्तते, तादृशवह्नित्वगतैकत्वावच्छिन्नानुयोगिता-
ता निरूपकपर्याप्तीयप्रतियोगिता वह्नित्वे एव पर्याप्तायां साध्यतावच्छेदकतायामेव भवेत् । प्रकृते वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता एव वह्नित्वगतैकत्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपक-पर्याप्तीयप्रतियोगितारूपेण ग्राह्या ।

ननु कथमेतदवसीयते ? वह्नित्वगतैकत्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयप्रतियोगिता वह्नित्ववृत्तिप्रतियोगितावच्छेदकतायामपि वर्तते ***इति चेत् ? न;*** तद्व्यक्तित्वावच्छिन्नत्वविशेषणो-पादानात् । वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावृत्तितद्व्यक्तित्वावच्छिन्ना प्रतियोगिता हि वह्नित्व-निष्ठसाध्यतावच्छेदकतायामेव भवेत्, न तु वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायाम् ।

ननु वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिताऽपि तद्व्यक्तित्वावच्छिन्ना भवति

●

वि प्रतियोगिताअवच्छेदकतात्वनुं ग्रहण करवुं) समनियत प्रतियोगिता ग्रहण करवी. (समनियतत्व = व्याप्यत्वे सति व्यापकत्व.) अने साध्यताअवच्छेदकतात्वनी व्याप्यता तो वह्नित्वगत-
ન એકત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીય-તદ્વ્યક્તિત્વઅવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતામાં જ છે,
શ્રા મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીયપ્રતિયોગિતામાં નથી.

एव, नवरं वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावृत्तितद्व्यक्तित्वेनाऽवच्छिन्ना, वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तितद्व्यक्तित्वेनाऽवच्छिन्ना, मूलकृता 'तद्व्यक्तित्वावच्छिन्ना'- इत्येवोक्तम्, ततः तद्व्यक्तित्वं वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावृत्ति एव ग्राह्यमिति कथमवसीयते ***इति चेत् ? न;*** प्रकरणात् तद्बोधसम्भवात् । तथा हि - यदि वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता गृह्यते तदा तस्यां साध्यतावच्छेदकतात्वव्याप्यत्वमेव न सम्भवति, यत्र साध्यतावच्छेदकतात्वं वर्तते तत्र तादृशवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता न वर्तते यत्र च तादृशवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता वर्तते तत्र साध्यतावच्छेदकतात्वं न विद्यते, साध्यतावच्छेदकतात्वस्य वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायामेव सत्त्वात्, वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायाम् असत्त्वात्, तादृशवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायाश्च तादृशवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायामेव सत्त्वात्, वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायां तस्याः असत्त्वाच्च । ग्रन्थकृता वह्नित्वगतैकत्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयप्रतियोगितायां साध्यतावच्छेदकतात्वव्याप्यत्वमुपदर्शितम्, तदन्यथानुपपत्त्या वह्नित्वगतैकत्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयप्रतियोगितारूपेण वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता एव गृह्यते । सा च प्रतियोगिता वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावृत्तितद्व्यक्तित्वेनैवाऽवच्छिन्ना, न तु वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तितद्व्यक्तित्वेनाऽवच्छिन्ना इति तद्व्यक्तित्वपदेन वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावृत्तितद्व्यक्तित्वमेव अवसीयते ।

य शो ल ता

ननु यदि प्रकरणादेव एवमवसीयते तदा 'वह्नित्वगतैकत्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयप्रतियोगितायामेव' इत्येवोच्यताम्, एवमपि, अभिलषितार्थप्राप्तेः ***इति चेत् ? न,*** गुरुधर्मस्य प्रतियोगितावच्छेदकत्वानङ्गीकर्तृमतेऽपि एतल्लक्षणं सम्भवतीति निर्देशनार्थं तथा निर्देशस्याऽऽवश्यकत्वात् । तथा च गुरुधर्मस्य प्रतियोगितावच्छेदकत्वानङ्गीकर्तृमते साध्यतावच्छेदकतात्वावच्छिन्नप्रतियोगिता अप्रसिद्धा, किन्तु तद्व्यक्तित्वावच्छिन्ना एव प्रसिद्धा । अतः गुरुधर्मस्य प्रतियोगितावच्छेदकत्वानङ्गीकर्तारः एव तद्व्यक्तित्वावच्छिन्नप्रतियोगितां स्वीकुर्युः, अन्ये तु साध्यतावच्छेदकतात्वावच्छिन्नाम् एव । अत्र तद्व्यक्तित्वावच्छिन्नत्वनिवेशेन तद्व्यक्तित्वस्य तादृशप्रतियोगितावच्छेदकत्वाङ्गीकर्तृणां गुरुधर्मस्य प्रतियोगितावच्छेदकत्वानङ्गीकर्तृणां मतेऽपि लक्षणमिदं सम्भवतीति सूचितम् इति सम्यग् विभावनीयम् ।

गू *न तु महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वावच्छिन्नानुयोगिताकपर्य्याप्तीय-*
ढा *प्रतियोगितायां साध्यतावच्छेदकतात्वस्येति न दोषः ।*

●

ननु तथा सति 'तद्व्यक्तित्वावच्छिन्नप्रतियोगितायामेव' - इत्येवोच्यताम्, वह्नित्वगतैकत्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयत्वप्रवेशः किमर्थम् ? ***इति चेत् ? न;*** तद्व्यक्तित्वावच्छिन्नप्रतियोगिताविशेषणविधया वह्नित्वगतैकत्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयत्वनिवेशात् 'तादृशतद्व्यक्तित्वावच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं वह्नित्वगतैकत्वमेव भवेदि'ति सूचितम्, व्याप्यतायाश्च एतादृशप्रतियोगितायामेव सत्त्वात् साध्यतावच्छेदकतात्वसमनियतप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपमपि वह्नित्वगतैकत्वं भवेदित्यपि दण्डापूपन्यायेन फलितं भवतीति तदुपादानं न केवलमावश्यकमपि तु अनिवार्यम् इति ।

य
शो
ल
ता

एवकारव्यवच्छेद्यमाह - **न तु महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वावच्छिन्नानुयोगिताकपर्य्याप्तीयप्रतियोगितायाम्** = महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वावच्छिन्ना या अनुयोगिता तन्निरूपकं पर्याप्तिसम्बन्धावच्छिन्नं महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतोभयवृत्ति प्रतियोगित्वं तस्मिन् साध्यतावच्छेदकतात्वस्य व्याप्यता नैव विद्यते, अनेन साध्यतावच्छेदकतात्वसमनियतप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपं महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वं नैव भवतीति सूचितम् ।

इति न दोषः = तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वव्यापकतायाः वह्नित्वगतैकत्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयप्रतियोगितायामसम्भवात्, महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वा-

●

તાત્પર્ય એ છે કે - '**पर्वतो वह्निमान् धूमात्**' - આ સ્થલે મહાનસીયવહ્નિઅભાવ તો જ લઈ શકાય, જો સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વસમનિયતપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ વહ્નિત્વગતએકત્વના બદલે મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વ થાય. એટલે કે મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીયપ્રતિયોગિતા સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વને સમનિયત થાય. પરંતુ સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વની વ્યાપ્યતા મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીયપ્રતિયોગિતામાં રહેલી નથી. તે તો વહ્નિત્વગતએકત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીયપ્રતિયોગિતામાં જ રહેલી છે. (આ પ્રતિયોગિતા તદ્વ્યક્તિત્વથી અવચ્છિન્ન છે. કારણ કે પૂર્વપક્ષે બતાવ્યું તે મુજબ સાધ્યતા-

વિ
ન
શ્રા

वच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयप्रतियोगितायामेव सत्त्वात् तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वसमनियतप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वमेव भवेत्, न तु वह्नित्वगतैकत्वम् इति साध्यतावच्छेदकतात्वसमनियतप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकवह्नित्वगतैकत्वरूपे तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वसमनियतप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वविरहात् स्वावच्छेदकतात्वसमनियतप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतात्वसमनियतप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकवह्नित्वगतैकत्वरूपवृत्तित्वं तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितायां न सम्भवतीति न महानसीयवह्न्यभावमादाय अव्याप्त्यादिलक्षणः कश्चिद् दोष इति यावत् तात्पर्यमुन्नेयम् ।

ननु भवता उक्तं यत् तद्व्यक्तित्वावच्छिन्नत्वप्रवेशः गुरुधर्मस्य प्रतियोगितावच्छेदकतानङ्गीकर्तृमतेऽपि एतल्लक्षणानुसारेण समन्वयः सम्भवतीति सूचनार्थम्, किन्तु एतद् भवता कथं निश्चितम्, 'तादृशप्रतियोगितायाः अवच्छेदकं तद्व्यक्तित्वं वर्तते' - इत्येव सूचनार्थमपि तत्प्रवेशः सम्भवति खलु ***इति चेत् ? न;*** तथा सति महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयप्रतियोगितायाः अवच्छेदकदर्शनाय तत्रापि तदवच्छेदकप्रवेशापत्तेः । न च तत्र तत्प्रवेशः कृतः कृतश्च पूर्वम्, यतः तत्रैव गुरुधर्मस्य प्रतियोगितावच्छेदकत्वाऽनङ्गीकर्तारः तद्व्यक्तित्वस्य प्रतियोगितावच्छेदकत्वं स्वीकुर्वन्ति इति स्पष्टमवसीयते यदुत गुरुधर्मस्य प्रतियोगितावच्छेदकत्वा-

●

અવચ્છેદકતાત્વ તદ્વ્યક્તિત્વ કરતા ગુરુભૂત હોવાથી અવચ્છેદક બની શકે તેમ નથી તથા આ વાત સ્વીકારીને જ નૂતન વિકલ્પ દર્શાવવામાં આવેલ છે. માટે, ગ્રંથકારે તદ્વ્યક્તિત્વ-અવચ્છિન્નને પ્રતિયોગિતાના વિશેષણ તરીકે મૂકેલ છે.)

આ રીતે,

→ મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીયપ્રતિયોગિતા સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વને સમનિયત થઈ શકશે નહીં. તેથી

→ સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વસમનિયતપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદક-રૂપ મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વ થઈ શકશે નહીં.

→ તેથી, મહાનસીયવહ્નિઅભાવ લઈ શકાશે નહીં.

અવ્યાપ્તિને કોઈ અવકાશ રહેતો નથી.

नङ्गीकर्तृमतेऽपि लक्षणमिदं सम्भवतीति सूचनार्थमेव तद्व्यक्तित्वावच्छिन्नत्वप्रवेशः कृतः इत्यवधेयम्।

अथ पूर्वपक्षीयव्याप्तिलक्षणपरिष्कारे द्वौ कल्पौ - (१) पर्याप्तिघटितकल्पः, (२) समनियतत्वघटितकल्पः । अतः अधुना पर्याप्तिघटितकल्पस्य प्रवर्तमानत्वेन तत्र समनियतत्वप्रवेशः नैवौचित्यं बिभर्ति, भवता केवलपर्याप्तिघटितकल्पः एवोपदर्शनीयः इति आशङ्कायाम्, (पूर्वोक्ताऽनवस्थादोषस्याऽग्रे निराकरिष्यमाणत्वात्) पर्याप्तिघटितं गुरुधर्मस्य प्रतियोगितावच्छेदकत्वानङ्गीकर्तृमतेऽपि शक्यसमन्वयं लक्षणमुपदिदर्शयिषयाऽऽह - **साध्यतावच्छेदकताऽवृत्तिरूपवृत्तित्वं वा विवक्षणीयमि**ति ।

य
शो
ल
ता

अयमाशयः - पूर्वं (१) साध्यतावच्छेदकतात्वावच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपवृत्तिप्रतियोगिता.... इत्यादिरीत्या (२) साध्यतावच्छेदकतात्वसमनियतप्रतियोगितानिरूपक... इत्यादिरीत्या च प्रवेशः कृतः, अधुना (३) साध्यतावच्छेदकत्वाऽवृत्तिरूपवृत्तिप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणाऽवृत्तित्वमित्येवं लक्षणं विरच्यते । तत्र साध्यतावच्छेदकत्वे अवृत्ति रूपं यत् तत्र वृत्तिप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः इत्यर्थः, तत्र प्रथमम् - अवृत्तिरूपं = वृत्तित्वाभावविशिष्टरूपम् । तादृशवृत्तित्वाभावीयप्रतियोगितावच्छेदक-

●

❋ સમનિયતત્વમાં વ્યાપ્યત્વ, તેમાં પુનઃ સમનિયતત્વ !!! ❋

પ્રશ્ન :- વાહ ! આ તો તમે ગજબ કરી. તમારે અત્યારે વ્યાપ્તિનું લક્ષણ બનાવવાનું છે. વ્યાપ્તિ = વ્યાપ્યતા. હવે વ્યાપ્તિના લક્ષણમાં તમે સમનિયતત્વનો પ્રવેશ કરાવ્યો. સમનિયતત્વ = વ્યાપ્યત્વે સતિ વ્યાપકત્વમ્. આમાં વ્યાપ્યત્વ એટલે કે વ્યાપ્તિ = પ્રસ્તુત લક્ષણ ! તેમાં પુનઃ સમનિયતત્વ, તેમાં વ્યાપ્યત્વ. વ્યાપ્યત્વ = પ્રસ્તુત લક્ષણ... આ રીતે આત્માશ્રય દોષ લાગશે. માટે, સમનિયતત્વનો પ્રવેશ કરાવી તમે લક્ષણ બનાવી નહીં શકો. માટે, અમારી પૂર્વોક્ત શંકાઓ ઊભી જ રહે છે.

વિ
ન
શ્રા

(એક સ્પષ્ટતા રાખો કે 'સમનિયતત્વનો પ્રવેશ થઈ ન શકે' તેવું અત્યારે પ્રશ્નકારે જણાવ્યું. પણ, ઉત્તરપક્ષને તે માન્ય નથી. ઉત્તરપક્ષના લક્ષણમાં પણ આગળ સમનિયતત્વનો પ્રવેશ કરાવવામાં આવશે જ. તે લોકો પૂર્વપક્ષની દલીલને માન્ય રાખતા નથી. આત્માશ્રયદોષનું નિરાકરણ પણ કરે જ છે. પરંતુ હાલ તો પૂર્વપક્ષની દલીલને માન્ય રાખી ઉત્તરપક્ષ નવું લક્ષણ બનાવશે. ન્યાય છે ને કે **उपाये सति कर्तव्यम्, सर्वेषां चित्तरञ्जनम्** । - હા ! જો લાગશે ઉત્તરપક્ષને કે સમનિયતત્વના પ્રવેશ વિના લઘુભૂત અને નિર્દોષ લક્ષણ બની શકે તેમ નથી

सम्बन्धः स्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयप्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्यत्वसम्बन्धः। अर्थात् तादृश-सम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकत्वेऽवृत्ति = न वर्तमानं यद् रूपं तत्र वृत्तिः प्रतियोगिता इत्याद्यर्थः। रूपवृत्तित्वञ्च निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-स्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)-अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगिता-निरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन । तथा चैवं लक्षणं फलितम् -

स्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयप्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्यत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदक-तायामवृत्तिरूपे निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-स्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)-अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितानिरूपक-पर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन वृत्तिप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः इति ।

अत्र लक्षणसमन्वयः एवम् – स्थलम् - 'पर्वतो वह्निमान् धूमाद्' इत्येवम् । तत्र महानसीय-वह्न्यभावः धर्तुं शक्यते न वा ? तच्चिन्त्यते - एतल्लक्षणाऽनुसारेण महानसीयवह्न्यभावः तदैव धर्तुं शक्यते यदा तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगिता स्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपक-पर्याप्तिप्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्यत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतायाम् अवर्तमानं यद्रूपं तत्र निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-स्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठ-

●

તો સમનિયતત્વનો પણ પ્રવેશ કરાવવામાં આવશે જ. કિંતુ અત્યારે તો સમનિયતત્વના પ્રવેશ વિના પણ લક્ષણ ઘટી શકે છે, નવું લક્ષણ બની શકે છે તો તે દર્શાવવું યોગ્ય છે. (એમ જાણી ગ્રંથકાર હવે નવો વિકલ્પ પ્રદર્શિત કરે છે - **गोर से पढिए** !)

❋ નવું લક્ષણ - સમનિયતત્વથી રહિત ❋

ઉત્તરપક્ષ :- (साध्य.) સારું ભાઈ ! બસ, તમારી ઇચ્છા પણ પૂર્ણ થાઓ. સમનિયતત્વના પ્રવેશ વિનાનું એક સરસ લક્ષણ અમારી પાસે છે જ.

લક્ષણ :- સ્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકધર્મશૂન્યત્વ-સંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાં ન રહેનાર જે રૂપ તેમાં નિરૂપિતત્વસંબંધઅવચ્છિન્ન-સ્વનિષ્ઠ-અવચ્છેદકતાભિન્ન-(પ્રતિયોગિતા)અવચ્છેદકતાત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્નઅવચ્છે-દકતાઅનિરૂપિતપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વસંબંધથી વૃત્તિ પ્રતિયો-

प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन वर्तमाना भवेत् ।

तत्र पूर्वोक्तरीत्या महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वं महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां वर्तते, वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायाञ्च वर्तते । तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वावच्छिन्नप्रतियोगिताऽपि महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतोभयस्मिन्नेव स्यात्, केवलवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां वर्तमाना प्रतियोगिता, तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वावच्छिन्ना नैव भवेत् । अवच्छेदकता हि अन्यूनानतिरिक्तवृत्तित्वरूपा, अतः अवच्छेदकः धर्मः स एव स्याद् यः अन्यूनानतिरिक्तवृत्तिः भवेत् । तथा च यदि वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायाः अवच्छेदकधर्मविधया तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वमिष्यते तदा तादृशवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितातोऽन्यूनाऽनतिरिक्तवृत्ति तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वं भवेत् तदावश्यकम् । तादृशप्रतियोगिताऽन्यूनानतिरिक्तवृत्तित्वं नाम यावत्सु तादृशप्रतियोगिता वर्तते ततो न्यूनेऽपि अवृत्तित्वम्, अतिरिक्तेऽपि अवृत्तित्वम् । तथा च यावत्सु वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता वर्तते तावत्सु सर्वेषु यद् वर्तते, तदतिरिक्तेषु न कुत्रापि वर्तते तदेव वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायाः अवच्छेदकं भवेत् ।

यथा घटाभावीयप्रतियोगिता सर्वेषु घटेषु वर्तते, घटत्वमपि तेषु सर्वेषु अस्ति, घटाभावीयप्रतियोगिता घटातिरिक्ते न कुत्रापि वर्तते, घटत्वमपि घटातिरिक्ते न वर्तते । तथा च घटत्वं

●

ગિતાનિરૂપકઅભાવઅધિકરણઅવૃત્તિત્વ.

પૂર્વેના લક્ષણોમાં ક્રમશઃ (૧) સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઅવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતા અવચ્છેદકરૂપવૃત્તિ.... તથા (૨) સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વસમનિયતપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપવૃત્તિ... આ પ્રમાણે પ્રવેશ કરાવવામાં આવેલ. હવે,

(૩) સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાઅવૃત્તિરૂપવૃત્તિ... આ પ્રમાણે લક્ષણ બનાવવામાં આવેલ છે. સાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાં રૂપ કયા સંબંધથી અવૃત્તિ હોય ? તે પ્રશ્નના જવાબમાં જણાવ્યું કે - સ્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકધર્મશૂન્યત્વસંબંધથી. તથા

घटाभावीयप्रतियोगिताऽन्यूनानतिरिक्तवृत्ति भवतीति घटत्वं घटाभावीयप्रतियोगितायाः अवच्छेदकं भवति । एवं वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायामेव वर्तते, अतः यः धर्मः वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायामेव भवेत्, नान्यत्र कुत्रचित् स एव वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायाः अवच्छेदकः भवेत्। महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वं वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां वर्तते, तद्भिन्नायां महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायामपि वर्तते, अतः महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वं तादृशवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितातोऽतिरिक्तवृत्ति भवेत्, ततः कुतः महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वं तादृशवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायाः अवच्छेदकं भवेत् ?

तथा च महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वावच्छिन्नप्रतियोगितारूपेण केवलवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता नैव गृह्यते, किन्तु महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगिता एव गृह्यते, यतः तादृशप्रतियोगिता महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायाञ्च वर्तते, तत्र च तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वमपि विद्यते एव । महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतोभयभिन्नेषु तादृशप्रतियोगिता नैव विद्यते,

●

રૂપમાં અભિપ્રેતઅભાવીયપ્રતિયોગિતા કયા સંબંધથી વૃત્તિ હોય ? તે પ્રશ્નના જવાબમાં જણાવ્યું કે - નિરૂપિતત્વસંબંધઅવચ્છિન્ન-સ્વનિષ્ઠ-અવચ્છેદકતાભિન્ન-(પ્રતિયોગિતા)અવચ્છેદકતાત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્નઅવચ્છેદકતાઅનિરૂપિતપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વસંબંધથી. આ સંબંધ તો પૂર્વોક્ત જ છે. આમાં પૂર્વે જે દોષ જણાવ્યા હતા તે પ્રસ્તુતમાં લાગશે નહીં. કારણ કે તે દોષો ઉદ્ભાવિત હતા. તે આગળ ઉપર દેખાડવામાં આવશે. તથા દરેક પદની સાર્થકતા પણ અમે આગળ ઉપર દર્શાવીશું. પ્રસ્તુતમાં સૌ પ્રથમ તો કેવી રીતે લક્ષણસમન્વય થશે ? - તે જોઈએ -

✻ વહ્નિસાધ્યક સ્થલે લક્ષણસમન્વય ✻

સ્થળ - **पर्वतो वह्निमान् धूमात्।**

અભાવ - વહ્નિઅભાવ.

પૂર્વે જણાવ્યું તેમ વહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્ન-

યશોલતા
વિજ્ઞા

तत्र च तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वस्याऽपि अवृत्तित्वमेवेति महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगिताऽन्यूनानतिरिक्तवृत्तित्वं तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वे वर्तते एवेति महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगितायाः अवच्छेदकता तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वे सम्भवेदिति तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वावच्छिन्नप्रतियोगितारूपेण तादृशमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगिता एव प्राप्यते, न तु वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता ।

किन्तु यदा महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्व-वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्योभयावच्छिन्नप्रतियोगिता गृह्यते तदा तु तादृशी प्रतियोगिता वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां वर्तमाना एव भवेत्, यतः वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायामेव महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्व-वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्योभयं वर्तते, नान्यत्र कुत्रचित् । महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वावह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्योभयाऽवच्छिन्ना प्रतियोगिता महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वावच्छिन्ना तु भवेदेव । अतः वह्नित्ववृत्तिप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिताऽपि महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वावच्छिन्नप्रतियोगितारूपेण ग्राह्या अभवत् । ततः तन्निवारणाय महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरानवच्छिन्नत्वं निवेशितम्, वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता केवलमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वेनैव नावच्छिन्ना, किन्तु तद्भिन्नेन वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्येनाऽपि अवच्छिन्ना । अतः तादृशवह्नित्ववृत्तिप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायाः महानसीयवह्न्य-

●

નિરૂપિતત્વસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રતિયોગિતાનિષ્ઠ-અવચ્છેદકતાભિન્નઅવચ્છેદકતાઅનિરૂપિત-પ્રતિયોગિતા માત્ર વહ્નિત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતામાં રહેલી જ આવશે. માટે, તાદશપ્રતિયોગિતા-નિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ વહ્નિત્વગતએકત્વ જ થશે.

આમ, વહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્ન-નિરૂપિતત્વ-સંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રતિયોગિતાનિષ્ઠ-અવચ્છેદકતાભિન્નઅવચ્છેદકતાઅનિરૂપિતપ્રતિયોગિતા-નિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ વહ્નિત્વગતએકત્વ છે.

અહીં પૂર્વે તાદશનિરૂપિતત્વ-ઘટત્વઉભયાભાવ લઈને મહાનસીયવહ્નિઅભાવ લઈ

भावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वभिन्नवह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्येनाऽप्यवच्छिन्नत्वात् तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वभिन्नानवच्छिन्नप्रतियोगितारूपेण केवलवह्नित्ववृत्तिताविशिष्टप्रतियोगितावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता धर्तुं नैव शक्यते ।

महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरानवच्छिन्नत्वस्यैव परिष्कारः नाम निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता) अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितत्वम् । या महानसीयवह्न्यभावीयमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगिता सा निरूपितत्वसम्बन्धेन महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगित्वेन अवच्छेदकतात्वेन चावच्छिन्ना, महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगिता-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वोभयभिन्नेनाऽनवच्छिन्ना। तथा च तादृशप्रतियोगितायाः अवच्छेदकता (१) प्रतियोगितायाम् (२) अवच्छेदकतायाञ्चैव वर्तते इति तादृशप्रतियोगिता निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपिता भवेत्, (प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपिता च भवेत्, निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपिता एव भवेत् ।

या वह्नित्ववृत्तिप्रतियोगितावच्छेदकतानिष्ठा प्रतियोगिता सा तु निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्नमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नवह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्यनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपिता वर्तते, अतः तादृशनिरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितारूपेण तादृशमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रति-

●

લીધેલ હતો. તે રીતે અભાવ લેવામાં તો સર્વત્ર અવ્યાપ્તિ જ આવે. માટે, તેને દૂર કરવા પૂર્વોક્ત પ્રયાસ કરવામાં જે અનવસ્થાદિદોષો પૂર્વે દર્શાવેલા હતા તે આવે જ છે. પણ, તે દોષો ગ્રંથકાર પોતે જ આગળ બતાવશે. માત્ર પ્રસઙ્ગતઃ તે વાત પૂર્વે જણાવવામાં આવેલ. તથા વહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાનિષ્ઠપ્રતિયોગિતાની અવચ્છેદકતા અવચ્છેદક-

यशोलता विवेचना

योगितावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगिता एव धर्तुं शक्यते, वह्नित्ववृत्तिप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्ति-प्रतियोगिता नैव धर्तुं शक्यते इति स्थितम् ।

ननु अपूर्वा हि भवतो धृष्टता !!! यदा ग्रन्थकृता समनियतत्वघटितं लक्षणं प्रदर्शितं तदा तत्प्रस्तावनार्थं भवता तत्पूर्विलं लक्षणं खण्डितम्, अधुना पुनः येन कारणेन तल्लक्षणं त्यक्तं तद्विस्मृत्य पुनः तथाविधमेव लक्षणं विन्यस्यते ?

तदा भवता एव दोषः दर्शितः आसीद् यदुत - या वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वृत्तिप्रतियोगिता तस्याः महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्व-वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्यो-भयावच्छिन्नत्वेन तादृशवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायां निरूपितत्वसम्बन्धा-
य वच्छिन्न-तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)
शो अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वसत्त्वेऽपि तादृशनिरू-
ल पितत्वघटोभयं तु नास्त्येव, अयञ्चोभयाभावः निरूपितत्वनिष्ठप्रतियोगितानिरूपकोऽपि वर्तते
ता एवेति वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायां तादृशनिरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदक-तात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वनिष्ठप्रतियोगितानिरूपका-भावो वर्तते एव, तथा च निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगिता-निष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-प्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितारूपेण केवलवह्नित्ववृत्तिप्रतियोगितावच्छेदकतानिष्ठ-प्रतियोगिता धर्तुं शक्यते एव ।

यदि अनिरूपितत्वस्यापि निरूपितत्वत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छे-दकताऽनिरूपितत्वादिपरिष्कारः क्रियते तदानवस्था इत्यादि पूर्वं भवता एव न्यक्षेणोपदर्शितम्,

●

તાત્વમાં જ રહે, તદ્વ્યક્તિત્વ વગેરેમાં નહીં, કારણ કે અભાવીય પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાને
વિ એક માનવામાં નથી આવતી. હાલ તેની ચર્ચા નથી કરતા. દરેક બાબત આગળ ઉપર
ન સ્પષ્ટ થઈ જશે. મૂળ વાત પર આવીએ --

આ આ રીતે તાદશઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ વહ્નિત્વગતએકત્વ થવાને કારણે સ્વઅવચ્છેદ-કતાત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્ન-નિરૂપિતત્વસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રતિયોગિતાનિષ્ઠ-અવચ્છેદકતા-

किमधुना भवता कोऽपि चमत्कारः कृतः येन ते दोषाः नैव स्पृशेयुः भवतो लक्षणम्, अपूर्वम् इदं भवतः रचनाकौशल्यम् ! अधुनैवोक्तमधुनैव विफलीकृतम् ? ***इति चेत्*** ?

न, ग्रन्थकृता स्वयमेवाग्रे अस्य समाधास्यमानत्वादिति मा त्वरिष्ठाः । पूर्वं यतो लक्षण-समन्वयः अपूर्णः ततः अग्रे विमृश्यते-

तथा च निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगिता-वच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदक-ताऽनिरूपितप्रतियोगितारूपेण महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगिता-वच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगिता एव धर्तुं शक्यते, वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियो-गिता नैव, तादृशप्रतियोगिताधिकरणविधया द्वे प्रतियोगितावच्छेदकते लभ्येते - (१) महानसीयत्व-निष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता, (२) वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता। एतत्प्रतियोगितावच्छेदकता-द्वितयं महानसीयत्व-वह्नित्वोभयस्मिन्नेव पर्याप्तं भवेत्, न केवलमहानसीयत्वे केवलवह्नित्वे वा । तथा च तादृशमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतोभय-वृत्तिप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगिता महानसीयत्व-वह्नित्वोभयस्मिन्नेव भवेत् । तादृशमहान-सीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगितानिरूपक-पर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वमेव भवेत् ।

●

ભિન્નઅવચ્છેદકતાઅનિરૂપિતપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વસંબંધથી તાદૃશવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતા વહ્નિત્વગતએકત્વમાં વૃત્તિ છે.

આથી, જો આ રૂપ સાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાં અવૃત્તિ થઈ જાય તો તાદૃશરૂપવૃત્તિ-પ્રતિયોગિતાનિરૂપક વહ્નિઅભાવ લઈ શકાય. જો આ રૂપ સાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાં અવૃત્તિ ન થાય તો તાદૃશરૂપવૃત્તિપ્રતિયોગિતાનિરૂપક વહ્નિઅભાવ લઈ નહીં શકાય. કારણ કે નૂતન લક્ષણ મુજબ તે જ અભાવ લઈ શકાય તેમ છે કે જે અભાવીયપ્રતિયોગિતા સાધ્યતા-અવચ્છેદકતાઅવૃત્તિ એવા રૂપમાં વૃત્તિ હોય. આપણે હમણાં જોઈ ગયા તેમ અભિપ્રેત-અભાવીય સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાઅવૃત્તિરૂપવૃત્તિપ્રતિયોગિતા તો જ મળે જો અભિપ્રેત-અભાવીયપ્રતિયોગિતા જે રૂપમાં રહેતી હોય તે રૂપ સાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાં અવૃત્તિ હોય. સ્પષ્ટ છે કે - જો વહ્નિઅભાવ લેવો હોય તો વહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતા સ્વઅવચ્છેદકતાત્વ-નિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્ન-નિરૂપિતત્વસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રતિયોગિતાનિષ્ઠ-અવચ્છેદકતાભિન્ન-

यशोलता
विनम्रा

या वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता विद्यते तस्याः आश्रयीभूता या वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता सा केवलवह्नित्वे एव पर्याप्ता इति तादृशवह्नित्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं वह्नित्वगतैकत्वमेव भवेत् । किन्तु वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदक-तात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपिता नैव विद्यते, महानसीयत्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगिता एव निरूपितत्व-सम्बन्धावच्छिन्न-तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न(प्रतियोगिता) अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपिता भवेदिति निरूपितत्व-सम्बन्धावच्छिन्न-तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न(प्रतियोगिता)-अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगिता(= महान-सीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगिता)निरूपक-पर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वमेव भवेत्, न तु वह्नित्वगतैकत्वम् ।

●

અવચ્છેદકતાઅનિરૂપિતપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વસંબંધથી જે વહ્નિત્વગતએકત્વમાં રહે છે. તે વહ્નિત્વગતએકત્વરૂપ સ્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકધર્મશૂન્યત્વસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાં અવૃત્તિ હોવો જ જોઈએ.

❀ તદ્વ્યક્તિત્વ જ અવચ્છેદક કે બીજું કોઈ ? ❀

જોઈએ આપણે કે સ્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકધર્મ-શૂન્યત્વસંબંધથી વહ્નિત્વગતએકત્વ સાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાં વૃત્તિ છે કે નહીં ? એક વાત મગજમાં નોંધી લો કે - પ્રસ્તુતમાં પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વઅવચ્છિન્ન (જો ગુરુ ધર્મ અવચ્છેદક હોય તો. અન્યથા તદ્વ્યક્તિત્વઅવચ્છિન્ન. જો કે અત્યારે તો ગુરુ ધર્મને જે અવચ્છેદક નથી માનતા તેઓના મતે જ પરિષ્કાર ચાલી રહેલ છે. માટે, તદ્વ્યક્તિત્વ જ લખવું જોઈએ. કિંતુ તદ્વ્યક્તિત્વ દ્વારા વાચકના મગજમાં સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાનિષ્ઠ તદ્વ્યક્તિત્વ કે પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાનિષ્ઠ તદ્વ્યક્તિત્વ - તેની સ્પષ્ટતા થતી ન હોવાથી પ્રસ્તુતમાં 'તદ્વ્યક્તિત્વથી અવચ્છિન્ન' જણાવવાના બદલે પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વ-અવચ્છિન્ન જણાવેલ છે. આ રીતે આગળ પણ સમજવું) પ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિ-

अतः महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वरूपे एव तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठनिरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वं भवेत्, वह्नित्वगतैकत्वे नैवेति निरूपितत्वसम्बन्धाऽवच्छिन्न-(तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगिता=) स्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-प्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन तादृश-महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगिता महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वरूपे एव वर्तमाना भवेत्, न वह्नित्व-गतैकत्वरूपे । तथा च यदि महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वरूपं स्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयप्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्यत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतायामवृत्ति भवेत् तदा तादृश-महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितायां साध्यतावच्छेदकताऽवृत्तिरूपवृत्तित्वं सम्भवेत् ।

यशोलता

●

અનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ પણ વહ્નિત્વગતએકત્વ છે. તથા સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વ (/તદ્વ્યક્તિત્વ)અવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ પણ વહ્નિત્વ-ગતએકત્વ જ છે. હવે, સંબંધ વિચારીએ - વહ્નિત્વગતએકત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતા માત્ર વહ્નિત્વમાં રહેનારી જ હોય. કારણ કે વહ્નિત્વગતએકત્વ માત્ર વહ્નિત્વમાં જ રહે છે. આ વહ્નિત્વગતએકત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતા જો માત્ર વહ્નિત્વમાં જ રહેતી હોય તો સ્પષ્ટ છે કે તાદશઅનુયોગિતાનિરૂપક હોય જે પર્યાપ્તિપ્રતિયોગિતા તેનું જે અધિકરણ તેનું પણ અધિકરણ માત્ર વહ્નિત્વ જ હોય. કારણ કે જે પ્રતિયોગિતાના અધિકરણનું અધિકરણ હોય તેમાં અનુયોગિતા રહે. જેમાં અનુયોગિતા ન હોય તે પ્રતિયોગિતાના અધિકરણનું અધિકરણ ન હોય. પ્રસ્તુતમાં અનુયોગિતા માત્ર વહ્નિત્વમાં જ રહે છે. તે સિવાયના અનુયોગિતાના અધિકરણ નથી. માટે, વહ્નિત્વ સિવાયના અધિકરણો પ્રતિયોગિતાના અધિકરણના અધિકરણ નહીં બને. આમ, વહ્નિત્વગતએકત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિપ્રતિયોગિતા વહ્નિત્વ-વૃત્તિઅવચ્છેદકતામાં રહેનારી આવશે. ગુરુ ધર્મને અનવચ્છેદક માનનાર પૂર્વપક્ષે જણાવ્યું તેમ જ્યારે અવચ્છેદકતા માત્ર વહ્નિત્વમાં જ રહેતી હોય ત્યારે તદ્વ્યક્તિત્વધર્મ અન્યૂનઅનતિ-રિક્તવૃત્તિ થઈ જવાથી અવચ્છેદકતાત્વને અવચ્છેદક માનવા કરતા તદ્વ્યક્તિત્વને જ અવચ્છેદકતાનિષ્ઠપ્રતિયોગિતાના અવચ્છેદક તરીકે માનવું પડશે.

વિવર્શ

આ રીતે, વહ્નિત્વગતએકત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિપ્રતિયોગિતા-અવચ્છેદકધર્મ તદ્વ્યક્તિત્વ. આ તદ્વ્યક્તિત્વધર્મ સાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાં રહેલ જ છે.

यदि साध्यतावच्छेदकतायां महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयप्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्यत्वं भवेत् तदा स्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयप्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्यत्वसम्बन्धेन महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वं साध्यतावच्छेदकतायां वृत्ति भवेत्, यदि महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयप्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्यत्वं तादृशसाध्यतावच्छेदकतायां न भवेत् तदा स्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयप्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्यत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतायां महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वं वृत्ति नैव भवेत् ।

●

તાત્પર્ય એ છે કે - વહ્નિત્વમાં સાધ્યતાઅવચ્છેદકતા અને વહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા રહેલી જ છે. આ બન્ને અવચ્છેદકતામાં તદ્વ્યક્તિત્વ ધર્મ રહે છે તથા આ અવચ્છેદકતામાં પ્રતિયોગિતા પણ રહેલી છે. માટે, પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદક ધર્મ તદ્વ્યક્તિત્વ થાય છે. વહ્નિત્વગતએકત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપક પર્યાપ્તીયપ્રતિયોગિતાના અધિકરણ

વહ્નિત્વનિષ્ઠ	વહ્નિત્વનિષ્ઠ
↓	↓
સાધ્યતાઅવચ્છેદકતા	પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા
↓	↓
તદ્વ્યક્તિત્વ	તદ્વ્યક્તિત્વ

આ બે તદ્વ્યક્તિત્વ ભિન્ન ભિન્ન છે.

❀ અવચ્છેદક તરીકે તદ્વ્યક્તિત્વની પ્રાપ્તિ ❀

આમ, વહ્નિત્વગતએકત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિપ્રતિયોગિતા આપણે બે પ્રકારની લઈ શકીએ છીએ - સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાનિષ્ઠપ્રતિયોગિતા અને વહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાનિષ્ઠપ્રતિયોગિતા. આ બન્ને પ્રતિયોગિતા વહ્નિત્વગતએકત્વ-અવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપક જ છે. તેથી, વહ્નિત્વગતએકત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપક-પર્યાપ્તિપ્રતિયોગિતાના અવચ્છેદક તરીકે વહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાનિષ્ઠ-તદ્વ્યક્તિત્વ પણ આવે અને સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાનિષ્ઠતદ્વ્યક્તિત્વ પણ આવે. જ્યારે, વહ્નિત્વગતએકત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિપ્રતિયોગિતા તરીકે વહ્નિઅભાવીય-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાનિષ્ઠપ્રતિયોગિતા લઈએ તો વહ્નિત્વગતએકત્વઅવચ્છિન્નઅનુયો-ગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકધર્મ વહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાનિષ્ઠ તદ્વ્યક્તિત્વ થાય.

महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वावच्छिन्नानुयोगिता महानसीयत्व-वह्नित्वोभयस्मिन् एव भवेत्, न तु केवलमहानसीयत्वे वह्नित्वे वा, यतः महानसीयत्वनिष्ठानुयोगितायाः अवच्छेदकं महानसीयत्व-गतैकत्वमेव भवेत्, महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वं नैव, एवं वह्नित्वनिष्ठानुयोगितायाः अवच्छेदकं वह्नित्वगतैकत्वमेव भवेत्, न तु महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वम्, महानसीयत्व-वह्नित्वोभय-निष्ठानुयोगितायाः एवाऽवच्छेदकता महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वे भवेत्, तथा च महानसीयत्व -वह्नित्वगतद्वित्वावच्छिन्ना हि अनुयोगिता महानसीयत्व-वह्नित्वोभयस्मिन् वर्तमाना एव भवेत्। महानसीयत्व-वह्नित्वोभयस्मिन् अनुयोगिता तदैव भवति यदा तदुभयं कस्यचिदपि आधारं भवेत्, तच्चाधेयं महानसीयत्वेऽपि वर्तमानं भवेत्, वह्नित्वेऽपि च वर्तमानं भवेत् तदैव महानसीयत्व -वह्नित्वोभयस्मिन्ननुयोगिता भवेत्, यदि तदाधेयं केवलं महानसीयत्वे भवेत् तदा अनुयोगिता महानसीयत्वे एव वर्तमाना भवेत् । आधेयं यदि केवलवह्नित्वे वर्तमानं भवेत् तदा अनुयोगिताऽपि वह्नित्वे एव वर्तमाना भवेत् । किन्तु अनुयोगिता तु महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वावच्छिन्ना इष्यते इति महानसीयत्व-वह्नित्वोभयस्मिन्नेव वर्तमाना भवेत् । तथा चाधेयमपि महानसीयत्व -वह्नित्वोभयस्मिन्नेव वर्तमानं भवेत् ।

●

તથા જ્યારે વહ્નિત્વગતએકત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિપ્રતિયોગિતા તરીકે સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાનિષ્ઠપ્રતિયોગિતા લઈએ ત્યારે વહ્નિત્વગતએકત્વઅવચ્છિન્નઅનુયો-ગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકધર્મ સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાનિષ્ઠ તદ્વ્યક્તિત્વ બને. આથી, વહ્નિત્વગતએકત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદક ધર્મ બન્ને પ્રકારના તદ્વ્યક્તિત્વ = (૧) વહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાનિષ્ઠતદ્વ્યક્તિત્વ અને (૨) સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાનિષ્ઠતદ્વ્યક્તિત્વ બને છે. ફલતઃ વહ્નિત્વગતએકત્વ-અવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકધર્મવિશિષ્ટ = તાદૃશધર્મના અધિકરણ બે મળે -

(૧) વહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા અને (૨) સાધ્યતાઅવચ્છેદકતા.

આ બન્ને પ્રકારની અવચ્છેદકતા તાદૃશપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકધર્મથી શૂન્ય ન કહી શકાય. આ રીતે, વહ્નિત્વગતએકત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિપ્રતિયોગિતા-અવચ્છેદકધર્મશૂન્યત્વ સાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાં રહેલું ન હોવાથી સ્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતા-નિરૂપકપર્યાપ્તિપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકધર્મશૂન્યત્વસંબંધથી વહ્નિત્વગતએકત્વ સાધ્યતાઅવ-

प्रकृतस्थले साध्यतावच्छेदकता केवलवह्नित्वे वर्तते, न महानसीयत्वे इति साध्यतावच्छेदकता वह्नित्वापेक्षया एवाधेयम्, न तु महानसीयत्वाऽपेक्षया । ततश्च महानसीयत्व-वह्नित्वोभयस्मिन् वर्तमानाधेयविधया साध्यतावच्छेदकता धर्तुं नैव शक्यते । या महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकता सा तु महानसीयत्वेऽपि वर्तते, वह्नित्वेऽपि वर्तते, अतः महानसीयत्व-वह्नित्वोभयस्मिन् वर्तमानाधेयविधया तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकता धर्तुं शक्यते । यतः महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकता महानसीयत्व-वह्नित्वोभयस्मिन् वर्तते ततः तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतायां महानसीयत्वनिष्ठायामपि वह्नित्वनिष्ठायामपि च महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयप्रतियोगिता भवेदेव, महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकताद्विके एव महानसीयत्व-वह्नित्वोभयनिष्ठानुयोगितानिरूपकप्रतियोगितायाः पर्याप्तत्वात् ।

●

ચ્છેદકતામાં અવૃત્તિ થઈ ગયું. જો તદ્વ્યક્તિત્વ ધર્મ કે જે સાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાં છે તે વહ્નિત્વગતએકત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદક ધર્મ ન થતો હોત તો સ્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકધર્મશૂન્યત્વસંબંધથી વહ્નિત્વગતએકત્વ સાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાં વૃત્તિ થઈ જાત. પરંતુ આપણે જોઈ ગયા કે સાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાં રહેલ તદ્વ્યક્તિત્વ વહ્નિત્વગતએકત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદક બને છે. માટે, સ્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકધર્મશૂન્યત્વસંબંધથી તાદૃશસાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાં વહ્નિત્વગતએકત્વ અવૃત્તિ જ થશે.

✻ વહ્નિઅભાવનું ગ્રહણ થતાં લક્ષણસમન્વય ✻

આ રીતે, સ્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકધર્મશૂન્યત્વસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાં અવૃત્તિ રૂપ વહ્નિત્વગતએકત્વ. તે રૂપમાં સ્વઅવચ્છેદકતાત્વનિષ્ઠ-અવચ્છેદકતાભિન્ન-પ્રતિયોગિતાનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્નઅવચ્છેદકતાઅનિરૂપિતપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વસંબંધથી વૃત્તિ પ્રતિયોગિતા વહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતા. તથા તાદૃશપ્રતિયોગિતાનિરૂપક વહ્નિઅભાવ થઈ જશે. તેનું અધિકરણ જલહ્રદ. ધૂમ ત્યાં અવૃત્તિ. આ રીતે લક્ષણસમન્વય થઈ જશે.

આ લક્ષણ પ્રમાણે મહાનસીયવહ્નિઅભાવ લઈ શકાશે કે નહીં ? તેને લઈને લક્ષણસમન્વય થઈ શકે કે કેમ ? તે જોઈ લઈએ →

महानसीयवह्न्यभावीयमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगितायाः अवच्छेदकधर्मविधया निरूपितत्वसम्बन्धेन महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगिता (प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वं चेत्युभयं लभ्यते । तथा च महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयप्रतियोगितावच्छेदकधर्मतया महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगिता-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वोभयं प्राप्यते । साध्यतावच्छेदकतायां निरूपितत्वसम्बन्धेन महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगिताऽपि न विद्यते, (प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वमपि न विद्यते, महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतायामेव निरूपितत्वसम्बन्धेन महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगित्वं (प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वं चेत्युभयं लभ्यते । तथा च साध्यतावच्छेदकता महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयप्रतियोगितावच्छेदकधर्म(= महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगित्व-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वोभय)शून्या एव वर्तते इति साध्यतावच्छेदकतायां महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयप्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्यत्वसत्त्वात् स्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयप्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्यत्वसम्बन्धेन महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वं साध्यतावच्छेदकतायां वृत्ति एव भवेत्, न तु अवृत्ति ।

●

મહાનસીયવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વઉભયમાં રહે છે. આ ઉભયમાં રહેનારી પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાનું અધિકરણ કેવલ વહ્નિત્વ પણ ન થાય અને કેવલ મહાનસીયત્વ પણ ન થાય. કિંતુ મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વઉભય જ થાય. આમ, પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વઅવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતા મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વઉભયમાં જ રહે. આથી, પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વઅવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વ જ થાય. વહ્નિત્વવૃત્તિતા-વૈશિષ્ટ્ય-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વઉભયઅવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતા પૂર્વે જણાવ્યું તે મુજબ માત્ર વહ્નિત્વમાં જ રહેલી હોવાથી તાદૃશઅનુયોગિતા લો તો તાદૃશઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ વહ્નિત્વગતએકત્વ થઈ જાય. પણ, નવા પરિષ્કાર મુજબ નિરૂપિતત્વસંબંધઅવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્ન-અવચ્છેદકતાત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્નઅવચ્છેદકતાઅનિરૂપિત જે પ્રતિયોગિતા હોય તે જ લઈ શકાતી હોવાથી વહ્નિત્વ-વૃત્તિતાવૈશિષ્ટ્યઅવચ્છિન્ન પ્રતિયોગિતા લઈ નહીં શકાય. કિંતુ વહ્નિત્વવૃત્તિપ્રતિયોગિતા-અવચ્છેદકતામાં અને મહાનસીયત્વવૃત્તિપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતામાં - ઉભયમાં રહેલી પ્રતિયોગિતા જ લઈ શકાશે. તાદૃશપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદક રૂપ

યશોલતા વિનશ્રા

तथा च स्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयप्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्यत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतावृत्तिरूपविधया एव महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वं धर्तुं शक्यते, न तु स्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयप्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्यत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकताऽवृत्तिरूपविधया । अतः तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितायां स्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयप्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्यत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतायामवृत्तिरूपे निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-(तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगिता =)स्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन वृत्तित्वं नैव भवेत्, किन्तु स्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयप्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्यत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतायां वृत्तिमहानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वरूपे एव निरूपितत्वसम्बन्धाऽवच्छिन्न-स्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगिता वृत्तिः भवेत् । तथा च साध्यतावच्छेदकताऽवृत्तिरूपवृत्तिप्रतियोगितानिरूपकाभावविधया महानसीयवह्न्यभावः नैव धर्तुं शक्यते ।

●

મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વ જ થાય.

❀ મહાનસીયવહ્નિઅભાવનું ગ્રહણ અશક્ય ❀

આ રીતે, નિરૂપિતત્વસંબંધઅવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્ન-અવચ્છેદકતાત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્ન-અવચ્છેદકતાઅનિરૂપિતપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતા-અવચ્છેદકરૂપ મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વ થશે. તેથી, મહાનસીયવહ્નિઅભાવીય-પ્રતિયોગિતા નિરૂપિતત્વસંબંધઅવચ્છિન્ન-સ્વનિષ્ઠ-અવચ્છેદકતાભિન્ન-અવચ્છેદકતાત્વનિષ્ઠ-અવચ્છેદકતાભિન્નઅવચ્છેદકતાઅનિરૂપિતપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વ-સંબંધથી મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વમાં રહેશે.

જો આ મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વ સ્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકધર્મશૂન્યત્વ સંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાં અવૃત્તિ હોય તો આ મહાનસીયવહ્નિઅભાવ લઈ શકાશે. બાકી, મહાનસીયવહ્નિઅભાવ લઈ નહીં શકાય.

(ફરીથી અહીં એક સ્પષ્ટતા કરી લેવાની ઈચ્છા રોકી શકાતી નથી. આ જે આપણે

यद्रूपं साध्यतावच्छेदकताऽवृत्ति वर्तते तत्र वर्तमानप्रतियोगिताकाऽभावः एव धर्तुं शक्यते । महानसीयत्ववह्नित्वगतद्वित्वं तु साध्यतावच्छेदकताऽवृत्तिरूपं नास्ति इति वह्नित्वगतैकत्वं साध्यतावच्छेदकताऽवृत्तिरूपमस्ति न वा ? तच्चिन्तनीयम् - वह्नित्वगतैकत्वावच्छिन्ना हि अनुयोगिता केवलवह्नित्वे एव वर्तमाना भवेत्, न तु महानसीयत्व-वह्नित्वोभयस्मिन्, वह्नित्वगतैकत्व-विरहात् । तादृशाऽनुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगिता वह्नित्वे पर्याप्तिसम्बन्धेन वर्तमाने एव, वह्नित्वे तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकता नैव पर्याप्तिसम्बन्धेन वर्तते, किन्तु साध्यतावच्छेदकता पर्याप्त्या वर्तते इति वह्नित्वगतैकत्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-प्रतियोगिता वह्नित्वे पर्याप्तसाध्यतावच्छेदकतायां भवेत्, साध्यतावच्छेदकता तु एका एवेति तन्निष्ठप्रतियोगितायाः अवच्छेदकता साध्यतावच्छेदकतात्वे नैव भवेत्, किन्तु साध्यतावच्छेदकता-वृत्तितद्व्यक्तित्वे एव भवेत्, सम्भवति लघौ गुरौ तदभावात्, साध्यतावच्छेदकतात्वाऽपेक्षया लघुनः तद्व्यक्तित्वस्य प्रकृते सम्भवात् ।

तादृशं तद्व्यक्तित्वं तु साध्यतावच्छेदकतायां भवेदिति वह्नित्वगतैकत्वावच्छिन्नानुयोगिता-निरूपकपर्याप्तीयप्रतियोगितावच्छेदकतद्व्यक्तित्वविशिष्टत्वमेव साध्यतावच्छेदकतायां भवेत्, न तु वह्नित्वगतैकत्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयप्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्यत्वम् । तथा च साध्यतावच्छेदकतायां वह्नित्वगतैकत्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयप्रतियोगितावच्छेदक-धर्मशून्यत्वविरहात् स्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयप्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्यत्वसम्बन्धेन तादृशवह्नित्वगतैकत्वं साध्यतावच्छेदकतायामवृत्ति एव वर्तते, न तु वृत्ति ।

तथा च स्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्यत्वसम्बन्धेन साध्यता-वच्छेदकताऽवृत्तिरूपविधया वह्नित्वगतैकत्वं प्राप्यते इति यदभावीयप्रतियोगिता निरूपितत्व-सम्बन्धावच्छिन्न-स्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियो-गितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्व-सम्बन्धेन वह्नित्वगतैकत्वरूपे वृत्तिः भवेत् तादृशाऽभावीयप्रतियोगिता साध्यतावच्छेदकताऽ-वृत्तिरूपवृत्ति भवेत् । महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-प्रतियोगिता-

●

લક્ષણસમન્વય કરી રહ્યા છીએ તેમાં નિરૂપિતત્વસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રતિયોગિતાનિષ્ઠ-અવ-ચ્છેદકતાભિન્ન-અવચ્છેદકતાત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્નઅવચ્છેદકતાઅનિરૂપિતપ્રતિયો-

वच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपविधया तु महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वमेव प्राप्यते, वह्नित्वगतैकत्वं तु नैव प्राप्यते । ततश्च तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितायां निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-स्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन वह्नित्वगतैकत्वरूपवृत्तित्वं नैव सम्भवति ।

ततश्च यद्रूपं (= वह्नित्वगतैकत्वम्) स्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्यत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतायामवृत्ति भवति तत्र निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-स्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितांनिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगिता नैव वर्तते, यत्र च (= महानसीयत्व-वह्नित्वतगतद्वित्वे) तादृशनिरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-स्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगिता वर्तते तद्रूपं स्वावच्छिन्नाऽनुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्यत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतायामवृत्ति न भवति इति एकं सन्धित्सोः अपरप्रच्युतिन्यायावतारोऽत्र । अतः महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितायां तु साध्यतावच्छेदकताऽवृत्तिरूपवृत्तित्वं कथमपि न सम्भवति इति महानसीयवह्न्यभावः नैव ग्रहीतुं शक्यते।

वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकता केवलवह्नित्वे एव वर्तते इति वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगिता केवलवह्नित्वे एव भवेत् । वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता निरूपितत्वसम्बन्धेन वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छिन्ना, (प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वाऽवच्छिन्ना च भवेत्, तदतिरिक्तेन वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्यादिना न केनाऽपि अवच्छिन्ना इति निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियो-

●

વિ ગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વસંબંધથી મહાનસીયવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતા
ન મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વમાં રાખી.

य शो ल ता

गितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितारूपेण तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता धर्तुं शक्यते एव । तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतायाः केवलवह्नित्वे एव पर्याप्तत्वात् तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगिता केवलवह्नित्वे एव भवेत्, तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं च वह्नित्वगतैकत्वमेव भवेदिति निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगि-तावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगिता(= वह्न्यभावीयवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियो-गिता)निरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपमपि वह्नित्वगतैकत्वमेव भवेत्, नान्यत् किञ्चित् ।

वह्नित्वगतैकत्वं तु पूर्वोक्तरीत्या स्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितावच्छेदक-धर्मशून्यत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतायामवृत्ति रूपं वर्तते इति तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितायां स्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्यत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेद-कतायामवर्तमानवह्नित्वगतैकत्वरूपवृत्तित्वं निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-स्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छे-दकताभिन्न(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽ-निरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन वर्तते इति साध्यतावच्छेदकता-ऽवृत्तिरूपवृत्तितया तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगिता धर्तुं शक्यते, साध्यतावच्छेदकताऽवृत्तिरूपवृत्तिप्रति-योगितानिरूपकाभावविधया च तादृशवह्न्यभावोऽपि धर्तुं शक्यते । तादृशवह्न्यभावाधिकरणं जलह्रदादिकम्, धूमस्तत्राऽवृत्तिरिति लक्षणसमन्वयान्न काऽप्यापत्तिः ।

ननु अहो ! कियती धृष्टता भवतः । किमेवं स्वदोषनिह्नवं कुर्वतो भवतः लज्जा न समायाति ? उक्तलक्षणानुसारेण 'पर्वतो वह्निमान् धूमाद्' - इत्यत्र महानसीयवह्न्यभावो धर्तुं न शक्यते, तत्सत्यम्, किन्तु लक्षणसमन्वयार्थं तादृशोऽभावः वह्नेरपि धर्तुं नैव शक्यते । तथा हि - उक्तरीत्या स्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्यत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतायामवृत्तिवह्नित्वगतैकत्वरूपे यदि निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-स्वनिष्ठ-प्रतियोगिता-

●

❋ આપત્તિ હોવા છતાં શા માટે તેનું જ અનુસરણ ? ❋

અહીં બે પ્રશ્ન કે જે પૂર્વે દર્શાવેલા જ હતા તે પુનઃ ઉપસ્થિત થાય છે.

(૧) પૂર્વે જે રીતે નિરૂપિતત્વ-ઘટત્વઉભયાભાવ લઈને વહ્નિત્વવૃત્તિતાવૈશિષ્ટ્ય-

वच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगिता वर्तमाना भवेत् तदैव वह्न्यभावः धर्तुं शक्यते ।

एतदर्थं तादृशनिरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-वह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकता-भिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपित-प्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपविधया वह्नित्वगतैकत्वं प्राप्यते तदावश्यकम् ।

एतदर्थं तादृशवह्न्यभावीयवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्य-नुयोगितावच्छेदकं रूपं वह्नित्वगतैकत्वं भवेत्, तादृशवह्न्यभावीयवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वृत्तिप्रतियोगिता च तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगिता-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वोभयभिन्नेनाऽ-नवच्छिन्ना भवेत् तदावश्यकम् ।

तत्र तादृशवह्न्यभावीयवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनु-योगितावच्छेदकरूपं वह्नित्वगतैकत्वं भवति, किन्तु तादृशवह्न्यभावीयवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगिता-वच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगिता-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वभिन्नाऽ-

●

અવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાને પણ નિરૂપિતત્વસંબંધઅવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્ન-અવચ્છેદકતાત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્નઅવચ્છેદકતાઅનિરૂપિત બનાવી દીધી હતી તે રીતે અત્યારે પણ કરી શકાય છે.

કહેવાનો આશય એ છે કે -

જ્યારે મહાનસીયવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતામાં રહેનારી પ્રતિયોગિતાને વહ્નિત્વવૃત્તિતાવૈશિષ્ટ્યથી અવચ્છિન્ન બનાવવામાં આવે ત્યારે તે પ્રતિયોગિતાના ત્રણ અવચ્છેદક બને છે - (૧) અવચ્છેદકતાત્વ, (૨) (નિરૂપિતત્વસંબંધથી) પ્રતિયોગિતા, (૩) વહ્નિત્વવૃત્તિતાવૈશિષ્ટ્ય. મતલબ કે તે પ્રતિયોગિતા

(૧) અવચ્છેદકતાત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાથી નિરૂપિત થાય.

(૨) નિરૂપિતત્વસંબંધઅવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાથી નિરૂપિત થાય. ઉપરાંતમાં, (૩) વહ્નિત્વવૃત્તિતાવૈશિષ્ટ્યનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાથી પણ નિરૂપિત થાય.

સ્પષ્ટ છે કે આ પ્રતિયોગિતા અવચ્છેદકતાત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્ન-નિરૂપિતત્વ-

नवच्छिन्ना नैव वर्तते, यतः पूर्वोक्तरीत्या वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकता एका एव वर्तते इति तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता प्रतियोगितावच्छेदकतात्वेन नैव अवच्छिन्ना, तद्व्यक्तित्वेनैवाऽवच्छिन्ना, तद्व्यक्तित्वस्य तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्ति-प्रतियोगितावच्छेदकतयाङ्गीकारे आपत्त्यभावात्, तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वापेक्षया तद्व्यक्तित्वस्य लधुत्वाच्च । तथा च तादृशवह्न्यभावीयवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्ति-प्रतियोगिता निरूपितत्वसम्बन्धेन तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगित्वेनाऽपि अनवच्छिन्ना, (प्रतियोगिता)-अवच्छेदकतात्वेनाऽपि अनवच्छिन्ना, किन्तु तद्व्यक्तित्वेनाऽवच्छिन्ना इति तादृशवह्न्यभावीयवह्नित्व-निष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायां निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशवह्न्यभावीयप्रति-योगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वमपि नैव भवेत्, (प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वमपि नैव भवेत्, किन्तु तद्व्यक्तित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-निरूपितत्वमेव वर्तते ।

तद्व्यक्तित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता च निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशवह्न्यभावीयप्रति-योगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतातोऽपि भिन्ना, (प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियो-गितावच्छेदकतातोऽपि च भिन्ना इति तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायां निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रति-योगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-तद्व्यक्तित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-निरूपितत्वमेव वर्तते । तथा च निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ -प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियो-

●

સંબંધઅવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્નઅવચ્છેદકતા કે જે વહ્નિત્વવૃત્તિતા-વૈશિષ્ટ્યમાં રહેલ છે તેનાથી નિરૂપિત છે. મતલબ કે પ્રતિયોગિતામાં નિરૂપિતત્વ જ રહે છે. નિરૂપિતત્વનો અભાવ નહીં.

પરિષ્કાર મુજબ જેમાં તાદશ નિરૂપિતત્વનો અભાવ રહે તે જ પ્રતિયોગિતા લઈ શકાય છે. તેથી પૂર્વપક્ષે નિરૂપિતત્વ-ઘટત્વઉભયાભાવ લઈ નિરૂપિતત્વનો અભાવ વહ્નિત્વ-વૃત્તિતાવૈશિષ્ટ્યઅવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતામાં પણ રાખી દીધો. પૂર્વે જણાવેલી આ પદ્ધતિ મુજબ નિરૂપિતત્વસંબંધઅવચ્છિન્ન-મહાનસીયવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાનિષ્ઠ-અવચ્છેદકતાભિન્ન-અવચ્છેદકતાત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્નઅવચ્છેદકતાઅનિરૂપિતપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિ-

गितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितारूपेण तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायाः अप्राप्तेः तादृशनिरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगिता एवाऽप्रसिद्धा भवेत् । तथा च लक्षणमपि अप्रसिद्धमेव भवेत्, लक्षणघटकाऽप्रसिद्ध्या तद्घटितलक्षणाऽप्रसिद्धेः न्याय्यत्वादिति लक्षणाऽसमन्वयात् स्यादेवाऽ-
य व्याप्तिः, ततः कुतः इत्थमुद्घोष्यते निर्दोषमिदं लक्षणम् इति ? वस्तुतः पूर्वमेतादृशपरिष्कारस्य
शो दूषितत्वस्य प्रदर्शितत्वात् पुनः तादृशपरिष्कारानुसरणं मौर्ख्यमेव खलु ? ***इति चेत् ?***

ल ***न;*** पूर्वोक्तरीत्या ग्रन्थकृतां मते वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतायाः ऐक्याऽभावात् ।
ता अयमाशयः - यदा पूर्वम् अथेत्यादिग्रन्थविवरणं क्रियमाणमासीत् तदा वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावत् तादृशवह्न्यभावीयवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायाः अपि ऐक्यमभ्युपेत्य प्रतियोगितावच्छेदकतात्वाऽवच्छिन्नप्रतियोगिताऽप्रसिद्ध्या तादृशवह्न्यभावाऽप्रसिद्धिलक्षणो दोषः अस्माभिः प्रदर्शितः आसीत्, किन्तु तदैव अस्माभिः स्पष्टीकृतमासीद् यदुत 'ग्रन्थकृतां मते केवलसाध्यतावच्छेदकता एव वह्नित्वनिष्ठा एका भवेत्, वह्नित्वनिष्ठा वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकता नैका भवेत् ।' अत एव अथेत्यादिग्रन्थे साध्यतावच्छेदकतायाः एव ग्रहणं कृतम्,

●

અનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ વહ્નિત્વગતએકત્વ થઈ જાય છે. માટે, અવ્યાપ્તિ આવી જાય. આને દૂર કરવા માટે જે - જે પરિષ્કાર કરવામાં આવે તેમાં પુનઃ પુનઃ અવ્યાપ્તિ આવતા અનવસ્થા થઈ. આ લક્ષણમાં પણ આ રીતે અનવસ્થા લાગુ પડી જ શકે છે.

એક આ પ્રશ્ન તથા બીજો પ્રશ્ન -

વિ ❀ ગુરુ ધર્મ અવચ્છેદક નથી તો સંબંધ કેમ ઘટે ? ❀

ન (૨) નિરૂપિતત્વસંબંધઅવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્ન-અવચ્છેદકતાત્વ-
શ્રા નિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્નઅવચ્છેદકતાઅનિરૂપિતપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વસંબંધથી પૂર્વે જણાવ્યું તે મુજબ વહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતા વહ્નિત્વગતએકત્વમાં કેવી રીતે રહેશે ? આશય એ છે કે પૂર્વે પ્રશ્નકારે પ્રશ્ન ઉઠાવેલ કે વહ્નિસાધ્યક સ્થલમાં (= **પર્વતો વહ્નિમાન્ ધૂમાત્** - ઈત્યાદિ સ્થલોમાં) વહ્નિત્વઅવચ્છિન્ન જે સાધ્યતા તેની જે વહ્નિત્વનિષ્ઠ અવચ્છેદકતા તે એક જ હોવાથી તાદશસાધ્યતાઅવચ્છેદકતાનિષ્ઠપ્રતિયોગિતાના અવચ્છેદક તરીકે અવચ્છેદકતાત્વ નહીં મળે, કિંતુ તદ્વ્યક્તિત્વ જ મળશે. આપણે ઉપલક્ષણથી

न तु प्रतियोगितावच्छेदकतायाः अपि । आदिपदोपादानमपि न कृतम्, अस्माभिस्तु तत्रोपलक्षणात् प्रतियोगितावच्छेदकतायाः ऐक्यं प्रदर्शितम् आसीत्, किन्तु तद्ग्रन्थकृतां सम्मतं नैवाऽऽसीत् । य शो

●

પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતામાં પણ આ જ રીતે ઘટાવ્યું હતું. મતલબ કે જે રીતે વહ્નિત્વ-અવચ્છિન્નસાધ્યતાની વહ્નિત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતા એક છે તે રીતે વહ્નિત્વઅવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાની વહ્નિત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતા પણ એક જ હોય.

આથી, વહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાનિષ્ઠપ્રતિયોગિતાની અવચ્છેદકતા તદ્વ્યક્તિત્વમાં રહેશે. મતલબ કે નિરૂપિતત્વસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રતિયોગિતાનિષ્ઠ-અવચ્છેદકતા-ભિન્ન-અવચ્છેદકતાત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્નતદ્વ્યક્તિત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાથી નિરૂપિત એવી તે પ્રતિયોગિતા (વહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાનિષ્ઠ આ પ્રતિયોગિતા સમજવી) લઈ નહીં શકાય. માટે, લક્ષણસમન્વયકારક વહ્નિઅભાવ જ લઈ ન શકાતા અવ્યાપ્તિ દુર્વાર બનશે. તે વખતે આપણે જવાબ વાળેલો કે 'ભાઈ ! આ લક્ષણ તો ગુરુ ધર્મને પણ અવચ્છેદક માનનારાઓના મતે બનાવવામાં આવેલ છે.'

પરંતુ હવે લક્ષણ ગુરુ ધર્મને જો અવચ્છેદક ન માનવામાં આવે તો શું બને ? - તે લક્ષમાં રાખીને બનાવીએ છીએ. માટે, પૂર્વેની જે આપત્તિ છે તે આ પ્રમાણે લક્ષણ બનાવતા પુનઃ આવશે જ. વિ ન

⁂ પ્રશ્નના સમાધાનમાં ત્રણ વિકલ્પ ⁂

આ બે પ્રશ્ન આ લક્ષણમાં ઊઠે છે. પ્રથમ પ્રશ્નનો જવાબ તો ગ્રંથકાર સ્વયં જ આગળ દર્શાવશે. જે દ્વિતીય પ્રશ્ન છે તેનો જવાબ વિચારવો પડે. તે માટે આપણે ત્રણ વિકલ્પ વિચારી શકીએ -

(૧) નિરૂપિતત્વસંબંધઅવચ્છિન્ન... ઈત્યાદિસંબંધ છોડી અન્ય સંબંધ અપનાવવો પડે. લક્ષણ બદલવું પડે.

(૨) અથવા આ લક્ષણ ગુરુ ધર્મને અવચ્છેદક માનનારાઓના મતે બનાવવામાં આવેલ છે - તેમ સ્વીકારવું પડે.

(૩) અથવા વહ્નિત્વઅવચ્છિન્નસાધ્યતાની અવચ્છેદકતા એક હોવા છતાં પણ વહ્નિત્વ-અવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાની અવચ્છેદકતા એક નથી. તેમ માનવું પડે. આ માન્યતા પ્રમાણે **अथ**....... થી માંડી આખી પંક્તિઓનો અર્થ એક નવા જ આયામમાં જોવો પડે.

यशोलता

न्यायविश्वे हि द्वे मते वर्तेते - (१) अभावीयप्रतियोगितावच्छेदकता साध्यतावच्छेदकता च सर्वमपि वह्नित्वादिरूपैकाधिकरणे वर्तमानमेकं भवति, (२) केषाञ्चन मते केवलसाध्यतावच्छेदकता एव एका भवति । ग्रन्थकृद्भिः द्वितीयमतानुसारेण केवलसाध्यतावच्छेदकतायाः एव ऐक्यमभ्युपगतं वर्तते, अस्माभिः प्रथमविदुषां मतमाश्रित्य वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायाः अपि ऐक्यमङ्गीकृत्य पूर्वमापत्तिः दर्शिता, तथा च प्रकृते ग्रन्थकृद्भिः 'वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता न एका भवति, केवलसाध्यतावच्छेदकता एव एका भवती'ति सिद्धान्तमाश्रित्यैव लक्षणं कृतम् । अत्रत्यं तत्त्वम् अधिकस्पष्टतामविलम्बेन प्राप्स्यति इति सम्यग् विभाव्यताम् ।

●

આ ત્રણેય વિકલ્પો ઉપર વિસ્તૃત છણાવટ આગળ ઉપર રાખીએ. હાલ, મહાનસીય-વહ્નિઅભાવની વાત ઉપર જઈએ. આ તો વિદ્યાર્થીઓને આ બે પ્રશ્ન ઉઠવા સ્વાભાવિક હતા, જો તેનું સમાધાન ન મળે તો તેઓ આગળ ન વધે. માટે, અહીં સંક્ષેપમાં સમાધાન જણાવેલ છે.)

મુખ્યતયા હવે આપણે એ જ જોવાનું કે સ્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકધર્મશૂન્યત્વસંબંધથી મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વ સાધ્યતાઅવચ્છે-દકતામાં વૃત્તિ છે કે નહીં ? એક વાત તો આપણે જાણીએ જ છીએ કે -

વિનમ્રા

વહ્નિત્વગતએકત્વ એ જ સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઅવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિ-અનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ થશે. મતલબ કે વહ્નિત્વગતએકત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપક-પર્યાપ્તિપ્રતિયોગિતા જ સાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાં રહે. મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વઅવચ્છિન્ન-અનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિપ્રતિયોગિતા સાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાં ન રહે. કારણ કે મહાનસી-યત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વ રહે મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વ બેમાં. સ્પષ્ટ છે કે મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગત-દ્વિત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતા પણ મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વઉભયમાં જ રહે. માટે, તાદૃશઅનુ-યોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિપ્રતિયોગિતા પણ મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વઉભયમાં રહેનારી અવચ્છે-દકતામાં જ રહે. સાધ્યતાઅવચ્છેદકતા તો માત્ર વહ્નિત્વમાં જ રહે છે. આથી, સાધ્યતાઅવ-ચ્છેદકતામાં તો મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિ-પ્રતિયોગિતા ન જ રહે.

∴ તાદૃશપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદક ધર્મ જે અવચ્છેદકતાત્વ તે સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાનિષ્ઠ તો ન જ હોય. પોતાનામાં રહેલી પ્રતિયોગિતાનો અવચ્છેદક પોતાનામાં રહેલ ધર્મ બને. અન્યમાં રહેલ પ્રતિયોગિતાનો અવચ્છેદક પોતાનામાં રહેલ ધર્મ ન બને. કારણ કે નિયમ

तथा वह्न्यभावीयवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता नैका, किन्तु अधिकरणभेदेनाऽभावभेदात्, अभावभेदे प्रतियोगिताभेदात् प्रतियोगिताभेदे च तदवच्छेदकताया अपि भेदात् तादृशवह्न्यभावीयवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता नाना इति तादृशवह्न्यभावीयवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायाः अवच्छेदकता तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वे एव कल्पनीया, न तु तद्व्यक्तित्वे, तद्व्यक्तित्वस्य कस्याञ्चिदेकव्यक्तौ एव वर्तमानतया तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वस्य सर्वासु प्रतियोगितावच्छेदकतासु वर्तमानतया कस्याश्चिदेकव्यक्त्याः अभावे तद्व्यक्तित्वावच्छिन्नप्रतियोगिताकतादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकताऽभावप्रसङ्गादतिप्रसङ्ग इति वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायाः अवच्छेदकधर्मविधया तद्व्यक्तित्वं नैव लभ्यते, किन्तु तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वमेव, अर्थाद् निरूपितत्वसम्बन्धेन तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगिता, (प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वञ्च तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायाः अवच्छेदकविधया लभ्येते ।

●

છે કે અન્યૂનઅનતિરિક્તવૃત્તિ ધર્મ અવચ્છેદક બને. તેથી, જ્યાં જ્યાં પ્રતિયોગિતા હોય ત્યાં ત્યાં તાદશપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદક ધર્મ હોય. અને જ્યાં જ્યાં તાદશપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદક ધર્મ હોય ત્યાં ત્યાં પ્રતિયોગિતા હોય. મતલબ કે (૧) પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદક ધર્મ હોય અને પ્રતિયોગિતા ન હોય - તેવું ન બને. તથા (૨) પ્રતિયોગિતા હોય અને પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદક ધર્મ ન હોય - તેવું ન બને.

મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદક ધર્મ જે અવચ્છેદકતાત્વ છે તે સાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાં નહીં રહી શકે. કારણ કે હમણાં જ બતાવી ગયા તે મુજબ મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિપ્રતિયોગિતા સાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાં નહીં રહે. મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિપ્રતિયોગિતા માત્ર તેમાં જ રહે કે જે (પર્યાપ્તિસંબંધથી) મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વઉભયમાં રહેનાર હોય. સાધ્યતાઅવચ્છેદકતા તો પર્યાપ્તિસંબંધથી માત્ર વહ્નિત્વમાં જ રહે છે. માટે, મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિપ્રતિયોગિતા સાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાં ન આવે.

એક વાત ધ્યાનમાં રહે કે સાધ્યતાઅવચ્છેદકતા વહ્નિત્વમાં રહે છે. માટે, વહ્નિત્વનિષ્ઠઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિપ્રતિયોગિતા સાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાં રહે. મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતા બે છે - (૧) મહાનસીયત્વનિષ્ઠ અને (૨) વહ્નિત્વનિષ્ઠ.

तथा च निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-वह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितारूपेण तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता लभ्यते एव, तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायाः तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगिता-(प्रतियोगिता)-अवच्छेदकतात्वोभयभिन्नेन अनवच्छिन्नत्वात् । अतः प्रकृतस्थले निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न

●

આ બે અનુયોગિતાનિરૂપક બે પ્રતિયોગિતા છે. (૧) મહાનસીયત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતામાં રહેનારી અને (૨) વહ્નિત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતામાં રહેનારી. મતલબ કે મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપ્રતિયોગિતા કે જે વહ્નિત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતામાં રહે છે તે પ્રતિયોગિતાના અવચ્છેદક ધર્મ તરીકે જે અવચ્છેદકતાત્વધર્મ મળે તે તો વહ્નિત્વ-ગતસાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાં પણ મળે જ.

કિંતુ અહીં પર્યાપ્તિપ્રતિયોગિતા લેવાની છે. સાદી નહીં. માટે, ફક્ત વહ્નિત્વમાં જ રહેનારી જે અવચ્છેદકતા (સાધ્યતાઅવચ્છેદકતા) તેમાં રહેનારી પ્રતિયોગિતા લઈ ન શકાય. કારણ કે તે પ્રતિયોગિતા પર્યાપ્તિસંબંધથી માત્ર વહ્નિત્વવૃત્તિઅવચ્છેદકતામાં જ રહે છે. જ્યારે મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વવૃત્તિદ્વિત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિપ્રતિયોગિતા મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વવૃત્તિ જે અવચ્છેદકતા તેમાં રહેનારી જ હોય.

સાધ્યતાઅવચ્છેદકતા મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વઉભયવૃત્તિ છે જ નહીં. ફલતઃ મહાન-સીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિપ્રતિયોગિતા પણ સાધ્યતા-અવચ્છેદકતામાં નહીં રહે.

"જ્યાં જ્યાં પ્રતિયોગિતા હોય ત્યાં ત્યાં તાદશપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદક ધર્મ હોય, જ્યાં જ્યાં પ્રતિયોગિતા ન હોય ત્યાં ત્યાં તાદશપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદક ધર્મ ન હોય. જેમ કે ઘટાભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદક ધર્મ ઘટત્વ જ્યાં જ્યાં હોય ત્યાં ત્યાં ઘટાભાવીયપ્રતિયોગિતા હોય જ. કારણ કે ભૂતલમાં ઘટાભાવનું નિરૂપણ જ્યારે કરવામાં આવે છે ત્યારે ભૂતલ ઉપર તમામ ઘડાની ગેરહાજરી હોવી અનિવાર્ય છે. મતલબ કે ઘટાભાવને કોઈ એકાદ ઘડા સાથે નહીં, દુનિયાના તમામ ઘડા સાથે વિરોધ છે. માટે, ઘડામાં પ્રતિયોગિતા આવે છે, એટલે કે જ્યાં જ્યાં ઘટત્વ ત્યાં ત્યાં પ્રતિયોગિતા - આ પ્રમાણે કહી જ શકાશે. ઘટત્વ પટમાં ન રહે તો ત્યાં ઘટાભાવીયપ્રતિયોગિતા પણ ન રહે. કારણ કે ઘટાભાવની હાજરીમાં પણ ભૂતલ ઉપર પટનું અસ્તિત્વ સંભવી શકે જ છે.

-तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगिता प्रसिद्धा एव, नैव अप्रसिद्धा। ततश्च पूर्वोक्तरीत्या निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-वह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकता-भिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपित-प्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं वह्नित्वगतैकत्वमेव भवेदिति तादृशवह्न्यभावीय-प्रतियोगिता स्वनिष्ठ-निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदक-तात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनु-

●

આથી,

(૧) જ્યાં જ્યાં ઘટાભાવીયપ્રતિયોગિતા ત્યાં ત્યાં ઘટત્વ. (૨) જ્યાં જ્યાં ઘટત્વ ત્યાં ત્યાં ઘટાભાવીયપ્રતિયોગિતા - આ પ્રમાણે કહી શકાય છે. દ્રવ્યત્વ કે તદ્ઘટત્વ ઘટાભાવીય-પ્રતિયોગિતાના અવચ્છેદક આથી જ ન બની શકે. કારણ કે ઘટાભાવીયપ્રતિયોગિતા પટમાં ન હોવા છતાં દ્રવ્યત્વ તો ત્યાં રહેલું છે જ. આથી, જ્યાં જ્યાં દ્રવ્યત્વ ત્યાં ત્યાં ઘટાભાવીય-પ્રતિયોગિતા - એ પ્રમાણે કહી શકાય નહીં.

તે જ રીતે ઘટાભાવીયપ્રતિયોગિતા તદ્ઘટભિન્ન કોઈ અન્ય ઘટમાં (ધારો કે તદ્ઘટ તરીકે રક્તઘટ અભિપ્રેત છે તો તદ્ભિન્ન પીતઘટમાં) ઘટાભાવીયપ્રતિયોગિતા રહે છે, કિંતુ તદ્ઘટત્વ નહીં. આમ, જ્યાં જ્યાં ઘટાભાવીયપ્રતિયોગિતા ત્યાં ત્યાં તદ્ઘટત્વ - આ પ્રમાણે કહેવું શક્ય નથી. તેથી, ઘટાભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદક ધર્મ દ્રવ્યત્વ કે તદ્ઘટત્વ ન બનતા માત્ર ઘટત્વ જ બનશે.

આના દ્વારા સ્પષ્ટતયા ફલિત થાય છે કે - જ્યાં જ્યાં પ્રતિયોગિતા હોય ત્યાં ત્યાં પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદક ધર્મ હોય જ. તથા જ્યાં જ્યાં પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદક ધર્મ હોય ત્યાં ત્યાં પ્રતિયોગિતા હોય જ. વ્યતિરેકથી - જ્યાં જ્યાં પ્રતિયોગિતા ન હોય ત્યાં ત્યાં પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદક ધર્મ ન હોય તથા જ્યાં જ્યાં પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદક ધર્મ ન હોય ત્યાં ત્યાં પ્રતિયોગિતા ન હોય." આ હકીકત હોવાથી મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વ-અવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિપ્રતિયોગિતા પૂર્વે જણાવ્યું તે મુજબ સાધ્યતાઅવચ્છે-દકતામાં નથી રહેતી. માટે, તાદૃશપ્રતિયોગિતાનો અવચ્છેદક ધર્મ પણ સાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાં રહેતો ન હોય - તે વાત વ્યાજબી છે.

આ રીતે, મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિ-

योगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन वह्नित्वगतैकत्वरूपे वर्तमाना भवेत्, वह्नित्वगतैकत्वञ्च स्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्यत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतायामवृत्ति इति तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितायां साध्यतावच्छेदकताऽवृत्तिरूपवृत्तित्वसम्भवात् तादृशवह्न्यभावः धर्तुं शक्यते, तदधिकरणे जलह्रदादौ धूमहेतोरवृत्तितया लक्षणसमन्वयात् कुतोऽव्याप्त्याशङ्काऽपि अस्माकं लक्षणानुसारेणेति ।

●

પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકધર્મશૂન્યત્વ સાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાં રહેલું હોવાથી સ્વઅવચ્છિન્ન-અનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકધર્મશૂન્યત્વસંબંધથી મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વ-ગતદ્વિત્વ સાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાં રહી જ જશે, વૃત્તિ થઈ જ જશે. અવૃત્તિ નહીં થાય.

મતલબ કે સ્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકધર્મશૂન્યત્વ-સંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાં વૃત્તિ એવા મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વમાં જ સ્વનિષ્ઠ-નિરૂપિતત્વસંબંધઅવચ્છિન્ન-અવચ્છેદકતાભિન્ન-અવચ્છેદકતાત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્નઅવ-ચ્છેદકતાઅનિરૂપિતપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વસંબંધથી મહાનસીય-વહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતા રહે છે. માટે, તે પ્રતિયોગિતા લઈ ન શકાય.

મહાનસીયવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતા લેવા માટે તમારી પાસે બે જ રસ્તા છે -

(૧) મહાનસીયવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાનિષ્ઠ-નિરૂપિતત્વસંબંધઅવચ્છિન્ન-અવ-ચ્છેદકતાભિન્નઅવચ્છેદકતાત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્નઅવચ્છેદકતાઅનિરૂપિતપ્રતિયોગિતા-નિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ જો મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વની જગ્યાએ વહ્નિત્વગતએકત્વ થઈ જાય તો. કારણ કે વહ્નિત્વગતએકત્વ સ્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતા-નિરૂપકપર્યાપ્તિપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકધર્મશૂન્યત્વસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાં અવૃત્તિ છે.

અથવા

(૨) મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વ જો સ્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકધર્મશૂન્યત્વસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાં અવૃત્તિ થઈ જાય તો. કારણ કે મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વમાં સ્વનિષ્ઠ-નિરૂપિતત્વસંબંધઅવચ્છિન્ન-અવચ્છેદકતા-ભિન્ન-અવચ્છેદકતાત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્નઅવચ્છેદકતાઅનિરૂપિતપ્રતિયોગિતાનિરૂપક-પર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વસંબંધથી મહાનસીયવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતા વૃત્તિ છે.

પરંતુ, આ બન્નેમાંથી એક પણ રસ્તો શક્ય નથી. કારણ કે મહાનસીયવહ્નિઅભાવીય-પ્રતિયોગિતાનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્ન-અવચ્છેદકતાત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્નઅવચ્છેદકતા-

अधुना 'अत्र महानसीयवह्निः' - इत्येतज्ज्ञानं विषयितासम्बन्धेन महानसीयवह्निमत्, तज्ज्ञानत्वाद् - इत्यत्र वह्न्यभावमादाय, तार्णमहानसीयवह्न्यभावमादाय च यथा नाऽव्याप्तिः तथा चिन्त्यते - एतल्लक्षणाऽनुसारेण यदि वह्न्यभावः ग्राह्यः तदा वह्न्यभावीयप्रतियोगितायां स्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्यत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतायामवृत्ति यद्रूपं तत्र निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-स्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता) अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन वर्तमानत्वं भवेत् तदावश्यकम् ।

●

અનિરૂપિતપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વ જ છે. તથા મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વ એ સ્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકધર્મશૂન્યત્વસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાં વૃત્તિ જ છે - આ હકીકત છે. અને આ હકીકતમાં બદલાવ લાવવો શક્ય નથી.

આ રીતે, સ્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકધર્મશૂન્યત્વસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાં અવૃત્તિ એવા રૂપમાં સ્વનિષ્ઠ-નિરૂપિતત્વસંબંધઅવચ્છિન્ન-અવચ્છેદકતાભિન્ન-અવચ્છેદકતાત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્નઅવચ્છેદકતાઅનિરૂપિતપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વસંબંધથી રહેનારી પ્રતિયોગિતા મહાનસીયવહ્નિઅભાવની તો ન જ હોય. માટે, તાદૃશપ્રતિયોગિતાનિરૂપકઅભાવ તરીકે મહાનસીયવહ્નિઅભાવ લઈ નહીં શકાય.

શુદ્ધ વહ્નિઅભાવ જ પૂર્વોક્ત રીતે લઈ શકાશે. આ રીતે, લક્ષણસમન્વય થઈ જવાથી અવ્યાપ્તિને કોઈ અવકાશ રહેતો નથી.

'पर्वतो वह्निमान् धूमात्' - આ સ્થલમાં અવ્યાપ્તિનું નિરાકરણ જોઈ લીધા બાદ હવે **'महानसीयवह्निः अत्र वर्तते' - इत्येतज्ज्ञानं विषयितासम्बन्धेन महानसीयवह्निमत्, तज्ज्ञानत्वात्** - આ સ્થલમાં અવ્યાપ્તિનું નિરાકરણ જોઈએ -

સૌ પ્રથમ લક્ષણસમન્વય કરી લઈએ. પછી, વહ્નિઅભાવ કેમ નહીં લઈ શકાય ?- તે જોઈએ. એટલી વાત તો સ્પષ્ટ જ છે કે પ્રસ્તુતમાં સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઅવચ્છિન્ન(= તમામ સાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાં રહેલી) પ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વ જ છે.

જો અહીં મહાનસીયવહ્નિઅભાવ લઈએ તો તાદૃશમહાનસીયવહ્નિઅભાવીય-

यद्वा यत्र = यद्रूपे तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगिता निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-स्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन वर्तते तद्रूपं स्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्यत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतायामवर्तमानं भवेत् तदावश्यकम् ।

●

પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતામાં રહેલી પ્રતિયોગિતા કે જે પ્રતિયોગિતાનિષ્ઠ-નિરૂપિતત્વસંબંધ-અવચ્છિન્ન-અવચ્છેદકતાભિન્ન-અવચ્છેદકતાત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્નઅવચ્છેદકતાઅનિરૂપિત છે તે પ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વ જ છે.

આમ, એટલું તો નક્કી જ છે કે મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતા-નિરૂપકપર્યાપ્તિપ્રતિયોગિતા પ્રસ્તુત સાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાં પણ રહેલી છે તથા મહાનસીય-વહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતામાં પણ રહેલી છે. કહેવાનો આશય એ છે કે - મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વ મહાનસીયત્વ અને વહ્નિત્વ - ઉભયમાં રહે છે. માટે, મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતા પણ મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વઉભયમાં રહેશે. ઉભયમાં જ રહે, કોઈ એકમાં નહીં. અહીં પણ પૂર્વે જણાવેલ તર્ક જ લાગુ પડશે કે જ્યાં જ્યાં અનુયોગિતા હોય ત્યાં ત્યાં અનુયોગિતાઅવચ્છેદક ધર્મ હોય જ. તથા જ્યાં જ્યાં અનુયોગિતાઅવચ્છેદક ધર્મ હોય ત્યાં ત્યાં અનુયોગિતા હોય જ. જો મહાનસીયત્વમાં અને વહ્નિત્વમાં અનુયોગિતાઅવચ્છેદક મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વધર્મ હોય તો મહાન-સીયત્વ અને વહ્નિત્વ - ઉભયમાં અનુયોગિતા પણ હોય જ.

જો મહાનસીયત્વમાં અને વહ્નિત્વમાં અનુયોગિતા હોય તો તેનો મતલબ કે બન્નેમાં પ્રતિયોગી રહેલ છે. આથી, એમ કહી શકાય કે મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વઅવચ્છિન્ન-અનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિપ્રતિયોગિતા મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વ ઉભયમાં રહેનારી વસ્તુમાં રહે. પ્રસ્તુતમાં સાધ્યતાઅવચ્છેદકતા પણ મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વઉભયમાં રહેલ છે અને મહાનસીયવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા પણ મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વઉભયમાં રહેલ છે. ફલતઃ મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિપ્રતિયોગિતા સાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાં પણ રહેશે અને મહાનસીયવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતામાં પણ રહેશે - આટલી વાતને મગજમાં બરાબર સ્થિર કરી લક્ષણ પ્રમાણે વિચારીએ -

अर्थाद् यद्रूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्यत्वं साध्यतावच्छेदकतायां न सम्भवति तद्रूपं यदि निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं भवेत् तदा तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितायां साध्यतावच्छेदकताऽवृत्तिरूपवृत्तित्वं सम्भवेदेव, यद्वा निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्नतादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं यद्रूपं तद्रूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्यत्वं यदि साध्यतावच्छेदकतायां नास्ति तदा तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितायां साध्यतावच्छेदकताऽवृत्तिरूपवृत्तित्वं सम्भवेदेव ।

●

હમણાં જ બતાવ્યું તે મુજબ મહાનસીયવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાનિષ્ઠ-નિરૂપિતત્વ-સંબંધઅવચ્છિન્ન-અવચ્છેદકતાભિન્ન-અવચ્છેદકતાત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્નઅવચ્છેદકતા-અનિરૂપિતપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગત-દ્વિત્વ છે. આથી, મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વમાં મહાનસીયવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતા સ્વનિષ્ઠ-નિરૂપિતત્વસંબંધઅવચ્છિન્ન-અવચ્છેદકતાભિન્ન-અવચ્છેદકતાત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતા-ભિન્નઅવચ્છેદકતાઅનિરૂપિતપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વસંબંધથી રહી જશે. હવે જો મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વ સ્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિપ્રતિયો-ગિતાઅવચ્છેદકધર્મશૂન્યત્વસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાં અવૃત્તિ હશે તો મહાનસીયવહ્નિ-અભાવ લઈ શકાશે. જો મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વ સ્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપક-પર્યાપ્તિપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકધર્મશૂન્યત્વસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાં વૃત્તિ થઈ જાય તો મહાનસીયવહ્નિઅભાવ લઈ નહીં શકાય.

પ્રસ્તુતમાં સાધ્યતાઅવચ્છેદક ધર્મો બે છે - (૧) મહાનસીયત્વ, (૨) વહ્નિત્વ. માટે, સાધ્યતાઅવચ્છેદકતા બેમાં છે - (૧) મહાનસીયત્વમાં, (૨) વહ્નિત્વમાં. આ બન્ને સાધ્યતા-અવચ્છેદકતામાં જે પ્રતિયોગિતા આવશે તે પ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતા પણ મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વઉભયમાં જ જશે. તાદૃશપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવ-ચ્છેદકરૂપ મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વ જ થશે.

આમ, મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિપ્રતિયોગિતા

एतच्च सम्भवति न वा ? तच्चिन्तनीयम् । तत्र यद्रूपपदेन वह्नित्वगतैकत्वं गृह्यते, वह्नित्वगतैकत्वावच्छिन्ना हि अनुयोगिता वह्नित्वे एव वर्तमाना भवेत्, न तु महानसीयत्व-वह्नित्वोभयस्मिन्, अतः तादृशवह्नित्वगतैकत्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगिता वह्नित्वे पर्याप्तसाध्यताद्यवच्छेदकतायां भवेत्, महानसीयत्व-वह्नित्वोभयपर्याप्तसाध्यतावच्छेदकतायां नैव, महानसीयत्व-वह्नित्वोभयपर्याप्तसाध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितायाः महानसीयत्व-वह्नित्वोभयस्मिन्नेव वर्तमानत्वात्, तादृशमहानसीयत्व-वह्नित्वोभयपर्याप्तसाध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपविधया महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वस्यैव प्राप्तेः, वह्नित्वपर्याप्तसाध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितायाः केवलवह्नित्वे एव सम्भवेन तादृशवह्नित्वपर्याप्तसाध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितानिरूपक पर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपविधया वह्नित्वगतैकत्वस्य प्राप्तेः ।

●

સાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાં પણ રહે છે. પ્રતિયોગિતા હોય એટલે પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકધર્મ પણ હોય જ. પ્રસ્તુતમાં પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકધર્મ અવચ્છેદકતાત્વ છે. તે સાધ્યતા-અવચ્છેદકતામાં રહેલી પ્રતિયોગિતાના અવચ્છેદક તરીકે છે.

ફલિતાર્થ →

મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિપ્રતિયોગિતા

(૧) સાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાં તથા (૨) મહાનસીયવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતા-અવચ્છેદકતામાં રહેશે.

↓ ↓

∴ (૧) રહેલ અવચ્છેદકતાત્વ તથા (૨) રહેલ અવચ્છેદકતાત્વ

- આ બન્ને ધર્મો તાદશપ્રતિયોગિતાના અવચ્છેદક તરીકે મળે.

મતલબ કે સાધ્યતાઅવચ્છેદકતા પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદક ધર્મથી શૂન્ય નથી. હા ! અહીં સાધ્યતાઅવચ્છેદકતા બેમાં રહેશે - (૧) મહાનસીયત્વમાં તથા (૨) વહ્નિત્વમાં - આ બન્ને સાધ્યતાઅવચ્છેદકતા ભિન્ન-ભિન્ન છે. મહાનસીયત્વનિષ્ઠસાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાં પણ મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકધર્મ જે અવચ્છેદકતાત્વ તે રહે છે અને વહ્નિત્વનિષ્ઠસાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાં પણ મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકધર્મ રહેલો છે. કારણ કે ઉભય સાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાં રહેલી મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વઅવચ્છિન્ન-

प्रकृते वह्नित्वे साध्यतावच्छेदकता न पर्याप्ता, किन्तु महानसीयत्व-वह्नित्वोभयस्मिन्नेव पर्याप्ता इति केवलवह्नित्वे एव पर्याप्तिसम्बन्धेन वर्तमानावच्छेदकतारूपेण साध्यतावच्छेदकता नैव धर्तुं शक्यते, वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकता हि केवलवह्नित्वे एव पर्याप्ता इति वह्नित्व-पर्याप्तावच्छेदकतारूपेण तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकता धर्तुं शक्यते । वह्नित्वगतैकत्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितारूपेण वह्न्यभावीयवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता धर्तुं शक्यते, तादृशवह्न्यभावीयवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपविधया वह्नित्वगतैकत्वस्यैव प्राप्तेः । तादृशवह्न्यभावीयवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायाः अवच्छेदकविधया तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगित्वम्, (प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वञ्चोभयमेव, अर्थात् तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वमेव प्राप्यते इति तादृशवह्नित्वगतैकत्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितावच्छेदकधर्मविधया तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वमेव प्राप्यते, वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वं च प्रकृतसाध्यतावच्छेदकतायामवृत्ति । तथा च साध्यतावच्छेदकतायां वह्नित्वगतैकत्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्यत्वमेव स्यात्, प्रकृते साध्यतावच्छेदकतायाः महानसीयत्व-वह्नित्वोभयस्मिन्नेव पर्याप्तत्वेन साध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपविधया महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वस्यैव प्राप्तेः वह्नित्वगतैकत्वावच्छिन्नानु-

●

અનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિપ્રતિયોગિતાના અવચ્છેદક ધર્મ તરીકે જે અવચ્છેદકતાત્વ આવશે તે તો મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વઉભયવૃત્તિસાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાં રહેશે જ.

મહાનસીયત્વનિષ્ઠસાધ્યતાઅવચ્છેદકતા કે વહ્નિત્વનિષ્ઠસાધ્યતાઅવચ્છેદકતા - બન્નેમાંથી એક પણ સાધ્યતાઅવચ્છેદકતા મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપક-પર્યાપ્તિપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકધર્મથી શૂન્ય હશે - તેવું શક્ય નથી. આમ, મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વ સ્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકધર્મશૂન્યત્વ-સંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાં વૃત્તિ નહીં થાય, અવૃત્તિ જ થશે.

આ રીતે, સ્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકધર્મશૂન્યત્વ-સંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાં અવૃત્તિ મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વરૂપમાં સ્વનિષ્ઠ-નિરૂપિતત્વસંબંધઅવચ્છિન્ન-અવચ્છેદકતાભિન્ન-અવચ્છેદકતાત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્ન-અવચ્છેદકતાઅનિરૂપિતપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વસંબંધથી મહાન-

यशोलता विनम्रा

योगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगिता साध्यतावच्छेदकतायां नैव वर्तते, महानसीयत्व-वह्नित्वगत-द्वित्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगिता एव वर्तते, तथा च साध्यतावच्छेदकतावृत्ति साध्यतावच्छेदकतात्वं तादृशसाध्यतावच्छेदकतायां वर्तमानप्रतियोगितायाः अवच्छेदकतया लभ्यते इति वह्नित्वगतैकत्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितायाः अवच्छेदकधर्मः साध्यता-वच्छेदकतात्वं नैव भवेत्, महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रति-योगितायाः अवच्छेदकं साध्यतावच्छेदकतात्वं स्यात्, तस्याः तत्र वर्तमानत्वात् ।

तथा च वह्नित्वगतैकत्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगिता यत्र वह्न्यभावीय-प्रतियोगितावच्छेदकतादौ वर्तते तत्रत्यः प्रतियोगितावच्छेदकतात्वादिधर्मः एव वह्नित्वगतैकत्वा-वच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितायाः अवच्छेदकः भवेत्, तादृशश्च प्रतियोगितावच्छेदक-तात्वादिधर्मस्तु तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतादौ एव भवेत्, न तु साध्यतावच्छेदकता-यामिति साध्यतावच्छेदकता वह्नित्वगतैकत्वरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगिता-वच्छेदकधर्मशून्या एव भवेत्, न तु वह्नित्वगतैकत्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियो-गितावच्छेदकधर्मविशिष्टा । ततश्च तादृशसाध्यतावच्छेदकतायां वह्नित्वगतैकत्वावच्छिन्ना-नुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्यत्वसत्त्वात् स्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपक-पर्याप्तिप्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्यत्वसम्बन्धेन तादृशवह्नित्वगतैकत्वं साध्यतावच्छेदकतायां वृत्ति एव भवेत्, न तु अवृत्ति इति स्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्यत्व-सम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकताऽवृत्तिरूपविधया वह्नित्वगतैकत्वं नैव प्राप्यते ।

महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वावच्छिन्ना हि अनुयोगिता महानसीयत्व-वह्नित्वोभयस्मिन्नेव -भवेत्, न तु केवलवह्नित्वे इति महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्ति-

●

સીયવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતા વૃત્તિ હોવાથી તાદૃશપ્રતિયોગિતાનિરૂપક મહાનસીયવહ્નિ-અભાવ લઈ શકાશે. તાદૃશમહાનસીયવહ્નિઅભાવનું અધિકરણ તજ્જ્ઞાનભિન્નજ્ઞાન. કારણ કે '**महानसीयवह्निः अत्र वर्तते**' - આ જ્ઞાનમાં તો વિષયિતાસમ્બન્ધથી મહાનસીયવહ્નિ જ રહેલ હોવાથી મહાનસીયવહ્નિઅભાવ તો નહીં જ રહે. '**अत्र घटः वर्तते**' - આવા જ્ઞાનમાં મહાનસીયવહ્નિ વિષય ન બનતો હોવાથી વિષયિતાસંબંધઅવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાક મહાનસીય-વહ્નિઅભાવ આવા જ્ઞાનમાં રહી જશે. ત્યાં તજ્જ્ઞાનત્વહેતુ અવૃત્તિ. આ રીતે, લક્ષણસમન્વય થઈ જવાથી અવ્યાપ્તિ ન આવે.

प्रतियोगिता महानसीयत्व-वह्नित्वोभयस्मिन् यत् पर्याप्तं भवेत् तत्र वर्तते, प्रकृते साध्यतावच्छेदकता हि महानसीयत्व-वह्नित्वोभयस्मिन् पर्याप्ता इति साध्यतावच्छेदकतायां तादृशमहानसीयत्व-वह्नित्व-गतद्वित्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगिता भवेदेव, तादृशप्रतियोगितायाः अवच्छेदक-धर्मविधया साध्यतावच्छेदकतात्वं लभ्यते एव, अत्र तद्व्यक्तित्वं न तादृशसाध्यतावच्छेदकतावृत्ति-महानसीयत्व-वह्नित्वोभयगतद्वित्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितायाः अवच्छेदकं भवेत्, यतः तादृशमहानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगिता महानसीयत्व-निष्ठसाध्यतावच्छेदकतायां भवेत्, वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायामपि च भवेत् । तद्व्यक्तित्वञ्च यदि महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायां वर्तमानं गृह्यते तदा तद् महानसीयत्वनिष्ठसाध्यता-वच्छेदकतायामेव भवेत्, वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायां नैव भवेत्, वह्नित्वनिष्ठसाध्यता-वच्छेदकतायां वर्तमानतद्व्यक्तित्वस्य च ग्रहणे तत् तादृशमहानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायां न भवेत् ।

तथा च महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतोभयवृत्तितादृश-प्रतियोगितायाः महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायामेव वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायामेव वा वर्तमानं तद्व्यक्तित्वं कथमवच्छेदकं भवितुमर्हति ? न्यूनवृत्तित्वात्, अन्यूनानतिरिक्तं हि इष्यते अवच्छेदकमिति महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतोभय-वृत्तिप्रतियोगितायाः अवच्छेदकविधया महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावह्नित्वनिष्ठसाध्यता-वच्छेदकतोभयवृत्ति साध्यतावच्छेदकतात्वमेव ग्राह्यम्, तस्याऽन्यूनानतिरिक्तवृत्तित्वात् । तथा च महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वावच्छिन्नाऽनुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितावच्छेदकं यत् साध्यता-वच्छेदकतात्वं तद्विशिष्टत्वस्यैव साध्यतावच्छेदकतायां सत्त्वाद् महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वा-वच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्यत्वं साध्यतावच्छेदकतायां नैव वर्तते इति स्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्यत्वसम्बन्धेन तादृशमहानसीयत्व -वह्नित्वगतद्वित्वं साध्यतावच्छेदकतायां वृत्ति नैव भवेत्, तथा च स्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपक-पर्याप्तिप्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्यत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतायामवृत्तिरूपविधया महानसीयत्व -वह्नित्वगतद्वित्वमेव प्राप्यते ।

ततश्च स्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्यत्वसम्बन्धेन साध्यता-वच्छेदकताऽवृत्तिरूपविधया वह्नित्वगतैकत्वस्य अप्राप्तेः महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वस्यैव प्राप्तेश्च

निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-वह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता) अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितानिरूपक-पर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वं यदि भवेत्, तदैव वह्न्यभावीय-प्रतियोगितायां साध्यतावच्छेदकताऽवृत्तिरूपे निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-स्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन वर्तमानत्वं भवेत् ।

वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकता केवलवह्नित्वे पर्याप्ता, न हि महानसीयत्वे अन्यत्र कुत्रचिद्वा, तथा च वह्न्यभावीयवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिताऽपि प्रतियोगितावच्छेदकतात्वेन अर्थाद् निरूपितत्वसम्बन्धेन प्रतियोगितया, (प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वेन चैव अवच्छिन्ना, नान्येन केनचिदिति तादृशवह्न्यभावीयवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतानिष्ठ -प्रतियोगितायां निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽ-निरूपितप्रतियोगितारूपेण तादृशवह्न्यभावीयवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता एव प्राप्यते, तादृशप्रतियोगिताश्रयीभूतप्रतियोगितावच्छेदकतायाः केवलवह्नित्वे एव पर्याप्तत्वात् तादृशवह्न्य-भावीयवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगिता केवलवह्नित्वे एव भवेदिति निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगिताऽपि केवलवह्नित्वे एव भवेत्।

●

જો કે અવ્યાપ્તિ તો મહાનસીયવહ્નિઅભાવની જગ્યાએ વહ્નિઅભાવને લઈને આપી હતી. માટે, જો વહ્નિઅભાવ લઈ ન શકાય તો જ અવ્યાપ્તિનું નિરાકરણ થાય. આથી, સૌપ્રથમ હવે એ જોવું જરૂરી છે કે વહ્નિઅભાવ પ્રસ્તુત લક્ષણ પ્રમાણે લઈ શકાશે કે નહીં ? →

જ્યારે વહ્નિઅભાવ લેવામાં આવે છે ત્યારે વહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા માત્ર વહ્નિત્વમાં રહેતી હોવાથી પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાનિષ્ઠપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિ-અનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ વહ્નિત્વગતએકત્વ જ થશે. પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા વહ્નિત્વમાં જ રહેતી હોવાથી જો એક માનવામાં આવે તો પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાનિષ્ઠપ્રતિયોગિતા-અવચ્છેદકધર્મ તદ્વ્યક્તિત્વ જ બને. તો તો પછી "નિરૂપિતત્વસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રતિયોગિતા-

तथा च यथा तादृशवह्न्यभावीयवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं वह्नित्वगतैकत्वं भवेत् तथैव तादृशनिरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं वह्नित्वगतैकत्वमेव भवेत् ।

महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वं निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपविधया नैव प्राप्यते, यतः महानसीयत्व-वह्नित्वोभयस्मिन् वर्तमानसाध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपमेव महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वं भवेत्, यथा प्रकृते साध्यतावच्छेदकता महानसीयत्व

●

નિષ્ઠ-અવચ્છેદકતાભિન્ન-અવચ્છેદકતાત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્નઅવચ્છેદકતાઅનિરૂપિતપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વ" - આ સંબંધ જ ઘટી ન શકે. કારણ કે આ સંબંધ પ્રમાણે પ્રતિયોગિતા અને અવચ્છેદકતાત્વ - આ બે ધર્મ સિવાયના ધર્મોથી અનવચ્છિન્ન પ્રતિયોગિતા જ લઈ શકાય તેમ છે. જ્યારે પ્રસ્તુતવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાનિષ્ઠ પ્રતિયોગિતા તો પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વભિન્ન તદ્વ્યક્તિત્વથી અવચ્છિન્ન છે. સ્પષ્ટ છે કે આ અભાવીયપ્રતિયોગિતા લક્ષણઘટક ન બની શકે. માટે, વહ્નિઅભાવ લઈ ન શકાય.

પરંતુ, આ વાત ગ્રંથકારને અભિપ્રેત જણાતી નથી. કારણ કે ગ્રંથકારે તે રીતે નિરૂપણ કરેલ નથી અને આ રીતે માનવા જતા '**पर्वतो वह्निमान् धूमात्**' - આ સ્થલમાં વહ્નિઅભાવને લઈને લક્ષણસમન્વય કરવો દુષ્કર થઈ જાય. તાત્પર્યાર્થ એ છે કે -

આપણી પાસે બે વિકલ્પો છે -

(૧) વહ્નિત્વમાં રહેનારી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતા તથા વહ્નિત્વમાં રહેનારી પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા એક જ છે. અથવા

(૨) વહ્નિત્વમાં રહેનારી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતા એક છે, કિંતુ વહ્નિત્વમાં રહેનારી પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા ભિન્ન-ભિન્ન હોઈ શકે.

અત્યાર સુધી પ્રથમ વિકલ્પ પ્રમાણે આપણે નિરૂપણ જોયું છે. હવે, દ્વિતીય વિકલ્પ

-वह्नित्वोभयस्मिन् वर्तते, ततः साध्यतावच्छेदकतायां वर्तमानप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगिता महानसीयत्व-वह्नित्वोभयस्मिन्नेव भवेत्, अतः तादृशसाध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितानिरूपक-पर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वमेव भवेत् । यदि चेयं महानसीयत्व-निष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगिता निरूपितत्वसम्बन्धा-वच्छिन्नतादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्व-निष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितारूपेण धर्तुं शक्यते तदा तु निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न -(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपित-प्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वं भवेदेव ।

य शो ल ता

●

સ્વીકારવાનો છે. આની વિગતે વાત પછી. અત્યારે તો જ્યાંથી લક્ષણસમન્વય અટક્યો છે ત્યાંથી પુનઃ શરૂ કરીએ. પણ, સાથે સ્પષ્ટતા રાખવી કે 'વહ્નિત્વમાં રહેલી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતા એક હોવા છતાં પણ વહ્નિત્વમાં રહેલી પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા એક નથી' - આ માન્યતાના આધારે હવે લક્ષણસમન્વય કરવાનો છે.

આ માન્યતા પ્રમાણે વહ્નિત્વનિષ્ઠસાધ્યતાઅવચ્છેદકતાનિષ્ઠપ્રતિયોગિતા એક હોવાથી તાદશપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકધર્મ તદ્વ્યક્તિત્વ થાય. કિંતુ, વહ્નિત્વનિષ્ઠપ્રતિયોગિતા-અવચ્છેદકતાનિષ્ઠપ્રતિયોગિતા અનેક હોવાથી તાદશપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદક ધર્મ તદ્વ્યક્તિત્વ નહીં, કિંતુ (પ્રતિયોગિતા)અવચ્છેદકતાત્વ જ થશે. આથી, વહ્નિઅભાવીયવહ્નિત્વનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતામાં રહેનારી પ્રતિયોગિતા પ્રતિયોગિતા - અવચ્છેદકતાત્વ - આ બે સિવાયના તમામ ધર્મોથી અનવચ્છિન્ન હોવાથી લઈ શકાય. તાદશપ્રતિયોગિતાનિરૂપક-પર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ વહ્નિત્વગતએકત્વ.

वि न म्रा

આ રીતે,

વહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાનિષ્ઠ-નિરૂપિતત્વસંબંધઅવચ્છિન્ન-અવચ્છેદકતાભિન્ન-અવ-ચ્છેદકતાત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્નઅવચ્છેદકતાઅનિરૂપિતપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયો-ગિતાઅવચ્છેદકરૂપ વહ્નિત્વગતએકત્વ થવાથી વહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતા સ્વનિષ્ઠ-નિરૂપિતત્વ-સંબંધઅવચ્છિન્ન-અવચ્છેદકતાભિન્ન-અવચ્છેદકતાત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્નઅવચ્છેદકતા-અનિરૂપિતપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વસંબંધથી વહ્નિત્વગત એકત્વમાં રહેશે.

अर्थात् तादृशमहानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतोभयवृत्ति-प्रतियोगिता निरूपितत्वसम्बन्धेन वह्न्यभावीयप्रतियोगित्व-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वोभयभिन्नैः यद्यनवच्छिन्ना भवेत् तदैव तादृशनिरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रति-योगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वमेव भवेत् ।

किन्तु महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रति-योगिता निरूपितत्वसम्बन्धेन साध्यत्वेन (साध्यता)अवच्छेदकतात्वेन चैवाऽवच्छिन्ना, एतदतिरिक्तेन न केनाऽपि, अर्थात् तादृशमहानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतोभय-वृत्तिप्रतियोगिता निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(साध्यता) अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपिता वर्तते, निरूपितत्व-सम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपिता (साध्यता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपिता च वर्तते, निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगिता-वच्छेदकता निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकता-रूपाऽपि नास्ति, (प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतारूपाऽपि नास्तीति निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठं-प्रतियोगितावच्छेदकतातोऽपि भिन्ना, (प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतातोऽपि च भिन्ना स्यात् तादृशनिरूपितत्व-सम्बन्धावच्छिन्नसाध्यतानिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता ।

●

જો હવે આ વહ્નિત્વગતએકત્વ સ્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિપ્રતિયોગિતા-અવચ્છેદકધર્મશૂન્યત્વસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાં અવૃત્તિ હોય તો વહ્નિઅભાવ લઈ શકાય. તથા જો આ વહ્નિત્વગતએકત્વ સ્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિપ્રતિયોગિતા-અવચ્છેદકધર્મશૂન્યત્વસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાં વૃત્તિ હોય તો આ વહ્નિઅભાવ લઈ ન શકાય.

વહ્નિત્વગતએકત્વ માત્ર વહ્નિત્વમાં જ રહે એ તો સ્પષ્ટ વાત છે. માટે, વહ્નિત્વગત-એકત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતા પણ વહ્નિત્વમાં રહેશે, માત્ર વહ્નિત્વમાં જ રહેશે. કારણ પૂર્વે જણાવેલ તે જ કે 'જ્યાં જ્યાં અનુયોગિતાઅવચ્છેદક ધર્મ હોય ત્યાં ત્યાં અનુયોગિતા હોય

अतः तादृशमहानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतोभयवृत्ति-प्रतियोगितायां निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-निरूपित्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वमेव स्यात् । तथा च तादृशनिरूपितत्व-

●

જ' - આ નિયમ હોવાથી વહ્નિત્વગતએકત્વ માત્ર વહ્નિત્વમાં જ રહેતું હોવાથી તાદશ-અનુયોગિતા પણ માત્ર વહ્નિત્વમાં જ રહે. જ્યારે અનુયોગિતા જ માત્ર વહ્નિત્વનિષ્ઠ છે ત્યારે સ્પષ્ટ છે કે તાદશઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિપ્રતિયોગિતા પણ માત્ર વહ્નિત્વમાં જ પર્યાપ્ત અવચ્છેદકતાદિમાં રહે.

આથી, વહ્નિત્વવૃત્તિઅવચ્છેદકતામાં વહ્નિત્વગતએકત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપક-પર્યાપ્તિપ્રતિયોગિતા રહે. મહાનસીયત્વવૃત્તિઅવચ્છેદકતામાં તાદશપ્રતિયોગિતા ન રહે. પ્રસ્તુત સ્થલમાં સાધ્યતાઅવચ્છેદકતા બેમાં છે - (૧) મહાનસીયત્વમાં, (૨) વહ્નિત્વમાં. મહાનસીયત્વવૃત્તિ જે સાધ્યતાઅવચ્છેદકતા તેમાં રહેલી જે પ્રતિયોગિતા તે પ્રતિયોગિતાનિરૂપક-પર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદક ધર્મ મહાનસીયત્વગતએકત્વ થાય. વહ્નિત્વગતએકત્વ નહીં. માટે, મહાનસીયત્વવૃત્તિઅવચ્છેદકતામાં વહ્નિત્વગતએકત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપક-પર્યાપ્તિપ્રતિયોગિતા નહીં રહે.

જે વહ્નિત્વવૃત્તિસાધ્યતાઅવચ્છેદકતા છે તેમાં રહેલી જે પ્રતિયોગિતા તે પ્રતિયોગિતા-નિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકધર્મ વહ્નિત્વગતએકત્વ જ થાય. કારણ કે વહ્નિત્વગત-એકત્વ વહ્નિત્વમાં રહેતું હોવાથી વહ્નિત્વગતએકત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતા પણ સ્વાભાવિક છે કે વહ્નિત્વમાં જ રહે. તથા વહ્નિત્વમાં અનુયોગિતા રહેતી હોવાથી ફલિત એ થાય કે તાદશઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિપ્રતિયોગિતા વહ્નિત્વમાં પર્યાપ્તિસંબંધથી રહેનારી અવચ્છે-દકતામાં જ રહે. માટે, વહ્નિત્વવૃત્તિ જે સાધ્યતાઅવચ્છેદકતા તેમાં વહ્નિત્વગતએકત્વ-અવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિપ્રતિયોગિતા રહેશે.

આ પ્રતિયોગિતા વહ્નિત્વવૃત્તિસાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાં જ રહેતી હોવાથી તાદશ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદક પણ વહ્નિત્વવૃત્તિ સાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાં રહેલ અવચ્છેદકતાત્વ ધર્મ જ થાય. આ અવચ્છેદકતાત્વ મહાનસીયત્વવૃત્તિઅવચ્છેદકતામાં તો ન જ રહે. માટે, વહ્નિત્વગતએકત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકધર્મ વહ્નિત્વવૃત્તિ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાં રહેશે, કિંતુ મહાનસીયત્વવૃત્તિઅવચ્છેદકતામાં નહીં રહે. મતલબ કે

सम्बन्धावच्छिन्न-तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितारूपेण तादृशमहानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगिता धर्तुं नैव शक्यते।

एवं यदि महानसीयवह्न्यभावीयमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगिताऽपि निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितारूपेण धर्तुं शक्यते तदाऽपि तादृशनिरूपितत्व-

●

પ્રસ્તુત મહાનસીયવહ્નિસાધ્યકસ્થલીય

↓

(૧) મહાનસીયત્વવૃત્તિસાધ્યતા-અવચ્છેદકતામાં ન રહે

(૨) વહ્નિત્વવૃત્તિસાધ્યતા-અવચ્છેદકતામાં રહી શકે.

વહ્નિત્વગતએકત્વ-અવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપક-પર્યાપ્તિપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદક ધર્મ

આથી, સ્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકધર્મશૂન્યત્વ-સંબંધથી વહ્નિત્વગતએકત્વ વહ્નિત્વવૃત્તિ સાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાં અવૃત્તિ હોવા છતાં પણ મહાનસીયત્વવૃત્તિ સાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાં તો અવૃત્તિ નથી જ, વૃત્તિ જ છે. મહાનસીયત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતા પણ સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાસ્વરૂપ જ છે. તેમાં જો વહ્નિત્વગતએકત્વ અભિપ્રેત સંબંધથી વૃત્તિ હોય તો સાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાં વહ્નિત્વગતએકત્વ અવૃત્તિ છે - આ પ્રમાણે કેવી રીતે કહી શકાય ?

ફલિત એ થયું કે વહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતા સ્વનિષ્ઠ-નિરૂપિતત્વસંબંધઅવચ્છિન્ન-અવચ્છેદકતાભિન્ન-અવચ્છેદકતાત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્નઅવચ્છેદકતાઅનિરૂપિતપ્રતિયોગિતા-નિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વસંબંધથી જે વહ્નિત્વગતએકત્વમાં રહે છે તે વહ્નિત્વગત-એકત્વરૂપ તો સ્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકધર્મશૂન્યત્વ-

सम्बन्धावच्छिन्न-वह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वं भवेदेव ।

●

સંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાં વૃત્તિ છે, એટલે કે સ્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકધર્મશૂન્યત્વસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાં વૃત્તિ જે વહ્નિત્વગતએકત્વરૂપ તેમાં સ્વનિષ્ઠ-નિરૂપિતત્વસંબંધઅવચ્છિન્ન-અવચ્છેદકતાભિન્ન-અવચ્છેદકતાત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્નઅવચ્છેદકતાઅનિરૂપિતપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વસંબંધથી વહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતા રહે છે.

આપણા પરિષ્કાર મુજબ જે અભાવીયપ્રતિયોગિતા સ્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકધર્મશૂન્યત્વસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાં અવૃત્તિ એવા રૂપમાં સ્વનિષ્ઠ-નિરૂપિતત્વસંબંધઅવચ્છિન્ન-અવચ્છેદકતાભિન્ન-અવચ્છેદકતાત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્નઅવચ્છેદકતાઅનિરૂપિતપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વસંબંધથી રહેતી હોય તે જ અભાવીયપ્રતિયોગિતા અને તે જ અભાવ લક્ષણઘટક બની શકે.

પ્રસ્તુત વહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતા તો સ્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકધર્મશૂન્યત્વસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાં વૃત્તિ એવા વહ્નિત્વગત-એકત્વરૂપમાં સ્વનિષ્ઠ-નિરૂપિતત્વસંબંધઅવચ્છિન્ન-અવચ્છેદકતાભિન્ન-અવચ્છેદકતાત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્નઅવચ્છેદકતાઅનિરૂપિતપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વસંબંધથી રહે છે. માટે, વહ્નિઅભાવ લક્ષણઘટક ન થઈ શકે. જો (૧) વહ્નિત્વગતએકત્વ સ્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકધર્મશૂન્યત્વસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાં અવૃત્તિ થઈ જાય તો વહ્નિઅભાવ લઈ શકાય. અથવા (૨) જો મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વમાં વહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતા સ્વનિષ્ઠ-નિરૂપિતત્વસંબંધઅવચ્છિન્ન-અવચ્છેદકતાભિન્ન-અવચ્છેદકતાત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્નઅવચ્છેદકતાઅનિરૂપિતપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વસંબંધથી રહે તો વહ્નિઅભાવ લઈ શકાય.

આપણે જોઈ ગયા કે પ્રથમ વિકલ્પ તો સાકાર થઈ શકે તેમ નથી. કારણ કે વહ્નિત્વગતએકત્વ તો સ્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકધર્મશૂન્યત્વસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાં વૃત્તિ છે. હવે, દ્વિતીય વિકલ્પ ઉપર વિચાર કરીએ -

દ્વિતીય વિકલ્પનો આશય એ છે કે વહ્નિત્વગતએકત્વ ભલે સ્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતા-

अर्थाद् यदि महानसीयवह्न्यभावीयमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगिता निरूपितत्वसम्बन्धेन तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगित्व -(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वोभयभिन्नेनाऽनवच्छिन्ना भवेत् तदा तादृशनिरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगिता-वच्छेदकं रूपं महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वं भवेदेव, यतः तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगिता-वच्छेदकताद्विकं महानसीयत्व-वह्नित्वोभयस्मिन्नेव पर्याप्तिसम्बन्धेन वर्तते, तथा च तादृशमहानसीय-वह्न्यभावीयमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतोभयवृत्ति-प्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगिता महानसीयत्व-वह्नित्वोभयस्मिन्नेव भवेत्, अतः तादृश-

●

નિરૂપકપર્યાપ્તિપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકધર્મશૂન્યત્વસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાં અવૃત્તિ ન હો ! પરંતુ મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વ તો સ્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકધર્મશૂન્યત્વસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાં અવૃત્તિ જ છે. કારણ કે પ્રસ્તુતમાં મહાનસીયવહ્નિ સાધ્ય છે, તેની સાધ્યતાઅવચ્છેદકતા મહાનસીયત્વમાં અને વહ્નિત્વમાં - ઉભયમાં રહે છે. એ બન્નેમાં જે સાધ્યતાઅવચ્છેદકતા છે તે સાધ્યતા-અવચ્છેદકતામાં પ્રતિયોગિતા આવશે. તાદશપ્રતિયોગિતાનિરૂપક અનુયોગિતા મહાનસીયત્વ અને વહ્નિત્વ ઉભયમાં આવે. માટે, તાદશઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વ-ગતદ્વિત્વ થાય. આ જ વાત ઉલટી કરીને જુઓ. મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વ મહાનસીયત્વ -વહ્નિત્વઉભયમાં રહે. માટે, મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતા પણ મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વઉભયમાં રહેનારી હોય. તાદશઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિપ્રતિયોગિતા પણ મહાનસીયત્વવૃત્તિ અને વહ્નિત્વવૃત્તિ બન્ને પ્રકારની અવચ્છેદકતામાં રહે. માટે, તાદશ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદક ધર્મ જે અવચ્છેદકતાત્વ થશે તે મહાનસીયત્વવૃત્તિ સાધ્યતા-અવચ્છેદકતામાં પણ રહેશે અને વહ્નિત્વવૃત્તિ સાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાં પણ રહેશે.

આશય એ છે કે -

(૧) વહ્નિત્વવૃત્તિ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાં રહે. ↖	મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગત-દ્વિત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતા-નિરૂપકપર્યાપ્તિપ્રતિયોગિતા	↗ (૨) મહાનસીયત્વવૃત્તિ સાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાં પણ રહે.

महानसीयवह्न्यभावीयमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वमेव भवेत्। यदि यत्प्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वं वर्तते तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगिता निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितारूपेण गृह्यते तदा तादृशनिरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वं स्यादेव ।

●

નં-૧માં રહેલી જે પ્રતિયોગિતા (= વહ્નિત્વવૃત્તિસાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાં રહેલી જે પ્રતિયોગિતા) તેનો અવચ્છેદક ધર્મ વહ્નિત્વવૃત્તિસાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાં રહેલ અવચ્છેદકતાત્વ થશે. તથા મહાનસીયત્વવૃત્તિઅવચ્છેદકતામાં રહેલ પ્રતિયોગિતાના અવચ્છેદક તરીકે મહાનસીયત્વવૃત્તિઅવચ્છેદકતામાં રહેલ અવચ્છેદકતાત્વ મળે. આમ, મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગત-દ્વિત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદક ધર્મ મહાનસીયત્વવૃત્તિ-અવચ્છેદકતામાં પણ રહેલ છે અને વહ્નિત્વવૃત્તિઅવચ્છેદકતામાં પણ રહેલ છે. તાદશ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકધર્મશૂન્યત્વ એક પણ અવચ્છેદકતામાં રહેલું નથી.

આથી, મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વ સ્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિપ્રતિ-યોગિતાઅવચ્છેદકધર્મશૂન્યત્વસંબંધથી મહાનસીયત્વવૃત્તિસાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાં પણ અવૃત્તિ થશે અને વહ્નિત્વવૃત્તિસાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાં પણ અવૃત્તિ થશે.

જો વહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતા સ્વનિષ્ઠ-નિરૂપિતત્વસંબંધઅવચ્છિન્ન-અવચ્છેદકતાભિન્ન-અવચ્છેદકતાત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્નઅવચ્છેદકતાઅનિરૂપિતપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિ-અનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વસંબંધથી મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વમાં રહી જાય તો સ્વઅવ-ચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકધર્મશૂન્યત્વસંબંધથી સાધ્યતાઅવ-ચ્છેદકતામાં અવૃત્તિ એવા રૂપમાં સ્વનિષ્ઠ-નિરૂપિતત્વસંબંધઅવચ્છિન્ન-અવચ્છેદકતાભિન્ન-અવચ્છેદકતાત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્નઅવચ્છેદકતાઅનિરૂપિતપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિ-અનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વસંબંધથી વૃત્તિ પ્રતિયોગિતા તરીકે વહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતા લઈ

किन्तु तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगिता निरूपितत्वसम्बन्धेन तादृशमहानसीयवह्न्यभावीय-प्रतियोगित्वेन (प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वेन चावच्छिन्ना, अतः तादृशमहानसीयवह्न्यभावीय-महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगिता निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपिता, (प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपिता च । तादृशनिरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकता निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-वह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतारूपाऽपि नास्ति, (प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतारूपाऽपि नास्ति । किन्तु निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृश-महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकता निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतातोऽपि भिन्ना, (प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतातोऽपि भिन्ना ।

●

શકાય. ફલતઃ વહ્નિઅભાવ પણ લઈ શકાય.

આથી, દ્વિતીય વિકલ્પ આ પ્રમાણે દર્શાવવામાં આવ્યો કે - જો સ્વનિષ્ઠ-નિરૂપિતત્વ-સંબંધઅવચ્છિન્ન-અવચ્છેદકતાભિન્ન-અવચ્છેદકતાત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્નઅવચ્છેદકતા-અનિરૂપિતપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વસંબંધથી વહ્નિઅભાવીયપ્રતિ-યોગિતા મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વમાં રહે તો વહ્નિઅભાવ લઈ શકાય.

પરંતુ, આ વિકલ્પ પણ સાકાર થઈ શકે તેમ નથી. કારણ કે વહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતા-અવચ્છેદકતા માત્ર વહ્નિત્વમાં જ રહે છે. સ્વાભાવિક છે પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાવૃત્તિ-પ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતા પણ માત્ર વહ્નિત્વમાં જ આવે. તેથી તાદશ-અનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ પણ વહ્નિત્વગતએકત્વ જ થશે. આમ, વહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતા-નિષ્ઠ-નિરૂપિતત્વસંબંધઅવચ્છિન્ન-અવચ્છેદકતાભિન્ન-અવચ્છેદકતાત્વનિષ્ઠ-અવચ્છેદકતાભિન્ન-અવચ્છેદકતાઅનિરૂપિતપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ વહ્નિત્વગત-એકત્વ જ થશે. તેથી સ્વનિષ્ઠ-નિરૂપિતત્વસંબંધઅવચ્છિન્ન-અવચ્છેદકતાભિન્ન-અવચ્છેદક-તાત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્નઅવચ્છેદકતાઅનિરૂપિતપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતા-અવચ્છેદકત્વસંબંધથી વહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતા વહ્નિત્વગતએકત્વમાં જ રહેશે.

य शो ल ता वि न श्री

तथा च तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगितायां निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वमेव स्यात् ।

अतः निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितारूपेण तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगिता धर्तुं न शक्यते ।

●

આમ, આ બે વાતને તો બદલી શકાય તેમ છે જ નહીં →

(૧) વહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતા સ્વનિષ્ઠ-નિરૂપિતત્વસંબંધઅવચ્છિન્ન-અવચ્છેદકતા-ભિન્ન-અવચ્છેદકતાત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્નઅવચ્છેદકતાઅનિરૂપિતપ્રતિયોગિતાનિરૂપક-પર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વસંબંધથી માત્ર વહ્નિત્વગતએકત્વમાં જ રહેશે. તથા

(૨) વહ્નિત્વગતએકત્વ સ્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદક-ધર્મશૂન્યત્વસંબંધથી વહ્નિત્વવૃત્તિઅવચ્છેદકતામાં અવૃત્તિ હોવા છતાં પણ મહાનસીયત્વવૃત્તિ-અવચ્છેદકતામાં વૃત્તિ જ છે. માટે, વહ્નિત્વગતએકત્વ સ્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકધર્મશૂન્યત્વસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાં વૃત્તિ જ કહેવાય, અવૃત્તિ નહીં.

જ્યારે આ બે વાતને બદલાવી શકાય તેમ નથી ત્યારે વહ્નિઅભાવ પણ લઈ નહીં જ શકાય. કારણ કે વહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતા સ્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકધર્મશૂન્યત્વસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાં વૃત્તિ એવા વહ્નિત્વગત-એકત્વમાં સ્વનિષ્ઠ-નિરૂપિતત્વસંબંધઅવચ્છિન્ન-અવચ્છેદકતાભિન્ન-અવચ્છેદકતાત્વનિષ્ઠ-અવચ્છેદકતાભિન્નઅવચ્છેદકતાઅનિરૂપિતપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદ-કત્વસંબંધથી રહે છે.

પરિષ્કાર મુજબ જે અભાવીયપ્રતિયોગિતા સ્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકધર્મશૂન્યત્વસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાં અવૃત્તિ એવા વહ્નિત્વગત-

एवं यत्प्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वं भवति सा प्रतियोगिता निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-भिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपिता न भवति, या च प्रतियोगिता निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगिता-वच्छेदकताऽनिरूपिता वर्तते तादृशप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं महानसीयत्व -वह्नित्वगतद्वित्वं नैव वर्तते, ततश्च निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ -प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रति-योगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं महानसीयत्व -वह्नित्वगतद्वित्वं नैव भवेत् ।

निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपित-प्रतियोगितारूपेण तादृशवह्न्यभावीयवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायाः एव ग्रहणसम्भवात्, तादृशवह्न्यभावीयवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितानिरूपक-पर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपविधया वह्नित्वगतैकत्वस्यैव प्राप्तेश्च पूर्वोक्तरीत्या निरूपितत्वसम्बन्धा-वच्छिन्न-तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्व-निष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयो-गितावच्छेदकरूपविधया वह्नित्वगतैकत्वमेव प्राप्यते, महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वं नैव प्राप्यते । अतः निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-स्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्व-निष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्य-नुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगिता वह्नित्वगतैकत्वे एव वर्तमाना भवेत्, महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वे नैव ।

●

એકત્વમાં સ્વનિષ્ઠ-નિરૂપિતત્વસંબંધઅવચ્છિન્ન-અવચ્છેદકતાભિન્ન-અવચ્છેદકતાત્વનિષ્ઠ-અવચ્છેદકતાભિન્નઅવચ્છેદકતાઅનિરૂપિતપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વ-સંબંધથી વૃત્તિ હોય તે જ અભાવ લઈ શકાય છે. સ્પષ્ટ છે કે વહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતા તાદશ ન હોવાથી વહ્નિઅભાવ લઈ નહીં શકાય. પૂર્વે જણાવ્યું તે મુજબ મહાનસીયવહ્નિઅભાવ

पूर्वञ्च यथा उपदर्शितं तथा वह्नित्वगतैकत्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्यत्वस्य साध्यतावच्छेदकतायां सत्त्वात् स्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्यत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतायामवृत्तिरूपविधया वह्नित्वगतैकत्वं नैव प्राप्यते, किन्तु महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वाऽवच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्यत्वस्य साध्यतावच्छेदकतायामसत्त्वात् स्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्यत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतायामवृत्तिरूपविधया महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वमेव प्राप्यते।

तथा च यद्रूपं (= महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वं) स्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्यत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतायामवृत्ति वर्तते तत्र निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-स्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगिता न वर्तते ।

य शो ल ता

यत्र च (= वह्नित्वगतैकत्वे) निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-स्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगिता अस्ति तद्रूपं स्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्यत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतायामवृत्ति नास्ति ।

अर्थाद् यद्रूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्यत्वं साध्यवच्छेदकतायां नास्ति तद्रूपं निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपित-

●

જ લેવો પડશે. કારણ કે મહાનસીયવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતા પૂર્વે જણાવેલ પદ્ધતિ મુજબ પરિષ્કારમાંથી પસાર થઈ શકે તેમ છે. તેનું અધિકરણ તજ્જ્ઞાનભિન્ન જ્ઞાન. તજ્જ્ઞાનત્વ હેતુ ત્યાં અવૃત્તિ.

વિ ન શ્રા

આ રીતે, **'महानसीयवह्निः अत्र वर्तते'** - **इत्येतज्ज्ञानम्, विषयितासम्बन्धेन महानसीयवह्निमत्, तज्ज्ञानत्वात्** - આ સ્થલમાં વહ્નિઅભાવ ન લઈ શકાતા અવ્યાપ્તિનિરાકરણ સારી રીતે થઈ શકે છે.

प्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं नैव भवति, निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशवह्न्य-भावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं यद्रूपमस्ति तद्रूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्यत्वाभावः साध्यतावच्छेदकतायां न भवति, यथा यन्महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्यत्वं साध्यतावच्छेदकतायां नास्ति तन्महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वं निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं न भवति, यच्च वह्नित्वगतैकत्वं निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं वर्तते तद्वह्नित्वगतैकत्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्यत्वाभावः साध्यतावच्छेदकतायां न वर्तते ।

इत्थञ्च स्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्यत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतायामवृत्ति यद् महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वरूपं तत्र निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-स्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-प्रतियोगिताऽवच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन वह्न्य-भावीयप्रतियोगितायाः अवर्तमानत्वाद् वह्न्यभावः धर्तुं न शक्यते, एतल्लक्षणानुसारेण साध्यतावच्छेदकताऽवृत्तिरूपवृत्तिप्रतियोगिताकाभावस्यैव ग्राह्यत्वात् ।

अतः महानसीयवह्न्यभावः प्रकृते ग्राह्यः । महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकता महानसीयत्वेऽपि वर्तते, वह्नित्वेऽपि वर्तते । तत्र यदि वह्नित्ववृत्तिताविशिष्टमहानसीयवह्न्यभावीय-प्रतियोगितावच्छेदकता गृह्यते तदा तादृशप्रतियोगितावच्छेदकतायाः केवलवह्नित्वे एव पर्याप्तत्वात् तादृशवह्नित्ववृत्तिताविशिष्ट-महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितानिरूपक-पर्याप्त्यनुयोगिता केवलवह्नित्वे एव भवेदिति तादृशवह्नित्ववृत्तिताविशिष्ट-महानसीयवह्न्यभावीय-प्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपं वह्नित्वगतैकत्वमेव

भवेत् । तादृशवह्नित्ववृत्तिताविशिष्टमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायाः अवच्छेदकधर्मविधया (१) वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्यम्, (२) महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगित्वम्, (३) (प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वञ्चैतत्त्रितयं प्राप्यते इति तादृशवह्नित्ववृत्तिताविशिष्टमहानसीय-वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायां निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशमहानसीय-वह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वम्, (प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वं वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्यनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वञ्च स्युः, तत्र वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्यनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृश-महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतारूपाऽपि नास्ति, (प्रतियोगिता) अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतारूपाऽपि नास्ति, किन्तु निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतातोऽपि (प्रतियोगिता)अवच्छेदक-तात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतातोऽपि च भिन्ना ।

यशोलता

अतः तादृशवह्नित्ववृत्तिताविशिष्टमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतानिष्ठप्रति-योगितायां निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठप्रतियोगिता-वच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नवह्नित्ववृत्तिता-वैशिष्ट्यनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वसत्त्वाद् निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशमहानसीय-वह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितारूपेण तादृशवह्नित्ववृत्तिता-विशिष्टमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता नैव धर्तुं शक्यते ।

अतः महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता एव ग्राह्या, तादृश-प्रतियोगिता तु महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायामपि वर्तते, वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगिता-वच्छेदकतायामपि वर्तते, इयञ्च महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगिता-वच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगिता निरूपितत्वसम्बन्धेन तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगित्वेन अवच्छेदकतात्वेन चैव अवच्छिन्ना, नान्येन केनचिदिति तादृशमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगितायां निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशमहान-सीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रति-

योगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितत्वं स्यादेव, तादृशप्रतियोगितायां निरूपितत्व-सम्बन्धावच्छिन्न-तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वस्य (प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वस्य चैव सत्त्वात् । तथा च निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपित-प्रतियोगितारूपेण तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगिता धर्तुं शक्यते ।

तादृशप्रतियोगिताश्रयीभूतमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगिता-वच्छेदकतोभयस्य महानसीयत्व-वह्नित्वोभयस्मिन्नेव पर्याप्तत्वात् तादृशनिरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगिताव-च्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वमेव भवेत्, तादृशमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपविधयाऽपि महान-सीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वस्यैव प्राप्तेः ।

य
शो
ल
ता

पूर्वोक्तरीत्या साध्यतावच्छेदकतायां महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपक-पर्याप्तिप्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्यत्वं नास्त्येव, अतः स्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रति-योगितावच्छेदकधर्मशून्यत्वसम्बन्धेन महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वं साध्यतावच्छेदकतायां वृत्ति नैव भवेदिति स्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्यत्वसम्बन्धेन साध्यता-वच्छेदकतायामवृत्तिरूपविधया महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वं धर्तुं शक्यते ।

इत्थञ्च यद्रूपं (= महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वं) निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशमहानसीय-वह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रति-योगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं वर्तते तद्रूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्यत्वं तादृशसाध्यतावच्छे-दकतायां नास्त्येव, यद्रूपा(= महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वा)वच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्ति-प्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्यत्वं साध्यतावच्छेदकतायां नास्ति तदेव रूपं (= महानसीयत्व

-वह्नित्वगतद्वित्वमेव) निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ -प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-प्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं वर्तते एव ।

तथा च स्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्यत्वसम्बन्धेन साध्यता-वच्छेदकतायामवृत्तिमहानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वरूपे निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशमहानसीय-वह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रति-योगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगिता-वच्छेदकत्वसम्बन्धेन तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगिता वर्तते इति तादृशमहानसीयवह्न्यभावः साध्यतावच्छेदकताऽवृत्तिरूपवृत्तिप्रतियोगितानिरूपकः एव भवेदिति तादृशो महानसीयवह्न्यभावः धर्तुं शक्यते, तदधिकरणम् 'अत्र महानसीयवह्निः' - इत्येतज्ज्ञानातिरिक्तं सर्वम्, तादृशज्ञाने महानसीयवह्नेः विषयत्वात्, तादृशज्ञानातिरिक्ते च तज्ज्ञानत्वहेतुरवृत्तिरेवेति लक्षणसमन्वयात् कुतोऽव्याप्त्याशङ्काऽपि ?

य
शो
ल
ता

एवं प्रकृतस्थल एव तार्णमहानसीयवह्न्यभावमादायाऽपि अव्याप्तिः नैव स्यात् । तथा हि - यदि तार्णमहानसीयवह्न्यभावः ग्राह्यः तदा स्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगिता-वच्छेदकधर्मशून्यत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतायामवृत्तिरूपे निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-स्वनिष्ठ -प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रति-योगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन तादृशतार्ण-महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगिता वर्तमाना भवेत्, यद्वा यद्रूपे निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-स्वनिष्ठ -प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रति-योगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन तादृशतार्ण-महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगिता वर्तते तद्रूपं स्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगिताव-च्छेदकधर्मशून्यत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतायामवृत्ति भवेत् तदावश्यकम् ।

अर्थात्, निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशतार्णमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठप्रति-योगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगिता-वच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं यद् भवेत् तद्रूपावच्छिन्ना-

नुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्यत्वाभावः साध्यतावच्छेदकतायां भवेत्, यद्वा यद्रूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्यत्वाभावः साध्यतावच्छेदकतायां वर्तते तद्रूपं निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशतार्णमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं भवेत् तदावश्यकम् ।

तादृशतार्णमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकता तार्णत्वे महानसीयत्वे वह्नित्वे च वर्तते, तत्र यदि महानसीयत्ववह्नित्वोभयवृत्तिताविशिष्टतादृशतार्णमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकता गृह्यते तदा तादृशमहानसीयत्व-वह्नित्वोभयवृत्तिताविशिष्टतादृशतार्णमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वमेव भवेत्, यतः तादृशतार्णमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतायाः तार्णत्वे महानसीयत्वे वह्नित्वे च वर्तमानत्वेऽपि महानसीयत्व-वह्नित्वोभयवृत्तिताविशिष्टप्रतियोगितावच्छेदकतायाः महानसीयत्वे वह्नित्वे चैव पर्याप्तत्वात् तादृशतार्णमहानसीयवह्न्यभावीयमहानसीयत्व-वह्नित्वोभयवृत्तिताविशिष्टप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगिता महानसीयत्व-वह्नित्वोभयस्मिन्नेव भवेत्, ततश्च महानसीयत्व-वह्नित्वोभयवृत्तिताविशिष्टतादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वमेव भवेत् ।

यशोलता

यदि च तादृशतार्णमहानसीयवह्न्यभावीयमहानसीयत्व-वह्नित्वोभयवृत्तिताविशिष्टप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशतार्णमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितारूपेण धर्तुं शक्यते तदा तादृशतार्णमहानसीयवह्न्यभावः धर्तुं शक्यते, यतः तादृशतार्णमहानसीयवह्न्यभावीयमहानसीयत्व-वह्नित्वोभयवृत्तिताविशिष्ट-प्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपविधया महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वस्य प्राप्तेः तादृशतार्णमहानसीयवह्न्यभावीयमहानसीयत्व-वह्नित्वोभयवृत्तिताविशिष्ट-प्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायाः निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशतार्णमहानसीयवह्न्यभावीय-प्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-

भिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितारूपेण ग्रहणसम्भवे तादृशनिरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तार्णमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्व-निष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगिता-वच्छेदकं रूपमपि महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वमेव भवेत्, महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वावच्छिन्नानु-योगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितावच्छेदकधर्मविधया पूर्वोक्तरीत्या साध्यतावच्छेदकतात्वस्य प्राप्ति-सम्भवात् तादृशमहानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितावच्छेदक-धर्मशून्यत्वं साध्यतावच्छेदकतायां न सम्भवतीति स्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगिता-वच्छेदकधर्मशून्यत्वसम्बन्धेन तादृशमहानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वं साध्यतावच्छेदकतायां वृत्ति नैव भवेत् । अतः स्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्यत्वसम्बन्धेन साध्यता-वच्छेदकतायामवृत्तिरूपविधया तादृशमहानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वं ग्रहीतुं शक्यते ।

पूर्वोक्तरीत्या च निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशतार्णमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियो-गितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपविधया महानसीयत्व-वह्नित्व-गतद्वित्वप्राप्तौ तादृशतार्णमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगिता निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-स्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगिता-वच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन महानसीयत्व-वह्नित्व-गतद्वित्वे वर्तमाना भवेदेव, इदमेव महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वं स्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपक-पर्याप्तिप्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्यत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतायामवृत्ति वर्तते इति तादृशतार्ण-महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितायाः स्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितावच्छेदकधर्म-शून्यत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतायामवृत्ति यद् महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वरूपं तत्र निरूपितत्व-सम्बन्धावच्छिन्नस्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगिता-वच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन वर्तमानत्वात् साध्यतावच्छेदकताऽवृत्तिरूपवृत्तित्वं तादृशतार्णमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितायां स्यादेवेति तादृशप्रतियोगितानिरूपकः तादृशतार्णमहानसीयवह्न्यभावः धर्तुं शक्यः स्यात्, तदधि-करणञ्च 'अत्र महानसीयवह्निः'- इत्येतज्ज्ञानम्, तत्र तार्णमहानसीयवह्नेरविषयत्वात्, तत्र च तज्ज्ञानत्वहेतोः वृत्तितया लक्षणाऽसमन्वयात् स्यादेवाऽव्याप्तिः ।

किन्तु महानसीयत्व-वह्नित्ववृत्तिताविशिष्टतादृशतार्णमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगिताव-च्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता निरूपितत्वसम्बन्धाऽवच्छिन्न-तादृशतार्णमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगिता-निष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-प्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितारूपेण धर्तुमेव न शक्यते, तादृशमहानसीयत्व-वह्नित्वो-भयवृत्तिताविशिष्टतार्णमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायाः निरूपितत्व-सम्बन्धावच्छिन्न-तादृशतार्णमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतया निरूपितत्वात्, अर्थाद् निरूपितत्वसम्बन्धेन तादृशतार्णमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगित्वेन अवच्छेदकतात्वेन तदितरेण चाऽवच्छिन्नत्वात्, यतः महानसीयत्व-वह्नित्वोभयवृत्तिताविशिष्टतादृशतार्णमहानसीयवह्न्यभावीय-प्रतियोगितावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता निरूपितत्वसम्बन्धेन तादृशतार्णमहानसीयवह्न्यभावीय-प्रतियोगित्वेन अवच्छेदकतात्वेन महानसीयत्व-वह्नित्वोभयवृत्तितावैशिष्ट्येन चावच्छिन्ना ।

ततश्च तादृशतार्णमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकता या महानसीयत्व-वह्नित्वोभय-वृत्तिताविशिष्टा तद्वृत्तिप्रतियोगितायां निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशतार्णमहानसीयवह्न्यभावीय-प्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वम्, (प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगिता-वच्छेदकतानिरूपितत्वं वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्यनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वञ्च वर्तन्ते। तत्र वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्यनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशतार्णमहा-नसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतातोऽपि भिन्ना, (प्रतियोगिता)अवच्छेद-कतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतातोऽपि च भिन्ना ।

य शो ल ता

ततश्च तादृशतार्णमहानसीयवह्न्यभावीयमहानसीयत्व-वह्नित्वोभयवृत्तिताविशिष्टप्रतियोगिता-वच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायां निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशतार्णमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगिता-निष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-महानसीयत्व-वह्नित्वोभयवृत्तितावैशिष्ट्यनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वस्य सत्त्वाद् निरूपितत्व-सम्बन्धावच्छिन्न-तादृशतार्णमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न -(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपित-प्रतियोगितारूपेण तादृशतार्णमहानसीयवह्न्यभावीयमहानसीयत्व-वह्नित्वोभयवृत्तिताविशिष्ट-

प्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता धर्तुं नैव शक्यते ।

किन्तु तादृशतार्णमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकता एव ग्राह्या या तार्णत्वेऽपि अस्ति, महानसीयत्वेऽपि अस्ति, वह्नित्वेऽपि अस्ति, एतादृशतार्णत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतात्रितयवृत्तिप्रतियोगिता निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशतार्णमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकता-भिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपित-प्रतियोगितारूपेण धर्तुं शक्यते, यतः तादृशतार्णमहानसीयवह्न्यभावीयतार्णत्वनिष्ठप्रतियोगिता-वच्छेदकता-महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतात्रितयवृत्ति-प्रतियोगिता तादृशतार्णमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगित्वेन अवच्छेदकतात्वेन चैवाऽवच्छिन्ना, नान्येन केनचिदिति तादृशतार्णमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्रितयवृत्तिप्रतियोगितायां निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशतार्णमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकता-निरूपितत्वं (प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वं चैव वर्तते, नैतद्-भिन्नावच्छेदकतानिरूपितत्वम् ।

अतः तादृशतार्णमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्रितयवृत्तिप्रतियोगितायां निरूपि-तत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशतार्णमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितत्वसत्त्वाद् निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशतार्णमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकता-भिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपित-प्रतियोगितारूपेण तादृशतार्णमहानसीयवह्न्यभावीयतार्णत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-महानसीयत्व-निष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतात्रितयवृत्तिप्रतियोगिता धर्तुं शक्यते।

एतत्प्रतियोगिताश्रयीभूता या तार्णत्वनिष्ठा प्रतियोगितावच्छेदकता, या महानसीयत्वनिष्ठा प्रतियोगितावच्छेदकता या च वह्नित्वनिष्ठा प्रतियोगितावच्छेदकता एतत्त्रितयस्य पर्याप्तिसम्बन्धेन अधिकरणविधया तार्णत्व-महानसीयत्व-वह्नित्वत्रितयमेव प्राप्यते, न केवलतार्णत्वम्, केवल-महानसीयत्वं केवलवह्नित्वं वा, तथा च तादृशतार्णमहानसीयवह्न्यभावीयतार्णत्वनिष्ठप्रतियोगिता-वच्छेदकता-महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतात्रितयवृत्ति-

प्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगिता तार्णत्व-महानसीयत्व-वह्नित्वत्रितयस्मिन् एव भवेत्, तादृश-तार्णमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्रिकवृत्तिप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगिताव-च्छेदकं रूपं तार्णत्व-महानसीयत्व-वह्नित्वगतत्रित्वमेव प्राप्यते ।

एतादृशतार्णमहानसीयवह्न्यभावीयतार्णत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-महानसीयत्वनिष्ठप्रति-योगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतात्रितयवृत्तिप्रतियोगितायाः निरूपितत्वसम्ब-न्धावच्छिन्न-तादृशतार्णमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रति-योगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपित-प्रति-योगितारूपेण ग्राह्यत्वाद् निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशतार्णमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगिता-निष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-प्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं तार्णत्व-महा-नसीयत्व-वह्नित्वगतत्रित्वमेव भवेत्, न तु महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वम्, अतः तादृशतार्णमहान-सीयवह्न्यभावीयप्रतियोगिता निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-स्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपित-प्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वे नैव, तार्णत्व -महानसीयत्व-वह्नित्वगतत्रित्वे एव वर्तमाना भवेत् ।

य शो ल ता

तार्णत्व-महानसीयत्व-वह्नित्वगतत्रित्वावच्छिन्ना हि अनुयोगिता तार्णत्वे महानसीयत्वे वह्नित्वे चैव भवेत्, तार्णत्व-महानसीयत्व-वह्नित्वनिष्ठानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगिता तु तार्णत्व -महानसीयत्व-वह्नित्वेषु पर्याप्तिसम्बन्धेन वर्तमानायां साध्यतावच्छेदकतायामेव भवेत् । प्रकृते साध्यतावच्छेदकता तु पर्याप्तिसम्बन्धेन महानसीयत्व-वह्नित्वयोरेव वर्तते इति साध्यतावच्छेदकता-निष्ठप्रतियोगिता तार्णत्व-महानसीयत्व-वह्नित्वगतत्रित्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-प्रतियोगितारूपा नैव भवति, किन्तु महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-प्रतियोगितारूपा एव भवति, या तार्णमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकता सा तु पर्याप्ति-सम्बन्धेन तार्णत्वे महानसीयत्वे वह्नित्वे चैव वर्तते इति तार्णत्व-महानसीयत्व-वह्नित्वपर्याप्तावच्छेद-कताविधया तादृशतार्णमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकता एव धर्तुं शक्यते, नैव साध्यता-वच्छेदकतेति तार्णत्व-महानसीयत्व-वह्नित्वगतत्रित्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगिता

तार्णत्व-महानसीयत्व-वह्नित्वपर्याप्ततादृशतार्णमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतायामेव भवेत्, न तु महानसीयत्व-वह्नित्वपर्याप्तसाध्यतावच्छेदकतायाम् ।

तथा च तादृशतार्णत्व-महानसीयत्व-वह्नित्वगतत्रित्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्ति-प्रतियोगितावच्छेदकधर्मविधया तादृशतार्णमहानसीयवह्न्यभावीयतार्णत्व-महानसीयत्व-वह्नित्वत्रितय-पर्याप्तप्रतियोगितावच्छेदकतायां वर्तमानं निरूपितत्वसम्बन्धेन तादृशतार्णमहानसीयवह्न्यभावीय-प्रतियोगितत्वं (प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वञ्चेत्युभयमेव लभ्यते । साध्यतावच्छेदकतायां तु निरूपि-तत्वसम्बन्धेन तादृशतार्णमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगित्वमपि न वर्तते, (प्रतियोगिता)अवच्छेद-कतात्वमपि न विद्यते इति साध्यतावच्छेदकता तादृशतार्णत्व-महानसीयत्व-वह्नित्वगतत्रित्वाव-च्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितावच्छेदकतादृशतार्णमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगित्वा-वच्छेदकतात्वोभयशून्या एव ।

यशोलता

यदि तादृशतार्णत्व-महानसीयत्व-वह्नित्वगतत्रित्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगिता (साध्यतावच्छेदकतायाः तार्णत्व-महानसीयत्व-वह्नित्वत्रितयस्मिन् पर्याप्ततया) साध्यतावच्छेदकतायां भवेत्, तदा तादृशतार्णत्व-महानसीयत्व-वह्नित्वगतत्रित्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियो-गितावच्छेदकधर्मः साध्यतावच्छेदकतायां वर्तमानः साध्यतावच्छेदकतात्वादिलक्षणः भवेदिति साध्यतावच्छेदकता तादृशतार्णत्व-महानसीयत्व-वह्नित्वगतत्रित्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्ति-प्रतियोगितावच्छेदकधर्मसाध्यतावच्छेदकतात्वविशिष्टा एव भवेत्, न तु तादृशतार्णत्व-महानसीयत्व -वह्नित्वगतत्रित्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्या ।

किन्तु पूर्वोक्तरीत्या साध्यतावच्छेदकता न तार्णत्व-महानसीयत्व-वह्नित्वेषु पर्याप्ता, किन्तु तार्णमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकता एव तेषु पर्याप्ता इति साध्यतावच्छेदकतायां तादृशतार्णत्व-महानसीयत्व-वह्नित्वगतत्रित्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगिता नैव भवेत्, किन्तु तार्णमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतायामेव तादृशप्रतियोगिता भवेदिति साध्यता-वच्छेदकतावृत्तिसाध्यतावच्छेदकतात्वं = निरूपितत्वसम्बन्धेन साध्यत्वम्, अवच्छेदकतात्वञ्चोभयं न तार्णत्व-महानसीयत्व-वह्नित्वगतत्रित्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितावच्छेदकतया लभ्यते, किन्तु तादृशतार्णमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतायां वर्तमानं प्रतियोगिता-वच्छेदकतात्वम् = निरूपितत्वसम्बन्धेन तादृशतार्णमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगिता (प्रतियोगिता-)

अवच्छेदकतात्वञ्चोभयमेव तादृशप्रतियोगितावच्छेदकधर्मविधया लभ्यते इति साध्यतावच्छेदकता तार्णत्व-महानसीयत्व-वह्नित्वगतत्रित्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितावच्छेदकधर्म-शून्या एव भवेत्, तादृशतार्णमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकता एव तादृशप्रतियोगिता-वच्छेदकधर्मविशिष्टा भवेत् ।

अतः स्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्यत्वसम्बन्धेन तादृश-तार्णमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतायां तार्णत्व-महानसीयत्व-वह्नित्वगतत्रित्वमवृत्ति नैव भवेत्, किन्तु तादृशाभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतायां तादृशसम्बन्धेन तार्णत्व-महानसीयत्व-वह्नित्वगतत्रित्वं वृत्ति एव भवेत् । स्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितावच्छेदकधर्म-शून्यत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतायामवृत्तिरूपविधया तार्णत्व-महानसीयत्व-वह्नित्वगतत्रित्वं नैव लभ्यते । साध्यतावच्छेदकता हि महानसीयत्व-वह्नित्वोभयस्मिन् पर्याप्त्या वर्तते इति साध्यता-वच्छेदकतायां महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगिता भवेत्, अतः साध्यतावच्छेदकतावृत्तिसाध्यतावच्छेदकतात्वमर्थाद् निरूपितत्वसम्बन्धेन साध्यत्वमवच्छे-दकतात्वञ्च तादृशमहानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगिता-वच्छेदकधर्मविधया प्राप्येते इति साध्यतावच्छेदकता महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वावच्छिन्नानुयोगिता-निरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितावच्छेदकधर्मविशिष्टा एव भवेत्, न तु महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वा-वच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्या इति महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वं स्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्यत्वसम्बन्धेन साध्यता-वच्छेदकतायामवृत्ति एव भवेत्, न तु वृत्ति ।

तथा च स्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्यत्वसम्बन्धेन साध्यता-वच्छेदकतायामवृत्तिरूपविधया महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वमेव प्राप्यते, न तु तार्णत्व-महानसीयत्व -वह्नित्वगतत्रित्वम् । पूर्वोक्तरीत्या निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशतार्णमहानसीयवह्न्यभावीय-प्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-भिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं महानसीयत्व -वह्नित्वगतद्वित्वं नैव भवति, तार्णत्व-महानसीयत्व-वह्नित्वगतत्रित्वमेव भवति, अतः निरूपितत्व-सम्बन्धावच्छिन्न-(तादृशतार्णमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगिता = स्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-

भिन्न(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन तादृशतार्णमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगिता केवलतार्णत्व-महानसीयत्व-वह्नित्वगतत्रित्वे एव वर्तते, न तु महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वे ।

तथा च यन्महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्यत्वं साध्यतावच्छेदकतायां नास्ति, तादृशमहानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वं निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशतार्णमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं न भवति, निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशतार्णमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं यत् तार्णत्व-महानसीयत्व-वह्नित्वगतत्रित्वं वर्तते, तादृशतार्णत्व-महानसीयत्व-वह्नित्वगतत्रित्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्यत्वं साध्यतावच्छेदकतायामस्ति ।

अर्थात् स्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्यत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतायामवृत्ति यद् महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वं तत्र निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-स्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन तादृशतार्णमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगिता नैव वर्तते । स्वनिष्ठ-निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न -(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन तार्णत्व-महानसीयत्व-वह्नित्वगतत्रित्वरूपे तादृशतार्णमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगिता वर्तते, तत् तार्णत्व-महानसीयत्व-वह्नित्वगतत्रित्वं स्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्यत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतायामवृत्ति नास्ति ।

इत्थञ्च स्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्यत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतायामवृत्तिमहानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वरूपे निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-स्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगिता-

वच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन तादृशतार्णमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितायाः अवर्तमानत्वात् साध्यतावच्छेदकताऽवृत्तिरूपवृत्तिप्रतियोगितानिरूपकाभावविधया तादृशतार्णमहानसीयवह्न्यभावः धर्तुं नैव शक्यते । ततः कुतः तमादायाऽव्याप्तिः ?

किन्तु पूर्वोक्तरीत्या स्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्यत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतायामवृत्तिमहानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वरूपे निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-स्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितायाः एव वृत्तित्वात् तादृशमहानसीयवह्न्यभावः एव धर्तुं शक्यते । 'अत्र महानसीयवह्निः' - इत्येतज्ज्ञाने तादृशमहानसीयवह्न्यभावः नैव वर्तते, तादृशज्ञाने महानसीयवह्नेः विषयत्वात् । तथा च तादृशज्ञानभिन्नाधिकरणे तज्ज्ञानत्वहेतोरवृत्तित्वाद् लक्षणसमन्वयान्नैव स्याद् अव्याप्तिः ।

तथा च स्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतायामवृत्ति यद्रूपं तत्र निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-स्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता) अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन वर्तमानप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः - इत्येवं लक्षणाङ्गीकारे 'पर्वतो वह्निमान् धूमाद्' - इत्यत्र 'अत्र महानसीयवह्निः' - इत्येतज्ज्ञानं विषयितासम्बन्धेन महानसीयवह्निमत्, तज्ज्ञानत्वाद् - इत्यत्र च नैवाऽस्ति अव्याप्तिः इति निर्दुष्टमेतल्लक्षणम्, गुरुधर्मस्य प्रतियोगितावच्छेदकतानङ्गीकारेऽपि नास्ति काऽप्यापत्तिः, नैवाऽस्ति पूर्वोक्तदोषप्रसङ्गश्चेति ।

अथ पर्वतो वह्निमान् धूमाद् - इत्यत्र महानसीयवह्न्यभावमादाय नास्ति अव्याप्तिः - इति स्वीकृतम् । किन्तु 'अत्र महानसीयवह्निः'- इत्येतज्ज्ञानं विषयितासम्बन्धेन महानसीयवह्निमत्, तज्ज्ञानत्वाद् - इत्यत्र वह्न्यभावमादायाऽव्याप्तिः स्यादेव । तथा हि - 'स्वावच्छिन्नानुयोगिता-

●

પ્રશ્ન :- અરે ભાઈ ! કેમ વહ્નિઅભાવ લઈ નહીં શકાય ? લઈ જ શકાશે. જુઓ - તમે બે વિકલ્પ આપ્યા હતા. બેમાંથી કોઈ એક વિકલ્પ સાકાર થાય તો જ વહ્નિઅભાવ લઈ શકાય તેમ છે -

निरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्यत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकताऽवृत्तिरूपवृत्तिप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः (अभिप्रेताऽभावीयप्रतियोगितायां रूपवृत्तित्वं च निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-स्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन)' - इत्येवं लक्षणाऽनुसारेण उक्तस्थले यदि वह्न्यभावः ग्राह्यः तदा -

यशोलता

(१) स्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्यत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतायामवृत्तिरूपे वह्न्यभावीयप्रतियोगिता निरूपितसम्बन्धावच्छिन्न-स्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन वर्तमाना भवेत्, तदावश्यकम्।

यद्वा (२) तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगिता निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-स्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन यद्रूपे वर्तते तद्रूपं स्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्यत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतायामवृत्ति भवेत् तदावश्यकम् ।

●

(૧) જો વહ્નિત્વગતએકત્વ સ્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકધર્મશૂન્યત્વસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાં અવૃત્તિ થઈ જાય તો વહ્નિઅભાવ લઈ શકાય. અથવા તો

(૨) જો મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વમાં વહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતા સ્વનિષ્ઠ-નિરૂપિતત્વસંબંધઅવચ્છિન્નઅવચ્છેદકતાભિન્ન-અવચ્છેદકતાત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્નઅવચ્છેદકતાઅનિરૂપિતપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વસંબંધથી રહી જાય.

વિનમ્રા

અમે તમને પ્રથમ વિકલ્પ સાકાર કરી આપીએ - પ્રથમ વિકલ્પ પ્રમાણે વહ્નિત્વગત-એકત્વને સ્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકધર્મશૂન્યત્વસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાં અવૃત્તિ કરવાનું છે. અવૃત્તિ = વૃત્તિત્વનો અભાવ. મતલબ કે સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાનિરૂપિતવૃત્તિત્વનો અભાવ વહ્નિત્વગતએકત્વમાં રાખવાનો છે. અને તે રહી જશે.

પૂર્વે તમે જ બતાવ્યું તેમ સ્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિપ્રતિયોગિતા-

तत्र निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकता-भिन्न(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपित-प्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं तु वह्नित्वगतैकत्वमेव वर्तते इति निश्चितम् । ततः यदि स्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्यत्वसम्बन्धेन वह्नित्वगतैकत्वं साध्यतावच्छेदकतायामवृत्ति भवेत् तदा तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितायां साध्यतावच्छेदकता-वृत्तिरूपवृत्तित्वमनाविलम् । वह्नित्वगतैकत्वावच्छिन्नानुयोगिता केवलवह्नित्वे एव वर्तमाना भवेत्, तादृशवह्नित्वगतैकत्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगिता वह्नित्वे पर्याप्तं यत् तत्रैव भवेत्, साध्यतावच्छेदकता वह्नित्वे न पर्याप्ता इति वह्नित्वगतैकत्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपक-पर्याप्ति-प्रतियोगिता साध्यतावच्छेदकतायां नैव भवेत्, किन्तु तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगिता-वच्छेदकतायाः केवलवह्नित्वे एव पर्याप्तत्वात् तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्ति-प्रतियोगिता वह्नित्वगतैकत्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितारूपा भवितुमर्हति इति भवता प्रतिपादितम्, किन्तु तन्न सम्पूर्णसत्यम्, अपि तु अर्धसत्यम्, यतः साध्यतावच्छेदकता प्रकृते महानसीयत्वनिष्ठा वह्नित्वनिष्ठा च वर्तते ।

●

અવચ્છેદકધર્મશૂન્યત્વસંબંધથી વહ્નિત્વગતએકત્વ મહાનસીયત્વવૃત્તિઅવચ્છેદકતામાં રહે છે અને વહ્નિત્વવૃત્તિઅવચ્છેદકતામાં નથી રહેતું. મતલબ કે વહ્નિત્વગતએકત્વમાં વૃત્તિતા પણ રહેલ છે, વૃત્તિતાનો અભાવ પણ રહેલ છે.

જેમ ઝાડ ઉપર વાંદરો ડાળીમાં બેઠો હોય, મૂળમાં તો વાંદરો ન હોય. માટે, વૃક્ષ ઉપર કપિસંયોગ પણ છે અને કપિસંયોગાભાવ પણ છે. શાખાઅવચ્છેદેન વૃક્ષમાં કપિસંયોગ કહેવાય તો મૂલઅવચ્છેદેન કપિસંયોગાભાવ કહેવાય. તે જ રીતે વહ્નિત્વવૃત્તિઅવચ્છેદકતા-નિરૂપિતવૃત્તિતાનો અભાવ વહ્નિત્વગતએકત્વમાં રહે તથા મહાનસીયત્વવૃત્તિઅવચ્છેદકતા-નિરૂપિતવૃત્તિતા વહ્નિત્વગતએકત્વમાં રહે. આ રીતે, વહ્નિત્વગતએકત્વમાં (ભિન્ન-ભિન્ન) સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાની અપેક્ષાએ વૃત્તિતા પણ રહે, વૃત્તિતાઅભાવ પણ રહે.

જેમ વૃક્ષને કપિસંયોગાભાવવિશિષ્ટ કહી શકાય તેમ વહ્નિત્વગતએકત્વને પણ વૃત્તિતાઅભાવવિશિષ્ટ કહી જ શકાય ને ! આ રીતે, સ્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકધર્મશૂન્યત્વસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાનિરૂપિતવૃત્તિતાઅભાવ-વિશિષ્ટ વહ્નિત્વગતએકત્વ થઈ ગયું. પ્રથમ વિકલ્પ સાકાર થઈ ગયો. હવે, વહ્નિઅભાવ

महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता च परस्परं भिन्ना इति प्रकृते साध्यतावच्छेदकता या वह्नित्वे वर्तते सा केवलवह्नित्वे एव पर्याप्ता, या च महानसीयत्वे वर्तमाना साध्यतावच्छेदकता सा केवलमहानसीयत्वे एव पर्याप्ता, सामान्येन साध्यतावच्छेदकता महानसीयत्व-वह्नित्वोभयस्मिन्नेव पर्याप्ता ।

यथा देवदत्त-यज्ञदत्त-चैत्र-मैत्रलक्षणपुरुषचतुष्टयमेव यदा शिबिकावहने प्रत्यलं तदा शिबिकावहनशक्तिः तादृशपुरुषचतुष्टये एव पर्याप्ता भवति, किन्तु देवदत्तादिषु प्रत्येकमपि शिबिकावहनशक्तिः समवायेन वर्तते, तत्तद्देवदत्तादिवर्तमाना शिबिकावहनशक्तिः तत्तद्देवदत्तादिषु एव पर्याप्ता। तथा चैवं फलितम् -

→ शिबिकावहनशक्तिः सामान्येन चतुर्षु पुरुषेषु पर्याप्ता,

→ प्रत्येकमपि तादृशी शक्तिः समवायेन वर्तते,

→ तत्तद्देवदत्तादिपुरुषवृत्तिशक्तिः तत्तद्देवदत्तादिषु एव पर्याप्ता ।

तथा प्रकृतेऽपि साध्यतावच्छेदकता सामान्येन महानसीयत्व-वह्नित्वोभयस्मिन्नेव पर्याप्ता अस्ति, महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता च प्रतिस्वं महानसीयत्वे वह्नित्वे चैव पर्याप्ता भवति । तथा चैवं फलति -

→ साध्यतावच्छेदकता महानसीयत्व-वह्नित्वोभयस्मिन् पर्याप्तिसम्बन्धेन वर्तते,

→ प्रत्येकमपि तादृशसाध्यतावच्छेदकता स्वरूपेण वर्तते,

→ तत्र तत्र महानसीयत्वादौ वृत्तिः साध्यतावच्छेदकता तत्तन्महानसीयत्वादिषु एव पर्याप्ता वर्तते ।

●

લઈ શકાશે.

કારણ કે પૂર્વે બતાવી ગયા તે મુજબ વહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાનિષ્ઠ-નિરૂપિતત્વસંબંધ-અવચ્છિન્ન-અવચ્છેદકતાભિન્ન-અવચ્છેદકતાત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્નઅવચ્છેદકતાઅનિરૂપિત-પ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ વહ્નિત્વગતએકત્વ થતું હોવાથી સ્વનિષ્ઠ-નિરૂપિતત્વસંબંધઅવચ્છિન્ન-અવચ્છેદકતાભિન્ન-અવચ્છેદકતાત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્ન-અવચ્છેદકતાઅનિરૂપિતપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વસંબંધથી વહ્નિ-અભાવીયપ્રતિયોગિતા વહ્નિત્વગતએકત્વમાં રહે છે.

તથા આ વહ્નિત્વગતએકત્વ સ્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિપ્રતિયોગિતા-

तथा च महानसीयत्ववृत्तिसाध्यतावच्छेदकता महानसीयत्वे पर्याप्ता भवेत्, वह्नित्ववृत्तिसाध्यतावच्छेदकता वह्नित्वे पर्याप्ता भवेत् । ततश्च वह्नित्वे एव पर्याप्तायां तादृशवह्नित्ववृत्तिसाध्यतावच्छेदकतायां तादृशवह्नित्वगतैकत्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगिता भवेदेव । वह्नित्ववृत्तिसाध्यतावच्छेदकतायां वर्तमानायाः तादृशवह्नित्वगतैकत्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितायाः अवच्छेदकधर्मविधया तादृशवह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावृत्ति तद्व्यक्तित्वमेव भवेत्, वह्नित्ववृत्तिसाध्यतावच्छेदकतायाः एकत्वेन तद्वृत्तिप्रतियोगितावच्छेदकतायाः साध्यतावच्छेदकतात्वाऽपेक्षया लघुभूते अतिप्रसङ्गाद्यनापादके च तद्व्यक्तित्वे एव कल्पनीयत्वात् । तादृशवह्नित्ववृत्तिताविशिष्टसाध्यतावच्छेदकतायां तद्व्यक्तित्वं भवेदेव, वह्नित्ववृत्तिताविशिष्टसाध्यतावच्छेदकता न हि शुद्धसाध्यतावच्छेदकतातोऽतिरिक्ता इति साध्यतावच्छेदकतायामपि तद्व्यक्तित्वं वह्नित्वगतैकत्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितावच्छेदकं वर्तते एव । तथा च वह्नित्वगतैकत्वं स्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्यत्वसम्बन्धेन महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायां वृत्ति भवेत्, वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायाञ्च अवृत्ति भवेदिति, वह्नित्वगतैकत्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितावच्छेदकधर्मस्य वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायां सत्त्वात्, महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायामसत्त्वात् ।

●

અવચ્છેદકધર્મશૂન્યત્વસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાં અવૃત્તિ (= વૃત્તિતાઅભાવવિશિષ્ટ) છે. આમ, સ્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકધર્મશૂન્યત્વસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાં વૃત્તિતાઅભાવવિશિષ્ટ = અવૃત્તિ એવા વહ્નિત્વગતએકત્વરૂપમાં વહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતા સ્વનિષ્ઠ-નિરૂપિતત્વસંબંધઅવચ્છિન્ન-અવચ્છેદકતાભિન્ન-અવચ્છેદકતાત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્નઅવચ્છેદકતાઅનિરૂપિતપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વસંબંધથી રહી જશે.

તમારા પરિષ્કાર મુજબ જે અભાવીયપ્રતિયોગિતા સ્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકધર્મશૂન્યત્વસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાં અવૃત્તિ રૂપમાં સ્વનિષ્ઠ-નિરૂપિતત્વસંબંધઅવચ્છિન્ન-અવચ્છેદકતાભિન્ન-અવચ્છેદકતાત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્નઅવચ્છેદકતાઅનિરૂપિતપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વસંબંધથી રહેતી હોય તે જ અભાવ લઈ શકાય. વહ્નિઅભાવ પણ તાદૃશ જ છે. માટે, વહ્નિઅભાવ લઈ શકાશે. '**महानसीयवह्निः अत्र वर्तते**' - આ જ્ઞાનમાં વહ્નિ તો જણાતો જ નથી. માટે,

तथा च अवृत्तित्वम् = वृत्तित्वाभावः, तादृशवह्नित्वगतैकत्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितावच्छेदकधर्मस्य साध्यतावच्छेदकतायां सत्त्वाद् वह्नित्वगतैकत्वं स्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्यत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतायां वृत्ति नैव भवेत्, वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायां यथा वह्नित्वगतैकत्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितावच्छेदकधर्मविधया वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावृत्तितद्व्यक्तित्वस्यैव प्राप्तेः स्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्यत्वसम्बन्धेन वह्नित्वगतैकत्वं वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायां नैव वर्तते, तथा केवलसाध्यतावच्छेदकतायामपि तादृशवह्नित्वगतैकत्वं स्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्यत्वसम्बन्धेन वर्तमानं नैव स्यात्, शुद्धसाध्यतावच्छेदकतायाः वह्नित्ववृत्तिताविशिष्टसाध्यतावच्छेदकतातोऽभिन्नत्वात्, विशिष्टं शुद्धान्नातिरिच्यते इति न्यायस्यात्र जागरुकत्वात् ।

तथा च स्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्यत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतायामवृत्तिरूपविधया तादृशमहानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्ववद् वह्नित्वगतैकत्वमपि धर्तुं शक्यते, तादृशनिरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-वह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं वह्नित्वगतैकत्वमेवाऽस्ति । ततश्च स्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्यत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतायामवृत्तिवह्नित्वगतैकत्वरूपे निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-स्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)-अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितायाः वर्तमानत्वात् तादृशवह्न्यभावः धर्तुं शक्यते, तदधिकरणम् 'अत्र महानसीयवह्निः'- इत्येतज्ज्ञानम्, तज्ज्ञानत्वहेतुश्च तत्र वृत्तिरिति लक्षणाऽसमन्वयात् स्यादेवाऽव्याप्तिः ***इति चेत् ?***

न; अवृत्तित्वं नाम वृत्तिभेदः - इत्यर्थकरणे दोषाभावात्, प्रतियोग्यसमानाधिकरणवृत्तित्वाभाव-

●

આ જ્ઞાનમાં વિષયિતા સંબંધથી વહ્નિ ન રહે, વહ્નિઅભાવ મળે. તે જ્ઞાનમાં તજ્જ્ઞાનત્વહેતુ વૃત્તિ. આ રીતે, લક્ષણસમન્વય ન થવાથી અવ્યાપ્તિ દુર્વાર બને.

ઉત્તર :- ના ભાઈ ! તમારી શંકા વ્યાજબી નથી. કારણ કે અવૃત્તિનો અર્થ તમે

ग्रहणे वा उक्ताऽऽपत्त्यसम्भवात् । अयमाशयः - भवता प्रदर्शितरीत्या वह्नित्वगतैकत्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितावच्छेदकतद्व्यक्तित्वं वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायां वर्तते इति वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायां वह्नित्वगतैकत्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्यत्वं न वर्तते, अतः वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायां स्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपक-पर्याप्तिप्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्यत्वसम्बन्धेन वह्नित्वगतैकत्वम् अवृत्ति एवाऽभवत्, ततश्च वह्नित्वगतैकत्वं साध्यतावच्छेदकतायामपि स्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्यत्वसम्बन्धेन अवृत्ति अभवत् ।

किन्तु वह्नित्वगतैकत्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितावच्छेदकधर्मः महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायां तु नैव भवेत्, यतः वह्नित्वगतैकत्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितावच्छेदकधर्मः तादृशमहानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायां तदैव भवेत्, यदा तादृशवह्नित्वगतैकत्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगिता तादृशमहानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायां वर्तमाना भवेत्, (तादृशवह्नित्वगतैकत्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगिता-वच्छेदकधर्मवत्त्वमपि तदैव भवेत्) । तादृशवह्नित्वगतैकत्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगिता च तादृशमहानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायां तदैव भवेत्, यदा महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता वह्नित्वे पर्याप्ता भवेत्, वह्नित्वपर्याप्ते एव वह्नित्वगतैकत्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितायाः अवस्थानात् ।

किन्तु महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता वह्नित्वे पर्याप्ता कथं भवेत् ? नैव कदापि एतच्छक्यं यदुत महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता वह्नित्वे एव पर्याप्ता भवेत्, (स्वरूपसम्बन्धेन

●

वृत्तित्वाभावविशिष्ट कर्यो. પણ, તે વ્યાજબી નથી. અવૃત્તિ = વૃત્તિત્વવદ્ભિન્ન. હવે કોઈ અવ્યાપ્તિ નહીં આવે. વાત વિગતે વિચારીએ - તમે પ્રથમ વિકલ્પ પ્રમાણે વહ્નિઅભાવ લેવા માટે કોશિશ કરી. પ્રથમ વિકલ્પ પ્રમાણે વહ્નિત્વગતએકત્વ સ્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકધર્મશૂન્યત્વસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાં અવૃત્તિ હોવું જોઈએ. એટલે કે સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાનિરૂપિતવૃત્તિતાઅભાવ વહ્નિત્વગતએકત્વમાં રહેવો જોઈએ - આ પ્રમાણે તમે અર્થ કર્યો. હવે, આની જગ્યાએ આમ કહો કે 'સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાનિરૂપિતવૃત્તિતાવિશિષ્ટનો ભેદ વહ્નિત્વગતએકત્વમાં રહેવો જોઈએ.'

મતલબ કે જો સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાનિરૂપિતવૃત્તિતાવિશિષ્ટનો ભેદ વહ્નિત્વગતએકત્વમાં

य शो ल ता
वि न श्रा

साध्यतावच्छेदकतायाः वृत्तित्वमपेक्षितम्, न तु वह्नित्वानुयोगिककालिकादिना इति तेन सम्बन्धेन तस्याः तत्र पर्याप्तत्वेऽपि न क्षतिः) इति महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायां वह्नित्वगतैकत्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगिता नैव सम्भवति कदापि, महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपविधया महानसीयत्वगतैकत्वमेव लभ्यते, वह्नित्वगतैकत्वं नैव कदापि लभ्यते । तथा च वह्नित्वनिष्ठैकत्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितावच्छेदकधर्मः महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायां वर्तमानः नैव भवेत्, तादृशवह्नित्वगतैकत्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितावच्छेदकं वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायां वर्तमानं तद्व्यक्तित्वम्.. इत्यादिकमेव भवेत्, वह्नित्वपर्याप्तसाध्यतावच्छेदकतादिषु एव वह्नित्वगतैकत्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितायाः सत्त्वात् तादृशतद्व्यक्तित्वमपि वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायामेव भवेत्, न तु महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायामपि । तथा च महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता वह्नित्वनिष्ठैकत्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्या एव भवेत् । ततश्च महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायां वह्नित्वगतैकत्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्यत्वसत्त्वात् स्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्यत्वसम्बन्धेन वह्नित्वगतैकत्वं महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायां वृत्ति एव भवेत्, न तु अवृत्ति, वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावद् 'विशिष्टं शुद्धान्नातिरिच्यते' - इति न्यायेन महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताऽपि शुद्धसाध्यता-

यशोलता

●

રહે તો સ્વાભાવિક છે કે વહ્નિત્વગતએકત્વ સાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાં અવૃત્તિ કહેવાય અને પ્રથમ વિકલ્પ સાકાર થઈ જાય. પરંતુ, વહ્નિત્વગતએકત્વ તો સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાનિરૂપિત-વૃત્તિતાથી વિશિષ્ટ હોવાથી તેમાં વૃત્તિતાવિશિષ્ટનો ભેદ ન રહી શકે. અત્યંતાભાવ અવ્યાપ્યવૃત્તિ હોઈ શકે છે. પણ, અન્યોન્યાભાવ વ્યાપ્યવૃત્તિ જ હોય, તે અવ્યાપ્યવૃત્તિ ન હોય. વ્યાપ્યવૃત્તિ = વ્યાપીને (= વ્યાપ્ય) રહે (= વૃત્તિ). જ્યારે અવ્યાપ્યવૃત્તિ = વ્યાપીને ન રહે. મતલબ કે જ્યાં પોતે હોય ત્યાં પોતાનો અભાવ ન જ રહેતો હોય, પોતે તે અધિકરણમાં સંપૂર્ણતયા વ્યાપીને રહેતો હોય તો તે વ્યાપ્યવૃત્તિ કહેવાય. જેવી રીતે ભૂતલમાં ભૂતલત્વજાતિ, ભૂતલરૂપ વગેરે... જ્યાં પોતે રહે ત્યાં પોતાનો અભાવ પણ રહે. પોતે સ્વઅધિકરણમાં વ્યાપીને ન રહે, પોતાના અભાવને પણ તેમાં રહેવા માટે અવકાશ હોય તો તે અવ્યાપ્યવૃત્તિ કહેવાય. જેવી રીતે ભૂતલ ઉપર ઘટનો સંયોગ વ્યાપીને નથી રહ્યો. જે દેશમાં ઘટ છે તે દેશમાં જ ઘટસંયોગ છે. તદ્ભિન્ન દેશમાં ઘટસંયોગાભાવ છે. મતલબ કે ભૂતલ ઉપર

વિવરણ

वच्छेदकतातोऽभिन्ना एवेति शुद्धसाध्यतावच्छेदकतायामपि तादृशवह्नित्वगतैकत्वं स्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्यत्वसम्बन्धेन वृत्ति भवेदेव ।

न च साध्यतावच्छेदकतायां तादृशवह्नित्वगतैकत्वं स्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्यत्वसम्बन्धेन वृत्ति अस्तु, तेन काऽस्माकं हानिः ? वह्नित्वगतैकत्वे स्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्यत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतानिरूपितवृत्तित्वाभावः वर्तते - इत्येव पर्याप्तम्, यतः अवृत्तित्वं = वृत्तित्वाभावः, वह्नित्वगतैकत्वस्य स्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्यत्वसम्बन्धेन वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायामवर्तमानत्वेन शुद्धसाध्यतावच्छेदकतायामपि अवर्तमानत्वं स्यादेव, तथा च वह्नित्वगतैकत्वे साध्यतावच्छेदकतानिरूपितवृत्तित्वाभावः अपि स्यात् । अतः स्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्यत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतायामवृत्तिरूपविधया = तादृशवृत्तित्वाभावविशिष्टरूपविधया तादृशं वह्नित्वगतैकत्वं धर्तुं शक्यते एवेति स्यादेव पूर्वोक्तदोषजालः ***इति वाच्यम्,*** परिपूर्णोत्तराश्रवणाभिव्यक्ताधैर्यप्रयुक्तत्वादस्य प्रश्नस्य ।

यतः अवृत्तित्वं = वृत्तिभेदः इत्यर्थः । तथा च यदि वह्नित्वगतैकत्वे स्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्यत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतायां वृत्तित्वं वर्तते, अर्थाद् वह्नित्वगतैकत्वं यदि स्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्यत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतायां वृत्ति भवेत् तदा तादृशवह्नित्वगतैकत्वे साध्यतावच्छेदकतायां स्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्यत्वसम्बन्धेन वृत्तिपदार्थस्य भेदः कथमपि न भवेत्, अन्योन्याभावस्याऽव्याप्यवृत्तित्वविरहात् ।

●

ઘટસંયોગ વ્યાપીને નથી રહેતો, ઘટસંયોગાભાવને ભૂતલ ઉપર રહેવા માટે અવકાશ મળી રહે છે.

અત્યંતાભાવ આ રીતે અવ્યાપ્યવૃત્તિ હોઈ શકે છે. કારણ કે વૃક્ષમાં કપિસંયોગનો અત્યંતાભાવ છે તો ત્યાં કપિસંયોગના અત્યંતાભાવનો અભાવ = કપિસંયોગ પણ છે. મતલબ કે કપિસંયોગાભાવ આખા વૃક્ષમાં વ્યાપીને નથી રહેતો, પોતાના અભાવને = કપિસંયોગને પણ રહેવા માટે તે સ્થાન આપે છે. આથી, આ અત્યંતાભાવ અવ્યાપ્યવૃત્તિ કહેવાય. હા, ઘટમાં જે ભૂતલત્વજાતિનો અત્યંતાભાવ છે તે તો વ્યાપ્યવૃત્તિ જ છે. કારણ

य शो ल ता वि ज प्रा

अत्यन्ताभावो हि अव्याप्यवृत्तिः भवति, एवमन्योन्याभावः स्वप्रतियोगितावच्छेदकसमानाधिकरणश्चेद् भवेत्, भवेच्च स अव्याप्यवृत्ति। किन्तु अत्यन्ताभावः स्वप्रतियोगिना सममेकाधिकरणे भवेत्, अन्योन्याभावस्तु स्वप्रतियोगितावच्छेदकाधिकरणे नैव भवेत् । यथा वृक्षे कपिसंयोगोऽपि वर्तते शाखावच्छेदेन, मूलावच्छेदेन कपिसंयोगाभावोऽपि वर्तते वृक्षे, अतः वृक्षः कपिसंयोगी अपि भवति, कपिसंयोगाभाववान् अपि भवति, तथैव व्यवह्रियतेऽपि च । किन्तु वृक्षे कपिसंयोगस्य सत्त्वात् कपिसंयोगिभेदः न कुत्रापि स्यात्, मूलावच्छेदेनाऽपि वृक्षे कपिसंयोगिभेदः न स्यादिति वृक्षः कपिसंयोगिभिन्नतया व्यवह्रियतेऽपि न, भेदसत्त्वे तत्प्रतियोगितावच्छेदकाभावाऽवश्यम्भावात् स्वप्रतियोगितावच्छेदकसत्त्वे भेदाभावस्याऽवश्यम्भावादिति नैयायिकप्रक्रिया ।

इदञ्चात्रावधातव्यम् - अत्यन्ताभावस्य हि स्वप्रतियोगिना समं विरोधः इति भूतले घटाभावसत्त्वे तत्प्रतियोगिघटः नैव स्यात्, यत्र च घटः तत्र घटाभावः नैव कथयितुं शक्यते इति घटाभावः स्वप्रतियोगिना घटेन सममेकाधिकरणे नैव वर्तते । स्वप्रतियोगितावच्छेदकेन समं तु अत्यन्ताभावः एकाधिकरणे वर्तते एव, घटाभावस्य प्रतियोगितावच्छेदकं घटत्वम्, घटत्वं घटे वर्तते, घटः भूतले वर्तते, घटे न घटः वर्तते इति घटे घटाभावः प्राप्यते एव, घटे घटत्वमपि च वर्तते। तथा च घटे घटत्वं = घटाभावीयप्रतियोगितावच्छेदकमपि वर्तते, घटाभावोऽपि वर्तते इति अत्यन्ताभावः स्वप्रतियोगितावच्छेदकेन सममेकाधिकरणे वर्तते एव, अतः नात्यन्ताभावस्य

●

કે ભૂતલત્વનો અત્યંતાભાવ સમગ્ર ઘટમાં વ્યાપીને રહે છે. ક્યાંય ભૂતલત્વઅભાવના અભાવને = ભૂતલત્વને રહેવા માટે અવકાશ ભૂતલત્વાભાવ આપતો નથી. માટે, ભૂતલત્વ-અભાવને આપણે વ્યાપ્યવૃત્તિ માનવો જોઈએ. ટૂંકમાં, અત્યંતાભાવ બન્ને પ્રકારના સંભવી શકે છે. અવ્યાપ્યવૃત્તિ અને વ્યાપ્યવૃત્તિ.

પ્રસ્તુતમાં તમે જે વૃત્તિત્વાભાવ લીધો તે અવ્યાપ્યવૃત્તિ છે. કારણ કે વૃત્તિતાભાવનું જે અધિકરણ વહ્નિત્વગતએકત્વ તેમાં વૃત્તિતા પણ રહે છે. વહ્નિત્વગતએકત્વ મહાનસીયત્વ-વૃત્તિઅવચ્છેદકતામાં સ્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકધર્મ-શૂન્યત્વસંબંધથી વૃત્તિ છે, જ્યારે વહ્નિત્વવૃત્તિઅવચ્છેદકતામાં અવૃત્તિ છે. માટે, વહ્નિત્વગત-એકત્વમાં વૃત્તિતા પણ આવે, સાથે સાથે વૃત્તિતાઅભાવ પણ આવે. મતલબ કે વહ્નિત્વગત-એકત્વમાં વૃત્તિતાઅભાવ વ્યાપીને નથી રહેતો. તે પોતાના અભાવને = વૃત્તિતાઅભાવના અભાવને = વૃત્તિતાને પણ પોતાના અધિકરણમાં (= વહ્નિત્વગતએકત્વમાં) રહેવાને

स्वप्रतियोगितावच्छेदकेन समं विरोधः, किन्तु यदि घटे घटाभावः स्यात्, तदा घटः नैव भवेत्, यदि घटे घटः स्थापितः ततः तत्र घटाभावः नैव भवेदिति अत्यन्ताभावः स्वप्रतियोगिना सममेकाधिकरणे नैव वर्तते, अतः अत्यन्ताभावस्य स्वप्रतियोगिना समं सामानाधिकरण्यं तस्य अव्याप्यवृत्तित्वम् ।

अन्योन्याभावः हि स्वप्रतियोगिना सममेकाधिकरणे भवति, स्वप्रतियोगितावच्छेदकेन सममेकाधिकरणे न वर्तते, यथा भूतले घटभेदः वर्तते, भूतलस्य घटभिन्नत्वात्, न हि भूतलं घटस्वरूपम्, भूतले घटभेदस्य प्रतियोगी घटोऽपि वर्तते एव, भूतले संयोगेन घटसत्त्वेऽपि न हि भूतलं घटस्वरूपं भवति, भूतलं तु घटसत्त्वेऽपि घटभिन्नमेव भवति, तथा च प्रतियोगिसत्त्वेऽपि भूतले तद्भेदः वर्तते एव, किन्तु भूतले घटभेदसत्त्वे तत्प्रतियोगितावच्छेदकः धर्मः नैव भवेत्, घटभेदाभावीयप्रतियोगिता घटे वर्तते इति घटभेदाभावीयप्रतियोगितावच्छेदकः धर्मः घटत्वं भवेत्, घटत्वं च भूतले नैव वर्तते । यत्र घटभेदः स्यात् तत्र घटत्वं नैव भवेत्, यत्र च घटत्वं भवेत्, तत्र घटभेदः नैव स्यात्, यत्र च घटभेदः नास्ति तत्र घटत्वं स्यादेव, यत्र च घटत्वं नास्ति तत्र घटभेदः स्यादेवेति, यथा भूतले घटभेदः वर्तते तत्र घटत्वं नास्ति, घटे च घटत्वं वर्तते तदा घटे घटभेदः नास्ति, न हि घटः घटभिन्नः, घटे च घटभेदः नास्ति इति घटत्वं वर्तते एव, भूतले च घटत्वं नास्ति इति घटभेदः वर्तते एव ।

●

અવકાશ આપે છે. માટે, આ વૃત્તિતાઅભાવ અવ્યાપ્યવૃત્તિ કહેવાય.

અન્યોન્યાભાવમાં આવા બે ભેદ પાડવા શક્ય નથી. અન્યોન્યાભાવ વ્યાપ્યવૃત્તિ જ હોય. વૃક્ષમાં કપિસંયોગ અને કપિસંયોગાભાવ બે રહી શકે. પણ દુનિયાના કોઈ પણ અધિકરણમાં કપિસંયોગ અને કપિસંયોગિભેદ એક સાથે ન રહે. એક વસ્તુની સ્પષ્ટતા રાખવી કે અત્યંતાભાવને પોતાના પ્રતિયોગીની સાથે વિરોધ હોય અને અન્યોન્યાભાવને પોતાના પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકની સાથે વિરોધ હોય. ઘટાભાવ જ્યાં હોય ત્યાં ઘટ ન હોય. મતલબ કે ઘટ - ઘટાભાવ સાથે સાથે ન રહે. જ્યારે ઘટ જ્યાં હોય ત્યાં ઘટવદ્ભેદ ન હોય. (ઘટવદ્ભેદનો પ્રતિયોગી ઘટવદ્ તથા પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદક ઘટ) જેમ કે ભૂતલ ઉપર ઘટ છે તો ભૂતલ ઘટવિશિષ્ટથી ભિન્ન ન હોય. એટલે કે ભૂતલ ઉપર ઘટવિશિષ્ટનો ભેદ ન હોય. હા, ઘટવિશિષ્ટ અન્ય કોઈ કપડું, ટેબલ હોય. (અર્થાત્ ઘટવિશિષ્ટનો અત્યંતાભાવ ન હોય.) પણ, ઘટવિશિષ્ટનો ભેદ ન હોય. આમ, અન્યોન્યાભાવ પોતાના

तथा च यत्र घटः तत्र घटभेदः नास्ति, यत्र घटभेदः तत्र घटः नास्ति... इत्यादेः वक्तुमशक्यत्वात्, भूतले घट-घटभेदोभयोरपि सत्त्वात्, यत्र घटत्वं तत्र नैव घटभेदः, यत्र च घटभेदः तत्र नैव घटत्वमित्यादेः वक्तुं शक्यत्वात् स्वप्रतियोगितावच्छेदकेन सममेव अन्योन्याभावस्य विरोधः इति स्वप्रतियोगितावच्छेदकेन सममन्योन्याभावस्य सामानाधिकरण्यमन्योन्याभावस्याऽ-व्याप्यवृत्तित्वम् । स्वप्रतियोगिना सममत्यन्ताभावः वृक्षे कपिसंयोगाभाववति वर्तते इति अत्यन्ता-भावस्य अव्याप्यवृत्तित्वम् । अन्योन्याभावस्य स्वप्रतियोगितावच्छेदकेन समं वृत्तिता न कुत्रापि दरीदृश्यते इति न अन्योन्याभावस्य अव्याप्यवृत्तित्वम् ।

●

પ્રતિયોગીની સાથે વિરોધી નથી. પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકની સાથે તેને વિરોધ છે.

આશય એ છે કે - ભૂતલ ઉપર ટેબલ છે. અને ટેબલ ઉપર ઘડો છે. ભૂતલ ઉપર ઘડો નથી. મતલબ કે ભૂતલ ઘટવિશિષ્ટ નથી, ઘટવિશિષ્ટથી ભિન્ન છે. જો આ ઘટવિશિષ્ટભેદને પોતાના પ્રતિયોગીની સાથે વિરોધ હોય તો ભૂતલ ઉપર ઘટવિશિષ્ટ કોઈ રહી ન શકે. જ્યારે ભૂતલ ઉપર તો ઘટવિશિષ્ટનો ભેદ હોવાની સાથે ઘટવિશિષ્ટ ટેબલ પણ રહેલું છે. આથી, નિશ્ચિત થાય કે ઘટવિશિષ્ટભેદને ઘટવિશિષ્ટ સાથે કોઈ વિરોધ નથી. કિંતુ ભૂતલ ઉપર જો ઘટ હોય તો ઘટવિશિષ્ટનો ભેદ ન જ રહે. અને ભૂતલમાં જો ઘટવિશિષ્ટનો ભેદ રહેતો હોય તો ઘટ ૧૦૦ ટકા ન જ હોય. આથી, ઘટવિશિષ્ટના ભેદને પોતાના પ્રતિયોગી એવા ઘટવિશિષ્ટની સાથે વિરોધ નથી. કિંતુ પોતાના પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદક એવા ઘટની સાથે વિરોધ છે.

પ્રસ્તુત બાબતમાં આ વાત લાગુ પાડીએ તો જ્યાં વૃત્તિતાવિશિષ્ટનો ભેદ રહેતો હોય ત્યાં વૃત્તિતા ન જ હોય. હજુ અત્યંતાભાવમાં એવું શક્ય છે કે પ્રતિયોગી હોય અને તેનો અત્યંતાભાવ પણ હોય. કિંતુ અન્યોન્યાભાવમાં એવું શક્ય જ નથી. જ્યાં અન્યોન્યાભાવ હોય ત્યાં તેનો પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદક ન જ હોય અને જ્યાં પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદક હોય ત્યાં તે પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકથી વિશિષ્ટનો અન્યોન્યાભાવ ન જ હોય. પ્રસ્તુતમાં સાધ્યતા-અવચ્છેદકતાનિરૂપિતવૃત્તિતા તથા વૃત્તિતાનો અભાવ બન્ને વહ્નિત્વગતએકત્વમાં રહી શકે. પણ, જો સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાનિરૂપિતવૃત્તિતા વહ્નિત્વગતએકત્વમાં રહેતી હોય તો વૃત્તિતા-વિશિષ્ટનો ભેદ વહ્નિત્વગતએકત્વમાં ન જ રહે.

જેમ કપિસંયોગની સાથે સાથે વૃક્ષમાં કપિસંયોગાભાવ પણ રહી શકે. કિંતુ કપિસંયોગિભેદ વૃક્ષમાં ન જ રહે. કારણ કે, **अयं वृक्षः कपिसंयोगाभाववान्** - આવા પ્રકારની

(**यद्यपि** अन्योन्याभावस्यापि स्वप्रतियोगिना समं विरोधः अस्त्येव, यतः अन्योन्याभावः तादात्म्यसम्बन्धावच्छिन्नप्रतियोगिताकः भवति, घटः घटे तादात्म्यसम्बन्धेन वर्तते, घटस्य स्वेन सममभेदात्, किन्तु पटे नैव स्यात्, पट-घटयोः तादात्म्याऽभावात् । अतः पटे घटस्य तादात्म्य-सम्बन्धावच्छिन्नप्रतियोगिताकः अभावः वर्तते, यथा भूतले संयोगेन घटाऽसत्त्वे तदभावः वर्तते, अयमेव तादात्म्यसम्बन्धावच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावः अन्योन्याभावः, भेदः... इत्यादिशब्दैरभिधीयते। ततश्च यत्र यत्र घटभेदः स्यात् तत्र तत्र तादात्म्येन घटः नैव भवेत्, यत्र यत्र च तादात्म्येन घटः भवेत् तत्र तत्र घटभेदः नैव भवेत्, यथा पटे घटभेदः वर्तते इति तत्र तादात्म्येन घटः नैव वर्तते, घटे तादात्म्येन घटः वर्तते तत्र घटभेदः नास्तीति अन्योन्याभावस्याऽपि स्वप्रतियोगिना समं विरोधः सम्भवति **तथापि** तथाविधसुकुमारमतीनां क्लेशपरिहारार्थं तादात्म्येन वृत्तितायां विवादात्, स्वप्रतियोगितावच्छेदकेन समं विरोधस्य चाऽवश्यं सत्त्वात् स्वप्रतियोगितावच्छेदकेन सममेव अन्योन्याभावस्य विरोधः प्रदर्श्यते इति अलम् ।)

इत्थञ्च यत्र यदन्योन्याभावस्य प्रतियोगितावच्छेदकः स्यात् तत्र तदन्योन्याभावः नैव भवेत्, अन्योन्याभावस्य व्याप्यवृत्तित्वात् । व्याप्यवृत्तित्वं नाम व्याप्य = स्वप्रतियोगितावच्छेदक -प्रतियोग्यादेरवस्थानाय अवकाशः यथा न प्राप्यते तथा व्याप्य वृत्तित्वं = व्याप्यवृत्तित्वम्, यथा वृक्षे कपिसंयोगिभेदसत्त्वे कपिसंयोगो न भवति, अतो वृक्षे कपिसंयोगिभेदः व्याप्य = कपिसंयोगावस्थानार्थं योऽवकाशः तमवकाशमाक्रम्य वर्तते इति व्याप्यवृत्तित्वं कपिसंयोगिभेदस्य, स्वाभावाऽसामानाधिकरण्यं व्याप्यवृत्तित्वमिति यावदनुसन्धेयम् । यच्च न तथा तदव्याप्यवृत्तित्वम्, स्वप्रतियोग्यादिना समं सामानाधिकरण्यमिति न्यायाध्येतॄणां सुप्रतीतमिदमिति नेह वितन्यते ।

●

પ્રતીતિ થાય છે. જ્યારે, '**अयं वृक्षः कपिसंयोगिभिन्नः**' - આવા પ્રકારની પ્રતીતિ નથી થતી. માટે, વૃક્ષમાં કપિસંયોગ રહેવા છતાં કપિસંયોગાભાવ રહી શકે છે. કિંતુ કપિસંયોગિભેદ તો ન જ રહે. આ જ રીતે વહ્નિત્વવૃત્તિસાધ્યતાઅવચ્છેદકતાની અપેક્ષાએ વૃત્તિતાઅભાવ અને મહાનસીયત્વવૃત્તિઅવચ્છેદકતાની અપેક્ષાએ વૃત્તિતા - આ બન્ને (= વૃત્તિતા + વૃત્તિતાઅભાવ) વહ્નિત્વગતએકત્વમાં રહી શકે. પરંતુ વહ્નિત્વગતએકત્વમાં મહાનસીયત્વવૃત્તિ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાનિરૂપિતવૃત્તિતા રહેતી હોવાથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાનિરૂપિતવૃત્તિતા-વિશિષ્ટનો ભેદ વહ્નિત્વગતએકત્વમાં ન જ રહે. આથી, સાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાં અવૃત્તિ વહ્નિત્વગતએકત્વ ન કહેવાય. ભલે ને તેમાં વહ્નિત્વનિષ્ઠસાધ્યતાઅવચ્છેદકતાની અપેક્ષાએ

ततश्च प्रकृते महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायां वह्नित्वगतैकत्वाऽवच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितायाः विरहात् तादृशवह्नित्वगतैकत्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितावच्छेदकः धर्मः महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायां नैव सम्भवतीति तादृशमहानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायां वह्नित्वगतैकत्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्यत्वसत्त्वात् स्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्यत्वसम्बन्धेन तादृशमहानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायां वह्नित्वगतैकत्वं वृत्ति एव भवेदिति महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकत्व-शुद्धसाध्यतावच्छेकत्वयोः अभेदात्, शुद्धसाध्यतावच्छेदकतायाम् अपि स्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्यत्वसम्बन्धेन वह्नित्वगतैकत्वं वृत्ति एव भवेत् । तथा च वह्नित्वगतैकत्वे साध्यतावच्छेदकतानिरूपितवृत्तित्वसत्त्वात्, तादृशवह्नित्वगतैकत्वं साध्यतावच्छेदकतानिरूपितवृत्तिताविशिष्टभिन्नमर्थात् साध्यतावच्छेदकतायामवृत्ति कथं कथ्यते ?

●

વૃત્તિતાઅભાવ રહેતો હોય.

આ રીતે, વહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતા સ્વનિષ્ઠ-નિરૂપિતત્વસંબંધઅવચ્છિન્ન-અવચ્છેદકતાભિન્ન-અવચ્છેદકતાત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્નઅવચ્છેદકતાઅનિરૂપિતપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વસંબંધથી જે વહ્નિત્વગતએકત્વમાં રહે છે તે વહ્નિત્વગતએકત્વ રૂપ સ્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકધર્મશૂન્યત્વસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાં અવૃત્તિ છે. આથી, સ્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકધર્મશૂન્યત્વસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાં વૃત્તિ એવા વહ્નિત્વગતએકત્વરૂપમાં સ્વનિષ્ઠ-નિરૂપિતત્વસંબંધઅવચ્છિન્ન-અવચ્છેદકતાભિન્ન-અવચ્છેદકતાત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્નઅવચ્છેદકતાઅનિરૂપિતપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વસંબંધથી વહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતા વૃત્તિ છે.

જ્યારે આપણા પરિષ્કાર મુજબ તો સ્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકધર્મશૂન્યત્વસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાં અવૃત્તિ એવા રૂપમાં સ્વનિષ્ઠ-નિરૂપિતત્વસંબંધઅવચ્છિન્ન-અવચ્છેદકતાભિન્ન-અવચ્છેદકતાત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્ન-અવચ્છેદકતાઅનિરૂપિતપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વસંબંધથી જે અભાવીયપ્રતિયોગિતા વૃત્તિ હોય તે અભાવ જ લઈ શકાય છે. વહ્નિઅભાવ તો તાદશ છે નહીં. માટે, વહ્નિઅભાવ લઈ શકાશે નહીં. મહાનસીયવહ્નિઅભાવ લઈ શકાશે. તેનું

ततश्च वह्नित्वगतैकत्वं साध्यतावच्छेदकतायामवृत्तिरूपविधया धर्तुं नैव शक्यते । महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वं साध्यतावच्छेदकतायामवृत्तिरूपविधया धर्तुं शक्यते, यतः महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वाऽवच्छिन्नानुयोगिता महानसीयत्व-वह्नित्वोभयस्मिन् भवेत्, अतः महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगिता महानसीयत्व-वह्नित्वोभयस्मिन् पर्याप्त-साध्यतावच्छेदकतादिषु एव भवेत् । साध्यतावच्छेदकता हि प्रकृते महानसीयत्वेऽपि वर्तते, वह्नित्वेऽपि वर्तते । तथा च महानसीयत्व-वह्नित्वोभयपर्याप्तायां साध्यतावच्छेदकतायां तादृश-महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगिता भवेदेव । तादृशमहान-सीयत्व-वह्नित्वोभयपर्याप्तसाध्यतावच्छेदकतावृत्तिमहानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वावच्छिन्नानुयोगिता-निरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितायाः अवच्छेदकधर्मविधया तादृशमहानसीयत्व-वह्नित्वोभयपर्याप्तसाध्यता-वच्छेदकतायां वर्तमानं निरूपितत्वसम्बन्धेन साध्यत्वम् अवच्छेदकतात्वञ्चोभयं गृह्यते । महानसी-यत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायामपि निरूपितत्वसम्बन्धेन साध्यत्वम् अवच्छेदकतात्वञ्च वर्तते, वह्नित्व-निष्ठसाध्यतावच्छेदकतायामपि तदुभयं वर्तते इति महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताऽपि तादृश-महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितावच्छेदकधर्मविशिष्टा भवति, वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताऽपि तादृशमहानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वावच्छिन्नानुयोगिता-निरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितावच्छेदकधर्मविशिष्टा भवति, तादृशमहानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वावच्छिन्नानु-योगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्यत्वं महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायामपि न भवति, वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायामपि न भवति, ततः सामान्येन साध्यतावच्छेद-कतायां कथं भवेत् ?

अतः महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वे स्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितावच्छेदक-धर्मशून्यत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतायामवृत्तित्वमेव वर्तते, न तु वृत्तित्वमिति महानसीयत्व-वह्नित्व-गतद्वित्वे वृत्तिताविशिष्टभेदः सम्भवत्येव, ततश्च स्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगिता-

●

અધિકરણ તજ્જ્ઞાનભિન્નજ્ઞાન. તેમાં તજ્જ્ઞાનત્વ હેતુ અવૃત્તિ. આ રીતે, લક્ષણસમન્વય થઈ જવાથી અવ્યાપ્તિને અવકાશ રહેતો નથી.

આ એક રીતે અવ્યાપ્તિનું નિરાકરણ દર્શાવ્યું. આમાં આપણે અવૃત્તિનો અર્થ વૃત્તિતાવિશિષ્ટભિન્ન કર્યો. નઞનો અર્થ અન્યોન્યાભાવ તો બહુ પ્રસિદ્ધ છે. **अशूद्रं जनं.......** - ઈત્યાદિ દૃષ્ટાંતમાં નઞ્ શૂદ્રભિન્નને જ જણાવે છે.

वच्छेदकधर्मशून्यत्वसम्बन्धेन तादृशमहानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वं साध्यतावच्छेदकतायामवृत्ति-रूपविधया धर्तुं शक्यते एव । ततः पूर्वोक्तरीत्या महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वरूपस्य निरूपितत्व-सम्बन्धावच्छिन्न-तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)-अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितानिरू-पकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपविधया अप्राप्तेः निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-स्वनिष्ठ-प्रतियोगिता-वच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेद-कताऽनिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगिता साध्यतावच्छेदकतायामवृत्तिमहानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वरूपे वृत्तिः नास्ति, तादृशवह्न्यभावीय-प्रतियोगिता च निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-स्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)-अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगिता-निरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन वह्नित्वगतैकत्वे वर्तते, तादृशवह्नित्वगतैकत्वं स्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्यत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छे-दकतायामवृत्ति नैव भवति ।

तथा च स्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्यत्वसम्बन्धेन साध्यता-वच्छेदकतायमवृत्तिरूपविधया यत्प्राप्यते तत्र निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-स्वनिष्ठ-प्रतियोगिता-वच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽ-निरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन वर्तमानप्रतियोगितारूपेण तादृश-वह्न्यभावीयप्रतियोगिता नैव प्राप्यते इति वह्न्यभावः धर्तुं नैव शक्यते ।

पूर्वोक्तरीत्या निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगिता-वच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽ-निरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपं महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वमेव वर्तते, स्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्यत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतायाम-वृत्तिरूपविधयाऽपि महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वमेव प्राप्यते, तथा च महानसीयवह्न्यभावीय-प्रतियोगितायां स्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्यत्वसम्बन्धेन साध्यता-वच्छेदकतायामवृत्तिमहानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वरूपे निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-स्वनिष्ठ-प्रतियोगिता-

यशोलता

वच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽ-निरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन वृत्तित्वमेव स्यादिति महानसीयवह्न्य-भावः धर्तुं शक्यते, महानसीयवह्न्यभावाधिकरणविधया 'अत्र महानसीयवह्निः' - इत्येतज्ज्ञानभिन्नमेव प्राप्यते, तत्र च तज्ज्ञानत्वहेतोरवृत्तितया लक्षणसमन्वयात् कुतोऽव्याप्त्याशङ्काऽपि ।

ननु अन्योन्याभावस्याऽव्याप्यवृत्तित्वं भवता निराकृतम्, व्याप्यवृत्तित्वञ्चैव अङ्गीकृतम्, किन्तु नव्यनैयायिकैः जैनैश्च यथावस्थितवस्तुस्वरूपप्रदर्शनप्रवीणानेकान्तवादसमाश्रितैः अन्योन्या-भावस्य अव्याप्यवृत्तित्वं दैशिकं कालिकं चोभयविधं न निराक्रियते। ते हि देशतोऽपि कालतोऽपि च अन्योन्याभावस्याऽव्याप्यवृत्तित्वमेव साधयन्ति । युक्तञ्च तत् । यतः ते हि एवं प्रतिपादयन्ति - वृक्षे मूलावच्छेदेन कपिसंयोगाभावसत्त्वे शाखावच्छेदेन च कपिसंयोगसत्त्वे वृक्षे कपिसंयोगिभेदोऽपि कपिसंयोगोऽपि च अङ्गीकर्तव्यौ एव, किं मूले कपिसंयोगः वर्तते ? न वर्तते, यत्र च कपिसंयोगः नास्ति तत्र कपिसंयोगिभेदः वर्तते एवेति मूले कपिसंयोगिभेदः स्यादेव । ततश्च मूले कपिसंयोगिभेदसत्त्वे वृक्षेऽपि मूलावच्छेदेन कपिसंयोगिभेदः स्यादेव, मूलस्य वृक्षावयवत्वात्, न हि मूलस्थकपिसंयोगाभावस्य वृक्षेऽपि अङ्गीकर्तृभिः मूलस्थिताऽन्योन्याभावस्य वृक्षवृत्तित्वम-पलपितुं युज्यते, युक्तेरुभयत्र तुल्यत्वात्, न हि तादृशो विशेषोऽन्योन्याभावे येन अत्यन्ताभावः मूलनिष्ठः वृक्षेऽपि भवेत्, अन्योन्याभावश्च न भवेत् । मूले हि कपिसंयोगिभेदानभ्युपगमे मूले कपिसंयोगाङ्गीकारापत्तिः ।

किञ्च, मूलावच्छेदेन कपिसंयोगिभेदः वृक्षे भवताऽभ्युपगम्यते न वा ? अभ्युपगम्यते चेत् ? तदा नष्टमन्योन्याभावस्य व्याप्यवृत्तित्वम्, वृक्षे शाखावच्छेदेन कपिसंयोगस्य मूलावच्छेदेन च कपिसंयोगिभेदस्योभयोरपि सत्त्वात्, नाऽभ्युपगम्यते चेत् ? तर्हि किं वृक्षे मूलावच्छेदेन कपिसंयोगः अङ्गीक्रियते ? कपिसंयोगिभेदाऽसत्त्वे कपिसंयोगाऽवश्यम्भावात् । मूले कपिसंयोगो-ऽपि नास्ति, कपिसंयोगिभेदोऽपि नास्ति इति वचनं भवतो देवानुप्रियस्य देवानांप्रियत्वमेवाऽऽ-विर्भावयेत्। विश्वे हि विश्वमपि वस्तु कपिसंयोगि अस्ति कपिसंयोगिभिन्नं वा, नातो कोऽपि तृतीयो राशिरिति स्वीकर्तव्यमेव अव्याप्यवृत्तित्वमन्योन्याभावस्य, वृक्षेऽपि स्वीकर्तव्यः एव शाखा-वच्छेदेन कपिसंयोगः मूलावच्छेदेन कपिसंयोगिभेदश्च । अन्यथा 'वृक्षः मूलावच्छेदेन न कपिसंयोगी' इतिप्रतीतिः कथमुपपादयिष्यते ? तत्र वृक्षे मूलावच्छेदेन कपिसंयोगिभेदस्य भानात् । ***न च***

तत्र मूलावच्छेदेन कपिसंयोगिभेदः न ज्ञायते, किन्तु कपिसंयोगाभावः एव ज्ञायते इति ***वाच्यम्;*** तादृशाशयेन 'वृक्षे मूलावच्छेदेन न कपिसंयोगः' - इतिप्रयोगस्यैव उचितत्वात्, वृक्षोत्तरं प्रथमाविभक्तिसमभिव्याहारात् कपिसंयोगिभेदः एव ज्ञायते । अन्यथा 'भूतलं न कपिसंयोगि' इति प्रयोगेऽपि कपिसंयोगाभावस्यैव प्रतीत्यापत्तेः, युक्तेरुभयत्र तुल्यत्वात् ।

किञ्च, यत्र कपिसंयोगिभेदः स्यात् तत्र कपिसंयोगः न स्यात्, यत्र च कपिसंयोगः स्यात्, तत्र कपिसंयोगिभेदः न स्यादित्यभ्युपगन्तव्यमेव अन्योन्याभावस्य व्याप्यवृत्तित्ववादिना, तथा च कपिसंयोगस्य कपिसंयोगिभेदस्य चोभयस्यापि व्याप्यवृत्तित्वमङ्गीकर्तव्यम्, कपिसंयोगिभेदस्य व्याप्यवृत्तित्वे कपिसंयोगस्यापि व्याप्यवृत्तित्वावश्यसिद्धेः, रूपाभावस्य व्याप्यवृत्तित्वे रूपस्यापि व्याप्यवृत्तित्वावश्यम्भाववत्, तथा च कपिसंयोगस्य व्याप्यवृत्तित्वमपि अवश्यं सिद्ध्येत् । कपिसंयोगाभावस्य अव्याप्यवृत्तितया कपिसंयोगस्याऽव्याप्यवृत्तित्वमप्यवश्यमङ्गीकर्तव्यम् ।

य शो ल ता

ततश्च कपिसंयोगस्य व्याप्यवृत्तित्वमपि अव्याप्यवृत्तित्वमपि च अङ्गीकर्तव्यमिति महदसामञ्जस्यं प्रसज्यते, न हि यस्य व्याप्यवृत्तित्वं तस्यैवाऽव्याप्यवृत्तित्वाङ्गीकारस्य स्वप्नमपि नैयायिकस्य विलसेदिति अन्योन्याभावस्याऽव्याप्यवृत्तित्वमेवाङ्गीकरणीयम्, तथा सति कपिसंयोगस्याप्यव्याप्यवृत्तित्वसिद्ध्या उक्ताऽऽपत्तिविरहात् । इत्थं हि ते प्रतिपादयन्ति । ततश्च अन्योन्याभावस्याऽव्याप्यवृत्तित्वमङ्गीकरणीयमेव । तथा सति साध्यतावच्छेदकतायां वृत्तित्वमपि स्यात्, वृत्तिताविशिष्टभेदोऽपि स्यादेव, न हि वृत्तितासत्त्वेन वृत्तिताविशिष्टभेदः निराक्रियेत, वृत्तिता -तद्विशिष्टभेदयोरुभयोरपि युगपदेकत्र वृत्तेः सम्भवात् ।

अयं भावः - वह्नित्वगतैकत्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगिता वह्नित्ववृत्तिसाध्यतावच्छेदकतायां सम्भवति, वह्नित्ववृत्तिसाध्यतावच्छेदकतायाः वह्नित्वे एव पर्याप्तत्वात्, तादृशवह्नित्ववृत्तिसाध्यतावच्छेदकतायां वर्तमानायाः वह्नित्वगतैकत्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितायाः अवच्छेदकधर्मविधया तादृशवह्नित्ववृत्तिसाध्यतावच्छेदकतायां वर्तमानं तद्व्यक्तित्वं गृह्यते, तथा च वह्नित्ववृत्तिसाध्यतावच्छेदकतायां वह्नित्वगतैकत्वावच्छिन्नानुयोगिताऽनिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितावच्छेदकधर्मः भवेदेव, वह्नित्वगतैकत्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्यत्वं नैव भवेदिति वह्नित्वगतैकत्वं वह्नित्ववृत्तिसाध्यतावच्छेदकतायां स्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्यत्वसम्बन्धेन वृत्ति नैव भवेत्, वह्नित्व-

वृत्तिसाध्यतावच्छेदकतायाः शुद्धसाध्यतावच्छेदकतातोऽनतिरेकात् साध्यतावच्छेदकतायां स्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्यत्वसम्बन्धेन अवृत्तिरूपविधया वह्नित्वगतैकत्वं धर्तुं शक्यते । एवमस्माभिः प्रतिपादिते भवता एवं हि उक्तम् - "महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायां वह्नित्वगतैकत्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितावच्छेदकधर्मः कथमपि न सम्भवति इति महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायां वह्नित्वगतैकत्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्यत्वाऽवश्यम्भावात् स्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्यत्वसम्बन्धेन तादृशवह्नित्वगतैकत्वं महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायां वृत्ति एव भवेत्, ततः विशिष्टं शुद्धान्नातिरिच्यते इति न्यायवशात् साध्यतावच्छेदकतायामपि स्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्यत्वसम्बन्धेन तादृशवह्नित्वगतैकत्वं वृत्ति एव भवेत् । तथा च वह्नित्वगतैकत्वे स्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्यत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतानिरूपितवृत्तितासत्त्वे तादृशवृत्तिताविशिष्टभेदः नैव ग्रहीतुं शक्यते, अन्योन्याभावस्य व्याप्यवृत्तित्वेन तत्र वृत्तिताविशिष्टभेदाङ्गीकारे तादृशवृत्तितायाः तत्र सत्त्वं कथमपि न घटेत इति वृत्तिताविशिष्टभेदस्य तत्रानङ्गीकार्यत्वात् । तथा च साध्यतावच्छेदकतायाम-वृत्तिरूपविधया तादृशं वह्नित्वगतैकत्वं नैव धर्तुं शक्यते इति ।"

किन्त्वधुना एतत् फल्गु एव, अन्योन्याभावस्याऽव्याप्यवृत्तित्वात् । तथा च वह्नित्वगतैकत्वे वृत्तितायाः वृत्तिताविशिष्टभेदस्य चोभयस्य सत्त्वे न किमपि बाधकम् । महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायां वह्नित्वगतैकत्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्यत्वसत्त्वेन स्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्यत्वसम्बन्धेनवह्नित्वगतैकत्वस्य महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायां वृत्तित्वात् साध्यतावच्छेदकतावृत्तित्वमपि वह्नित्वगतैकत्वे सम्भवति, वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायां वह्नित्वगतैकत्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्यत्वविरहेण स्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्यत्वसम्बन्धेन वह्नित्वगतैकत्वस्य वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायाम् अवर्तमानत्वाद् वह्नित्वगतैकत्वे साध्यतावच्छेदकतायामवृत्तित्वमपि सम्भवति । न हि वृत्तितासत्त्वे वृत्तिताविशिष्टभेदाभ्युपगमे बाधकलेशोऽपि । तथा च वह्नित्वगतैकत्वं स्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्यत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतायामवृत्तिरूपविधया धर्तुं शक्यते एव, ततश्च पूर्वोक्तरीत्या निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकता-

भिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपित-प्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं वह्नित्वगतैकत्वमेवाऽस्ति इति वह्न्यभावीय-प्रतियोगिता निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-स्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितानिरूपक-पर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन वह्नित्वगतैकत्वे एव वर्तमाना अस्ति ।

तथा च स्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्यत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतायामवृत्तिरूपे वह्नित्वगतैकत्वलक्षणे स्वनिष्ठ-निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितायाः वर्तमानत्वात् तादृशवह्न्यभावः धर्तुं शक्यते एव । तादृशवह्न्यभावाधिकरणम् 'अत्र महानसीयवह्निः' - इत्येतज्ज्ञानम्, वह्नेस्तत्राऽविषयत्वादिति, तत्र तज्ज्ञानत्वहेतोः वृत्तित्वाल्लक्षणासमन्वयोऽव्याप्तिश्चेति चेत् ?

न, प्रतियोग्यसमानाधिकरणत्वनिवेशेन तन्निवारणसम्भवात् । तथा हि - अवृत्तित्वं = वृत्तित्वाभावः, अयञ्च वृत्तित्वाभावः प्रतियोग्यसमानाधिकरणः ग्राह्यः । तथा चैवं लक्षणम् -

स्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्यत्वसम्बन्धावच्छिन्नसाध्यतावच्छेदकतानिरूपित-प्रतियोग्यसमानाधिकरणवृत्तित्वाभावविशिष्टरूपे निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-स्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-प्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन वर्तमान-

●

છતાં જો અવૃત્તિનો અર્થ વૃત્તિતાઅભાવ જ કરવો હોય તો વૃત્તિતાઅભાવના વિશેષણ તરીકે પ્રતિયોગિઅસમાનાધિકરણનો પ્રવેશ કરાવવો પડે. માટે, લક્ષણ આ રીતે થાય છે -

સ્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકધર્મશૂન્યત્વસંબંધઅવચ્છિન્ન-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાનિરૂપિતવૃત્તિતાનિષ્ઠપ્રતિયોગિતાનિરૂપક-પ્રતિયોગિઅસમાનાધિકરણ-અભાવવિશિષ્ટરૂપમાં સ્વનિષ્ઠ-નિરૂપિતત્વસંબંધઅવચ્છિન્ન-અવચ્છેદકતાભિન્ન-અવચ્છેદકતાત્વ-નિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્નઅવચ્છેદકતાઅનિરૂપિતપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વસંબંધથી વૃત્તિ પ્રતિયોગિતાનિરૂપકઅભાવઅધિકરણઅવૃત્તિત્વ.

प्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः - इति ।

यथा संयोगेन घटः भूतले वर्तते इति घटनिष्ठा भूतलनिरूपिता संयोगसम्बन्धावच्छिन्ना वृत्तिता कथ्यते, घटश्च यदि भूतले संयोगेन नास्ति तदा भूतलनिरूपित-संयोगसम्बन्धावच्छिन्न-वृत्तित्वाभावः कथ्यते, अर्थात् संयोगसम्बन्धावच्छिन्न-भूतलनिरूपितवृत्तित्वाभावः घटे भवेत् ***तथैव*** स्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्यत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतायां वृत्ति यद्रूपं तस्मिन् स्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्यत्वसम्बन्धावच्छिन्न -साध्यतावच्छेदकतानिरूपितवृत्तिता भवेत्, स्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितावच्छेदक-धर्मशून्यत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतायामवर्तमानरूपे स्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्ति-प्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्यत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतावच्छेदकतानिरूपितवृत्तित्वाभावः भवेत् ।

यथा संयोगेन भूतले अवृत्तिः घटः - इत्येवमुच्यतां संयोगसम्बन्धावच्छिन्न-भूतलनिरूपितवृत्तित्वा-भावविशिष्टः घटः - इत्येवं वा उच्यताम्, नार्थभेदः, तथा स्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्ति-प्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्यत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतायामवृत्ति रूपम् - इत्येवमुच्यताम्, स्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्यत्वसम्बन्धावच्छिन्नसाध्यतावच्छेदकता-निरूपितवृत्तिताभावविशिष्टं रूपम् - इत्येवं वोच्यताम्, नार्थभेदः । अत्रेदमवधातव्यम् - स्वावच्छिन्नानु-योगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्यत्वसम्बन्धावच्छिन्ना वृत्तिता वर्तते, न तु वृत्तिता-भावीयप्रतियोगिता, अर्थात् तादृशसम्बन्धः वृत्तितानियामकः, न तु वृत्तिताभावीयप्रतियोगितायाः अवच्छेदकः, वृत्तिताभावीयप्रतियोगितावच्छेदकसम्बन्धस्तु स्वरूपसम्बन्धः एव । यथा यदा संयोगसम्बन्धावच्छिन्नप्रतियोगिताकः घटाभावः - इत्येवमुच्यते तदा संयोगसम्बन्धः प्रतियोगिता-

●

લક્ષણ વાંચીને ગભરાઈ નહીં જતા ! કશું નવું નથી, બહુ સરળ છે. આ ચર્ચા 'અવૃત્તિનો અર્થ વૃત્તિતાઅભાવ છે' - પૂર્વપક્ષની આ માન્યતા ઉપર કરવામાં આવે છે. મતલબ કે જે રૂપમાં સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાની (= નિરૂપિત) વૃત્તિતાનો અભાવ હોય તે રૂપમાં અભિપ્રેતઅભાવીયપ્રતિયોગિતા રહેવી જોઈએ. સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાનિરૂપિતવૃત્તિતા-અભાવની પ્રતિયોગિતા વૃત્તિતામાં છે. માટે, સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાનિરૂપિતવૃત્તિતાનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાનિરૂપક અભાવ કહેવાય.

જ્યારે એમ કહેવામાં આવે કે 'સંયોગ સંબંધથી ભૂતલ ઉપર ઘડો નથી' ત્યારે 'સંયોગસંબંધઅવચ્છિન્ન-ઘટનિષ્ઠપ્રતિયોગિતાનિરૂપકઅભાવવિશિષ્ટ ભૂતલ છે' - આ પ્રમાણે

वच्छेदकसम्बन्धविधया भासते, यदा च संयोगसम्बन्धावच्छिन्नभूतलनिरूपितवृत्तित्वाभावः - इत्येवं कथ्यते तदा वृत्तितानियामकसम्बन्धविधया संयोगसम्बन्धः प्राप्यते । तथा यदा स्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्यत्वसम्बन्धावच्छिन्नरूपनिष्ठप्रतियोगितानिरूपकाभावविशिष्टं साध्यतावच्छेदकत्वमित्येवमुच्यते तदा स्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्यत्वसम्बन्धः रूपाभावीयप्रतियोगितावच्छेदकसम्बन्धविधया भासते । यदा च स्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्यत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतावच्छेदकतानिरूपितवृत्तित्वाभावविशिष्टं रूपम् - इत्येवमुच्यते तदा स्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्यत्वसम्बन्धः वृत्तितानियामकसम्बन्धविधया भासते । अत्र शब्दविन्यासे एव भेदः, न तु अर्थभेदः कश्चिदिति सम्यग् विभावनीयम् ।

यशोलता

ततश्च प्रकृते 'स्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्यत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतायामवृत्ति रूपम्' - इत्येवमुच्यताम्, 'स्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्यत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतावच्छेदकतानिरूपितवृत्तित्वाभावविशिष्टं रूपम्' - इत्येवं वोच्यताम्, न भेदः, नवरमत्र तादृशवृत्तिताभावविशेषणविधया प्रतियोग्यसामानाधिकरण्यं निवेशितम् । प्रतियोग्यसामानाधिकरण्यं नाम प्रतियोगिना सममेकाधिकरणेऽवृत्तित्वम् । यथा आत्मनि रूपाभावः प्रतियोग्यसमानाधिकरणः, आत्मनि कुत्रचिदपि प्रतियोगिनः रूपस्याभावेन तादृशरूपाभावस्य प्रतियोगिना सममेकाधिकरणवृत्तित्वाभावात् । वृक्षे यः कपिसंयोगाभावः सः प्रतियोगिसमानाधिकरणः, वृक्षे शाखावच्छेदेन कपिसंयोगस्याऽपि सत्त्वेन तादृशकपिसंयोगाभावस्य प्रतियोगिना समं वृत्तित्वात् । गुणे यः कपिसंयोगाभावः सः पुनः प्रतियोग्यसमानाधिकरणः, गुणे तादृशकपिसंयोगाभावप्रतियोगिनः कपिसंयोगस्य विरहात् ।

●

વિનઆ

કહી શકાય. તે જ રીતે જ્યારે એમ કહેવામાં આવે કે 'ભૂતલ ઉપર ઘડો સંયોગસંબંધથી વૃત્તિ છે' ત્યારે 'સંયોગસંબંધઅવચ્છિન્નવૃત્તિતાવિશિષ્ટઘટવિશિષ્ટ ભૂતલ છે' - આ પ્રમાણે આપણે કહી શકીએ. તથા 'ભૂતલ ઉપર ઘડો સંયોગસંબંધથી વૃત્તિ નથી' - આ પ્રમાણે જ્યારે કહેવામાં આવે ત્યારે તેનો અર્થ આ જ થાય કે 'સંયોગસંબંધઅવચ્છિન્ન-ભૂતલ-નિરૂપિતવૃત્તિતાનિષ્ઠપ્રતિયોગિતાનિરૂપકઅભાવવિશિષ્ટ ઘટ છે.' ઘટમાં ભૂતલની વૃત્તિતા નથી. અન્ય કોઈ જગ્યાએ તો ઘટ રહેલો જ છે. માટે, તે અધિકરણનિરૂપિતવૃત્તિતા તો ઘટમાં રહે જ ને ? કિંતુ ભૂતલની વૃત્તિતા નથી. માટે, ભૂતલનિરૂપિતવૃત્તિતા જણાવેલ છે.

प्रकृते यस्मिन् रूपे साध्यतावच्छेदकतानिरूपितवृत्तित्वाभावः प्रतियोग्यसमानाधिकरणः विद्यते तद्रूपमेव साध्यतावच्छेदकतायामवृत्तिरूपविधया ग्राह्यम्, अर्थाद् यादृशरूपे साध्यतावच्छेदकता-निरूपितवृत्तित्वं नैवाऽस्ति, केवलं साध्यतावच्छेदकतानिरूपितवृत्तित्वाभावः एव अस्ति तादृशं रूपं साध्यतावच्छेदकतायामवृत्तिरूपविधया ग्राह्यम् ।

तथा च यद्रूपं स्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदक-तायामवृत्ति एव भवेत्, साध्यतावच्छेदकतायां वृत्ति नैव भवेत्, तादृशरूपे यदि अभिप्रेताऽभावीय-प्रतियोगिता निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-स्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदक-तात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्य-नुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन वर्तमाना भवेत् तदैव तादृशोऽभिप्रेताऽभावः धर्तुं शक्यते इति निश्चीयते । अतः एव वह्नित्वगतैकत्वं यदि स्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगिता-वच्छेदकधर्मशून्यत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतायां वृत्तिः नैवः भवेत्, अवृत्ति एव भवेत् तदैव साध्यतावच्छेदकतायामवृत्तिरूपविधया तादृशं वह्नित्वगतैकत्वं धर्तुं शक्यते ।

किन्तु महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायां वह्नित्वगतैकत्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपक-पर्याप्तिप्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्यत्वसत्त्वात् तादृशवह्नित्वगतैकत्वं स्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपक-पर्याप्तिप्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्यत्वसम्बन्धेन महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायां वृत्ति अस्ति। वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायाञ्च वह्नित्वगतैकत्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगिता-वच्छेदकधर्मशून्यत्वविरहात् स्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्यत्व-

●

આ જ વાત પ્રસ્તુતમાં લાગુ પાડીએ તો કહી શકાય કે વહ્નિત્વગતએકત્વ સાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાં સ્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકધર્મશૂન્યત્વસંબંધથી અવૃત્તિ હોવો જોઈએ - આનો અર્થ એ થાય કે - 'સ્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિપ્રતિયોગિતા-અવચ્છેદકધર્મશૂન્યત્વસંબંધઅવચ્છિન્ન-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાનિરૂપિતવૃત્તિતાનિષ્ઠપ્રતિયોગિતા-નિરૂપક(પ્રતિયોગિઅસમાનાધિકરણ)અભાવવિશિષ્ટ રૂપ હોવું જોઈએ.' આમાં, નવા પરિષ્કાર તરીકે આપણે પ્રતિયોગિઅસમાનાધિકરણને પ્રવેશ આપ્યો છે. મતલબ કે આ વૃત્તિતાઅભાવ પ્રતિયોગિઅસમાનાધિકરણ હોવો જોઈએ = પ્રતિયોગિતાના સમાન અધિકરણમાં રહેનારો ન હોવો જોઈએ. એટલે કે જ્યાં વૃત્તિતા રહેતી હોય ત્યાં ન રહેનારો એવો વૃત્તિતાઅભાવ હોવો જોઈએ. આવા પ્રકારના અભાવથી વિશિષ્ટ રૂપ હોવું જોઈએ.

सम्बन्धेन वह्नित्वगतैकत्वं साध्यतावच्छेदकतायामवृत्ति भवति इति वह्नित्वगतैकत्वं साध्यतावच्छेदकतायां स्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्यत्वसम्बन्धेन अवृत्ति अपि वर्तते, वृत्ति अपि इति वह्नित्वगतैकत्वे साध्यतावच्छेदकतानिरूपितस्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्यत्वसम्बन्धावच्छिन्नवृत्तिताऽपि वर्तते, साध्यतावच्छेदकतानिरूपितायाः स्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्यत्वसम्बन्धावच्छिन्नवृत्तितायाः एवाऽभावोऽपि वर्तते इति तादृशवृत्तित्वाभावः स्वप्रतियोगिवृत्तितासमानाधिकरणः सञ्जातः इति प्रतियोग्यसमानाधिकरणः तादृशवृत्तित्वाभावः वह्नित्वगतैकत्वे नैव प्राप्यते, वृत्तितायाः तत्र सत्त्वात् । तथा च यत्र वृत्तिता नैव भवेत्, केवलवृत्तितायाः अभावः एव भवेत् तादृशो वृत्तित्वाभावः प्रतियोग्यसमानाधिकरणो भवितुमर्हति, महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वे वृत्तित्वाभावः प्रतियोग्यसमानाधिकरणः, यतः महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगिता महानसीयत्व-वह्नित्वोभयस्मिन्नेव पर्याप्तसाध्यतावच्छेदकतायां वर्तते, तादृशप्रतियोगितावच्छेदकधर्मविधया निरूपितत्वसम्बन्धेन साध्यत्वम्, अवच्छेदकतात्वञ्चोभयं प्राप्यते, तादृशसाध्यतावच्छेदकतात्वोभयं महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायामपि वर्तते, वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायामपि वर्तते, साध्यतावच्छेदकतात्वोभयशून्या महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताऽपि नास्ति, वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताऽपि नास्ति, उभयस्याऽपि साध्यतावच्छेदकतात्वविशिष्टत्वात् ।

●

વહ્નિત્વગતએકત્વમાં તમે વહ્નિત્વનિષ્ઠસાધ્યતાઅવચ્છેદકતાનિરૂપિતવૃત્તિતાનો અભાવ રાખી દીધો છે. પણ વહ્નિત્વગતએકત્વમાં મહાનસીયત્વવૃત્તિસાધ્યતાઅવચ્છેદકતાની વૃત્તિતા પણ રહેલી છે. એટલે કે વહ્નિત્વગતએકત્વ સ્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકધર્મશૂન્યત્વસંબંધથી વહ્નિત્વવૃત્તિઅવચ્છેદકતામાં અવૃત્તિ હોવાથી અને તે જ સંબંધથી મહાનસીયત્વવૃત્તિઅવચ્છેદકતામાં વૃત્તિ હોવાથી વહ્નિત્વગતએકત્વ સ્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકધર્મશૂન્યત્વસંબંધઅવચ્છિન્ન-વહ્નિત્વનિષ્ઠ-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાનિરૂપિતવૃત્તિતાનિષ્ઠપ્રતિયોગિતાનિરૂપકઅભાવવિશિષ્ટ હોવા ઉપરાંતમાં સ્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકધર્મશૂન્યત્વસંબંધઅવચ્છિન્ન -મહાનસીયત્વનિષ્ઠસાધ્યતાઅવચ્છેદકતાનિરૂપિતવૃત્તિતાથી પણ વિશિષ્ટ વહ્નિત્વગતએકત્વ થાય છે.

માટે, તમે જે વહ્નિત્વગતએકત્વમાં વૃત્તિતાઅભાવ લઈ આવ્યા તે તો વૃત્તિતાસ્વરૂપ

तथा च महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्यत्वं महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायामपि नास्ति, वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायामपि नास्ति इति साध्यतावच्छेदकतायां महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्यत्वं नैव स्यात्। अतः स्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्यत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतायां महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वं वृत्ति नैव भवेत्, अवृत्ति एव भवेत्, तथा च महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वे स्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्यत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतानिरूपितवृत्तिता नैव वर्तते, अर्थात् स्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्यत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतावच्छेदकतानिरूपितवृत्तिता नैवाऽस्ति, किन्तु स्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्यत्वसम्बन्धावच्छिन्नसाध्यतावच्छेदकतानिरूपितवृत्तिता नैव वर्तते, अर्थात् स्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपक-पर्याप्तिप्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्यत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतावच्छेदकतानिरूपितवृत्तित्वाभावः एव वर्तते । यस्मिन् च महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वे स्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगिता-वच्छेदकधर्मशून्यत्वसम्बन्धावच्छिन्नसाध्यतावच्छेदकतानिरूपितवृत्तित्वाभावः वर्तते तत्र

●

સ્વપ્રતિયોગીને સમાનાધિકરણ છે. આથી, તે વૃત્તિતાઅભાવ લઈ ન શકાય. હવે તમારે એવું રૂપ શોધવું પડે કે જેમાં મહાનસીયત્વનિષ્ઠસાધ્યતાઅવચ્છેદકતાનિરૂપિતવૃત્તિતાનો અને વહ્નિત્વનિષ્ઠસાધ્યતાઅવચ્છેદકતાનિરૂપિતવૃત્તિતાનો - ઉભયવૃત્તિતાનો અભાવ રહેતો હોય. તેવું રૂપ તો મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વ જ બનશે.

કારણ કે પૂર્વે જણાવ્યું તેમ મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકધર્મશૂન્યત્વ ન તો મહાનસીયત્વવૃત્તિસાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાં છે, ન તો વહ્નિત્વવૃત્તિસાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાં છે. માટે, સ્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકધર્મશૂન્યત્વસંબંધથી મહાનસીયત્વવૃત્તિસાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાં અને વહ્નિત્વવૃત્તિસાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાં - ઉભય સાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાં અવૃત્તિ રૂપ તરીકે મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વ મળે. આ મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વમાં મહાનસીયત્વનિષ્ઠસાધ્યતાઅવચ્છેદકતાનિરૂપિતવૃત્તિતા કે વહ્નિત્વનિષ્ઠસાધ્યતાઅવચ્છેદકતાનિરૂપિતવૃત્તિતા રહેતી નથી. માટે મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વમાં જે વૃત્તિતાઅભાવ મળશે. તે વૃત્તિતા રૂપ સ્વપ્રતિયોગીને સમાનાધિકરણ નહીં હોય, અસમાનાધિકરણ જ હશે. માટે, પ્રતિયોગિઅસમાનાધિકરણવૃત્તિતાઅભાવના અધિકરણ તરીકે વહ્નિત્વગતએકત્વ નહીં મળે,

तादृशस्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्यत्वसम्बन्धावच्छिन्नसाध्यतावच्छेदकतानिरूपितवृत्तिता नैव वर्तते इति तादृशवृत्तित्वाभावः प्रतियोग्यसमानाधिकरण एव, तथा च स्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्यत्वसम्बन्धावच्छिन्नसाध्यतावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोग्यसमानाधिकरणवृत्तित्वाभावविशिष्टरूपविधया महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वमेव धर्तुं शक्यते, वह्नित्वगतैकत्वं नैव, अत्र स्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्यत्वसम्बन्धावच्छिन्ना साध्यतावच्छेदकतानिरूपिता च वृत्तिता भवति, प्रतियोग्यसमानाधिकरणश्च वृत्तित्वाभावः भवति, न तु वृत्तिता इति विभागः अवधातव्यः । तथा च यदि स्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्यत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतावच्छेदकतानिरूपित-प्रतियोग्यसमानाधिकरणवृत्तित्वाभावविशिष्टे रूपे महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वे अभिप्रेताऽभावीयप्रतियोगिता निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-स्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)-अवच्छेदकतात्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन वर्तमाना भवेत् तदैव सोऽभिप्रेताभावः धर्तुं शक्यते ।

स्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्यत्वसम्बन्धावच्छिन्नसाध्यतावच्छेदकतानिरूपित-प्रतियोग्यसमानाधिकरणवृत्तित्वाभावः - इत्येवमुच्यताम्, स्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्यत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतावच्छेदकतानिरूपितवृत्तिताप्रतियोगिकप्रतियोग्यसमानाधिकरणाभावः - इत्येवं वा उच्यताम्, नार्थभेदः इति इतः परम्

●

કિંતુ મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વ જ મળી શકશે.

પૂર્વે એક વાત તો આપણે જોઈ જ ગયા છીએ કે સ્વનિષ્ઠ-નિરૂપિતત્વસંબંધઅવચ્છિન્ન-અવચ્છેદકતાભિન્ન-અવચ્છેદકતાત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્નઅવચ્છેદકતાઅનિરૂપિતપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વસંબંધથી વહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતા માત્ર વહ્નિત્વગત-એકત્વમાં જ રહે છે, મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વમાં નહીં. માટે, વહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતા સ્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકધર્મશૂન્યત્વસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાં વૃત્તિ એવા વહ્નિત્વગતએકત્વમાં સ્વનિષ્ઠ-નિરૂપિતત્વસંબંધ-અવચ્છિન્ન-અવચ્છેદકતાભિન્ન-અવચ્છેદકતાત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્નઅવચ્છેદકતા-અનિરૂપિતપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વસંબંધથી રહે છે.

આપણા પરિષ્કાર મુજબ જે અભાવીયપ્રતિયોગિતા સ્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપક-

उक्तवृत्तिता-प्रतियोगिकप्रतियोग्यसमानाधिकरणाभावः... इत्येवं निर्देशः एव करिष्यते, साध्यतावच्छेदकतानिरूपितत्वादेः वृत्तिताविशेषणविधया प्रतियोग्यसामानाधिकरण्यस्य च तादृशवृत्तिताभावविशेषणविधया सुखप्रतिपत्तेः । तथा च स्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्यत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतावच्छेदकतानिरूपितवृत्तिताप्रतियोगिकप्रतियोग्यसमानाधिकरणाऽभावविशिष्टे महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वरूपे यदि निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वं स्यात् तदैव वह्न्यभावः धर्तुं शक्यते ।

किन्तु पूर्वमसकृद् यथा भावितं तथा निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वं वह्नित्वगतैकत्वरूपे एव वर्तते, महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वे नैव वर्तते इति तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगिता निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-स्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वरूपे नैव वर्तते, वह्नित्वगतैकत्वे एव वर्तते ।

●

પર્યાપ્તિપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકધર્મશૂન્યત્વસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાં અવૃત્તિ એવા રૂપમાં સ્વનિષ્ઠ-નિરૂપિતત્વસંબંધઅવચ્છિન્ન-અવચ્છેદકતાભિન્ન-અવચ્છેદકતાત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતા-ભિન્નઅવચ્છેદકતાઅનિરૂપિતપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વસંબંધથી વૃત્તિ હોય તે જ અભાવ લઈ શકાતો હોવાથી વહ્નિઅભાવ લઈ નહીં શકાય. મહાનસીયવહ્નિ-અભાવ જ લેવો પડશે. તેનું અધિકરણ તજ્જ્ઞાનભિન્નજ્ઞાન તજ્જ્ઞાનત્વહેતુ ત્યાં અવૃત્તિ. આ રીતે લક્ષણસમન્વય થઈ જવાથી અવ્યાપ્તિને અવકાશ રહેતો નથી.

આમ, આ નૂતન લક્ષણ મુજબ આપણે

(૧) **पर्वतो वह्निमान् धूमात्** - આ સ્થલમાં મહાનસીયવહ્નિઅભાવને લઈને આવતી અવ્યાપ્તિનું તથા

(૨) **महानसीयवह्निः अत्र वर्तते - इत्येतज्ज्ञानं विषयितासम्बन्धेन महानसीयवह्निमत्, तज्ज्ञानत्वात्** - આ સ્થલમાં વહ્નિઅભાવને લઈને આવતી અવ્યાપ્તિનું નિરાકરણ જોઈ ગયા.

तथा च स्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्यत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतावच्छेदकतानिरूपितवृत्तिताप्रतियोगिक-प्रतियोग्यसमानाधिकरणाऽभावविशिष्टमहानसीयत्व -वह्नित्वगतद्वित्वरूपे निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-स्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता) अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितानिरूपक-पर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन वह्न्यभावीयप्रतियोगितायाः अवृत्तितया तादृशप्रतियोगिता-निरूपकवह्न्यभावः धर्तुं नैव शक्यते ।

निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकता-भिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपित-प्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपविधया महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वस्यैव प्राप्त्या स्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्यत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशसाध्यता-वच्छेदकतानिरूपितवृत्तिताप्रतियोगिक-प्रतियोग्यसमानाधिकरणाऽभावविशिष्टमहानसीयत्व-वह्नित्व-गतद्वित्वरूपे निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-स्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अव-च्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितानिरूपक-पर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितायाः वृत्तित्वात् तादृशमहान-सीयवह्न्यभावः एव धर्तुं शक्यते ।

तादृशमहानसीयवह्न्यभावाधिकरणम् 'अत्र महानसीयवह्निः'- इत्येतज्ज्ञानं नैव भवति, तदतिरिक्तं किमपि एव भवति, तत्र च तज्ज्ञानत्वहेतोरवृत्तितया लक्षणाऽसमन्वयाभावादव्याप्तेरप्य-भावः इति कथमस्माकं लक्षणं दूषयितुं पुनः पुनः पराक्रम्यते भवता ? अस्माकं लक्षणस्य

●

હવે, પદકૃત્ય જોવાનું છે - પર્યાપ્તિવગેરે પદોનો નિવેશ જે માટે કર્યો છે તે કારણો તો પૂર્વે સમજાવી દીધેલા જ છે. મુખ્યતયા અહીં બે પ્રશ્ન ઊઠી શકે -

(૧) સ્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકધર્મશૂન્યત્વસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાં અવૃત્તિ રૂપ હોવું જોઈએ - આ પ્રમાણે શા માટે જણાવ્યું ? દ્રાવિડપ્રાણાયામ શા માટે કર્યો ? સ્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિપ્રતિયોગિતા-અવચ્છેદકધર્મવત્ત્વ સંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાં વૃત્તિ રૂપ હોવું જોઈએ - આ પ્રમાણે બે વાર નઞ્ના પ્રવેશને ટાળીને શા માટે નહીં જણાવ્યું ? તથા (૨) જે રીતે 'અભિપ્રેત-

निर्दुष्टत्वाद् विफल एव प्रयत्नो भवताम् । एषा हि वस्तुस्थितिः । न हि एतां परावर्तयितुं शक्नोति सुरगुरुरपि ।

अधुना पदकृत्यावसरः । तथा हि -

ननु स्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्यत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकताऽवृत्तिरूपे... इत्यादिरीत्या उभयत्र नञ्प्रवेशः किमर्थम् ? अवच्छेदकधर्मस्याऽपि किमर्थं प्रवेशः ? स्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितावत्त्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतायां वृत्तिरूपे निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-स्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)-अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन वृत्तिप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः - इत्येवमेव लक्षणमङ्गीक्रियताम्, न स्यात् काचिदव्याप्तिः ।

અભાવીયપ્રતિયોગિતા (સાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાં અવૃત્તિ એવા) રૂપમાં સ્વનિષ્ઠ-નિરૂપિતત્વ-સંબંધઅવચ્છિન્ન-અવચ્છેદકતાભિન્નઅવચ્છેદકતાત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્નઅવચ્છેદકતાઅનિ-રૂપિતપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વસંબંધથી રહેવી જોઈએ' - આ પ્રમાણે તમે જણાવ્યું તે જ રીતે આગળ પણ કહો. મતલબ કે સાધ્યતાનિષ્ઠ-નિરૂપિતત્વ-સંબંધઅવચ્છિન્ન-અવચ્છેદકતાભિન્ન-અવચ્છેદકતાત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્નઅવચ્છેદકતા-અનિરૂપિત-સ્વ(= સાધ્યતાઅવચ્છેદકતા)નિષ્ઠપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છે-દકત્વસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાથી વિશિષ્ટ એવા રૂપમાં પૂર્વોક્તસંબંધથી અભિપ્રેત-અભાવીયપ્રતિયોગિતા વૃત્તિ હોવી જોઈએ... ઈત્યાદિ રીતે શા માટે લક્ષણ ન બનાવ્યું ?

આ બે પ્રશ્નના જવાબમાં મુખ્યતયા પ્રસ્તુત લક્ષણનું પદકૃત્ય સમાઈ જશે. માટે, આ જ બે પ્રશ્નને થોડા વિસ્તારથી જોઈ લઈએ. સાથે સાથે તેના ઉત્તરો પણ જોઈશું જ -

પ્રશ્ન :- તમારું લક્ષણ ઉક્ત બન્ને સ્થલમાં અવ્યાપ્તિગ્રસ્ત નથી બનતું - તે વાત સ્વીકારી. પણ, આના માટે આટલું લાંબું લક્ષણ બનાવવાની કોઈ આવશ્યકતા ખરી ? તમે તો આમાં સ્પષ્ટ દ્રાવિડ પ્રાણાયામ કરો છો. એક વાર સંબંધમાં 'શૂન્યત્વ'નો પ્રવેશ કરાવો છો, ત્યાર બાદ પુનઃ 'અવૃત્તિત્વ'નો પ્રવેશ કરાવો છો. 'ઘટાભાવ નથી' - આવું કહેવા કરતા 'ઘટ છે' - આવું જ કહેવું વ્યાજબી છે ને, જો અન્ય કોઈ પ્રયોજન ન હોય તો. મતલબ કે તમારે લક્ષણ આ પ્રમાણે બનાવવું જોઈએ કે -

य शो ल ता
वि न श्री

तथा हि - पर्वतो वह्निमान् धूमाद् - इत्यत्र महानसीयवह्न्यभावः धर्तुं शक्यते न वा ? तदादौ चिन्त्यते - प्रकृते यदि महानसीयवह्न्यभावः धर्तुम् इष्यते तदा निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदक-तात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्य-नुयोगितावच्छेदकं रूपं यत् तद्रूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगिता साध्यतावच्छेद-कतायां भवेत्, यद्वा यद्रूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगिताविशिष्टा साध्यतावच्छेदकता वर्तते, तद्रूपं निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगिता-वच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगिताव-च्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं भवेत्, तदावश्यकम् ।

●

સ્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકધર્મવત્ત્વસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાં વૃત્તિ એવા રૂપમાં સ્વનિષ્ઠ-નિરૂપિતત્વસંબંધઅવચ્છિન્ન-અવચ્છેદકતા-ભિન્ન-અવચ્છેદકતાત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્નઅવચ્છેદકતાઅનિરૂપિતપ્રતિયોગિતાનિરૂપક-પર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વસંબંધથી રહેનાર પ્રતિયોગિતાનિરૂપકઅભાવઅધિકરણ-અવૃત્તિત્વ.

સામાન્યથી **पर्वतो वह्निमान् धूमात्** - આ સ્થલમાં લક્ષણ સમન્વય કરીએ. આ લક્ષણ મુજબ પણ તમે મહાનસીયવહ્નિઅભાવ લઈ નહીં શકો. તે આ પ્રમાણે → પૂર્વે અસકૃત્ જોઈ ગયા છીએ તે મુજબ મહાનસીયવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાનિષ્ઠ-નિરૂપિતત્વસંબંધ-અવચ્છિન્ન-અવચ્છેદકતાભિન્ન-અવચ્છેદકતાત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્નઅવચ્છેદકતાઅનિરૂ-પિતપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ તો મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વ-ગતદ્વિત્વ જ છે. મતલબ કે મહાનસીયવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતા સ્વનિષ્ઠ-નિરૂપિતત્વસંબંધઅવચ્છિન્ન-અવચ્છેદકતાભિન્ન-અવચ્છેદકતાત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્નઅવચ્છેદકતાઅનિરૂપિતપ્રતિયો-ગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વસંબંધથી મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વમાં જ રહેશે.

હવે મુખ્યતયા એ જ જોવાનું રહે કે આ મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વ સ્વઅવચ્છિન્ન-અનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકધર્મવત્ત્વસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાં વૃત્તિ છે કે નહીં ? કારણ કે જો મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વસ્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપક-પર્યાપ્તિપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકધર્મવત્વસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાં વૃત્તિ હોય તો મહાન-

निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकता-भिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपित-प्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वमेव अस्ति इति पूर्वमसकृद् भावितम् ।

●

સીયવહ્નિઅભાવ લઈ શકાય. જો મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વ સ્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતા-નિરૂપકપર્યાપ્તિપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકધર્મવત્ત્વસંબંધથી સાધ્યતાઅળચ્છેદકતામાં અવૃત્તિ હોય તો મહાનસીયવહ્નિઅભાવ લઈ ન શકાય.

પૂર્વે જોઈ ગયા તે મુજબ મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપક-પર્યાપ્તિપ્રતિયોગિતા મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વઉભયમાં રહેનારી અવચ્છેદકતામાં જ રહે. કારણ કે મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વોભયમાં રહેનારી અનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિપ્રતિયોગિતા તો મહાન-સીયત્વ-વહ્નિત્વઉભયમાં રહેનારી અવચ્છેદકતામાં જ રહે ને ! માટે, તાદશપ્રતિયોગિતા-અવચ્છેદકધર્મ ઉભયઅવચ્છેદકતામાં રહેનાર અવચ્છેદકતાત્વધર્મ જ બને. હવે, ઉભયમાં કઈ અવચ્છેદકતા રહે છે તે વિચારીએ. પ્રસ્તુતમાં, સાધ્યતાઅવચ્છેદકતા માત્ર વહ્નિત્વમાં જ રહે છે. માટે, વહ્નિત્વ-મહાનસીયત્વઉભયમાં રહેનારી અવચ્છેદકતા તરીકે સાધ્યતા-અવચ્છેદકતા તો લઈ નહીં શકાય ! મહાનસીયવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વઉભયમાં રહે છે. માટે, મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વઉભયગતદ્વિત્વઅવચ્છિન્ન-અનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિપ્રતિયોગિતા મહાનસીયવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતામાં રહેશે. તાદશપ્રતિયોગિતાના અવચ્છેદક ધર્મ તરીકે પણ મહાનસીયવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતા-અવચ્છેદકતામાં રહેનાર (પ્રતિયોગિતા)અવચ્છેદકતાત્વ જ આવશે. આ અવચ્છેદકતાત્વ સાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાં ન જ રહે. કારણ કે પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતામાં રહેનાર (પ્રતિ-યોગિતા)અવચ્છેદકતાત્વ તથા સાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાં રહેનાર (સાધ્યતા)અવચ્છેદકતાત્વ - આ બન્ને અવચ્છેદકતાત્વ ક્યારેય એક તો ન જ હોય. બે જુદા - જુદા અવચ્છેદકતાત્વ જ સાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાં અને પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતામાં રહેનારા હોય.

હમણાં આપણે જોઈ ગયા તે મુજબ મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વઅવચ્છિન્ન-અનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિપ્રતિયોગિતા માત્ર મહાનસીયવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવ-ચ્છેદકતામાં જ રહેતી હોવાથી અને પ્રસ્તુતસાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાં ન રહેતી હોવાથી મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદક

महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वावच्छिन्नानुयोगिता महानसीयत्वे वह्नित्वे च भवेत्, तादृशमहानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगिता महानसीयत्व-वह्नित्वोभयस्मिन् पर्याप्ते एव भवेत्, प्रकृते साध्यतावच्छेदकता केवलवह्नित्वे एव पर्याप्तेति साध्यतावच्छेदकतानिष्ठ-प्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं वह्नित्वगतैकत्वमस्ति इति महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगिता साध्यतावच्छेदकतायां न सम्भवति। तथा च स्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगिताविशिष्टत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतायां महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वं नैव वर्तते । वह्नित्वगतैकत्वावच्छिन्नानुयोगितायाः केवलवह्नित्वे

●

ધર્મ મહાનસીયવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાત્વ જ થાય. સાધ્યતા-અવચ્છેદકતાનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાત્વ નહીં.

આમ, પ્રસ્તુત વહ્નિસાધ્યકસ્થલમાં વહ્નિત્વનિષ્ઠસાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાં મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકધર્મવત્ત્વ રહેતું ન હોવાથી સ્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકધર્મવત્ત્વસંબંધથી મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વ સાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાં વૃત્તિ નહીં થાય. અવૃત્તિ થઈ જશે. મતલબ એ ફલિત થશે કે - મહાનસીયવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતા સ્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતા-નિરૂપકપર્યાપ્તિ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકધર્મવત્ત્વસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાં અવૃત્તિ એવા મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વરૂપમાં સ્વનિષ્ઠ-નિરૂપિતત્વસંબંધઅવચ્છિન્ન-અવચ્છેદકતાભિન્ન-અવચ્છેદકતાત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્નઅવચ્છેદકતાઅનિરૂપિતપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિ-અનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વસંબંધથી વૃત્તિ છે.

અમારા પરિષ્કાર મુજબ સ્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદક-ધર્મવત્ત્વસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાં વૃત્તિ એવા રૂપમાં સ્વનિષ્ઠ-નિરૂપિતત્વસંબંધ-અવચ્છિન્ન-અવચ્છેદકતાભિન્નઅવચ્છેદકતાત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્નઅવચ્છેદકતાઅનિરૂપિત-પ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વસંબંધથી જે અભાવીયપ્રતિયોગિતા વૃત્તિ હોય તે જ પ્રતિયોગિતા અને તાદશપ્રતિયોગિતાનિરૂપક અભાવ જ લઈ શકાય. મહાનસીય-વહ્નિઅભાવ તાદશ ન હોવાથી તે લઈ ન શકાય. મહાનસીયવહ્નિઅભાવ કે જે અવ્યાપ્તિ-આપાદક છે તે જ લક્ષણઘટક ન બનતા અવ્યાપ્તિ આપવાનો તમારા ખ્વાબ દિવાસ્વપ્ન જ સાબિત થાય છે.

હવે, વહ્નિઅભાવને લઈને કેવી રીતે લક્ષણસમન્વય થાય છે ? - તે જોઈ લઈએ.

एव सत्त्वात् तादृशवह्नित्वगतैकत्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगिता वह्नित्वनिष्ठ-साध्यतावच्छेदकतायामेव भवेत्, तादृशसाध्यतावच्छेदकतायाः वह्नित्वे पर्याप्तत्वात् । तथा च वह्नित्वगतैकत्वं स्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगिताविशिष्टत्वसम्बन्धेन साध्यता-वच्छेदकतायां वृत्ति भवेदेव । इत्थञ्च स्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगिताविशिष्टत्व-सम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतायां वृत्तिरूपविधया वह्नित्वगतैकत्वमेव लभ्यते, महानसीयत्व-वह्नित्व-गतद्वित्वं नैव प्राप्यते । निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-स्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता) अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितानिरूपक-पर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगिता महानसीयत्व-वह्नित्व-गतद्वित्वे एव वर्तमाना अस्ति, न तु वह्नित्वगतैकत्वे, तथा च स्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्ति-प्रतियोगिताविशिष्टत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतायां वृत्तिवह्नित्वगतैकत्वरूपे निरूपितत्वसम्बन्धा-वच्छिन्न-स्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-भिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन तादृश-महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितायाः अवृत्तितया तादृशमहानसीयवह्न्यभावो नैव धर्तुं शक्यते ।

●

વહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા માત્ર વહ્નિત્વમાં જ રહેતી હોવાથી વહ્નિત્વવૃત્તિ-તાદૃશપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાનિષ્ઠપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતા માત્ર વહ્નિત્વમાં જ રહે. આથી, વહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાનિષ્ઠ-નિરૂપિતત્વસંબંધઅવચ્છિન્ન-અવચ્છેદકતા-ભિન્ન-અવચ્છેદકતાત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્નઅવચ્છેદકતાઅનિરૂપિતપ્રતિયોગિતાનિરૂપક-પર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ વહ્નિત્વગતએકત્વ જ થતા સ્વનિષ્ઠ-નિરૂપિતત્વસંબંધ-અવચ્છિન્ન-અવચ્છેદકતાભિન્ન-અવચ્છેદકતાત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્નઅવચ્છેદકતાઅનિરૂપિત-પ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વસંબંધથી વહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતા વહ્નિત્વગતએકત્વમાં રહે.

આ વહ્નિત્વગતએકત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિપ્રતિયોગિતા જે રીતે વહ્નિ-અભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતામાં રહે છે તે રીતે સાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાં પણ રહે છે. કારણ કે વહ્નિત્વગતએકત્વ માત્ર વહ્નિત્વમાં જ રહે. માટે, વહ્નિત્વગતએકત્વઅવચ્છિન્ન-અનુયોગિતા પણ માત્ર વહ્નિત્વમાં જ રહે. આ અનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિપ્રતિયોગિતા તેમાં જાય કે જે વહ્નિત્વમાં પર્યાપ્તિસંબંધથી રહે. વહ્નિત્વમાં પર્યાપ્તિસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતા પણ રહે છે. વહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા પણ રહે છે.

किन्तु वह्न्यभावः धर्तुं शक्यते, यतः पूर्वं यथा भावितं तथा निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं वह्नित्वगतैकत्वमेव भवति, वह्नित्वगतैकत्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्ति-प्रतियोगिताविशिष्टाऽपि साध्यतावच्छेदकता अस्त्येवेति स्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्ति-प्रतियोगिताविशिष्टत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतायां वृत्तिवह्नित्वगतैकत्वरूपे निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-स्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-प्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितायाः वर्तमानत्वाद् वह्न्यभावो धर्तुं शक्यते, वह्न्यभावाधिकरणं च जलह्रदादिकम्, धूमस्तत्राऽवृत्तिरिति लक्षणसमन्वयात् कुतोऽव्याप्त्याशङ्काऽपि ?

●

આથી, વહ્નિત્વગતએકત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિપ્રતિયોગિતા સાધ્યતા-અવચ્છેદકતામાં પણ રહેશે અને વહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતામાં પણ રહેશે. આ વહ્નિત્વગતએકત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિપ્રતિયોગિતાના અવચ્છેદક ધર્મ બે થશે - (૧) સાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાં રહેલ અવચ્છેદકતાત્વ અને (૨) વહ્નિઅભાવીય-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતામાં રહેલ અવચ્છેદકતાત્વ.

વહ્નિત્વનિષ્ઠસાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાં રહેલ વહ્નિત્વગતએકત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતા-નિરૂપકપર્યાપ્તિપ્રતિયોગિતાના અવચ્છેદક તરીકે તાદશસાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાં રહેલ અવચ્છે-દકતાત્વ મળે તથા તાદશવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતામાં રહેલ વહ્નિત્વગત-એકત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિપ્રતિયોગિતાના અવચ્છેદક તરીકે તાદશવહ્નિ-અભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતામાં રહેલ અવચ્છેદકતાત્વ મળે.

❀ અવચ્છેદકતાત્વ જુદા-જુદા ❀

અવચ્છેદકતાત્વ બન્ને ભિન્ન-ભિન્ન છે. એક જ અવચ્છેદકતાત્વ સાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાં પણ રહે અને વહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતામાં પણ રહે - તેવું નથી. સાધ્યતા-અવચ્છેદકતામાં રહેલ અવચ્છેદકતાત્વ અને વહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતામાં રહેલ અવચ્છેદકતાત્વ બન્ને જુદા - જુદા છે. પરંતુ તે બન્ને અવચ્છેદકતાત્વ વહ્નિત્વગતએકત્વ-અવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદક છે. માટે, સાધ્યતાઅવચ્છેદકતા

एवम् 'अत्र महानसीयवह्निः'- इत्येतज्ज्ञानं विषयितासम्बन्धेन महानसीयवह्निमत्, तज्ज्ञानत्वाद् - इत्यत्रापि वह्न्यभावमादायाऽव्याप्तिः नैव सम्भवेत्, तार्णमहानसीयवह्न्यभावमादायाऽपि च। तद्यथा - वह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपित-प्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वं वह्नित्वगतैकत्वे एव वर्तते । वह्नित्वगतैकत्वावच्छिन्नानुयोगिता केवलवह्नित्वे वर्तते, ततश्च वह्नित्वगतैकत्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्ति-प्रतियोगिता केवलवह्नित्वे पर्याप्तपदार्थे स्यात्, प्रकृतसाध्यतावच्छेदकता केवलवह्नित्वे पर्याप्ता नास्ति, किन्तु महानसीयत्व-वह्नित्वोभयस्मिन्नेव पर्याप्ता अस्ति, अतः महानसीयत्व-वह्नित्वोभयस्मिन् पर्याप्तसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वमेव भवति, वह्नित्वगतैकत्वं नैवेति प्रकृतसाध्यतावच्छेदकतायां महानसीयत्व -वह्नित्वगतद्वित्वावच्छिन्नाऽनुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगिता एव भवेत्, वह्नित्वगतैकत्वावच्छिन्ना-

●

અને વહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા - આ ઉભય અવચ્છેદકતા વહ્નિત્વગતએકત્વ-અવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકધર્મવિશિષ્ટ જ કહેવાય. તાદશ-ધર્મશૂન્ય નહીં.

આ રીતે, સાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાં વહ્નિત્વગતએકત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપક-પર્યાપ્તિપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકધર્મવત્ત્વ રહેલું હોવાથી સ્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકધર્મવત્ત્વસંબંધથી વહ્નિત્વગતએકત્વ સાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાં વૃત્તિ થઈ જશે. આનો ફલિતાર્થ એ જ થાય કે -

વહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતા સ્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિપ્રતિયોગિતાઅવ-ચ્છેદકધર્મવત્ત્વસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાં રહેનાર વહ્નિત્વગતએકત્વરૂપમાં સ્વનિષ્ઠ -નિરૂપિતત્વસંબંધઅવચ્છિન્ન-અવચ્છેદકતાભિન્ન-અવચ્છેદકતાત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્ન-અવચ્છેદકતાઅનિરૂપિતપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વસંબંધથી વૃત્તિ છે.

અમારા પરિષ્કાર મુજબ (કે જેમાં અમે દ્રાવિડપ્રાણાયામ કાઢી = નઞ્દ્વય કાઢી પરિષ્કાર કરેલ છે તે પરિષ્કાર મુજબ) સ્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિપ્રતિયોગિતા-અવચ્છેદકધર્મવત્ત્વસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાં રહેનાર રૂપમાં સ્વનિષ્ઠ-નિરૂપિતત્વસંબંધ-અવચ્છિન્ન-અવચ્છેદકતાભિન્ન-અવચ્છેદકતાત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્નઅવચ્છેદકતા-અનિરૂપિતપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વસંબંધથી જે અભાવીય-

नुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगिता नैव भवेत् ।

तथा च वह्नित्वगतैकत्वं स्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगिताविशिष्टत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतायां वृत्ति नैव भवेत् । यच्च महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वं स्वावच्छिन्नानुयोगिता-निरूपकपर्याप्तिप्रतियोगिताविशिष्टत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतायां वृत्ति वर्तते तत् तादृश-निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-वह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता) अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितानिरूपक-पर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं नैव वर्तते, निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-वह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रति-योगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वस्य वह्नित्वगतैकत्वे एव सत्त्वात्। तथा च स्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगिताविशिष्टत्वसम्बन्धेन साध्यता-वच्छेदकतायां वृत्तिमहानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वरूपे निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-स्वनिष्ठ-प्रतियोगिताव-च्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽ-निरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन वह्न्यभावीयप्रतियोगितायाः अवृत्ति-त्वात् तादृशवह्न्यभावो धर्तुं नैव शक्यते ।

●

પ્રતિયોગિતા રહેતી હોય તે અભાવ લઈ શકાતો હોવાથી વહ્નિઅભાવ લઈ શકાશે. તેનું અધિકરણ જલહ્રદ. ધૂમ હેતુ ત્યાં અવૃત્તિ. આ રીતે, લક્ષણસમન્વય થઈ જવાથી અવ્યાપ્તિને કોઈ અવકાશ રહેતો નથી.

જો આ રીતે નઞ્દ્વયનો પ્રવેશ કરાવ્યા વિના **पर्वतो वह्निमान् धूमात्** - આ સ્થલમાં મહાનસીયવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતા લક્ષણઘટક ન બનતા મહાનસીયવહ્નિઅભાવ લઈને આવતી અવ્યાપ્તિ દૂર થઈ જતી હોય તો પછી નિરર્થક દ્રાવિડપ્રાણાયામ કરી = નઞ્દ્વયનો પ્રવેશ કરાવી લક્ષણ બનાવવાનું કોઈ પ્રયોજન ખરું ?

✱ બે વાર નઞ્નો પ્રવેશ કરાવવાનું પ્રયોજન ✱

ઉત્તર :- પૂર્વે અમે તમને અનેક વાર જણાવી ગયા છીએ કે અમે જ્યારે પણ દ્રાવિડ-પ્રાણાયામ કરીએ છીએ ત્યારે તે દ્રાવિડપ્રાણાયામ આરોગ્યપ્રદ હોવાથી જ અમે કરેલો હોય છે, નિરર્થક દ્રાવિડપ્રાણાયામ કરવાનું અમને પસંદ જ નથી. અમારા લોહીમાં ય નિરર્થક

निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वमेव भवति। तथा च स्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगिताविशिष्टत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतायां वृत्तिमहानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वरूपे निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-स्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितायाः

●

ગૌરવ કરવાની વાત ન મળે. જુઓ, નઞ્દ્વયનો પ્રવેશ કરાવવાથી પ્રસ્તુતમાં શું લાભ થાય છે ? -

નઞ્દ્વયનો પ્રવેશ ન કરતા લક્ષણ થયેલું - સ્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકધર્મવત્ત્વસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાં વૃત્તિ એવા રૂપમાં સ્વનિષ્ઠ-નિરૂપિતત્વસબંધઅવચ્છિન્ન-અવચ્છેદકતાભિન્ન-અવચ્છેદકતાત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્ન-અવચ્છેદકતાઅનિરૂપિતપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વસંબંધથી વૃત્તિ એવી પ્રતિયોગિતાનિરૂપકઅભાવના અધિકરણમાં અવૃત્તિત્વ.

આ લક્ષણ મુજબ તમે '**पर्वतो वह्निमान् धूमात्**' - આ સ્થલમાં મહાનસીયવહ્નિઅભાવને લઈને આવતી અવ્યાપ્તિ દૂર કરી વહ્નિઅભાવને લઈને લક્ષણસમન્વય કરી દીધો. પરંતુ, '**महानसीयवह्निः अत्र वर्तते**' - **इत्येतज्ज्ञानम्, विषयितासम्बन्धेन महानसीयवह्निमत्, तज्ज्ञानत्वात्** - આ સ્થલમાં વહ્નિઅભાવને લઈને આવતી અવ્યાપ્તિને તમે દૂર નહીં કરી શકો. તે આ રીતે --

❋ મહાનસીયવહ્નિસાધ્યક સ્થલે વહ્નિઅભાવને લઈને અવ્યાપ્તિ ❋

વહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા માત્ર વહ્નિત્વમાં રહેલી હોવાથી તાદશ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાનિષ્ઠપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતા માત્ર વહ્નિત્વમાં જ રહેશે. આથી, વહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાનિષ્ઠ-નિરૂપિતત્વસંબંધઅવચ્છિન્ન-અવચ્છેદકતા-ભિન્ન-અવચ્છેદકતાત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્ન-અવચ્છેદકતાઅનિરૂપિત-પ્રતિયોગિતાનિરૂપક-પર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ વહ્નિત્વગતએકત્વ જ થશે. મતલબ કે સ્વનિષ્ઠ-નિરૂપિતત્વ-સંબંધઅવચ્છિન્ન-અવચ્છેદકતાભિન્ન-અવચ્છેદકતાત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્નઅવચ્છેદકતા-અનિરૂપિતપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વસંબંધથી વહ્નિઅભાવીય-

वर्तमानत्वात् तादृशो महानसीयवह्न्यभावः धर्तुं शक्यते, तदधिकरणम् 'अत्र महानसीयवह्निः'-इत्येतज्ज्ञानभिन्नं किमपि, तत्र च तज्ज्ञानत्वहेतोरवृत्तितया लक्षणसमन्वयात् कुतोऽव्याप्त्याशङ्का?

एवं तार्णमहानसीयवह्न्यभावोऽपि धर्तुं नैव शक्यते, यतः तादृशतार्णमहानसीयवह्न्यभावीय-प्रतियोगितावच्छेदकतायाः पूर्वोक्तरीत्या तार्णत्वे महानसीयत्वे वह्नित्वे चैव वर्तमानत्वात् तादृशतार्ण-महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रति-योगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं तार्णत्व-महानसीयत्व-वह्नित्वगतत्रित्वमेव वर्तते । तार्णत्व-महानसीयत्व-वह्नित्वगतत्रित्वावच्छिन्नानुयोगिता तार्णत्वे महानसीयत्वे वह्नित्वे चैव भवेत्, तथा च तार्णत्व-महानसीयत्व-वह्नित्वगतत्रित्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगिताऽपि तार्णत्व-महानसीयत्व-वह्नित्वत्रितये पर्याप्तं यत् तस्मिन् एव भवेत् । साध्यतावच्छेदकता केवल-महानसीयत्व-वह्नित्वोभयस्मिन् एव पर्याप्ता इति साध्यतावच्छेदकतायां तार्णत्व-महानसीयत्व-वह्नित्वगतत्रित्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगिता नैव भवेत् । अतः स्वावच्छिन्ना-नुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगिताविशिष्टत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतायां तार्णत्व-महानसीयत्व -वह्नित्वगतत्रित्वं वृत्ति नैव भवेत्, महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वमेव पूर्वोक्तरीत्या वृत्ति भवेत्, महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वं निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशतार्णमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगिता-निष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-प्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं नास्ति ।

●

પ્રતિયોગિતા વહ્નિત્વગતએકત્વમાં રહે.

જો આ વહ્નિત્વગતએકત્વ સ્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિપ્રતિયોગિતાઅવ-ચ્છેદકધર્મવત્ત્વસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાં વૃત્તિ હોય તો વહ્નિઅભાવ લઈ શકાય. અને જો સ્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકધર્મવત્ત્વસંબંધથી સાધ્યતા-અવચ્છેદકતામાં વૃત્તિ ન હોય તો વહ્નિઅભાવ લઈ ન શકાય. આથી, હવે મુખ્યતયા એ જ જોવાનું રહે છે કે વહ્નિત્વગતએકત્વ સ્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિપ્રતિયોગિતા-અવચ્છેદકધર્મવત્ત્વસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાં વૃત્તિ છે કે નહીં ?

વહ્નિત્વગતએકત્વ માત્ર વહ્નિત્વમાં જ રહે છે. માટે, વહ્નિત્વગતએકત્વઅવચ્છિન્ન-અનુયોગિતા પણ માત્ર વહ્નિત્વમાં જ રહે. આ અનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિપ્રતિયોગિતા

तथा च स्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगिताविशिष्टत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतायां वृत्तिमहानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वरूपे निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-स्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपित-प्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन तादृशतार्णमहानसीयवह्न्यभावीय-प्रतियोगितायाः अवर्तमानत्वात् तादृशतार्णमहानसीयवह्न्यभावो धर्तुं न शक्यते, किन्तु पूर्वोक्तरीत्या महानसीयवह्न्यभावः एव ग्राह्यः, तमादाय च लक्षणसमन्वयः भवत्येवेति स्वावच्छिन्नानुयोगिता-निरूपकपर्याप्तिप्रतियोगिताविशिष्टत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतायां वृत्तिरूपे निरूपितत्वसम्ब-न्धावच्छिन्न-स्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगिता-वच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्व-सम्बन्धेन वर्तमानप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः इत्येवं लघुभूतलक्षणाङ्गी-कारेणाऽपि उक्ताऽव्याप्तिनिराससम्भवे तादृशगुरुतरलक्षणाश्रयणं किं शोभते बुधान***मिति चेत्*** ?

न, 'अत्र महानसीयवह्निः' - इत्येतज्ज्ञानं विषयितासम्बन्धेन महानसीयवह्निमत्, तज्ज्ञानत्वाद् - इत्यत्र वह्न्यभावमादायाऽव्याप्तेर्दुर्वारत्वात् । तथा हि - निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशवह्न्य-भावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगिता-वच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूप-

●

વહ્નિત્વમાં રહેનારી અવચ્છેદકતામાં રહે. વહ્નિત્વમાં બે અવચ્છેદકતા છે -(૧) વહ્નિઅભાવીય-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા તથા (૨) મહાનસીયવહ્નિનિરૂપિતસાધ્યતાઅવચ્છેદકતા.

કારણ કે મહાનસીયવહ્નિનિષ્ઠસાધ્યતાની અવચ્છેદકતા બેમાં રહે છે - (૧) મહાન-સીયત્વમાં, (૨) વહ્નિત્વમાં. વહ્નિત્વમાં રહેનારી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતા અને મહાનસીયત્વમાં રહેનારી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતા - આ બન્ને પ્રકારની સાધ્યતાઅવચ્છેદકતા ભિન્ન-ભિન્ન છે. આમાંથી વહ્નિત્વવૃત્તિસાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાં વહ્નિત્વગતએકત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતા-નિરૂપકપર્યાપ્તિપ્રતિયોગિતા રહે. કારણ કે વહ્નિત્વમાં રહેનારી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતા છે તે પ્રતિયોગી કહેવાય. વહ્નિત્વ અનુયોગી કહેવાય. વહ્નિત્વનિષ્ઠસાધ્યતાઅવચ્છેદકતાનું પર્યાપ્તિ-સંબંધથી અધિકરણ પણ વહ્નિત્વ જ છે. માટે, વહ્નિત્વવૃત્તિસાધ્યતાઅવચ્છેદકતાનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતા વહ્નિત્વમાં રહેશે. તાદૃશઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ વહ્નિત્વગતએકત્વ થાય. આમ, વહ્નિત્વગતએકત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિ-

विधया वह्नित्वगतैकत्वस्यैव प्राप्तेः यदि वह्नित्वगतैकत्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगिता साध्यतावच्छेदकतायां वर्तते तदैव वह्न्यभावः धर्तुं शक्यते एव, वह्नित्वगतैकत्वावच्छिन्ना हि अनुयोगिता वह्नित्वे एव भवेदिति वह्नित्वगतैकत्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगिता वह्नित्वे पर्याप्तं यत् तस्मिन्नेव भवेत् । प्रकृते सामान्येन साध्यतावच्छेदकतायाः महानसीयत्व-वह्नित्वोभयस्मिन्नेव पर्याप्तत्वेऽपि वह्नित्ववृत्तिताविशिष्टसाध्यतावच्छेदकता वह्नित्वे एव पर्याप्ता भवेत्, तथा च वह्नित्ववृत्तिताविशिष्टसाध्यतावच्छेदकतायां वह्नित्वगतैकत्वावच्छिन्नानुयोगिता-निरूपकपर्याप्तिप्रतियोगिता भवेदेव, यतः वह्नित्ववृत्तिताविशिष्टसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठ-प्रतियोगिता-निरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपविधया वह्नित्वगतैकत्वमेव प्राप्यते ।

ततश्च वह्नित्ववृत्तिताविशिष्टसाध्यतावच्छेदकतायां वह्नित्वगतैकत्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितायाः सत्त्वात् स्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगिताविशिष्टत्व-सम्बन्धेन वह्नित्वगतैकत्वं वह्नित्ववृत्तिताविशिष्टसाध्यतावच्छेदकतायां वर्तमानमेव भवेत् । वह्नित्व-वृत्तिताविशिष्टसाध्यतावच्छेदकता शुद्धसाध्यतावच्छेदकता च परस्परमभिन्ना एवेति वह्नित्ववृत्तिता-विशिष्टसाध्यतावच्छेदकतायां वह्नित्वगतैकत्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितायाः सत्त्वे शुद्धसाध्यतावच्छेदकतायामपि वह्नित्वगतैकत्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रति-योगिता स्यादेवेति स्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगिताविशिष्टत्वसम्बन्धेन वह्नित्वगतैकत्वं साध्यता-वच्छेदकतायां वृत्ति एव भवेत् ।

●

પ્રતિયોગિતા વહ્નિત્વવૃત્તિસાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાં રહી જશે.

મહાનસીયત્વવૃત્તિસાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાં વહ્નિત્વગતએકત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતા-નિરૂપકપર્યાપ્તિપ્રતિયોગિતા ન રહે. કારણ કે હમણાં જ બતાવી ગયા તે મુજબ વહ્નિત્વગત-એકત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતા માત્ર વહ્નિત્વમાં વૃત્તિ હોવાથી તાદૃશઅનુયોગિતાનિરૂપક-પ્રતિયોગિતા માત્ર વહ્નિત્વગતઅવચ્છેદકતામાં જ રહે. મહાનસીયત્વવૃત્તિઅવચ્છેદકતામાં ન રહે. મહાનસીયત્વવૃત્તિસાધ્યતાઅવચ્છેદકતાનિષ્ઠપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતા-અવચ્છેદકરૂપ તો મહાનસીયત્વગતએકત્વ થાય. વહ્નિત્વગતએકત્વ ન થાય. આથી, વહ્નિત્વ-ગતએકત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદક ધર્મ (૧) વહ્નિ-અભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાત્વ અને (૨) વહ્નિત્વવૃત્તિસાધ્યતા-અવચ્છેદકતાનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાત્વ - આ બે થાય. પણ મહાનસીયત્વવૃત્તિઅવચ્છેદકતાનિષ્ઠ

इत्थञ्च स्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगिताविशिष्टत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतायां वृत्तिवह्नित्वगतैकत्वरूपे निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-स्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपित-प्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन वह्न्यभावीयप्रतियोगितायाः वर्तमानत्वात् तादृशो वह्न्यभावः धर्तुं शक्यते एव, तदधिकरणम् 'अत्र महानसीयवह्निः' - इत्येतज्ज्ञानम्, तत्र वह्नेरविषयत्वात्, तत्र च तज्ज्ञानत्वहेतुर्वृत्तिरिति लक्षणासमन्वयात् कुतोऽव्याप्त्यभावः ?

एतदव्याप्तिनिवारणार्थं स्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगिताशून्यत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतायामवृत्तिरूपे निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-स्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपित-प्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन वृत्तिप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरण-निरूपितवृत्तित्वाभावः - इत्येवं लक्षणमङ्गीकार्यम् ।

ततश्च वह्नित्वगतैकत्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितायाः वह्नित्ववृत्तिसाध्यतावच्छेदकतायां सत्त्वात् तदभिन्नशुद्धसाध्यतावच्छेदकतायामपि सा प्रतियोगिता वर्तते, ततश्च स्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितासम्बन्धेन यथा वह्नित्वगतैकत्वं शुद्धसाध्यतावच्छेदकतायामपि वर्तते तथा महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायां वह्नित्वगतैकत्वावच्छिन्ना-

●

અવચ્છેદકતાત્વ ન થાય.

❋ વહ્નિઅભાવનું ગ્રહણ શક્ય ❋

આનો સીધો અર્થ એ થયો કે - વહ્નિત્વવૃત્તિસાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાં વહ્નિત્વગતએકત્વ-અવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકધર્મ રહેલ હોવાથી સ્વઅવચ્છિન્ન-અનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકધર્મવત્ત્વસંબંધથી વહ્નિત્વગતએકત્વ વહ્નિત્વ-વૃત્તિસાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાં વૃત્તિ થશે જ. મતલબ કે સ્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપક-પર્યાપ્તિપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકધર્મવત્ત્વસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાં વૃત્તિ રૂપ તરીકે વહ્નિત્વ-ગતએકત્વ રૂપ મળી શકશે. આ રૂપમાં સ્વનિષ્ઠ-નિરૂપિતત્વસંબંધઅવચ્છિન્ન-અવચ્છેદકતા-ભિન્ન-અવચ્છેદકતાત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્નઅવચ્છેદકતાઅનિરૂપિતપ્રતિયોગિતાનિરૂપક-પર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વસંબંધથી વહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતા વૃત્તિ હોવાથી સ્વઅવ-ચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકધર્મવત્ત્વસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છે-

य शो ल ता वि न श्री

य शो ल ता

नुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगिताविरहात् स्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगिताशून्यत्व-सम्बन्धेनापि साध्यतावच्छेदकतायां वृत्ति भवेत्, महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायां तादृश-प्रतियोगिता स्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगिताविशिष्टत्वसम्बन्धेन वृत्ति नैव भवेत्। तथा च साध्यतावच्छेदकतायां वह्नित्वगतैकत्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगिताशून्यत्व-सत्त्वात् स्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगिताशून्यत्वसम्बन्धेन वह्नित्वगतैकत्वं साध्यता-वच्छेदकतायां वृत्ति एवाऽस्ति इति साध्यतावच्छेदकतायां स्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्ति-प्रतियोगिताशून्यत्वसम्बन्धेन अवृत्तिरूपविधया वह्नित्वगतैकत्वं नैव लभ्यते, महानसीयत्व-

●

દકતામાં વૃત્તિ એવા રૂપમાં સ્વનિષ્ઠ-નિરૂપિતત્વસંબંધઅવચ્છિન્ન-અવચ્છેદકતાભિન્નઅવ-ચ્છેદકતાત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્નઅવચ્છેદકતાઅનિરૂપિતપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિ-અનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વસંબંધથી વૃત્તિ પ્રતિયોગિતા તરીકે વહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતા લઈ શકાશે.

તમે જે લક્ષણ બનાવ્યું તે મુજબ સ્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિપ્રતિયોગિતા-અવચ્છેદકધર્મવત્ત્વસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાં વૃત્તિ રૂપમાં સ્વનિષ્ઠ-નિરૂપિતત્વસંબંધ-અવચ્છિન્ન-અવચ્છેદકતાભિન્ન-અવચ્છેદકતાત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્નઅવચ્છેદકતાઅનિરૂ-પિતપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વસંબંધથી વૃત્તિ પ્રતિયોગિતા તરીકે વહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતા લઈ શકાશે.

વિ ન શ્રા

તમે જે લક્ષણ બનાવ્યું તે મુજબ સ્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિપ્રતિયોગિતા-અવચ્છેદકધર્મવત્ત્વસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાં વૃત્તિ રૂપમાં સ્વનિષ્ઠનિરૂપિતત્વસંબંધ-અવચ્છિન્ન-અવચ્છેદકતાભિન્ન-અવચ્છેદકતાત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્નઅવચ્છેદકતાઅનિરૂ-પિતપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વસંબંધથી વૃત્તિ એવી પ્રતિયોગિતાના નિરૂપક અભાવ તરીકે વહ્નિઅભાવ લઈ શકાશે. **'महानसीयवह्निः अत्र वर्तते'** - આ જ્ઞાનમાં વિષયિતાસંબંધથી વહ્નિ રહેતો ન હોવાથી વહ્નિઅભાવના અધિકરણ તરીકે પ્રસ્તુત જ્ઞાન મળશે જ. તેમાં તજ્જ્ઞાનત્વ હેતુ વૃત્તિ. આમ, લક્ષણસમન્વય ન થવાથી અવ્યાપ્તિ સુસ્પષ્ટ છે.

⁂ નઞ્દ્વયના માધ્યમથી અવ્યાપ્તિ દૂર ⁂

આ અવ્યાપ્તિના નિરાકરણ માટે અમે જે જણાવેલ તે રીતે દ્રાવિડપ્રાણાયામ કરવો જ

वह्नित्वगतद्वित्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितायाः महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायामपि सत्त्वात्, वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायामपि सत्त्वाच्च महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगिताशून्यत्वं साध्यतावच्छेदकतायां नैव वर्तते इति स्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगिताशून्यत्वसम्बन्धेन महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वं साध्यतावच्छेदकतायामवृत्ति एव भवेत् ।

तथा च वह्न्यभावीयप्रतियोगितायाः निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-स्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन वह्नित्वगतैकत्वे एव सत्त्वाद् महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वे असत्त्वाद् महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितायाः एव निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-स्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छे-

●

પડશે. 'સ્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકધર્મવત્ત્વસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાં વૃત્તિ...' - આની જગ્યાએ 'સ્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકધર્મશૂન્યત્વસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાં અવૃત્તિ (= વૃત્તિતાવિશિષ્ટભિન્ન યદ્વા પ્રતિયોગિઅસમાનાધિકરણવૃત્તિતાઅભાવ) ......' - ઈત્યાદિ પૂર્વોક્ત લક્ષણ જ સમજવું રહ્યું. એ લક્ષણ સ્વીકારવામાં કોઈ અવ્યાપ્તિ નથી.

વહ્નિત્વગતએકત્વ સ્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકધર્મવત્ત્વસંબંધથી ભલે સાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાં (કે જે વહ્નિત્વવૃત્તિ છે) વૃત્તિ હોય. પણ, વહ્નિત્વ-ગત-એકત્વ સ્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકધર્મશૂન્યત્વસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાં અવૃત્તિ તો નથી જ. કારણ કે મહાનસીયત્વવૃત્તિઅવચ્છેદકતાની અપેક્ષાએ વહ્નિત્વગતએકત્વમાં સ્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકધર્મશૂન્યત્વસંબંધથી વૃત્તિતા પણ રહેલી છે. માટે, વહ્નિત્વગતએકત્વમાં સ્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકધર્મશૂન્યત્વસંબંધથી વહ્નિત્વવૃત્તિસાધ્યતાઅવચ્છેદકતાની અપેક્ષાએ જે વૃત્તિતાઅભાવ રહે છે તે પ્રતિયોગિઅસમાનાધિકરણ થઈ શકે નહીં. કારણ કે વહ્નિત્વગતએકત્વમાં મહાનસીયત્વવૃત્તિઅવચ્છેદકતાની અપેક્ષાએ સ્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકશૂન્યત્વસંબંધથી વૃત્તિતા પણ રહેલી છે.

વિ ન્ગ ભ્રા

दकत्वसम्बन्धेन स्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगिताशून्यत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतायामवृत्तिमहानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वरूपे वृत्तित्वाच्च महानसीयवह्न्यभावः धर्तुं शक्यते, वह्न्यभावः नैव धर्तुं शक्यते इति महानसीयवह्न्यभावाधिकरणे 'अत्र महानसीयवह्निः' - इतिज्ञानातिरिक्ते तज्ज्ञानत्वहेतोरवृत्तितया लक्षणसमन्वयान्नाव्याप्तिः ।

यदि च "वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायां वह्नित्वगतैकत्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितायाः सत्त्वाद् वह्नित्वगतैकत्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगिताशून्यत्वं नैव स्यादिति वह्नित्वगतैकत्वं स्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगिताशून्यत्वसम्बन्धेन वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायामवृत्ति एवेति शुद्धसाध्यतावच्छेदकतायामपि स्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगिताशून्यत्वसम्बन्धेन वह्नित्वगतैकत्वमवृत्ति एव भवेत्, वृत्तित्वसत्त्वेऽपि वृत्तिताविशिष्टभेदाङ्गीकारे बाधकाभावात् स्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगिताशून्यत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतायामवृत्तिरूपविधया वह्नित्वगतैकत्वं प्राप्यते एव, तत्र च निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-स्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन वह्न्यभावीयप्रतियोगितायाः वृत्तित्वात् तादृशवह्न्यभावः धर्तुं शक्यते, तदधिकरणम् 'अत्र महानसीयवह्निः'- इत्येतज्ज्ञानम्, तत्र च तज्ज्ञानत्वहेतोः वृत्तित्वाद् लक्षणसमन्वयाऽसम्भवात् स्यादेव अव्याप्तिः" ***इति विभाव्यते ।***

य
शो
ल
ता

तदा पूर्वोक्तरीत्या 'स्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगिताशून्यत्वसम्बन्धावच्छिन्नसाध्यतावच्छेदकतानिरूपितवृत्तिताप्रतियोगिकप्रतियोग्यसमानाधिकरणाऽभावविशिष्टरूपे निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-स्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन वर्तमानप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः' - इत्येवं लक्षणमङ्गीकार्यम्, तथा च वह्नित्वगतैकत्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगिताविशिष्टत्वस्य वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायां वह्नित्वगतैकत्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयप्रतियोगिताशून्यत्वस्य च महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायां सत्त्वात् साध्यतावच्छेदकतायां वह्नित्वगतैकत्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगिताऽपि भवेत्, तादृशप्रतियोगिताशून्यत्वमपि भवेत् ।

अतः वह्नित्वगतैकत्वं तादृशसाध्यतावच्छेदकतायां स्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्ति-

प्रतियोगिताशून्यत्वसम्बन्धेन वृत्ति अपि भवेत्, अवृत्ति अपि इति तादृशवह्नित्वगतैकत्वे साध्यतावच्छेदकतानिरूपितवृत्तित्वाभावः वर्तते, किन्तु सः प्रतियोगिसमानाधिकरणः = तादृशसाध्यतावच्छेदकतानिरूपितवृत्तितासमानाधिकरणः इति वह्नित्वगतैकत्वे स्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगिताशून्यत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतावच्छेदकतानिरूपितवृत्तिताप्रतियोगिकप्रतियोग्य-

य शो ल

❋ વૃત્તિતાના + પ્રતિયોગિતાના અવચ્છેદક સંબંધ જુદા જુદા ❋

(અહીં એક વાતની સ્પષ્ટતા રાખવી કે 'સ્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકધર્મશૂન્યત્વસંબંધથી વૃત્તિતા રહેલી છે' - આના દ્વારા તાદશધર્મશૂન્યત્વ-સંબંધ વૃત્તિતાની વૃત્તિતાનો નિયામક નથી. કિંતુ વૃત્તિતાનો પોતાનો અવચ્છેદક છે. આશય એ છે કે જ્યારે એમ કહેવામાં આવે કે ભૂતલમાં સંયોગસંબંધથી ઘટ રહેલ છે' - ત્યારે આ વાક્યનો અર્થ એ જ થાય કે ઘટની વૃત્તિતાના નિયામક સંબંધ તરીકે સંયોગ છે. મતલબ કે ભૂતલમાં ઘટ સંયોગસંબંધથી વૃત્તિ છે - આવો અર્થ નીકળે. અર્થાત્ ઘટ સંયોગ સંબંધથી રહે, વૃત્તિતા તો ઘટમાં સ્વરૂપ સંબંધથી જ રહે. પ્રસ્તુતમાં પણ તેવું જ છે. મતલબ કે વૃત્તિતા વહ્નિત્વગતએકત્વમાં તાદશધર્મશૂન્યત્વસંબંધથી રહે છે - તેવું નથી. વહ્નિત્વગતએકત્વમાં વૃત્તિતા તો સ્વરૂપસંબંધથી જ રહે ને !

પરંતુ વૃત્તિતા જે સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાની અપેક્ષાએ છે તે કયા સંબંધથી અવચ્છિન્ન છે ? - આ પ્રશ્નનો જવાબ એટલે જ તાદશધર્મશૂન્યત્વસંબંધ. જેમ 'ઘટમાં ભૂતલ-નિરૂપિતસંયોગસંબંધઅવચ્છિન્નવૃત્તિતા છે એટલે કે સંયોગસંબંધથી અવચ્છિન્ન વૃત્તિતા ઘટમાં સ્વરૂપ સંબંધથી રહેલ છે' - આ પ્રમાણે કહેવાય છે તે રીતે ઉક્ત વાક્યપ્રયોગ થાય છે. આનો અર્થ એ જ કરવો કે સ્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકધર્મ-શૂન્યત્વસંબંધઅવચ્છિન્નવૃત્તિતા સ્વરૂપસંબંધથી વહ્નિત્વગતએકત્વમાં રહે છે. આટલી સ્પષ્ટતા રાખી મૂળ વાત ઉપર જઈએ.)

વિ ન મ્રા

✳ પ્રતિયોગિસમાનાધિકરણ વૃત્તિતાભાવ ✳

એટલે કે વૃત્તિતાઅભાવ પોતાના પ્રતિયોગી એવા વૃત્તિતાને સમાનાધિકરણ છે. આથી જ, વૃત્તિતાવિશિષ્ટનો ભેદ પણ વહ્નિત્વગતએકત્વમાં નહીં રહે. પરિણામે સ્વઅવચ્છિન્ન-અનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકધર્મશૂન્યત્વસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાં અવૃત્તિ રૂપ તરીકે વહ્નિત્વગતએકત્વ લઈ નહીં શકાય. સ્પષ્ટ છે કે સ્વનિષ્ઠ-નિરૂપિતત્વસંબંધ-

समानाधिकरणाऽभावो नैव स्यात् । महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्ति-प्रतियोगितायाः महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायामपि, वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायामपि च वर्तमानत्वात् साध्यतावच्छेदकतायां महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्ति-प्रतियोगिता एव भवेत्, महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगिता-शून्यत्वं नैव भवेत् । तथा च महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वे स्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्ति-प्रतियोगिताशून्यत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतायां वृत्तिता नैवाऽस्ति इति स्वावच्छिन्नानुयोगिता-निरूपकपर्याप्तिप्रतियोगिताशून्यत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतावच्छेदकतानिरूपितवृत्तिताप्रतियोगिक-प्रतियोग्यसमानाधिकरणाऽभावविशिष्टरूपविधया महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वमेव प्राप्यते, वह्नित्वगतैकत्वं नैव ।

वह्न्यभावीयप्रतियोगिता निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-स्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपित-प्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन वह्नित्वगतैकत्वे एव वर्तते, न तु महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वरूपे स्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगिताशून्यत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतावच्छेदकतानिरूपितवृत्तिताप्रतियोगिकप्रतियोग्यसमानाधिकरणाभावविशिष्टे इति वह्न्यभावो

●

અવચ્છિન્ન-અવચ્છેદકતાભિન્ન-અવચ્છેદકતાત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્નઅવચ્છેદકતાઅનિરૂપિત-પ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વસંબંધથી વહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતા જે વહ્નિત્વગતએકત્વમાં રહે છે તે સ્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદક-ધર્મશૂન્યત્વસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાં અવૃત્તિ સાબિત ન થતા વહ્નિઅભાવ લઈ ન શકાય.

કારણ કે અમારા પરિષ્કાર મુજબ સ્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિપ્રતિયોગિતા-અવચ્છેદકધર્મશૂન્યત્વસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાં અવૃત્તિ એવા રૂપમાં સ્વનિષ્ઠ-નિરૂપિતત્વસંબંધઅવચ્છિન્ન-અવચ્છેદકતાભિન્ન-અવચ્છેદકતાત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્નઅવચ્છેદકતાઅનિરૂપિતપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વસંબંધથી જે અભાવીય-પ્રતિયોગિતા રહેતી હોય તે જ અભાવ લઈ શકાતો હોવાથી વહ્નિઅભાવ લઈ નહીં શકાય. મહાનસીયવહ્નિઅભાવ પૂર્વોક્ત રીતે લઈ શકાશે. તેનું અધિકરણ તજ્જ્ઞાનભિન્ન જ્ઞાન. તજ્જ્ઞાનત્વહેતુ ત્યાં અવૃત્તિ. લક્ષણસમન્વય થઈ જશે !

આ રીતે, ''બે વાર નઞ્નો પ્રવેશ કરાવી લક્ષણ બનાવવામાં આવે તો જ '**મહાનસીય-**

नैव धर्तुं शक्यते ।

महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगिता निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-स्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकता-भिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन स्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्ति-प्रतियोगिताशून्यत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतावच्छेदकतानिरूपितवृत्तिताप्रतियोगिकप्रतियोग्यसमानाधिकरणाभावविशिष्टमहानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वरूपे वर्तते इति तादृशमहानसीयवह्न्यभावः धर्तुं शक्यते, तदधिकरणम् 'अत्र महानसीयवह्निः' - इत्येतज्ज्ञानातिरिक्तम्, तत्र च तज्ज्ञानत्व-हेतोरवृत्तितया लक्षणसमन्वयान्न काऽप्यव्याप्तिः ।

किन्तु एतल्लक्षणमपि न सम्पूर्णम्, 'अत्र महानसीयवह्निः' इत्येतज्ज्ञानं विषयितासम्बन्धेन महानसीयवह्निमत्, तज्ज्ञानत्वाद् - इत्यत्र वह्न्यभावमादायाऽव्याप्त्यसम्भवेऽपि, महानसीयवह्न्य-भावमादायाऽपि लक्षणसमन्वयाऽसम्भवेन अव्याप्तेः वज्रलेपायितत्वात् ।

अयमाशयः - महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वावच्छिन्नानुयोगिता महानसीयत्वे वह्नित्वे चोभयस्मिन् भवेत्, महानसीयत्वनिष्ठानुयोगिता भिन्ना, वह्नित्वनिष्ठानुयोगिता च भिन्ना । तादृशाऽनुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगिता महानसीयत्व-वह्नित्वोभयपर्याप्तं यत् तत्र भवेत्। प्रकृते साध्यतावच्छेदकता महानसीयत्व-वह्नित्वोभयस्मिन् पर्याप्ता । अतः साध्यतावच्छेदकतायां महानसीयत्ववह्नित्वनिष्ठद्वित्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगिता भवेत्, किन्तु साध्यता-वच्छेदकतानिष्ठा प्रतियोगिता नैका, भिन्ना भिन्ना एव । ततश्च महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वाव-च्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगिता केवलमहानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायामपि वर्तते, केवलवह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायामपि वर्तते । तत्र अस्माकमयं पर्यनुयोगः - किं कस्याश्चिदपि प्रतियोगितायाः शून्यत्वं साध्यतावच्छेदकतायां भवतोऽभिप्रेतम् ? सर्वस्याः प्रतियोगितायाः वा? उभयथाऽपि व्यथा, यदि कस्याश्चित् प्रतियोगितायाः शून्यत्वमभिप्रेतम्, तदा वह्नित्वनिष्ठ-साध्यतावच्छेदकतायां महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायां वर्तमानमहानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वा-

●

वह्निः अत्र वर्तते' - इत्येतज्ज्ञानं विषयितासम्बन्धेन महानसीयवह्निमत्, तज्ज्ञानत्वात् - આ સ્થલમાં વહ્નિઅભાવને લઈને આવતી અવ્યાપ્તિનું નિરાકરણ થઈ શકે છે' - એ પ્રમાણે ફલિત થયું.

य शो ल ता वि જ ઞા

वच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितायाः अभावः प्राप्यते एवेति ततोऽभिन्नायाः शुद्ध-साध्यतावच्छेदकतायाः अपि महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्ति-प्रतियोगिताशून्यत्वं प्राप्तम् ।

अतः (= महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वावच्छिन्नाऽनुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगिता-शून्यत्वस्य शुद्धसाध्यतावच्छेदकतायां सत्त्वात्) स्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगिता-शून्यत्वसम्बन्धेन महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वं साध्यतावच्छेदकतायां वृत्ति एव भवेत्, न तु अवृत्ति। ***यद्यपि*** वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायां वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावृत्ति-महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितायाः सत्त्वात् साध्यतावच्छेदकतायामपि महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगिताशून्यत्वस्य अभावः एव स्यात्। तथा च महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वं स्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगिता-शून्यत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतायामवृत्ति भवेदिति महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वे स्वावच्छिन्नानु-योगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगिताशून्यत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतावच्छेदकतानिरूपितवृत्तिताभावोऽपि भवेदेव, ***तथापि*** तादृशवृत्तिताभावो न प्रतियोग्यसमानाधिकरणः, साध्यतावच्छेदकतायां महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगिताशून्यत्वस्यापि सत्त्वात् तादृशमहानसीय-त्व-वह्नित्वगतद्वित्वे स्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगिताशून्यत्वसम्बन्धावच्छिन्नसाध्यता-वच्छेदकतानिरूपितवृत्तितायाः अपि सत्त्वात् । तथा च स्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्ति-प्रतियोगिताशून्यत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतावच्छेदकतानिरूपितवृत्तिताप्रतियोगिकप्रतियोग्यसमानाधि-करणाभावविशिष्टरूपविधया महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वं नैव प्राप्यते, ततः कुतः महानसीय-वह्न्यभावग्रहणं कर्तुं शक्यते ।

द्वितीयोऽपि न पटीयान्, महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायां तादृशमहानसीयत्व-वह्नित्व-गतद्वित्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकं यत् पर्याप्तिप्रतियोगिताद्विकं तन्नैव वर्तते, तादृशप्रतियोगितायाः महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठायाः वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठायाश्च भिन्नत्वाद् वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता कथं महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायां वर्तेत? एवं वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायामपि वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायाः सत्त्वेऽपि महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता कथं भवेत् ? तथा च महानसीयत्व-निष्ठसाध्यतावच्छेदकतायामपि महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्ति-

प्रतियोगितासामान्यं = महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिताद्विकं नैव भवेत्, वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायामपि नैव वर्तते तत्।

अतो महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगिताशून्यत्वं साध्यतावच्छेदकतायां भवेदेव । तथा च महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वस्य स्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगिताशून्यत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतायां वृत्तितया स्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगिताशून्यत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतावच्छेदकतानिरूपितवृत्तिताप्रतियोगिकप्रतियोग्यसमानाधिकरणाऽभावविशिष्टरूपविधया महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वं नैव प्राप्यते, ततः किमादाय लक्षणसमन्वयः कर्तव्यः ?

यदि प्रतियोगितावच्छेदकस्य प्रवेशमादृत्य 'स्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्यत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतावच्छेदकतानिरूपितवृत्तिताप्रतियोगिकप्रतियोग्यसमानाधिकरणाऽभावविशिष्टरूपे निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-स्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन वृत्तिप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः' - इत्येवं लक्षणमभ्युपगम्यते तदा तु नोक्ताऽव्याप्तिः । तद्यथा - महानसीयत्व -वह्नित्वगतद्वित्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगिता महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायामपि भवेत्, वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायामपि भवेत्, उभयनिष्ठा प्रतियोगिता भिन्ना भिन्ना एव, महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायां नैव भवेत्, वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायां नैव वर्तते, किन्तु महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगिताद्विकस्य अवच्छेदकविधया यत् साध्यतावच्छेदकतात्वं = निरूपितत्वसम्बन्धेन साध्यता अवच्छेदकतात्वञ्चोभयं तत् तु महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायां वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायाञ्चाऽनुगतम्, पञ्चानां घटानां भूतलवृत्तित्वे भूतलनिरूपितप्रतियोगिता पञ्चसु घटेषु, किन्तु सा प्रत्येकं भिन्ना भिन्ना, तादृशभूतलनिरूपितप्रतियोगितावच्छेदकं घटत्वं तु सर्वेषु घटेषु अनुगतमेकमेवेति प्रकृतेऽपि तथैव योज्यम् ।

तथा च महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताऽपि महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वावच्छिन्नानु-

य
शो
ल
ता

योगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्या नैव भवेत्, वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताऽपि तादृशप्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्या नैव भवेदिति साध्यतावच्छेदकतायां महानसीयत्व-वह्नित्व-गतद्वित्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्यत्वं नैव भवेत् । ततश्च स्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्यत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतायां महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वं वृत्ति नैव भवेदिति महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वे स्वावच्छिन्नानु-योगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्यत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतावच्छेदकतानिरूपित-वृत्तिताप्रतियोगिक-प्रतियोग्यसमानाधिकरणाभावः भवेदेव, तथा च स्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपक-पर्याप्तिप्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्यत्वसम्बन्धावच्छिन्नसाध्यतावच्छेदकतानिरूपितवृत्तिताप्रतियोगिक-प्रतियोग्यसमानाधिकरणाऽभावविशिष्टरूपविधया तादृशमहानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वं लभ्यते।

यशोलता

निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकता-भिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपित-प्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वमेव वर्तते इति स्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्यत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतावच्छे-दकतानिरूपितवृत्तितानिष्ठप्रतियोगितानिरूपकप्रतियोग्यसमानाधिकरणाऽभावविशिष्टमहान-सीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वरूपे निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-स्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपित-प्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितायाः वर्तमानत्वात् तादृशो महानसीयवह्न्यभावः धर्तुं शक्यते, तदधिकरणे च 'महानसीयवह्निः अत्र' - इत्येतज्ज्ञानातिरिक्ते हि तज्ज्ञानत्वहेतोरवृत्तितया लक्षणसमन्वयात् कुतोऽव्याप्त्याशङ्काऽपि? इत्थञ्च प्रतियोगिताशून्यत्वं परित्यज्य प्रतियोगितावच्छेदकशून्यत्वमेवोपादेयमिति फलितम्, अत्र बहु वक्तव्यम्, तत्तु असुकुमारमतीनामपि परिक्लेशभिया नेह वितन्यते इति।

अत्रापि 'स्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितावच्छेदकधर्मविशिष्टत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतायां वृत्तिरूपे निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-स्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपित-प्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन वृत्तिप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरण-निरूपितवृत्तित्वाभावः'- इत्येवमेव लक्षणमङ्गीक्रियते, प्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्यत्वं निवेश्य

अवृत्तित्वं न निवेश्यते तदाऽपि 'अत्र महानसीयवह्निः'- इत्येतज्ज्ञानं विषयितासम्बन्धेन महानसीयवह्निमत् तज्ज्ञानत्वाद् - इत्यत्र वह्न्यभावमादायाऽव्याप्तिः दुर्वारा एव भवेत्, तथा हि -

वह्नित्वगतैकत्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगिता वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायां वर्तते एव, वह्नित्ववृत्तिताविशिष्टसाध्यतावच्छेदकतायाः वह्नित्वे एव पर्याप्तत्वात्। तादृशवह्नित्ववृत्तिताविशिष्टसाध्यतावच्छेदकतावृत्ति-वह्नित्वगतैकत्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितायाः अवच्छेदकं वह्नित्ववृत्तिसाध्यतावच्छेदकतायां वर्तमानं तद्व्यक्तित्वमेव भवेत्। तादृशवह्नित्वगतैकत्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितावच्छेदकतद्व्यक्तित्वविशिष्टत्वस्य तादृशवह्नित्ववृतित्ताविशिष्टसाध्यतावच्छेदकतायां सत्त्वात् ततोऽभिन्नशुद्धसाध्यतावच्छेदकताऽपि तादृशवह्नित्वगतैकत्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितावच्छेदकधर्मविशिष्टा एव भवेत्। ततश्च वह्नित्वगतैकत्वं स्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्यत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतायां वृत्ति भवेदेव इति स्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्यत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतायां वृत्तिरूपविधया वह्नित्वगतैकत्वं लभ्यते ।

निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपमपि वह्नित्वगतैकत्वमेव अस्तीति तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितायाः निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-स्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन, स्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितावच्छेदकधर्मविशिष्टत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतायां वृत्तिवह्नित्वगतैकत्वरूपे वृत्तित्वात् तादृशवह्न्यभावः धर्तुं शक्यते, तदधिकरणम् 'अत्र महानसीयवह्निः' - इत्येतज्ज्ञानम्, तत्र च तज्ज्ञानत्वहेतुः वृत्तिरिति लक्षणासमन्वयाद् अव्याप्तिः दुर्वारा एव।

यदि च प्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्यत्वं निवेश्य 'स्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्यत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतायामवृत्तिरूपे = स्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्यत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतावच्छेदकतानिरूपितवृत्तिताप्रतियोगिकप्रतियोग्यसमानाधिकरणाऽभावविशिष्टरूपे निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-स्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेद-

यशोलता

कताऽनिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन वर्तमानप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः' - इत्येवं लक्षणमभ्युपगम्यते तदा नोक्ताऽव्याप्त्यवकाशः, यतः वह्नित्ववृत्तिताविशिष्टसाध्यतावच्छेदकतायां वह्नित्वगतैकत्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितावच्छेदकधर्मविशिष्टत्वसत्त्वेन साध्यतावच्छेदकतायां वह्नित्वगतैकत्वावच्छिन्नानुयोगिता-निरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितावच्छेदकधर्मविशिष्टत्वसत्त्वेऽपि महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायां वह्नित्वगतैकत्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितावच्छेदकधर्मविरहात् साध्यतावच्छेदकतायां वह्नित्वगतैकत्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्यत्वमपि अस्तीति वह्नित्वगतैकत्वरूपे स्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्यत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतायां वृत्तित्वमस्त्येवेति वह्नित्वगतैकत्वे स्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपक पर्याप्तिप्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्यत्वसम्बन्धावच्छिन्नसाध्यतावच्छेदकतानिरूपितवृत्तिताप्रतियोगिकप्रतियोग्यसमानाधिकरणाऽभावः नैव स्यात् ।

महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्यत्वस्य महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायां वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायाञ्चोभयत्राऽपि असत्त्वात् स्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्यत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतावृत्तित्वं महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वे नैव भवेत्, यदि महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायां वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायां वा महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्यत्वं स्यात् तदा साध्यतावच्छेदकतायामपि महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्यत्वसम्भवात् स्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्यत्वसम्बन्धेन महानसीयत्ववह्नित्वगतद्वित्वे साध्यतावच्छेदकतावृत्तित्वं स्यादपि ।

किन्तु महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्यत्वस्य महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायामपि, वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायामपि च असत्त्वात् स्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्यत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतायां वृत्तित्वं महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वे नैवाऽस्तीति स्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्यत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतावच्छेदकतानिरूपितवृत्तिताप्रतियोगिकप्रतियोग्यसमानाधिकरणाभावविशिष्टरूपविधया महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वं धर्तुं शक्यते एव।

निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपित-प्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपविधया वह्नित्वगतैकत्वस्यैव प्राप्त्या निरूपितत्व-सम्बन्धावच्छिन्न-स्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगिता-वच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्व-सम्बन्धेन महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वे अवर्तमानत्वात् तादृशो वह्न्यभावः धर्तुं नैव शक्यते, निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रति-योगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपविधया महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वस्यैव प्राप्तेः निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-स्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगिता-वच्छेदकत्वसम्बन्धेन महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वरूपे तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितायाः वर्तमानत्वम्, अतः महानसीयवह्न्यभावः एव धर्तुं शक्यते । तदधिकरणे च 'अत्र महानसीयवह्निः'-इत्येतज्ज्ञानातिरिक्ते तज्ज्ञानत्वहेतोः अवृत्तितया लक्षणसमन्वयान्नाव्याप्तिः इति ।

तथा च 'स्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्यत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतावच्छेदकतानिरूपितवृत्तिताप्रतियोगिकप्रतियोग्यसमानाधिकरणाऽभावविशिष्टरूपे निरूपितत्व-सम्बन्धावच्छिन्न-स्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगिता-वच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्यनुयोगितावच्छेदकत्व-सम्बन्धेन वृत्तिप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः' - इत्येव लक्षणम् अङ्गीकार्यम्, सम्पूर्णं सर्वाङ्गसुन्दरमिदं लक्षणम् ।

अत्रापि यदि पर्याप्तिः न निवेश्यते तदापि उक्ताऽऽपत्तिः तदवस्था एव भवेत् । तथा हि - प्रकृते साध्यतावच्छेदकता (= 'अत्र महानसीयवह्निः' - इत्येतज्ज्ञानं विषयितासम्बन्धेन महानसीयवह्निमत्, तज्ज्ञानत्वाद् - इत्यत्र साध्यतावच्छेदकता) पर्याप्त्या एव महानसीयत्व-वह्नित्वोभयस्मिन् वर्तते, स्वरूपसम्बन्धेन तु साध्यतावच्छेदकता केवलवह्नित्वेऽपि केवलमहान-सीयत्वेऽपि च वर्तते एव, तथा च तादृशसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितानिरूपकानुयोगिता

केवलमहानसीयत्वेऽपि भवेत्, केवलवह्नित्वेऽपि भवेत्, महानसीयत्व-वह्नित्वोभयस्मिन्नपि भवेत्, अतः तादृशसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितानिरूपकानुयोगितावच्छेदकं रूपं महानसीयत्वगतैकत्व-मपि भवेत्, वह्नित्वगतैकत्वमपि भवेत्, महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वमपि भवेत् । तथा च साध्यतावच्छेदकतायां वह्नित्वगतैकत्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकप्रतियोगिता भवेदेव, वह्नित्वग-तैकत्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकप्रतियोगितावच्छेदकः धर्मः वह्नित्ववृत्तिसाध्यतावच्छेदकतावृत्ति-तद्व्यक्तित्वं भवेत्, तेन च साध्यतावच्छेदकतायाः विशिष्टत्वाद् वह्नित्वगतैकत्वावच्छिन्नानुयोगिता-निरूपकप्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्यत्वं साध्यतावच्छेदकतायां नैव भवेत् । तथा च वह्नित्वगतैकत्वं स्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकप्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्यत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतायामवृत्ति-रूपविधया धर्तुं शक्यते ।

य शो ल ता

पूर्वोक्तरीत्या वह्न्यभावीयप्रतियोगितायाः अपि निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-स्वनिष्ठ-प्रतियोगिता-वच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽ-निरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतायामेव वृत्तित्वात् स्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकप्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्यत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतायामवृत्ति-रूपे वह्नित्वगतैकत्वे निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-स्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)-अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगिता-निरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन वृत्तिप्रतियोगितारूपेण वह्न्यभावीयप्रतियोगिता धर्तुं शक्यते इति वह्न्यभावोऽपि धर्तुं शक्यते, तदधिकरणम् 'अत्र महानसीयवह्निः' इत्येतज्ज्ञानम्, तत्र तज्ज्ञानत्वहेतुः वृत्तिः इति लक्षणाऽसमन्वयात् स्यादेवाऽव्याप्तिः ।

यदि च पर्याप्तिः निवेश्यते तदा वह्नित्वगतैकत्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगिता प्रकृतसाध्यतावच्छेदकतायां सम्भवत्येव न, प्रकृतसाध्यतावच्छेदकतायाः महानसीयत्व-वह्नित्वो-भयस्मिन् पर्याप्तत्वात्, केवलवह्नित्वेऽपर्याप्त्वात् । तथा च महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वावच्छिन्ना-नुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितावच्छेदकधर्म एव प्रकृतसाध्यतावच्छेदकतायां भवेत्, तथा च स्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्यत्वसम्बन्धावच्छिन्नसाध्यता-वच्छेदकतानिरूपितवृत्तिताप्रतियोगिकप्रतियोग्यसमानाधिकरणाऽभावविशिष्टरूपविधया महानसीय-त्व-वह्नित्वगतद्वित्वमेव प्राप्यते ।

निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-स्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्व-निष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन वह्न्यभावीयप्रतियोगितायाः महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वेऽवर्तमानत्वात् तादृशवह्न्यभावो धर्तुं न शक्यते, किन्तु महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितायाः तादृशसम्बन्धेन महानसीयत्व -वह्नित्वगतद्वित्वे वर्तमानत्वात् तादृशमहानसीयवह्न्यभावो धर्तुं शक्यते । तदधिकरणम् 'अत्र महानसीयवह्निः' - इत्येतज्ज्ञानातिरिक्तम्, तज्ज्ञानत्वहेतुश्च तत्राऽवृत्तिरिति लक्षणसमन्वयान्नाऽव्याप्तिः इति।

यदि च "ननु पर्याप्त्यनिवेशेऽपि नोक्तरीत्याऽव्याप्तिः सम्भवति, यतः पर्याप्तिनिवेशरहितं लक्षणं हि एवं भवेत् - स्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकप्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्यत्वसम्बन्धावच्छिन्न -साध्यतावच्छेदकतानिरूपितवृत्तिताप्रतियोगिक-प्रतियोग्यसमानाधिकरणाभावविशिष्टरूपे निरूपितत्व-सम्बन्धावच्छिन्न-स्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्व-सम्बन्धेन वृत्तिप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः इति । अत्र केवलवृत्तित्वाभावः एव न ग्राह्यः, अपि तु वृत्तिताऽसमानाधिकरणः वृत्तिताभावः इष्टः । वह्नित्वगतैकत्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगिता यथा वह्नित्ववृत्तिताविशिष्टसाध्यतावच्छेदकतायां वर्त्तमानाऽपि महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायां नासीत् तथा वह्नित्वगतैकत्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपक-प्रतियोगिताऽपि महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायां नैव भवेत् । महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायां महानसीयत्वगतैकत्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकप्रतियोगिता भवेत्, महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकप्रतियोगिता वा भवेत्, वह्नित्वगतैकत्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकप्रतियोगिता तु नैव भवेत्, तथा च वह्नित्वगतैकत्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपक-प्रतियोगितायाः अवच्छेदकधर्मो यः कोऽपि भवेत्, किन्तु सः महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायां नैव भवेत्, तत्र वह्नित्वगतैकत्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकप्रतियोगितायाः असत्त्वात्, तादृशप्रतियोगितायाः असत्त्वेऽपि तत्र तदवच्छेदकधर्माङ्गीकारे तादृशधर्मस्य अवच्छेदकत्वस्यैव विलयात्, अन्यूनानतिरिक्तत्वरूपत्वादवच्छेदकत्वस्य, प्रतियोगिताऽनधिकरणेऽपि तदवच्छेदकस्य वर्तमानत्वेन तस्याऽतिरिक्तवृत्तित्वसिद्धेरिति महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायां वह्नित्वगतैकत्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकप्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्यत्वमेव भवेत् ।

य शो ल ता

ततश्च साध्यतावच्छेदकतायामपि महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतातोऽभिन्नायां वह्नित्वगतैकत्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकप्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्यत्वसत्त्वात् साध्यतावच्छेदकतायां स्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकप्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्यत्वसम्बन्धेन वह्नित्वगतैकत्वं वृत्ति एव भवेत् । ततश्च वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायां तदभिन्नसाध्यतावच्छेदकतायाञ्च वह्नित्वगतैकत्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकप्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्यत्वाऽसत्त्वाद् वह्नित्वगतैकत्वे स्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकप्रतियोगितावच्छेदकशून्यत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतानिरूपितवृत्तित्वाभावः अस्तु, किन्तु तादृशः वृत्तित्वाभावः प्रतियोग्यसमानाधिकरणस्तु नैव भवेत्, पूर्वोक्तरीत्या स्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकप्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्यत्वसम्बन्धावच्छिन्नायाः एव साध्यतावच्छेदकतानिरूपितवृत्तितायाः वह्नित्वगतैकत्वे सत्त्वात् ।

य शो ल ता

तथा च स्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकप्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्यत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतायामवृत्तिरूपविधया वह्नित्वगतैकत्वस्य ग्रहणसम्भवेऽपि स्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकप्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्यत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतावच्छेदकतानिरूपितवृत्तिताप्रतियोगिकप्रतियोग्यसमानाधिकरणाऽभावविशिष्टरूपविधया वह्नित्वगतैकत्वं नैव धर्तुं शक्यते ।

महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकप्रतियोगिता महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायां वर्तमानाऽपि अस्ति, वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायामपि च वर्तते । तथा च महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकप्रतियोगितावच्छेदकधर्मविधया महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायामपि, वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायामपि च वर्तमानं निरूपितत्वसम्बन्धेन साध्यत्वम्, अवच्छेदकतात्वञ्चेत्युभयमेव भवेत् । अतः महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताऽपि महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकप्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्या नास्ति, वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताऽपि नास्ति । तथा च साध्यतावच्छेदकतायां महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकप्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्यत्वं नैव स्यात्, तादृशधर्मविशिष्टत्वमेव भवेत् । तथा च महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वे स्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकप्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्यत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतायामवृत्तिता एव भवेत्, वृत्तित्वं नैव भवेदिति महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वे स्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकप्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्यत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतावच्छेदकतानिरूपितवृत्तिताप्रतियोगिक-प्रतियोग्यसमानाधिकरणाभावः स्यादेव ।

तथा च स्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकप्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्यत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतावच्छेदकतानिरूपितवृत्तिताप्रतियोगिकप्रतियोग्यसमानाधिकरणाऽभावविशिष्टरूपविधया महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वस्यैव प्राप्तेः वह्नित्वगतैकत्वस्याऽप्राप्तेः महानसीयवह्न्यभावः एव धर्तुं शक्यते, न तु वह्न्यभावः, निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-स्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपित-प्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वरूपे स्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकप्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्यत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतावच्छेदकतानिरूपित-वृत्तिताप्रतियोगिकप्रतियोग्यसमानाधिकरणाभावविशिष्टे महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितायाः एव वृत्तेः, वह्न्यभावीयप्रतियोगितायाः अवृत्तेः । तादृशमहानसीयवह्न्यभावाधिकरणविधया 'अत्र महानसीयवह्निः'- इत्येतज्ज्ञानं नैव प्राप्यते, तदतिरिक्तं किमपि प्राप्यते, तत्र च तज्ज्ञानत्व-हेतोरवृत्तितया लक्षणसमन्वयान्नाऽव्याप्त्याशङ्काऽपि ? इति किमर्थं पर्याप्तिपदोपादानम् ?" ***इति विभाव्यते,***

तदा उक्तस्थले एव तार्णमहानसीयवह्न्यभावं 'पर्वतो वह्निमान् धूमाद्' - इत्यत्र महानसीय-वह्न्यभावमादाय चाऽव्याप्त्यापत्तिः बोद्धव्या । तथा हि - तार्णत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता -महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतात्रितयवृत्तिप्रतियोगितानिरूपक-पर्याप्त्यनुयोगिता तार्णत्व-महानसीयत्व-वह्नित्वैतत्त्रितयस्मिन् एव भवेत् । अर्थात् तार्णत्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकता, महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता, वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता च एतत्त्रितयं पर्याप्तिसम्बन्धेन तार्णत्व-महानसीयत्व-वह्नित्वत्रितयस्मिन् एव भवेत्, किन्तु स्वरूप-सम्बन्धेन केवलतार्णत्वे, केवलमहानसीयत्वे, केवलवह्नित्वे, केवलमहानसीयत्व-वह्नित्वयोः तार्णत्व-महानसीयत्वयोः, तार्णत्व-वह्नित्वयोः तार्णत्व-महानसीयत्व-वह्नित्वेषु च सर्वत्र भवेत् । यथा पुरुषचतुष्टयपर्याप्तशिबिकावहनशक्तिः समवायेन स्वरूपेण वा प्रत्येकपुरुषे वर्तते, पुरुषद्विके तत्त्रिकेऽपि च वर्तते तथाऽत्र विभावनीयम् ।

यशोलता

ततश्च तार्णत्व-महानसीयत्व-वह्नित्वगतत्रित्वावच्छिन्नानुयोगिता तार्णत्वे महानसीयत्वे वह्नित्वे च वर्तते, तादृशाऽनुयोगितानिरूपिका स्वरूपसम्बन्धावच्छिन्नप्रतियोगिता तार्णत्वे महानसीयत्वे वह्नित्वे कुत्रापि वर्तमानावच्छेदकतायां भवति इति महानसीयत्व-वह्नित्वोभयपर्याप्तसाध्यतावच्छेदक-तायामपि तार्णत्व-महानसीयत्व-वह्नित्वगतत्रित्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकप्रतियोगिता भवेदेव ।

तादृशप्रतियोगितावच्छेदकः धर्मः निरूपितत्वसम्बन्धेन साध्यत्वम् अवच्छेदकतात्वञ्चोभयमेव भवेत्, तादृशावच्छेदकधर्मशून्यत्वं महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायामपि नास्ति, वह्नित्वनिष्ठ-साध्यतावच्छेदकतायामपि नास्ति । तथा च तार्णत्व-महानसीयत्व-वह्नित्वगतत्रित्वावच्छिन्ना-नुयोगितानिरूपकप्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्यत्वं साध्यतावच्छेदकतायां नास्त्येवेति स्वावच्छिन्ना-नुयोगितानिरूपकप्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्यत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतानिरूपितवृत्तिता तार्णत्व-महानसीयत्व-वह्नित्वगतत्रित्वे नैव भवेत्, अवृत्तिता एव भवेत् । तथा च स्वावच्छिन्ना-नुयोगितानिरूपकप्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्यत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतावच्छेदकतानिरूपित-वृत्तिताप्रतियोगिकप्रतियोग्यसमानाधिकरणाऽभावविशिष्टरूपविधया तादृशतार्णत्व-महानसीयत्व-वह्नित्वगतत्रित्वं धर्तुं शक्यते एव ।

निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशतार्णमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठप्रतियोगितावच्छे-दकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽ-निरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपमपि तार्णत्वमहानसीयत्व-वह्नित्वगतत्रित्वमेव वर्तते । तथा च तार्णमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितायाः निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-स्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगिता-वच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन स्वावच्छिन्नानुयोगिता-निरूपकप्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्यत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतावच्छेदकतानिरूपितवृत्तिताप्रतियोगिक-प्रतियोग्यसमानाधिकरणाऽभावविशिष्टतार्णत्व-महानसीयत्व-वह्नित्वगतत्रित्वरूपे वृत्तितया तादृश-तार्णमहानसीयवह्न्यभावः धर्तुं शक्यते । तादृशतार्णमहानसीयवह्न्य-भावाधिकरणम् 'अत्र महान-सीयवह्निः' - इत्येतज्ज्ञानम्, तत्र तार्णमहानसीयवह्नेरविषयत्वात्, तज्ज्ञानत्वहेतुश्च तत्र वृत्तिरिति लक्षणाऽसमन्वयात् स्यादेव अव्याप्तिः ।

य शो ल ता

यदि पर्याप्तिः निवेश्यते तदा तार्णत्व-महानसीयत्व-वह्नित्वगतत्रित्वावच्छिन्नानुयोगितानिरू-पकपर्याप्तिप्रतियोगिता तार्णत्व-महानसीयत्व-वह्नित्वेषु त्रिषु पर्याप्ते एव भवेत्, प्रकृतसाध्यतावच्छे-दकता च केवलमहानसीयत्व-वह्नित्वयोरेव पर्याप्ता इति तार्णत्व-महानसीयत्व-वह्नित्वगतत्रित्वावच्छि-न्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगिता साध्यतावच्छेदकतायां नैव भवेत् ।

यथा पुरुषचतुष्टयपर्याप्तशिबिकावहनशक्तेः समवायेन स्वरूपेण वा प्रत्येकपुरुषे सत्त्वेऽपि पर्याप्तिसम्बन्धेन पुरुषचतुष्टये एव सा भवेत् । तथा च पुरुषगतबहुत्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपक-

प्रतियोगिता कस्मिंश्चिदेकपुरुषे वर्तमानशक्तौ अपि भवेत्, किन्तु पुरुषगतबहुत्वावच्छिन्नानुयोगिता-निरूपकपर्याप्तिप्रतियोगिता पुरुषचतुष्टयवर्तिशक्तिनिष्ठा एव । अत्र बहु वक्तव्यम्, अतिविस्तर-भयान्नेह वितन्यते । ततश्च तार्णत्व-महानसीयत्व-वह्नित्वगतत्रित्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपक-पर्याप्तिप्रतियोगितायाः महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायां वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायाञ्च असत्त्वात् तत्र तार्णत्व-महानसीयत्व-वह्नित्वगतत्रित्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगिता-वच्छेदकधर्मोऽपि नैव स्यात् । तथा च साध्यतावच्छेदकतायां तार्णत्व-महानसीयत्व-वह्नित्वगत-त्रित्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्यत्वसत्त्वात् तार्णत्व-महानसीयत्व-वह्नित्वगतत्रित्वं स्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्यत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतायां वृत्ति एव भवेत्, ततः कथं स्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रति-योगितावच्छेदकधर्मशून्यत्वसम्बन्धावच्छिन्नसाध्यतावच्छेदकतानिरूपितवृत्तिताप्रतियोगिकप्रतियोग्य-समानाधिकरणाभावविशिष्टरूपविधया तार्णत्व-महानसीयत्व-वह्नित्वगतत्रित्वं धर्तुं शक्यते ?

किन्तु प्रकृते महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वमेव पूर्वोक्तरीत्या स्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपक-पर्याप्तिप्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्यत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतावच्छेदकतानिरूपितवृत्तिताप्रतियो-गिकप्रतियोग्यसमानाधिकरणाऽभावविशिष्टरूपतया धर्तुं शक्यते । निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशतार्णमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छे-दकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्य-नुयोगितावच्छेदकं रूपं तार्णत्व-महानसीयत्व-वह्नित्वगतत्रित्वमेव विद्यते, महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वं नैव, अतः निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-स्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न(प्रतियोगिता)अवच्छेदकता-त्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनु-योगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन तादृशतार्णमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगिता तार्णत्व-महानसीयत्व-वह्नित्वगतत्रित्वे वर्तमाना भवेत्, महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वे नैव ।

अतः स्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्यत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतावच्छेदकतानिरूपितवृत्तिताप्रतियोगिक-प्रतियोग्यसमानाधिकरणाभावविशिष्टमहानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वरूपे निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-स्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता) अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितानिरूपक-पर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन तार्णमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितायाः अवृत्तित्वेन तादृश-

तार्णमहानसीयवह्न्यभावो नैव धर्तुं शक्यते, किन्तु तादृशनिरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-स्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-प्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन महानसीय-वह्न्यभावीयप्रतियोगिता एव वर्तते इति महानसीयवह्न्यभावः एव धर्तुं शक्यते । तदधिकरणञ्च 'अत्र महानसीयवह्निः' इत्येतज्ज्ञानभिन्नम्, तत्र च तज्ज्ञानत्वहेतोरवृत्तितया लक्षणसमन्वयात् कुतोऽव्याप्त्याशङ्काऽपि ?

एवं पर्याप्त्यनिवेशे महानसीयवह्न्यभावोऽपि 'पर्वतो वह्निमान् धूमाद्' - इत्यत्र धर्तुं शक्यते, यतः महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वावच्छिन्नानुयोगिता महानसीयत्वे वह्नित्वे च वर्तते, तादृशानुयोगितानिरूपकप्रतियोगिता महानसीयत्ववृत्तिप्रतियोगितावच्छेदकतायामपि भवेत्, वह्नित्ववृत्ति-साध्यतावच्छेदकतायामपि भवेत् । यथा महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वं पर्याप्त्या महानसीयत्व-वह्नित्वोभयस्मिन्नेव भवेत्, किन्तु समवायेन स्वरूपेण वा महानसीयत्वेऽपि वर्तते, वह्नित्वेऽपि वर्तते, तथैव महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकस्वरूपसम्बन्धावच्छिन्नप्रतियोगिता महानसीयत्ववृत्तिप्रतियोगितावच्छेदकतायामपि सम्भवति, वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायामपि सम्भवति। तथा च वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायां महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकप्रतियोगिता स्यादेव, तादृशप्रतियोगितायाः अवच्छेदकधर्मविधया यद् भासते तत् तादृशवह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायां भवेदेव, तादृशवह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायाः तादृशप्रतियोगिताधिकरणत्वात्, प्रतियोगिताधिकरणे तदवच्छेदकधर्मस्याऽवृत्तौ तादृशन्यून-वृत्तिधर्मस्याऽवच्छेदकत्वापायात् । तथा च वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता महानसीयत्व-वह्नित्व-गतद्वित्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकप्रतियोगिताशून्या नैव भवेदिति महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वं स्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकप्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्यत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतायां वृत्ति नैव भवेत्, अवृत्ति एव भवेत् ।

य शो ल ता

तथा च स्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकप्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्यत्वसम्बन्धावच्छिन्नसाध्यता-वच्छेदकतानिरूपितवृत्तिताप्रतियोगिक-प्रतियोग्यसमानाधिकरणाभावविशिष्टरूपविधया महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वं धर्तुं शक्यते एव, निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशमहानसीयवह्न्यभावीय-प्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छे-दकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं महान-

सीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वमेव भवेत् । तथा च महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितायां निरूपितत्व-सम्बन्धावच्छिन्न-तादृशस्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रति-योगिता-वच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगिताव-च्छेदकत्वसम्बन्धेन स्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकप्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्यत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतावच्छेदकतानिरूपित-वृत्तिताप्रतियोगिकप्रतियोग्यसमानाधिकरणाभावविशिष्टमहानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वरूपवृत्तित्वसत्त्वात् तादृशमहानसीयवह्न्यभावः धर्तुं शक्यते, तदधिकरणं पर्वतः, धूमस्तत्र वृत्तिरिति लक्षणाऽसमन्वयात् स्यादेव अव्याप्तिः इति ।

यदि पर्याप्तिः निवेश्यते तदा महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्ति-प्रतियोगिता महानसीयत्व-वह्नित्वोभयस्मिन् पर्याप्ते एव भवेत्, प्रकृतसाध्यतावच्छेदकता केवलवह्नित्वे एव पर्याप्ता, महानसीयत्व-वह्नित्वोभयस्मिन्न पर्याप्ता । तथा च महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वाव-च्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितायाः महानसीयत्व-वह्नित्वोभयस्मिन् पर्याप्ते एव सत्त्वेन प्रकृतसाध्यतावच्छेदकतायामसत्त्वात् तादृशप्रतियोगितावच्छेदकधर्मोऽपि नैव तत्र भवेत्, प्रतियोगिता-ऽसत्त्वेऽपि प्रतियोगितावच्छेदकधर्मसत्त्वे तस्याऽतिरिक्तवृत्तित्वसिद्ध्या अवच्छेदकत्वाऽपायात् ।

तथा च साध्यतावच्छेदकता महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्ति-प्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्या एव भवेदिति साध्यतावच्छेदकतायां महानसीयत्व-वह्नित्वगत-द्वित्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्यत्वसत्त्वात् स्वावच्छिन्नानुयोगिता-निरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्यत्वसम्बन्धेन महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वं साध्यता-वच्छेदकतायां वृत्ति एव भवेत्, अवृत्ति नैवेति स्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगिता-वच्छेदकधर्मशून्यत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतावच्छेदकतानिरूपितवृत्तिताप्रतियोगिक-प्रतियोग्यसमानाधि-करणाभावविशिष्टरूपविधया महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वं धर्तुं नैव शक्यते ।

वह्नित्वगतैकत्वावच्छिन्ना हि अनुयोगिता केवलवह्नित्वे एव वर्तते इति वह्नित्वगतैकत्वा-वच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगिताऽपि वह्नित्वपर्याप्ते एव भवेत् । वह्नित्वे एव पर्याप्ता प्रकृतसाध्यतावच्छेदकता इति प्रकृतसाध्यतावच्छेदकतायां वह्नित्वगतैकत्वावच्छिन्नानुयोगिता-निरूपकपर्याप्तिप्रतियोगिता स्यादेव । तादृशप्रतियोगितायाः अवच्छेदकधर्मविधया प्रकृतसाध्यता-वच्छेदकतानिष्ठं तद्व्यक्तित्वमेव लभ्यते इति प्रकृतसाध्यतावच्छेदकता वह्नित्वगतैकत्वावच्छिन्नानु-

य
शो
ल
ता

योगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्या नैव भवेत्, ततश्च वह्नित्वगतैकत्वं स्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्यत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतायां वृत्ति नैव भवेत्, अवृत्ति एव भवेदिति स्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्यत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतावच्छेदकतानिरूपितवृत्तिताप्रतियोगिक-प्रतियोग्यसमानाधिकरणाऽभावविशिष्टरूपविधया वह्नित्वगतैकत्वं लभ्यते एव । निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं वह्नित्वगतैकत्वं नैव भवति, महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वमेव भवतीति स्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्यत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतावच्छेदकतानिरूपितवृत्तिताप्रतियोगिक -प्रतियोग्यसमानाधिकरणाऽभावविशिष्टरूपवह्नित्वगतैकत्वे महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-स्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठ-प्रतियोगिता-वच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन नैव वर्तमाना स्यादिति महानसीयवह्न्यभावः धर्तुं नैव शक्यते ।

निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न -(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं वह्नित्वगतैकत्वमेव वर्तते इति वह्न्यभावीयप्रतियोगितायां निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-स्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन स्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्यत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतावच्छेदकतानिरूपितवृत्तिताप्रतियोगिक-प्रतियोग्यसमानाधिकरणाऽभावविशिष्टरूपवृत्तित्वं सम्भवेदेवेति तादृशवह्न्यभावः धर्तुं शक्यते, तदधिकरणं जलह्रदादिकम्, धूमस्तत्राऽवृत्तिरिति लक्षणसमन्वयान्नाऽव्याप्तिवार्ताऽपि । इत्थं पदकृत्यमुपदर्शितम्, निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्नेत्यादिसम्बन्धघटकपदसार्थक्यप्रक्रिया तु पूर्ववदुन्नेया, स्पष्टत्वात् पूर्वं च विवृतत्वान्नेह भूयः प्रतन्यते इति ।

●●●

पूज्य आचार्य भगवंत **श्री यशोविजयसूरीश्वरजी महाराजा**
द्वारा रचित–संपादित–अनुवादित साहित्य सूचि

નં.	પુસ્તકનું નામ	ભાષા/વિષય	કિંમત રૂા.
૧.	ન્યાયાલોક	(સંસ્કૃત + ગુજરાતી)	૧૭૦-૦૦
૨.	ભાષા રહસ્ય	(સંસ્કૃત + હિન્દી)	૧૬૦-૦૦
૩.	સ્યાદ્વાદ રહસ્ય (ભાગ ૧ થી ૩)	(સંસ્કૃત + હિન્દી)	૪૩૫-૦૦
૪.	વાદમાલા	(સંસ્કૃત + હિન્દી)	૧૨૦-૦૦
૫.	ષોડશક (ભાગ ૧-૨)	(સંસ્કૃત + હિન્દી)	૨૦૦-૦૦
૬.	અધ્યાત્મોપનિષત્ (ભાગ ૧-૨)	(સંસ્કૃત + ગુજરાતી)	૧૯૦-૦૦
૭.	દ્વાત્રિંશદ્ દ્વાત્રિંશિકા (ભાગ ૧ થી ૮)	(સંસ્કૃત + ગુજરાતી)	૨૦૦૦-૦૦
૮.	FRAGRANCE OF SENTIMENTS	ENGLISH	25-00
૯.	GLIMPSES OF SENTIMENTS	ENGLISH	30-00
૧૦.	ABUNDANT JOY OF SENTIMENTS	ENGLISH	25-00
૧૧.	WHAT IS SUPERIOR ? INTELLECT OR FAITH ?	ENGLISH	10-00
૧૨.	LUST GETS DEFEATED, DEVOTION WINS...	ENGLISH	10-00
૧૩.	WHAT IS SUPERIOR ? SADHANA OR UPASANA ?	ENGLISH	10-00
૧૪.	દ્વિવર્ણ રત્નમાલિકા	(સંસ્કૃત + ગુજરાતી)	અમૂલ્ય
૧૫.	વાસના હારે, ઉપાસના જીતે	(ગુજરાતી)	અમૂલ્ય
૧૬.	બુદ્ધિ હારે, શ્રદ્ધા જીતે	(ગુજરાતી)	અમૂલ્ય
૧૭.	સાધના ચઢે કે ઉપાસના ?	(ગુજરાતી)	અમૂલ્ય
૧૮.	સંવેદનની સુવાસ	(પરમાત્મભક્તિ ગુજરાતી)	અમૂલ્ય
૧૯.	સંવેદનની ઝલક	(પરમાત્મભક્તિ ગુજરાતી)	અમૂલ્ય
૨૦.	સંવેદનની મસ્તી	(પરમાત્મભક્તિ ગુજરાતી)	અમૂલ્ય
૨૧.	સંવેદનની સરગમ	(પરમાત્મભક્તિ ગુજરાતી)	અમૂલ્ય
૨૨.	સંયમીના કાનમાં	(સાધુ-સાધ્વીજી ભગવંતો માટે)	અમૂલ્ય
૨૩.	સંયમીના દિલમાં	(સાધુ-સાધ્વીજી ભગવંતો માટે)	અમૂલ્ય
૨૪.	સંયમીના રોમેરોમમાં	(સાધુ-સાધ્વીજી ભગવંતો માટે)	અમૂલ્ય
૨૫.	સંયમીના સપનામાં	(સાધુ-સાધ્વીજી ભગવંતો માટે)	અમૂલ્ય
૨૬.	સંયમીના વ્યવહારમાં	(સાધુ-સાધ્વીજી ભગવંતો માટે)	અમૂલ્ય
૨૭.	વિદ્યુતપ્રકાશની સજીવતા અંગે વિચારણા	(ગુજરાતી)	૧૦-૦૦
૨૮.	विद्युतप्रकाश : सजीव या निर्जीव ?	(हिन्दी)	१०-००
૨૯.	યશોવિજય છત્રીશી	(અભિનવ પ્રભુસ્તુતિ)	અમૂલ્ય
૩૦.	प्रभु वीर की अंतिम देशना	(उत्तराध्ययनसूत्र सूक्ति चयन)	निःशुल्क
૩૧.	संवेदन की सुवास	(प्रभु भक्ति)	
૩૨.	संवेदन की मस्ती	(प्रभु भक्ति)	
૩૩.	संवेदन की झलक	(प्रभु भक्ति)	
૩૪.	संवेदन की सरगम	(प्रभु भक्ति एवं अध्यात्मसाधना)	मुद्रणाधीन
૩૫.	શ્રાવક દિનચર્યા	(ગુજરાતી)	અમૂલ્ય
૩૬.	દ્રવ્ય-ગુણ-પર્યાયનો રાસ + દ્રવ્યાનુયોગપરામર્શ (ભાગ - ૧ થી ૭)	(સંસ્કૃત + ગુજરાતી)	૫૦૦૦-૦૦
૩૭.	દ્રવ્ય-ગુણ-પર્યાયનો રાસ + અધ્યાત્મઅનુયોગ (ભાગ-૧-૨)	(સંસ્કૃત + ગુજરાતી)	૧૦૦૦-૦૦

નોંધ : અધ્યયનશીલ પૂ.સાધુ-સાધ્વીજી ભગવંતોને તથા જ્ઞાનભંડારોને ભેટ રૂપે મળે શકશે.

પ્રાપ્તિ સ્થાન :- **दिव्य दर्शन ट्रस्ट** ૩૯, કલિકુંડ સોસાયટી, ધોળકા, જિ. અમદાવાદ. પીન-૩૮૭૮૧૦.

॥ વિભાગવાર પૃષ્ઠ સૂચિ ॥

(ચૌદ વિભાગોમાં કયા વિભાગમાં કેટલા પૃષ્ઠો અને કેટલી દીધિતિઓ સમાવેશ પામી છે તેની સૂચિ અહીં પ્રસ્તુત કરાઈ છે.)

વિભાગ	દીધિતિ	પૃષ્ઠ
વિભાગ - ૧	૧ + ૨	૩૧૨
વિભાગ - ૨	૩	૬૪૪
વિભાગ - ૩	૪	૧૦૮૮
વિભાગ - ૪	૫	૧૩૯૬
વિભાગ - ૫	૫	૧૭૬૬
વિભાગ - ૬	૫	૨૦૯૪
વિભાગ - ૭	૫	૨૪૩૬
વિભાગ - ૮	૫	૨૭૮૨
વિભાગ - ૯	૫ + ૬	૩૧૦૨
વિભાગ - ૧૦	૬	૩૪૧૦
વિભાગ - ૧૧	૭	૩૭૪૬
વિભાગ - ૧૨	૭	૪૦૨૦
વિભાગ - ૧૩	૭ + ૮	૪૨૮૮
વિભાગ - ૧૪	૯ તથા પરિશિષ્ટ	૪૪૨૪ + પરિશિષ્ટ

ઊડાનની પરિસીમા
'GSLV' છે,
ઊંચાઈની પરિસીમા
'એવરેસ્ટ' છે,
ઊંડાઈની પરિસીમા
'પેસેફિક' છે,
તેમ વ્યાપ્તિના વિશ્વમાં
તર્કની ઊડાનની....
તર્કની ઊંચાઈની....
તર્કની ઊંડાઈની.....
પરિસીમા છે :

"ગૂઢાર્થતત્ત્વાલોક"

- प्रकाशक -
श्री दिव्यदर्शन ट्रस्ट

9 789382 019695

MULTY GRAPHICS
(022) 23873222 / 23884222